

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Cilt / Volume
20

Sayı / Number
3

Eylül / September 2022

Beşeri Bilimler Sayısı
Humanities Sciences Issue

Manisa 2022

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uluslararası Hakemli Bir Dergidir.

Manisa Celal Bayar University Journal of Social Science is
the International Peer Reviewed Journal.

Dergimiz “TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”, “DERGİPARK”, “EBSCO”, “Central and Eastern European Online Library”, “Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)”, “SCIP10”, “ASOS İndeks”, “İDEAL ONLINE”, “İSAM İlahiyat Makaleleri Veritabanı”, “Türk Eğitim İndeksi”, “Akademik Türk Dergileri İndeksi”, “Modern Language Association” ve “Arastirmax Bilimsel Yayın İndeksi” tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ULAKBİM, DERGİPARK, EBSCO, CEEOL, SOBIAD, SCIP10, TEI, ASOS, ISAM, AKADEMİK DİZİN, IDEAL ONLINE, MLA and ARASTIRMAX.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

ISSN: 1304 – 4796

E-ISSN: 2146 – 2844

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

Sahibi ve Baş Editörü / Owner and Editor in Chief
Doç. Dr. Alpay BİZBİRLİK
Yönetim Kurulu Adına, Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü
On Behalf of the Administration Board, Director of Social Sciences Institute

Editörler / Editorial Board

Doç. Dr. Ülviye AYDIN
Doç. Dr. Anıl GACAR
Doç. Dr. Gülenaz SELÇUK
Doç. Dr. Kadir ADAMAZ
Doç. Dr. Bilal ELBİR
Dr. Öğr. Üyesi Gözde ŞAKAR
Dr. Öğr. Üyesi Mina FURAT
Arş. Gör. Dr. Emre ÇAKAR
Arş. Gör. Dr. Ali GERİŞ
Arş. Gör. Medine YILDIZ

İletişim Adresi / Correspondence: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Prof. Dr. İlhan VARANK Yerleşkesi, 45030 Manisa, TÜRKİYE.
Telefon / Phone: +902362012757 | Faks / Fax: +902362332766 | E-mail: cbusbe.dergi@gmail.com
Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos> Basım Yeri / Place: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Matbaası, Manisa. Kapak Tasarımı / Cover Design: Öğr. Gör. Gürol Yeraltı

©Copyright: MCBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir.
Writers are responsible for the content of their articles.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi yılda dört (4) sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Manisa Celal Bayar University Journal of Social Sciences is a four times a year published, refereed international journal.

Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos>
+902362012757 | cbusbe.dergi@gmail.com

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet GÜÇ	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Ali EROL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Ayşe İLKER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Bünyamin DURAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit TELCİ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ	Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Cherifa TAYENE SAHED	University of Algier-z
Prof. Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun EMECEN	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan ERDOĞAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KARĞIN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ALKAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa MİYNAT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet HAYTA	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Osman BİLEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TURAN	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Remzi DURAN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Serhat BAŞTAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Serdar AYBEK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel SELİM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Ceren ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Âdem SEZER	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Aylin ÜNAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Buğra ÖZER	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Burak KARTAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Coşkun ÇILBANT	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. F. Şayan ULUSAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Hande ŞAHİN	İzmir Demokrasi Üniversitesi
Doç. Dr. Necdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Selhan ÖZBEY	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Gökhan BİÇER	Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat ARSLAN	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi H. Saim PARLADIR	Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Mahmut SÖNMEZ	University of Texas San Antonio
Dr. Timo Müller	University of Augsburg

BU SAYININ HAKEM KURULU / REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Ahmet ASLANTÜRK	İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet Haluk YÜKSEL	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Ali TAŞ	Kırıkkale Üniversitesi
Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat Gökhan DALYAN	Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Murat KEÇİŞ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Özgür YILDIZ	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Nejdet BİLGİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin GÜLMEZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Adem BAYAR	Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Anıl GACAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Aydın BALYER	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Aysun ÇELİK	Hacettepe Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz DİRİK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Derya GÖĞEBAKAN YILDIZ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Mehmet CİĞERCİ	Harran Üniversitesi
Doç. Dr. Gizem ENGİN	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Gökben AYHAN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan UÇAR	Ege Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim GÜL	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Osman GEYİK	Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan GÖK	Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Remzi YILDIRIM	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Seval AKSOY KÜRÜ	Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Tarık Tolga GÜMÜŞ	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Temel TOPAL	Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur KURTARAN	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aynur İNCEKIRIK	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT	Çağ Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erol AKSOY	Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Handan GÜLER İPLİKÇİ	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mert TOPOYAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muhittin ÇEKEN	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orçun AVCI	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer İNCE	Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KUVAT	Balıkesir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Rafet AYDIN	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sahra SAYĞAN TUNÇAY	Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üni.
Dr. Bedri ÖZÇELİK	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Tarık Ziyad ÇELİK	Dicle Üniversitesi
Dr. Zeynep AĞDEMİR	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Değiştirilemez Jetonların (NFT) Vergilendirilmesi	Burcu GEDİZ ORAL	1-14
Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi	Süheyla DEMİREL YAZICI, Necati CEMALOĞLU	15-40
Caplerde Yeni Neslin "Öteki"si: Yaşlılar	Bahar BALCI AYDOĞAN, Hilal Özlem ABUŞOĞLU	41-60
I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında	Rümeysa KARS	61-93
Umudun Kariyer Stresine Etkisinde Kariyer Kararlılığının Aracılık Rolü: Önlisans Öğrencileri Örneği	Zümrül GÜLTEKİN	94-112*
Norman Fethi'nden Magna Carta'ya: İngiltere'de Kralların Ölümünün Siyasi Sonuçları	Tolgahan KARAIMAMOĞLU	113-124
Üniversite Öğrencilerinin Mesleki Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu Örneği	Özlem TAŞTEPE, Selim DURAMAZ	125-140
Şövalyelik ve Aristokrasinin Jean Froissart'ın Tarih Anlayışına Etkisi	Halil YAVAŞ	141-154
Üniversite Hastanelerinin Covid-19 Dönemi Öncesi ve Sonrası Etkinliklerinin Pabon Lasso Modeli ile Değerlendirilmesi	Ayşe Gamze ÇİFTÇİ AYTEKİN	155-174
Kültürel Değişimin Gelecek Kuşaklara Etkisi: Alevi-Bektaşî İncasında Hakka Yürüme Erkânı Örneği	İbrahim GÜL	175-196
Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi	Merve ÇINAR, Ati MERÇ	197-222
Örgütlerde Mizah Kullanımına Genel Bir Bakış: Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz	Hilmiye TÜRESİN TETİK	223-244
Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach	Gökhan ÖZKAYA	245-268
Tyana (Kemerhisar) Kazısı Geç Osmanlı Dönemi Buluntuları	Yunus Emre KARASU, Nesrin AYDOĞAN İŞLER	269-288
Oluş veya Kılış Fiili Olmada Anlamın Etkisi: Git- Fiili Örneği	Ahmet Turan DOĞAN	289-300
Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)	Özlem POYRAZ	301-318
Halk Şairi Ahmet Çıtak'ın Ashab-ı Kehf Mesnevisi'nin Değerler Eğitimi Yönünden İncelenmesi	Mustafa ORHAN	319-338
A Meta Analysis Study: The Effect of Information CommunacationTechnology on Academic Success in Social Studies Teaching	Metin AŞÇI	339-352
Türkiye'de Eğitimin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi (2003-2018)	Gürkan SARIDAŞ, Kazım ÇELİK	353-366
Medyada Öğretmenler Hakkında Yapılan Konuşmaların Öğretmenlerin Mesleki Mutluluklarına Yansımaları	Adem BAYAR, Mine BAYAR	367-383

Değiştirilemez Jetonların (NFT) Vergilendirilmesi

Burcu Gediz Oral ^{a,b}

Özet

NFT, bir sanat eseri, müzik, koleksiyon parçası veya başka bir varsayılan değerli nesne gibi bir varlığa eklenmiş özdeş bir kriptografik, dijital kayıttır. Teknolojinin herhangi bir alanda yeni kullanımı söz konusu olduğunda, neredeyse tüm dünyada düzenleyici kurumların ve yasama organlarının teknolojinin hızla benimsenmesine yetişmesi ve ivedilikle yasal düzenlemeleri yapması biraz zaman almaktadır. Benzer şekilde NFT'ler için de dünyada henüz belirli bir yasal doktrin veya vergilendirilmelerine yönelik bir prensip belirlenmemiştir. Bu çalışmanın yazıldığı esnada da NFT'lere yönelik doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. NFT'lerle ilgili bir düzenleme yapılırken, küresel olarak alınıp satılabildikleri için yasal statüleri ve farklı ülkelerde tâbi olabilecekleri farklı düzenleyici çerçeveler dikkate alınmalıdır. Ancak daha genel olarak yasaların kripto para birimlerine, sanata ve koleksiyonlara nasıl uygulandığına bakarak NFT'lerin nasıl düzenlenebileceğine dair düşünceler geliştirebiliriz. Fakat bu varlıkları ayıran kendine özgü özellikler göz önüne alındığında, kripto para birimleri çerçevesinin NFT'lere tam olarak uygulanamayacağı kesindir. Bu çalışmada, NFT işlemleriyle ilgili potansiyel vergi konuları tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

NFT
Değiştirilemez Jetonlar
Block Zinciri
Vergi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.01.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055540

Taxation of Non-Fungible Tokens (NFTs)

Abstract

NFT is an identical cryptographic, digital record attached to an asset such as a work of art, music, collectibles or other valuables. When it comes to the new use of technology in any field, it usually takes some time for regulators and legislatures almost all over the world to catch up with the rapid adoption of the technology and make legal regulations immediately. Similarly, a specific legal doctrine or principle of taxation has not yet been determined in the world for NFTs. At the time of writing this study, there is no direct regulation regarding NFTs. When regulating NFTs, because they can be traded globally, their legal status and the different regulatory frameworks they may be subject to in different countries must be taken into account. But more generally, we can think of how NFTs might be regulated by looking at how the law applies to cryptocurrencies, art, and collectibles. But given the distinctive features that distinguish these assets, it is certain that the cryptocurrencies framework cannot be fully applied to NFTs. In this study, potential tax issues related to NFT transactions are discussed.

Keywords

NFTs
Non-Fungible Tokens
Blockchain
Tax

About Article

Received: 10.01.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1055540

^aburcu.gediz@cbu.edu.tr

^b Doç.Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, ORCID numarası: 0000-0001-7096-9288.

Giriş

Kripto para birimleri ve ardından NFT'ler, dijital çağın yeni altını olarak nitelendirilmektedir. Bu dijital ürünlerin yeni olması, piyasanın oldukça yakın zamanda kurulmuş olması ve benzersiz bir şekilde hızla büyüyüp yaygınlaşması nedeniyle, bu fenomenin araştırılmasına yönelik disiplinlerarası ilgi mesleki bir zorunluluk olarak kabul edilebilir.

NFT, tipik olarak bir sanat eseri, müzik, koleksiyon parçası veya başka bir değerli varsayılan nesne gibi bir varlığa bağlı benzersiz bir kriptografik kayıttır. Bunlar, dijital çağ için ticaret kartlarına benzer olarak düşünülebilir. Temel olarak NFT protokolleri, kayıtlar için temel bir dağıtılmış defter sağlar ve bunları eşler arası bir ağda değiş tokuş edilebilir hale getiren işlemlerle birleştirir. Bu kayıtlara, bazı yönlerden fiziksel varlıklara çok benzeyen ve alınıp satılabilen "jetonlar (tokens)" denir. Bir varlığın mülkiyetinin geçerliliğini kanıtladığını iddia eden blok zinciri teknolojisi üzerinde çalıştıkları için, bu ilişkiyle ilgili tüm işlemler (diğer bir deyişle kayıt ve gerçek nesne arasındaki) kaydedilir. NFT'ler genellikle "cüzdanlardan" alınır, satılır ve halka açıksa Blockchain.com, TokenView ve BTC.com gibi web sitelerinde keşfedilebilir (Cornelius, 2021).

Mayıs 2021 itibariyle tamamlanan NFT satışlarında kullanılan toplam para 34,5 milyar dolara ulaşmıştır. NFT piyasasının ortalama 24 saatlik işlem hacminin 4,5 milyar dolarken, tüm kripto para piyasasının 24 saatlik işlem hacminin ise 341 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. NFT'ler çok kısa sürede tüm kripto para piyasasının %1.3'ünü oluşturur hale gelmiştir. İlk yatırımcılar, benzersiz dijital koleksiyon ürünleri satarak bin kat getiri elde etmişlerdir. Özellikle, birincil piyasa satışlarının toplam sayısı 17.140 iken, ikincil satışların (kullanıcıdan kullanıcıya) sayısı 8.589'dur. Buna bağlı olarak birincil piyasa satışlarında kullanılan toplam para 8,8 milyar dolardır. Ayrıca aktif piyasa cüzdanları yüksek bir hızla artarak 12,836'ya ulaşmıştır. NFT satışının 12 milyon dolar olduğu tahmin edilen Aralık 2020'den sadece iki ay sonra Şubat 2021'de satışlar 340 milyon dolara ulaşmıştır. Bu hızla artan gelişme, NFT'yi bir çığnlık haline getirmenin ötesinde, bazıları tarafından dijital varlıkların geleceği olarak tanımlanmasına neden olmaktadır (Wang vd., 2021).

İnsanlar çeşitli NFT türlerine ilgi göstermişlerdir. Ethereum'daki ilk NFT'lerden biri olan CryptoPunks, 10.000'den fazla punk (6039 erkek ve 3840 kadın) yaratmıştır. CryptoKitties NFT'leri resmi olarak duyurmuş ve üreme mekaniğinin oyunlaştırılmasıyla 2017'de piyasaya çıkmıştır. Katılımcılar, nadir bulunan kedileri müzayede etmek için yüksek fiyatlarla kıyasıya rekabet etmiş ve en yüksek fiyat 999 ETH'yi geçmiştir (yaklaşık 3 milyon dolar). Bir diğer öne çıkan örnek ise NBA anlarının dijital kısa videolarını almak/satmak için kullanılan bir NFT ticaret platformu olan NBA Top Shot'tur. Dünyanın dört bir yanından binlerce NBA taraftarı 7,6 milyondan fazla en iyi şut anını toplamıştır. Picasso Punks, Hashmasks, 3DPunks, resmi olmayan punklar, Polkamon büyük başarı elde etmiştir (Wang vd., 2021).

NFT'lerin mevcut merkezi olmayan pazarlar ve gelecekteki iş fırsatları üzerinde muazzam bir potansiyel olma beklentisine rağmen, NFT teknolojileri hala çok erken aşamdadır. Bazı potansiyel zorlukların dikkatli bir şekilde ele alınması gerekirken, bazı umut verici fırsatlar da vurgulanmalıdır. Bu alandaki çalışmalar metodoloji olarak, sadece teorik ve nitel değil, aynı zamanda düzenleyici anlamda çözülmesi gereken gerçek sorunlar olduğu için pragmatiktir. Üstelik blok zinciri kayıtları yeterince sorgulanmazsa, kayıtlarla ilgili sorunlar ve olası kötü kullanımlar artacağından, bu çalışmaların şimdi yapılması zorunludur. Ayrıca popüler piyasa atmosferine rağmen NFT'lerle ilgili çok az akademik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın

NFT'lerin vergisel boyutuyla ele alan bir çalışma olarak katkı sağlaması hedeflenmektedir. Çalışma, öncelikle NFT işlemlerinin vergilendirilmesi konusuna dikkat çekmeyi ve mevcut NFT kazançlarının vergilendirilmesine çözümler üretmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ilk olarak, mevcut NFT'lerin ne olduğu hakkında bilgi verilmiş, ardından NFT'lerin yasal durumları değerlendirilip, NFT'lerin vergilendirilmesine geçilerek ve NFT kazançlarının vergiye konu edilebilecek potansiyel alanları belirlenmeye çalışılmıştır.

NFT nedir?

NFT, Ethereum'un akıllı sözleşmeleriyle türetilen bir tür kripto para birimidir. NFT, özünde Bitcoin gibi klasik kripto para birimlerinden farklıdır. Bitcoin, tüm madeni paraların eşdeğer ve ayırt edilemez olduğu standart bir madeni paradır. Buna karşılık, NFT benzersizdir ve benzer şekilde değiştirilemez (eşdeğeri değiştirilemez), bu da onu bir şeyi veya birini benzersiz bir şekilde tanımlamaya uygun hale getirir. Spesifik olmak gerekirse, akıllı sözleşmelerde NFT'leri kullanarak bir içerik oluşturulduğunda, dijital varlıkların varlığı ve sahipliği videolar, resimler, sanat, etkinlik biletleri vb. şeklinde kolayca kanıtlanabilir. Ayrıca, içerik oluşturucu herhangi bir NFT pazarında başarılı bir ticaretin her seferinde veya eşler arası değişim yoluyla telif ücreti kazanabilir. Tam geçmişe dayalı ticaret, derin likidite ve uygun birlikte çalışabilirlik, NFT'nin gelecek vaat eden bir fikri mülkiyet (IP) koruma çözümü olmasını sağlayabilir. Her ne kadar özünde, NFT'ler koddan biraz daha fazlasını temsil etse de bir alıcıya verilen kodlar, dijital bir nesne olarak karşılaştırmalı kıtlığı düşünüldüğünde değer kazanmaktadır (Wang vd., 2021).

Jetonları sınıflandırmak için bir araç sağlayabilecek jeton standartları (örneğin, ERC-721-Ethereum blok zincir üzerindeki NFT'nin oluşturulduğu standart) ortaya çıkmış olsa da bugün henüz tüm değiştirilemez jeton türlerini temsil edecek tek bir standart yoktur. NFT'lerin herhangi bir belirli blok zinciri platformuna bağlı olmadığı göz önüne alındığında, bu bir zorluk olsa da genel olarak jetonların sınıflandırması aşağıdaki şekilde yapılabilir (Herian, 2021; Vasques ve Vasques, 2021):

- *Varlık Jetonları*: Maddi veya maddi olmayan bir varlık üzerinde belirli bir hakkı temsil eder. Jetonu oluşturan kişi, jetonun tahsis edildiği kişiye ait olan hakkın türüne karar verir.

- *Hizmet Jetonları*: Sahiplerine bir blok zinciri platformundaki işlevselliğe özel erişime sahip olmaları için mal veya hizmetlere erişim hakkı sağlar. Belirli mal ve hizmetlere alışverişi veya erişimi kolaylaştırmak için kullanılır ve şirketler tarafından projelerine fon sağlamak veya ilgiyi artırmak için kullanılır.

- *Menkul Kıymet Jetonları*: Bir varlığın sahipliğini temsil eder. Bir varlıkta, tipik olarak bir şirkette veya bir kredi ilişkisinde bir mülkiyet hissesini temsil eder ve sahiplerine beklenen gelirden bir pay verir. Jeton sahiplerine menkul kıymetlere benzer veya eşit haklar verir. Bu jetonlar, hisse senetleri, tahviller ve genel olarak finansal araçları içerir.

- *Değiştirilemeyen jetonlar (NFT'ler)*: Ayırt edici tanımlama kodlarına ve meta verilere sahip olan ve sanat eserleri, dijital koleksiyonlar veya medya gibi benzersiz öğelerin sahipliğini temsil edebilen jetonlardır.

- *Yarı takas edilebilir jetonlar (SFT'ler)*: Başlangıçta alınıp satılabilen, ancak bir kez kullanıldığında takas edilemez hale gelen, belirli bir nominal değere sahip bir tür fiş olarak, yaşam döngülerinin farklı noktalarında hem değiştirilebilir hem de değiştirilemez jetonlardır (belirli bir ürün için oyun içi öğeler gibi).

Hizmet jetonları, sınırlı bir ağ içinde mal ve hizmetler için kullanılabilmesi bakımından kuponlara benzer, ancak geri ödeme onların tek amacı değildir ve sağlanan mal ve hizmetlerle ilgili bilgiler veya tedarikçinin kimliği eksik olabilir. Öte yandan, NFT'ler ve SFT'ler, kripto para birimlerinden farklı olarak, ne tamamen değiştirilebilir ne de bir ödeme aracı olarak hizmet ederler. Kısacası, bu sınıfların varlıkları yalnızca farklı olmakla kalmaz, aynı zamanda birçok durumda melez ve sürekli olmayan bir yapıya sahiptirler, bu da yalnızca karmaşıklıklarına katkıda bulunmaktadır (Vasques ve Vasques, 2021).

NFT'ler, belirli bir varlığın fiziksel sahipliğinin bir evrimini temsil eder. Dijital jeton, jetonla bağlantılı varlığı temsil eden blok zincirinde kayıtlı bir dizi bilgiyi içerir. Sonuç olarak, varlık üzerinde hak iddia edebilecek ve aynı zamanda onu takas etmeyi seçebilecek sahibini kesin olarak belirlemek de mümkündür. Uygulamada, jetonlar bir şeyi dijitalleştirir ve takasları ve transferleri aracı olmadan güvenli bir şekilde yapılabilir. Bu dijital varlıklar özel pazarlarda değiş tokuş edilebilir. Böylece aslında NFT'ye gerçek yaşamdaki varlıkların dijitalleşme süreci denebilir. Tüm bilgiler, prosedürler ve satın almalar, mülkiyet devrinin izlenmesine ve gerektiğinde orijinal sahibine gelecekte ödeme yapılmasına izin veren blok zincirinin desteğiyle kolayca izlenebilir (Herian, 2021).

NFT'nin Teknik Bileşenleri

Bu bölümde, NFT'nin faaliyetleriyle ilgili teknik bileşenler ele alınmaktadır. Bu bileşenler, tamamen işlevsel bir NFT planının bina temellerini oluşturur (Wang vd., 2021).

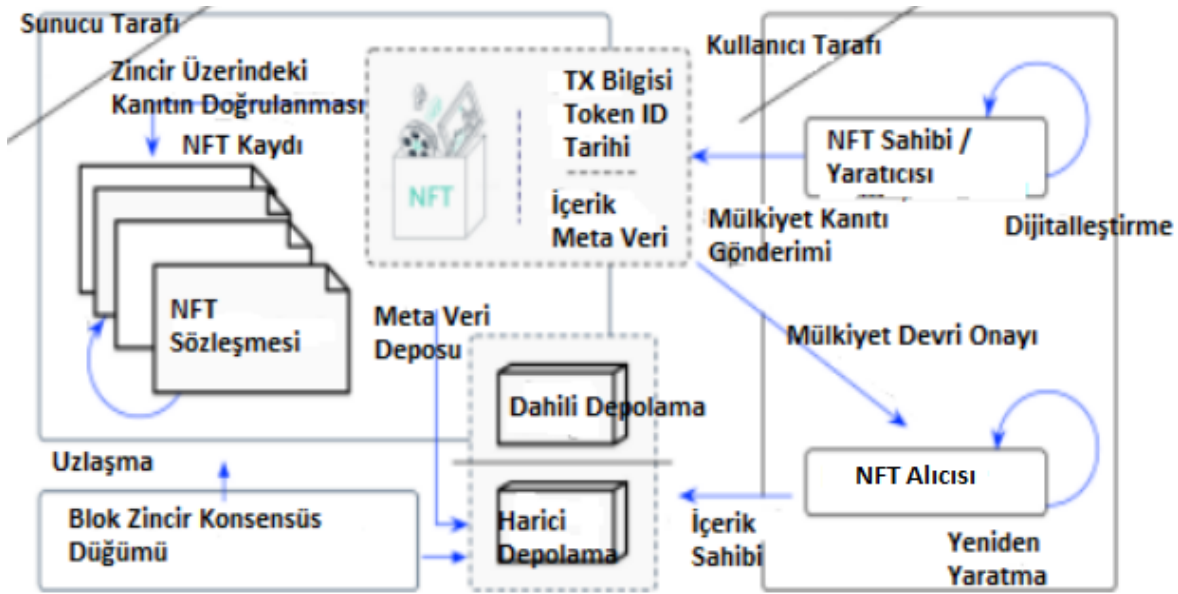
a. Blok Zinciri: Blockchain ilk olarak Nakamoto tarafından önerilmiştir. Blok zinciri, kriptografik protokoller kullanılarak bağlantılı ve korunan veri kayıtlarının bir listesini tutan dağıtılmış, ekli bir veri tabanıdır. Blok zincirindeki paylaşılan veriler çoğu dağıtılmış düğümde onaylandıktan sonra değişmez hale gelir. Çünkü depolanan verilerdeki herhangi bir değişiklik sonraki tüm verileri geçersiz kılacaktır. NFT şemalarında kullanılan en yaygın blok zinciri platformu, akıllı sözleşmelerin yürütülmesi için güvenli bir ortam sağlayan Ethereum'dur. Ek olarak, özel uygulamaları desteklemek için özelleştirilmiş zincir motorları veya blok zinciri platformları kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları Flow, EOS, Hyperledger, Fast Box, OpenSea, Rarible, SuperRare, Mintable ve Nifty Gateway'dir.

b. Akıllı Sözleşme: Dijital müzakereyi hızlandırmayı, doğrulamayı ve yürütmeyi amaçlayan akıllı sözleşmeler ilk olarak Szabo tarafından tanıtılmıştır. Ethereum, blok zincir sisteminde akıllı sözleşmeler geliştirmiştir. Akıllı sözleşmeler, tanıdık olmayan tarafların ve merkezi olmayan katılımcıların güvenilir bir üçüncü taraf olmadan adil alışverişler yapmalarını sağlar. Ayrıca çok çeşitli endüstrilerde uygulamalar oluşturmak için birleşik bir yöntem önerir. Akıllı sözleşmeler üzerinde çalışan uygulamalar, durum geçiş mekanizmalarına dayanmaktadır. Talimatları ve parametreleri içeren durumlar tüm katılımcılar tarafından paylaşılır. Böylece bu talimatların yürütülmesinde şeffaflık garanti edilir. Ayrıca durumlar arasındaki konumların, tutarlılık için dağıtılmış düğümler arasında aynı kalması gerekir. Çoğu NFT çözümü, siparişe duyarlı yürütmeleri sağlamak için akıllı sözleşme tabanlı blok zinciri platformlarına güvenir.

c. Adres ve İşlem: Blockchain adresi ve işlem, kripto para birimindeki temel kavramlardır. Blok zinciri adresi, bir kullanıcının varlıkları gönderip alması için benzersiz bir tanımlayıcıdır ve bir banka hesabına benzerdir. Bir çift ortak anahtar ve özel şifreden oluşturulan sabit sayıda alfasayısal karakterden oluşur. NFT'leri transfer etmek için, sahibi ilgili özel anahtara sahip olduğunu kanıtlamalı ve varlıkları doğru bir dijital

imza ile başka bir adrese/adreslere göndermelidir. Bu basit işlem genellikle bir kripto para cüzdanı kullanılarak gerçekleştirilir.

d. Veri Kodlama: Kodlama, verileri bir formdan diğerine dönüştürme işlemidir. Normalde, birçok dosya genellikle ya disk alanından tasarruf etmek için verimli, sıkıştırılmış biçimlerde ya da yüksek kalite/çözünürlük için sıkıştırılmamış bir biçimde kodlanır. Bitcoin ve Ethereum gibi ana blok zincir sistemlerinde, işlev adları, parametreler ve dönüş değerleri gibi işlem öğelerini kodlamak için onaltılık değerler kullanılır. Bu, ham NFT verilerinin kurallara uyması gerektiği anlamına gelir. Bir kişi NFT tabanlı fikri mülkiyete sahip olduğunu iddia ederse, esasen yaratıcı tarafından imzalanmış orijinal onaltılık değerlere sahip olur. Diğerleri ham verileri özgürce kopyalayabilir, ancak malın mülkiyetini talep edemezler. Buna dayanarak, akıllı sözleşmelerin temel işleme prosedürüne benzer şekilde, NFT ile ilgili faaliyetlerin (örneğin al/sat/ticaret/açık artırma) bu dört aşamada işlenmesi gerekmektedir (Wang vd., 2021).

Şekil 1. NFT Sistemlerinin İş Akışı

Kaynak: Wang vd. 2021.

Esasen bu süreç iki rolden oluşur: NFT sahibi/yaratıcısı ve NFT alıcısı. Bir NFT sahibi, işlemde elde edilen ham verileri uygun formatta sayısallaştırır, ardından blok zincirinin dışındaki bir veri tabanında (veya bir blok zincirinde, ancak bu daha maliyetlidir) saklar. Sahibi daha sonra işlemi bir hash (veya bir dizi sayıdan oluşan kriptografik imza) ile imzalar ve verileri akıllı bir sözleşmeye gönderir. Akıllı sözleşme, verileri işler, ardından bir işlem olarak blok zincirinde basar veya takas eder. Matematiksel konsensüs yoluyla onaylandıktan sonra, NFT, değiştirilemeyeceği benzersiz karma tanımlayıcıya ve dağıtılmış blok zinciri kaydına kalıcı olarak bağlanır (Cornelius, 2021).

NFT alım satımlarının yapılması ile birlikte yaklaşık 100 gaz (Gwei) işlem ücreti alınmaktadır. Gaz ücreti, NFT ticaretinde iki taraf arasında merkezi olmayan işlemi fiilen yapmak için doğal bir madencilik ücreti olduğu için kurumsal komisyondan farklı bir şeydir (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021). NFT jetonunun madenciliği 60 doların üzerindedir (eşdeğeri yaklaşık 5×10^2 Gwei'dir). Basit bir NFT ticaretini tamamlamak için her işlem için 60-100 dolar arasında bir işlem ücreti ödemek gerekmektedir (Wang vd., 2021).

Bazı Önemli NFT Örnekleri

Bir kişi, kâr elde etmek için NFT'yi satma umuduyla bir NFT oluşturur. Her NFT benzersizdir ve kopyalanamazlar. Bir NFT'nin sahibinin adı, halka açık blok zinciri kaydının bir parçasıdır ve bu nedenle herkes mülkiyeti doğrulayabilir. NFT yaratıcıları, çalışmalarını küresel bir pazarda satabilir ve akıllı sözleşme teknolojisi kullanılarak NFT'nin her satışından belli bir komisyon geliri alma hakkını elinde tutabilir. NFT'ler, fiziksel imzaların, beyzbol kartlarının, pulların, madeni paraların, çizgi romanların, sanat eserlerinin ve diğer benzer koleksiyon öğelerinin dijital karşılığıdır. Bir NFT'nin değeri piyasa güçlerine (arz ve talep) bağlıdır. Çünkü NFT'nin diğer tahsil edilebilir öğeler gibi içsel bir değeri yoktur. Örneğin, bir beyzbol kartının önemli bir değeri olabilir ve koleksiyoncular tarafından çok rağbet görünürken, başka bir kartın değeri çok az olabilir. Çünkü çok sayıda kart mevcuttur veya tasvir edilen kişi ünlü değildir (Beyer, 2021).

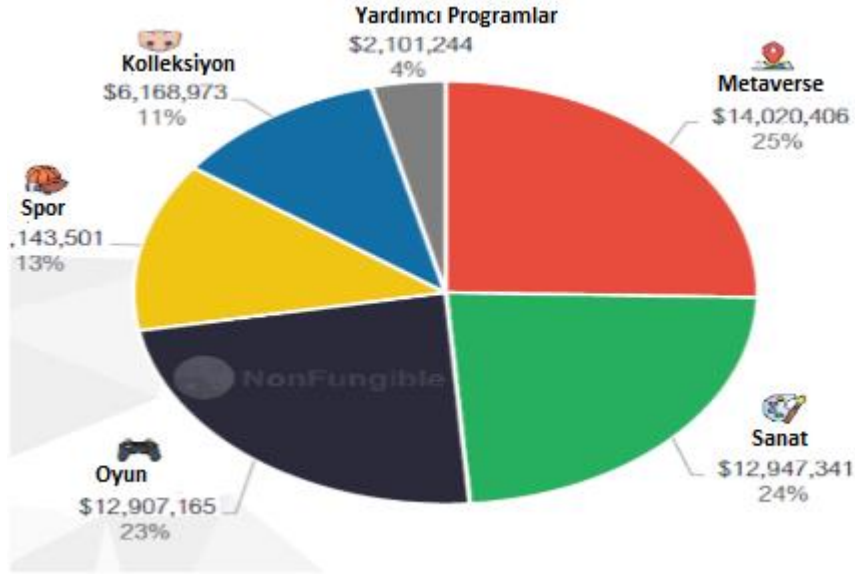
Şekil 2. 2017-2022 NFT Fiyat Hareketliliği

Kaynak: Nonfungible, 2022.

2017-2022 NFT fiyat hareketliliğinin yer aldığı Şekil 2'de de görüldüğü gibi NFT fiyatlarında 2021 başlarında çok ciddi bir sıçrama gerçekleşmiştir. Mülkiyetin potansiyel riskleri ve getirileri, kripto para birimi gibi takas edilebilir jetonlara kıyasla NFT'lerde çok daha fazladır. Bir NFT'nin değeri, kısa vadede tahmin edilmesi çok zor olan birçok faktörden etkilenen piyasadaki arz ve talebine bağlı olacaktır. Belirli bir NFT'nin aylar veya yıllar sonra değerini tahmin etmek imkânsızdır, ancak bu, yatırımcıların fahiş fiyatlar ödemesini engellemiştir (Blum ve Foster, 2021).

Beeple takma adlı grafik sanatçısı Mike Winkelmann'nun Everyday NFT'si, 13 yıllık bir süre içinde oluşturulan 5.000 ayrı parçadan oluşan bir kolajın, 11 Mart 2021'de Christie's Müzayede Evi tarafından 69 milyon dolara satışı gerçekleştirilmiştir (İçöz, 2021). *Çevrimiçi CryptoKitties oyununda, dijital bir kedi* 172.000 dolara satılmıştır. Oyun, oyuncuların dijital kedileri satın alması, takas etmesi ve üremesi için tasarlanmıştır (Chiponline, 2018). *Lebron James'in Dunk From the Top* adlı bir NFT'si 208.000 dolara satılmıştır (Ntvspor, 2021). Twitter'ın kurucu ortağı *Jack Dorsey'in ilk tweet'inin NFT'si* 2,9 milyon dolara satılmıştır (Ntv, 2021). Müzik videosu ve dans parçası içeren bir NFT olan *Auction Winner Picks Name* 1,33 milyon dolara satılmıştır (Kayar, 2021).

Şekil 3. NFT Pazarının Alt Kategoriler Bazında Dağılımı

Kaynak: Nonfungible, 2020.

Şekil 3'de NFT'lerin dağılımına bakılacak olursa, Metaverse denen dijital dünyaların 14 milyon dolarla %25, dijital sanatın 13 milyon dolarla %24 ve oyunların da %23'lük bir paya sahip olduğu görülmektedir. Covid-19 salgını ardından sanatçıların yeni kazanç arayışları neticesinde yaygınlaşan NFT'lerin kârlılığı, NBA koleksiyonları ve şu anda yüz binlerce dolara satılan ünlü futbolcularla en popüler sporcuların yanı sıra NFT'lerini yaratan birçok ünlüyü kendine çekmiştir (Nadini ve Alessandretti, 2021).

NFT endüstrisinin yanı sıra, çevrimiçi çağdaş sanat pazarı çarpıcı biçimde genişlemiştir. Covid-19 pandemisi, 2020'nin ilk yarısında müzayede evlerini yüz yüze toplantılara alternatifler düşünmeye zorlarken, dünya çapında çağdaş sanat alımlarından elde edilen çevrimiçi müzayede kârı, 2019'da kaydedilen geliri neredeyse iki katına çıkarmıştır (Scamacci, 2021).

NFT'lerin Yasal Yapısı

NFT'ler, kaydedilen, şifrelenen ve kripto para birimlerine dayanan dijital veya fiziksel varlıkların mülkiyeti kavramına atıfta bulunur. Sanat eserleri söz konusu olduğunda, NFT'ler kontrolü sanatçılara kaydırma, bölgesel sınırları zorlama ve işlem maliyetlerini düşürme potansiyeline sahiptir (Carron, 2021).

Bir NFT satın alındığında satın alınan şey, "sahiplik" anlamına gelen bir kod dizisidir. Jeton, özgünlüğün veya kökenin kanıtıdır, ancak doğruladığı şey yalnızca kendisidir, "orijinal" veya "ekli" olduğu görüntünün herhangi bir kopyası değildir. NFT, bu haliyle, muhtemelen satıcıyla yapılan sözleşmeyle belirlenen ek haklara sahip bir özgünlük sertifikası veya mülkiyet kanıtı olsa da mülkiyetini doğruladığı şey mülkün kendisi değildir. NFT somut değildir ve simgenin kendisi "sanat eseri" değil, yalnızca "sahiplik" ve menşei doğrulamak için bir mekanizmadır (Willis, 2021).

NFT'lerin yasal yapısını belirlemek için Howey testini (ABD'de 1946 yılında portakal ağaçlarının kullanımı nedeni ile çıkan bir tartışma neticesinde oluşturulan, bir varlığın menkul kıymet olup olmadığını anlatmak için kullanılan test) kullanabiliriz. Bu teste göre bir varlığın

menkul kıymet olup olmadığını anlamak için şu dört temel özelliğe sahip olup olmadığına bakılmaktadır (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021):

1. Para karşılığında mı elde edildi?

NFT satın alanlar para veya kripto para (değerli bir şey) yatırımı yaparlar.

2. Yatırım bir şirkete/girişime mi yapıldı?

Genellikle NFT'lerle ilişkili ortak girişimler yok gibi görünmektedir. Bunun yerine, çoğu NFT, dijital sanatın bir defaya mahsus veya sınırlı sürümleridir, koleksiyondur veya oyun içi bir öğe gibi bazı yardımcı programlara sahiptir.

3. Yatırımdan kâr elde edilmesi mi umuluyor?

Bazı insanlar NFT'leri kâr beklentisiyle bir yatırım olarak satın alırken, bazıları da NFT'leri bir koleksiyon oluşturmak için satın alabilir.

4. Kâr üçüncü taraf veya müteşebbisin çabaları kaynaklı mı?

Genel olarak, satılan NFT'lerin değerini destekleyen üçüncü bir taraf yoktur.

NFT'ler değiştirilemez olduğundan, takas edilebilir kripto para birimlerinden çok, menkul kıymet olmayan sanat eserlerine veya koleksiyonlara benzemektedir. Bir NFT'nin büyük bir kaynağı veya çok sayıda baskısı varsa, daha çok takas edilebilir bir jetona yönelecektir. Hatta belirli kısmi NFT'ler için menkul kıymetlere yönelebilir. Kesirli NFT'ler, bir NFT'nin kısmi sahipliğini temsil eden jetonlardır. Yatırım fonları da aynı şekilde çalışmaktadır. Yatırımcılar parayı bir fonda toplamakta ve bu para varlık satın almak için kullanılmaktadır. Her yatırımcı, fonun tamamının bir kısmına sahiptir (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021).

Bir NFT üzerindeki sahipliğin her zaman NFT'de temsil edilen varlığın fikri mülkiyeti anlamına gelmediğini anlamak önemlidir; Blockchain teknolojisinin en büyük avantajlarından biri olan değişmezlik ve geri döndürülemezlik aynı zamanda en büyük zayıflığı da olabilir. Dolayısıyla, sanat sahtekârlığı durumunda, sahte NFT'yi bilmeden kripto para biriminde ödeyerek satın alan kişinin işlemi bir kayıp olarak görebilir ve ödemenin geri alınması mümkün değildir (Radu, 2021).

Fikri mülkiyet (IP), yaratıcılıktan türetilen bir özelliktir. IP, telif hakkı, ticari marka, patent ve ticari sırları kapsar. NFT alanında, telif hakkı ve ticari marka, diğer IP sınıflarına göre merkezi odak noktasına sahiptir. Eser somut bir ortamda sabitlendiğinde bir telif hakkı yaratılır. Telif hakkı, asıl çalışmadan ayrı ve farklıdır. Telif hakkı, eser sahibine tanınan maddi esere ilişkin gayrimaddi haktır. Bir NFT satın alındığında, o NFT'nin telif hakkı da satın alınmaz. İçerik oluşturucu telif hakkını saklı tutar. NFT'yi herhangi bir zamanda satma hakkına sahip olunur (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021). NFT'ler fotoğraf, video, müzik, sanat eseri, çevrimiçi oyun içeriği, tweet'ler ve diğer dijital dosya türlerini temsil edebilir. Burada söz konusu olan bu mülkün elektronik temsilidir. Özel olarak dahil edilmediği sürece, NFT ve NFT'nin temsil ettiği çalışmanın telif hakkı gibi temel fikri mülkiyeti kapsamayacaktır (Beyer, 2021). Telif hakları potansiyel olarak bir NFT'nin ana içeriği olduğunda ise, bu tür Telif Hakları-NFT, bir gelir akışına katılım, bir yatırım gibi görülebilecektir. Böylece menkul kıymet olarak değerlendirilmesi gerekecektir (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021).

Bir ticari marka, genellikle, malların (ürünlerin) kaynağını tanımlayan bir sembol, tasarım, kelime veya kelime öbeğidir (veya bunların birleşimi). Hizmet markası bir ticari markaya benzer, ancak bir ürünü değil bir hizmeti tanımlar. Genel olarak ticari marka, hem ticari

markaları hem de hizmet markalarını kapsayan geniş bir terimdir. NFT'ler oluşturmaya gelince, genellikle bir şirketin ticari markasını yorum, eleştiri ve parodi amacıyla kullanmakta bir sakınca yoktur. Ancak bir ticari markanın NFT olarak kullanımının uygun olup olmadığını belirlemek için net bir kural henüz yoktur (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021).

Koleksiyon ürünleri dışında, NFT'lerin diğer bir olası kullanımını da hem kişisel hem de gerçek mülk olan fiziksel varlıkları güvenceye almak ve doğrulamak için olabilir. Örneğin Nike, spor ayakkabı satın alanların ayakkabılarının orijinalliğinden emin olabilmesi ve sahte ayakkabılara karşı koruma sağlamak için NFT'leri kullanan bir sistemin patentini almıştır (Beyer, 2021). Aslında, NFT'lerin temel özelliklerinden biri, hem dijital hem de fiziksel olarak her türlü varlığı teknik olarak temsil edebilmeleridir. NFT'ler, farklı sektörlerde ve faaliyetlerde kolayca yararlanılabilen doğrulanabilir dijital mülkiyet, özgünlük, izlenebilirlik ve güvenlik oluşturmak için kullanılabilir. Bunlara kripto sanatı, dijital koleksiyonlar, çevrimiçi oyunlar, patentler veya diğer fikri mülkiyet hakları, gayrimenkul, değerli nesnelere, araçlar, lisanslar ve finansal belgeler dahildir (Herian, 2021).

Malın ve dolayısıyla bir NFT'nin özünde bulunan ekonomik değeri, patrimoniyal anlamda bir varlık olarak kabul edilmesi için tek başına yeterli olmamaktadır. Örneğin, bir kişinin mirasının tamamını özetlerken dikkate alınamayacak olan kayıp mallar durumunda olduğu gibi, bir NFT'nin sahibi ilgili veriye erişim sağlayan genel ve/veya özel anahtarı veya sabit sürücüyü kaybederse, ilgili NFT mal olmaktan çıkacak, ancak anahtarlar veya sabit disk tekrar bulunduğu durumda bu duruma geri dönecektir. Özellikle iflas, veraset veya icra davalarında bunun sonuçlarının çokça olacağı öngörülebilir. Bazen de borçlu, NFT'leri tamamen veya kısmen gizleyebilir, zarar verebilir veya yok edebilir veya hayali transferlere başvurabilir. Bu durumda sonuçlar cezai olabilecektir (Radu, 2021). Ayrıca, NFT'lerin gayrimenkulleri devretmek, elektronik vasiyetleri ve diğer emlak planlama belgelerini saklamak için oldukça güvenli bir yöntem olarak çalışabileceğine dair düşünceler de bulunmaktadır (Beyer, 2021).

Ülkemizde 30 Nisan 2021'de yürürlüğe giren ve Merkez Bankası tarafından hazırlanan Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına İlişkin Yönetmelik (RG 31456), kripto para ve kripto varlıklar hakkında düzenleme yerine, sınırlandırmalar getirmiş, kripto varlıklar "gayrimaddi hak" olarak adlandırılmıştır (Gediz Oral ve Yeşilkaya, 2021). Buradan hareketle ülkemizde şimdilik NFT'lerin de aynı statüde değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. NFT'lere ilişkin yasal düzenlemelerin henüz olmaması hem NFT sahipleri hem de NFT alıcıları açısından NFT'lerin en önemli riski olmaktadır.

NFT'lerin Vergilendirilmesi

ABD Gelir Servisi (IRS), NFT'lerin ve kripto para birimlerinin yükselişini vergi kaybında önemli bir faktör olarak görmekte, NFT'leri vergi kaçırma tehdidi olarak değerlendirmektedir (Sundaravelu, 2021, White ve Reeves, 2021). Öte yandan kripto para uzmanları NFT'lerin çok yeni olmaları ve pek çok kişi tarafından bilinmemeleri nedeniyle, vergi kaçırma en kötü araç olduklarını belirtmekte ve bu görüşe katılmamaktadır (Sundaravelu, 2021).

Fakat NFT'ler için açık bir vergi çerçevesinin olmamasının, operatör riskini, piyasa oynaklığını ve ülkeler arasındaki haksız vergi rekabetini artıracak kesindir. Bu büyüklükteki pazarların, güvenli vergi kuralları olmadan uzun süre çalışmaları mümkün olmamaktadır (Vasques ve Vasques, 2021). Güney Kore, NFT'leri vergilendirmeyeceğini açıklamıştır. Birleşik Krallık'ta, NFT'ler, sermaye kazançları vergisi ve veraset vergisi amaçları için vergiye tâbi varlık olarak değerlendirilebilir, ancak henüz açık bir kılavuz yoktur. Singapur'da dijital belirteçlerin

vergilendirilmesi konusunda, Singapur İç Gelir İdaresi (IRAS), konuyla ilgili biri Kasım 2019'da mal ve hizmet vergisi (GST) ve diğeri Nisan 2020'de gelir vergisi için olmak üzere iki kılavuz yayınlamıştır. Kılavuza göre, dijital ödeme jetonları 1 Ocak 2020'den itibaren Singapur'da GST'ye tâbi değildir. Gelir vergisi söz konusu olduğunda ise kılavuzun özel olarak NFT'leri kapsamadığı görülmektedir. Yalnızca ödeme, hizmet ve güvenlik tokenlarını kapsayan kılavuz, bu tokenların alım ve satımlarından elde edilen herhangi bir kazanç veya kârın gelir olarak mı yoksa sermaye olarak mı vergilendirileceğini belirlemek için incelemeye tâbi olacağını belirtmiştir. İlgili tanımlardan, NFT'lerin kapsam dışı olduğu anlaşılmaktadır (Cheong, 2022).

Fikri mülkiyetle ilgili ürünler, mevcut yasal çerçeve kapsamında vergiye tâbi mal olarak kabul edilmektedir. Ancak NFT tabanlı satışlar bu kapsamın dışında kalmaktadır. ABD gibi birkaç ülke kripto para birimlerini mülk olarak vergilendirilse de dünya çapındaki çoğu bölge henüz bunu dikkate almamıştır. Bunun, NFT ticareti kapsamındaki mali suçları büyük ölçüde artırabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Hükümetler, vergi sonuçlarıyla birlikte NFT'lerin satışını güvenilir hale getirmeyi istemektedirler. Spesifik olarak, bireysel katılımcılar, NFT mülkleriyle ilgili sermaye kazancı üzerinden vergi yükümlülüğüne sahip olmalıdır. Ayrıca NFT değişimleri de (NFT-NFT, NFT-IP, Eth-NFT ve NFT-Eth) vergilendirilmelidir. Ayrıca, yüksek kârlı mülkler veya koleksiyonlar için daha yüksek bir vergi dilimi uygulanması gerekmektedir (Wang vd., 2021).

NFT'lerin alım ve satımının ikincil piyasada satışı gerçekleştiğinde sanatçının ikincil piyasa satışından önceden belirlenmiş bir kısmını (sanatçının takdirine bağlı olarak) alması söz konusu olmaktadır. Sanatçının ve NFT'lerin ikincil piyasa ticaretinden aldığı pay da esasen vergilendirebilir bir kazanç olmaktadır (Khezr ve Mohan, 2021).

NFT'lerin oluşturulması, basılması, listelenmesi ve tanıtımıyla bağlantılı olarak yapılan harcamalar kazançtan düşülebilmelidir. Belirli istisnalara tâbi olarak, vergi kanunları genel olarak, mevcut vergilendirilebilir yılın ötesinde faydalı ömre sahip ayrı ve farklı bir varlığın yaratılması veya geliştirilmesi için katlanılan maliyetlerin aktifleştirilmesine izin vermektedir. Aktifleştirilen maliyetler, bir varlığın esasının bir parçasıdır ve varlığın satılmasıyla veya varlığın tanımlanabilir bir faydalı ömre sahip olduğu durumlarda, varlığın faydalı ömrü boyunca maliyetlerin itfa edilmesiyle geri kazanılabilir. NFT oluşturmanın vergisel sonuçlarını değerlendirilirken, NFT'lerin oluşturulmasında ortaya çıkan maliyetlerin düşülmesi veya aktifleştirilmesi gerekip gerekmediğini dikkate alınmalıdır (Giesselman vd., 2021).

Kişisel gelir vergisinde, devletler genellikle varlığın bulunduğu yere bağlı olarak bir maddi varlığın devrinden vergi almaktadır. Ancak maddi olmayan duran varlıkların transferlerinden elde edilen gelir üzerinden, genellikle yalnızca devredenın ikametgâhının bulunduğu devlet vergi alır. Bu durumda hobi olarak NFT aktaran bir kişi için, aktarımdan elde edilen gelir, kişisel gelir vergisine konu edilebilecek ve muhtemelen yalnızca bireyin mukim devleti tarafından vergilendirileceğinden, gelirin kaynağının belirlenmesi zorunlu olmayacaktır. Bununla birlikte, NFT'leri ticaret veya işletme olarak transfer eden kişiler, şirketler ve diğer ticari kuruluşlar, bu tür gelirleri farklı devletler arasında uygun şekilde paylaşmak için NFT transferlerinden elde edilen herhangi bir gelirin kaynağını belirlemeleri gerekecektir. Öte yandan NFT'ler, birden fazla coğrafi konuma dağıtılmış bilgisayar ağları

olan blok zincirlerinde depolandığından, bir NFT'nin nerede "depolandığını" belirlemek kolay olmayacaktır (Giesselman vd., 2021).

NFT'lerden satış vergisi almak diğer vergilere nazaran daha zor olacaktır. NFT'lerin satışı ile ilk soru, satışın nerede gerçekleştiği olacaktır. Öte yandan NFT'ler blok zincirinde kaldığından ve indirilemediğinden teslim de söz konusu değildir. Bu gibi durumlarda, NFT satışlarından satış vergisi alınamayacaktır. Fakat NFT, cryptokick'ler gibi (gerçek dünyada fiziksel bir ayakkabıyı temsil eden NIKE'in patentli NFT'leridir) fiziksel öğeler veya hizmetler içeriyorsa satış vergisine konu edilmesi gerekmektedir (Mukhopadhyay ve Ghosh, 2021).

Koleksiyoncular, NFT'lerle yaptıkları işlemlere göre farklı vergi sonuçlarıyla karşı karşıya kalabilirler. Koleksiyoncu yeniden satmak için NFT satın alıyorsa, elde tutma süresine bağlı olarak vergi muamelesi olabilir (Sundaravelu, 2021). İleride NFT'ler yüzünden ağır vergi yükümlülükleriyle karşı karşıya kalan kişiler, vergi yüklerini azaltmak için bağışta bulunmayı düşünebilirler. Belirli durumlarda, maddi olmayan bir NFT sanat eserini bağışlamak, maddi olmayan mülk bağışları, şu anda maddi mülk bağışlarıyla aynı sınırlamalara tâbi olmadığından, vergisel açıdan karşılaştırılabilir bir somut sanat eserini bağışlamaktan daha avantajlı olabilir ve daha fazla esneklik sağlayabilir. Düzenleyicilerin bu durumu göz ardı etmemeleri gerekmektedir (Blum ve Foster, 2021).

NFT gibi büyük değer dalgalanmalarına duyarlı varlıkları elinde bulunduran yatırımcıların vergi planlamasına daha çok ihtiyaçları vardır (Blum ve Foster, 2021). Fakat her birinin farklılığı göz önüne alındığında, tüm NFT'leri aynı şekilde vergilendirmek uygun olmayabilir. Benzersizdirler, bölünemezler ve birbirinin yerine geçemezler. Kripto para birimleriyle arasındaki temel fark da zaten budur. NFT'lerin vergilendirilmesinde NFT'den bağımsız bir değer olduğu ve değer NFT tarafından yaratıldığı veya önemli ölçüde arttığı durumların dikkate alınması gerekmektedir.

Giderek artan küreselleşme ile karakterize edilen bir ortamda, çeşitli ülkelerin vergi politikaları, sermayelerini her zaman uygun vergilendirmeye sahip ülkelere taşıma niyetinde olan uluslararası ekonomik unsurların seçimlerini etkileyen önemli bir rol üstlenmektedir. Vergiden muaf bir yatırım stratejisi için sürekli arayış, son yıllarda kriptografik teknolojiye uygulanan yatırım biçimlerinin çoğalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, aslında aşırı derecede müdahaleci vergilendirme, orta ve uzun vadede küresel kalkınma oranlarını önemli ölçüde düşürebilir. Bu nedenle, ulusal sistemlerin artan entegrasyonu göz önüne alındığında, mali tarafsızlık bugün giderek daha önemli görünmektedir (Scamacci, 2021).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

NFT'ler, müzik, videolar, resimler, koleksiyonlar, oyun içi ekipman veya karakterler gibi diğer dijital dosyalar olabilecek dijital varlıkların sahipliğini belirlemek için ağırlıklı olarak Ethereum blok zinciri teknolojisini kullanan, değiştirilemez belirteçlerdir. Her token, dijital bir varlığın sahipliğinin kanıtıdır, ancak gerçek dünya varlıklarının da sahipliğini verebilecek şekilde pazarlanırlar. NFT'ye sahip olmak, NFT'de kapsanan haklara sahip olmak anlamına gelir. Şimdilik koleksiyon ürünleri ve sanat NFT'leri, NFT'lerin en popüler kategorileri gibi görünmektedir.

Ülkemizde olduğu gibi bazı ülkelerde de tartışılmakta olan düzenleme önerileri NFT'leri içermeyen, yalnızca kripto para birimleri ve borsa kurallarıyla ilgili çalışmalardır. Ülkemizde 30 Nisan 2021'de yürürlüğe giren ve Merkez Bankası tarafından hazırlanan Ödemelerde Kripto Varlıkların Kullanılmamasına İlişkin Yönetmelik (RG 31456), kripto para ve kripto

varlıklar hakkında düzenleme yerine, sınırlandırmalar getirmiş, kripto varlıklar “gayrimaddi hak” olarak adlandırılmıştır. Buradan hareketle ülkemizde şimdilik NFT’lerin de aynı statüde değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. NFT’lere ilişkin yasal düzenlemelerin henüz olmaması hem NFT sahipleri hem de NFT alıcıları açısından NFT’lerin en önemli riski olmaktadır. Meseleye NFT özelinde yaklaşıldığında, uygulamaların bir süre daha mevcut yasal çerçevenin yorumlanmasıyla yürütülmesi muhtemeldir. NFT’lerin artan popüleritesi, NFT’lerin daha iyi anlaşılmasının gerekli olacağı ve düzenleyicilerin NFT’lerin hem alıcılarının hem de satıcılarının çıkarlarını korumak için bu yeni varlık sınıfıyla ilgilenmesi gerektiği anlamına gelmektedir. NFT’lere menkul kıymet düzenlemelerinin ne düzeyde, özel hukuk hükümlerinin hangi koşullarda uygulanacağını belirlemede hukuk bilimcilerinin yorumlarıyla ilerlenebilecektir.

Dijital dünyaya bir köprü sağladığından, NFT’lerin gelecekte birçok alanda yaygınlaşacağı düşünülmektedir. Her şeyin NFTfikasyonu önümüzdeki on yılda gerçekleşebileceği düşünüldüğünde, dijital döngüsel ekonomiyi katalize eden NFT uygulamaları aslında sonsuz ve keşfedilmemiş durumdadır. Dünyayı değiştirebilecek kullanımlar ve ekonomik modellerde devrim yaratabilecek bir endüstri inşa etmek bizim elimizde olsa da NFT piyasaları sanıldığından çok daha karmaşıktır. En yaygın kullanımlarının ne olacağı henüz bilinemediğinden, NFT’lere yalnızca spekülative bir sanat varlığı olarak bakmak, gelecekteki çok sayıda kullanımını gözden kaçırma anlamına gelebilecektir. NFT’lerin bir gün ev sahipliğinden doğum sertifikalarına kadar her şeyi kaydetmek için kullanılabilmesinin öne sürüldüğü bir ortamda, NFT’lerin nasıl düzenlendikleri veya vergilendirildikleri de dahil olmak üzere yasal karakterizasyonunu anlamak giderek daha önemli hale gelmiştir.

NFT’ler vergilerden muaf değildir. NFT’leri oluşturan ve satanlar, bu satışlardan elde ettikleri gelir üzerinden vergi ödemekle sorumlu olabilirler. NFT gibi büyük değer dalgalanmalarına duyarlı varlıkları elinde bulunduran yatırımcıların vergi planlamasına daha çok ihtiyaçları olacaktır. Fakat her birinin farklılığı göz önüne alındığında, tüm NFT’leri aynı şekilde vergilendirmek uygun olmayabilir. Kripto paralardan farklı olarak NFT’ler, benzersizdirler, bölünemezler ve birbirinin yerine geçemezler. NFT’lerin vergilendirilmesinde NFT’den bağımsız bir değer olduğu ve değer NFT tarafından yaratıldığı veya önemli ölçüde arttığı durumların dikkate alınması gerekmektedir. Düzenleme ve politika oluşturma konusundaki tüm yaklaşımlara uyan tek bir boyuttan kaçınılmalıdır. Veri gizliliği ve vergi uyumuna ilişkin sorunların ise uluslararası boyutta ele alınıp aşılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Beyer, G. W. (2021). Non-Fungible Tokens: What every estate planner needs to know. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3965888> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3965888>.
- Blum, L. M., & Foster, B. P. (2021). The taxation of Nonfungible Token Transactions. *The CPA Journal*, 91(6/7), 10-13.
- Carron, L. (2021). ABCs of NFTs, art and law. *Entertainment, Arts and Sports Law Journal*, 32(2), 13-15.
- Cheong, B. C. (2022). Application of Blockchain-enabled Technology: Regulating Non-fungible Tokens (NFTs) in Singapore (January 15). Singapore Law Gazette, January 2022 edition, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4009972>.

- Chiponline (2018). Dijital kedi 172 bin dolara satıldı!. https://www.chip.com.tr/haber/dijital-kedi-172-bin-dolara-satildi_77926.html
- Cornelius, K. (2021). Betraying blockchain: accountability, transparency and document standards for Non-Fungible Tokens (NFTs). *Information*, 12(9), 358.
- Gediz Oral, B. & Yeşilkaya, Y. (2021). Kripto paraların vergilendirilmesi. *Turkuaz Uluslararası Sosyo-Ekonomik Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 78, 78-93.
- Giesselman, Nathan W.; Erdmann, Carl R.; Berke, David; and de Jong, Martin (2021) "Proliferation of NFT transactions raises numerous U.S. tax questions," *The Contemporary Tax Journal*, 10 (2) Retrieved from <https://scholarworks.sjsu.edu/sjsumstjournal/vol10/iss2/6>.
- Herian, R., Di Bernardino, C., Chomczyk Penedo, A., Ellul, J., Ferreira, A., von Goldbeck, A., ... & Siedler, N. L. (2021). NFT–legal token classification. *EU Blockchain Observatory & Forum*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3891872>.
- İçözü, T. (2021). [NFT Eserini 69 Milyon Dolara Satan Beeple, Yeni Bir Rekora İmza Attı.](https://webrazzi.com/2021/03/12/nft-eserini-69-milyon-dolara-satan-beeple-yeni-bir-rekora-imza-atti/) <https://webrazzi.com/2021/03/12/nft-eserini-69-milyon-dolara-satan-beeple-yeni-bir-rekora-imza-atti/>
- Kayar, M. K. (2021). [NFT Olarak Satılan En Pahalı 10 Sanat Eserini Sizler İçin Derledik.](https://hwp.com.tr/nft-olarak-satilan-en-pahali-10-sanat-eserini-sizler-icin-derledik-182510) <https://hwp.com.tr/nft-olarak-satilan-en-pahali-10-sanat-eserini-sizler-icin-derledik-182510>.
- Mukhopadhyay, M., & Ghosh, K. (2021). Market microstructure of Non Fungible Tokens. *arXiv preprint arXiv:2112.03172*.
- Nadini, M., Alessandretti, L., Di Giacinto, F., Martino, M., Aiello, L. M., & Baronchelli, A. (2021). Mapping the NFT revolution: market trends, trade networks and visual features. *arXiv preprint arXiv:2106.00647*.
- Ntv (2021). Twitter'ın İlk Paylaşımını 2.9 Milyon Dolara Alan Türk Asıllı İş İnsanı. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/twitterin-ilk-paylasimini-2-9-milyon-dolara-alan-turk-asilli-is-insani-cok-akillica-bir-yatirim-yaptim,TSU2zwL_FECsHvoDlO5cCg#:~:text=Twitter'%C4%B1n%20kurucusu%20Jack%20Dorsey,bi%C3%A7iminde%20bir%20insanl%C4%B1k%20tarihi%20par%C3%A7as%C4%B1
- NtvSpor (2021). LeBron James'in unutulmaz smacına rekor satış. <https://www.ntvspor.net/basketbol/lebron-james-in-unutulmaz-smacina-rekor-satis-60349ec75603521534b5c64b>.
- Nonfungible, (2022). Retrieved from <https://nonfungible.com/market/history>.
- Nonfungible, (2020). Retrieved from <https://nonfungible.com/blog/nft-yearly-report-2020>.
- Radu, B. (2021). Non-Fungible Tokens (NFTs)–regulation vacuum and challenges for Romania. In *Proceedings of the 23rd International RAIS Conference on Social Sciences and Humanities*, Scientia Moralitas Research Institute, 137-143.
- RG 31456 Ödemelerde kripto varlıkların kullanılmamasına dair yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/04/20210416-4.htm>, (20.04.2021).
- Scamacci, A. (2021). The matter of double taxation and Fintech. *Curentul Juridic*, 86(3), 72-87.

- Sundaravelu, A. (2021). IRS views NFTs as tax evasion threat, but cryptocurrency experts disagree. *International Tax Review*, Retrieved from <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1rl7zj1k8j9s4/irs-views-nfts-as-tax-evasion-threat-but-cryptocurrency-experts-disagree>.
- Vasques, L., & Vasques, S. (2021). A closer look at VAT and not-quite-fungible tokens. *International Tax Review*, Retrieved from <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1tp7h5xsc274j/a-closer-look-at-vat-and-not-quite-fungible-tokens>
- Wang, Q., Li, R., Wang, Q., & Chen, S. (2021). Non-fungible token (NFT): Overview, evaluation, opportunities and challenges. *arXiv preprint arXiv:2105.07447*.
- White, J., & Reeves, L. (2021). This week in tax: Royal Dutch Shell overhauls dual structure. *International Tax Review*, Retrieved from <https://www.internationaltaxreview.com/article/b1vhy2rpkmxqy8/taxpayers-need-a-clear-tax-framework-for-crypto-assets>
- Willis, R. (2021). A Magical action for naught: nonfungible tokens. *Available at SSRN 3861976*.

Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

Süheyla Demirel Yazıcı^{a, b}, Necati Cemaloğlu^c

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin öğretmen profili açısından OECD ülkeleri arasındaki yeri ve gelişimini incelemek amacıyla yürütülmüştür. Doküman analizi yoluyla veri toplanan çalışmada OECD'nin Education at a Glance göstergeleri ve TALIS 2018 araştırması sonuçlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda, Türkiye'de öğretmenlerin OECD ortalamasına göre daha genç oldukları ve yaşlı öğretmen oranının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de kadın öğretmen oranı yükseköğretim hariç tüm düzeylerde OECD ortalamasından düşüktür. OECD ortalamasına göre Türkiye'de ortaöğretim düzeyi hariç tüm düzeylerde öğretmen başına daha fazla sayıda öğrenci düştüğü anlaşılmıştır. Türkiye'de öğretmenlerin maaşları tüm kademeler için OECD ortalamasının altındadır ve öğretmenler deneyim kazandıkça maaşları OECD ortalamasının daha da altına düşmektedir. Türkiye'de öğretmenlerin büyük çoğunluğu lisans mezunudur ve yüksek lisans ve doktora mezunu öğretmen oranı OECD ortalamasından düşüktür. Türkiye'de öğretmenlerin sadece %72'si katıldıkları mesleki gelişim faaliyetlerinin öğretmenlik uygulamaları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Türkiye'de öğretmenlerin yalnızca %26'sı mesleklerinin toplumda değerli olduğunu düşünmekte iken öğretmenlerin %89'u işlerinden genel olarak memnundur.

Anahtar Kelimeler

Öğretmen Profili,
TALIS Araştırması
Öğretmen Maaşı
Mesleki Gelişim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.02.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068214

A Comparative Examination of Turkey's Teacher Profile with OECD Countries

Abstract

This study was carried out to examine Turkey's place and development among OECD countries in terms of teacher profiles. In this study, data was collected through document analysis, and OECD's Education at a Glance indicators and TALIS 2018 research results were used. As a result of the research, it has been determined that teachers in Turkey are younger than the OECD average and the percentage of older teachers is lower. The percentage of female teachers in Turkey is lower than the OECD average at all levels except for higher education. It has been understood that the ratio of students to teaching staff is higher than the OECD average at all levels except for secondary education in Turkey. Teachers' salaries in Turkey are below the OECD average at all levels, and as teachers gain experience, their salaries fall further below the OECD average. The majority of teachers in Turkey have a bachelor's degree and the ratio of teachers with master's and doctorate degrees is lower than the OECD average. Only 72% of teachers in Turkey think that the professional development activities they participate in have a positive effect on their teaching practices. While only 26% of teachers in Turkey think that their profession is valuable in society, 89% of teachers are generally satisfied with their jobs.

Keywords

Teacher Profile
TALIS Research
Teacher Salary
Professional Development

About Article

Received: 04.02.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068214

^a İletişim Yazarı: demirelsuheyla37@hotmail.com

^b Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, 0000-0001-9883-0413.

^c Prof. Dr. Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, 0000-0001-7753-2222.

Giriş

Öğretmenlerin, ülkelerin kalkınması ve bu kalkınmayı gerçekleştirecek gelecek nesillerin yetiştirilmesi bakımından önemi büyüktür. İnsan gücünü eğiten ve onları geleceğin becerileriyle donatan öğretmenler, eğitimde başarı ve kalitenin sağlanması için en önemli aktörler olarak kabul edilmektedir. Öğretmenlik mesleğinin statü ve saygınlığı farklı ülke ve kültürlerde değişiklik göstermesine rağmen (Şişman, 2007), öğretmenin kalitesi eğitim sistemlerinin kalitesini belirleyen ve öğrencilerin başarısını etkileyen önemli unsurlardandır (Atasoy ve Cemaloğlu, 2018).

Türkiye'de öğretmenlik mesleği; devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmıştır (1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu). Öğretmenlik mesleğine hazırlık, genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlanır (Tekişik, 1987). Ancak ülkemizde öğretmenlik, özel uzmanlık gerektiren bir meslek olarak konumlandırılmasına rağmen bu görüşün kâğıt üstünde kaldığı ve mesleğin herkesin yapabileceği bir iş şeklinde algılanmasına neden olacak politikalar izlendiği görülmüştür (Akyüz, 2003). Tarihsel süreçte ihtiyaç olan alanlarda ihtiyaç kadar öğretmen yetiştirilmesi başarısız, ortaya çıkan açık ise öğretmenlik formasyonu olmayan kişilerin atanması ile doldurulmaya çalışılmıştır (Ayas, 2009). Fen-Edebiyat fakültesi mezunlarına öğretmenlik formasyonu verilmesi ve eğitim fakültesi sayısındaki artış öğretmen istihdamında arz-talep dengesizliği yaratmış ve atanamayan öğretmenler sorununu gündeme getirmiştir (Çınkır ve Kurum, 2017).

Öğretmen atama ve istihdamında yaşanan sorunların yanı sıra görevde olan öğretmenlerin yaşadığı sorunlar da sık sık sendikalar veya basın tarafından dile getirilmektedir. Türkiye'de hâlihazırda 1 milyonu aşkın öğretmen görev yapmaktadır (MEB, 2020). Tekişik (1987) tarafından yürütülen "Türkiye'de öğretmenlik mesleği ve sorunları"na ilişkin çalışmada öğretmenlerin hizmet öncesinde ve hizmet içinde iyi yetiştirilemediği, öğretmenlerin maddi bakımdan sıkıntılar yaşadığı ve mesleğin toplumda gördüğü değerini kaybettiği ifade edilmiştir. Aradan geçen 30 yılı aşkın sürede bu sorunlara yenileri eklenmiş; sözleşmeli ve kadrolu öğretmenler arasındaki özlük hakkı farklılıkları, ücretli öğretmen uygulaması, öğretmenler için motive edici bir kariyer sisteminin bulunmaması Türk eğitim sisteminin zayıf yönleri olarak kabul edilmiştir (MEB, 2019).

Schleicher'a (2018) göre bir eğitim sisteminin kalitesi öğretmenlerinin kalitesini geçemez. Eğitim sistemlerinin kalitesinin artırılması için öğretmenlik mesleğine yüksek başarı gösteren adayları çekecek önlemler alınması, yeni göreve başlayanlara ve hizmetteki öğretmenlere kaliteli başlangıç ve sürekli eğitim fırsatları sağlanması, öğretmenlerin öğretim becerilerini sürekli geliştirmeleri konusunda desteklenmesi, iyi uygulamaların yaygınlaştırılması, kaliteli öğretmenlerin sistemde tutulması amacıyla iş memnuniyetlerini ve mesleğin statüsünü teşvik edici önlemlerin alınması önemlidir (OECD, 2005). Türkiye'de son yıllarda öğretmen kalitesinin artırılmasına yönelik önemli çalışmalar gerçekleştirildiği ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerine önem verildiği ifade edilebilir. 2016 yılından bu yana, işe yeni başlayan öğretmenlerin kapasitesi, resmi işe başlama ve staj programları ile güçlendirilmeye çalışılmaktadır (OECD, 2020b). Ancak öğretmenlerin mesleki gelişimleri konusunda halen güçlü adımlara ihtiyaç olduğu söylenebilir.

PISA sınavında yüksek performans gösteren eğitim sistemlerine bakıldığında, öğretmen kadrosunun özenle seçildiği ve eğitildiği; maaşlarının profesyonel standartları yansıtacak

şekilde belirlendiği ve öğretmenlerin kariyerlerinde ilerlemelerinin teşvik edildiği görülmektedir (Schleicher, 2018). Bu bağlamda ülkemizin de üyesi olduğu, PISA ve TALIS gibi önemli araştırmaları yürüten OECD'ye üye ülkelerin öğretmen profilinin incelenmesi ülkemizin bu alandaki avantaj ve dezavantajlarının belirlenmesine ve diğer ülkelerle öğretmen profilinin karşılaştırılmasına imkân sağlayacaktır. Bu nedenle bu çalışma ile Türkiye'nin öğretmen profilinin OECD ülkeleri arasındaki yeri ve gelişiminin derinlemesine incelenmesi ve elde edilen sonuçlar bağlamında Türkiye için öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın bu genel amacı doğrultusunda alt amaçları şunlardır:

- 1- Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin yaş ve cinsiyet oranları nasıl dağılmaktadır?
- 2- Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, öğretmen çalışma saatleri ve öğretmen maaşları nasıl farklılaşmaktadır?
- 3- Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlik eğitimi süreci nasıl farklılaşmaktadır?
- 4- Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimleri bakımından temel farklılıklar nelerdir?
- 5- Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin iş memnuniyetleri bakımından temel farklılıklar nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden çoklu durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Durum çalışması, belirli bir durumla ilgili bir veya birden fazla örneğin derinlemesine incelendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Durum çalışması türlerinden biri olan çoklu durum çalışmasında, birbirinden bağımsız olgular bir arada incelenir (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2014). Bu araştırmada da Türkiye'nin farklı OECD ülkeleriyle birlikte öğretmen profili incelendiğinden bu desenin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, örneklem belirleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemi çalışmanın amacına uygun olarak zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak sağlamaktadır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014). Amaçlı örneklemede araştırmacı kimlerin çalışma grubuna seçileceği konusunda kendi yargısını kullanmakta ve araştırmanın amacına en uygun olan çalışma grubunu belirlemektedir (Balci, 2007). Maksimum çeşitlilik örneklemede, araştırmacı, kendi içinde benzeşik farklı durumları belirleyerek bu durumlar üzerinde çalışır (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014).

Bu araştırmada, OECD ülkeleri 2018 yılında PISA araştırmasında ağırlıklı alan olarak belirlenen okuma becerileri alanındaki sıralamaya göre çalışma grubuna seçilmiştir. 2018 yılında PISA sınavına katılan OECD üyesi ülkeler; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya,

Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kolombiya, Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır.

Okuma becerileri alanında 37 OECD ülkesinin ortalama puanı 487'dir. OECD ortalama puanının üstünde 20 OECD ülkesi bulunmaktadır. Türkiye okuma becerileri sıralamasında 37 OECD ülkesi arasında 466 puanla 31. sırada bulunmakta olup bu puanla OECD ülkeleri ortalamasından düşük performans göstermiştir. Çalışma grubunda Türkiye (31.sıra) ile birlikte, OECD ülkeleri ortalamasından yüksek performans gösteren ülkelerden ilk sıradaki Estonya (1.sırada), nüfus açısından nispeten daha kalabalık olmalarından dolayı Türkiye ile benzeşmeleri açısından Kore (5.sırada), ABD (9.sıra), Japonya (11.sıra); ortalama puana yakın ve nüfusu daha kalabalık olan Fransa (18.sıra); ortalamasının altında yer alan ve nüfusu daha kalabalık olan İtalya (25. Sıra) ve Meksika (35.sıra) yer almaktadır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada, nitel araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından doküman analizi yoluyla veri toplanmıştır. Doküman analizi, var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplama tekniğidir. Bu teknik belli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar (Karasar, 2014). Araştırma kapsamında OECD'nin her yıl düzenli olarak yayınlanan Bir Bakışta Eğitim: OECD Göstergeleri ve 2018 TALIS araştırması sonuçlarından yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada, verilerinin analizi ve yorumlanması sürecinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde daha önceden belirlenen temalara göre elde edilen veriler özetlenerek yorumlanır. Bu analiz türünde elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde okuyucuya sunmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle elde edilen veriler öncelikle sistematik ve açık biçimde betimlenir, daha sonra bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çerçevede, bu çalışmada, alt amaç soruları kapsamında elde edilen bulgular tablolarda verilmiş ve daha sonra veriler karşılaştırmalı olarak betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde, çalışma grubunda bulunan ülkelerin öğretmen profili, araştırma soruları çerçevesinde incelenmiş ve karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bulguların sunuşunda araştırma sorularına uygun bir sıra izlenmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışma grubundaki ülkelerde öğretmenlerin yaş ve cinsiyet dağılımları incelenmiş ve "Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin yaş ve cinsiyet oranları nasıl dağılmaktadır?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Öğretmen Yaş Dağılımı

OECD ülkeleri arasında, öğretmenlerin yaş dağılımı, ülkelere ve eğitim düzeylerine göre önemli ölçüde değişiklik göstermekle birlikte bu çalışmada öğretmen yaş dağılımı

İlköğretimden ortaöğretime tüm eğitim düzeyleri için tek başlıkta incelenmiştir. Öğretmenlerin yaş dağılımı nüfusun boyutu ve yaş dağılımından, yükseköğretim süresinden, öğretmenlerin maaşları ve çalışma koşulları gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Maaşların rekabet edilebilirliği, iyi çalışma koşulları ve kariyer geliştirme fırsatları, bazı ülkelerde gençleri öğretmenliğe çekmekte veya daha büyük yaş gruplarında öğretmenleri sistemde tutabilmektedir (OECD, 2020c). Tablo 1’de görüldüğü üzere, ilköğretimden ortaöğretime kadar tüm eğitim düzeyleri için OECD ülkeleri genelinde genç öğretmen (30 yaş altı) oranı yalnızca %11’dir.

Tablo 1. Yaş Grubuna Göre Kamu ve Özel Kurumlardaki Öğretmenlerin Yüzdesi (2018)

Ülke	İlköğretimden ortaöğretime kadar tüm eğitim düzeyleri		
	< 30 yaş	30-49 yaş	>= 50 yaş
Türkiye	18	70	12
Estonya	9	42	49
Kore	13	63	24
ABD	15	55	30
Japonya	17	50	32
Fransa	11	61	29
İtalya	2	39	59
Meksika	m	m	m
OECD Ortalaması	11	54	35

Not: Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D5.3’ten (s.439) uyarlanmıştır. m eksik veri demektir.

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubunda bulunan ülkelerde 30 yaş altı en yüksek öğretmen oranının Türkiye’de olduğu görülmektedir. Türkiye’de öğretmenlerin %70’i 30-49 yaş aralığındadır. 50 yaş ve üstünde olan öğretmen oranı en düşük Türkiye’dedir. İtalya’da ise 30 yaş altında olan öğretmen oranı yalnızca %2 iken öğretmenlerin yarısından fazlası (%59) 50 yaş üstündedir.

Bu bulgular ışığında, Türkiye’de öğretmenlerin OECD ülkeleri geneline göre daha genç olduğu, OECD genelinde öğretmenlerin önemli bölümünün 30-49 yaş aralığında dağıldığı söylenebilir. OECD’ye (2020c) göre, çoğu eğitim sisteminde, öğretmenlerin maaşları öğretmenlikteki tecrübeyle birlikte artar. Bu nedenle, öğretmenlerin yaşlanması okul maliyetlerini artırabilmekte ve bu da diğer eğitim hizmetleri için mevcut kaynakları sınırlayabilmektedir. Türkiye’de yaşlı öğretmenlerin sistemde kalmamasının sebebi, tecrübeyle birlikte maaşların OECD’ye göre daha düşük düzeyde artması olabilir. Öğretmen maaşlarının karşılaştırmalı verileri ikinci alt probleme ilişkin bulgularda yer almaktadır.

Öğretmenlerin Cinsiyet Dağılımı

Öğretmenlik mesleğinde cinsiyet dengesizliği yaşanmasına çeşitli faktörler neden olabilmektedir. Bu dengesizliğin nedeni kültürel olarak cinsiyet ve meslek seçimine ilişkin sosyal algıların hem erkeklerin hem de kadınların kariyer seçimlerini etkilemesi olabilir. Bilim

Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

ve teknolojiyle ilgili alanların toplumsal olarak erkek baskın alanlar olarak algılanması kadınları bu alanda yükseköğrenim görmekten caydırabilir. Diğer bir neden ise ekonomik olarak gelecekteki meslek seçiminin gelecekteki kazanç potansiyelinden etkilenmesidir. OECD ülkeleri genelinde ortalama olarak, erkek öğretmenler diğer mesleklerdeki yükseköğrenim görmüş erkek meslektaşlarından daha az kazanırken, ilk ve orta öğretimdeki kadın öğretmenler, diğer alanlarda yükseköğrenim derecesine sahip kadınlarla neredeyse aynı parayı kazanmaktadır. Meslekler arasındaki maaş farklılığı öğretmenlik mesleğini erkeklerden ziyade kadınlara daha çekici kılmaktadır (OECD, 2020c).

Bazı OECD ülkelerinde eğitim düzeyine göre kamu ve özel kurumlardaki kadın öğretmenlerin oranı Tablo 2'de gösterilmektedir. Tablo 2'ye göre, OECD ülkeleri genelinde tüm eğitim düzeylerinde öğretmenlerin %70'i kadındır. Bu durum yalnızca %44 oranla yükseköğretim düzeyinde farklılık göstermekte olup yükseköğretimde kadın öğretim elemanı oranı diğer eğitim kademelerine göre düşük seyretmektedir. PISA'da en başarılı OECD ülkesi olan Estonya tüm eğitim düzeyleri bakımından kadın öğretmen oranının en yüksek olduğu ülke konumundadır. Japonya ise kadın öğretmen oranının en düşük olduğu ülkedir.

Tablo 2. Eğitim Düzeyine Göre Kamu ve Özel Kurumlardaki Kadın Öğretmenlerin Oranı (2018)

Ülke	Okul Öncesi	İlkoku 1	Ortaoku 1	Ortaöğreti m	Yükseköğreti m	Tüm Eğitim Düzeyleri
Türkiye	95	62	57	50	44	57
Estonya	99	90	83	70	49	83
Kore	99	78	71	53	36	62
ABD	94	87	67	58	50	70
Japonya	97	64	43	31	28	48
Fransa	91	83	61	60	44	68
İtalya	99	96	77	64	37	77
Meksika	96	69	54	49	m	m
OECD Ortalaması	96	82	67	60	44	70

Not. Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D5.1'den (s.437) uyarlanmıştır. m eksik veri demektir.

OECD ülkeleri genelinde kadınlar, okul öncesi seviyede öğretim kadrosunun % 96'sını, ilköğretim düzeyinde % 82'sini, ortaöğretim düzeyinde % 60'ını oluştururken Türkiye'nin kadın öğretmen oranı yükseköğretim hariç tüm düzeylerde OECD ortalamasından düşüktür, yükseköğretimde ise OECD ülkeleri geneliyle aynı orandadır. Toplumumuzda, öğretmenliğin bir kadın mesleği olduğu inancı hâkim olmasına rağmen bu bulgunun şaşırtıcı olduğu ve aslında erkeklerin de yüksek oranda öğretmenlik mesleğini tercih ettiği söylenebilir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışma grubundaki ülkelerde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, öğretmen çalışma saatleri ve öğretmen maaşları karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve “Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, öğretmen çalışma saatleri ve öğretmen maaşları nasıl farklılaşmaktadır?” sorusuna yanıt aranmıştır.

Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı eğitimde kaliteyi gösteren önemli göstergelerden biridir. Bu gösterge bir ülkede belirli bir eğitim düzeyinde benzer eğitim kurumlarındaki toplam öğrenci sayısı ve öğretmen sayısı kullanılarak hesaplanmaktadır (OECD, 2020c).

Tablo 3. Eğitim Kademelerine Göre Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı

Ülke	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Yükseköğretim
Türkiye	17	16	12	25
Estonya	13	10	16	13
Kore	17	13	12	m
ABD	15	15	15	14
Japonya	16	13	12	m
Fransa	19	14	11	17
İtalya	12	11	10	20
Meksika	26	33	22	18
OECD Ortalaması	15	13	13	15

Not: Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D2.1’den (s.381) uyarlanmıştır. İlkokul, okul öncesi verilerini içermektedir. m eksik veri demektir.

Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı göstergesi açısından Tablo 3 incelendiğinde, OECD ortalamasına göre Türkiye’de ilkokulda 17, ortaokulda 16 ve yükseköğretim düzeyinde 25 olmak üzere öğretmen başına daha fazla sayıda öğrenci düştüğü görülmektedir. Özellikle yükseköğretim düzeyindeki öğrenci sayısının 15 olan OECD ortalamasından oldukça yüksek olduğu söylenebilir. İncelenen ülkelerde, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en az olduğu ülke ilkokul düzeyinde İtalya (12), ortaokul düzeyinde Estonya (10), ortaöğretim düzeyinde İtalya (10); yükseköğretim düzeyinde Estonya (13) olduğu görülmektedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısının en fazla olduğu ülke ilkokul (26), ortaokul (33) ve ortaöğretim düzeyinde (22) öğrenci sayısı ile Meksika’dır. İncelenen ülkeler arasında yükseköğretim düzeyinde öğretmen başına en yüksek öğrenci sayısı Türkiye’dedir. Bu bulguya dayanarak Türkiye’de yükseköğretim düzeyinde öğrenci sayısına göre yeterli sayıda öğretim elemanı bulunmadığı söylenebilir.

Öğretmen Çalışma Saatleri

Öğretmen çalışma saati göstergesi, öğretmenlerin çalışma yaşamları hakkında önemli bilgiler vermektedir. 2019 yılında Türkiye’de öğretmenlerin net öğretim süresi okul öncesinde 898,

Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

ilkokullarda 718, ortaokullarda ve genel ve mesleki ortaöğretimde ise 503 saattir. Bu süreler tüm kademelerde OECD ortalamasının altındadır. Çalışma grubundaki OECD ülkelerinde öğretmenlerin net öğretim sürelerine bakıldığında net öğretim süresi en fazla olan ülke okul öncesi eğitim kademesi için Estonya, ilkokulda ABD, ortaokulda Meksika, genel ortaöğretimde ABD ve mesleki ortaöğretimde Meksika'dır. Net öğretim süresi en az olan ülke ise okul öncesinde Meksika, ilkokulda Estonya, ortaokul, genel ve mesleki ortaöğretimde ise Türkiye'dir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Net Öğretim Süresi (Saat) (2019)

Ülke	Okul Öncesi	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim (Genel)	Ortaöğretim (Mesleki)
Türkiye	898	718	503	503	503
Estonya	1332	588	606	571	a
Kore	782	676	517	545	543
ABD	1011	1004	966	966	a
Japonya	m	747	615	511	511
Fransa	900	900	684	684	684
İtalya	945	776	626	626	626
Meksika	519	780	1014	853	696
OECD Ortalaması	993	778	712	680	674

Not: Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D4.1'den uyarlanmıştır. "m" eksik veri, "a" göstergenin o kademedeki uygulanmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Yasal Olarak Toplam Çalışma Saatleri

Ülke	Okul Öncesi	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim (Genel)	Ortaöğretim (Mesleki)
Türkiye	1580	1580	1580	1580	1580
Estonya	1610	1540	1540	1540	1540
Kore	1440	1520	1520	1520	1520
ABD	m	m	m	m	a
Japonya	1736	1736	1736	1736	1736
Fransa	1607	1607	1607	1607	1607
İtalya	a	a	a	a	a
Meksika	a	a	a	a	a
OECD Ortalaması	1562	1549	1563	1555	1574

Not: Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D4.2'den uyarlanmıştır. "m" eksik veri, "a" göstergenin o kademedeki uygulanmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 5'e bakıldığında ise, toplam çalışma saatleri açısından Türkiye'de öğretmenlerin 1580 saatle tüm düzeylerde OECD ortalamasından daha fazla çalıştığı görülmektedir. Veri

paylaşan ülkeler arasında en yüksek toplam çalışma saati tüm eğitim düzeyleri için Japonya'da (1736 saat), en düşük çalışma saati ise tüm düzeylerde Kore'dedir.

Öğretmen Maaşları

Yapılan iş karşılığında alınan ücretin çalışanların verimliliğini ve iş doyumunu önemli ölçüde etkilediğini söylemek mümkündür. Yaptığı iş karşılığında yeterli ücret alması çalışanın kendini hem iyi hissetmesine hem de performansına olumlu katkı sağlamaktadır (Süngü, 2012). Öğretmen maaşlarının öğretmenlik mesleğinin çekiciliği üzerinde de doğrudan etkisi vardır (OECD, 2020c).

Erdem'e (2010) göre Türkiye'de öğretmenlerin ekonomik sorunları bulunmakta ve bu sorunlar öğretmenlerin performansına ve iş doyumuna etki etmektedir. Türkiye'de öğretmen maaşları konusu basında da sık sık yer alan konular arasında yer almaktadır. Gazetelerde öğretmenlerin "maaşlarının azlığı", "geçim sıkıntısı çektikleri", "hak ettiklerini alamadıkları", "serbest zaman ve sanatsal faaliyetlerden yararlanamadıkları", "açlık sınırında veya sefalet içinde yaşadıkları", "ek iş yapmak zorunda kaldıkları" şeklinde sorunlar yer almakta olup öğretmenlerin kendilerini mesleki açıdan geliştirmemeleri ve sanatsal etkinliklerden uzak durmaları dahi ekonomik durumları ile ilişkilendirilmektedir (Uygun, 2012).

OECD'nin (2020c) Bir Bakışta Eğitim raporuna göre; OECD ülkelerinin ve ekonomilerinin çoğunda, öğretmenlerin maaşları çalıştıkları eğitim kademesiyle birlikte artmaktadır. Çalışma grubundaki OECD ülkelerinin öğretmen maaşları karşılaştırılmalı olarak Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6'ya göre, okul öncesi eğitim kademesinde görevli bir öğretmenin mesleğe ilk başladığında aldığı maaşın OECD ortalaması 31 996 dolarken Türkiye'de aynı seviyede alınan maaş 29 407 dolardır. En yüksek derecede olan öğretmenlerin maaşlarının OECD ortalaması 52 553 dolar iken Türkiye'de en yüksek derecede olan öğretmenler 33 011 dolar almaktadır. Bu veriye dayanarak Türkiye'de okul öncesi öğretmenlerinin OECD ortalamasından daha düşük maaş aldığı, meslekteki deneyim süresi arttıkça OECD ortalamasına göre maaş farkı artarken Türkiye'de meslekteki deneyime göre maaş farkının fazla olmadığı söylenebilir. Mesleğe yeni başlayan okul öncesi öğretmeni en yüksek maaşı 40 790 dolarla ABD'de, en düşük maaşı 21 534 dolarla Meksika'da almaktadır. En yüksek derecede bulunan okul öncesi öğretmenleri en yüksek maaşı ise 90 023 dolarla Kore'de almaktadır. Kore'de en yüksek derecede bulunan okul öncesi öğretmenlerinin göreve yeni başlayan öğretmenden yaklaşık üç kat fazla maaş aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

Tablo 6. OECD Ülkelerinde Kariyerlerinin Farklı Zamanlarında Yıllık Öğretmen Maaşları

Ülke	Okul Öncesi				İlkokul			
	Mesleğe yeni başlayanların maaşı	10 yıl deneyimi bulunanların maaşı	15 yıl deneyimi bulunanların maaşı	En yüksek derecede olanların maaşı	Mesleğe yeni başlayanların maaşı	10 yıl deneyimi bulunanların maaşı	15 yıl deneyimi bulunanların maaşı	En yüksek derecede olanların maaşı
Türkiye	29 407	30 108	31 359	33 011	29 407	30 108	31 359	33 011
Estonya	a	a	a	a	23 767	a	a	a
Kore	32 111	48 439	56 587	90 023	32 111	48 439	56 587	90 023
ABD	40 790	53 214	61 235	76 493	41 119	54 457	61 145	71 427
Japonya	m	m	m	m	29 440	41 861	49 133	60 792
Fransa	31 300	35 747	38 173	55 086	31 300	35 747	38 173	55 086
İtalya	31 313	34 399	37 735	45 874	31 313	34 399	37 735	45 874
Meksika	21 534	27 181	34 089	42 951	21 534	27 181	34 089	42 951
OECD Ortalaması	31 996	39 991	42 821	52 553	33 914	43 738	46 801	56 513

Not: Education at a Glance: OECD Indicators 2020 yayını, Tablo D3.1'den uyarlanmıştır. "m" eksik veri, "a" göstergenin o kademedeki uygulanmadığı anlamına gelmektedir.

Ülke	Ortaokul				Ortaöğretim			
	Mesleğe yeni başlayanların maaşı	10 yıl deneyimi bulunanların maaşı	15 yıl deneyimi bulunanların maaşı	En yüksek derecede olanların maaşı	Mesleğe yeni başlayanların maaşı	10 yıl deneyimi bulunanların maaşı	15 yıl deneyimi bulunanların maaşı	En yüksek derecede olanların maaşı
Türkiye	29 407	30 108	31 359	33 011	29 407	30 108	31 359	33 011
Estonya	23 767	a	a	a	23 767	a	a	a
Kore	32 172	48 499	56 648	90 084	31 444	47 772	55 920	89 356
ABD	41 833	57 144	65 086	74 683	41 806	57 107	64 244	73 200
Japonya	29 440	41 861	49 133	60 792	29 440	41 861	49 133	62 388
Fransa	32 941	37 388	39 814	56 889	32 941	37 388	39 814	56 889
İtalya	33 708	37 307	41 084	50 371	33 708	38 197	42 227	52 644
Meksika	27 398	34 613	43 586	54 437	51 775	59 965	63 992	63 992
OECD Ortalaması	35 073	45 684	48 562	59 161	36 772	48 187	50 701	61 722

İlkokul kademesinde görevli bir öğretmenin mesleğe ilk başladığında aldığı maaşın OECD ortalaması 33 914 dolarken, Türkiye'de mesleğe yeni başlayan ilkökul öğretmenleri 29 407 dolar maaş almaktadır. En yüksek derecede olan öğretmenlerin maaşlarının OECD ortalaması 56 513 dolar iken Türkiye'de en yüksek derecede olan ilkökul öğretmenleri 33 011 dolar maaş almaktadır. Okul öncesi eğitim kademesinde olduğu gibi, ilkökul seviyesinde de Türkiye'de OECD ortalamasına göre meslekteki deneyime göre maaş farkının fazla olmadığı görülmektedir. Mesleğe yeni başlayan ilkökul öğretmenleri en yüksek maaşı 41 119 dolarla ABD'de, en düşük maaşı 21 534 dolarla Meksika'da almaktadır. En yüksek derecede bulunan ilkökul öğretmenleri en yüksek maaşı 90 023 dolarla yine Kore'de almaktadır.

Ortaokul kademesi bakımından öğretmen maaşları Tablo 6'da incelendiğinde, ortaokul öğretmenlerinin mesleğe yeni başladığında aldıkları maaşın OECD ortalaması 35 073 dolarken, Türkiye'de mesleğe yeni başlayan ortaokul öğretmenleri 29 407 dolar maaş almaktadır. Bu veriye göre Türkiye'de ortaokul öğretmenleri OECD ortalamasından daha düşük maaş almaktadır. Mesleğe yeni başlayan ortaokul öğretmenleri en yüksek maaşı 41 833 dolarla ABD'de, en düşük maaşı 23 767 dolarla Estonya'da almaktadır.

Ortaöğretim kademesinde, mesleğe yeni başlayan öğretmenler OECD ortalamasına göre 35 073 dolar maaş alırken, Türkiye'de mesleğe yeni başlayan ortaokul öğretmenleri 29 407 dolar maaş almaktadır. En yüksek derecede olan öğretmenlerin maaşlarının OECD ortalaması 61 722 dolar iken Türkiye'de en yüksek derecede olan ortaöğretim öğretmenleri 33 011 dolar almaktadır. Bu veriye göre Türkiye'de öğretmenler ortaöğretim kademesinde OECD ortalamasından daha az maaş almakta ve meslekte en kıdemli olanlar açısından Türkiye OECD ortalamasından oldukça uzaklaşmaktadır. Mesleğe yeni başlayan ortaöğretim öğretmenleri en yüksek maaşı 51 775 dolarla Meksika'da, en düşük maaşı 23 767 dolarla Estonya'da almaktadır. Meksika'da mesleğe yeni başlayan öğretmenler açısından diğer kademelere göre ortaöğretim kademesinde daha fazla maaş verildiği göze çarpmaktadır.

Tüm veriler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye'de kademeler arasında maaş farkı olmadığı; yeni başlayan öğretmenlere, 10 yıllık deneyimi olanlara, 15 yıl deneyimi olanlara ve en yüksek kademedeki öğretmenlere tüm kademeler için aynı maaşın verildiği görülmektedir. Veriler ışığında, Türkiye'deki öğretmenlerin maaşlarının tüm kademeler için OECD ortalamasının altında olduğu ve öğretmenler deneyim kazandıkça maaşların OECD ortalamasının daha da altına düştüğü söylenebilir. Aynı zamanda yeni başlayan ve deneyimli öğretmenler arasındaki maaş farkının OECD ortalamasına göre oldukça az olduğu söylenebilir.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışma grubundaki ülkelerde öğretmenlerin öğretmenlik eğitimi süreci incelenmiş ve "Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlik eğitimi süreci nasıl farklılaşmaktadır?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Öğretmenlik Mesleği Tercih

Öğretmenlik, TALIS'e katılan OECD ülkelerinde üç öğretmenden ikisinin ilk tercih ettiği meslektir. OECD ortalamasıyla benzer olarak Türkiye'deki öğretmenlerin de % 65'inin ilk tercih ettikleri meslek öğretmenliktir (OECD, 2019). İlk kariyer tercihi öğretmenlik olan öğretmen oranı en yüksek Japonya'da (%81.5), en düşük ABD'dedir (%58.8).

Tablo 7. İlk Kariyer Tercihî Öğretmenlik Olan Öğretmen Oranı

Ülke	İlk Kariyer Tercihî Öğretmenlik olan Öğretmen Oranı
Türkiye	64.7
Estonya	64.6
Kore	80.1
ABD	58.8
Japonya	81.5
Fransa	69.2
İtalya	65.3
Meksika	60.4
OECD Ortalaması	66.5

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo 1.4.4'den uyarlanmıştır.
Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Öğretmenlik Eğitimi

Öğretmenlik mesleğinin profesyonelliğini güçlendirmenin en önemli adımlarından birisi, öğretmenlerin işlerine sağlam bir bilgi tabanı ile başlamalarını sağlamaktır (OECD, 2019). Türkiye'de öğretmenlik mesleği için, genel kültür, özel alan bilgisi ve pedagojik formasyon ön koşuldur. Bu nitelikleri kazanabilmek için hangi öğretim kademesinde görev yapacağından bağımsız olarak, öğretmen adaylarının yüksek öğrenim görmesi kabul görmektedir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Tablo 8'de çalışma grubundaki ülkelere öğretmenlerin tamamladığı en yüksek eğitim düzeylerinin oranları yer almakta olup öğretmenlerin tamamladığı eğitim düzeylerinin ülkelere göre farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır.

Tablo 8. Tamamlanan En Yüksek Örgün Eğitim Düzeyine Göre Öğretmenlerin Yüzdesi

Ülke	ISCED seviye 5'in altında	ISCED 5	ISCED 6	ISCED 7	ISCED 8
Türkiye	0	0.7	92.3	6.9	0.2
Estonya	4	2	22.2	70.9	0.8
Kore	0	0	62.3	36.6	1
ABD	0.9	0.9	43.1	53.2	1.9
Japonya	0	3.1	86.1	10.6	0.2
Fransa	1	1.3	27.7	65.4	4.5
İtalya	3.7	0	13.3	78.8	4.2
Meksika	4.7	1.5	69.8	22.6	1.5
OECD Ortalaması	1.9	3.3	49.3	44.2	1.3

Türkiye'nin Öğretmen Profiline OECD Ülkeleri İle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

---

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo 1.4.8'den uyarlanmıştır. Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Tablo 8'e bakıldığında, Türkiye'de öğretmenlerin %92.3'ünün lisans mezunu olduğu görülmektedir. Çalışma grubundaki ülkelerde lisans mezunu oranının en yüksek olduğu ülke Türkiye'dir. OECD genelinde öğretmenlerin %49.3'ü lisans mezunuyken, %44.2'si yüksek lisans mezunu, %1.3'ü doktora mezundur. Estonya ve İtalya'da öğretmenlerin %70'den fazlası yüksek lisans mezunu iken bu oran Türkiye'de yalnızca %6.9'dur. Çalışma grubundaki ülkelere ve OECD geneline göre yüksek lisans ve doktora mezunu öğretmen oranı en düşük olan ülke Türkiye'dir.

Tablo 9'da öğretmenlerin resmi öğretmenlik programlarını tamamlarken aldıkları eğitimlere ilişkin bilgi yer almaktadır. Tablo 9'da, öğretmenlerin OECD genelinde en yoğun olarak "öğretilen konuların bazılarının veya tümünün içeriği" (%92.2) ile ilgili eğitim aldıkları, Türkiye'de ise öğretmenlerin yaklaşık %10'unun bu konuda eğitim almadıkları görülmektedir. Çalışma grubundaki ülkeler arasında "öğrenci davranışı ve sınıf yönetimi" ve "öğrencilerin gelişimini ve öğrenmesini izlemek" konusunda öğretmenlerin en yoğun eğitim aldıkları ülke Türkiye'dir. Çalışma grubunda "çok kültürlü veya çok dilli bir ortamda öğretim" konusunda eğitim alan öğretmen oranının en yüksek olduğu ülke ABD (%69.6) iken Türkiye'de öğretmenlerin %32.7'si bu alanda eğitim almıştır. "Öğretim için BİT kullanımı" konusunda eğitim alan öğretmen oranına bakıldığında Türkiye'de (%74.4) bu alanda eğitim alan öğretmenlerin oranının OECD genelinden (%56.0) fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Öğretmen Eğitimi Programının İçeriği

Ülke	Öğretilen konuların bazılarının veya tümünün içeriği	Öğretilen konuların bazılarının veya tümünün pedagojisi	Genel Pedagoji	Öğretilen konuların bazılarında veya tümünde sınıf uygulaması	Karma yetenek ortamında öğretim	Çok kültürlü veya çok dilli bir ortamda öğretim	Müfredatlar arası becerileri öğretmek	Öğretim için BİT kullanımı	Öğrenci davranışı ve sınıf yönetimi	Öğrencilerin gelişimini ve öğrenmesini izlemek
Türkiye	89.9	88.1	94.7	83.8	66.0	32.7	82.6	74.4	91.7	86.0
Estonya	91.5	90.9	95.9	87.5	51.4	27.8	73.4	53.9	78.7	80.5
Kore	96.1	93.6	95.1	94.2	64.3	28.8	66.4	59.0	65.9	67.2
ABD	93.9	92.4	93.4	90.1	80.7	69.6	82.6	62.7	85.3	85.2
Japonya	93.6	91.1	88.8	88.9	63.9	27.3	53.7	60.2	81.2	79.9
Fransa	93.7	77.1	67.4	73.3	49.1	12.0	38.6	50.9	55.1	44.7
İtalya	91.7	68.9	72.0	84.8	56.8	26.3	61.9	52.2	57.5	67.2
Meksika	93.7	89.4	83.8	88.8	70.9	27.5	87.6	77.3	83.9	81.1
OECD	92.2	89.1	92.0	87.8	61.9	34.8	65.1	56.0	71.6	69.5
Ortalaması										

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo 1.4.13'ten uyarlanmıştır.
Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışma grubundaki ülkelerde öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimleri incelenmiş ve "Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimleri bakımından temel farklılıklar nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

Sürekli Mesleki Gelişim

Öğretmenlerin mesleğe başlamadan önce edindikleri bilgilerin zamanla güncelliğini yitirebilmektedir. Bu nedenle meslek içinde de sürekli yetiştirilmelerinin ve desteklenmelerinin önemi yadsınamaz. Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine giriş için aldıkları eğitim mesleğin temelini oluştururken, sürekli mesleki gelişim, öğretim işgücünün kalitesini artırmak için önemlidir (OECD, 2020c). Bu anlamda Türkiye'de hizmet içi eğitimler işe koşulmakta olup hizmet içi eğitim, öğretmenlerin meslek yaşantısı içinde katıldıkları mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik her türlü eğitsel etkinlikler anlamına gelmektedir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Schleicher (2018), PISA'da yüksek performans gösteren ülkelerin eğitim sistemlerini iyileştirmek için en iyi performans gösteren mezunları mesleğe seçmelerinin yanı sıra öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimine de önem verdiklerini ortaya koymuştur.

TALIS 2018 araştırmasında öğretmenlerin sürekli mesleki gelişim etkinliklerinin durumu da incelenmiştir. Öğretmenlerin sürekli mesleki gelişim etkinliklerine katılım oranı, son 12 ay içinde aşağıda belirtilen etkinliklerinden en az birine katılmış olmalarına göre hesaplanmıştır.

- a) Yüz yüze katılım sağlanan kurs/seminerler,
- b) Çevrimiçi kurs/seminerler,
- c) Eğitim konferansları,
- d) Resmi yeterlilik programları,
- e) Diğer okullara yapılan gözlem amaçlı ziyaretler,
- f) İş yerleri, kamu kurumları veya sivil toplum kuruluşlarına yapılan gözlem amaçlı ziyaretler,
- g) Akran, kendi kendini gözlem ve koçluk
- h) Bir öğretmen ağına katılım,
- i) Mesleki literatürü okuma,
- j) Diğer mesleki gelişim etkinlikleri.

OECD ülkeleri genelinde araştırmanın uygulanmasından önceki 12 ay içinde en az bir mesleki gelişim faaliyetine katılan öğretmenlerin yüzdesi %94'tür. OECD ülkelerinin genelinde öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimlerine önem verildiği söylenebilir. Türkiye'de mesleki gelişim faaliyetine katılan öğretmenlerin oranının da OECD ortalamasıyla benzer olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin mesleki gelişim faaliyetine katılım oranının Fransa'da nispeten daha düşük (%83) olduğu söylenebilir (Bkz Tablo 10).

Tablo 10. Öğretmenlerin Mesleki Gelişim Etkinliklerine Katılımı ve Etkinliklerin Etkisine İlişkin Görüşleri

Ülke	Anketten önceki 12 ay içinde en az bir mesleki gelişim faaliyetine katılan öğretmenlerin yüzdesi	Anketten önceki 12 ay içinde katıldığı mesleki gelişim etkinliklerinin öğretmenlik uygulamaları üzerinde olumlu etkisi olduğunu düşünen öğretmenlerin yüzdesi
Türkiye	94	72
Estonya	98	77
Kore	98	87
ABD	98	89
Japonya	89	92
Fransa	83	71
İtalya	93	84
Meksika	89	85
OECD Ortalaması	94	82

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo 1.5.1 ve Tablo 1.5.8'den uyarlanmıştır. Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Tablo 10'da görüldüğü üzere, Türkiye'de öğretmenlerin sadece %72'si katıldıkları mesleki gelişim faaliyetinin öğretmenlik uygulamaları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu düşünürken bu oran OECD genelinde %82'dir. Katıldıkları mesleki gelişim etkinliklerinin öğretmenlik uygulamaları üzerinde olumlu etkisine en çok inanan öğretmenler Japonya'da (%92), en az ise Fransa'dadır (%71).

Öğretmenlerin katıldıkları sürekli mesleki gelişim etkinliklerinin ortalama olarak sayısı ve türüne göre incelenmesi Tablo 11'de yapılmıştır. OECD geneline bakıldığında öğretmenler, TALIS araştırmasından önceki 12 ay içinde ortalama dört farklı sürekli mesleki gelişim etkinliğine katılmıştır. Öğretmenler en çok Kore'de (5.7), en az Fransa'da (2.4) farklı türde

mesleki gelişim etkinliğine katılmış olup Türkiye ise ortalama 4.3 etkinlikle OECD ortalamasının biraz üstündedir.

Ülkeler arasında öğretmenlerin katılım sağladıkları mesleki gelişim etkinliklerinin türleri bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. OECD genelinde, en çok yüz yüze kurs ve seminerlere (%75.6) ve mesleki literatürü okuma (%74.5) etkinliğine katılım sağlanmaktadır. Türkiye'de OECD geneline benzer şekilde öğretmenler en çok yüz yüze kurs ve seminerlere (86.0) katılım sağlarken, en az iş yerleri, kamu kurumları veya sivil toplum kuruluşlarına gözlem amaçlı ziyaretler (8.3) yapılmıştır. Türkiye'de öğretmenler OECD geneline göre çevrimiçi kurs ve seminerlere daha fazla katılım sağlamıştır.

Türkiye'de öğretmenler mesleki literatürü OECD ortalamasına göre daha az takip etmektedir. Aynı şekilde "diğer okullara yapılan gözlem amaçlı ziyaretler" Türkiye'de OECD ortalamasına göre daha az yapılmaktadır. PISA'da en başarılı OECD ülkesi olan Estonya'da, en çok katılım sağlanan sürekli mesleki gelişim faaliyetleri sırasıyla mesleki literatürü okuma (%90), yüz yüze katılım sağlanan kurs ve seminerler (%89.6), öğretmen ağına katılım (%58.5), eğitim konferansları (%53.2)'dir. Türkiye ile karşılaştırıldığında Estonya'da "akran, kendi kendini gözlem ve koçluk", "diğer okullara yapılan gözlem amaçlı ziyaretler" ve "iş yerleri, kamu kurumları veya sivil toplum kuruluşlarına yapılan gözlem amaçlı ziyaretler" daha fazla tercih edilmektedir.

Tablo 11. Öğretmenler Tarafından Katılım Sağlanan Sürekli Mesleki Gelişim Aktivite Türleri

Ülke	Katılım sağlanan farklı mesleki gelişim aktivite sayısı	Yüz yüze katılım sağlanan kurs/seminerler	Çevrimiçi kurs/seminerler	Eğitim konferansları	Resmi yeterlilik programları	Diğer okullara yapılan gözlem amaçlı ziyaretler	İş yerleri, kamu kurumları veya sivil toplum kuruluşlarına yapılan gözlem amaçlı ziyaretler	Akran, kendi kendini gözlem ve koçluk	Öğretmen ağına katılım	Mesleki literatürü okuma	Diğer
Türkiye	4.3	86.0	46.3	51.8	13.9	13.1	8.3	25.4	41.0	62.7	23.1
Estonya	5	89.6	39.3	53.2	11.3	40.1	22.1	51.8	58.5	90.0	44.0
Kore	5.7	75.5	90.6	44.2	36.0	62.6	24.4	94.0	77.7	77.3	54.8
ABD	4.5	81.8	55.0	55.2	12.3	18.3	15.8	69.7	61.2	84.1	31.3
Japonya	3.6	37.3	9.4	60.6	17.6	58.1	30.9	61.1	37.8	80.9	38.8
Fransa	2.4	50.0	17.2	37.3	24.1	9.3	7.0	24.6	40.2	74.4	27.3
İtalya	3.3	81.2	49.4	53.6	19.1	63.2	36.1	69.1	55.5	94.0	69.5
Meksika	3.6	57.0	54.9	44.7	11.5	61.2	26.4	23.4	55.7	73.1	34.3
OECD	4	75.6	35.7	48.8	10.7	31.4	25.3	14.2	33.9	74.5	28.6

Ortalaması

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo 1.5.7'den uyarlanmıştır.
Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Bu başlık altında çalışma grubundaki ülkelerde öğretmenlerin iş memnuniyetleri incelenmiş ve "Türkiye ve OECD ülkeleri arasında öğretmenlerin iş memnuniyetleri bakımından temel farklılıklar nelerdir?" sorusuna yanıt aranmıştır.

TALIS araştırmasında iş memnuniyeti, öğretmenlerin işlerinden aldıkları tatmin ve tatmin duygusu olarak tanımlanmaktadır. İş memnuniyeti ile öğretmenlerin işlerine yönelik tutumları ve performansları arasında pozitif bir ilişki vardır. Ayrıca iş memnuniyeti, öğretmenlerin meslekleri ve iş ortamları ile ilgili memnuniyetlerinden etkilenmektedir (OECD, 2020a). Bu nedenle bu çalışmada öğretmenlerin mesleklerinden ve çalışma koşullarından memnuniyetleri TALIS 2018 araştırması sonuçlarına göre incelenmiştir.

Öğretmenlere sunulan çalışma şartları ve istihdam koşulları, mesleğe katılma kararlarını etkilemede çok önemli olup aynı zamanda kaliteli öğretmenlerin sistemde tutulmasına da yardımcı olur (OECD, 2020a). Tablo 12, Türkiye ve bazı OECD ülkelerinde öğretmenlerin mesleklerine olan bakış açılarını göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 12. Öğretmenlerin İşlerinden Memnuniyetleri

Ülke	Mesleklerinin toplumda değerli olduğunu düşünen öğretmenlerin yüzdesi	İşlerinden genel olarak memnun olan öğretmenlerin yüzdesi	Çalışmaları karşılığında aldıkları maaştan memnun olan öğretmenlerin yüzdesi	Sözleşmelerinin şartlarından memnun olan öğretmenlerin yüzdesi (maaş dışında)
Türkiye	26	89	32	57
Estonya	26	94	39	82
Kore	67	89	49	54
ABD	36	90	41	78
Japonya	34	82	42	40
Fransa	7	85	29	80
İtalya	12	96	21	59
Meksika	42	98	41	62
OECD	26	90	39	66
Ortalaması				

Not: OECD, 2020a; Şekil II.1.5'ten uyarlanmıştır.

Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Türkiye'de öğretmenlerin %26'sı mesleklerinin toplumda değerli olduğunu düşünmektedir. Bu oran TALIS'e katılan OECD ülkelerinin ortalaması ile aynıdır. Bu bulguya göre Türkiye'de ve OECD genelinde öğretmenlerin yaklaşık dörtte birinin mesleklerinin toplumda değersiz olduğunu düşündüğü söylenebilir. Mesleklerinin toplumda değerli olduğunu düşünen öğretmenlerin yüzdesinin en yüksek olduğu ülke Kore (% 67), en düşük olduğu ülke ise

Fransa (%7)'dir. Türkiye'de öğretmenlerin % 89'u işlerinden genel olarak memnundur. OECD ülkelerinin memnuniyet ortalaması % 90'dır. Türkiye'de öğretmenlerin % 32'si maaşlarından memnun iken bu oranla Türkiye OECD ortalamasının (% 39) altındadır. Aldıkları maaştan memnun olan öğretmenlerin yüzdesi en yüksek Kore (49) iken en düşük İtalya (%21)'dir.

Öğretmenlerin Meslekten Memnuniyetleri

Öğretmenlerin mesleklerinden memnuniyeti iş memnuniyetlerini etkilemektedir. Tablo 13'te, öğretmenlik mesleğiyle ilgili bazı ifadelerle "katılıyorum" veya "tamamen katılıyorum" diyen öğretmenlerin oranları incelenmiştir.

Tablo 13. Öğretmenlerin Meslekten Memnuniyetleri

Ülke	Aşağıdaki ifadelerle "katılıyorum" veya "tamamen katılıyorum" diyen öğretmenlerin oranı			
	Öğretmen olmanın avantajları açıkça dezavantajlarından daha ağır basıyor	Tekrar karar verebilseydim, yine öğretmen olarak çalışmayı seçerdim.	Öğretmen olmaya karar verdiğime pişmanım	Başka bir meslek seçsem daha mı iyi olurdu merak ediyorum
Türkiye	73.9	75.5	16.1	47.9
Estonya	79.6	74.1	6.1	30.3
Kore	85.7	67.0	19.1	38.7
ABD	84.5	79.7	8.3	37.5
Japonya	73.9	54.9	8.2	30.5
Fransa	55.3	74.4	8.3	25.8
İtalya	71.1	87.0	6.4	14.6
Meksika	73.0	92.2	3.6	13.4
OECD Ortalaması	76.0	75.6	9.1	33.8

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo II.2.10'dan uyarlanmıştır. Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

OECD genelinde "Öğretmen olmanın avantajları açıkça dezavantajlarından daha ağır basıyor" ifadesine katılan veya tamamen katılan öğretmen oranı %76'dır. Bu oran Türkiye'de yaklaşık %74 olup OECD ortalamasının çok az altındadır. "Öğretmen olmaya karar verdiğime pişmanım" ifadesine katılan veya tamamen katılan öğretmen oranı Türkiye'de % 16.1 olup OECD ortalamasından (% 9.1) daha yüksektir. OECD genelinde öğretmenlerin üçte biri "Başka bir meslek seçsem daha mı iyi olurdu merak ediyorum" ifadesini katılıyorum veya tamamen katılıyorum diye cevaplarırken Türkiye'de öğretmenlerin neredeyse yarısı (%47.9) bu ifadeye katılım göstermiştir. Çalışma grubundaki ülkeler arasında bu ifadeye en yüksek derecede katılım Türkiye'dedir. "Tekrar karar verebilseydim, yine öğretmen olarak çalışmayı

seçerdim" ifadesine katılan veya tamamen katılan öğretmen oranı ise OECD genelinde ve Türkiye'de neredeyse aynıdır.

Öğretmenlerin Mevcut Çalışma Koşullarından Memnuniyetleri

Öğretmenlerin hâlihazırda çalıştıkları okullardaki mevcut çalışma koşullarına ilişkin görüşleri Tablo 14'te incelenmiştir. Tablo 14, mevcut çalışma koşullarıyla ilgili bazı ifadelerle "katılıyorum" veya "tamamen katılıyorum" diyen öğretmenlerin oranını göstermektedir.

Tablo 14. Öğretmenlerin Mevcut Çalışma Koşullarından Memnuniyetleri

Ülke	Aşağıdaki ifadelerle "katılıyorum" veya "tamamen katılıyorum" diyen öğretmenlerin oranı			
	Mümkünse başka bir okula geçmek istiyorum	Bu okulda çalışmaktan zevk alıyorum	Bu okulu çalışmak için iyi bir yer olarak tavsiye ederim	Bu okuldaki performansımdan memnunum
Türkiye	36.9	79.0	73.4	92.5
Estonya	13.5	85.4	82.1	91.9
Kore	35.1	74.1	65.9	81.5
ABD	18.4	93.1	87.6	93.4
Japonya	31.0	78.4	61.5	49.0
Fransa	26.1	90.4	80.5	88.3
İtalya	18.5	91.0	86.7	94.5
Meksika	27.5	93.6	87.8	97.4
OECD	20.0	89.8	83.4	92.6
Ortalaması				

Not: OECD, TALIS 2018 Database, Tablo II.2.16'dan uyarlanmıştır. Sonuçlar ortaokul öğretmenlerinin yanıtlarına dayalıdır.

Tablo 14'te görüleceği üzere, Türkiye'de öğretmenlerin yaklaşık % 37'si imkân olması halinde başka bir okula geçmek istemektedir. Bu oran OECD ortalamasından (% 20) oldukça yüksektir. Çalışma grubundaki ülkelerde okul değiştirmek isteyen öğretmen oranı en yüksek Türkiye'de (%36.9), en düşük ise Estonya'dadır (%13.5). Türkiye'de öğretmenlerin yaklaşık dörtte biri çalıştıkları okulu çalışmak için iyi bir yer olarak tavsiye etmekte, %92.5'u ise okuldaki performansından memnun olduğunu dile getirmektedir. OECD genelinde mevcut okulunda çalışmaktan zevk alan öğretmen oranı yaklaşık %90 iken bu oran Türkiye'de %79'dur.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada OECD'nin Education at a Glance göstergeleri ve TALIS 2018 araştırması sonuçlarına dayanarak Türkiye'nin öğretmen profili, Estonya, Kore, ABD, Japonya, Fransa, İtalya, Meksika ve OECD ortalaması ile karşılaştırmalı tablolar üzerinden incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Türkiye'de öğretmenlerin OECD geneline göre daha genç oldukları ve yaşlı öğretmen oranının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'de kadın öğretmen oranının yükseköğretim hariç tüm düzeylerde OECD ortalamasından düşük olduğu görülmüştür. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından OECD ortalamasına göre Türkiye'de ortaöğretim düzeyi hariç tüm düzeylerde öğretmen başına daha fazla sayıda öğrenci düştüğü anlaşılmıştır.

Bu araştırma sonucunda OECD genelinde öğretmen maaşlarının çalışılan eğitim kademesi ve tecrübeyle birlikte arttığı görülmüştür. Ancak Türkiye'de öğretmen maaşları tüm kademeler için OECD ortalamasının altındadır ve öğretmenler deneyim kazandıkça maaşları OECD ortalamasının daha da altına düşmektedir. Türkiye'de deneyimli öğretmenlerin maaşları mesleğe yeni başlayanlardan çok farklılaşmamaktadır. Türkiye'de öğretmenlerin yaşadıkları ekonomik zorluklara bağlı olarak mesleğin toplumsal statüsü de düşmektedir. Öğretmenlerin kendilerini işlerine verebilmeleri ve daha verimli çalışabilmeleri için mesleğin maddi çekiciliğini artırmanın önemli olduğu söylenebilir (Sağlam ve Çiçek-Sağlam, 2005).

Araştırma sonucuna göre, Türkiye'de öğretmenlerin büyük çoğunluğu lisans mezunudur. Yüksek lisans ve doktora mezunu öğretmen oranı OECD ortalamasından düşüktür. Koşar, Er ve Kılınç (2020), Türkiye'de öğretmenlerin lisansüstü eğitimlerine ailevi sorumluluklar, farklı bir şehirde eğitim görme nedeniyle yaşanan ulaşım sıkıntısı, iş yükü fazlalığı, öğrenci olmanın getirdiği sorumluluklar, lisansüstü öğrenim için işyerinden izin alamama, lisansüstü öğrenimin herhangi bir ekonomik getirisinin olmaması ve masraflı olması gibi hususların engel olduğunu belirlemiştir. Öğretmenlerin lisansüstü eğitime devam etmesini kolaylaştıracak ve teşvik edecek önlemlerin alınması öğretmenlerin kendi alanlarında veya eğitim bilimlerinde uzmanlaşması ve bilimsel bilgi üretecek düzeye gelebilmeleri açısından önemlidir.

Araştırma sonuçları, çalışma grubu içerisinde öğretmenlerin resmi öğretmenlik eğitimleri süresince "öğrenci davranışı ve sınıf yönetimi" ve "öğrencilerin gelişimini ve öğrenmesini izlemek" konusunda en yoğun eğitim aldıkları ülkenin Türkiye olduğunu ortaya koymuştur. "Öğretim için BİT kullanımı" konusunda eğitim alan öğretmen oranı Türkiye'de OECD genelinden yüksektir. Bu sonuca dayanarak öğretmen adaylarından sınıflarında bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanmalarının beklenildiği ve bu becerilerini geliştirmeleri için hizmet öncesinde bu alanda eğitim verildiği söylenebilir.

Araştırma sonucunda, Türkiye'de ve OECD ülkeleri genelinde öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimlerine önem verildiği, öğretmenlerin %94'ünün bir yıl içinde en az bir mesleki gelişim etkinliğine katıldığı anlaşılmıştır. Türkiye'de öğretmenlerin %72'si katıldıkları mesleki gelişim faaliyetinin öğretmenlik uygulamaları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Gültekin ve Çubukçu (2008) da, öğretmenlerin hizmet içi eğitim faaliyetlerinin kendilerine kurumsal ve bireysel açıdan katkı sağladığını ve hizmet içi eğitimin yararına inandıklarını ortaya koymuştur. Öğretmenlerin OECD genelinde ve Türkiye'de en çok yüz yüze kurs ve seminerlere katılım sağladığı görülmüş olup öğretmenin pasif kaldığı bu tür etkinlikler yerine akran öğrenme, diğer okul ve kurum ziyaretlerinden öğrenme, eğitim

konferanslarına katılma gibi öğretmeni daha aktif kılan etkinliklere katılımın teşvik edilmesi düşünülebilir.

Araştırma sonucunda, Türkiye'de ve OECD genelinde öğretmenlerin yaklaşık dörtte birinin mesleklerinin toplumda değersiz olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Mesleki algıların kişilerin meslek içindeki davranışları, iş doyumları ve mesleki başarıları üzerinde etkisi bulunmaktadır (TEDMEM, 2014). Buna dayanarak mesleklerinin toplumda değersiz olduğunu düşünen öğretmenlerin sistem içerisinde verimli çalışamayacağı söylenebilir. Çelikten, Şanal ve Yeni (2005), Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin toplumundaki itibar ve statüsünün diğer bazı meslek gruplarına göre daha geride kaldığını ifade etmiş olup bu çalışma bu sonucu destekler niteliktedir. Öğretmenliğin statüsünün düşmesinde öğretmen adayı mezun sayısının fazla olması, öğretmen yetiştiren bölümlere girişte kriter olmayışı, başarılı öğrencilerin eğitim fakültelerini tercih etmemesi, lisans eğitiminin yetersizliği, diğer fakültelere öğretmenlik mesleğine girme hakkı verilmesi gibi hususlar etkilidir (Ünsal, 2018). Toplumsal statü ve ekonomik getiri bir mesleğin profesyonellik göstergelerinden biri olarak görülmekte ve ekonomik getiri öğretmenlik mesleğinin toplumdaki statüsünü etkilemektedir (Bozbayındır, 2019). Bu nedenle öğretmenlik mesleğinin statüsünü ve değerini artırmak amacıyla söylemlerden öte önlemler alınmalı, mesleğe en başarılı öğrencileri çekmek için öğretmenlik mesleğinin özlük hakları ve ekonomik getirisi artırılmalıdır.

Türkiye'de öğretmenlerin %37'si imkân olması halinde başka bir okula geçmek istemektedir. Çalışma grubundaki ülkelerde okul değiştirmek isteyen öğretmen oranı en yüksek Türkiye'de iken en düşük Estonya'dadır. Şahin ve Doğan'a (2020) göre öğretmenler buldukları okullardan ailevi sebepler, çalıştıkları yerleşim yerlerinin özelliklerini ve şartlarını beğenmemeleri veya okulun mevcut şartlarından memnun olmadıkları için ayrılmak istemektedirler. Türkiye'de öğretmenlerin okul değiştirmek istemelerinin sebebi her okulun aynı şartlara sahip olmaması ve daha iyi okullarda çalışma isteği olabilir. Türkiye'de öğretmenlerin yer değiştirmesi, kırsaldan kente veya doğudan batıya doğru gerçekleşmektedir. Bu öğretmen hareketliliği doğu bölgeleri ve kırsal alanlarda öğretmen açığına sebep olmakta ve öğretmen açığı yeni atanan deneyimsiz öğretmenlerle ya da ücretli öğretmenle kapatılmaktadır. Bu durum bu bölgelerde öğretmen kalitesini ve eğitim kalitesini olumsuz etkilemekte olup öğretmenlerin yer ve okul değiştirme isteklerini azaltıcı teşvik mekanizmalarının devreye sokulması gerekmektedir (Özoğlu, 2011).

Tüm bu sonuçlar ışığında, bu çalışma kapsamında öne çıkarılabilecek öneriler şu şekildedir:

- 1- Öğretmen maaşları, OECD genelinde olduğu gibi yeni başlayan öğretmenler ve deneyimli öğretmenler için farklılık gösterecek şekilde artırılabilir. Böylece deneyimli öğretmenlerin sistemde tutulması kolaylaşabilir.
- 2- Öğretmenlerin yüksek lisans ve doktora yapmaları teşvik edilebilir. Bunun için yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlayan öğretmenlerin maaşlarına ek ödeme verilmesi, yer değiştirme için ek puan verilmesi ya da farklı unvanlarla ödüllendirme (başöğretmen, uzman öğretmen gibi) yoluna gidilebilir.
- 3- Öğretmenlerin pasif kaldığı sürekli mesleki gelişim etkinlikleri yerine akran öğrenme, diğer okul ve kurum ziyaretlerinden öğrenme, eğitim konferanslarına katılma gibi öğretmeni daha aktif kılan etkinliklere katılımın teşvik edilmesi düşünülebilir.

- 4- Öğretmenlik mesleğinin statüsünü ve değerini artırmak amacıyla mesleğe en başarılı öğrencileri çekmek için öğretmenlik mesleğinin özlük hakları ve ekonomik getirisi artırılabilir.
- 5- Öğretmenlerin okul değiştirme isteklerini azaltıcı teşvik mekanizmaları devreye sokulabilir. Deneyimli öğretmenlerin daha zor şartları bulunan okullarda görev yapması için maaşlarına ek ödeme yapılabilir veya kira desteği sağlanabilir.

Kaynakça

- Atasoy, R. & Cemaloglu, N. (2018). Evaluation of quality policies on education in turkish education system. *Universal Journal of Educational Research*, 6(7), 1504-1518.
- Ayas, A . (2009). Öğretmenlik mesleğinin önemi ve öğretmen yetiştirmede güncel sorunlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3),1-11. <https://dergipark.org.tr/en/pub/inuefd/issue/8704/108679>
- Akyüz, Y. (2003) "Eğitim tarihimizde günümüze kadar öğretmen yetiştirilmesi ve sağlanması ilkeleri, uygulamaları" eğitimde yansımalar VII. Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu, (21-23 Mayıs Sivas), Tekişik Yayıncılık, Ankara.
- Balcı, A. (2007). Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem, teknik ve ilkeler (6. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Bozbayındır, F. (2019). Öğretmenlik mesleğinin statüsünü etkileyen unsurların öğretmen görüşleri temelinde incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 2076-2104.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, S. & Demirel, F. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri (18. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Çelikten, M., Şanal, M., & Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 207-237.
- Çinkır, Ş. ve Kurum, G. (2017). To be appointed or not to be appointed: The problems of paid teachers. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 9-35. DOI: 10.14689/issn.2148- 2624.1.5c3s1m
- Erdem, A. R. (2010). İlköğretim ve ortaöğretim öğretmenlerinin karşılaştığı ekonomik sorunlar ve bu ekonomik sorunların performanslarına etkisi konusundaki görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1),270-287.
- Gültekin, M. ve Çubukçu, Z. (2008). İlköğretim öğretmenlerinin hizmetçi eğitime ilişkin görüşleri. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 185-201.
- Karasar, N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemi (26. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kılınç, A. Ç., Cemaloğlu, N., & Savaş, G. (2015). The relationship between teacher leadership, teacher professionalism, and perceived stress. *Eurasian Journal of Educational Research*, 58, 1-26. <http://dx.doi.org/10.14689/ejer.2015.58.5>
- Koşar, D., Er, E., & Kılınç, A. (2020). Öğretmenlerin lisansüstü öğrenim görme nedenleri: nitel bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52, 370-392.

- MEB (2019). Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 Stratejik Planı. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Milli_EYitim_BakanlYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY_31.12.pdf
- MEB (2020). Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2019-2020. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_organ_egitim_2019_2020.pdf
- OECD (2005), Teachers Matter: Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers, Education and Training Policy, OECD Publishing, Paris, <https://dx.doi.org/10.1787/9789264018044-en>
- OECD (2019), TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners, TALIS, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/1d0bc92a-en>
- OECD (2020a). TALIS 2018 Results (Volume II): Teachers and School Leaders as Valued Professionals, TALIS, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/19cf08df-en>
- OECD (2020b), Education Policy Outlook: Turkey, www.oecd.org/education/policy-outlook/country-profile-Turkey-2020.pdf
- OECD (2020c), *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/69096873-en>.
- Özoğlu, M. (2011). Türkiye'nin Öğretmen "Yetiştirme" Politikası. 21. Yüzyılda Türkiye'nin Eğitim ve Bilim Politikaları Sempozyumu.
- Sağlam, M. & Çiçek Sağlam, A. (2005). Öğretmenlik mesleğinin maddi yönüne ilişkin genel bir değerlendirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (3) , 317-328.
- Schleicher, A (2018), *World Class: How to build a 21st-century school system, Strong Performers and Successful Reformers in Education*, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/4789264300002-en>
- Süngü, H. (2012). Bazı OECD ülkelerindeki öğretmen maaşlarının karşılaştırmalı bir analizi. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 21-45.
- Şişman, M. (2007). Eğitim bilimine giriş. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Şahin, A. & Doğan, M. (2020). Öğretmenlerin yer değiştirme istekleri: nedenler ve tercihler. 12. Uluslararası Eğitim Camiası Sempozyumu Tam Metinleri, 522-532.
- TEDMEM (2014). Öğretmen Gözüyle Öğretmenlik Mesleği. http://portal.ted.org.tr/yayinlar/ogretmen_gozuyle_ogretmenlik_meslegi.pdf
- Tekışık, H. H. (1987). Türkiye'de öğretmenlik mesleği ve sorunları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 24-33.
- Uygun, S. (2012). Basında öğretmen sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 42 (194), 72-91. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36174/406737>
- Ünsal, S. (2018). Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin statüsüne ilişkin bir pareto analizi. *Sakarya University Journal of Education*, 8 (2) , 111-130.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.

Capslerde Yeni Neslin “Öteki”si: Yaşlılar

Bahar BALCI AYDOĞAN^{a, b}, Hilal Özlem ABUŞOĞLU^c

Özet

Bireyler benzer ve farklı niteliklerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet, yaş ve dünya görüşü gibi özellikler temelinde gerçekleşen ayrımcılık “ben” ve “biz” dışında kalan “ötekileri” olumsuz bir algı sürecinin içine sokmaktadır. Bu ayrımcılık türlerinden biri de yaşlı ayrımcılığıdır. Yaşlı bireyler kalıplaşmış önyargılarla, yanlış ve eksik olarak temsil edilmektedir. Özellikle yeni medyayla ortaya çıkan ifade biçimleriyle ötekileştirme meşrulaştırılmaktadır. Yeni neslin “ötekileri” yaşlılar, özellikle sosyal medyayla hayatımıza giren ve toplumda yaşanan olayları daha çok eğlenceli ve alaycı bir şekilde yorumlayan capslerin de ana malzemesini oluşturmaktadır. Sosyal medyanın kullanıcılara özgür bir ortam sağlarken diğer taraftan ötekileştirmeye ve nefret suçlarının işlenmesine de zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de sosyal medya üzerinden yaşlı bireylerle ilgili paylaşılan capsler incelenerek onların nasıl ötekileştirildiği ortaya konulmaktadır. Araştırma sonucunda, capslerin yaşlı ayrımcılığını “yaramaz, huysuz, sevilmeye değer olmayan, güçsüz, unutkan, fiziksel kapasiteden yoksun, çağa ayak uyduramayan, üretime katkı sağlayamayan ve bakıma muhtaç” şeklindeki söylemlerle pekiştirdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Ötekileştirme
Yaşlılar
Caps
Sosyal Medya

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 04.02.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068422

The “Other” of The New Generation Caps: Old People

Abstract

Individuals are exposed to discrimination because of their different qualities. In addition to the classical types of discrimination such as religion, language, race, ethnicity, gender and worldview, discrimination against the “elderly” is a category of othering that should be taken into account. The “others” of the new generation, the elderly, constitute the main material of the caps, which come into our lives, especially through social media and interpret the events in society in a more entertaining and sarcastic way. In this study, the caps shared about the elderly people on social media in Turkey are examined and it is revealed how they are marginalized. As a result of the research, it has been determined that caps reinforce age discrimination with discourses such as “naughty, grumpy, unlovable, weak, forgetful, lacking in physical capacity, unable to keep up with the times, cannot contribute to the production and are in need of care.”

Keywords

Othering
Elderly
Caps
Social Media

About Article

Received: 04.02.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068422

^a İletişim Yazarı: baharbalci@mu.edu.tr

^b Öğr. Gör. Dr. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Ula Ali Koçman MYO, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, ORCID ID: 0000-0003-3207-5595

^c Doktora Öğrencisi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Ana Bilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-9756-1167

Giriş

Bireyler sahip oldukları özelliklerden dolayı farklı zamanlarda farklı bağlamlarda ayrımcılığa maruz kalabilmektedirler. Yaşlı ayrımcılığı da bir kişiye sadece yaşı nedeniyle gösterilen önyargı, olumsuz tutum ve davranışları içermektedir. Mevcut kültür içinde sırf yaşından dolayı dışlanmış olan yaşlı birey pek çok alanda bu ayrımcılığı yaşamaktadır. Yaşlanma süreci ile meydana gelen fiziksel, zihinsel ve psikolojik değişikliklere bağlı olarak yaşlı birey çalışma hayatı, aile hayatı ve sosyal yaşamda dezavantajlı olarak konumlandırılarak topluma bir yük olarak gösterilmektedir. Üretimden eğitime, toplumsal, sosyal ve kültürel yaşamdan teknolojiye kadar pek çok alanda dinamik ve üretken olarak gösterilen genç imajlar ön plana çıkarılırken yaşlı bireyler bu anlamda yok sayılmış ve toplumdan izole edilmeye çalışılmıştır. Çalışma hayatında gençlerin daha hızlı ve donanımlı görünmeleri nedeniyle yaşlılar tercih edilmemektedir. Toplumsal değişime bağlı olarak geniş ailenin yerini çekirdek aileye bırakması da yaşlıların aile içindeki rolünü değiştirmiştir. Yaşlı kişiler aile bireyleri tarafından da bir yük olarak algılanmaya başlanmıştır. Değişime istenilen oranda ayak uyduramamaları onların sosyal yaşamdan da dışlanmalarına neden olmuştur (Danış, 2009, s.71). Kısacası yaşlılık kötü kaçınılması gereken hatta hastalıkla eşdeğerde tutulan bir durum olarak yansıtılmaktadır. Geleneksel medya ve yeni medyada yer alan hem haberler hem de reklamlarda kullanılan dil ile de gençler teşvik edilerek bu ayrımcılık pekiştirilmektedir. Özellikle hedef kitlesi daha çok gençler olan Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya mecralarında yapılan paylaşımlarla yaşlı bireyler alaycı biçimde öteki olmanın karikatürize edilerek hafifletmiş halini yaşamaktadırlar. Daha demokratik bir alan sunması nedeniyle devrimci bir teknoloji olarak değerlendirilen yeni medya bu potansiyeline rağmen herkesin kendi medyasını oluşturduğu tekil kullanıcılarla nefret söyleminin de kolaylıkla yayılabildiği bir ortama dönüşmektedir. Böylece her kullanıcı kendi “öteki”sini yaratarak ayrımcı söylemlerde bulunmaktadır (Ünal, 2018, s.1815). Sanal dünyanın yeni üretim biçimi olan capsler de ötekileştirmenin bir aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda yaşlı bireylerde fotoğrafların üzerine yazılan metinlerle oluşturulan capslerin vazgeçilmez konularından biri haline gelmiştir. Yaşlı bireyler yeni neslin üretim biçimi ile pek çok konuda nefret söylemine maruz kalıp dışlanırken kalıplaşmış ön yargılarla ötekileştirilmektedir. Bu tutum özellikle günümüzdeki pandemi koşullarında yaşlılara ilgili paylaşımlarda da göze çarpmaktadır. Capsler yoluyla yaşlı bireylere yapılan ayrımcılık bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada Twitter’da #yaşlı #yaşlılar #65yaşüstü #65yaşüstüsokağaçıkmayasağı #65yaşüstübidışarıçıkma hastagleri ile paylaşılan capsler Roland Barthes’ın göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenerek yaşlıların hangi konularda nasıl bir ayrımcılığa maruz kaldığı ortaya koyulmuştur.

Yakıcı Bir Sorun “Ben” Ve “Öteki” Problemi

Her dönemin yakıcı sorunlardan birisi olarak atfedilen öteki problemi çözümü yolunda mesafe alınamayan bir problem olarak önemini korumaktadır. Gün geçtikçe özgün değerini kaybetmeyen ötekileştirme pratiklerinin ibreleri çoğunlukla dezavantajlı olarak atfedilebilecek kesimleri göstermektedir. Ötekileştirme pratiklerinin yükselen ibreleri takip edildiğinde özellikle modern düşüncede ve modern dönem sonrasında tarihe iz bırakmış düşünürlerin “varlığın anlamına” ilişkin bakış açılarına eğilmek kaçınılmazdır. Bu bakış açısından hareketle “ben” ve “öteki”nin ontolojik ve epistemolojik açıdan incelenmesi elzemdir. Özellikle “ben”in “öteki”ni kendi anlam dünyasından hareketle süzmesi etik açıdan kimi sakıncalara gebe dir. Teorik yaklaşımların ötekilik meselesini kavrayışı ile ilgili genel bir

değerlendirme yapılacak olursa, felsefede ve sosyal teoride filozofların/düşünürlerin “ben” ve “öteki”lik kavrayışlarının kompoze edilmesi ile derinlikli bir bakış açısı yakalanabilir. Ayrıca kökensel anlamlara eğilmek geleceğın ötekilik parametrelerini okumak açısından da öngörü sağlamaktadır. René Descartes, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Immanuel Kant, Martin Heidegger’in gibi düşünürlerin “ben” ve “öteki”lik kavrayışları günümüz parametrelerini okumak açısından önemlidir. Yine Jean-Paul Sartre, Claude Lévi-Stauss, Jürgen Habermas ve Frankfurt Okulu’nun kökensel zenginlik yaratan bakış açılarına eğilmek derinlikli bir kavram yaratmaktadır.

Söze hakikat üzerinde düşünülmesi gerektiğini savunan Descartes ile başlanacak olursa, düşünme eyleminin yarattığı izdüşümün ötekinin doğasını anlamak açısından belki de yapılacak en ekonomik etkinlik olduğu gerçeğı ile karşılaşılır. “Düşünüyorum, öyleyse varım”, “Je pense, donc je suis” yani insanın en temel düşünebilme yeteneğine vurgu yapan Descartes, öznenin hükümran özne olduğundan söz eder. Düşünce sistemini işleten veyahut olayları ve durumları ölçüp tartabilen bir iradenin sonucunda öznenin gerçek bilgiye erişebileceğinden bahsetmektedir (Descartes, 1998, s.27). Sağduyulu olmanın önemine dikkat çeken düşünüre göre: “Her kişi ondan çok iyi pay almış olduğunu düşünür, her şeyden çok güç hoşnut olanlar bile kendilerinde bulunan sağduyudan daha çoğunu istemeye alışık değildirler” (Descartes, 2019, s.27). Özne özellikle öteki problemi söz konusu olduğunda mukayese edebilen bir varlık olarak sağduyulu davranmalıdır. Farklı zeminlerde insanın olayları ve durumları farklı kavrayışı ötekini zihinde kavrama konusunda da kaotik bir durum yaratmaktadır. Descartes söz konusu olunca özne, ben ve ötekilik kavrayışını diatik düşünme alışkanlığıyla ele almak gerekmektedir. Doğru-yanlış, iyi-kötü, yararlı-zararlı, makbul-sapkın gibi ayrımlar zemininde düşünmek önemlidir. Bu anlayışla “ben” yalıtılan ve ötekinden kopartılarak duyuşal dünyaya hapsedilen bir pratiğın sonucu olarak tezahür edilmektedir ve bu tezahürün ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Diatik düşünceden yola çıkarak Hegel ve Frankfurt Okulu’nun önemli düşünürlerinden olan Adorno’nun bakış açılarına eğilmek “ben” ve “ötekine” dönük görüş açısına yeni boyut kazandırmaktadır. Hegel’ci bakış açısında öznenin öz değeri ötekinde (tikelde) gizlidir. Söz konusu özne vurgusu sentezi ifade ettiği ölçüde anlamsal çözünürlük kazanır. İzmir’e göre: “Diyalektik yapı, en geniş toplumsal varoluşu ulaşma çabasının içinde kendi gerçekliğine bir yer bulma çabasıdır. Diyalektik, kendi gerçekliğinin de diğer gerçeklikler gibi bir gerçeklik olarak bilinip-tanınması çabasıdır” (İzmir, 2019, s.152). Hegel panteist gelenekten beslenen bir filozof gibidir. Tek ve bütün evrenden bahseden panteist anlayıştaki gibi Hegel’de “ben” merkezli değil “biz” merkezli bir öğretilen bahsetmektedir. Fakat Hegel, “ben”in yitimine sebep olması hasabiyle eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu iddialardan birisinin de Adorno tarafından ortaya atıldığına tanıklık edilmektedir. Frankfurt Okulu tümeli savunan ve tikelin yitime sebep olan anlayışa karşıdır. Okulun önemli düşünürlerinden Adorno Diyalektik adlı eserinde Hegel’e yönelik bir bakış açısı ortaya koyarak onu tikelin yitimine sebep olması nedeniyle eleştirmektedir. Hegel meşhur zıtlıkların eşsiz birlikteliğinden bahsederken Adorno ise böyle bir birlikteliğın olmayacağından söz etmektedir. Nitekim Adorno’nun bakış açısıyla özdeşliğın özdeş olmayana karşı zafer kazanması ile diyalektik ortadan kalkmaktadır (Adorno, 2016, s.164). Adorno’nun ifade ettiklerinden anlaşıldığı gibi tikel akıl tümele kurban edilmemelidir. Özgün tavır korunmalıdır. Egzotik bir yaklaşımla tikele elimine edilmesi gereken bir şeymiş gibi bakılmamalıdır. O naif ifade ile özdeşlik ilkesi çerçevesinde eşitlik görüntüsü yaratılması çabasına Adorno karşı çıkmaktadır. Kant da Adorno gibi indirgemeci bakışa olumlu bakmaktadır. Özellikle “ben”in aklını sistematik olarak yok etmeye karşıdır.

Ben kendisi için anlamlı olan dünyasını ifade etmeye davet edilmektedir. Aydınlanma Dönemi'nin deklarasyonu olan “aklını kullanma cesaretini göster” çağrısı günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır. Kant'a göre: “Aydınlanma kişinin kendi aklını kullanmaya cüret etmesidir” (Kant, 2019, s.243). Yani Kant; “Ben” adına eyleyen bir “öteki”ne karşı çıkmaktadır. Heidegger ise varlığı, özünü dinlemeye davet etmektedir. Heidegger'in ifade ettiği biçimi ile; “Varlığı dinleyerek ona ait olan düşünme, kendi öz kökenine göre olan düşünmedir. Düşünme vardır bu ifade şunu söyler: Varlık hep kaderi gereği kendi özünü korumuştur. Bir ‘nesneyi’ veya ‘kişiyi’ özünde korumanın anlamı, onu sevmek, onu gözetmektir. Daha köklü düşünülduğünde gözetmek, özü hediye etmek anlamına gelir” (Heidegger, 2013, s.8). Heidegger de insan “öteki”nin varlığına kulak vermek zorundadır. Çünkü özne, dünyaya fırlatılmıştır ve o ya da bu biçimde ötekilerle ortak kaderi paylaşmaktadır. Düşünür, “Dünya- içinde-olmak” kavramının altını çizmektedir (Heidegger, 2013, s.41-42). Heidegger, indirgemeci bir bakış açısına sahip değildir. Varlığın biricik anlamının ne olduğu nasıl algılandığı üzerinde durmaktadır. Bu noktada Sartre'ın düşüncesine başvuracak olursak öznenin bitmeyen ıstırabına tanıklık ederiz. Sartre'da özne benliğini ancak öteki onu tanırsa tamamlayabilir. Çünkü; “‘Başkası’ hem varoluşum hem de kendimi bilişim için gereklidir. Nitekim benliğimin tanımlanması, içerimin ortaya çıkarılması başkasının da tanınmasına; beni düşünen, bana karşı ya da benim için bir şeyler isteyen bir özgürlük olarak onun da ortaya çıkarılmasına yol açıyor” (Sartre, 1997, s.85). Sartre'ın dile pelesenk olmuş “cehennem” metaforu titizlikle kullanılmalıdır. Başkası cehennemdir çünkü kusursuz, eşsiz özne inşasında ihtiyaç duyulan aynı zamanda eşsizliğe çizik atıp “ben”i sakatlayan kimsedir öteki.

Habermas'ın o meşhur kamusal alan ve özel alan dikotomisi ilişkisi çerçevesinde “Öteki”nin durumuna bakılacak olursa; tarihin tekrarladığına ve “Öteki”nin bu alanlardan nasıl örsenelerek itildiğine tanık edilmektedir. Habermas'ın da ifade ettiği gibi “terminolojiler sanıldığı kadar masum değildir; belli bir anlayışı dikte ederler” (2019, s.37). Özellikle zümresel bir otoritenin yoğun baskısı altında olan öteki “aşgari insan” olarak eksiltilmeye devam edilmektedir. Nitekim ötekini eşsiz tasarımlı düzeneklere dahil ederek yok etme politikası devam etmektedir. Politik bir çerçeveden bakan bir tavırla kolektif bellek ve kolektif belleğe özgü kimlik yaratma politikası içerisine girilirse, yabancı kültürler bu entegrasyona doğal sayılabilecek bir refleks ortaya koyabilirler. Ancak bu refleks tek parça hareketten çok kitlesel bir eyleme dönüşürse anlam kazanacaktır. Özellikle yaşlılar kültürün, tarihin, dilin, siyasi hafızanın birer taşıyıcısı ve aktarımın bel kemiği olarak korunması gereken kimselerdir. Ancak bu koruma onların zayıflıkları üzerine inşa edilmemelidir.

Yeni Neslin Ötekileri: Yaşlılar

Yaşlılar söz konusu olunca ötekileştirmenin biçim ve şekli bilhassa onların güçsüzlüğü üzerine odaklanmaktadır. Bu durumu günümüzde de derinden hissetmekteyiz. Özellikle şu an tüm dünyada etkili olan Covid-19'un en çok etkilediği yaş grubunun 65 üstü olması nedeniyle zayıf bedene sahip olan bireyler aynı zamanda kolay ve zayıf hedefler olarak ötekileştirmenin de en çekici kurbanları olarak görülmekte ve gösterilmektedir. Yaşlılarla ilgili tutumlara bakıldığında olumsuz ve ayırıcı bir bakış açısının hâkim olduğu görülmektedir. Bu bakış açısı iki zeminde cereyan eder. Bunlardan ilki yaşlıların fiziksel anlamda bazı yeterlilikleri yerine getirememesi “elden koldan düşmesi” diğeri ise yaşlıların stereotipik özelliklerine vurgu yapan önyargılı düşüncelerdir. Ceylan'ın da ifade ettiği gibi, yaş ayrımcılığı insanların ortak bir özellik olan yaş sebebi ile her yaş grubuna farklı özellikler atfederek ayırıcı tutum ve davranışları ortaya çıkaran bir kavramdır (Ceylan, 2015, s.69). Yaşlı ayrımcılığı teriminin ilk

defa 1969 yılında Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü başkanı Gerontolog Robert Butler tarafından kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır. Butler, yaşlı ayrımcılığını tıpkı ırk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi yaşlı insanlara yönelik eyleme dönüşebilen, kalıplaşmış düşünce ve tutumları içeren ideolojik bir süreç olarak tanımlamıştır (Butler, 1969). Butler'in ifadesinden de anlaşıldığı gibi yaşlılar ideolojik bir inşanın yaşlı ve aynı zamanda taze ürünleri gibidir. Günümüzde en sık kullanılan tanım ise Palmore'a aittir. Irk ve cinsiyet ayrımcılığından sonra yaşlı ayrımcılığını en büyük üçüncü ayrımcılık türü olarak kabul eden Palmore'ye atıfta bulunan Yelboğa da yaşlı ayrımcılığını ileri yaşlardaki bireylere yönelik ön yargı, tutum ve davranışların sergilenmesi olarak tanımlamıştır (2018, s.55). Yaşlıların temsil biçimine bakıldığında onların her dönem aksayan tarafları ile ele alındıklarına tanıklık edilmektedir. Kalınkara'nın ifade ettiği biçimi ile; toplumun genelinde, yaşlılar yürümekte zorlanan, bakıma muhtaç, değişime ayak uyduramayan, mutsuz, huysuz, yalnız, sevmeye değer olmayan, topluma yük ve zayıf sosyal ilişkilere sahip bireyler olarak nitelendirilmektedir. Yaşlı insanların sahip oldukları deneyim, tecrübe ve bilgelik gibi özellikleri ise görmezden gelinerek genellikle olumsuz tarafları ön plana çıkarılmaktadır (Kalınkara, 2011, s.8). Tüm bu bakış açılarına sadık kalarak söylenebilir ki yaşlı insanlara kalıplaşmış düşünce ve önyargılarla bakılarak onların nasıl davranacağı, ne giyeceği, ne yiyeceği ve ne yapacağı hatta duygularının ne olacağı bile kendi inisiyatifine bırakılmamaktadır. İnsana bahşedilmiş olan ve Descartes ile anılan o meşhur sözden "Düşünüyorum, öyleyse varım", "Je pense, donc je suis" eyleminden dahi yaşlılar mahrum bırakılmaktadır (Descartes, 1998, s.27). Yaşlıların varlığı hem gençler ve yetişkinlerin zihinlerinden kovulmakta hem de yaşlılar kendi adlarına karar alamayacak bir varlık alanında inşa edilmektedir. Özellikle günlük yaşamda oldukça kolay pratiklenen, her duruma reva gibi görünen sözler problemi daha da derinlikli kılmaktadır. Bu konuda ki sözlerden bir kaçına değinilecek olursa "saçının beyazından utan", "bu yaşta bu nasıl kıyafet", "dünyaya kazık mı çakacaksın", "yaşından utan", "gözün mezara bakıyor", "bir ayağın çukurda", "100 yaşına geldin!", "bu kadar parayı mezara mı götüreceksin", "yaşlı bunak", "ununu elemiş eleğini asmış", "teknoloji özürülü", "geri kafalı", "yaş yetmiş iş bitmiş" gibi kalıplaşmış ifadelerle oldukça ironik bir biçimde yaşlılar öteki kılınmanın şiddetini en derinden yaşamaktadırlar.

Bu anlamda medya tarafından üretilen ve yaygınlaştırılan mesajlar yeni medya teknolojisinin sunduğu yeni olanaklarla da meşrulaştırılmaktadır. Sosyal medya kamusal alanında söylemlerin daha hızlı dolaşıma girmesi sonucu, "her türlü ayrımcı ve dışlayıcı söylemsel pratikler kanıksanmakta, zaman içinde toplumdaki farklı kimlikler ve varoluş pratiklerini ötekileştirmekte, hatta yok edici eylemlere, diğer bir deyişle nefret suçlarına dönüşebilmektedir" (Binark, 2010, s.11). Yeni medyanın üretim ve ifade biçimlerinden biri olan ve kimi zaman eğlenceli görünen capsler de bu açıdan etik sorunları beraberinde getirmektedir. "Dehumanizasyon" biçiminde ifade edilen "insansızlaştırma" olarak dilimize aktarılan sözcük yaşlıları toplumsal, kültürel, ekonomik ve teknolojik alanda öteki olarak inşa etmesi hasebiyle önemlidir. Bu biçimiyle capsler yoluyla yaşlı kabul edilen insanlar ötekileştirilerek çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar stereotipinden "yaşlılar" çıkartılarak insansızlaştırılan bir toplumsal yapı normalleştirilmektedir. Böylece anormal kabul edilen yaşlı insanlar ötekileştirilmektedir. Dahası "günah keçisi" hep yaşlı insanlar oluyor biçiminde bir ifade ile yapılan metafora bile önyargı, baskıcı ve ayrımcı tutum pekiştirilmektedir. "Günah keçisi yaşlılar" olmayacaksa kim olacak türünden bir düşünce kendiliğinden türemektedir... Bu türeme o halde yaşlılara "sen yaşlısın", "sana yapılan yakıştırmalar" mübah biçiminde ki diğer ifadeleri meşru kılmaktadır. Yaşlıların her dönem çeşitli biçimlerde

öteki olarak konumlandırıldığına tanıklık edilmektedir. Ancak yeni neslin bakış açısındaki ötekiliğin taşıyıcısı yaşlılar “yeni ötekiler” olarak capslerin ham maddesi biçiminde kullanılmaktadır. Yaşlılar, yıkıcı ve yakıcı bir tezahürün sonucunda büyük bir yanlış anlama ile anılmaktadır. Özellikle günümüzdeki küresel salgın koşullarında yaşlılar virüsten korunması gereken değil virüsü bulaştıran kişiler olarak atfedilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin iz düşümünde bu durum tüm ciddiyeti ile cereyan etmektedir. Özellikle yeni medyada yaşlılar eksik temsilin bir biçimi olarak yansımaktadır. Yeni medyanın mizahi üretim biçimlerinden sadece birisi olan capslerde yaşlılar başkalarının politik bakış açısında yeniden temsil ve inşa edilerek ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır.

Bir İletişim ve Ötekileştirme Aracı Olarak Caps

Dijital teknolojilerin gelişimi ile birlikte iletişim teknolojileri de bir dönüşüm içine girmiş ve bu dönüşüm hayatımızın her alanını etkiler hale gelmiştir. İnternet kullanımının yaygın hale gelmesiyle birlikte yeni platformlar ortaya çıkmış, geleneksel medya yerini yeni medyaya bırakmıştır. Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube gibi sosyal medya ortamları ile bireyler artık kendi medyalarını oluşturmaya başlamıştır. İletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni medya ortamlarının sunduğu etkileşim, kitlesizleştirme ve eşzamanlılık gibi özellikler bireylerin iletişim kurma şekillerini de değiştirmiştir. Birey artık özerk bir konuma gelmiştir. Hem mesajın üretimine hem gönderimine hem de aktarım ve yayılma sürecine gönderici bağımsız bir şekilde karar verir duruma gelmiştir (Castells, 2013, s.14). Böylece mesajların oluşturulması, verilmek istenen anlamın inşa süreci de değişmiş, dijital teknolojilerle birlikte yeni üretim şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni üretim şekillerinden biri de sosyal medya ile hayatımıza giren capslerdir. Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya mecraları ile ortaya çıkan ve mobil uygulamalarla hayatımızda hızla yaygınlaşan yeni üretim biçimi olarak capsler, günümüzde çevrimiçi iletişimin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Caps kavramı İngilizce “Capture” ve “Screenshot” kelimelerinin birleşiminden türetilmektedir. Capture Türkçede ele geçirmek, yakalamak, zapt etmek ve çekim alanına girmek şeklinde karşılık bulurken, Screenshot “ekran görüntüsü” anlamına gelmektedir. Ekran görüntüsü alınan fotoğraf ya da videoların üzerinde yazılan yazılarla oluşturulan capsler sosyal medya sakinlerinin direniş, mizah ve muhalefet aracı olarak işlev görmektedir (Kırık, 2017, s.105). Türkçe literatürde “caps” olarak adlandırılan bu yeni üretim biçiminin İngilizce’deki karşılığı “meme(s)”dir (Aktaş, 2016, s.2-3). Meme kelimesi İngilizce sözlükte kültürel araçlar vasıtasıyla kolayca yayılan, insanları etkileyen yaygın düşünce şekli olarak tanımlanmaktadır. Bu kelime ilk olarak Richard Dawkins’in 1976 yılında yayınlanan Gen Bencildir (The Selfish Gene) adlı kitabında insandan insana yayılan gen benzeri bulaşıcı kültür ünitelerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Dawkins kitabında “meme” kavramını evrim teorisinin kültürel bir birimi olarak ele alarak toplumdaki kültürel içeriklerin meme’ler aracılığıyla aktarıldığını belirtmiştir (Kırık, 2017, s.101). Kelime Antik Yunancada “taklit bir şey” anlamına gelen mimeme sözcüğünün kısaltılmış halidir. Zamanla internet kullanıcıları tarafından sanal dünyanın günlük dilinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Farklı içerik ve biçimlerin çok sayıda kullanıcı tarafından paylaşılması, dönüştürülmesi ve taklit edilmesi, internet memelerinin ayırt edici özelliklerindedir (Shifman, 2014, s.341-342). Artık toplumun kültürünü yansıtan pek çok fikir, düşünce ve davranış capsler aracılığıyla yazı, fotoğraf, animasyon ve video gibi yöntemlerle aktarılmakta ve yayılmaktadır (Kırık, 2017, s.101).

Caps olarak adlandırılan “meme” kelimesinin internet literatürüne girmesi ise 2003 yılında 13 yaşındaki Christian Poole isimli bir genç tarafından kurulan “4Chan” isimli görsel paylaşım

sitesi ile olmuştur. Japon animeleri ve popüler kültür hakkında içerik üretmek amacıyla kurulan site; oyun, anime, resim, gezi, spor, moda ve teknoloji gibi konularda yapılan paylaşımları içermektedir (Tekrin, 2015, s.576). Capsler metinler arası bir nitelik taşımaktadır. Sadece yazılı metin, video ya da bir fotoğraf-resim üzerine yazılı bir metinden oluşan çeşitli şekilleri bulunmaktadır. Facebook, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya kanallarında birbirinden farklı çeşitleri ile paylaşılabilir. Genellikle ortak bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkan capsler bireysel olarak üretilip kitlesel olarak tüketilmektedir. Her iki durumda da üreticileri genellikle anonim olarak bilinmektedir (Karataş ve Binark, 2016, s.438). Ayrıca bu içeriklerin üreticileri eğitilmiş, alanında uzman medya üreticileri değil, herhangi bir eğitim almamış, dijital dünyanın içine doğmuş yaratıcı gençlerdir. Daha çok eğlendirmek ve düşündürmek amacıyla hazırlanan capsler korkutmak, herhangi bir düşünceyi aktarmak ve reklam yapmak gibi amaçlarla da sosyal medya kullanıcılarının uyguladığı bir üretim biçimi olmuştur (Güvenç, 2017, s.110). Toplumda yaşanan olayların eğlenceli ve alaycı biçimde yorumlanması veyahut görsel iletlerden hareketle hiciv yapılması “caps”i internet kullanıcıları için cazip hale getirmektedir. Türkiye’deki ilk caps örnekleri ise İnci Sözlük sitesi üzerinde oluşturulmuştur. Daha sonra pek çok caps sitesi kurulmuş zamanla da sosyal medya da yer alan kullanıcılar tarafından caps içeriği sunan anonim hesaplar ortaya çıkmıştır. O meşhur metafora kulak verecek olursak “yaşlılara dijital göçmen, gençlere ise dijital yerli” biçiminde bir yakıştırmanın yapılması bu sanal ortamların asıl sahibinin gençler olduğu yönünde bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. O halde caps internet çağının içine doğmuş bu genç kuşağın hayatlarının vazgeçilmez bir parçasıdır. Her geçen gün teknolojinin gelişimine eş güdümlü olarak gençlerde bu yeni üretim biçiminden faydalanarak, kendini ifade etmekte ve toplumun kültürünü kendince okumaktadır (Asutay vd., 2015, s.6-8). Sosyal medya ve mobil teknolojilerle birlikte büyüyen ve hayatını dijital dünyanın içinde yaşayan yaratıcı bireylerin genellikle mizah ile oluşturduğu capsler reddetme, muhalefet olma, alay etme ve ötekileştirmenin de bir aracı olmaktadır. Sosyal medyanın çok sesli yapısı ve sunduğu özgürlükçü ortam, birbirinden farklı düşüncelerin özgürce dolaşımını ve yayılımını olanaklı hale getirirken, diğer taraftan ötekileştirmelere ve nefret suçlarının işlenmesine de zemin hazırlamaktadır.

Yöntem

Ötekileştirmenin sosyal medya ile artması ve daha görünür hale gelmesi ile birlikte bu anlamdaki çalışmalarında son yıllarda artış göstermektedir. Örneğin; Ömer Canpolat (2021) ötekileştirme bağlamında yaşlılık ile yaşlıya bakış açısı arasındaki ilişkiyi inceleyerek yaşlı bireylere bakış açısının farklı değişkenler bağlamında farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Çukur ve Engin (2008) ise “Yaşlılık Döneminin Ötekileştirilmesi Sorununun Kentsel Sosyal Altyapı Bağlamında İrdelenmesi” adlı çalışmasında toplumsal yaşamda üretim ilişkileri içinde yer alamayan yaşlıların kentsel mekâna ve kamusal yaşama dahil olmalarının nasıl engellendiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Emrah Başaran (2021) da yaptığı çalışma ile Covid -19 pandemi sürecinde yaşlıların uğradığı ayrımcılığı anlatmıştır. Fatma Esra Öztürk (2021) ise pandemi döneminde Twitter’da 65 yaş üstü bireylere yönelik nefret söylemini araştırma konusu yaparak ve bu ortamın nefret söylemlerinin üretilmesine aracılık ettiğini ifade etmiştir. Bu araştırma da Türkiye’de yaşlılarla ilgili sosyal medya üzerinden paylaşılan capslerin onları nasıl ötekileştirildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmaya dâhil edilen capslerin analizi için Roland Barthes’ın göstergebilimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Çalışma kapsamında sosyal medyada yer alan ve geniş kitlelere yayılan yaşlılarla ilgili capsler, ötekileştirme kavramı bağlamında analiz edilmiştir. Bu anlamda Twitter’da #yaşlı #yaşlılar

#65yaşüstü #65yaşüstüsokağaçıkmayasağı #65yaşüstübidışarıçıkma hastagleri ile paylaşılan ve geniş kitlelere yayılan capsler evren olarak belirlenmiş ve ötekileştirmeye konu olan capsler ise rastlantısal örneklem metoduyla belirlenmiştir. Araştırma, 30 Mart 2020 tarihinden başlanarak 30 Haziran 2020 tarihleriyle sınırlandırılmış, belirtilen zaman aralığındaki gönderiler esas alınmıştır. Veriler Twitter’ın gelişmiş arama bölümü kullanılarak, herkese açık olan hesaplardan elde edilmiştir. Göstergebilim yazılı ve görsel metinleri çözümlmek için kullanılan yöntemlerden biridir. Edebiyat, sosyoloji, mimarlık, tıp, teoloji ve iletişim gibi pek çok disiplin bu yöntemden faydalanmaktadır. Bu yaklaşıma kaynaklık eden kişi ise Ferdinand de Saussure’dır. Göstergebilimi toplumsal nitelik olarak değerlendiren Saussure göstergebilimi, “göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyen bir bilim olarak” tanımlamakta ve semiyoloji olarak adlandırmaktadır. Göstergebilimin temsilcilerinden bir diğeri de Roland Barthes’dır. Medya ve iletişim çalışmaları özellikle Barthes’ın çözümlmelerini esas almaktadır (Çam, 2015, s.287). Saussure’e göre dil, düşüncelerin aktarımını sağlayan bir göstergeler sistemidir. Gösterge kendi dışında bir şeyi temsil eden ve temsil ettiği şeyin yerine geçen biçim, nesne ve olgu olarak tanımlanmaktadır. Göstergeler de gösteren ve gösterilenlerden oluşmaktadır. Gösteren işaret veya seslerden oluşurken, gösterilen düşünce ve kavramlardır. Sesler veya kelimelerle ifade edilen kavram ve düşünceler arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Örneğin “Kedi” dediğimiz zaman ağızımızdan çıkan ses imgesi gösterendir, bunun işaret ettiği kedi kavramı ise gösterilendir. Ancak her dilde kedi kavramı farklı bir kelime ile ifade edilir. Bu yüzden düşünceyi taşıyan işaretler keyfidir (Yaylagül, 2010, s.120). Barthes ise kendi göstergebilim yaklaşımını inşa ederken dört ayrım ortaya koymuştur. Bunlar; dil ve söz, gösterilen ve gösteren, dizim ve dizge ile düz anlam veya yan anlam ayrımlarıdır. Barthes’ın dil ve söz ayrımında yer alan dil bir kişinin dili öğrenirken öğrendiği şeydir. Kişi başkaları ile iletişimde bulunmak istiyorsa bu dili kullanmak zorundadır. Söz ise öğrendiği bu dile ait icra ettiği konuşmadır (Rıfat, 2010, s.61). Gösterilen gösteren ayrımında ise gösteren işitildiğinde akla gelen imgeyi anlatmaktadır. Örneğin kalem kelimesi dendiğinde oluşan k-a-l-e-m şeklindeki ses dizimi gösterendir. Gösterilen ise kalem nesnesinin zihinsel tasarımını ifade etmektedir. Barthes’ın önemli bulduğu bir diğeri ayrım olan dizim ve dizge ayrımına göre dizge birbirini çağrıştıran öğeler arasında seçim yapmaktır. Dizim ise seçilen öğelerin anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde birleştirilmesi ile oluşmaktadır. Barthes’ın yaptığı ayrımlardan belki de en önemlisi ise düz anlam ve yan anlam ayrımıdır. Düz anlam gösterenin ilk akla gelen ve sözlükte de ilk anlamı olarak yer alan anlamı olarak düşünülebilir. Örneğin gül göstergesinin düz anlamı ilk akla gelen anlamı olan bitki, çiçek olarak gülü ifade etmektedir. Yan anlam ise gül göstergesi zihinde başka bir tasarımla birleştiği zaman aşkı ifade edebilir hale gelmektedir (Çam, 2015, s.294).

Bulgular

Bu çalışmada Roland Barthes’ın görüşlerinden yola çıkılarak sosyal medyada yaşlı insanların ötekileştirilmesi ile ilgili paylaşılan capsler; düz anlam ve yan anlam kategorileri ekseninde değerlendirilerek ortaya çıkan mesajlar analiz edilmiştir. 65 yaş üstü insanlarla ilgili capslere bakıldığında ötekileştirme ile ilgili parametreler daha çok şu yaftalamalarda ve ötekileştirme pratiklerinde kümelenmektedir. Bunlar; güçsüz, haylaz, zayıf, huysuz, unutkan, bakıma muhtaç, söz dinlemeyen, eğlenenin/alay etmenin /aşağılamanın bir nesnesi, çağa ayak uydurmakta güçlük çeken, istenmeyen, sosyal ve kültürel faaliyetlerden kopartılan, kamusal alanın dışına itilen, sevilmeye değer olmayan ve topluma yük gibi olumsuzluk çağrıştıran söylemlerdir.

Görsel 1. "Özür dilerim babannem her şey senin sağlığın için"

Tablo 1. Görsel 1'in Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam	
Evde elleri ve ayakları bağlanmış yaşlı bir kadın		Sağlığı içim dışarı çıkmasın diye evde elleri ve ayakları bağlanarak engellenmiş yaşlı bir kadın	
Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
İnsanlar	Evde elleri ayakları bağlı bir şekilde oturan yaşlı bir kadın	Yasak, Engelleme	
Ortam	Ev	Televizyon, Koltuklar, Sandalye.	
Metin	Özür dilerim babannem her şey senin sağlığın için	Özür, mecburiyet, gereklilik	

Yukarıdaki capsde pandemi nedeniyle evlerinde kalmak zorunda olan 65 yaş üstü insanların ötekileştirilerek toplumun diğer bireylerinden soyutlandığı göze çarpmaktadır. Capsde elleri ve ayakları torunu tarafından bağlanarak televizyonun karşısında sandalyeye oturtulmuş yaşlı bir kadın görülmektedir. Görüntünün üzerine yazılan "Özür dilerim babannem her şey senin sağlığın için" şeklindeki metin ile de bu kişilerin salgında risk grubunda yer aldığı ve sağlığına yeteri kadar dikkat edemeyeceği düşüncesi ile dışarıya çıkmasının engellenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Caps verdiği mesaj ile 65 yaş üstü kişileri beceriksiz, savunmasız, bakıma muhtaç, hatta topluma bir yük şeklinde yansıtmaktadır. Aynı evde yaşadıkları kişiler işlerine, okullarına gidip sosyal ilişkilerde bulunabiliyorken, yaşlılara uygulanan bu yasağın sosyal medyada bu şekilde yansıtılması ise onların toplumun diğer

üyelerinden uzaklaştırılarak ötekileştirildiğini göstermektedir. Ayrıca capsde yaşlı kadının ağzının bir eşarpı bağlandığı görülmektedir. Buradaki eşarp salgından korumaya ya da korunmaya yönelik bir tedbirden çok adeta kaçırılmaya çalışılan bir kişiyi resmetmektedir. İronik bir gönderme ile ifade etmek gerekirse fotoğrafta yaşlı kadının televizyonun tam karşısına oturtulması onun varlık ve etkinlik alanının sınırlarının çizildiğini göstermektedir. Buradaki yaşlı kadın tüm ev içi etkinliklerden de kopartılmaktadır. Sokağa çıkma yasağı ev içi hareketinde sınırlandırıldığı bir yasağa dönüşmektedir.

Görsel 2. “Yaşlı evden çıkmasını diye hendek kazdırıyoruz yine zorluyor 😞”

Tablo 2. Görsel 2'nin Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam	
Evinin önünde çalışma olan yaşlı kişinin evden dışarı çıkmaya çalışması		Yaşlı kişinin dışarı çıkmaması için engellenmesi	
Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
İnsan	Dışarıya çıkmaya çalışan insan	Engel, Çaba	
Ortam	Sokak	Engel	
Metin	Yaşlı evden çıkmasını diye hendek kazdırıyoruz yine zorluyor	Engelleme, çaresizlik	

Yukarıdaki capsde evinin önünde iş makinası ile açılmış hendek yüzünden dışarıya çıkamayan yaşlı bir insan görülmektedir. Fotoğrafın üzerine yazılan “Yaşlı evden çıkmasını diye hendek kazdırıyoruz yine zorluyor” metni ile yaşlı kişi huysuz hem kendi hem de başkalarının sağlığını düşünmeyen, söz dinlemeyen, kurallara uymayan ve inatçı biri gibi

gösterilerek ötekileştirilmektedir. Özellikle yaşlıların inatçı olduğu yönündeki metafor bu capsde derinden hissedilmektedir.

Görsel 3. "Siz gidin benim torun izin vermiyor 🙄"

Tablo 3. Görsel 3'ün Göstergebilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam
Torunu izin vermediği için dışarıdaki arkadaşı ile balkondan konuşan yaşlı kişi		Pandemiden nedeniyle dışarı çıkması yasak olan ve torunu tarafından engellenmiş kişi
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Yasak olduğu için dışarı çıkamayan yaşlı insanın sokaktaki arkadaşı ile balkondan konuşması	Yasak, Çaresizlik.
Ortam	Sokak	Boş sokak
Metin	Siz gidin benim torun izin vermiyor	Yasaklama, Engel.

Capsde pandemiden dolayı sokağa çıkma yasağı olan 65 yaş üstü kişinin yasağı olmayan dışarıdaki arkadaşı ile balkondan iletişim kurduğu görülmektedir. Üstelik capsde görülen kişiler arasında büyük bir yaş farkı olmadığı göze çarpmaktadır. Kendinden bir yaş küçük insanlar bile rahatça sokağa çıkıp sosyalleşebilirken bu kişilerin yasaklarla eve kapatılmaları onları toplumsal hayattan uzaklaştırmaktadır. Fotoğrafın üzerinde yazan "siz gidin benim torunum izin vermiyor" metni ile yaşlı kişinin dışarıya çıkmasının yasak olduğu mesajı veriliyor. Yine metin ile yaşlıların kendi hayatlarında söz sahibi olup karar verme ehliyetlerinin olmadığı, tıpkı çocukların sokağa çıkmak için yetişkinlerin iznine bağlı olduğu gibi yaşlı kişinin de ironik bir biçimde torununun iznine bağlı olduğu görülmektedir. Capsde yaşlı insanlara Covid-19'dan korumak için böyle bir yasak uygulandığı alt mesajı verilmeye

çalışılsa da yaşlıları sadece evde tutarak onları virüsten koruyamayacağımız da aşıkardır. Çünkü aynı eve rahatça girip çıkabilen diğer bireyler, mesela bu yaşlı kişiyi engelleyen torunu virüsü taşıyıp yaşlı insanlara evlerinde de kolayca bulaştırabilmektedir.

Görsel 4. “Mekânın sahipleri’ geri geldi!”

Tablo 4. Görsel 4’ün Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam
Sokakta yürüyen yaşlı insanlar		Covid-19 nedeniyle sokağa çıkma yasağı olan yaşlı insanların yasak sonrası dışarıda eğlenerek yürümesi
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Yaşlı İnsanlar	Özgürlük, Mutluluk, Neşe.
Ortam	Sokak	Ağaçlar, Boş cadde, Rahatlık.
Metin	Mekânın Sahipleri Geldi	Kavuşma, Yeniden dahil olma.

Yukarıdaki caps, küresel bir salgın olan Covid-19 nedeniyle sokağa çıkma yasağı olan yaşlı insanların yasak bittikten sonra dışarı çıkmalarını konu almaktadır. 65 yaş üstü 6 yaşlı kişinin caddenin ortasında neşe içinde oynayarak hep birlikte yürümeleri yasak sonrası dışarı çıkmalarının mutluluğunu yansıtmaktadır. Oluşturulan “Mekânın sahipleri geri geldi” şeklindeki metinsel öge ile de yaşlıların önceden kovulduğu ve ötekileştirilerek atıldığı sokağın asil sahipleri olduğu imajı yaratılmaktadır. Artık kamusal alanın sakinlerinin ve sahiplerinin gençler olduğu yönündeki kavrayışın sığığından vazgeçilmiştir.

Görsel 5. “Evdekiler evde istemiyor. Dışardakiler ‘git evine’ diyor. Başka bi ev veya başka bi dışarı var mı? 😞”

Tablo 5. Görsel 5’in Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam	
Dışarıda duvara yaslanmış yaşlı insan		Yaşlı olduğu için kimsenin hiçbir yerde istemediği yaşlı insan	
Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
İnsan	Yaşlı insan	Yalnızlık, Mutsuzluk	
Ortam	Sokak	Yalnızlık	
Metin	Evdekiler evde istemiyor. Dışarıdakiler evine git diyor. Başka bir ev veya başka bir dışarı var mı?	Yalnızlık, mutsuzluk, çaresizlik, ötekileştirme.	

Yukarıdaki caps örneğinde sırf yaşlı olduğu için ne evde ne de dışarıda kimsenin istemediği yaşlı insanları yansıtan bir içerik sunulmaktadır. Yaşlılar hastagi ile paylaşılan caps yaşlı insanların yalnızlıklarına ve bu nedenle ötekileştirilmelerine vurgu yapmaktadır. Capsde dışarıda tek başına bir duvara yaslanmış nereye gitse kabul görmeyen, dışlanan yaşlı kişi görseli ile yaşlı insanların yaşadıkları çaresizlik yansıtılmaya çalışılmıştır. Mekân olarak yaşlı kişinin bulunduğu sokakta kimsenin olmaması yaşadığı yalnızlığı ortaya koymaktadır. Metinsel öge olarak oluşturulan “Evdekiler evde istemiyor. Dışarıdakiler evine git diyor. Başka bir ev veya başka bir dışarı var mı?” cümlesi ile de yaşlıların ne evlerinde ne de dışarı da hiç kimse tarafından istenmediğini ve sırf yaşlı olduklarından dolayı toplumun diğer bireyleri arasında ötekileştirildiklerini ortaya koymaktadır.

Görsel 6. “Ey Yumurtaya Can Veren Allahım Teyzenin Umrelik Vaktiyken Milanoda Ne İşi Var 🤔🤔”

Tablo 6. Görsel 6’nın Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam
Tatilde gezdiği yerlerde poz veren yaşlı kadın		Pisa Kulesi ile düşmesin diye tutuyormuş gibi yaparak poz veren yaşlı kadın
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Yaşlı Kadın	Gezi, Eğlence, Neşe.
Ortam	İtalya Pisa kulesi	Tatil, Gezi
Metin	Ey Yumurtaya Can Veren Allahım Teyzenin Umrelik Vaktiyken Milanoda Ne İşi Var	Ötekileştirme, Küçümseme, Hor görme.

Yukarıda verilen caps İtalya’ya tatile gidip Pisa kulesi ile poz veren yaşlı kadının sadece dini amaçlı gezilerde bulunabileceğini ifade eden bir paylaşımdır. Capsde İtalya’da Pisa kulesi ile düşmesin diye tutuyormuş gibi klasikleşen pozunu veren yaşlı kadının eğlenceli hali tiye alınmaktadır. Zira bu ve buna benzer poz verme biçimleri bile yalnızca gençlerin kullanabileceği pozlar olarak atfedilmektedir. Mekân olarak tatil için dünyanın farklı yerlerinden Pisa Kulesi’ni ziyarete giden turistlerin bulunduğu cadde gösterilmiştir. Resmin üzerine yazılan “Ey Yumurtaya Can Veren Allahım Teyzenin Umrelik Vaktiyken Milanoda Ne İşi Var” metniyle dünyanın farklı yerlerini gezip görmenin yaşlılara göre olmadığı mesajı verilmeye çalışılmıştır. Yaşlı insanların eğlenmek ya da gezmek amacıyla değil sadece Umre gibi dini amaçlı gezilerde bulunabileceği belirtilerek bu insanlar ötekileştirilmektedir.

Yeşim
@yesim_akgedik

@kdrajmagazin adlı kişiye yanıt olarak

74 yaşında flörtü olan Ajda Pekkan ve 24 yaşında 1(bir)
tane flörtü olmayan ben

twitter.com

Görsel 7. “74 yaşında flörtü olan Ajda Pekkan ve 24 yaşında 1 (bir) tane flörtü olmayan ben”

Tablo 7. Görsel 7'nin Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam	
Sanatçı Ajda Pekkan'ın sevgilisinin olması.		74 yaşındaki yaşlı bir kadının sevgilisinin olmasına rağmen 24 yaşında bir gencin yalnız olması	
Gösterge	Gösteren		Gösterilen
Metin	74 yaşında flörtü olan Ajda Pekkan ve 24 Yaşında 1 tane flörtü olmaya ben		Ötekileştirme, Kıyaslama, Küçümseme

Yaşlı insanların ötekileştirildiği konulardan biri de onların sevmeye değer olmadıklarıdır. Capsde 74 yaşındaki Ajda Pekkan'ın sevgilisinin olması anormal bir şey gibi gösterilerek yaşlı insanların sevip sevimeyeceği, aşık olamayacakları, bunun için çok geç olduğu mesajı verilmeye çalışılmıştır. Sadece metinden oluşan caps sevip sevilmenin ve sevgili edinmenin yalnızca gençlere özgü olduğu yansıtılarak yaşlı insanlar bu anlamda yok sayılmıştır. Yaşlıların sevmeye ve sevilme algısından kovulduğu bu caps onları pasif bir varlık alanına hapsetmektedir.

Görsel 8. “Okuldaki en yaşlı kişi olup hergün makyaj yapıpta okula gelen kadın”

Tablo 8. Görsel 8’in Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam	
Makyaj yapıp süslenmiş yaşlı kadın		Makyaj yapıp süslenmesine rağmen güzelleşemeyen yaşlı kadın	
Gösterge	Gösteren	Gösterilen	
İnsan	Makyaj yapıp, abartılı aksesuarlarla süslenmiş yaşlı kadın	Ne yapsa güzelleşemeyen yaşlı kadın	
Metin	Okuldaki en yaşlı kişi olup her gün makyaj yapıp da okula gelen yaşlı kadın	Yaşlıların makyaj yapsa da güzel olamayacağı	

Yukarıdaki capsde makyaj yapıp süslenen yaşlı bir kadının görüntüsü bulunmaktadır. Görüntüdeki kadın abartılı makyajı ve aksesuarlarına rağmen güzel gözükmemektedir. Güzellik algısının yaşlı insanlar üzerinden yeniden inşası çeşitli yakıştırmalar üzerine kurulmaktadır. Capsde kulakları büyük, yüzü çökmüş ve kırışık bir şekilde gösterilen yaşlı kadının, makyaj yapıp süslenirse bile güzel olamayacağı mesajı verilmektedir. Görselin altında yer alan “Okuldaki en yaşlı kişi olup her gün makyaj yapıp da okula gelen yaşlı kadın öğretmen” şeklindeki yazı ile de bu mesaj desteklenmiştir.

Görsel 9. “Eski memurların teknolojiye bakışı”

Tablo 9. Görsel 9’un Göstergibilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam
Bilgisayardaki metnin üzerini elindeki daksil ile çizen kadın		Teknolojiden anlamayan yaşlı kadının bilgisayarda metinde yer alan yanlış daksil ile silmeye çalışması
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Bilgisayardaki metinde yer alan yanlış daksil ile silmeye çalışan yaşlı kadın	Bilgisizlik, Yetersizlik,
Ortam	İş yeri	Çalışma ortamı
Metin	Eski memurların teknolojiye bakışı	Bilgisizlik, zamana ayak uyduramama, yenilikleri öğrenmede güçlük

Yapılan ötekileştirmelerden bir diğeri de yaşlı insanların çağa ayak uyduramadığı, günümüzdeki yeniliklere alışamadığı ve teknolojiden anlamadıkları şeklindedir. Yukarıdaki capsde de bu düşünce resmedilmiştir. Capsde iş yerinde çalışan yaşlı bir kadın bilgisayar ekranındaki metinde yer alan yanlışlığı daksil ile silerek düzeltmeye çalışmaktadır. Görseldeki “Eski memurların teknolojiye bakışı” şeklindeki cümle ile yaşlı insanların teknolojik gelişmelere ayak uyduramayacağı, yenilikleri anlama ve kavramada güçlük çekeceği ve kullanmayı öğrenemeyeceği mesajı ile yaşlı insanlar ayrımcılığa uğramaktadır. Ayrıca teknolojiye ayak uydurmadığı düşünülen yaşlı insanlar, üretime katkıda bulunamayacağı için kamusal işlerden de aforoz edilmeli biçimde bir bakış açısı da ortaya konulmaktadır.

Görsel 10. “Mahallenin Mobese’leri”

Tablo 10. Görsel 10’un Göstergebilimsel Analizi

Düz Anlam		Yan Anlam
Pencereden dışarıya bakan yaşlı kadınlar		Dışarıda olanları merakla gözetleyen yaşlı kadınlar
Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Pencereden dışarıya bakan yaşlı kadınlar	Merak, Gözetleme.
Ortam	Ev	Koltuk, pencereler.
Metin	Mahallenin mobeseleri	Gözetleme, kayıt tutma.

Bu capsde ise yaşlı kadınların hem yaşları bakımından hem de cinsiyetleri nedeniyle bir ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir. Capsde aynı koltuk üzerinde oturan üç yaşlı kadın pencereden bakarak dışarıda olan şeyleri izlemektedir. Açıklama olarak verilen metinsel öge olan “Mahallenin Mobese’leri” şeklindeki ifade ile de yaşlı kadınlar evin önündeki sokaktan gelip geçenleri ya da karşı evlerde neler olup bittiğini gözetleyerek kaydeden kişiler olarak gösterilmiştir. Burada yaşlı kadınlar hem yaşları hem de cinsiyetlerinden dolayı iki farklı şekilde ayrımcılığa uğramaktadır. Başkalarının hayatını gözetlemek ve dedikodu olgusu genellikle kadın kimliği ile beraber anılmaktadır. Bu gerçekdışı önyargı ile kadınlar sırf cinsiyetlerinden dolayı bir ayrımcılığa uğramıştır. Yaşlı kadınlar da işsiz güçsüz, yapacak başka işleri olmayan, gereksiz işlerle uğraşan, başkalarını izleyip sonra da bunun dedikodusunu yapan kişiler olarak gösterilerek yaşlarından dolayı bu söyleme maruz kalmışlardır.

Sonuç

Ötekileştirerek yok etme biçimleri gün geçtikçe yeni bir boyut kazanmaktadır. Özellikle teknolojinin gelişimi ile birlikte toplumun dezavantajlı kabul edilen ya da görülen kesmi bu pratiğin en işe yarar malzemesi olarak görülmektedir. Yeni medyanın bir ifade biçimi olan capsler aracılığıyla yapılan ötekileştirme pratikleri ile de yaşlı insanların birçok açıdan örselendiğine tanıklık edilmektedir. Göstergebilimsel analiz yöntemi ile incelenen 10 adet capse sonuçları itibari ile bakıldığında yaşlı kişilerin güçsüz, haylaz, zayıf, huysuz, unutkan,

bakıma muhtaç, söz dinlemeyen, eğlencenin/alay etmenin /aşğılımanın bir nesnesi, çağı ayak uydurmakta güçlük çeken, istenmeyen, sosyal ve kültürel faaliyetlerden kopartılan, kamusal alanın dışına itilen, sevmeye değer olmayan ve topluma yük gibi olumsuzluk çağrıştıran söylemlerle ötekileştirildiğı görülmektedir. İlk dört görselde paylaşılan capslere baktığımız zaman özellikle Covid-19 adlı küresel salgında yaşlı bireyler, korunmaya ihtiyacı olan biçiminde iyi niyet güden bir bakış açısından uzakta en temel yeterliliklerini bile yerine getiremeyecek, hastalanırsa yük olacak, kurallara uymayan, huysuz ve inatçı gibi amacını aşan birçok biçimde öteki kılınmakta ve yaşlıların hareket alanı amacı dışında sınırlandırılarak ötekileştirilmektedir. Görsel 6'da yer alan capsde ise yaşlı insanların ölüme daha yakın oldukları düşünöldüğü için sadece dini amaçlı gezi ve ziyaretlerde bulunabileceğı örtük anlamda ifade edilmektedir. Yaşlıların tatil ve eğlence amaçlı dünyanın farklı yerlerini gezmeye ihtiyaçları ve enerjilerinin olmayacağı bu sebeple yalnızca gençlere özgü gibi gösterilen bu eylemden mahrum olmaları gerektiğı biçiminde acımasız bir ayrımcılığa hedef olmaktadır. Yaşlı bireylerin özellikle de yaşlı kadınların ötekileştirmeye konu oldukları temalardan bir diğeri de sevmeye değer olmadıkları ve ne kadar bakımlı olursa olsunlar güzelleşemeyecekleridir. Sevmek ve güzellik sadece gençlere özgü bir durum gibi gösterilerek yaşlı kadınlar bu anlamda çeşitli tamlık duygularından mahrum bırakılmıştır. Yaşlı kadınların özellikle güzellik algısından kovulduğı ve ne yaparsa yapsın güzel görünemeyeceğı biçiminde bir imgeleme ile kadın bedeninin yaşa bağılı deformasyonu olağan görölmeyerek bedenin her dönem diri olması biçimindeki beden politikalarına çanak tutulmaktadır. Yine bu bireylerin sırf yaşlarından dolayı yetersiz olduğı mesajı verilerek dünyadaki yeni gelişmeleri takip edemeyecekleri ve bu yeniliklere ayak uyduramayacakları yönündeki yanlış inançlarda pekiştirilmeye çalışılmıştır. "Eski memurların teknolojiye bakışı" adlı 9. görsel ile yaşlı insanların teknolojiden anlamadığı, çağı ayak uyduramadığı ve üretime dahil olmayacağı düşüncesiyle çalışma hayatında yeri olmadığı mesajı verilerek ötekileştirilmektedir. Genel itibariyle capslerde yaşlı erkekler sadece yaşlarından dolayı bir ötekileştirmeye maruz kalırken yaşlı kadınlar hem yaşları hem de cinsiyetleri itibariyle ötekileştirmeye konu olmaktadır. Özellikle "Mahallenin Mobese'leri" isimli 10. görselde yaşlı kadınlar sadece yaşları ile değil aynı zamanda kadın kimliğine atfedilen dedikodu olgusu ile de cinsiyetlerinden dolayı da ayrımcılığa uğramaktadırlar. Yıkıcı bir tezahürle anılan özellikle yaşlı kadınlar dedikodu yapan, başkalarının hayatlarını seyretmeye meraklı kimseler olarak suçlanmaktadır. Tüm bu bakış açılarından ifadeyle söylenecek olursa; "tonton teyze", "tonton amca" tamlamalarının, sempatizan tavrın ötesinde yarattığı öteki kılma girişimi geleneksel ve kanıksanmış vurgulardan beslenmektedir. Oysaki yaşlı bireylerin çoğunlukla bu biçimiyle yani sempatizan bir tavırla ele alınmadığı görölmektedir. Onlar "tonton teyze", "tonton amca" olmaktan çok çağının gerisinde kalmış, ayıklanması gereken kimseler olarak konumlandırılmaktadırlar. Unutulmamalıdır ki yaşlı insanlar tarihin, kültürün, dilin ve toplumsal hafızanın eşsiz taşıyıcıları olarak her dönem kıymet verilmesi gereken değerlerdir. Goethe'nin de ifade ettiğı gibi: "Yaşlılık, manen yükselmektir."

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2016). *Negatif Diyalektik*. Ş. Öztürk (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Aktaş, Ö. (2016) Bir İletişim Yöntemi Olarak Caps/Memes. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 6 (14): 1-14.
- Asutay, H., Atik, O., Demir, M., Öğretmen, S., & Göçerler, H. (2015). Değişen Gençlik Kültürleri ile Ortaya Çıkan Yeni Okuma Türleri. In 7. *International Congress of Educational Research* (Vol. 1, No. 7, pp. 11-44).

- Başaran, E. (2021). Pandemi Sürecinde “Ötekileştirilen” Bir Grup Olarak Yaşlılar. *Proceedings book September, 3, 5*.
- Binark, M. (2010). Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi. T. Çomu (Der.), *Yeni Medyada Nefret Söylemi* içinde (s.11-53). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Butler, R. (1969). ‘Ageism’, in *The Encyclopedia of Aging*. New York: Springer.
- Canpolat, Ö. (2021). Ötekileştirilme Tartışmaları Bağlamında Yaşlılık ve Yaşlılığa Bakış Açısının İncelenmesi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 81-104.
- Castells, M. (2013). *İsyan ve Umut Ağları*. E. Kılıç (Çev.), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve Refah Devleti*. İstanbul: Açılım Yayınları.
- Çam, Ş. (2015). Medya Çalışmalarında Göstergibilim Çözümlemeleri. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim Araştırmalarında Yöntemler* içinde (s. 287-321). İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Çukur, D., & Ergin, Ş. (2008). Yaşlılık Döneminin “Öteki”leştirilmesi Sorununun Kentsel – Sosyal Altyapı Bağlamında İrdelenmesi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*. 1(2), 107 – 120.
- Danış, M. (2009). Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık ve Yoksulluk Durumları ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Bazı Çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20 (1). 67 – 84.
- Descartes, R. (2019). *Yöntem Üzerine Konuşma*. Ç. Dürüşken (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Güvenç, A. Ö. (2017). Anlatıdan Görsele Elektronik Mizah Kültürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (61), 101-112.
- Habermas, J. (2019). “Öteki Olmak” “Öteki”yle Yaşamak. *Siyaset Kuramı Yazıları*. İ. Aka (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, M. (2013). *Hümanizm Üzerine*. Y. Örnek (Çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- İzmir, M. (2019). *Öznenin Diyalektiği. Hegel Sartre ve Lacan*. Ankara: İmge Kitapevi.
- Kalınkara, V. (2011). *Temel Gerontoloji Yaşlılık Bilimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Binark, M. B., & Karataş, Ş. (2016). Yeni Medyada Yaratıcı Kültür: Troller ve Ürünleri ‘Caps’ler. *TRT Akademi*, 1(2), 426-448.
- Kant, I. (2019). *Bir Kant & Felsefe Kuramı Klasığı. Yaşam Felsefesi*. K. Kardeşler (Çev), Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Kırık, A. & Saltık, R. (2017). Sosyal Medyanın Dijital Mizahı: İnternet Meme/Caps. *Atatürk İletişim Dergisi*. (12), 99 – 118.
- Lévi-Strauss, C. (2018). *Aynı Öteki Yüzü. Japonya Üzerinde Yazılar*. B. Tut (Çev.), İstanbul: Everest Yayınları.
- Rıfat, M. (2010). *Göstergibilimin ABC’si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Öztürk, F. E. (2021). Salgınla Yayılan Nefret: Twitter’da 65 Yaş Üstü Bireylere Yönelik Nefret Söylemi. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi*, (15), 143-159.
- Sartre, J. P. (1997). *Varoluşçuluk*. A. Bezirci (Çev.), İstanbul: Say Yayınları.
- Shifman, L. (2014). The Cultural Logic of Photo-Based Meme Genres, *Journal of Visual Culture*. 13 (3), 340-358
- Tekrin, D. (2015). Bir Yeni Medya Fenomeni: İnternet Memeleri ya da Caps’ler. Ç. A. Kırık A. M. ve Şahin. Ö. E. (Der.), *Bilişim ve... içinde* (s. 123-134). İstanbul: Hiper- link Yayınlan.
- Ünal, S. (2018). Genç Nesilde Ötekileştirmenin Dijital Yüzü: Nezaket Dışı Siyasal Değer Yüklü Paylaşımlar ve Kutuplaşma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 8 (15). 1812 – 1866.
- Yaylagül L. (2016). *Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Yelboğa, N. (2018). Yaşlı Ayrımcılığı ve Kadının Dışlanması. *Sosyal Çalışma Dergisi*. 2(1), 51-64.

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

"Afaka müjdeler kim ba-mahz-ı avn-i ma'bud;Geçti serîr-i adle Şeoket-lü Hân Mahmud"

İshak Efendi

Rümeysa KARS^a

Özet

Osmanlı Devleti, Türk-islâm devlet geleneklerine dayalı bir teşkilat ve teşrifat yapılanmasına sahiptir. Padişahların tahta çıkmaları esnasında bu protokol kaideleri ekseninde 'Cülûs merasimi' adı verilen bir merasim düzenlenir ve yeni padişaha biat edilmesi öngörülürdü. Cülûs merasimine ilişkin tebrik-nâme gönderilmesi de önemli bir gelenektir. Tebrik-nâmeler, özel veya resmi kişiler arasındaki yazışmalar içerisinde kutlama amacına yönelik bir türdür. Genellikle bir ihsana mazhar olma gayesine hizmet eden bu gelenek saray ricali, harem halkı ve pek çok edebî zümre açısından da değerli görülmüştür. Çalışma kapsamına giren konu Sultan III. Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın; Sultan I. Mahmud'un cülûsu dolayısıyla gönderdiği tebrik-nâme olup; padişahın kendisine ve annesine hediye ettiği birer cariyeye dair mektubu ile harpte sultanın muzaffer olması temennisini içermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada bahsi geçen tebrik-nâmenin yazılış maksadı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv katologundan temin edilen ilgili tebrik-nâmenin yedi varak olarak düzenlenen vesikaları transkripsiyon ve değerlendirmeye tabi tutularak analizi yapılmaya çalışılacaktır.

About a "Letter of Greeting" that Ahmed III's Daughter Saliha Sultan Sent During the Throne of Mahmud I

Abstract

The Ottoman Empire has an organization and ceremonial structure based on Turkish-Islamic state traditions. During the sultan's accession to the throne, a ceremony called 'Cülûs ceremony' was held in line with the rules of this protocol and it was foreseen to pay allegiance to the new sultan. It was also an important tradition to send a congratulatory name for the Culûs ceremony. Congratulation-names are a type for celebration purposes in correspondence between private or official persons. This tradition, which generally serves the purpose of being the recipient of benevolence, was also seen as valuable in terms of palace dignitaries, harem people and many literary groups. The subject within the scope of the study is III. Ahmed's daughter Saliha Sultan; It is a congratulation-name sent by Mahmud I on his death; It contains a letter about a concubine that the sultan gave to himself and his mother, and the wish of the sultan to be victorious in the war. Therefore, in this study, the purpose of writing the aforementioned congratulation-name will be emphasized. In this context, the seven-leaf documents of the relevant greeting-name will be transcribed and analyzed.

Anahtar Kelimeler

Teşkilat
Teşrifat
Cülûs
Tebrikname

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 06.02.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068723

Keywords

Organisation
Arrival
Cülûs
Letter of Greeting

About Article

Received: 06.02.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1068723

Giriş

Teşrifat, Osmanlı Devleti'nde resmî işlere dair protokol ile saray halkının özel hayatlarına dair merasimleri ifade eden bir kavramdır. Bu merasimler içerisinde önem arz eden ve Arapça bir kelime olan ve sözlükte "oturmak" anlamına gelen *cülûs* tabirinin tahta geçme, oturma, çıkma, saltanata geçme anlamına karşılık geldiği de bilinmektedir. (Develioğlu, 2009:s.235)

Osmanlılar'da *cülûs* sözü daha çok şehzadelerin tahta geçişi münasebetiyle kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde yerleşmiş bir tahta geçiş sistemi bulunmamaktaydı. Bu durum hânedan mensupları ve özellikle şehzadeler arasında kanlı mücadelelere sebebiyet vermiştir. Kuruluş devrinde tahta cülûs kaidesi, daha önceki Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi genellikle devlet ileri gelenlerinin bir şehzade üzerinde ittifakıyla gerçekleşmiştir. Bu şehzadenin bazen vasiyet yoluyla belirlendiği de olmuştur.(Özcan,1993:s.108) Nitekim veraset usulünde yapılan değişikliklerle ülke idaresi hanedanın hakkı olmaktan ziyade süreç içerisinde *hükümdar oğullarınıdır* şeklinde değişim göstermiş; zaman içerisinde birtakım taht mücadelelerinin yaşanması tahta geçiş kaidesinde kardeş katlini yasalaştırma yoluna evrilmiş ve ekber-erşed sistemi ile de en tecrübeli ve yaşça en uygun kişinin hükümdar seçilmesi şeklinde farklı bir boyut kazanmıştır. I.Ahmet, kardeş katli yasasında değişikliğe giderek bunun yerine ekberiyet ve erşediyet esasları uyarınca tahta geçilmesi kaidesini ve kafes sistemini getirmiştir. Bu sayede sırasıyla kardeşi Mustafa, oğulları Osman, Murad ve İbrahim tahta geçebilmiştir. Bu şekilde merkezi otoriteyi etkin kılma noktasında seçici kurumsal değişikliğe riayet eden devlet otoritesi, sancağa çıkma usulünün terkedilmesi ve göz hapsinde tutulma maksadıyla kafes usulünü etkin hale getirmiş, can güvenliğine karşı özgürlükleri ellerinden alınan şehzadeler birer daireye kapatılmış bu şekilde tecrübeden yoksun ve psikolojileri sıkıntılı şehzadelerin yetişmesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Yönetim tecrübesinden yoksun küçük yaşta padişahlar adına yönetim erki valide sultanlar ve devlet ileri gelenleri şeklinde varlık göstermiştir. (Kırpık, 2016:s.359)Bu şekilde kadınların devlet yönetimi üzerinde etkilerinden bahsedilmeye başlanmıştır. Nitekim 1603-1648 arasındaki süreçte Osmanlı tahtına küçük yaşta, yönetim tecrübesinden yoksun, ruhi bunalımları yoğun şehzadeler geçmiştir. 1. Ahmed(13), 2. Osman(11), 1. Mustafa(9) ve İbrahim(psikolojik buhran sebebiyle) 4. Murad(11) yaşlarında tahta geçmişler ve bunlar içerisinde Osman(11), İbrahim'e(psikolojik buhran sebebiyle) 4. Murad(11) yaşlarında valideleri Kösem Sultan naiblik yapmış, torunu 4. Mehmed'e ise annesi Turhan Sultan naiblik yapmıştır. (Uzunçarşılı, 1984:s.113; Tezcan,2006:s.105)Konumuz kapsamına giren dönemde I. Mahmud'dan sonraki dönemlerde de çıkarılan fermanlarda cülûsta bir şehzadede ittifakın devamı usulünün esas alındığı "ekberiyet" esasına uyularakhânedanın en yaşlı üyesi tahta geçmiş, öteki şehzadelere dokunulmamıştır.

Bu veraset sürecindeki değişiklik içerisinde tahta geçiş belirli bir merâsimle tatbik olunmaktaydı. Padişahların ölümü ya da hal'i gibi sebeplerle boşalan tahtın en kısa sürede doldurulması için cülûs töreninin oldukça kısa bir sürede yapılması gerekirdi. Çünkü bir kaos ortamı olmadan yeni padişaha devlet adamlarının biat etmesi ve merkezi otoritenin muhafazası için bu hususa ivedilikle riayet edilmesi gerekmektedir.

Devlet erkânı,askeri zümre ve ilmiye mensuplarının katılımıyla cülûs merasimi yapılırdı. En gösterişli tarzdamerasim, II. Murad döneminde gerçekleştirilmiştir. (Ortaylı,2011:s.45; Özbilgen, 2003:s.13)

Fatih dönemi itibariyle her tahta çıkış merâsiminde padişahlar tertiplenen büyük alaylar ile saraya getirilir; önce saray halkı ve yeni hükümdarın bendeleri tarafından yer öpülerek bağlılık gösterisi yapılırdı. Ardından divân kurulur. Hükümdar teşrifat sırasına göre gelenleri kabul ederdi. (Ali Seydi Bey, 1921:s.145)

Cülûs merasiminde davet edilenler teşrifattaki sıralarına göre yerleşirlerdi. Törende Sadrazam, Vezirler, Şeyhülislam, Beylerbeyleri, Kazaskerler, Defterdarlar, Nişancı, Yeniçeri Ağası gibi üst düzey devlet erkânı ile ilim adamları, medrese hocaları ve yeniçeri bölüklerinin önde gelen yetkilileri bulunurlardı. (Kurtaran, 2014:s.759) Sadrazam ve Şeyhülislam hırka-i şerif odasında ilk biat vazifelerini yaptıktan sonra kürklerini giyerek Divan-ı hümayuna giderlerdi.(Uzunçarşılı, 1945:s.187)

Yeni hükümdarın tahta geçiş süreci şu şekilde cereyan etmekteydi:

Osmanlılar'da hükümdar ölünce Dârüssaâde ağası durumdan hemen sadrazamı haberdar ederdi. Sadrazam da vezirleri, kaptanpaşayı, şeyhülislâmı ve kazaskerleri, defterdarı, nişancıyı, nakîbüleşrafı, İstanbul kadısını, yeniçeri ağasını, sekbanbaşını ve kul kethüdâsını çağırarak hep birlikte saraya giderler, Kubbealtı'nda veya Sünnet Odası'nda toplu halde yeni padişahın çıkmasını beklerlerdi. XVII. yüzyıl başlarından itibaren, tahta geçecek şehzade, Kızlar ağası ve Silâhdar ağa tarafından Şimşirlik'ten alınır, padişahın vefat ettiği ve saltanat nöbetinin kendisine geldiği söylenip tebrik edilirdi. Bu arada Selçuklular'da olduğu gibi Osmanlılar'da da bazan tahta yeni geçen hükümdara ölen padişahın naaşı gösterilirdi. Padişah, bir kolunda Dârüssaâde ağası, diğer kolunda Silâhdar Ağa olduğu halde önce Hırka-i Şerif Dairesi'ne götürülürdü. Burada sadrazam ve şeyhülislâmın biatından sonra başında saltanat alâmeti olarak yûsufî destar ve sırtında samur erkân kürkü ile eski bir Türk töresine göre müneccimbaşı tarafından belirlenen eşref-i sâatte Bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturtulur ve hemen öteki devlet ricâli de kendisine biat ederdi. (Ahmed Cevdet Paşa,1309:s.236-237)

Bir yandan yeni padişah için cülûs töreni yapılırken öte yandan ölen padişah için de cenaze merasiminin hazırlıklarına başlanırdı. Sadrazam ve şeyhülislâm yeni padişaha Hırka-i Saâdet Dairesi'nde biat ettiklerinden genellikle tören yerinde hükümdara önce nakîbüleşraf biat ve dua ederdi. Ardından bayram tebriklerinde olduğu gibi Kırım hanzâdesi, Rikâb-ı hümayun ağaları ve Kapıcıbaşı ağalar biat ederlerdi. Kubbealtı'nda bekleyen şeyhülislâmın gelip dua etmesinden sonra sadrazam ve öteki vezirler, kazaskerler, diğer devlet ileri gelenleri, ocak ağaları biat ederek tebriklerini sunarlardı. Nihayet Teşrifatçı Efendi'nin etek öpmesiyle merasim son bulurdu. (Ali Seydi Bey, 1921:s.146;Uzunçarşılı,s.188; Kurtaran,s. 762).

Yeni hükümdar tahtından kalkıp hazır bulunanları selâmladıktan sonra selefi olan hükümdarın cenaze namazını kılar ve Enderun'a dönerdi. *Padişahın tahta oturduğunda ve kalkışında vezîriâzamın, şeyhülislâmın, öteki vezirlerin ve kazaskerlerin tebrikleri sırasında Dîvân-ı Hümayun çavuşları tarafından alkış tutulması tören gereği idi. Yeni padişahın cülûstan sonra sakal bırakması âdet olup buna "tesrîh-i lihye" denirdi (Kılıç, 2002:s.880.)*

Padişah birkaç gün içinde paşa kapısına yeni kazdırdığı mühürle birlikte bir hatt-ı hümayun göndererek sadrazama makamında kaldığını bildirir ve bazı öğütlerde bulunurdu. Bu hatt-ı hümayun reîsülküttâb tarafından devlet erkânının huzurunda merasimle okunurdu. Sadrazam da cevap olarak bir teşekkür mektubu yazar ve saray görevlisiyle Hünkâra iletirdi. Bu arada görevliye kürk, maiyetine de hil'atler giydirilip hediyeler verilir. Buna "umum hil'ati" denirdi. Birkaç gün sonra sadrazam ve şeyhülislâmın teşekkür için saraya gitmeleri, huzura çıkmaları teşrifat kuralı gereği idi. (Ali Seydi Bey, s.147) Ardından yeni padişahın Eyüp Sultan'a götürülerek orada kılıç kuşanma merasiminin yapılması da devletin yıkılışına kadar devam etmiş törenlerdendir.

Saray gelenekleri içerisinde Osmanlı hükümdarlarının saltanat makamına oturmaları nedeniyle düzenlenen *kılıç kuşanma merasimleri* resmi belgelerde "taklid-i seyf, takallüd-i şemşîr" olarak geçmektedir.(Kurtaran ve Karaca 2021:s.85)

Kılıç Kuşanma merasimi iki aşamadan oluşurdu. Bunlardan birincisi törenin yapıldığı alana kadar gidişi ihtiva eden *kılıç alayı*, diğeri de kutsal kabul edilen kılıçlardan en az birinin kuşanmasından oluşan *kılıç kuşanma* yani tören aşamasıdır. (Tanrıbuyurdu,2012:141; Kılıç, 2004: 52; Özcan, 2002: 408- 409.),Kılıç kuşanma merasimini padişah türbelerinin ziyareti takip ederdi. Önceleri bütün padişah türbelerini kapsayan bu ziyaret daha sonra sadece Fâtiht Sultan Mehmed'in türbesinin ziyaretiyle sınırlı tutulmuştur. Cülûsun on beşinci günü yeni padişahın Mukaddes Emanetler Dairesi'ne gitmesi ve kayıt defterlerini gözden geçirmesi de âdetti (Özcan, s.112;Kılıç, 2004: 54).

Evliya Çelebi'nin naklettiği vech ile:XVII ve XVIII. yüzyıllarda cülûs törenleri sırasında bazı padişahların başlarına yûsufî denilen bir sarık sardıkları veya bu adla anılan bir serpuş giydikleri bilinmektedir.Ayrıca Hz. Yûsuf'a ait olan bu sarığı Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiğinin rivayet edildiği de bu suretle öğrenilmektedir. (Evliya Çelebi,1096: s.227)

Yeni padişahın cülûsu, İstanbul'da dellâllar ve top atışlarıyla ilân edilir, ayrıca devletin her tarafına gönderilen fermanlarla bütün ülkeye duyurulurdu. Böylece şenlikler yapılır, hutbenin yeni hükümdar adına okunması, sikkenin de onun adına kestirilmesi emredilirdi. Cülûsun elçiler vasıtasıyla dost ve komşu devlet hükümdarlarına bildirilmesi de âdetti; buna "cülûs tebliği" denirdi. Bu arada yabancı devletlerden cülûs tebriği için elçiler gelir, bunlar için de kabul törenleri düzenlenirdi. (Kurtaran,2014:s.765) Son derece ihtişamlı olarak düzenlenen elçi kabulleri devletin görkemini sunma vesilesi olarak düşünölmekteydi.

Yeni padişahın cülûsu münasebetiyle devlet ve saray erkânına, ulemâyaya ve Kapıkulu ocakları mensuplarına bahşiş verilir. Bu gelenek, Osmanlılar'dan önceki İslâm devletlerinde de görölmektedir. Başlangıçta padişahların bir ihsanı olan cülûs bahşışı sonraları zorla alınan bir ücrete dönüşmüş ve bu yolda istenmeyen hadiseler meydana gelmiştir. Sık sık dağıtılan cülûs bahşişleri münasebetiyle devlet hazinesi büyük sıkıntılara sokulmuştur. Yine konumuz kapsamındaki sultanların cülûs merasiminde dağıtılan cülûs bahşişine ilişkin şu ifadelere yer verilebilir: "...III. Ahmed'in cülûsunda hazine boş olduğundan devrin defterdarı Sarı Mehmed Paşa çok zor durumda kalmış, sonunda onun şahsî gayretleri ve maktul şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin metrûkâtıyla gerekli meblağ sağlanabilmiştir. I. Mahmud'un cülûs bahşışı ise maktul sadrazam Nevşehirli İbrâhim Paşa ve akrabalarından müsadere edilen paralardan karşılanmıştır ..." (Şem'dânîzâde, 1978:s.13)

Yöntem

Çalışma kapsamına giren konu Sultan III. Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın; Sultan I. Mahmud'un cülûsu dolayısıyla gönderdiği tebrik-nâme olup; padişahın kendisine ve annesine hediye ettiği birer cariyeyle dair mektubu ile harpte sultanın muzaffer olması temennisini içermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada bahsi geçen tebrik-nâmenin yazılış maksadı üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv kataloğundan temin edilen ilgili tebrik-nâmenin yedi varak olarak düzenlenen vesikaları transkripsiyon ve değerlendirmeye tabi tutularak analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Tebrikname türünde yazılan eserlerin genel olarak bakıldığında törenler ve çeşitli olaylara ilişkin kutlama metinleri olduğu bilinmektedir. Kaside formunda ele alınan bu metinlerde tebrik, methiye, fahriye ve dua kısımları mevcuttur. Ele alınan tebrik-nameyi benzerlerinden farklı kılan sunulduğu dönem ve sunan kişinin cinsiyeti ve sunulan kişiyle akrabalık örüntüsüne ilişkindir.

Bu bağlamda konunun netlik kazanması sebebiyle öncelikle protokol kaidesi ekseninde cülûs merasimine ilişkin bilgi sunulması yoluna gidilerek I. Mahmud'un tahta cülûsuna ilişkin dönem kaynakları evveliyatı da göz önünde bulundurularak ele alınmaya çalışılacaktır. Yeni sultanın Lale devrini bitiren bazı vakalar neticesinde tahta geçmesinin avantaj ve dezavantajları üzerinden I. Mahmud'un yönetim anlayışı ve iç-dış politikadaki girişimleri ve neticeleri üzerinde durulacaktır.

Devrik hünkar III. Ahmed'in kızı olan Saliha Sultan'ın bu dönemdeki vaziyeti ve yeni sultana sunduğu tebrik-nâmenin gerekçesi üzerinde durularak bu dönemde saray kadınlarının konumları ve siyaset üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır. ²

²Konuyla ilgili Cülûs kaidesinin tatbikiyle ilgili teşkilat ve teşrifat konulu kaynaklar arasında; Dündar Alikılıç, Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler İmparatorluk Seremonisi; Ali Seydi Bey(1921), *Teşrifât ve Teşkilâtımız: (Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadimemiz)*, Neşr: Niyazi Ahmet Banoğlu, (Kervan Kitabevi: İstanbul); Uzunçarşılı, İ.H.(1945), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, (TTK Yay.:Ankara adlı eserlerden tahta geçişte izlenen yöntemler hakkında bilgi edinilebilmektedir. Dönemin kronikleri de ayrıca istifadeye açık birinci elden veri içeren eserlerdir. I. Mahmud dönemine ilişkin (Şemâni-zâde, Mür"i"t- Tevârih, Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, Subhî Tarihi, Ahmed Cevdet Paşa,(1309), *Târih-i Cevdet*, IV, adlı eserlerde I. Mahmud'un tahta çıktığı dönemdeki genel vaziyet, sultanın kişiliği, karakteri, yönetim anlayışına dair bilgi edinilebilir. Ayrıca bu döneme ait ruzmaneler, olayların günü gününe kaydedildiği eserler olması hasebiyle önem arz eder. Padişahın her hareketinin belirli bir protokol kaidesiyle gerçekleştiği tarihiyle gözler önüne serilir. Efkân Uzun, I. Mahmud dönemine ilişkin Ruzname eserinde konuya aydınlık getirmektedir. Ayrıca I. Mahmud'un tahta cülûsu ve dönemi hakkında Uğur Kurtaran önemli çalışmalar kaleme almıştır. Uğur Kurtaran, U.(2014), Osmanlı Devleti'nde Şehzadeliği Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu, Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, 9/4:759-778 ; Uğur Kurtaran, Sultan Birinci Mahmud; Ayrıca Daniş, İ.(2021), Gölgeleyen Sultan, Unutulmuş Yıllar, I. Mahmud ve Dönemi(1730-1754), *Türkiyat Mecmuası*, (İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul):31/1:481-486., Özcan, A.(2003), Mahmud I, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 27, (Türkiye Diyanet Vakfı Yay.: İstanbul): 348-352. Sakaoğlu, N.(1999), Mahmud I, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, İstanbul, 53-57. Özcan, A.(1993). Cülûs, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 8, (Türkiye Diyanet Vakfı Yay.: İstanbul): 108-114. I. Mahmud dönemiyle ilgili bilgi edinilebilecek kaynaklar arasında belirtilebilir. Saliha Sultan hakkında ilgili arşiv kaynaklarından istifade edilmiştir. Bunun yanında kadınların siyasi pozisyonuyla ilgili bir değerlendirme yapabilmek adına kadınların yönetim erki üzerindeki etkisi hakkında ; Acar, F.(2015), Osmanlı'da Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiği Alan: Teşrifat, *Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 14/27:183-202; Sakaoğlu, N.(2008), *Bu Mülûn Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hasekiler, Kadın Efendiler, Sultan Efendiler*, Oğlak Yay.; Hülya Tezcan, Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri, Uluçay, M.Ç.(2011), *Padişahların Kadımları ve Kızları*, Ötügen Yay, Ankara; Tuğlacı, P.(1985), *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul) adlı eserler aydınlatıcı içeriğe sahiptir. Tebrikname sunma geleneğine ilişkin kaleme alınan Yıldız, E.(2020), Rufai 'nin Hüseyin Paşa'ya Sunduğu Manzum Tebrikname, *Mecmua*, 5/9:95-110), kavram ve şekil olarak tebrikname metninin içeriği hakkında bilgi sunan bir eserdir. Şekil itibarıyla ele alınan konuya kaynaklık eden önemli bir çalışmadır. Genellikle bir menfaat sağlama gayesiyle edebî zümrelerce kaleme alınan bu eserlerin Halil İnalcık'ın Şair ve patron adlı eserinde işlendiği vech ile bir çıkarılışını temele aldığı vurgulanmıştır. Bir teşrifat kaidesi name-i hümayunlarda önem arz ederdi. Ayrıca Tuğluk, H.İ.(2010), Divan Şiiri'nde Manzum Tebriknameler, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 42: 41-68. adlı makale çalışmasında tebriknamelere ilişkin malumat bulunmaktadır.

Hanedan üyesi olan saray kadınlarının hükümdar ile münasebeti konuya ilişkin başka bir husustur. Kadınlar saltanatı olarak naiblikle gelen bir sorumluluk göz önünde bulundurulduğunda tebrikname metinlerinin örnekleri çoğaltılabilir. Mesela Saliha Sultan örneğinin yanı sıra Pertevniyal Vâlide Sultan'ında tebrikname bahsinde adından söz edilir. Oğlu tahta geçer geçmez devlet işlerine müdahale etmeye başladığı, karışıklık ortamında işlerin saray ve özellikle Vâlide Sultan aracılığıyla görülmeye başlandığı, devlet adamlarının iltimas ve rüşvetle makam sahibi olma gibi yollara sapması sonucunu doğuran bir sürecin yaşandığını Cevdet Paşa'nın on sekiz gün süren Maraş valiliğinden sonra İstanbul'a dönmesi vesilesiyle Vâlide Sultan'a bir teşekkür mektubu göndermesi, ardından padişahın doğum gününü kutlamak için yine ona hitaben bir tebriknâme yazması ve hediyeleşmesi bu bağlamda anlamlıdır(Akyıldız, 2007:s.240)

Bu çalışmada I.Mahmud'un tahta geçiş serüveninin idareciliğinin, karakterinin yönetimine yansımalarına değinmenin yanısıra hanedan mensuplarıyla ilişkileri örnekleminde Saliha Sultan'ın tebrik-namesi üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Konuya dair çalışmaların yetersiz oluşu ve olayların perde arkasının göz önünde bulundurulması değerlendirilmeye çalışılması tarih yazımına farklı bir boyut kazandıracığı kanaatini taşımaktayım.

1.I. Mahmud'un Tahta Cülusu

Sultan 1. Mahmud; 3 Muharrem 1108'de (2 Ağustos 1696) Edirne'de dünyaya gelmiş olup; II. Mustafa'nın büyük oğludur ve annesi Sâliha Sebkatî Sultan'dır. Çocukluk yılları Edirne'de geçmiştir. İlk eğitimini de burada almaya başlamıştır. Edirne Vak'ası'nın ardından kardeşleriyle birlikte İstanbul'a getirilmiştir.H.1117 /M.1705 yılında kardeşleriyle beraber sünnet edilmiştir. (Özcan,2003:s.348;Kurtaran,2014:s.10)

Osmanlı padişahlarının çoğu kudretli, dirayetli, adâletli şahsiyetlerdir. Ayrıca hepsinin iyi birer siyasetçi olduğu ve içlerinde iyi şair ve edebiyatçıların var olduğu da bilinmektedir. Ayrıca belli başlı el sanatlarında uzmanlaşmış padişahlar da bulunmaktadır. Benzer şekilde I. Mahmud'unda genellikle kuyumculuğa merakının bulunmakta olduğunu ve yirmi yedi yıl süren kafes hayatının ardından Patrona Halil İsyanı neticesinde III. Ahmed'in tahttan feragati üzerine 19 Rebülevvel 1143'te (2 Ekim 1730) padişah olduğu bilinmektedir.(Sakaoğlu,1994:s.330;Kurtaran:s.85)

I.Mahmud'un saltanat süreci Lale devrinin bitişiyle başlamıştır. Malum olduğu üzere 1718-1730 yıllarını kapsayan dönem Lale Devri olarak bilinmektedir. Bu dönem, ihtişamın zirveye çıktığı ve siyasette sivil bir reform ve yenileşme sürecinin zuhurunu ifade ederken sanatta, mimaride, edebiyatta ve sosyal yaşamda zevk ve eğlenceyi temsil etmektedir. Ancak bu şaşalı yılların sonu bir o kadar hazin sonuçlanmış; yeniçeri kökenli Patrona Halil'in başını çektiği isyan neticesinde Sultan III. Ahmed, sadrazamı ve damadı Nevşehirli İbrahim Paşa'yı sarayda öldürüp cesedini asilere vermek zorunda kalmıştır.

Sarayı, İstanbul'u ve sakinlerini derinden sarsan Patrona Halil İsyanı sonrası yeniden nizamın ve sükunetin tesisinin sağlayıcısı olarak yeni sultan I. Mahmud, övgünün ve bunun ifade edildiği cülûs tebriklerine muhatap olmuştur. *Tarihsel olarak 1402 Ankara Savaşı'nın bıraktığı olumsuz izlerin bir benzeri belki de bu dönem içinde geçerlidir, denilebilir. 1. Mahmud tıpkı Çelebi Mehmed gibi imparatorluğu bir buhranın eşiğinden çıkaran bir kurtarıcı olarak dönemin şiiirlerine de konu olmuştur.*(Daniş, 2021:s.483-84; Aynur ve Şen,2009:s.39-73) Anlaşıldığına göre, I. Mahmud'un tahta geçmesinden önceki dönemde asıl ciddi problemlerin zuhurunun ve sistemin çıkmaza sürüklenmesinin altında ne Damat İbrahim Paşa dönemi olarak nitelenen "Lale Devri", ne de bu dönemde alışılmışın dışında bir yeni sosyal hayatın oluşması ve "israf düzeni" yatıyordu. Bu konuda Karahasanoğlu, *"Lale devrini bitiren isyanlardan biri de Patrona Halil isyanıdır. Aslında bu isyan geleneksel değerlerine saldırılan halkın İbrahim paşaya yönelik isyanıdır. 1730 patrona isyanını da lale devrini bitiren isyan olarak değil patronanın üstüne yıkılmış, bireyselleştirilmiş bir hadise olarak değil çatışanlar ile uzlaşanların hesaplaşması olarak yorumlamak gerekmektedir."*(Karahasanoğlu, 2008, s.136-37) şeklinde tarih yazımı açısından farklı bir bakış açısıyla genel vaziyeti değerlendirmiştir. Nitekim III. Ahmed'in uygulamaya soktuğu çeşitli faaliyetlere Patrona isyanı son vermeyecekti.Buradan hareketle denilebilir ki, 18. yüzyıldaki asıl derin sarsılma Patrona isyanı ile değil, 1768'de başlayan aralıklarla 1792'ye kadar süren, etkileri sonraki devirlere de yansıyan felaket senelerinde yaşanacaktı. Bu son yıllarda Osmanlı devlet adamları ciddî anlamda askerî yetersizliklerin farkına vararak yeni bir çaba içine gireceklerdi, ancak hazırlıksız yakalanan yeni devre ayak uydurmak o kadar kolay olmayacaktı.(Emecen,2018:s.86)

"Patrona İsyanı ile birlikte gece saatlerinde Sultan III. Ahmed şehzade Mahmud'u Mabeyn kapısı yanında, kendisinin oturduğu yere getirerek alnından öperken, şehzade Mahmud da amcasının elinden öptü. Ardından Sultan Ahmed'in emri üzerine şehzadeler, yeni hükümdar Sultan I. Mahmud'a biat ettiler"(Şemdâni-zâde,1338:s. 11)III. Ahmed, Patrona İsyanı sırasında tahttan indirileceğini anlayınca kendisinden sonra hânedanın en yaşlı üyesi olan kardeşinin oğlu Mahmud'u çağırarak ona önce kendisi biat etmiştir. Nitekim isyancılarca tahttan indirildikten sonra yerine kendi oğulları Adbülhamid ve Mustafa olduğu halde abisi II. Mustafa'nın oğlu I. Mahmud ekberiyet esası gereği tahta getirilmiştir.

III. Ahmed, yeni sultana ilk biat eden kişi olması sonrasında 6 yıl Topkapı Sarayı'nda padişahlara mahsus dairesinde yaşamını sürdürmüştür. 1736 yılında 63 yaşında vefat etmiş olup 27 yıllık saltanat süreci bu şekilde son bulmuştur. (Aktepe, 1989:s.34-38; Kantemir,1979:s.45) Ayrıca Sultan Ahmed, saltanatı, yeğeni Mahmud'a teslim ederken: *"Vezirine teslim olma, daima ahvalini tecessüs eyle ve beş on sene birini vezarette müstakil istihdam eyleme ve kalem-i düruğlarına asla itimad etme, merhamet sahibi ol ve sahaveti elden koma; gayet tasarruf üzre ol; halen hazinelerde olan malı zayi etme, işi kendin gör, ele itimad eyleme işte benim ahvalim sana nasihat, için kâfidir; Oğlum; devlet işlerini baban Feyzullah Efendi'ye ve ben vezir-i azama bıraktığımızdan bu haller başımıza geldi; sen bizzat idareyi ele al"* diye nasihatta bulunmuştur. (Subhî, 1143: s. 33; Özkan,2005: s. 24; Özcan, s. 341; Jorga, 2017: s. 339)

Tahta çıktıktan sonra, padişahların cülusunda âdet olduğu üzere, 23 Ekim 1730 günü (cülusun yirmi birinci günü) Eyüp El-Ensarî türbesi ziyaret eden padişah I. Mahmud, kılıç kuşanma merasimi gerçekleştirmiştir. Merasim için tüm İstanbul halkı Eyüp'te toplanmış; Sultan I. Mahmud, Eyüb'e giderek, Hz. Muhammed'in kılıcını kuşanmıştır. Bu arada, tahta geçişle birlikte tüm askerî erkâna Cülûs-ı Hümâyûn bahşisi dağıtılmıştır. Kılıç kuşanmak için büyük bir alay ile Edirne- kapısı yoluyla Eyüp Sultan Türbesi'ne giden padişah dönüşünde yine Edirne-kapısı yolundan İstanbul'a girerek, Fatih Camii'nde cuma namazını kıldıktan sonra saraya teşrif buyurmuştur.(Tezcan,2006:s.119; Şemdâni-zâde, s.12; Sakaoğlu, 2006: s. 54; Kurtaran, 2014: s.3 6)

Dönemin kroniklerinden Mür'î't-Tevârih adlı eserde Şemdani-zade, I. Mahmud'un kılıç kuşanma merasimini şu şekilde açıklanmıştır: *"Cülusun beşinci Cuma günü Pâdişah kılıç kuşanmak için azim alay ile Edirne-kapısı yolu ile Türbe-i hazret-i Hâlid radiyallahuanh'a varup şemş-i Fahr-i âlem sallallahu te'âlâ aleyhi ve sellem'i meyânına bend idüp avdetle yine Edirne-kapısı yolundan İstanbul'a dahil olup Ebü'l-feth rahmetullahualeyh câmi'inde cum'ayı edâ edüp Saray'a teşrif buyurdu".*(Şemdâni-zâde, s.18)

I. Mahmud, kılıç kuşanma merasimi için kullanılan yollarda geleneğin dışına çıkarak merasim için kara yolu ile gitmiş ve yine kara yolu ile dönmüştür. Ayrıca geleneğe uygun bir şekilde kılıç kuşanma merasimi gerçekleştiren I. Mahmud'a Hz. Muhammed'in kılıcının kuşandırılmasını Hülya Tezcan, padişahın tahta çıkışı sırasında ön sıralarda duran ve uygunsuz kıyafetleri ve davranışlarıyla devlet erkânını rahatsız eden Patrona Halil ve yandaşlarını doğru yola sevk etmek için yapılan bir uyarı olarak değerlendirilmiştir.(Tezcan,2006:s.119)

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı padişahlarının görev, yetki ve sorumluluklarında bir değişiklik olmazken, siyasî ve askeri şartlar gereğince padişahların otoritesi yeniçeri, ümerâ ve ulemânın nüfuzu ile sınırlandı. Yeniçerilerin ve ulemânın desteğini almayan hükümdarlar girişimlerinde başarılı olamadılar. (Kurtaran,2018: s.76) Bu çerçevede 18. yüzyılın önemli hükümdarlarından Sultan I. Mahmud, 1730 tarihinde Osmanlı tarihinde görülen önemli bir isyan hadisesinin ardından tahta geçmiş ve ülkeyi içinde bulunduğu güç durumdan güçlü iradesi ve ileri görüşlülüğü ve devlet adamlığındaki dirayet sayesinde kısa sürede çıkarmıştır. I.Mahmud, isyan ve anarşinin etkileri eşliğinde Padişah olduğu ilk günlerde isyancıların taleplerini yerine getirmeye dikkat etmiştir. Hatta o devrin simgesi haline gelen Kâğıthane ve Sadabad'da bulunan köşkler asilerin arzusu üzerine Padişahın emriyle yıktırılmıştır. Bu sebeple öncelikli olarak asilerin ortadan kaldırılması işini ele almış, ileri gelen askerleri yanına çekmeyi başarmış, Patrona'nın nüfuzunu kırmış ve tertip edilen bir toplantı esnasında asi elebaşını ortadan kaldırarak duruma hâkim olmuştur.

Devlet idaresine tam anlamıyla hâkim olmaya başladıktan sonra, asayişe dair tedbirler almış, İstanbul'da sıkı bir disiplin uygulanmasını istemiş, esnafın denetlenmesi, narh uygulamaları, kadınların kıyafetleri ve ahlaki meselelerle yakından ilgilenmiştir.(Uzun,2013:s.5;Ortaylı,2011:s.56;Özbilgen, 2003:s.45) Bu gerekçeyle Âsi gruplarını ortadan kaldırıp devlet idaresine tam anlamıyla hâkim olan I. Mahmud dış meselelerle ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde siyasi anlamda İran ile ilişkiler bazında Kirmanşah, Tebriz gibi yerler ele geçirilerek Safevilerle barış sağlanmıştır. 1736-39 Osmanlı-Rus-Avusturya Savaşı ve Belgrad Antlaşmaları gerçekleşmiştir. Bu antlaşma Osmanlının kazançlı çıktığı son antlaşmadır. Pasarofça ile kaybedilen toprakların bir kısmı geri alınmış ve Karadeniz'de Türk hâkimiyeti kabul edilmiştir. Fransa'ya verilen kapitülasyonlar sürekli hale gelmiştir. (Hammer,1991:s.172; Şahin,1993:48) 1.Mahmud saltanatı döneminde iç ve dış meselelerde denge politikası izlemiş, dâhildeki huzursuzlukları sık sadrazam değiştirmekle önlemeye çalışırken dış politikada başarılı anlaşmalara imza atmıştır. Onun hükümdarlık döneminde (1730- 1754) Osmanlı Devleti,görüldüğü üzere önemli bir toparlanma süreci yaşamış ve gerek iç politikada, gerekse dış politikada önemli başarılar elde edilmiştir. Kendisinden önceki hükümdarların başına gelen katli ve hal hadiselerini ve sebeplerini iyice tetkik ve tahlil etmiş ve bunlardan ders almıştır. (Kurtaran,2014,s.89)

Padişahlık dönemi oldukça uzun süren, pek çok karışık iç ve dış hadiselerle uğraşan Sultan I. Mahmud, ülke içindeki anarşiyi az çok düzeltmiş, hudutları muhafaza edebilmiş, hatta eskiden kaybedilmiş olan bir iki yeri de geri almıştır. Zamanında imparatorluk kendinden önceye göre daha düzgün bir şekilde işlemiş ve padişahlığının sonlarına doğru iyi sayılacak bir refah ve istikrara kavuşulmuştur. 18. yüzyılın hükümdarlarına mahsus özelliklere sahip olan ve 27 yıllık bir kafes hayatından sonra tahta geçenSultan I. Mahmud döneminde üç cephede birden (İran-Avusturya-Rusya) savaşlar yapılmıştır. Ancak dönemindeki savaşlara gitmeyen Sultan I. Mahmud, önemli bir hamle ve kahramanlık göstermemekle birlikte, devlet işlerinde göreve getirdiği değerli şahsiyetler sayesinde devleti idare edebilmiştir.(Bingöl,2005:s. 18; Özcan, s. 348;Uzunçarşılı, s. 326.)

I.Mahmud, *"Ne babam gibi şeyhülislâma ne de amcam gibi sadrazama teslim oluyorum. işleri hep kendim izliyorum. Bir sadrazamı görevden alacağım zaman onun askeri kışkırtma olasılığını göz önünde bulunduruyorum. Bu nedenle yeni sadrazam olacak kişiyi önce gizlice İstanbul'a çağırdıktan sonra, eski sadrazamı görevden alıyorum.* (Kurtaran,2014:90:Yamanlar,2003: s. 182) diyerek devlet yönetiminde ilke edindiği politikasını dile getirmiş ve geçmiş padişahların hatalarından ders almanın gereğini güzel bir şekilde vurgulamıştır.

Sultan I. Mahmud tahta çıktığında 35 yaşında olup, gerek yaşının verdiği olgunluk gerekse gençlik yıllarında aldığı eğitim sayesinde devlet işlerinde bir hayli tecrübe sahibi olmuştu. Patrona Halil isyanı ile tahtı devraldığı amcası III. Ahmed'in tavsiyelerini aklından çıkarmayan Sultan I. Mahmud, olayları ihmalsiz bir şekilde takip etmiş ve devlet işlerinde istişareyi elden bırakmamıştır. (Bingöl,s. 18)

Danışma meclislerini huzurunda toplayan ve kendisi de bizzat müzakerelere ve divan toplantılarına katılan Sultan I. Mahmud'un saltanatında süregelen savaşlarda başarı sağlandığı ve dolayısıyla da malî açıdan da ülkede önemli gelişmeler yaşandığı aşikardır.

Günlük hayatları incelendiğinde Osmanlı padişahlarının genellikle sıkı protokol kuralları çerçevesinde bir hayat yaşadıkları görülmektedir. Harem dairesinden çıkış saati, gün içerisinde nerelerde oturacağı, kimlerle görüşme yapacağı, hangi vakitte yemek yiyeceği, yemeklerin nereden ve nasıl getirileceği vb birçok mesele bu günlük programlarda belirlenmiştir. *Ruznâme*ye genel bir bakış yapıldığında; Sultan I. Mahmud, çok hassas bir dönemde tahta oturmuştur. Bu sebeple icraatları arasında bu devre ait hususi durumları da görmek mümkündür. Özellikle teftiş işine önem verdiği, Divan toplantılarında halkın meseleleriyle bizzat ilgilendiği dikkati çekmektedir. Kendinden önce İstanbul'da başlatılan imar faaliyetlerine çok kıymet verdiği ve bu hususta yeni kamu inşaatları vasıtasıyla çok gayret gösterdiği de izlenebilmektedir. Ayrıca Sultan I. Mahmud'un ailesinin tüm fertleriyle, hanımlarıyla ama bilhassa diğer birçok padişah gibi validesi ile hususi bir münasebeti olduğu görülmektedir. Birçok ziyaretinde Valide Saliha Sultan'ın da bulunması, hatta bazı oyunları onun da izlemesi Padişahın annesine verdiği kıymeti göstermesi açısından önemlidir. Anlaşılan o ki, Padişah hanedanın diğer üyelerine ve şehzadelere de vakit ayırabilmektedir. Bir defasında Şehzade Osman da padişahın bulunduğu Beylerbeyine getirilmişti. Bir başka zaman büyük kız kardeşi Emine Sultan'ın rahatsızlığı sebebiyle Eyüp Sultan'da bulunan yalısına bizzat giderek ona geçmiş olsun ziyaretinde bulunmuş, bir gün de diğer kız kardeşi Safiye Sultan'ın yalısına giderek akşam namazına değin onunla vakit geçirmiştir. Padişah bir gün yemek yediği esnada kız kardeşinin kızı küçük Habibe ile karşılaşmış, onun eteğini öpmesinden memnun olmuş ve ona bin akçe ihsanda bulunmaktan başka, başına Maşaallah yazılı bir altın diktirmiştir (Uzun, s.696) Aynı şekilde amcası III.Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın tebrik-name metni göndermesinin yanı sıra padişahın huzuruna çıkmasından dolayı duyduğu mutluktan bahsetmesi de bunun bariz göstergeleri arasındadır. İlgili kısım tebriknamenin 3. vараğında şu şekilde geçer: "...Mübarek huzurunuz çıkarak sizinle görüştüğümden dolayı nemli gözüüm pür nur olmuştur..." (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730), (H. 1142/M. 1730), v.3b)

Bütün bu veriler ışığında, I. Mahmud, gayet dindar, aile efradına karşı merhametli, sevecen, belki kendi çocuğu olmadığı için diğer hanedan üyelerinin çocukları ve şehzadeler ile çok ilgili, gayet cömert ve hoşgörülü bir padişah olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta sadece hanedan üyeleri ve ailesi ile değil yakınında bulunan tüm insanlara karşı son derece merhametli ve onların dertleriyle de samimi olarak ilgilenen bir padişaktır. (Uzun,s.699; Kurtaran,2014:s.89-95)

Onun ülke meseleleriyle yakından ilgilendiği, Dîvân-ı Hümâyün toplantılarına katılarak halkın dertlerini dinlediği, cirit, at yarışı, yüzme sporlarından ve özellikle mehtap seyrinden hoşlandığı belirtilir. Kaynaklarda dindar, zeki, bilgili, yumuşak huylu, hamiyetli, barış sever, âdil ve vakur bir padişah olarak vasıflandırılan I. Mahmud, “*Sebkatî*” mahlasıyla şiirler yazmış, mûsikiyle uğraşmış ve bir kısmı günümüze ulaşan besteler yapmış muhtemelen tanburî bir sazdedir. (Uzunçarşılı, 1995;s.890; Sakaoglu, 1999:s.55)

Ölüm tarihi hakkında döneme dair kaleme kaynaklarda I.Mahmud’un 27 Safer 1168’de (13 Aralık 1754) cuma namazından dönerken Topkapı Sarayı’nın Demirkapı girişinde at üzerinde vefat ettiği belirtilmektedir. Nuruosmaniye Camii’nin yanında bizzat kendisinin hazırlattığı türbesine defnedilmeyip; halefi III. Osman’ın iradesiyle Yenicami yanındaki Vâlîde Turhan Sultan Türbesi’nde babası II. Mustafa’nın yanına gömüldüğüne dair bilgi de yine bu suretle öğrenilebilmektedir. (Özcan:s.486; Kurtaran,2014,s.119; Sakaoglu,1999,s.58) Ayrıca başta lâle olmak üzere çiçekleri çok sevdiği ve satranç meraklısı olduğu belirtilmektedir. (Uzun,s.90; Kurtaran,s.76;Özcan,s.486) Yürüttüğü siyaset sayesinde Osmanlı Devleti’ne son parlak dönemini yaşatan ve haleflerine uzun bir barış devri bırakmaya kanî olmuştur.

2.Saliha Sultan Nezdinde Saray Merasimleri’nde Harem Halkının Konumu

Harem-i Hümayun, padişahın kendisi, ailesi ve onlar için çalışan hizmet sınıfı hükmündeki cariyelerin yaşadıkları bölümü ifade eder. Osmanlı padişahlarının özel mekânı ve gizli kalması gereken aile hayatlarının asırlar boyu gizemini koruyan harem, içinde yaşayanlar açısından bilinmesi istenmeyen, dışında yaşayanlar açısından da merakı celbeden bir kurum olarak varlığını muhafaza etmiştir. Ancak kadınların, ikballelerin, cariyelerin ve sultanların hayatlarını, vazifelerini ve haremdeki konumlarını aydınlatacak bilgiler bu merakla ters orantılı olarak gizemini korumuştur.(Uluçay,1985:116; Akgündüz, 1995:103;Acar, 2015:s. 189-200).Mevcut bilgilerin pek çoğu varsayımlara dayalı olup arşiv kaynaklı yapılan çalışmalardan ilgili konuda bilgi edinebilmek mümkün olabilmektedir.

Saray kadınları, harem dairesinde Türk kültür ve medeniyetine ilişkin belirli bir eğitimden geçerlerdi. Hünkarın ailesi, hizmet sınıfında yer alan hatunlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Osmanlı Padişahlarının kızlarına, ilk zamanlarda Selçuklu geleneğine uyularak “Hatun” denilmekteydi. Fatih’ten itibaren padişah kızlarına “Sultan”, ismi bilinmeyenlere ise, Devlet Hatun ve Sultan Hatun gibi tabirler kullanılmaktaydı. Sultanların ise, kız çocuklarına Hanım Sultan ve oğullarına ise Beyzade adı verilmekteydi. Şehzadelerin kızlarına da Hanım Sultan denilmekteydi Osmanlı Devleti’nde XVI. yüzyıldan itibaren özel ismin sonuna eklenmek suretiyle “Hanım Sultan” veya “Vâlîde Sultan” şeklinde padişahların anneleri, kızları veya hanımları ile bazen şehzadeler için “Sultan” unvanı kullanılmıştır. (Özgüdenli, 2009:s.496; Akgündüz, 2006:s. 322) “Sultan” sıfatı; padişahların erkek çocuklarında *Sultan Mahmud* gibi ismin evveline kız çocuklarına ise *Saliha Sultan* gibi ismin sonuna getirilmesi adet olan bir sıfattır.

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

Padişahların kızı olarak bahsi geçen Sultanlar, ilk dönemlerde padişahın uygun gördüğü diğer Anadolu Beyliklerinin hükümdarları ile evlendirilmişlerdir (Uzunçarşılı,1988: s.159). Ancak daha sonraları saray okulundan yetişen, devşirme devlet adamları ile evlendirildikleri görülmektedir. Bu evliliklerin çoğunun siyasi olduğu bilinmekteydi.Çalışma konumuzun baş aktörlerinden olan Saliha Sultan da bir padişah kızı olma vasfını haizdi. III. Ahmed ile Hacı Hanım Kadının kızıdır. 15 rebi'ül-evvel 1127 (21 Mart 1715) Perşembe günü Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. Babasının 20.çocuğuydu.(Raşid, 1282:v.42; Mehmed Süreyya,1890: s.76;Sakaoğlu, 2015,s.435)

Evlilik çağına geldiğinde yapmış olduğu evliliklerin siyasi gayelerle gerçekleştiğini söylememizde bir beis yoktur. İlk olarak Deli Hüseyin Paşa'nın oğlu *Sarı Mustafa Paşa* ile 1140/1728'de düğünü yapılmıştır. Üç buçuk yıl sonra Mustafa Paşa'nın ölümüyle dul kaldı. Bu evlilikten Hatice adında bir kızı Ahmed adında bir oğlu olmuştur.(Şahin,s.49) Daha sonra Sultan 1. Mahmud tarafından ikinci defa 1740/41'de *Abdi Paşazâde Ali Paşa* ile evlendirildi. *Sarhoş ve güleç lakaplı Ali Paşa* 1744'te İran seraskeri iken vefat etmiş Saliha sultan yeniden dul kalmıştır. Saliha Sultan üçüncü evliliğini Koca *Ragıp Paşa* ile yapmıştır. Sadrazam Ragıp Paşa altı sene üç ay kadar sadarete bulunduktan sonra 1763'te vefat etti. Saliha Sultan üçüncü kez dul kalır. 1 sene sonra Sultan III. Mustafa'nın arzusu üzerine eski yeniçeri ağlarından ve *kaptan-ı deryalarından Vezir Mehmed Paşa* ile evlendirildi. Bu evliliği altı sene sürdü. 1771'de Tuna boyunda Yergögünde Mehmed Paşa yeniçeriler tarafından parçalanarak öldürüldü. Saliha Sultan tekrar dul kalmışsa da bir daha evlenmedi. (Sakaoğlu, 2008:s. 98; Tezcan, 2008:s. 87) Bir rivayete göre *Hatipzade Yahya Paşa* da evlilik yaptığı başka bir şahıstır. Koca Ragıp Paşa'dan önceki evliliğini Yahya Paşa ile gerçekleştirdiği bilinmektedir. (Davis, 1986:75) Son evliliğini gerçekleştirdiği Mehmet Paşa'nın vefatından altı yedi yıl sonra Saliha Sultan'ın kendisi de rahatsızlanınca Eyüp Sultan'daki sahil sarayına naklini talep etmiş ve bu esnada 19 Ramazan 1192/11 Ekim 1778) Pazar günü 63 yaşında vefat etmiştir. Kabri Eyüp Sultan Cami şadırvan avlusunda Dörece kahramanı Ethem Paşa'nın kabrinin sağındadır. Fatma, Ayşe ve Emine hanım Sultan isimli kızları da genç yaşlarında vefat etmişlerdir. (Uluçay, 2011:s.86;Sakaoğlu, s.102)

Padişah öldüğünde şehzadelerinin dışındaki harem halkı, annesi, kadınları, kızları ve câriyeleri Eski Saray'a gönderilir, şehzadeler Topkapı Sarayı'nda alıkonulup *Şimşirlik* Dairesi'nde Sancağa çıkma sisteminin kaldırılmasından sonra şehzadelerin ve hal'edilmiş padişahların Topkapı Sarayı'nda kapatıldığı, kafes de denilen yer, sarayın harem bölümünde bulunuyordu. Hanedan hapisanesi olarak da bilinir. Tahtan indirilen ya da denetim altından tutulmak istenen şehzadelerin ecelleri ile ölene kadar içinde yaşadığı mekandır. Osmanlı'da şehzadelerin sancağa çıkma usulü kaldırılınca şehzadeler burada yaşamaya başlamıştır. Diğer adı da *kafestir*. Topkapı sarayında harem-i hümayun bitişiğinde şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğu için şimşirlik denilen mahalde bulunmaktaydı. Bu mahalde toplamda 12 daire olup her dairede çok sayıda oda vardı. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili küçük bir bahçesi bulunurdu. Valide taşlığı denilen iç avluya bakan valide sultan dairesiyle darüssaade ağalığı dairesi arasında yer almaktadır. (Ortaylı,s.98)

Harem halkının padişahın vefatıyla Eski Saray'a gönderilmesi ile kadınların sıkı gözetim altında yaşadıkları aşıkardır. Padişah kızları bu vesileyle Eski Saray'dan ancak evlilik yoluyla ayrılabilir, kadınlarıyla ikballeri geri kalan ömürlerini burada sürdürürdü. Yeni padişahın saltanatı bu sebepten ötürü harem halkınca kutlanır. (Uluçay,1985:s.75)

Görkemli yaşantının bu biat dolayısıyla idame edeceğine yönelik bir fikir harem halkı nezdinde önem kazanırdı. Nitekim Saliha Sultan da Lale devrinin görkemli çağı neticesinde hazin bir sonla tahttan indirilen babasından sonra yeni hükümdar 1. Mahmud'a bağlılığını bildirmekte gecikmemiş ve cülusuna ilişkin tebrik-name yollamaktan geri durmamıştır.

Harem halkı arasında önemli bir yekûnu kapsayan cariyeler de özel bir eğitimden geçirilmişlerdir. Devlet adamlarının ya da padişahın kız kardeşlerinin yetiştirdikleri cariyeleri farklı gerekçelerle saraya armağan etmeleri de önemli bir gelenek ola gelmiştir. (Uluçay, 2001: s.12).Nitekim yine Saliha Sultan örneğinde görüldüğü üzere tebrik-nameden edinilen bilgiye göre hem padişaha hem validesine Saliha Sultan birer cariyeye hediye ederek bu geleneği sürdürmüştür.

Cülus merasimi sarayın birun kısmında cereyan ettikten sonra Padişah oradan *hareme* geçer ve *hareme kadınlarının* tebriklerini kabul ederdi. Bu sürecin nasıl gerçekleştiğine dair net bir malumat bulunmamakla birlikte Saliha sultan örneği bizzat sultanın huzuruna çıkan bir kadının tebriklerini bu şekilde sunmasına olanak sağladığını gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda tebriknamesi yazılı olarak da sunulmuştur.

3-Kavram Olarak “Tebrik-nâme” ve Nitelikleri

Tebrik-nâme, törenler ve çeşitli olaylar üzerine yapılan *kutlama metinleri tebrik mektubu, kutlama yazısı* demektir. (Develioğlu,1223)Terim olarak *tebrik-nâme, sosyal ve dinî törenler, memduh için önemli olaylar vesilesiyle kaleme alınan akraba, dost, devlet büyükleri, dinî şahsiyetler ve saygın kişilere doğum, sünnet, evlilik, terfi, dini törenler (bayram, hacdan dönüş), cülus, sıhhat bulma, zafer, yapı inşa ve onarım tebriği, kudum(uzak bir yerden teşrif vb vesilelerle sunulan; kutlama ve uğur dileme amacıyla yazılan manzum ve mensur eserlerdir.* (Yıldız, 2020:s.95-110; Tuğluk,2010:s.42)

Tebriknameler, bahsi geçen törenler vesilesiyle yazılır. Çünkü törenlerin önemli aşamalarında biri de tebrik merasimidir. Her görevli teşrifat kurallarına göre tebrik vazifesini yerine getirirdi. (Tuğluk, s.43)Resmi davetli olan devlet görevlilerinin yanı sıra bazı törenlere halk da iştirak ederdi. Tebrik-nameler asıl olarak methiye(övgü) metinleridir. Yazılış amacı memduhu tebrik etmek ve ondan ihsan, himmet ve caize ummaktır. (Aydemir, 2004:s.410)

Muhatabın özellikleri bu metinlerde abartılı bir şekilde dile getirilir. Bu özellikler vurgulanırken karşılaştırma, benzetme, üstün görme münasebetiyle birtakım sıfatlara yer verilir. Tebrik metinlerinde hamd-şükür ibareleri ile tebrik ifadeleri vurgulanır; methiye(övgülere) yer verilir. Üstünlük atfetme (fahriye) ve dua kısmıyla muhteva bazında kaside türüne yakındır.(Yıldız, 2020,s.111)

3.1. Saliha Sultan'ın I. Mahmud'a Gönderdiği Tebrik-nâmenin İçeriği ve Değerlendirilmesi

Sultan III.Ahmed'in kızı Saliha Sultan'ın; Sultan I. Mahmud'un cülûsu dolayısıyla gönderdiği tebrik-nâme ve padişahın kendisine ve annesine hediye ettiği bir cariyeye dair mektubu ile harpte muzaffer olması temennisine ilişkin vesika Devlet Arşivleri Başkanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Müzesi'nde TS.MA-E.0201katalog adı ve 422/1-6 numaralı koduyla bulunmaktadır. Tebrik-name 7 varaktan oluşmaktadır. Her birinin sonunda Saliha Sultan'ın adı bulunmaktadır.

Bu tebrik-namenin künye bilgisi şöyledir:

(TSMA No: 422/1-6)

Yer Bilgisi: 201-31

Dosya ek: H-29-12-1142

Kurum: TS.MA-E.0201

Dili.:

Görüntü Sayısı:7

Tebrikname, tebrik, metdiye(övgü), fahriye(üstünlük atfetme) ve dua bölümleriyle kaside türüne benzer bir muhtevada olsa da bu kısımlar ayrı düzende değil iç içe geçmiş bir vaziyette mektupların her birinde kaleme alınmıştır. Her varak yaklaşık 12 satırdan oluşmaktadır.

3.1.1. Saliha Sultan'ın I. Mahmud'a Gönderdiği Tebrik-nâmenin Muhteva Özellikleri

Saliha Sultan'ın Tebrik-namesi'nden I.Mahmud'a sunduğu tebrikler yanında valide sultana da tebrikler ve ayrıca her ikisine birer cariyeye sunduğu öğrenilmektedir. Bir şehzade padişahlık mertebesine eriştiğinde Validesi de bir alay tertibiyle saraya teşrif eder ve haremın idaresinden yükümlü tutulduğu gibi oğluna da dua ve tavsiyelerde bulunurdu. Dolayısıyla padişaha tekrar çocuk veren kadınlar XVIII. yüzyılın başlarına kadar 'hatun, haseki, nâdiren sultan ve hanım', III. Ahmed döneminden itibaren *kadın* veya *kadın efendi* unvanıyla anılırdı Şehzadenin annesi oğluyla birlikte sancağa çıkar, ona nezaret edip tehlikelerden korur ve tecrübe kazanmasına yardımcı olurdu. Haremde padişaktan sonra en görkemli daire Vâlîde sultana aitti.Sadece oğlu tahta geçen kadın efendi, cülûstan birkaç gün sonra vâlîde alayı denilen büyük ve gösterişli bir törenle Topkapı Sarayı'na dönerdi. (Uluçay,s.57; Tuğlacı, 1985:s.291)

I.Mahmud hakkında kaynakların hemfikir olduğu üzere annesi Saliha Sebkatî Sultan'dır. II. Mustafa ile evlendirilmiş ve 1696 tarihinde Sultan I. Mahmud'u dünyaya getirdiği rivayet olunmaktadır. Oğlunun 1730 yılında tahta çıkmasıyla Valide Sultanlık payesine erişmiş ve oğlunun 24 yıllık saltanatının ilk 9 yılı boyunca Valide Sultan olarak sarayda etkin bir konumda bulunmuştur. Aynı şekilde vefatına ilişkin kayıtlarda Sâliha Sebkatî Sultan'ın Tırnakçı Yalısı'nda bulunduğu esnada vefat etmiş olduğu ve Yalı kasrı önünde kılınan cenaze namazına padişah I.Mahmud'un da katıldığı belirtilmektedir. (Kurtaran,2014,s.102; Akyıldız, 2012:s.495)

Osmanlı haremının en yüksek makamı olan padişahların annelerine mehd-i ulya veya valide sultan denilirdi. Birinci tabir daha eski olup, diğer doğu devletlerinde de kullanılmıştır. Valide Sultan ise, rivayete göre ilk kez on ikinci Osmanlı padişahı III. Murad tarafından validesi Nurbanu Valide Sultan'a verilmiş ve sonra yaygınlaşarak kullanılmıştır.

Valide Sultan, Haremdeki işleri düzenleyen, nakl-i hümâyûnları idare eden, padişahın kadın ve ikballeleriyle münasebetlerini sağlayan haremdeki en nüfuzlu

kadıdır. Otuz altı Osmanlı padişahından sadece yirmi üçünün annesi Valide Sultan ünvanını almış, diğerlerinin anneleri oğulları tahta geçmeden önce vefat etmiştir.(Uluçay,1985: s. 62; Uzunçarşılı,2014: s. 154-156; Deny, 1989: s. 178-187. Sakaoğlu, 2007: s. 164.)“*Mehdi-i Ulyâ-i Saltanat/ Devletlü Valide Sultan ismet penah*”ünvanını taşıyan Saliha Sebkatî Sultan, Nurubânu Sultan’dan başlayarak saray protokolünde resmiyet kazanan padişah annelerinin sekizincisidir.”(Sakaoğlu,s.163)Saliha Sultan’ın amcası oğlu yeni padişah I. Mahmud’a ve Validesine tebriklerini ve iki cariyesini sunması bir biat olarak görülse de esasen bir lütfâ mazhar olma gayesine hizmet ediyor olmalıydı.

Çalışma konumuz olan Tebrik-nâmenin içeriğine bakıldığında yedi varaktan oluştuğunu belirttiğimiz tebrik mektuplarından ilkinde padişahın ululuğu, üstünlüğüne yönelik *Pad-şah-ı ru-yi zemin(dünyanın padişahı); şevketlü, mehabetlü, kudretlü, azimetlü efendim,cah ü celal (ulu,yüce,güçlü)* övgü ifadeleri ve dualarla cülûs merasiminin herkes nezdinde uğurlu sayıldığını (gıpta edilen hünkar anlamındaki *(reşkin-saz,gıpta-ferma-yı)* ifadelerine yer verilmiştir. ve hayırlara vesile olması talebi; bu durumdan Saliha sultan’ın da ne kadar memnun kaldığını gösterir ibarelere yer verilmiştir. Ayrıca *Allah mülkünüzü kıyamete kadar daim kılsın* duasına da yer verilmiştir. Allahın yardımıyla Adil ve merhametli yönetiminizde fakirler ihsanlarınızla rahata ersin duasına da ayrıca yer verilmiştir. Ta-ha ve Ya-sin sureleri hürmetine edilen dualar müfessirlerce Ta-ha ve Yasin isimleri, peygamberimizin sıfatı olarak bildirilir. Fahriye ifadeleri üstün özelliklerin abartı biçimde bahsinin geçmesidir ki çare *saz(dünyanın çare bulduğu makam), nizam-bahşa(düzenleyen), yekta Güher(eşsiz cevher), bi-hemta(benzersiz) idaresinin olduğunu* ve bağlılığını ve hayır dualarını hiç eksik etmediğini Allah devletinizi ve saltanatınızı bütün tehlikelerden korusun duasıyla belirtmiştir. Saliha Sultan ilk tebrik-mektubunda 1. Mahmud’a cariye hediye ettiğini ve bu acizane hediyesinin sultan nezdinde kabul edilmesi talebini dile getirir.Tebrikname, “bende-i Saliha sultan” mahlası ile son bulur. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.1)

Tebriknamenin İkinci varağında “ *Valide-i pad-şah-ı ru-yi zemin(dünya padişahının validesine)* şeklindeki bir hitapla Valide Sultan’a da 1. Mahmud’un cülûsü dolayısıyla Saliha Sultan, tebriklerini sunmuştur.

Valide Sultana da methiyelerde bulunarak *devletlü, inayetlü, re’fetlü,saadetlü sultanım denilerek(merhametli, iyilik sahibi)devletinizin ömrü uzun ve daim olsun* duasıyla tebrik-name idame etmiştir.. Dua ve hamd kısmında ‘...*Bu günleri yüce Allah sizlere ve bizlere gösterdi. Bu hususta memnuniyetimin tabiri mümkün değildir. Padişahımızın cülûsları hayırlı ve mübarek saltanatları kıyamete kadar sürsün. Ömrü uzun olsun.hayır dualarımız sizlerle; devletimizin,padişahımızın ve sizin varlığınız daim olsun Allah her türlü tehlikeden korusun*’ denilmiştir. Valide sultana da tebrik maksadıyla hizmetine sunulma gayesiyle bir cariye hediye etmek istemiş ve kabul ederlerse çok mutlu olacağını Saliha Sultan bu mektubunda belirtmiştir. Tebrikname “el- muhlisel kadime Saliha sultan “ yani sizlere hep sadık olan Saliha Sultan ibaresi ile son bulmuştur. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.2).

Buradan hareketle cariye tabiri üzerinde durmakta fayda vardır. Şöyle ki; “ Cariye kelimesi haremdeki hizmetli kadınların genel unvanı idi. Dolayısıyla Valide Sultan ve Kadınefendilerin de cariyeleleri vardı. Ancak zamanla “sadece padişahların cariyesi” olur gibi

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

hatalı bir algı oluşmuştur. Esasında sözlükte Cariye ya da halayık, savaşta esir edilmiş veya başka bir şekilde köle konumuna düşmüş, her konuda efendisinin isteklerine bağlı bulunan kadınları ifade eder. (Develioğlu, s.4567)

Büyük bir teşkilatlanma olan harem, cariye ihtiyacı çeşitli yöntemlerle sağlanmıştır. Osmanlı'nın yükselme ve genişleme döneminde cariyeler saraya, kazanılan savaşlar sonucu savaş esiri olarak devşirme yöntemi ile alınmıştı. Gümrük Emininin satın alıp saraya cariye sunması da saraya cariye sağlamak için başka bir kaynak olmuştur. Devlet adamlarının ya da padişahın kız kardeşlerinin yetiştirdikleri cariyeleri saraya armağan etmeleri de önemli bir kaynak ola gelmişti. XIX. yüzyılda esir alım-satımının Osmanlılarda yasaklanmasına rağmen Kafkasyalılar kızlarını saraya yollamışlar, bu durum da son dönem için cariye elde ediminde önemli bir kaynak olmuştur (Uluçay, 2001: s.12). Dolayısıyla Saliha Sultan da saraya cariye sunma geleneğini bu gerekçeyle ifa etmiş olmalıydı.

Tebrik-nâmenin 3. varağı iki kısımdan oluşmaktadır. İlkinde padişaha övgü ve dua ifadeleri; maiyetine de dua ve talihler temennisinde bulunulmuştur. Saliha sultan aciz, hakir ve kusurlu yüz ve gözünü sultanın huzuruna çıkararak yere sürdüğünü ve bundan duyduğu kıvancı belirtir. Dünyanın aşağılıklarından, her türlü hata ve tehlikeye düşmekten Allah sizleri korusun duasında bulunur. 'Uğurlu idarenizde cömertlik, zevk, safa ve ferahlıkla şereflesiniz. Merhametinizi aciz hayır duacımızdan esirgemeyin. Devletiniz var oldukça hakir bendeniz Saliha cariyeniz' ifadesiyle metin son bulur. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730), (H. 1142/M. 1730), v.3a)3. varağın ikinci kısmında; '...herkesin sığınma mercii olan makamınızı Allah daha da yüceltsin bu sayede tüm teb'anuz dünyevi-uhrevi maksadına erişsin. Mübarek huzurunuzla çıkararak sizinle görüştüğümden dolayı nemli gözüm pür nur olmuştur.' ifadelerine yer verilmiştir. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730), (H. 1142/M. 1730), v.3b)

Tebrik-nâmenin 4. varağı da yine iki kısımdan oluşur. İlk kısım; cihanın sığındığı padişah anlamındaki *pad-şah-ı cihan-penah* ifadesiyle başlar. Huzurunuzla dualarla yüzüm sürdüm. 'Bendenizim; kulunuz kölenizim. Allah vücud-ı hümayun-ı saadetinizi hata ve tehlikelerden korusun. Devletinizin ömrü çok; rızık ve nasibiniz sonsuz olsun. Zevk ve safanız daim olsun. Veliyyinimetim efendim(yardım-iyilik sever efendim) bu sene olacak **gaza-i ekreminizi** rabbimiz hayırlı ve mübarek eylesin. Din uğruna çekilen zahmetinize Cenab-ı Hak, rahmet kulsun.Denizdeki askerinize zafer nasip olsun.Allah din düşmanlarını kahretsin. Ya mucibe's-ssailin yani ihtiyaca karşılık veren Rabbimiz padişahımızın devletinin ömrünü sonsuz eylesin.' ibarelerine yer verilmiştir. Bu tebrik mektubu Hakir kulunuz Saliha cariyeniz ifadesiyle son bulmuştur. ((BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.4a)4. varağın İkinci kısımda 'iyilik ve yücelik sahibi sultanım yüce merhametize bu hakir 5 vakit gece, gündüz duacımızdır. Merhametinizi bu kulunuz üzerinden esirgemeyiniz. duaları mevcuttur. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.4b).

Tebrik-nâmenin 5.varağında da benzer övgü ifadeleriyle padişahın ömr-i devlet ve saltanatı hiç kesintiye uğramasın duasında bulunulur. 'Cihana hükmeden saltanatınız zail olmasın. Sıhhat,merhametiniz abad olsun. Allahu Teala kalbinizi yücelterek ariflerin kandiliyle ışıtsın. Nice yıllar ve devirler mülkünüzde afiyetle ve sevdiklerinizle devamlı eylesin. Defaatle ömr-i devletiniz uzun olsun denilmiş; merhametinizi bu kulunuzdan esirgemeyin' şeklinde övgü ve dualarda bulunulduğu görülmektedir. Tebrik-name Bende-i Saliha(kulunuz Saliha) ifadesiyle son

bulmuştur. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.5)

Tebrik-nâmenin 6.varağı karalama sayfası gibi kullanılmıştır. Herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.

Tebrik-nâmenin 7. varağında da yine övgü ve dualara yer verilmiştir.' *Dünya eviniz olan saltanatınız ve tahtınız mübarek olsun. Merhametinizi bu cariye ve size biat edenlerden esirgemeyin. Zamanınızda tüm fakirlere alimlerin Rabbi, peygamber efendimiz hürmetine rahatlıklar versin. Tahta teşrifinizle Allah'ın yardımı sizinle olsun. Devletiniz Taha ve Yasin hürmetine uzun ömürlü olsun'. Dualarıyla neticelenmiştir. Bu mektubun son kısmında Sultan Ahmed kızı kulunuz Saliha sultan ibaresi bulunmaktadır. (BOA, TS.MA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730),(H. 1142/M. 1730), v.6*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Osmanlı Devleti'nde konukların ağırlanması; bayram, düğün, tahta çıkma merasimi(Cülûs) gibi önemli günlerde yapılan törenler, belirli usul ve kaidelere göre düzenlenirdi. Bu protokol yani teşrifat, hem devletin gücünün ispatı hem de Osmanlı toplumu ile yönetici kesim arasındaki irtibatın sağlanmasında en önemli faktörlerden biriydi. Sarayın birun ve harem kısımlarında ayrı ayrı tertip edilen bu merasimlerden siyasi nitelikli olanlar birun kısmında cereyan ederken, dini günler ve bayramlar genelde valide sultanlar nezdinde haremde tertip edilirdi. Belirli kaidelerle ve belirli ekonomik kaynakla desteklenerek düzenlenen bu törenlerde diplomasi saray teşkilatlanması bazında yürütülürdü. Bu bağlamda Culus törenleri, Osmanlı padişahlarının tahta çıkışlarında teşrifat kurallarına uygun olarak gerçekleştirdikleri törenler olup; Osmanlı devlet ve teşkilât hayatında oldukça önemli bir yere sahiptir. Culus merasimiyle tahta geçen sultana ilk olarak biat kabulleri gerçekleştirilir. Belirli bir protokol düzeninde gerçekleşen bu tören iç ve dış mektuplaşmalarla tebrik şeklinde devam ederdi. Tebrikname gönderimiyle genellikle devletler bazında dostane ilişkilerin idamesi amaçlanırken iç siyasette ve ilişkilerde genellikle sultandan bir ihsan temennisi söz konusu olmaktadır.

Bu çalışmada 1.Mahmud'un tahta geçiş serüveninin idareciliğinin, karakterinin yönetimine yansımalarına değinmenin yanısıra hanedan mensuplarıyla ilişkileri örnekleminde Saliha Sultan'ın tebrik-namesi üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada 1.Mahmud'un tahta geçiş serüveninin idareciliğinin, karakterinin yönetimine yansımalarına değinmenin yanısıra hanedan mensuplarıyla ilişkileri örnekleminde Saliha Sultan'ın tebrik-namesi üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Ele alınan çalışmada ele alınan tebrikname metni ve ilgili bir dönem ruznamesinden hareketlehünkarın idareyi devralmasıyla birlikte önceki hünkarın maiyetiyle olan irtibatının şekli hakkında bilgiye erişilebilmektedir. Yeni hünkarın övgü dolu sözlerle taltif edildiği ve döneminin uğurlu addedilerek uzun ömürlü olması temennisi ve girdiği savaşlarda zafere erişmesi, halkın refah düzeyini yükseltme temennisinde bulunduğu ve hediye olarak cariye sunulma talebi Saliha Sultan'ın sunduğu tebriknamenin her varağında benzer şekliyle belirtilmiştir.

Edirne vak'ası ve Patrona isyanı gibi hadiselerle son bulan önceki padişahlar dönemine tanıklık eden ve 27 yıllık kafes yaşantısının ardından tahta geçen I. Mahmud'a ilk biat eden amcası, bir önceki sultan III. Ahmed olmuştur. Kendi pişmanlıklarını dile getirerek

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

---

yeğenin yönetimde kimseye güvenmemesini telkin etmiştir. Nitekim I. Mahmud'un bu tavsiyelere kulak verip gerekli önlemleri alıp devlet yönetimini bizzat elinde bulundurması da onun başarılı olmasının etkenleri arasında sayılabilir. Daha sonra sarayda istirahate çekilen III.Ahmed'in kızının 1. Mahmud'un tahta cülusunu kutlama gayesiyle tebrik-name yollaması dikkate değerdir. Devrik bir padişahın kızı olan Bir sultan neden yeni padişahın saltanatını kutlasın? Burada farklı gayeler söz konusu olmalıdır. Babasını örnek alarak ve I. Mahmud'a bağlılıklarını sunarak saraydaki varlıklarını sürdürme gayesi; erişmek istediği bir mertebe ya da bir talebe haiz olma gayesine hizmet ettiği düşünülebilir. Padişah kızlarının siyasi gayelerle evlilik gerçekleştirdikleri malumdur. Bu hususa ilişkin I. Mahmud'un tahta cülusunda Saliha Sultan'ın nikahlı olduğu eşinin devlet kademesinde etkin rol alma talebini Saliha Sultan aracılığıyla hünkara sunma maksadına haiz olduğu düşünülebilir.

Ayrıca I. Mahmud'un önerisiyle Saliha Sultan'ın daha sonraki süreçte bir paşayla evlilik yaptığı bilinmektedir. Belki de Saliha Sultan,babası ile birlikte eski saray yaşantısında özgürlüğünün kısıtlanmasının önüne geçme gayesiyle padişahın öngördüğü bir paşayla evlenerek refah ve huzurlu bir yaşantının kapısını bu suretle aramaya çalışmıştır.

Hem sultana hem de validesine Saliha Sultan tarafından cariyeye hediye edildiğini görmekteyiz. Bu husus,protokol kaideleri gereği değerlendirilebileceği gibi valide sultanın 1. Mahmud nazarındaki değerinden faydalanabilme amacı taşıyor olabilir. Bağlılık sembolü olarak lanse edilse de cariyelerle casusluk anlayışı da gözetilmiş olabilir. Nitekim bazı Valide Sultanların bu gayelerle cariyelerine özgürlük bahsettikleri malumdur. Bu kapsamda Saliha Sultan tarafından Padişaha ve validesine ayrı ayrı tebrikler sunulduğu da görülmektedir. Devrik bir padişahın kızı sıfatıyla yeni hünkara bu denli bağlılık bildirisi ve aşırı memnuniyet duygusu şaşkınlık uyandırmaktadır. Seferlerinde zafere erişmesi ömrü ve saltanatının uzun olması,halkının müreffeh seviyeye erişmesi talebi de yine tebrikname metninde söz konusu olmuştur. Tebrik-name ifadesinden anlaşılacağı üzere sultanın huzuruna erişme lütfuna Saliha sultan, mazhar olmuş ve bu durumdaki memnuniyetini de dile getirmiştir. Tam anlamıyla ne maksatla bu görüşmenin yapıldığı açıklanmamış merhametinizi bu kulunuzdan esirgemeyin denilerek bir talepte bulunulduğu fikri akıllara gelmektedir. Abartı dolu övgü ifadeleri, dua ve niyazlar sıklıkla dile getirilmiştir.

Lale devri yaşamış bir sultanın sonrasındaki devri bu denli övmesi kendisinin de birtakım rahatsızlıklar duyduğu ve dönemin bu şekilde sonlanmasından memnuniyet duyduğu çıkarımını yapmamıza olanak sağlamaktadır. Kadınların siyasette aktif rol aldıkları bir sürece isabet eden böylesi bir dönemde Saliha Sultan'ın hünkara bu denli yakın bir temasda bulunma çabası birtakım beklentilerinin olduğu fikrini aklımıza getirmektedir. I. Mahmud'un önerisiyle ilerleyen dönemde yaptığı bir evlilik bu ilişkinin dostane bir biçimde devam ettiğini de göstermektedir. Cariyeler , amaçlanan gayenin bir aracı olarak da hünkarın ve valide sultanın yanına verilmek istenmiş olabilir. III. Ahmed'in tahttan inmesi ve henüz hayatta olması ve yine benzer şekilde yerine oğullarından biri değilde yaşça büyük olan yeğeni I.Mahmud'un geçmesi Saliha Sultan'ın tutumunda bazı beklentiler içerisinde olduğunu da gösterebilir. Saliha Sultan'ın bağlılık bildirisi hükmündeki tebrik mektubuna I. Mahmud'un karşılık olarak bir mektupla cevap verip vermediğini öğrenemiyoruz. Ancak huzurunda kabulü daha erken bir süreçte gerçekleşmiş olmalıdır ki mektuplarında bu görüşme dolayısıyla ne denli mesrur olduğuna Saliha Sultan yine defaatle

değınmiştir. Biat tebliğı sonrası sultanın taltiflerde bulunması bir adet hükmündeydi. Bu gaye ile tahta çıkış merasimine yönelik olarak tebrik konulu şiirler de sunulur ve bazı makam ve ihsanlar sultandan talep edilirdi. Şahısların gayesi böylesi bir amaca erişmek iken yeni sultan bu sayede konumunu kuvvetlendiriyor ve etrafına taraftar toplayarak saltanatını garanti altına alıyordu. Kullanılan övgü dolu sözler ve dualar onun makamını daha da yüceltıyor ve teşvik edilen bu eser yazma çabası ilgili dönemde ülkenin sanat ve edebiyat açısından gelişme kaydetmesine de katkı sağlıyordu.

Tebrik-name konulu çalışmalar edebî değere haiz olup içerik yönünden tarihe ışık tutar bir mahiyettedir. Disiplinerarası bir yaklaşım benimsendiğı takdirde konu alanı noktasında önemli bilgi edinilebilecek ve çıkarımlar ve varsayımlar doğrultusunda çalışmalar kaleme alınabilecektir. Konu hakkında bir çalışma yapılmamış olup bu makale, ilgili konuda çalışma yapmak isteyen sosyal,beşeri bilimcilere yol gösterecek mahiyettedir.

KAYNAKÇA

- (BOA), TSMA-e No: 422/1-6, (29 Zilhicce 1142/ 15 Temmuz 1730)
- Acar,F.(2015), Osmanlı'da Padişah Oğulları ve Kızlarının Eşitlendiğı Alan: Teşrifat, *Hitit Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 14/27:183-202.
- Ahmed Cevdet Paşa,(2018).*Tarih-i Cevdet*, I, (haz. Nezih Aykut), (TTK Yayınları, Ankara)
- Akgündüz,A.(2006), *İslam Hukuku'nda Kölelik – Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*,(Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları. İstanbul)
- Aktepe, M.M.(1989), Ahmed III, *Türkiye Diyanet Vakfı Dergisi*, II,(Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul):34-38.
- Akyıldız, A.(2012),Vâlîde Sultan, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul:42/494-95
- Ali Seydi Bey(1921), *Teşrifât ve Teşkilâtımız: (Teşrifât ve Teşkilât-ı Kadimemiz)*, Neşr: Niyazi Ahmet Banoğlu, (Kervan Kitabevi: İstanbul)
- Aydemir,Y.(2004), Medhiye, *Türkiye Diyanet Vakfı Dergisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.Ankara:29/ 410-11
- Aynur H.-F.M. Şen(2019),I. Mahmud İçin Yazılan Şiir Mecmuâsı, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3/4, Aralık:39-73.
- Bingöl,İ.(2005). *Osmanlı Padişahları*,Ankara.
- Danışman,Z.(1966) *Osmanlı Padişahları*,Zuhuri Danışman Yayınevi,İstanbul.
- Daniş, İ.(2021), Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar, I. Mahmud ve Dönemi(1730-1754),*Türkiyat Mecmuası*,(İstanbul Üniversitesi Yayını,İstanbul):31/1:481-486.,
- Davis F.(1986), *The Ottoman Lady: A Social History From 1718 to 1918* , Greenwood Yayınları
- Deny,J.(1989). "Valide Sultan",D İA, XIII, İstanbul, s. 178-187.

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

---

- Develioğlu,F.(2009),*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* ,(Aydın Kitabevi:Ankara)
- Emecen, F.(2018). Matruşka'nın Küçük Parçası : Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Dönemi ve " Lale Devri" Meselesi Üzerine Bir Değerlendirme, *Osmanlı Araştırmaları*,Eylül,C.52,s.52,ss.52-79.
- Güler, M. & Özdamar, R. (2021). III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan ve Vakıfları (1127-1192/1715-1778) . *Tarih Dergisi* , (75) , 117-158 .
- Hammer, (1991),*Büyük Osmanlı Tarihi* (trc. Vecdi Bürün), İstanbul, VII, 378 vd.; VIII, 7-172.
- Jorga,N.(2005) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, IV*, (Yeditepe Yayınevi, İstanbul)
- Kantemir,D.(1979), *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi-I*, trc. Özdemir Çobanoğlu, (Ankara)
- Karahasanoğlu, S.(2014). *İstanbul'un Lale Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı.,Masaldan Gerçeğe Lâle Devri*, haz. Mustafa Armağan, İstanbul: Timaş Yayınları,
- Kılıç,D.A.(2002), *Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri, Türkler*, IX,(Ed. Güler Eren),(Ankara): 857- 886.
- Kırpık, C.(2016). *Osmanlı'da Şehzade Eğitimi*, Ötüken Neşriyat,İstanbul.
- Kurtaran U., Karaca Z.(2021), *Osmanlı Devleti'nde Siyasal Bir Ritüel: Kılıç Kuşanma Merasimi(XVIII. Yüzyıl)*, *OSMED*,S.13 ss.83-114.
- Kurtaran, U.(2014), *Osmanlı Devleti'nde Şehzadelik Kurumuna Yeni Bir Bakış: Şehzadelerin Doğumu,Yetiştirilmesi ve Tahta Çıkış Süreçleri Hakkında Bir Değerlendirme, Turkish Studies*, 9/4:759-778)
- Kurtaran,U.(2018) .*Sultan Birinci Mahmud (1730-1754)*, (Ankara: Altınordu Yayınları)
- Mehmed Hâkim Efendi, *Hâkim Efendi Tarihi*, haz. Tahir Güngör, I, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul 2019.
- Mehmed Râşid,(1282).*Tarih-i Râşid, IV*, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1890).*Sicill-i Osmânî /Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye, I*, haz. Ali Aktan vd., Sebil Yayınları, İstanbul 1995.
- Öksüz,M.(2009).*Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin Mür'it-Tevârîh Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil ve Tenkidi Metni [16. yüzyıldan 1730'a kadar gelen kısım]* (yüksek lisans tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Özcan, A.(2003),Mahmud I, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 27, (Türkiye Diyanet Vakfı Yay.: İstanbul): 348-352.
- Özcan,A.(1993). Cülûs, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 8, (Türkiye Diyanet Vakfı Yay.: İstanbul): 108-114.
- Özcan,A.(2002).Kılıç Alayı,*Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, 8, (Türkiye Diyanet Vakfı Yay.: İstanbul):s.408- 409.

Özgüdenli, O.G.(2009);Sultân, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul:37/496-97.

Sağır, Y.(2013).Gâzî Hüseyin Paşa'nın Girit'teki Vakıf Eserleri, *Turkish Studies*, VIII/2 (Kış 2013), s. 298.

Sakaoğlu, N.(1999), *Mahmud I, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul.

Sakaoğlu,N.(2004),*Sultan I. Mahmud, Bu Mülkün Sultanları*, İstanbul: 328-347.

Sakaoğlu,N.(2007). *Osmanoğullarının Ünlü Kadın Sultanları*, Creative-Avea Yayınevi.

Sakaoğlu,N.(2008), *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hasekîler, Kadın efendiler,Sultan Efendiler*, Oğlak Yay.

Şahin, B.(1993), I. Mahmud, *Osmanlı Ansiklopedisi*, V, İstanbul :46-76.

Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. *Mür'it-Tevârih*, I-II, haz. M. Münir Aktepe, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976-1978)

Tanrıbuyurdu,G.(2012)Klasik Türk Şiirinde "Kılıç Duası, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*,141-156.

Tezcan,H.(2006). *Osmanlı Sarayının Çocukları, Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, (İstanbul: Aygaz Yayınları).

Tuğlacı,P.(1985), *Osmanlı Saray Kadınları*, İstanbul.

Tuğluk,H.İ.(2010), Divan Şiiri'nde Manzum Tebriknameler, *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 42: 41-68.

Uluçay, M.Ç.(2011), *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Yay, Ankara

Uluçay,M.Ç.(1958).İstanbul'da XVIII. ve XIX. Asırlarda Sultanların DoğumlarındaYapılan Törenler ve Şenliklere Dair, *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, S. 4, İstanbul 1958, s. 199-213

Uzun E.(2013). Sultan I.Mahmud'a Ait Bir Ruznâme*Turkish Studies*, V.8/7 Summer,ss687-703.

Uzunçarşılı, (1988).*Osmanlı Tarihi*, V, TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İ.H. (1995). *Osmanlı Tarihi*. c. 4/2. Ankara: TTK

Uzunçarşılı,İ.H.(1984), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, (TTK Yay.:Ankara)

Vak'anüvis Subhî Mehmed Efendi, *Subhî Tarihi*, haz. Mesut Aydın, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007), 37-38;

Yamanlar, E.A.(2003). *Padişahların Dilinden Osmanlı Tarihi*,Ankara

Yıldız,E.(2020), Rufaî 'nin Hüsrev Paşa'ya Sunduğu Manzum Tebrikname, *Mecmua*, 5/9:95-110.

Zillioğlu M (1969) *Evlîya Çelebi Seyhatnamesi-I(1096)*, çev.Z. Danışman, (Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul)

Ekler

1. Saliha Sultan'ın I. Mahmud'a Tahta Cülusu Dolayısıyla Sunduğu Tebrik-name 'nin Transkripsiyonu

Varak 1

1-Şevket-lü³ mehabet-lü⁴ kudretlü⁵ azîmetlü⁶ pad-şâh-ı rû-yi zemîn⁷ halledâllahü mülkehü ilâ yevmi'd-dîn⁸ ve nâzım⁹-ı ahvâl-i kâffe-i ibâdü'l-müslimîn efendimiz hazretlerinin reşkîn-sâz¹⁰ perniyân¹¹-ı gerdûn¹²

2-Ve gıbtâ-fermâ-yı¹³ sipihr-i atlas¹⁴ gûn olan mesned¹⁵-i sefâh¹⁶ câh ü celâllerine ¹⁷takdîm-i merâsim-i gurre¹⁸ ve ifham-ı tesmim ¹⁹levâzım-ı tebcil ²⁰ü a'zâm eyleye cenâb-ı çâre-sâz²¹

3- kâr-gâh²²-ı imkân ü nizâm-bahşa²³ merâtib-i gûn mekân-ı celle şânuhu²⁴ hazretleri şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâhım efendim Sultan hazretlerinin

4- yektâ güher²⁵ zât-ı bî-hemtâların²⁶ hem-vâre²⁷zîb- efzâ-yı²⁸ zîver²⁹- ârâyiş³⁰ mesned-i hilâfet³¹-i hazret-i Resûl Rabbi'l-âlemin eyleyüb serir-i saltanat-ı kübrâna cülûs-ı hümayûnların

5- müttemin³² ve mübârek ve müstes'id³³ eyleyüb sâye-i merhâmetlerin hâssaten³⁴ bu câriyeleri üzre âmmeten³⁵ kâffe-i ibâdullâh üzre hamd ü müebbed ve her umûr³⁶ların hüsn-i takdîrine

³ Şevket-lü: heybetli

⁴ Mehabetlü: ulu

⁵ Kudretlü:ulu

⁶ Azîmetlü: büyük,ulu

⁷ Rû-yi zemîn: dünya

⁸halledallahü mülkehu ilâ yevmi'd-dîn: Allah mülkünü kıyamete kadar daim kılsın

⁹Nazım:düzenleyen

¹⁰ Reşkin-saz: gıpta edilen

¹¹ Perniyan: güzel huylu

¹²Gerdün:felek,dünya

¹³ Gıpta ferma-yı: gıpta veren

¹⁴ Sipihr-i atlas: felekler göğü

¹⁵ Mesned: dayanak

¹⁶Sefah:zevk

¹⁷ Cah ü celal:büyük rütbe ve mevki

¹⁸Gurre:gün

¹⁹ İfham-ı tesmim: ayırt etme,anlatma

²⁰ Tebcil: ağırlama

²¹ Çare-saz: çare bulan

²² Kar-gah:bu dünya

²³ Nizam-bahşa: bahşeden

²⁴ Celle şânuhu: şanı yüce olan

²⁵Guher:gevher

²⁶ Bi-hemta: benzersiz

²⁷ Hem-vare: dâima

²⁸ Zib-efza: güzelleştiren

²⁹ Ziver: süs

³⁰Arayış:süslenme,ziynet

³¹ Mesned-i hilafet: mertebe,rütbe

6- mutâbık ve zaman-ı devletlerinde cem'ian³⁷ fukaraya rahatlar ihsân eyleye amin. Bi hürmeti seyyîdi'l-mürselîn elhamdülillâhi Teâla fe hamden sümme hamden sümme hamde'l-umurî merhûnete bi-evkatuha

7- mazmununca³⁸ el-mukaddîr kâin³⁹ mantukunca şevket-lü azîmet-lü kudret-lü mehabet-lü pad-şâhımın serîr-i saltanat-ı kübrâya teşrîf-i hümâyûnları bu dai⁴⁰-i kadîme câriyyelerinin mesmû'am⁴¹

8- oldukda alimallahû teâla ve kafî baş-ı şehid-eser mübahatim⁴² üç semaya resîde⁴³ olmuş gibi memnûn ve mesrûr olduğum vakf-ı esrâr-ı zahîr-i âlem olan hüda-yı müte'âl

9- hazretlerine iâne⁴⁴-i hazret vahibü'l-amâl⁴⁵ vücûd-i pür cûd⁴⁶-i adâlet âlûdelerin⁴⁷ cem'î hata ve hatarlardan⁴⁸ masûn ve mahfûz⁴⁹ idüb sıhhat ve afîyet eyleye serîr-i saltanatında ömr-i tabiiyye

10- isâl eyleye amin. Ve hüsn-i nazar-ı mülükânelerin⁵⁰ bu câriyyeleri üzerinde daim ve sabit eyleye bi hürmeti Tâha ve Yâsîn taraf-ı dai'î kadîmelerinden ale't-tarikü'l hediyyetü'l-câriyye

11- şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâhımın benim girişme⁵¹-i gûşe-i çeşm⁵²-i iltifâtları buyrulmağa sezâ⁵³ değil belki gıpta-i alîleri takbiline⁵⁴ dahi layık değil iken

12- mücerred nazar-ı hulûs-i kadîmemize ve duâ-yı hayr-ı acîzânemize olmağla karîn-i hüsn-i kabûl buyrulmak temennâsıyla firistâde⁵⁵-i savb⁵⁶-i hüsrevâneleri⁵⁷ kılındığı malûm –i mülükâneleri

³² Müttemin: tamamlayıcı

³³ Müstes'id: uğurlu sayan

³⁴ Hassaten: hususi, özellikle

³⁵ Ammeten.:genel olarak

³⁶Umur:iş

³⁷ Cemî'an: hep,bütün

³⁸Mazmununca:anlamı gereği

³⁹Kain: bulunan

⁴⁰Dai:dua eden

⁴¹ Mesmu': işidilen

⁴² Mübahat: övünme

⁴³Reside:erişmiş

⁴⁴İane:yardım

⁴⁵ Vahibü'l-amal: istekleri gerçekleştiren

⁴⁶Cud:cömertlik,fazla

⁴⁷Alude:gark olmuş,bulaşmış

⁴⁸Hatar:tehlike

⁴⁹ Masun ve mahfuz: korunmuş ve saklanmış

⁵⁰ Mülükâne: PADİŞAH

⁵¹ Girişme: gözle işaret,cilve

⁵² Guşe-i çeşm:gözucuyla bakma

⁵³ Seza: uygun

⁵⁴Takbil:öpmek

⁵⁵Firistade:elçi

⁵⁶Savb:cihet,yön

⁵⁷ Hüsrevane: hükümdara yakışan

13- buyruldukda zümre-i keniz-gân⁵⁸larına ilhâk buyurmaları bâbında emr ü fermân şevket-lü mehâbet-lü kudret-lü azîmetl-ü pad-şâhım hazretlerindedir.

Bende-i Saliha Sultan

Varak 2

1-Vâlide-i pad-şâh-ı rû-yi zemîn

2- Devlet-lü inâyet-lü⁵⁹ re'fet-lü⁶⁰ sa'adet-lü efendim Sultanım hazretlerinin mübârek vakt-i şerîfleri hayr ü saîd ve ömr-i devletleri

3- daîm ve medîd⁶¹ olmak deavât⁶² tekrarı ile inhâ⁶³'yı muhlisâneleri budur ki benim devlet-lü inayet-lü re'fet-lü saadet-lü efendim sultanım hazretleri ale'l umûr-i merhûnete⁶⁴ bi-evkatuha

4- mazmununca elhamdülillâhi Teala Hûda-yı müteâl hazretleri bu günleri sizlere ve bizlere gösterdi elhamdülillâhi sümme hamdülillâh Allahû zülcelâl şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâhımıza

5- serîr-i saltanat-ı kübrâya cülûs-i hümayûnların müttemîn ve mübârek eyleyüb ilâ yevmü'l-kıyâm serîr-i saltanatlarında daîm eyleyüb sizlere dahi müddet-i medîde⁶⁵ ömr-i tavîl

6- ihsân eyleyüb sair-i pad-şâhîde amme-i ibâdullâhdan dúa-i hayra mazhar olasız amin. Benim devlet-lü inâyet-lü re'fet-lü saadet-lü efendim sultanım hazretleri

7- şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâhım hazretlerinin serîr-i saltanat-ı kübrâya teşrîf-i hümayûnları bu muhlîse gerek mesmû'am⁶⁶ oldukda alimallâhû Teâla ve kâfi baş-ı şüheda

8-ber rütbe memnûn ve mesrûr olmuşumdur ki tâbiri mümkin değildir ancak hâl-i müteâl hazretlerine ayândır hazret-i vahîbü'l-amal şevket-lü azîmet-lü mehabet-lü kudret-lü pad-şâhımın

9- vücûd-i pür cûd-i adalet-i alûdelerin cem'î hatalardan masûn ve mahfûz idüb hüsn-i nazar-ı mülükânelerin bu daî'leri üzerinde daîm ve sabit eyleye amin.

10- benim inâyet-lü saadet-lü re'fet-lü efendim sultanım hazretleri taraf-ı daî'nizden ale't-tarikü'l hediyyeten câriyye hâk-pâ(yi)⁶⁷ devletinize irsâl olundu. Hizmet-i saadetinizde

---

⁵⁸ Keniz-gan: cariyeler arasına

⁵⁹ İnayetlü: iyilik sahibi

⁶⁰ Re'fet-lü: merhametli

⁶¹ Medid: uzun

⁶²Deavat:dua

⁶³ İnha: ulaştırma

⁶⁴ Umur-ı merhunet: zamanı beklenen işler

⁶⁵ Medîde: uzun

⁶⁶ Mesmuam: işitilen

⁶⁷ Hak-payi: yüz sürerek,ayağına gelmek

11- olmağla lâyıık değıil lakin nazar-ı hulûs-i kadîmemize ve dúa-yı hayrımıza olmağla karîn-i hüsn-i kabûl buyurmağla ricâsıyla fîristade-i savb-ı saadetleri kılındığı ma'lûm –ı

12- şerîfleri buyruldukda kabûl buyurub bu daî'lerin mesrûr buyurmaları niyâz olunur mâ fi himmete rû-yi sa'adet daîma

El-muhlise'l-kadîme Saliha Sultan

Varak 3a

1-şevket-lü ve kerâmet-lü ve mehabet-lü ve azîmet-lü efendim pad-şâh-ı rû-yi zemîn halledallâhû halegate ilâ

2- yevmi'd-dîn hazretlerinin mübârek rikâb-ı hümayûn hâk-pâyi merâm kâm-yâb⁶⁸-eserlerine sedd-i hezâran⁶⁹

3- acz ü kusûr niyâz-ı ber⁷⁰ ile yüzüm îsar⁷¹ ve gözüm hâk-sâr⁷² kılındıktan sonra ma'rûz-i ahkârları⁷³

4- budur ki hakk-ı sübhânehû ve teâla hazretleri şevket-lü mehabet-lü efendimin mübârek vücûd-i hümayûn-i

5- sa'adetlerin bi'l-cümle dehr-i dîn⁷⁴ ve hata-i hatarlardan masûn ve mahfûz idüb ömr-i devletlerin

6- ziyâde ve mübârek hatır-ı hurşîd-i mezâhirlerin⁷⁵ hemîşe⁷⁶ güşâde⁷⁷ kılub farig⁷⁸-i ferhunde⁷⁹ ve asiyâb⁸⁰

7- mürüvvetlerin⁸¹ ala hayre'l-murâd amâde ve zevk ü safâda ber-karar⁸² idüb devlet ü ikbâl ve sa'adet-i saltanat-ı iclâliniz⁸³ ile daîm ve kaîm⁸⁴ eyleye amin. Bi hüretti seyydi'l-mürselîn

⁶⁸ Kam-yab: talihli

⁶⁹ Hezaran: binler,pek çok

⁷⁰Ber:üzere

⁷¹ İsar: saçma,feda

⁷² Hak-sar: düşkün

⁷³ Maruz-i ahkar: hakir olduğunu arz eden

⁷⁴ Dehr-i dun:aşağılık dünya

⁷⁵ Mezahir: şereflenme

⁷⁶ Hemîşe: daima

⁷⁷ Güşade: ferah,cömert

⁷⁸Farig:vazgeçme

⁷⁹ Ferhunde: mübarek,uğurlu

⁸⁰ Asiyab: değışen

⁸¹Mürüvvet:cömertlik

⁸² Ber-karar:kararlı,devamlı

⁸³İclal:ulu

⁸⁴Kaim:var olan

9- benim şevket-lü keramet-lü merhamet-lü pad-şâhım hazretleri efendimin merâhîm⁸⁵-i âliyyelerin tazarru' ve niyaz⁸⁶

10- eylemeği bu ahkâr dúaacınız üzerinden merhâmet-eserlerin dirig⁸⁷ buyurmayub hakdan ref'

11- idüb kadîmden pîşe⁸⁸ve hemîşe⁸⁹ efendimin şeref-sohbetleri rikâb-ı saadetleri turâbına yüzüm

12- sürmeğe hülâsa-i endişemiz olduğu ecilden ve bâ-husûs cenâb-ı sa'adet bende-i himmete ömr-i devlet-bâd⁹⁰ el-hakîr Saliha câriyyeleri

Varak 3b

1-meablarının⁹¹ bekâ-yı iclâl ve irtifâ'⁹² kadr-i iclâlleri

2-esniyesine⁹³ hulûs-i niyet-birle muvazebet⁹⁴ oluna mer'yye⁹⁵tü

3-cem'î tevabûimiz ile husûl-i makâsıd-ı dünyevî, uhrevî

4-adiyyelerine⁹⁶ müdavemet olunub mübârek dîdâr⁹⁷

5-ferhunde-fezâları⁹⁸ müşâhedesinde iştiyak üzre

6-olub mübârek rikâb- hümayûn-i sa'adetlerinin

7-mülâkatıyla⁹⁹ nemli didemiz pür nur olmak için niyâz olunur.

Varak 4a

1-pad-şâh-ı âlem-penâh¹⁰⁰

2- hakk-ı sübhânehû ve teâla şevket-lü ve keramet-lü ve adalet-lü veliyy-i ni'metim efendim hazretlerinin mübârek

---

⁸⁵Merahim:merhametlerin

⁸⁶ Tazarru ve niyaz: dua ve yalvarma

⁸⁷Dirig:esirgeme

⁸⁸Pişe:alışılmış

⁸⁹Hemişe:daima

⁹⁰Bad:olsun

⁹¹ Meab: sığımlıcağ yer,padişah

⁹² İrtifa': yükselme

⁹³ Esniye: övgü

⁹⁴ Muvazebet: bir işle devamlı uğraşma

⁹⁵ Mer'yye: saygı

⁹⁶Adiyye:alışılmış

⁹⁷Didar:yüz

⁹⁸ Ferhunde-feza: sonsuz uğurlu

⁹⁹Mülakat:görüşme

¹⁰⁰ Pad-şâh-ı cihan-penah: cihanın sığındığı padişah

3- rikâb-ı hümâyûn¹⁰¹ hâk-pâyi merâm-ı kâm-yâb-eserlerine hezar tazarru' ve niyaz ile yüzüm îsâr ve gözüüm hâk-sar kılındıktan sonra ma'rûz-i ahkârları bende-i budur ki hakk-ı sübhanehû ve Teâla hazretleri şevket-lü mehabet-lü

4- efendimin mübârek vücûd-i hümâyûn-i sa'adetlerin hata ve hatarlardan ve afât-ı dehr-i dündan masûn ve mahfûz

5- ömr-i devletlerin ziyâde ve mübârek hatır-ı hurşîd-i mezâhîrlerin hemîşe-i gûşade kılub farig-i ferhunde

6- ve asîyab-ı müriüvvet sa'adetlerin alîyyü hayre'l-murâd amâde ve zevk ü safâlarda berkarar idüb devlet

7-ü ikbâl ve sa'adet-i saltanat-ı iclâl ile niçe niçe ferâh-bahş¹⁰² eyyamlarda vasıl olmak rûzî ve nasib¹⁰³

8-eyleye amin. Bi hürmeti seyyîdi'l-mürselîn benim şevket-lü mehabet-lü inâyet-lü veliyy-i ni'metim pad-şâhım hazretleri

9-bu hakîr kulunuzu hakdan ref¹⁰⁴ idüb hülâsa-i endişemiz olduğu rikâb-ı sa'adeleri turâbına

10- yüz sürmek bâbında mahzâ¹⁰⁵-i şerîf sohbetleri sermâye-i serverim¹⁰⁶ mübârek mâ-lâ¹⁰⁷ münevver cemâl-i sa'adetlerin

11- mülâkatları müyessîr¹⁰⁸ olundukda nemli çeşmimiz pür-nur olmuştur hak-teâla hazretlerinden niyâz eyledim ki bu sene-i

12- mübâreke olan gazâ-i ekremini Rabb'il-âlemin meymûn¹⁰⁹ ve mübârek ve dîn-i mübîn uğrunda çekilen zahmetinizi

13- hazret-i Hak ve feyyâz-ı mutlak¹¹⁰ lütf ü keremiyle rahmetine mübeddel¹¹¹ eyleyüb bir de bahrda olan asakîrinizi

14- zafer-encâmı¹¹² dahi mansûr¹¹³ ve muzaffer ve a'da-yı dîn olanları daima hor u makhûr¹¹⁴ ve münhezim¹¹⁵-i hâk-sâr

¹⁰¹ Rikab-ı humayun:padişah huzuru

¹⁰² Ferah-bahş:ferahlık veren

¹⁰³ Ruzi ve nasib: gündüz,rızık ve nasip

¹⁰⁴ Ref:yüceltme

¹⁰⁵Mahza:hikmet

¹⁰⁶Server:baş

¹⁰⁷ Ma-la: sız,siz

¹⁰⁸ Müyessir: kolaylıkla yapan

¹⁰⁹ Meymun: bereketli

¹¹⁰ Feyyaz-ı mutlak: Allah/çok cömert

¹¹¹ Mübeddel: değişme,bedel,karşılık

¹¹² Zafer-encam:son,nihayet galibiyet

15- eyleye amin. Ya mucibe's-sâilin¹¹⁶ benim şevket-lü merhamet-lü inâyet-lü pad-şâhum hazretleri

16- bakî-i ömr-i devletde bâd

Bende-i el-hakîr Saliha cariyelerim

Varak 4b

1-inâyet-lü salabet-lü¹¹⁷ efendimin merâhim-i alîyyelerine de

2- tazarru' ve niyaz olunur ki bu ahkâr-ı evkât-ı hamse¹¹⁸

3- rûz-i leyâl¹¹⁹ duâcı bendeniz üzerine de merhâmet-eserlerin

4- ve hüsn-i nazarların bu kulları üzerinden zaîl etmek¹²⁰

5- bâbında emr ü fermân şevket-lü mehabet-lü pad-şâhum hazretlerindir

Varak 5

1-salabet-lü şevket-lü mehabet-lü keramet-lü alem-penâh

2- be hîn¹²¹-i gûher¹²²-gân imkân-ı pad-şâh-ı zemin-i zaman ibadullâha ömr-i devlete ve saltanata ila infisam¹²³ silsiletü'z-zaman

3- ve infitah¹²⁴ hayailü'd-deverân hazretlerinin mübârek turâb-ı tütüyâ¹²⁵-asa ve hâk-pâyi fersâlarına¹²⁶

4- yüzüm ve gözüm sürdüğümünden sonra hakk-ı sübhânehu ve teâla hazretleri mübârek ve cûd-i hümayûnların

5- ikrâr-ı kevnîyyeden¹²⁷ ve hata-yı hatarlardan masûn ve mahfûz ve ömr-i devletlerin efzûn¹²⁸ eyleyüb

6- zill-i zalil¹²⁹-i inâyet ve himâyetlerin serîr-i saltanat-ı alîyye cihan-dârında¹³⁰ daîm eyleyüb

---

¹¹³ Mansur: üstün gelme

¹¹⁴ Makhur: kahrolmuş

¹¹⁵ Münhezim: yenilmiş

¹¹⁶ Ya mucibessailin: ihtiyaca karşılık veren

¹¹⁷ Salabet-lü: dayanıklı

¹¹⁸ Evkat-ı hamse: 5 vakit

¹¹⁹ Leyal: gece

¹²⁰ Zail etmek: devam etme, gölge

¹²¹ Hîn: an, zaman

¹²² Guher: mücevher

¹²³ İnfisam: kırılma

¹²⁴ İnfitah: açılma

¹²⁵ Tütüya: sürme, papağan

¹²⁶ Fersa: yoran, aşındıran

¹²⁷ Kevniyye: kainatla alakalı

¹²⁸ Efzun: fazla, uzun

7-zilal¹³¹-i atûfete¹³² sıhhatlerin amme-i abad ve bu hakîr bendeleri üzerlerinden devr-i zaîl eylemeye

8-amin.Benim şevket-lü mehabet-lü pad-şâhım ma'rûz-ı bendeleri budur ki lillâhi'l hamdü ve'l min eşhâr

9-Mübârek hülûl ve eyyâm-ı sa'adet-encâm dühûl etmeğiyle hakk-ı sübhânehu ve Teâla mübârek ve müttemîn

10- ve kanadil-i ârif¹³³ ref'iyyetle¹³⁴ kalb-i rûşenlerin¹³⁵ müzeyyen eyleyüb nice ve nice sal-i şühûr

11- ve eyyam-ı dühûr¹³⁶ sahn-ı sıhhatde vekâşane¹³⁷-i afiyetde hem-nişin¹³⁸ber-karar berdevam eyleye amin

12- benim şevket-lü merhamet-lü inâyet-lü efendim hazretleri merâhim-i alıyyelerinden tazarru' ve niyâz olunur ki

13- bu bendeleri üzerinden merhâmet-i nazar-eserlerin dirig buyurmayub bu mahzûn kullarını mesrûr buyurular bakî-i ömr-i devlet mesned-bâd

Bende-i Saliham

Varak 6

1-şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâh-ı rû-yi zemîn halledallâhû mülkehû ilâ yevmi'd-dîn ve bais ü nizâm-ı ahval kâffe-i ibâdü'l müslimîn efendimiz hazretlerinin cenâb-ı namaz-sâz kâr-gâh-ı imkân

2- ve rengi velâ kaşane-i ekvan¹³⁹celle şânuhû hazretleri şevket-lü mehabet-lü kudret-lü azîmet-lü pad-şâhım efendim sultanım hazretlerinin yekta gûher zât-ı bî-hemtâların hem-vâre zib-efzay-ı ziver- ârâyiş

3-mesned-i hilâfet hazret-i resul-i Rabbi'l-âlemin eyleyüb serîr-i saltanatların zât-ı alilerine müttehim ve mübarek eyleyüb sâye-i merhâmetlerin hassâten bu câriyyeleri üzre ammeten

4-kâffe-i ibadullah üzre memdûd ve müebbed ve her umurların ahsen-i takdîrine mutâbık ve zaman-ı devletlerinde cemî'an fukaraya rahatlar ihsan eyleye amin. Bi hürmeti seyvide'l mürselîn

¹²⁹ Koyu gölgeli

¹³⁰ Cihan-dar:cihana hükmeden

¹³¹ Zilal: zelil olanlar

¹³² Atufet: şefkat,merhamet

¹³³ Arif:bilen

¹³⁴ Refiyyet:yüceltme

¹³⁵ Ruşen:aydın,pak

¹³⁶ Dühur:devirler

¹³⁷ kâşane: ev,malikane

¹³⁸ Hem-nişin:beraber oturup kalkan

¹³⁹ Ekvan:dünyalar,

I.Mahmud'un Tahta Cülusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

---

5-elhamdülillâhi Teâla fe hamden sümme hamden sümme hamde'l-umûr merhûne-i bi-evkatuha mazmununca el-mukaddir kaîn mantukunca seîr-i saltanat-ı kübrâya teşrif-i hümâyûnları

6- bu daî-i kadîme-i câriyyelerinin mesmu'am oldukda alimallâhû Teâla ve kâfi billâhi şehîd-eser mübahatim ser-adikat¹⁴⁰ semâya reside¹⁴¹ olmuş gibi memnûn

7-ve mesrûr olduğum vakf-ı esrâr zahîr-i âlem olan hûdâ-yı müteâl hazretlerine iâne-i hazret-i vahîbü'l-amal vücûd-i pür cûd-i adalet-alûdların

8-cem'î hata ve hatarlardan masûn ve mahfûz idüb sıhhat ve afiyet eyleye serîr-i saltanatlarında ömr-i tabiyyeye isâl eyleyüb hüsn-i nazar-ı

9-mülükânelerin bu câriyyeleri üzerinde daîm ve sabit eyleye amin bi hürmeti Taha ve Yasin mâ fî himmete der mesned-i serîr-i saltanat-ı daîm- bâd

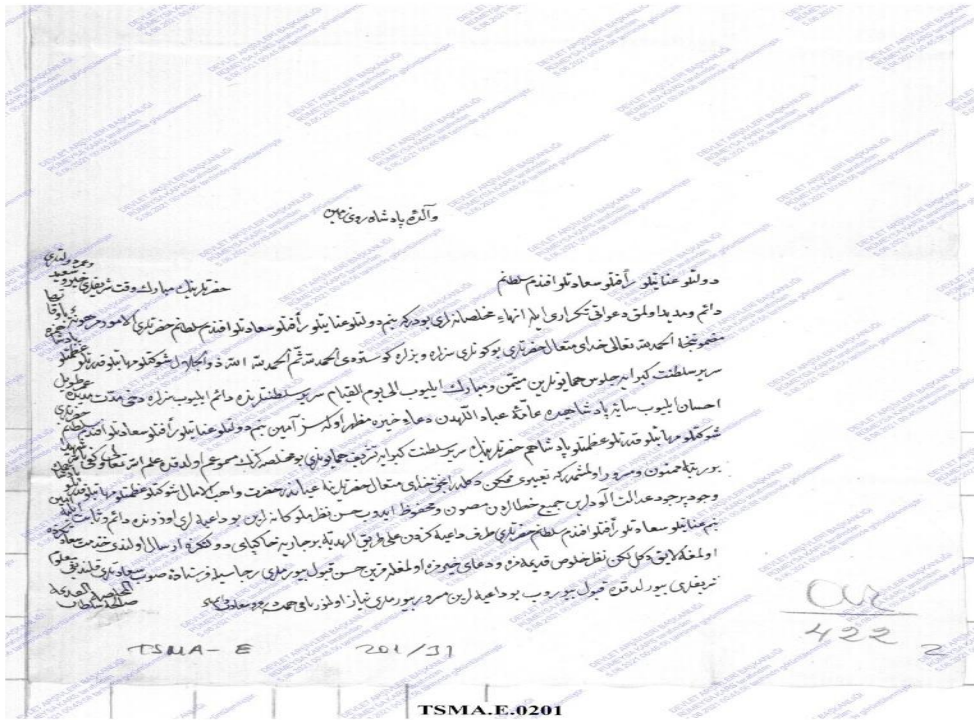
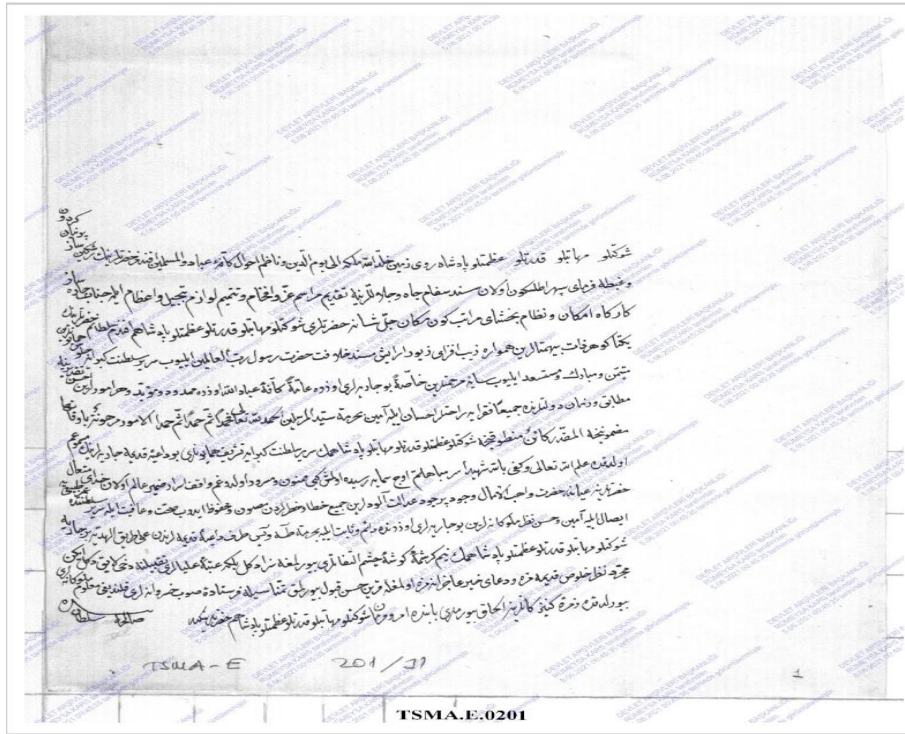
Bende-i Saliha binti Sultan Ahmed Hân

---

¹⁴⁰ Ser-adikat:padişaha ait perdeler

¹⁴¹Reside:erişmiş

2. Tıpkıbasım

I.Mahmud'un Tahta Culusunda III. Ahmed'in Kızı Saliha Sultan'ın Gönderdiği Bir "Tebrik-Nâme" Hakkında

پادشاه روی زمین خلد الله خلافتی
تو کلو و کلتو و مرآتو و عظمتو افندم
بوم الدین حضرتیک مبارک رکاب هایون حکیمای مرآه انزلتیه صد هزار آن
مجنوقه صورت نیاز بر لبه یوزم ایبار و کوزم خاکسار قلند خد نصکد معروض احقرای
بود که حق بیجانده و تعالی حضرتی شو کلو و مرآتو افندیکن مبارک وجود هایون
سعادترین بلبله دهر دن و خطا حطاردن مصون و محفوظ اید و بجز دلانین
زیاده و مبارک خاطر خوشید ظاهرترین همیشه کناده قلوب فرخ فرخنده و سیاب
مرز تلرین عالی خیر لراد آناه و ذوق صفاه برقرار اید و ب دولت و اقبال و
سعدت سلطنت اجلا کنز ایله داش و قاضی الیه امین محبت سید المرسلین
نهم شو کلو و کلتو و مرآتو پادشاهم حضرتی افندیکن مرآه علیه لرین تفتح و نیاز
ایدنکی بولحق در عاجک اوز نیدن رحمت انزلین در بیخ بیور موی خاکد رفیع
ایدوب قیله پیشه و همیشه افندیکن شرف محترمی رکاب سعادتلی آینه یوزم
سور که خلاصه اندیشه من اولدی و غی لجددن و یا خصوص جناب سعادت لفقیر
هفته مع ولت باد
صالحی
جباری

T.S.M.A.E 201/21

TSMA.E.0201

پادشاه عالمی اجم حضرتیک مبارک
حق بیجانده و تعالی تو کلو و کلتو و عدالتو و لایحه اجم افندم
رکاب هایون حکیمای مرآه انزلتیه هزار تفتح و نیاز ایله یوزم ایبار و کوزم خاکسار
قلند خد نصکد معروض احقرای نبته بود که حق بیجانده و تعالی حضرتی شو کلو و مرآتو
افندیکن مبارک وجود هایون سعادتترین خطا حطاردن و اناط دهر و زنده معروض
محر و ولترین زیاده و مبارک خاطر خوشید ظاهرترین همیشه کناده قلوب فرخ فرخنده
و سیاب مرز تلرین سعادتترین عالی خیر لراد آماده و ذوق صفاره برقرار ایدوب دولت
و اقبال و سعادت سلطنت اجلال ایله نیجه نیجه فرخنده آیدن و اصل اولوق روزی یوزم
الیه امین محبت سید المرسلین نهم شو کلو و مرآتو و لایحه اجم پادشاهم حضرتی
بوجهر فو کوری حکم دن رفیع ایدوب خلاصه اندیشه من اولدی و غی رکاب سعادتلی آینه
یوزم سوزمک نابنده محض شرف محترمی سرسایه سرورم مبارک ماه شور جمال سعادتلیک
ملا قاندری سید اولدی غلی چمنیز بر سر اولمشد و حق تعالی حضرتی نیا ز ایدنکی بوسنده
مبارکده اولاده غزاکری ذری العالمین مویون و مبارک و دین مبین اوضرین کجیلر ز محترمی
حضرت حق و قیاض طلق لطف که نیله رحمت سید الیوب برده مجوده اولان حکم اولدی
ظفر انجای دخی بنص و در غلتر و عدای دین اولدی و دا ما حور معهور و منهنم حکم
الیه امین یا ایحیی الی انین نهم شو کلو و مرآتو پادشاهم حضرتی
باقی مع ولت باد
صالحی
جباری

T.S.M.A.E 201/21

TSMA.E.0201

صلوات
شکر و تحیات و تالیفات عالی شاه

بهن کو حکایت امکان پادشاه زمین زمان ابدانده عروج و ولادت و ولایتش را انتم را رسالت الالهیه
وانفطاح خیانتل الدوران حضرتینک مبارک تراب توتیا اسوا کجا پوی قمر الشریعه
یوزن و کوزم سو رکده نمکن حق بجانبه و تعالی حضرتین مبارک و جری هایت
اکدار کونیه دده و صلاطین لرون مسون و محفوظ و عروج و ولایتین افزون البیت
خلل ظلیل عنایت و حمایتین سرور و ولایت علیته جناندا و یوه داتر البیت
خلل خالفت حمایتین عامه کعبه و بوجده کونیه لری او فزونتره و درخز الیه
آمین نیم شو کولو مبارک و یاده نام معروض شد لری بود که شه العوده لکن شهر
با که جلوه و ایام سعادت انعام و دخول انکله حق سبحانه و تعالی مبارک و تعین
و تقاضای عز و رفعتله قلب روشندلین مزین البیوت بجده و یجده سال و هر
و ایام دهن و عمن جفته و کاشانه عافیتش هفتین برقرار و یوه و تم البیوت آمین
نیم شو کولو مبارک و یاده نام معروض شد لری مرام علیه لرون تفریح و تاز او تونکه
پوشه لری او فزونتره رحمت نظر انزلین صریح بویوزن و بوجده کونیه لری او فزونتره

باقی صحت منته باد
صلوات
201/51
T.SMA - E

T.SMA.E.0201

T.SMA.E.0201

کورت و مبارکوه نه نام عظمیو له نام و رفعت و عظیمه کله الهم بوم با نعت عظمیو انما عباد الملائکة فی قلوبهم و انهم
و رفعت کانتا ال اکوان من انجمنی و کولو ما یوقه بکلمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
سنة سلوات منین رسول صلاطین البیوت سرور و ولایتین ذات عیار الیه بنور و مبارک البیوت سرور و ولایتین
کافیه عباد الله اذ ذروه و توبه و حیاتین و حسن و قبحه بینه سلطان و زمان و اوله و جیمه انظار استنار الیه الیه عظیمه کونیه لرون
انهدت تعالی کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
یوه و امیریه قبری و مبارک البیوت سرور و ولایتین عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
و سرور اوله رفعت و انتم را رسالت الالهیه و کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
بیم عطا و خلطین مسون و محفوظ اید و بوجده کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
ملوکات لرون بوسبار لری او فزونتره دائره و ثابت الیه آمین بینه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون عظیمه کونیه لرون
صلوات
201/51
T.SMA - E

T.SMA.E.0201

Umudun Kariyer Stresine Etkisinde Kariyer Kararlılığının Aracılık Rolü: Önlisans Öğrencileri Örneği

Zümral GÜLTEKİN^{a, b}

Özet

Bu çalışmanın amacı, umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının rolünü tespit etmeye çalışmaktır. Bu doğrultuda çalışmanın örneklemini önlisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri çevrimiçi anket yolu ile toplanmıştır. Toplam 229 anket üzerinden SPSS ve Lisrel programlarında analiz edilmiştir. Ölçeklerin yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve ölçekler hiçbir ifade çıkarılmadan doğrulanmıştır. Araştırmanın sonucunda umudun kariyer stresini negatif, kariyer kararlılığını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca kariyer kararlılığının da kariyer stresini negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Araştırmanın ana amacı olan umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının kısmi aracı rol oynadığı da belirlenmiştir. Öğrencilerin umutları arttıkça kariyer stresleri azalmaktadır. Öğrencilerin hem umutları arttığında hem de aynı anda kariyerlerinde kararlı olduklarında, kariyer stresleri de daha fazla azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Umut
Kariyer Kararlılığı
Kariyer Stresi
Öğrenciler

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.02.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071149

The Mediating Role of Career Decidedness in the Relationship between Hope and Career Stress: A Study on Associate Students

Abstract

The aim of this study is to try to determine the role of career decidedness in the effect of hope on career stress. In this direction, the sample of the study consists of associate degree students. The data of the research were collected through an online questionnaire. A total of 229 students participated in the study and the resulting data was analyzed through IBM SPSS and Lisrel software programs. To test the construct validity of the scales, confirmatory factor analysis was performed and the scales were validated without removing any statements. The analysis shows that hope negatively affects career stress and positively affects career decidedness. In addition, it has been determined that career decidedness negatively affects career stress. It has been determined that career decidedness plays a partial mediator between hope and career stresses. As students' hopes increase, career stresses decrease. When students both have higher hopes and are decided in their careers at the same time, career stresses are reduced more.

Keywords

Hope
Career Decidedness
Career Stress
Students

About Article

Received: 10.02.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071149

^a İletişim Yazarı: zumral.gultekin@omu.edu.tr

^b Öğr.Gör.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Alaçam Meslek Yüksekokulu, Ulaştırma Hizmetleri Bölümü, ORCID No: 0000-0003-4032-4651

Giriş

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2022 Mayıs verilerine göre Türkiye nüfusunun 7 milyon 530 bin 61 kişilik kısmı 18-24 yaş aralığındadır. Bu yaş grubu hem üniversitede okuyan hem de üniversite tercihi yapacak yaştaki gençlerden oluşmaktadır. Ölçme Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) 2022 verilerine göre 2020-2021 yılında 4 milyon 676 bin 657 öğrenci bir lisans programına kayıtlı, 3 milyon 114 bin 623 öğrenci de önlisans programına kayıtlıdır. Toplam 7 milyon 791 bin 280 öğrenci lisans ve önlisans programına kayıtlıdır. Üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısının 2000-2001 yılları arasında 1,5 milyon öğrenci olduğu bilinmektedir. 21 yıllık sürede üniversiteye kayıtlı öğrenci sayısı yaklaşık 5 kat artmıştır. Yükseköğretime kayıtlanan öğrenci sayısının artmasıyla birlikte, profesyoneller için istihdam olanakları önemli ölçüde azalmıştır. Mezuniyet sonrası istihdam durumu hem üniversite mezunları hem de eğitime devam eden öğrenciler için kaçınılmaz olarak stres yaratmaktadır (Yavuzaslan, Barışıl ve Farkas, 2016).

ÖSYM (2022) verilerine göre 2021 yılında toplam 2 milyon 607 bin 715 kişi YKS sınavına girmiş ve bunların 318 bin 166'sı bir önlisans programına kayıt yaptırmıştır. Yüksek Öğrenim Kurumunun YÖK Önlisans Atlası (2022) incelendiğinde 228 farklı önlisans programı olduğu görülmüştür. 2021 yılında önlisans kaydı yaptıran 318.166 öğrenci 228 programdan birine yerleşmiştir.

ÖSYM verilerinde dikkat çeken bir husus da üniversite sınavına giren adayların %14,3'ü halen bir yükseköğrenim kurumunda eğitim alan ve %8,8'i bir yükseköğrenim kurumundan mezun olmuş adaylardan oluşmuş olmasıdır. Bu sonuç, öğrencilerin %14,3'ünün ya okuduğu bölümden memnun olmadığı ya da geleceğe yönelik kariyer stresi ve bölümü ile ilgili kaygılar yaşıyor olabileceği şeklinde yorumlanabilir. %8,8'lik kısmın ise ya mezun olduğu bölümden iş imkânı bulamadığı için yeni bir bölüm okuyarak kariyerini yeniden şekillendirmek istemesi ya da bir önlisans mezununun bir lisans programını tamamlamayı istemesi şeklinde yorumlanabilir. Her ne sebeple olursa olsun %23'lük bir kısım ister kariyer kaygısı veya stresi olsun ister yeniden okuma isteği olsun bir umut yeni bir bölüm okuma arzusunda olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu sonuçlar kariyer stresi veya kaygısı yaşayan gençlerin bir umuda bağlandıkları şeklinde yorumlanabilir.

TÜİK (2022) Mayıs verilerine göre yılın ilk çeyreğinde (Ocak-Mart) Türkiye'de istihdamın %56,3' ü hizmet sektöründe çalışmaktadır. Yükseköğrenim mezunlarının istihdam oranı ise %68,6' dır. Bu durum meslek lisesi ve teknik lise mezunlarında %57'ye, diğer lise mezunlarında %45,9' e kadar gerilemektedir. Ancak bu verilerde dikkat çeken bir unsur meslek lisesi ve teknik lise mezunlarının istihdamdaki oranıdır. Meslek liselerinin devamı olan önlisans mezunları açısından bu oran önemli olarak değerlendirilebilir. Sektörler mesleki eğitim almış kişilerin istihdamına olanak tanımaktadır. Yapılan bu çalışmanın verileri hizmet sektöründe istihdam edilecek program öğrencilerinden oluşmaktadır.

Geleceklerini düşünmeye başlayan üniversite öğrencileri yaşamlarında iş açısından nasıl devam edecekleri konusunda kararsızlık hissedebilirler. Küreselleşme, daha fazla sayıda kariyer imkanı, akademik fırsatlar ve işgücü piyasasını karakterize eden belirsizlik ve iş güvencesizliği, üniversite öğrencilerinin ve üniversite tercihi yapacak öğrencilerin kariyer seçimlerini çok zorlaştırabilecek faktörlerdir (Ginevra, Pallini, Vecchio, Nota ve Soresi, 2016). Bu durum kariyer stresi yaşamlarına sebep olmaktadır. Özellikle dijital dönüşümün

yarattığı belirsizlik, mesleklerin bu dönüşüm doğrultusundaki farklılaşması, buna bağlı olarak kariyer beklentilerinde değişikliklere neden olmuştur (Çakan, 2021).

Yazında kariyer stresi kavramının yoğunlukla üniversite öğrencileri üzerinde test edildiği tespit edilmiştir. Araştırmalarda çoğunlukla öğrencilerin kariyer stres düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir (Yılmaz, 2019; Turpcu ve Akyurt, 2018; Üzüm, Uçkun ve Uçkun, 2018; Yavuzaslan vd., 2016).

Yapılan bu çalışmada ise kariyer stresinin öncülleri olabilecek umut ve kariyer kararlılığı kavramları ele alınmıştır. Çalışmada umudun, kariyer kararlılığı yolu ile kariyer stresini azaltacağı düşüncesinden yola çıkılmıştır. Yazında daha önce bu üç değişkeni aynı anda çalışan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın önemini artırmaktadır. Üniversite öğrencilerinin kariyer stresini azaltmanın, kariyer kararlılığını ve umut düzeylerini yükseltmekle mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda veriler ara eleman olarak yetiştirilen ve kariyer stresi yaşama olasılığı yüksek olan önlisans öğrencilerinden toplanmıştır. Çalışmada öncelikle kavramlar açıklanmış, sonra da yazın taraması yapılarak çalışmanın hipotezleri ve modeli oluşturulmuştur. Son olarak önlisans öğrencilerinden elde edilen veriler analiz edilmiş, önerilen model test edilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Kariyer Stresi

Kariyer “*meslekte yükselme, ilerleme ve tercih edilen bir meslek sahibi olma*” şeklinde tanımlanabilir (Sabuncuoğlu, 2011, s.168). Başka bir tanımda ise kariyer, “*iş yaşamında ilerlemeyi sağlayacak başarı hedefleri doğrultusunda izlenen yol, süreç veya çalışılan alan*” şeklinde ifade edilmiştir (Bozyiğit ve Gökbaraz, 2020, s.184). Arthur, Hall ve Lawrence (1989), kariyeri “*bir kişinin çalışma deneyiminin zaman içinde gelişen dizisi*” olarak tanımlamışlardır. Tanımlardan da anlaşılabilceği gibi kariyer, ilerleme, yükselme ve bir hedefe ulaşma ile karakterize edilmiştir.

Stres ise; gerginlik, rahatsız edici dış etkenler, baskı ya da bir duygusal tepki anlamına gelmektedir (Özden ve Sertel-Berk, 2017, s. 37). "Stres" veya "stres etkeni" ile belirli bir durumla başa çıkmak için mevcut bireysel kaynakları aşan herhangi bir iç veya dış talep anlaşılmaktadır. Böylece stres, özne ve çevre arasındaki ilişki ve günlük olaylara anlam yükleme ile ilgili bir durumdur (Almeida, Carrer, Souza, ve Pillon ,2018). Stresin sağlık ile ilişkisinin olduğu yapılan çalışmalarda da görülmüştür (Edwards, Hershberger, Russell ve Markert, 2001). Stres, aynı zamanda öğrencilerde öğrenme ve bilgiyi gösterme becerilerini azaltarak, işgücü piyasasına girmeyi geciktirerek ve gelecekteki üretkenliklerini de azaltarak öğrencilerin gelecekteki kariyerleri üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olabilir. Stres ve sonuçları, yüksek bir toplumsal maliyet yaratabilir ve aynı zamanda azalan üretkenlik nedeniyle ekonomik etkiye de neden olabilir (Yavuzaslan vd., 2016, s.235).

Bir stres türü olan *kariyer stresi ise*, bireyin kaynaklarını zorlayan ve sağlığını tehlikeye atan, birey ve çevre arasındaki dinamik bir etkileşim olarak kavramsallaştırılmaktadır (Choi, Park, Nam, Lee , Cho ve Lee, 2011, s. 506). Başka bir ifadeyle kariyer stresi, kişinin kariyer yolunu geliştirme ve belirleme sürecinden kaynaklanan stres olarak tanımlanır ve üniversite hayatına uyumu ve kişilerarası ilişkileri olumsuz etkiler (Park ve Han, 2017). Kariyer stresi, uzun vadeli bir kariyer boyunca sürekli olarak yaşanan psikolojik sıkıntıyı açıklamak için kullanılmaktadır (Yang, 2017).

Burke (1988), kariyer stresini tartışan ve bireylerin dört kariyer aşamasında (başlarken, geliştirirken, sürdürürken, sonlandırırken) deneyimlediği çeşitli stres kombinasyonlarını inceleyerek uzun vadeli stresi profesyonel bir kariyer arayışıyla ilişkilendiren ilk bilim adamlarından birisidir (Yang ve Yang, 2019).

Üniversite öğrencileri Burke'nin belirlemiş olduğu dört kariyer aşamasının ilki olan başlangıçta kariyer stresi yaşayabilmektedir. Yavuzaslan ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada işsizlik, aile faktörü, rekabet ortamı, artan çalışan sayısı ve sınav stresinin üniversite öğrencilerinde stres kaynağı olduğunu belirtmişlerdir.

Bir meslek eğitimi almış olmak öğrencilerin gelecekteki kariyeriyle ilgili streslerini tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıktan sonra iş bulma imkânları, sosyo-ekonomik gelişim imkânı, kariyerde ilerleyebilme, sosyo-kültürel beklentiler öğrenciler üzerinde kariyer stresi yaratan unsurlar arasındadır (Üzüm vd., 2018). Öğrencilerin bazen bilinçsiz üniversite tercihleri bazen de ekonomik koşullardan dolayı, okullarından mezun olduklarından sonra buldukları herhangi bir işte çalıştıkları gözlemlenmiştir (Turpcu ve Akyurt, 2018). Bu durumda mezun oldukları bölüm dışında bir işte çalışıyor olmaları da kariyer stresine neden olabilmektedir.

Choi ve diğerleri (2011) öğrenciler için kariyer stresinin üç boyutu olduğunu ileri sürmüştür. Bu boyutlar kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği, iş bulma baskısı ve dışsal çatışmadır.

Kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği: Kariyer belirsizliği öğrencilerin özgüven eksikliğinden kaynaklanan stres derecesi ve gelecekte tam olarak ne yapacaklarını bilememekten kaynaklanan kaygıları ile ilgilidir. Bilgi eksikliği de kariyer stresini etkileyen önemli bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bilgi eksikliği, "*İstediğim iş hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımdan endişeleniyorum*" (Choi vd., 2011, s.568) gibi sorular içermektedir. Bir üniversite öğrencisinin mesleğine karşı bağlılık hissedebilmesi için, bir meslek tercihi yapmadan önce çeşitli meslekleri deneyimlemesi (Chartrand, Robbins, Morrill ve Boggs, 1990) kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliğini gidermesine destek olacaktır. Kariyer belirsizliğini geçmişte düşük akademik başarısı olan ve sosyo-ekonomik yapısı iyi olmayan öğrencilerin yaşama ihtimalinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Gutman ve Schoon, 2012). Kariyer belirsizliğinin başka bir kaynağı ekonomik krizler ve durgunluklardır. Krizlerin yaşandığı, işgücü piyasasının esnekliği ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, yeni nesil çalışanlarda belirsizliğe neden olmaktadır (Cavalca, 2018). Özellikle Covid 19 pandemisi gibi dünyada gerçekleşen salgınlarda bu belirsizliğe katkı sağlamıştır.

İş bulma baskısı: İstihdama ve iş piyasasına hazırlanmayla ilgili baskıyı ifade etmektedir. Bu sonuç, son yıllarda artan işsizlik oranlarıyla ilişkilidir (Choi vd., 2011, s.568). Özellikle ekonomik büyümenin yavaş olduğu dönemlerde, üniversite öğrencileri gelecekteki kariyer planları için büyük bir endişe duymaktadırlar. Bu şartlar altında iş arayan öğrenciler büyük bir baskı altındadır (Yavuzaslan vd., 2016: 233).

Dışsal çatışma: Öğrencilerin ebeveynleri veya arkadaşları gibi önemli gördükleri kişilerden gelen kariyerleri ile ilgili çatışmayı ifade etmektedir (Choi vd., 2011, s. 568). Öğrencinin istek ve talepleriyle ailesinin talepleri çatıştığında bu durum kariyer stresi yaratmaktadır.

Choi ve diğerleri (2011) belirttiği gibi öğrencilerde kariyer stresi sebepleri belirsizlik, bilgisizlik, kendi istekleriyle çevrenin çatışması ve iş dünyasından kaynaklanan iş bulma baskısıdır.

Öğrenciler arasında özellikle belli bir mesleğe yönelik bölümler okumak kariyer stresini azaltabilir. Fakat bunun sağlanabilmesi için Jung (2020) kariyer kimliğinin, okunan bölüm veya programın memnuniyetinin önemli olduğunu ileri sürmüştür. Jung (2020), hemşirelik gibi mezun olduğunda hangi kariyer tercihi yapılacağı belli olan bölümlerde dahi kariyer stresi yaşandığını tespit etmiştir. Benzer şekilde Yılmaz (2019) öğretmenlik adayları üzerinde yürüttüğü çalışmada, kadın öğrencilerde iş bulma baskısının daha yüksek olduğunu, yaş ve sınıf arttıkça kariyer belirsizliğinin ve kariyer stresinin azaldığını tespit etmiştir. Emirel ve Bozkurt (2022), sigortacılık ve sosyal güvenlik bölümü öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında belirsizlikten kaçınmanın kariyer stresinin alt boyutu olan iş bulma baskısı arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Başka bir çalışmada Torun, Çakar ve Budak (2021) negatif temel benlik değerleri ile kariyer stresi arasında pozitif, pozitif temel benlik değeri ile kariyer stresi arasında negatif ve girişimcilik niyeti ile kariyer stresi arasında negatif yönlü bir etki tespit etmişlerdir.

Yapılan çalışmalardan da anlaşılacağı gibi kariyer stresi geleceğin insan kaynağı olacak üniversite öğrencileri için oldukça önemli bir unsur olması nedeniyle, öğrencilerde kariyer stresini azaltabilmek amacıyla yapılacak olan çalışmalar alan yazınına ve uygulamacılara önemli katkı sağlayacaktır.

Umut

Umut, çağlar boyunca filozofların, şairlerin, sanatçıların ve bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. 20. yüzyılın sonlarında, çok sayıda sosyal bilimci, 26'dan fazla teori veya tanım üreterek dikkatlerini umudu işlevselleştirmeye yöneltmişlerdir (Lopez, Snyder ve Pedrotti, 2003).

Batı kültüründe umut kavramı ilk olarak Pandora mitinde detaylandırılmıştır. Zeus insanlardan intikam almak için Pandora'yı kötü yaratıklarla dolu bir kutuyla dünyaya gönderir. Zeus, Pandora'ya kutuyu açmamasını söyler, ancak merakından açacağını bilmektedir. Pandora merakına yenik düşer ve kutuyu açar. Bunu yaptığında, insanoğlunun başına sonsuza dek bela olan bir yaratık sürüsü uçuşur. Bunlar; vücut için, gut, romatizma ve kolik; zihin için ise kıskançlık, kin ve intikam. Pandora sonunda kutunun kapağı kapatmayı başardığında ancak kutuda bir yaratık kalır. Bu yaratık, bir yaşam boyunca sayısız hedefe doğru yolculuk ederken, insan kaygılarını ve sıkıntılarını katlanılabilir kılan umuttur (Smith, 1983; Akt. Snyder vd., 1991). Umut bilimsel çalışmalarda ise ilk olarak C. Rick Snyder tarafından kullanılmıştır (Erkuş ve Fındıklı, 2013, s.305). Snyder vd. (1991) umudu, hedef odaklı enerji ve hedeflere ulaşmayı planlamaya dayalı pozitif güdüleyici bir durum olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda umut, pozitif psikolojinin de önemli çalışma alanlarından birisi olan psikolojik sermayenin alt boyutudur.

Pozitif psikoloji kavramı ilk olarak Seligman ve Csikszentmihalyi (2000) tarafından "Positive psychology: An introduction" başlıklı makelede ele alınmıştır. Daha sonra Seligman (2002) mutluluk teorisi olarak geliştirdiği "Authentic happiness" eserinde otantik mutluluk kavramını açıklarken pozitif psikoloji kavramını açıklamıştır. Pozitif psikoloji Peterson (2000) tarafından "bireyin hayata bağlanmasına ve hayatını bulunduğu konumdan daha iyi bir konuma götürmesine katkı sunan, neyin olumlu olduğu ile ilgilenen bilimsel bir alan" şeklinde tanımlanmıştır (Demir ve Türk, 2020). Psikolojik sermaye kavramı temellerini pozitif psikoloji kavramından almıştır. Psikolojik sermaye ilk olarak Luthans, Luthans ve Luthans (2004) tarafından ileri sürülmüştür. Psikolojik sermayenin dört bileşeni vardır bunlar; umut,

iyimserlik, öz yeterlilik ve dayanıklılıktır (Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007). Bu çalışmada sadece umut bileşeni incelenmiştir.

Umut düzeyleri yüksek olan kişilerin, hedeflerine ulaşabilmek için motivasyon düzeyleri yüksektir. Ayrıca, karşılarına çıkan engel ve zorluklara karşı çözüm üretebilme konusunda proaktif bir kişiliğe sahiptirler (Akçay, 2012, s.136). Umut düzeyi yüksek olan bireyler olasılıklar üzerine düşünüp, karşılarına çıkan engellere karşı hazırlıklı olabilen, amaçlarına ulaşabilmek için birçok değişik yolu bilen kişilerdir (Güler, 2012, s.149). Umudun önemli yaşamsal faaliyetlerin algılanmasını etkilediği ve umutlu insanların daha zor yaşamsal durumlarla daha kolay başa çıkabildikleri, dolayısıyla sorunlu durumlara karşı daha güçlü oldukları gözlemlenmiştir (Santilli, Nota, Ginevra ve Soresi, 2014). Umut düzeyi yüksek bireyler, her türlü stresli durumla baş edebileceklerini düşünmekte, zorluklara karşı diğer bireylere göre daha hazırlıklı olmakta, esnek düşünebilmekte, karşılaştıkları engelleri aşabilmek için farklı çözüm yolları üretebilmektedirler (Çelik, 2020, s.295).

Yazın tarandığında umudun üniversite öğrencilerinde bazı kavramların öncülü olduğunu tespit eden çalışmalar vardır. Örneğin; Taş ve Alparslan (2020) farklı fakültelerde okuyan üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmalarında umudun kariyer uyum yeteneğine pozitif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Gerçek (2020), üniversite öğrencilerinin iş bulma umudu ile akademik branş memnuniyeti, psikolojik güçlendirme ve amaç yönelimli yol arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Özer ve Altun (2011), öğrencilerde umut düzeyi arttıkça, erteleme davranışının alt boyutları olan tembellik ve başarısızlık korkusunun azaldığını tespit etmişlerdir. Şen-Baz (2019), çeşitli lisans bölümlerinde okuyan öğrenciler üzerinde yürüttüğü çalışmasında umudun yaşam tatminine pozitif yönde ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Yazına bakıldığında umudun üniversite öğrencilerinde pozitif kavramlarla pozitif (memnuniyet, psikolojik güçlendirme vb.), negatif kavramla (tembellik, başarısızlık korkusu vb.) negatif ilişkili olduğu görülmektedir.

Kariyer Kararlılığı

Kariyer kararlılığı mesleki kimliğin gelişimi, kariyer planlaması ve gelişimine yönelik bir yönelim olarak kabul edilmiştir. Mesleki kimliğe ilişkin netlik, gençlerin kariyer keşif süreci ve mesleki gelecekleri ile olan bağlantılarını kolaylaştırır (Diemer ve Blustein, 2007). Kariyer seçimi ve kararı, bireylerin mevcut iş fırsatlarını ve meslekleri belirlemesi, bu mesleklerin kendi beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını değerlendirmesi ve seçeneklerden en uygun olanına karar vermesidir (Arslan ve Uyar, 2020). Kariyer kararlılığı, belirli bir kariyer seçimine veya kariyerle ilgili karara ilişkin kesinlik düzeyini ifade eder (Restubog, Florentino ve Garcia, 2010).

Gordon (1998), kariyer kararlılığı ile ilgili öğrencilerin 7 kategoriye ayrıldığını ileri sürmüştür; Çok Kararlı, Biraz Kararlı, Kararsız Kararlı, Geçici Olarak Kararsız, Gelişimsel Olarak Kararsız, Cidden Kararsız, Kronik Kararsız. Üniversitede okuyan öğrenciler için yaşamlarının temel görevlerinden birisi, kariyer hedefleri hakkında karar vermeleridir (Uthayakumar, Schimmack, Hartung ve Rogers, 2010, s.196). Kariyer kararlılığı ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunluğunun üniversite öğrencileri üzerine olduğu yazın taraması yapıldığında görülmüştür. Bunun bir nedeni Burke'nin (1988) belirlemiş olduğu dört kariyer aşamasının ilki olan başlangıcın bu yaş grubuna denk gelmesi ve kariyer konusunda karar verilen yaşların bu aralıkta olmasıdır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Altınok (2021), meslek yüksekokulu öğrencileri üzerinde yürüttüğü nitel araştırmasında öğrencilerin kariyer hedefleri ile ilgili net bir kararları olmadığını tespit etmiştir. Kariyerinde kararlı olan üniversite öğrencilerinin kararsız olanlara göre anlamlı olarak daha az depresif olduğu yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir (Rottinghaus, Jenkins ve Jantzer, 2009; Uthayakumar vd., 2010). Yu ve diğerleri (2021) üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmada, öğrencilerin proaktif kişiliğin kariyer keşfi yoluyla kariyer kararlılığını pozitif etkilediğini tespit etmişlerdir. Li, Ngo ve Cheung (2019) Hong Kong ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite öğrencilerinden elde ettikleri veriler sonucunda çok yönlü kariyerin kariyer kararlılığını etkilediğini, bu etkileşimde öz yeterliliğin aracılık ettiğini bulmuşlardır. Erhan, Karagöz ve Uzunbacak (2021), lisanüstü öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında kariyer kararlılığının psikolojik iyi oluşu pozitif yönde etkilediğini saptamışlardır. Diğer taraftan Polatçı ve Gültekin (2017) önlisans öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında öğrencilerin bölümlerini tercih ederken neden o bölümde okumak istediklerine dair sorulan soruya katılımcı öğrencilerin %40,4'ünün iş imkânı yüksek olduğu için tercih ettiklerini belirttiklerini tespit etmişlerdir.

Yazın Taraması ve Hipotezler

Umut ve Kariyer Stresi İlişkisi

Umut düzeyi yüksek bireyler her türlü stresin (kariyer stresi dahil) üstesinden gelebilmek için diğer bireylere göre olumsuzluklara karşı daha hazırlıklıdır ve esnek düşünebildikleri için karşılaştıkları engelleri aşmak için farklı çözüm yolları üretebilmekte daha başarılıdır (Çelik, 2020). Bu nedenle umut kariyer stresinin önemli bir öncülü olarak değerlendirilebilir. Yazında umudun kariyer stresini azalttığını araştıran çalışmaların olduğu görülmüştür. Sucan (2019) çalışmasında öğretmen adaylarının umudu arttıkça stres düzeylerinin azaldığını belirlemiştir. Demirtaş (2019), sürekli umudun kariyer stresine etkisini araştırdığı çalışmada, umut ile kariyer stresi arasında negatif yönde bir etkileşim olduğunu tespit etmiş ve öğrencilerde umut arttıkça kariyer stresinin azaldığını saptamıştır. Bu çalışmalar ışığında H₁ hipotezi aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

H₁= Umut kariyer stresini negatif yönde etkilemektedir.

Umut ve Kariyer Kararlılığı İlişkisi

Kariyer kararlılığında umut önemli bir unsurdur. Umut, bireyleri kendilerine inanmaya teşvik eden, motivasyon sağlayan ve gelecek hedeflerine ulaşmaları için onları cesaretlendiren önemli bir faktördür (Rand ve Cheavens, 2009). Hirschi (2014), Kariyer kararlılığı ile umudun pozitif ilişkili olduğunu yaptığı çalışmada saptamıştır. Bu çalışmaların bazıları şu şekildedir. Ulaş ve Yıldırım (2019), lisans öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, umutsuzluğun kariyer kararlılığını negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Yakushko ve Sokolova (2010), Ukrayna'da üniversite öğrencileri üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, kariyer tercihlerinde ailesine veya diğer insanlara güvenmek yerine kendilerine güvenen öğrencilerin umut düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmalardan da anlaşılacağı gibi umut kariyer kararlılığının yordayıcılarından bir tanesidir. Dolayısıyla bu çalışmalar ışığında H₂ hipotezi aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

H₂= Umut kariyer kararlılığını pozitif yönde etkilemektedir.

Kariyer Kararlılığı ve Kariyer Stresi İlişkisi

Kariyer kararlılığı ile kariyer stresi iki zıt kutup gibi değerlendirilebilir. Kariyer kararlılığı, belirli bir kariyer seçimine veya kariyerle ilgili karara ilişkin kesinlik düzeyini ifade ederken (Restubog vd., 2010), kariyer stresi ise kariyer belirsizliği ve bilgisizliği, iş bulma baskısını ve dışsal çatışmayı ifade etmektedir (Choi vd., 2011, s.568). Bu zıt iki kavramın birbirlerinin yordayıcısı olacağı yapılan yazın taraması sonucunda anlaşılmıştır. Jung (2020) hemşire adayları üzerinde yürüttüğü çalışmada, hemşire adayları arasında kariyerinde kararlı olanların kariyer kararsızlığı yaşayanlardan daha az kariyer stresi yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Çöp (2020), gastronomi bölümü öğrencileri üzerinde yürüttüğü çalışmada, kariyer stresinin kariyer kararlılığını negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir. Bu çalışmalarda da kariyer kararlılığı ve kariyer stresi arasında negatif yönde bir etki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmalar ışığında H₃ hipotezi aşağıdaki gibi kurgulanmıştır.

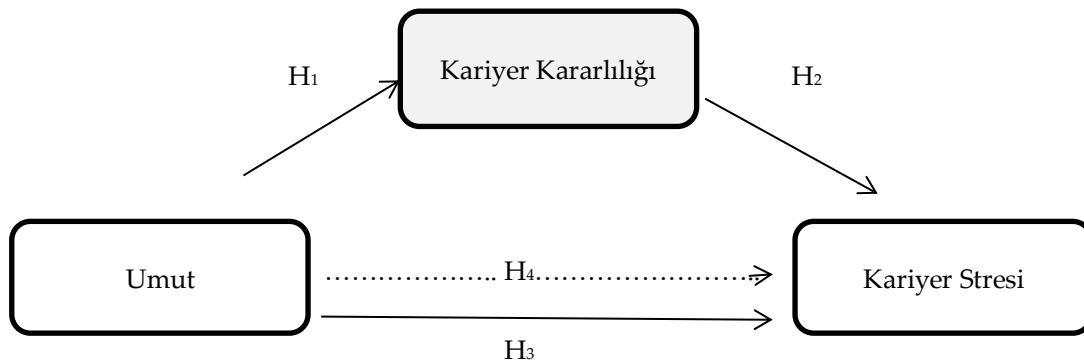
H₃= Kariyer kararlılığı kariyer stresini negatif yönde etkilemektedir.

Umudun Kariyer Stresine Etkisinde Kariyer Kararlılığının Aracılık Rolü

Umudun hem kariyer stresini hem kariyer kararlılığını etkilediği yukarıda anlatılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Ayrıca kariyer kararlılığının da kariyer stresini negatif yönde etkilediği çalışmalarda görülmüştür. Üniversite öğrencilerinde kariyer stresini azaltabilmek için umut ve kariyer kararlılığının önemli bir yordayıcı olduğu çalışmalarla anlaşılmıştır. Yazın taraması sonucunda bu üç değişkeni aynı anda araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanın özgünlüğünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca alan yazındaki bu konudaki boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak "Umudun kariyer stresi üzerindeki etkisinde kariyer kararlılığının aracılık rolü var mıdır?" sorusunu cevaplamak amacıyla H₄ hipotezi şu şekilde geliştirilmiştir.

H₄= Umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının aracılık rolü vardır.

Hipotezler doğrultusunda araştırmada önerilen model Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Yöntem

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın örnekleme, veri toplama yöntemleri, veri toplama araçları, veri analizinin nasıl yapılacağı, ölçeklerin güvenilirlik ve geçerlilik analizleri anlatılacaktır.

Örneklem ve Veri Toplama

Bu çalışmanın örneklemini bir devlet üniversitesinde okuyan önlisans öğrencileri oluşturmaktadır. Toplam 490 öğrenciye anket çevrimiçi olarak paylaşılmıştır. Anketlerden 229'u geri dönmüştür. Araştırma kapsamındaki ana kütleyi %95 güven aralığında temsil yeteneğine sahip örneklem büyüklüğü 215 olarak hesaplanmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2015, s.128). Bu nedenle araştırmaya katılan örneklemin ana kütleyi temsil yeteneği olduğu görülmektedir. Çalışmanın gerçekleştirilmesi için *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 30.04.2021 tarihli, 2021/396 sayılı kararla onay alınmıştır*. Covid 19 pandemisi tedbirleri kapsamında anketler google form üzerinden çevrimiçi olarak, kolayda örneklem yöntemi ile 15.05.2021-15.06.2021 tarihleri arasında toplanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Çalışmanın değişkenlerine ait daha önce güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış ölçekler kullanılmıştır. Araştırma için etik kurul izni alınırken ölçeklerin Türkçe uyarlamasını yapan araştırmacılardan kullanım izni alınmıştır. Ölçeklere ait bilgiler aşağıdaki gibidir.

- a. **Umut Ölçeği;** araştırmada katılımcıların umut düzeyini belirlemek için Luthans vd. (2007) tarafından geliştirilmiş, Çetin ve Basım (2012) tarafından güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış 24 ifadeden oluşan Psikolojik Sermaye ölçeğinin alt boyutu olarak kullanılan 6 ifadelik "umut" ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmış bir ölçektir.
- b. **Kariyer Stresi Ölçeği;** araştırmada katılımcıların kariyer stresi düzeyini ölçmek için Choi vd. (2011)'nin geliştirdiği, Özden ve Sertel-Berk (2017) tarafından uyarlaması ve güvenilirliği ve geçerliliğinin yapıldığı 20 ifadelik ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin "Kariyer Belirsizliği ve Bilgi Eksikliği" (10 ifade); "Dışsal Çatışma" (4 ifade) ve "İş Bulma Baskısı" (6 ifade) olmak üzere 3 boyutu vardır. Ölçekte 3., 5., 11., 13., 14.,16.,17.,18.,19.,20. ifadeler ile kariyer belirsizliği ve bilgi eksikliği boyutu, 1.,2.,4.,15. ifadeler ile dışsal çatışma boyutu ve 6.,7.,8.,9.,10.,12. ifadeler iş bulma baskısı boyutu ölçülmektedir. Ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmış bir ölçektir.
- c. **Kariyer Kararlılığı Ölçeği;** Araştırmada katılımcıların kariyer kararlılığı düzeyini ölçmek için Lounsbury, Tatum, Chambers, Owens ve Gibson (1999) tarafından geliştirilmiş, Akçakanat ve Uzunbacak (2019) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan güvenilirlik ve geçerliliği yapılmış 6 ifadelik ölçek kullanılmıştır. Ölçekte 2., 5. ve 6. maddeler ters olarak kodlanmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde hazırlanmış bir ölçektir.

Verilerin Analizi

Çalışmada, verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek için normallik analizi, çalışmada kullanılan ölçekler daha önce kullanılan ve faktör yapıları belli olan ölçekler olması nedeniyle ölçeklerin sadece yapı geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) (Meydan ve Şeşen, 2015), ölçeklerin güvenilirliğini ölçmek için yapı güvenirliliği birleşik güvenilirlik (CR) katsayısı ve iç tutarlılığı ölçmek için Cronbach alfa katsayısı, ortalama ve standart sapmalar, değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için korelasyon katsayıları ve değişkenler arasındaki etkileşimi tespit etmek için regresyon analizine bakılmıştır. Son

olarak aracılık analizinin anlamlı olup olmadığını test etmek için sobel testi yapılmıştır. Analizler SPSS ve LISREL programları kullanılarak yapılmıştır.

Ölçeklerin Geçerliliği

Bu çalışmada ölçeklerin geçerliliğini ve ölçüm aracının verilerle uyumlu olup olmadığını test etmek için DFA yapılmıştır. Bu çalışmada yapı geçerliliğinde bakılan uyum iyiliği indeksleri olarak χ^2/df , RMSEA, SRMR GFI, NFI, CFI değerler incelenmiştir. Bu değerler Kline (2019, s. 269) ile Schumacker ve Lomax (2010, s. 85) tarafından önerilen değerlerdir. Uyum iyiliklerinde referans alınan değerler aralıklarına ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Doğrulamalı Faktör Analizi Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	χ^2/df	RMSEA	SRMR	GFI	NFI	CFI
İyi uyum *	≤ 3	$0 < x < 0.05$	≤ 0.05	$0.90 \leq x \leq 1$	$0.95 \leq x \leq 1$	$0.95 \leq x \leq 1$
Kabul edilebilir *	$\leq 4-5$	$0.05 \leq x \leq 0.10$	$0.06 \leq x \leq 0.08$	$0.85 \leq x \leq 0.89$	$0.90 \leq x \leq 0.94$	$0.90 \leq x \leq 0.94$

*Meydan ve Şeşen, 2015, s. 37; Çelik ve Yılmaz, 2013, s.173; MacCallum, Browne ve Sugawara, 1996

Çok boyutlu bir yapı olan kariyer stresi ölçeği birinci düzey DFA, tek boyutlu kariyer kararlılığı ölçeği ve umut ölçeği ise ilişkisiz düzey DFA yapılmıştır.

Yapılan analizde öncelikli olarak t değerleri incelenmiştir. t değerleri örtük değişken ile gözlenen değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını göstermektedir. Bu değerlerin 0,05 anlamlılık düzeyinde kritik değer olan 1,96’dan, 0,01 anlamlılık düzeyinde ise 2,576’dan büyük olması gereklidir (Çelik ve Yılmaz, 2013, s.150). Ölçeklere ait t değerleriyle ilgili bir sorun olmadığı görülmüştür. Daha sonra ölçeklerdeki ifadelerle ait faktör yüklerine bakılmıştır. Harrington (2009), faktör yüklerinin 0.30’ un altında olmaması gerektiğini ifade etmiştir. 0.71 ve üzeri mükemmel, 0.63 çok iyi, 0.55 iyi, 0.45 güzel/kabul edilebilir ve 0.32 zayıftır. Ölçeklere ait faktör yükleri incelendiğinde tüm faktör yüklerinin 0.45’in üzerinde olduğu görülmüştür. Bu nedenle hiçbir ifade düşük faktör yükü nedeniyle atılmamıştır. Ölçeklere ait DFA uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Ölçüm Araçlarının Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	χ^2/df	RMSEA	SRMR	GFI	NFI	CFI
Umut	2.105	0.070	0.041	0.97	0.95	0.97
Kariyer Kararlılığı	4.164	0.118	0.063	0.95	0.91	0.93
Kariyer Stresi	2.262	0.074	0.061	0.86	0.95	0.97

Değerler incelendiğinde umut ölçeğine ait uyum iyiliklerinde RMSEA değerinin kabul edilebilir sınırlarda olduğu, diğer değerlerin iyi uyum sınırları arasında olduğu görülmektedir. Kariyer stresi ölçeğine ait uyum iyiliği değerleri incelendiğinde RMSEA ve GFI değerleri kabul edilebilir sınırlar içerisinde diğer uyum iyiliği değerlerinin iyi uyum değerleri arasında olduğu görülmektedir. Kariyer kararlılığı ölçeğinde ise RMSEA değeri kabul edilebilir sınırların üzerindedir. Bu durumda modifikasyon indekslerinde iyileştirme yoluna gidilmiştir. İyileştirme yapılırken uyumu azaltan değişkenler belirlenmiştir. Daha sonra bu hata terimleri arasında kovaryansı yüksek olanlar için yeni kovaryanslar oluşturulmuştur (Akyüz, 2018, s.195). Analizler için kullanılan program, kariyer kararlılığının 2. ifadesi “Farklı meslekler arasında seçim yapmakta zorlanıyorum” ile 6. ifadesi “Hangi kariyere yöneleceğime dair gel-gitler yaşıyorum” arasında yeni bir kovaryans oluşturulduğunda değişim oranının 0.45 olacağını göstermiştir. Ölçeklerin alındığı çalışmada (Akçakanat ve Uzunbacak, 2019) da bu iki madde arasındaki ilişkinin uyum iyiliği

Umutun Kariyer Stresine Etkisinde Kariyer Kararlılığının Aracılık Rolü: Önlisans Öğrencileri Örneği

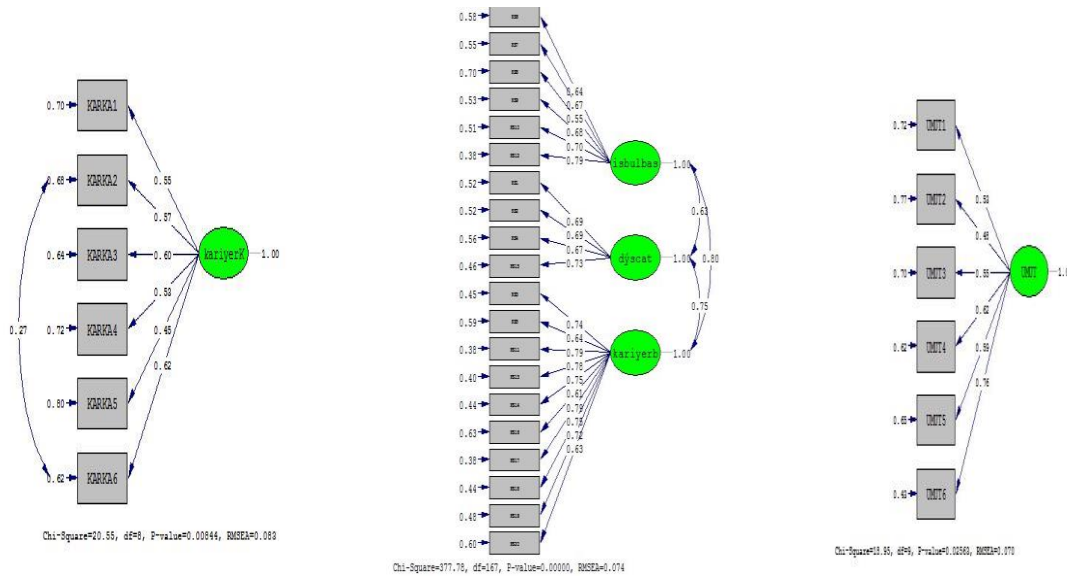
değerlerini düşürmesi nedeni ile birbirine bağlanarak yeni kovaryans oluşturulduğu görülmüştür. Bu katılımcıların birbirine çok yakın olan bu ifadelerde ayrışmaya gidemedikleri şeklinde yorumlanabilir. Tablo 3’de modifikasyon sonrası uyum iyiliği değerleri yer almaktadır.

Tablo 3. Ölçüm Araçlarının Modifikasyon Sonrası Uyum İyiliği Değerleri

Ölçekler	χ^2/df	RMSEA	SRMR	GFI	NFI	CFI
Umut	2.105	0.070	0.041	0.97	0.95	0.97
Kariyer Kararlılığı	2.568	0.083	0.044	0.97	0.95	0.97
Kariyer Stresi	2.262	0.074	0.061	0.86	0.95	0.97

Yapılan modifikasyon sonrasında kariyer kararlılığı ölçeğinin RMSEA değerinin kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine ulaştığı görülmüştür.

Şekil 2’de ölçeklere ait ilişkisiz düzey ve birinci düzey ölçüm modelleri yer almaktadır.

Şekil 2. Ölçeklere Ait İlişkisiz Düzey ve Birinci Düzey Ölçüm Modelleri

Ölçeklerin Güvenirlik Analizi

Çalışmada DFA yapıldıktan sonra ölçeklerin yapı güvenirliliğini test edebilmek için Birleşik Güvenirlik (CR) ve iç tutarlılığı test etmek için Cronbach Alfa (CA) katsayıları hesaplanmıştır. Güvenirlik analizi sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4. Ölçeklerin Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	İfade Sayısı	CR	CA
Umut	6	0,76	0.75
Kariyer Kararlılığı	6	0,73	0.74
Kariyer Stresi	20	0,95	0.93
Toplam	32		

Fornell ve Larcker (1981, s.46) Birleşik Güvenirlik (CR) katsayısının 0,70 ve üzerinde olması gerektiğini söylemişlerdir. Sosyal bilimlerde iç tutarlılığı ölçen Cronbach Alfa (CA) katsayısının 0,70'den daha büyük olması gerekmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2015). Araştırmadaki tüm ölçeklerin güvenirlilik katsayılarının 0,70' den büyük olduğu görülmektedir.

Bulgular

Çalışmanın bu kısmında katılımcıların demografik özellikleri, betimleyici istatistikler, korelasyon analizi ve hipotez testlerine yer verilecektir.

Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırma önlisans öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Toplam 490 öğrenciye anket çevrim içi olarak gönderilmiştir. Anketlerden 229'u geri dönmüştür. Google formda hazırlanan anketler tüm şıklar zorunlu olarak işaretlenecek şekilde oluşturulmuştur. Bu nedenle geri dönüş yapan anketlerde eksik doldurma olmadığından tüm anketler analize dâhil edilmiştir.

Katılımcıların % 51'i kadın, %28,4'ü 20 yaşında, %48'i posta hizmetleri programında okumakta, %24,5'i yönetim ve organizasyon bölümünde okumakta, %21'i ikinci öğretim, %55,9'u birinci sınıf ve % 38,9'u meslek lisesi mezunudur.

Korelasyon Analiz ve Betimleyici İstatistikler

Çalışmanın hipotezlerini test etmeden önce bazı betimleyici istatistiklere bakılmıştır. Ayrıca değişkenler arasında ilişkilerin olup olmadığını test etmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 5'te betimleyici istatistiklere ve korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Korelasyon Katsayıları ve Betimleyici İstatistikler

	Ort.	S.S	Çarpıklık	Basıklık	Umut	KKar	KStres
Umut	3,7656	,618	-0,506	0,323	1		
KKar*	3,2074	,755	0,120	0,114	0,399**	1	
KStres**	3,0303	,819	-0,024	-0,415	-0,421**	-,710**	1

*KKar: Kariyer Kararlılığı, **KStres: Kariyer Stresi

Çalışmada betimleyici istatistik olarak ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır. Ortalamalar incelendiğinde, umut ölçeğinin ortalamasının diğer iki ölçeğin ortalamasından biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 1,5$ sınırları içinde olması verilerin normal dağıldığının göstergesidir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Ölçeklere ait normallik değerleri incelendiğinde olması gereken değer aralığında olduğu görülmektedir.

Korelasyon katsayıları incelendiğinde ise değişkenler arasında pozitif ve negatif yönlü ilişkiler olduğu görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde, umut ile kariyer kararlılığı arasında pozitif yönde ($r = ,399^{**}$, $p < ,001$), umut ile kariyer stresi arasında negatif yönde ($r = -,421^{**}$, $p < ,001$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca kariyer kararlılığı ve kariyer stresi arasında negatif yönde ($r = -,710^{**}$, $p < ,001$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Hipotez Testleri

Bu kısımda hem değişkenlerin birbirleriyle etkileşimini tespit etmek için hem de aracılık analizini yapmak için regresyon analizi yapılmıştır. Bu çalışmada geliştirilen hipotezlerin testi ve aracılık rolünün var olup olmadığının tespiti amacıyla Baron ve Kenny'nin (1986, s.1177) 4 adımından yararlanılmıştır. Bu adımlar, öncelikle bağımsız değişkenin bağımlı değişkene etkisi (basit regresyon), bağımsız değişkenin aracı değişkene etkisi (basit regresyon), aracı değişkenin bağımlı değişkene etkisi (basit regresyon), bağımlı değişken ve aracı değişken aynı anda analize tabi tutularak bağımsız değişkene etkisi (çoklu regresyon) şeklindedir. Son adımda bağımlı değişken ile aracı değişken aynı anda analize tabi tutulduğunda bağımlı değişken üzerindeki etki azalıyorsa kısmi aracılık etkisi, etki tamamen ortadan kalkıyorsa tam aracılık etkisi olduğu söylenmektedir.

Aracılık analizi yapılmadan önce bağımsız değişkenler arasında çoklu eş doğrusallık sorunu olup olmadığını tespit etmek gerekmektedir. Bu amaçla tolerans ve VIF değerlerine bakılmıştır. Bu değerler modelde çoklu eş doğrusallık problemi olmadığını (Tolerans> .2; VIF<10) göstermiştir. Hipotezlere ait regresyon analizi bulguları Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Umudun Kariyer Stresine Etkisi Kariyer Kararlılığının Aracılık Rolü

		Model İstatistikleri				
Model Adımları		β	R ²	F	p	Sonuç
1. Model	Umut $\rightarrow$ KStres	-,421	,178	48,994	,000	Desteklendi
2. Model	Umut $\rightarrow$ KKar	,399	,159	42,895	,000	Desteklendi
3. Model	Kkar $\rightarrow$ KStres	-,710	,505	231,187	,000	Desteklendi
4. Model	Umut $\rightarrow$ KStres	-,164			,001	
	Umut $\rightarrow$ KKar $\rightarrow$ KStres	-,645	,527	126,032	,000	Kısmi Aracı Desteklendi

Sobel testi $z=2,933$, $p<0,001$). $\Delta R^2=0,35$, $p<0,001$; **KKar**: Kariyer Kararlılığı, ****KStres**: Kariyer Stresi

Hipotezleri test etmek amaçlı yapılan analizlerin *ilk adımında* bağımsız değişken umudun bağımlı değişken kariyer stresine etkisine bakılmıştır. Tablo 6 incelendiğinde umudun kariyer stresine negatif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ($\beta=-,421$, $p<0,001$). R² değeri incelendiğinde kariyer stresinin %17'lik varyansının umut kaynaklı olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinde umut arttıkça kariyer stresi azalmaktadır. Bu sonuca göre **H₁ hipotezi desteklenmiştir**.

Araştırmanın *ikinci adımında* bağımsız değişken umudun, aracı değişken kariyer kararlılığına etkisi incelenmiştir. Tabloya göre umudun kariyer kararlılığını pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir ($\beta=,399$, $p<0,001$). R² değeri incelendiğinde kariyer kararlılığının %16'lık varyansının umuda bağlı olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinde umut arttıkça kariyer kararlılığı da artmaktadır. Bu sonuca göre **H₂ hipotezi desteklenmiştir**.

Araştırmanın *üçüncü adımında* aracı değişken kariyer kararlılığının, bağımlı değişken kariyer stresine etkisine bakılmıştır. Tablo 6'ya göre kariyer kararlılığının, kariyer stresini negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır ($\beta=-,710$, $p<0,001$). R² değeri incelendiğinde kariyer stresinin %50'lik varyansının kariyer kararlılığından kaynaklandığı görülmektedir. Bu önemli bir bulgudur. Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinde

kariyer stresinin azalmasında kariyer kararlılığı büyük bir etki sahip olduğunun göstergesidir. Bu sonuca göre **H₃ hipotezi desteklenmiştir.**

Araştırmanın *dördüncü ve son adımında* bağımsız değişken umut ile aracı değişken kariyer kararlılığı aynı anda analize tabi tutulmuş ve kariyer stresine etkisine bakılmıştır. Umudun kariyer stresine etkisi $\beta=-,421$ ($p<0,001$) şeklindedir. Aracı değişken kariyer kararlılığı modele dâhil edildiğinde ise $\beta=-,164$ ($p<0,001$) beta katsayısı azalmış ve etki gücünde yine azaldığı görülmüştür. Buna göre bağımsız değişken ile aracı değişken aynı anda analize tabi tutulduğunda etki azalmış ancak tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu durumda kariyer kararlılığının, umut ve kariyer stresi arasında *kısmi aracılık* rolü üstlendiği tespit edilmiştir. R² değeri incelendiğinde ise ilk adımda 0,17 iken dördüncü adımda 0,52 olmuştur. R² değerini ilk adıma göre aracı değişken ilave edildiğinde 0,35 arttığı görülmektedir. Bu artışın istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Sobel testi sonucundada umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının aracılığının anlamlı olduğu görülmüştür ($z=2,933$, $p<0,001$). Bu sonuçlar doğrultusunda **H₄ hipotezi kısmi aracı olarak desteklenmiştir.** ($\Delta R^2=0,35$, $p<0,001$).

Sonuç ve Öneriler

Yapılan bu çalışmada umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının aracılık rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. 229 önlisans öğrencisinden oluşan katılımcılardan elde edilen verilere göre kurgulanmış olan 4 hipotezde desteklenmiştir. Kariyer kararlılığının kısmi aracılık rolü olduğu tespit edilmiştir.

Umut sadece öğrenciler için değil tüm insanlar için önemli bir psikolojik sermaye boyutudur. Umut düzeyi yüksek olan bireyler olasılıklar üzerine düşünüp, karşılıklarına çıkan engellere karşı hazırlıklı olmakta ve amaçlarına ulaşabilmek için birçok değişik yolu bilmektedirler (Güler, 2012, s.149). Umudun kariyer kararlılığı ile pozitif ilişkili olduğu (Ulaş ve Yıldırım, 2019; Hirschi, 2014) yapılan çalışmalarda görülmüştür. Ayrıca yazında üniversite öğrencilerinde umudun kariyer stresinin negatif yönde etkilediğini (Sucan, 2019; Demirtaş, 2019) tespit eden çalışmaların olduğu belirlenmiştir. Yapılan bu çalışma yazındaki çalışmalarla paralellik göstermiş **H₁ hipotezi ve H₂ hipotezleri desteklenmiştir.** Çalışma örneklemini kapsamında, umut, kariyer stresinin %17'lik bir kısmını ve kariyer kararlılığının %16'lık kısmını açıklamaktadır. Bu durum kariyer stresini azaltmak ve kararlılığını artırmak için umudun önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü adımı olan kariyer kararlılığının kariyer stresine negatif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç yazınla paralellik göstermektedir (Jung, 2020; Çöp, 2020). Dolayısıyla **H₃ hipotezi desteklenmiştir.** Kariyer kararlılığı kariyer stresinin %50'lik kısmını açıklamaktadır. Örneklem kapsamında kariyer stresini azaltmada kariyer kararlılığı oldukça önemli bir paya sahiptir. Öğrencilerin kariyer kararlılığı arttıkça kariyer stresleri azalmaktadır.

Çalışmanın ana hipotezi olan umudun kariyer stresine etkisinde kariyer kararlılığının kısmi aracılık rolü tespit edilmiştir. Dolayısıyla **H₄ hipotezi desteklenmiştir.** Her ne kadar etki ortadan kalmasa da R² değerindeki değişme göz önüne alındığında umudun kariyer kararlılığı üzerinden kariyer stresini azalttığı söylenebilir.

Katılımcıların %48'i posta hizmetleri, %24,5'i lojistik programında okumaktadır. Bu iki programda okuyan öğrenciler mezun olduklarında PTT A.Ş. de postacı olarak çalışabilecekleri gibi ulaştırma sektöründe (kargo, lojistik vb.) de çalışabileceklerdir. PTT'nin

2012 yılından itibaren bu program mezunlarını istihdam ettiği bilinmektedir. Bu nedenle bu programlardan mezun olacak öğrencilerin hem programı seçerken hem de mezun olduklarında ne olacaklarını bilmeleri kariyerleri konusunda kararlı olduklarının ve istihdam edilebilme umutları olduğunun göstergesidir. Katılımcıların %27,5'lik kısmını çağrı merkezi hizmetleri ve deniz ve liman işletmeciliği programı öğrencilerinden oluşturmaktadır. Bu program mezunu öğrencilerin de mezun olduklarında istihdam edilecekleri sektörler bellidir. Bu nedenle çalışmada öğrencilerin okudukları bölüm ile umut, kariyer kararlılığı ve kariyer stresi düzeylerinde bir farklılık olup olmadığına da bakılmış ancak öğrencilerde anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Okuduğu bölümü neden okuduğunu bilen, bilinçli tercih yaparak kariyerinde kararlı olan üniversite öğrencilerinin kariyer stresi azalmaktadır. Özellikle H₃ hipotezinin desteklenmiş olması bunun göstergesidir. Öğrenciler arasında belli bir mesleğe yönelik bölümler okumak kariyer stresini azaltabilir. Fakat bunun sağlanabilmesi için Jung (2020) kariyer kimliğinin, okunan bölüm veya programın memnuniyetinin önemli olduğunu ileri sürmüştür. Katılımcılardan alınan sonuçlar bunu destekler niteliktedir.

Çalışma sonucunda da görülmüştür ki, üniversite öğrencilerinin gelecekte kariyer stresi yaşamamaları için istihdam edilebileceklerine dair umutlu olmaları önemlidir. Umudunu kaybetmiş gençlerde doğal olarak kariyer stresi de artmaktadır. Aynı zamanda istihdam olanağı yüksek olan bölümlerde okuyan öğrencilerin kariyerleri konusunda kararlı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla umut ve kariyer kararlılığı bir arada kariyer stresini azaltmaktadır. Bu çalışmada verinin toplandığı öğrencilerin okuduğu programlar istihdam imkânı olan ve öğrencilerin istihdam edileceklerine dair umutlarının olduğu bölümlerdir. Bu bölümlerin dışında başka önlisans programlarında ve veri seti artırılarak yapılacak yeni çalışmalar sonuçları değiştirebilir. Çalışma sadece önlisans öğrencileri ile sınırlı tutulmuştur. Lisans ve lisansüstü öğrencileri üzerinde de yapılacak benzer çalışmaların konunun genellenebilirliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca literatürde çok az sayıda umut, kariyer kararlılığı ve kariyer stresi üzerine yapılmış çalışmalar olduğu görülmüştür. Son olarak, kariyer stresinin yanı sıra kariyer geleceği algısı, kariyer kaygısı, işsizlik korkusu gibi konular da çalışılabilir konular arasında değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Akçakanat, T., & Uzunbacak, H. H. (2019). Kariyer kararlılığı ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 4(9), 159-170.
- Akçay, V. H. (2012). Pozitif psikolojik sermayenin iş tatmini ile ilişkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 123-140.
- Akyüz, H. E. (2018). Yapı geçerliliği için doğrulayıcı faktör analizi: Uygulamalı bir çalışma. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 7(2), 186-198.
- Almeida, L. Y. D., Carrer, M. O., Souza, J. D., & Pillon, S. C. (2018). Evaluation of social support and stress in nursing students. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 52.
- Altınok, V. (2021). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin kariyer hedeflerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası Pegem Eğitim Kongresi*, 327-337.
- Arslan, Ü., & Uyar, B. B. (2020). Do career decidedness and career distress influence psychological and subjective wellbeing? The mediating role of mindfulness. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 7(2), 271-280.

- Arthur, M. B., Hall, D. T., & Lawrence, B. S. (1989). *Handbook of career theory*. Cambridge University Press.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal Of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173-1182.
- Bozyiğit, E., & Gökbaraz, N. (2020). Career stress determinants of the students in faculty of sports sciences. *Journal Of Computer And Education Research Year*, 8(15), 181-200.
- Cavalca, G. (2018). The shaky social citizenship of early career independent professionals: work transformation, career and life uncertainty, unrepresented rights. *Cambio*, 8(16), 183-195.
- Chartrand, J. M., Robbins, S. B., Morrill, W. H., & Boggs, K. (1990). Development and validation of the career factors inventory. *Journal of Counseling Psychology*, 37, 491–501.
- Choi, B. Y., Park, H., Nam, S. K., Lee, J., Cho, D., & Lee, S. M. (2011). The development and initial psychometric evaluation of the Korean career stress inventory for college students. *The Career Development Quarterly*, 59(6), 559-572.
- Çakan, S. (2021). Dijital dönüşüm çağında kariyer planlamasını etkileyen yeni değerler ve yetkinlikler: üniversite düzeyindeki öğrenciler üzerine bir araştırma. *Scientific Journal Of Innovation And Social Sciences Research*, 1(1), 87-100.
- Çelik, M. (2020). Dördü bir arada: Kariyer uyumunun yordayıcıları olarak iyimserlik, umut, bölüm uygunluğu ve istihdam edilebilirlik. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 293-305.
- Çelik, H. E., & Yılmaz, V. (2013). *LISREL 9.1 ile yapısal eşitlik modellemesi*. Ankara: Ana Yayıncılık.
- Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel psikolojik sermaye: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.
- Çöp, S. (2020). Kariyer stresinin kariyer kararlılığı üzerindeki etkisinde sosyal ağ desteğinin aracılık rolü: Gastronomi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(10), 835-856.
- Demir, R., & Türk, F. (2020). Pozitif psikoloji: Tarihçe, temel kavramlar, terapötik süreç, eleştiriler ve katkılar. *Humanistic Perspective*, 2(2), 108-125.
- Demirtaş, A. S. (2019). Sürekli umut ve kariyer stresi arasında bilişsel esnekliğin paralel çoklu aracılığı. 21. *Uluslararası Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi*, Tam metin bildiri kitabı, 77-84.
- Diemer, M. A., & Blustein, D. L. (2007). Vocational hope and vocational identity: Urban adolescents' career development. *Journal of Career Assessment*, 15(1), 98-118.
- Edwards, K. J., Hershberger, P. J., Russell, R. K., & Markert, R. J. (2001). Stress, negative social exchange, and health symptoms in university students. *Journal of American College Health*, 50(2), 75-79.
- Emirel, M., & Bozkurt, Ö. (2022). Kariyer stresi ile belirsizlikten kaçınma arasındaki ilişkinin incelenmesi: sigortacılık ve sosyal güvenlik bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 13(1), 1-16.
- Erhan, T., Karagöz, Ş., & Uzunbacak, H. H. (2021). Kariyer kararlılığın psikolojik iyi oluş üzerine etkisinde psikolojik sağlamlığın aracılık rolü. *Journal Of Management And Economics Research*, 19(4), 171-198.

- Erkuş, A., & Fındıklı, M. A. (2013). Psikolojik sermayenin iş tatmini, iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 42 (2).
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 39-50.
- Gerçek, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin iş (istihdam) umudu ile akademik branş memnuniyeti düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(2), 266-277.
- Ginevra, M. C., Pallini, S., Vecchio, G. M., Nota, L., & Soresi, S. (2016). Future orientation and attitudes mediate career adaptability and decidedness. *Journal of Vocational Behavior*, 95, 102-110.
- Gordon, V. N. (1998). Career decidedness types: A literature review. *The career development quarterly*, 46(4), 386-403.
- Gutman, L.M. & Schoon, I. (2012). Correlates and consequences of uncertainty in career aspirations: gender differences among adolescents in england. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 608-618.
- Güler, B.K. (2012). Pozitif psikolojik sermaye: Tanımı bileşenleri ve yönetimi. A. Keser, G.Yılmaz, Ş. Yürür (Ed). Çalışma yaşamında davranış güncel yaklaşımlar kitabının içinden (s.137-166). (2. Baskı).Kocaeli: Umuttepe yayınları.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* (2.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Harrington, D. (2009). *Confirmatory factor analysis*. New York: Oxford University Press.
- Hirschi, A. (2014). Hope as a resource for self-directed career management: Investigating mediating effects on proactive career behaviors and life and job satisfaction. *Journal of Happiness Studies*, 15(6), 1495-1512.
- Jung, Y. M. (2020). Nursing students' career identity, satisfaction with major, and career stress by career decision type. *Japan Journal of Nursing Science*, 17(1), e12281.
- Kline, R. B. (2019). *Yapısal eşitlik modellemesinin ilkeleri ve uygulaması* (S. Şen, Çev.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Li, H., Ngo, H. Y., & Cheung, F. (2019). Linking protean career orientation and career decidedness: The mediating role of career decision self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 115, 103322.
- Lopez, S. J., Snyder, C. R., & Pedrotti, J. T. (2003). Hope: Many definitions, many measures. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (s. 91-106). American Psychological. <https://doi.org/10.1037/10612-006>
- Lounsbury, J. W., Tatum, H. E., Chambers, W., Owens, K., & Gibson, L. W. (1999). An investigation of career decidedness in relation to "Big Five" personality constructs and life satisfaction. *College Student Journal*, 33(4), 646-652.
- Luthans, F., Avolio, B.J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction, *Personnel Psychology*, 60, 541-572.

- Luthans, F., Luthans, K. W., & Luthans, B.C. (2004). Positive psychological capital: beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47 (1) , 45-50.
- MacCallum, R.C., Browne, M.W., & Sugawara, H., M. (1996). Power analysis and determination of sample size for covariance structure modeling. *Psychological Methods*, 1(2), 130-49.
- Meydan, C.H., & Şeşen, H. (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- ÖSYM (2022). Sayısal Veriler. <https://dokuman.osym.gov.tr/>
- Özden, K., & Sertel-Berk, Ö. (2017). Kariyer Stresi Ölçeği'nin (KSÖ) Türkçe'ye uyarlanması ve psikometrik özelliklerinin sınanması. *Psikoloji Çalışmaları*, 37(1), 35-51.
- Özer, A. & Altun, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin akademik erteleme nedenleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(21), 45-72.
- Park, I. S., & Han, Y. J. (2017). A study on the difference in career attitude maturity, career identity, stress management, and satisfaction for major classes of nursing students according to demographic characteristics. *The Journal of Employment and Career*, 7(1), 145–167 (in Korean).
- Polatçı, S., & Gültekin, Z. (2017). Meslek yüksekokulunda okuyorum seçtiğim mesleğe uygun muyum?. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 384-396.
- Rand, K. L., & Cheavens, J. S. (2009). Hope theory. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), *Oxford library of psychology. Oxford handbook of positive psychology* (p. 323– 333). Oxford University Press.
- Restubog, S. L. D., Florentino, A. R. & Garcia, P. R. J. M. (2010). The mediating roles of career self-efficacy and career-decidedness in the relationship between contextual support and persistence. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2),186-195.
- Rottinghaus, P. J., Jenkins, N., & Jantzer, A. M. (2009). Relation of depression and affectivity to career decision status and self-efficacy in college students. *Journal of Career Assessment*, 17, 271-285.
- Sabuncuoğlu, Z. (2011). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. 5. Basım, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Santilli, S., Nota, L., Ginevra, M. C., ve Soresi, S. (2014). Career adaptability, hope and life satisfaction in workers with intellectual disability. *Journal of Vocational Behavior*, 85(1), 67-74.
- Schumacker, R., & Lomax, R. (2010). *A beginner's guide to structural equation modeling*. NJ: Taylor & Francis Group.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14.
- Seligman, M. E. P. (2002). *Authentic happiness*. New York: Free Press.
- Snyder, C.R., Harris, C. , Anderson, J.R., Holleran, S.A., Irving, L.M. , Sigmon, S.X. , Bshinobu, L., Gibb, J., Langelle, C., & Harney, P. (1991). The will and the ways: development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60 (4), 570-585.
- Sucan, S. (2019). The relationship between hope and perceived stress in teacher candidates. *International Journal of Higher Education*, 8(2), 1-6.

- Şen-Baz, D. (2019). Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunu yordamada kariyer kararı öz-yeterliği ve umudun rolünün incelenmesi. *Kariyer Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 2(2), 144-165.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (Sixth edition). United States: Pearson Education.
- Taş, M. A., & Alparslan, A. M. (2020). Kültürel değerler, psikolojik sermaye ve kariyer uyum yeteneği ilişkisine dair bir saha araştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (Özel Sayı), 417-440.
- Torun, Y., Çakar, H., & Budak, S. (2021). Üniversite öğrencilerinin temel benlik değerlendirmeleri ile kariyer stresleri arasındaki ilişkide girişimcilik niyetinin aracılık rolü: bir vakıf üniversitesi örneği. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (53), 280-304.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2022). İşgücü İstatistikleri 1. Çeyrek (Ocak-Mart) verileri. <https://data.tuik.gov.tr>
- Turpcu, E., & Akyurt, H. (2018). Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer streslerinin belirlenmesi: giresun üniversitesi lisans öğrencileri üzerine bir araştırma. *International Journal of Social Science*, 69, 365-390.
- Ulaş, O., & Yıldırım, I. (2019). Influence of locus of control, perceived career barriers, negative affect, and hopelessness on career decision-making self-efficacy among Turkish university students. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 19(1), 85-109.
- Uthayakumar, R., Schimmack, U., Hartung, P. J., & Rogers, J. R. (2010). Career decidedness as a predictor of subjective well-being. *Journal of Vocational Behavior*, 77(2), 196-204.
- Üzüm, B., Uçkun, S., & Uçkun, C.G. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Yaşadığı Bir Fenomen: Kariyer Stresi. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research (Jshsr)*, 5(24), 1641-1651.
- Yakushko, O., & Sokolova, O. (2010). Work hope and influences of the career development among Ukrainian college students. *Journal of Career Development*, 36(4), 310-323.
- Yang, P. (2017). Development of a career stress scale for hospital nurses: Implications for workplace counseling. *Journal of Employment Counseling*, 54, 156-167. <https://doi.org/cnvm>.
- Yang, P., & Yang, C. C. (2019). Importance of personality and career stress for flight attendants' career satisfaction. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 47(1), 1-12.
- Yavuzaslan, A., Barışçıl, A., & Farkas, M. F. (2016). Stress and future career aspirations among university students in Turkey. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 8(1), 233-250.
- Yılmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının kariyer streslerinin karma araştırma yaklaşımı ile incelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 93-105.
- YÖK Önlisans Atlas (2022). <http://yokatlas.yok.gov.tr>
- Yu, X., Luo, N., Liu, X., Li, H., Li, L., & Mei, Y. (2021). Effect of proactive personality on career decidedness: the mediating role of career exploration and the moderating role of anticipated regret. *Frontiers in psychology*, 12. DOI:10.3389/fpsyg.2021.763224

Norman Fethi'nden Magna Carta'ya: İngiltere'de Kralların Ölümünün Siyasi Sonuçları

Tolgahan Karaimamoğlu^{a, b}

Özet

Ortaçağ kralları sahip oldukları kişisel bilgi, tecrübe ve yetenekleri sayesinde etki yaratmışlardır. Bundan dolayı da ortaçağ krallıklarının başarısı kralların kişisel dönemleriyle yakın ilgilidir. Böyle bir konjektörde kralların yaşamları ve ölümleri de sıradan olmamıştır. Çünkü bu iki süreç ve ardından kimin yeni kral olacağı sorusu siyasi periferde ciddi değişiklikleri tetiklemiştir: İngiltere'de olduğu gibi. İngiltere'de 1066-1216 yılları arasında kralların ölümleriyle meydana gelen olaylar ülkenin kaderini de ciddi şekilde etkilemiştir. Bu süre zarfında İngiltere tahtında dokuz kral bulunmuştur. Norman Fethi'nden Magna Carta'nın kabulüne uzanan süreçte, dokuz kralın ölümü sonucu oluşan siyasi iklim İngiltere hatta kıta geneli için büyük bir etki yaratmıştır. Çalışma bu noktadan hareketle 1066-1216 yılları arasında dokuz kralın dönemleri, ölümleri ve bu ölümlerin ülkenin siyasi koşullarını ne yönde etkilediğini açıklamaya odaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

İngiltere
Krallar
Ölüm
Siyasi Sonuçlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.02.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071613

From the Norman Conquest to Magna Carta: The Political Consequences of the Deaths of Kings in England

Abstract

Medieval kings had an impact thanks to their personal knowledge, experience and abilities. Therefore, the success of medieval kingdoms is closely related to the personal periods of the kings. In such a conjuncture, the lives and deaths of kings were not ordinary. Because these two processes, and then the question of who will become the new king, triggered serious changes in the political periphery: as in England. The events that took place with the deaths of the kings in England between the years 1066-1216 seriously affected the fate of the country. During this time, there were nine kings on the throne of England. In the process from the Norman Conquest to the adoption of the Magna Carta, the political climate resulting from the death of nine kings had a great impact on England and even the continent in general. From this point of view, the study focuses on explaining the periods and deaths of nine kings between 1066-1216 and how these deaths affected the political conditions of the country.

Keywords

England
Kings
Death
Political Consequences

About Article

Received: 10.02.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1071613

^a tolga_han33@windowlive.com

^b Öğr. Gör. Dr. Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Yenişehir/Mersin 0000-0002-7614-4428

Giriş

Tanrı aşkına, hadi oturalım ve
kralların ölümleriyle ilgili
üzücü hikayeler anlatalım.

(William Shakespeare, *Richard II*, Act 3 Scene 2.)

Ortaçağ Avrupa'sında, krallar sıradan insanlar değillerdir: Kilise tarafından taç giydirilen, sınırsız politik güçleri olan, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi gibi hareket eden ve sıradan insanlardan farklı olarak "doğüstü" yeteneklere sahip olduklarını iddia eden kişilerdir. Fransa'da başlayan ve kısa süre sonra İngiltere kralları tarafından da benimsenen "tüberkülozlu hastaları Kral dokunuşuyla iyileştirme" törenleri, tebaaları üzerinde kendilerine biçtikleri bu eşsiz rolü bir anlamıyla göstermektedir (Karaimamoğlu-a, 2021, s. 57-63). Aynı zamanda hepsi aynı kimliğe yani İngiltere Krallığı'na aitti. Dolayısıyla böyle bir ortamda Kralların ölümlerinin de sıradan ölümler olması beklenemezdi.

Ortaçağ İngiltere'sinde özellikle bir Kralın ölümü, ülke politikalarının, ittifakların, savaşların ve siyasi kariyerlerin yapılması veya bozulması için gerekli tüm koşulları hızla ortaya çıkartmıştır. Bu anlamıyla İngiltere, ortaçağ Krallıkları arasında bu değişikliklerin belirgin şekilde yaşandığı yegane ülkelerden biridir. Zira İngiliz krallarının sadece yaşarken değil öldükten sonra da bir bedenlerinin olduğu yani "iki bedene" sahip olduğuna yönelik özel bir jargon bu ülkenin hukukçuları tarafından geliştirilmiştir. Bu durum İngiliz kralların fiziksel bedenleri ile politik bedenleri arasındaki ayrımı ifade etmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla her hükümdar değişikliği bu ada ülkesinin kaderini her haliyle derinden etkilemiştir (Kantorowicz, 2018, s. 27-46).

Kralların bu derece önemli olduğu bir ortamda ne şekilde öldükleri/öldürüldükleri ve arkalarında bıraktıkları/bırakmadıkları vasiyetleri de bir o kadar önemlidir. Çünkü mevcut kralın ölümü beklenmedikse veya ardında belirsiz bir veraset bırakmışsa, ölüm siyasi çatışmaların veya iç-dış savaşların başlangıcı olmuştur. Tıpkı Aziz Edward, II. William ve I. Henry'nin ölümlerinin ardından (aşağıda açıklandığı üzere) yaşanan olaylarda olduğu gibi. Ancak tam tersi olaylarda yaşanmıştır: Edward II, Richard II ve VI. Henry'nin başına geldiği gibi, siyasi çatışmalar da zaman zaman kralların ölümlerini hızlandırmıştır. İngiltere tarihinde kritik gelişmelerin yaşandığı 1066-1485 yılları arasındaki zaman diliminde sekiz İngiliz Kralı şiddet (savaş-şüpheli kazalar-öldürülme) sonucu ölmüştür. Bu ölüm oyları genellikle ortaçağ kroniklerini, modern tarihçileri ve hatta günümüz okuyucularını dahi şaşkınlık içinde bırakmıştır. Dolayısıyla bu ölümler ortaçağa özgü bir Kral ölümü büyüğü olarak da kalmamışlardır. Sadece Kral I. Charles'ın ölümünün (vatana ihanet suçundan başı kesilerek idam edildi) İngilizlerin hayal gücü üzerinde devam eden etkisini düşünmemiz dahi bu durumu açıklar mahiyettedir (Disraeli, 1851, s. 23-57). Bir kralın ölümü aynı zamanda iki saltanat arasında önemli bir sembolik geçiş noktası ve Krallığın bir sonraki nesle devredilmesini de temsil etmektedir. Bundan dolayı cenaze ve taç giyme törenleri hanedanın ve Kraliyet makamının sürekliliğini vurgulamaktadır (Francis, 1999, s. 2-6; Braet ve Verbeke, 1983, s. 1-18, 60-77).

Mevcut kralın ölümü gücün bir nesilden diğerine aktarılması için de ciddi bir fırsattır. Ancak bir varis başarılı olmak için rakiplerine karşı sert politikalar içerisine girdiğinde de ciddi sorunlar ve gerilimler oluşmuştur. Aynı zamanda bir kraliyet varisinin beklenmedik şekilde

ölümü de büyük sorunlara neden olmuştur: I. Henry'nin oğlu William Atheling ile II. Henry'nin oğlu olan Genç Kral Henry'nin ölümlerinde olduğu gibi. I. Henry'nin kızı tarafından öldürülmeye teşebbüs edilmesi gibi eşine az rastlanır bir olay ise bu durumun dikkat çekici başka bir örneğidir. Aynı zamanda kraliyet cinayetinden ve gaspın yarattığı belirsizliklerden başka zorluklar da ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi, kralın öldüğünü herkes kabul etmezse ne olacağı sorunudur. Bu durum, kralın hayatta olduğuna dair efsanelere ve bu efsaneleri kendi çıkarları için kullanan sahtekarların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Harold, Edward II, Richard II ve Yorkist hanedanının son üyelerinin hepsi bu tür hikayelerin konusudur (Davies, 1856, s. 39-87; Andrews, 2019, s. 1-18).

Dönem kroniklerine bakıldığında, kralların ani ölümleri ise yaygın şekilde Tanrı'nın günahları sebebiyle onları cezalandırdığı, ilahi bir yargı olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, William Rufus'un ani ve beklenmedik ölümü, Kilise karşıtı bir Kral için ilahi yargı/cezalandırma olarak görülmüştür (Mason, 2008, s. 8-19, 23-38). Kroniklerde yer alan bilgilere bakılacak olursa, Harold Godwinson ve I. Richard'ın (Aslan Yürekli) ok yarasıyla ölümleri de bu örneğe eklenebilir. Bu düşünce tarzı özellikle dini ve ideolojik kavramların bu kadar iç içe geçtiği bir çağda, Kilise tarafından sevilen ve nefret edilen krallar için de sıklıkla kullanılmıştır. Kronikler, ayrıntılarına yer verileceği üzere kralların son anlarını ve ölümlerini (aşağıda açıklandığı üzere) ilginç detaylarla kaydetmişlerdir.

Norman Fethi'nden Magna Carta'nın Kabulüne Kadar Yaşanan Gelişmeler

İngiltere geçmişten günümüze siyasi, ekonomik ve kültürel olarak Avrupa'nın bir parçası olmuştur. Yazılı bir anayasası olmadan, kültürel gelenek ve tamüller temelinde "Meşrutî Monarşi" ile yönetilen İngiltere'de kurumsal devamlılık esastır. Yakın geçmişte yaşanan bir olay bu durumu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Prenses Diana (1997) meydana gelen bir trafik kazası sonucunda hayatını kaybetmiştir. Diana'nın öldükten sonra şehitlik ve azizlik sıfatlarıyla anılması, İngiltere'de kraliyet geleneklerinin ortaçağdan beridir devam ettiğinin önemli bir göstergesiydi. Böyle köklü bir geleneğe sahip olan İngiltere'de Kralların öldükleri yerler, ölüm nedenleri, Krallığın o anki durumu ve Kralın çevresindekilerin onun ölümüne ne derece hazırlıklı oldukları, ülkenin gidişatını da önemli ölçüde etkilemiştir. Genel anlamda kralların ve kraliyet ailesinden olanların cenaze törenlerinin ortak noktası ise birleştirici, eşitleyici ve kurumsal devamlılığı vurgulamasıydı.

İngiltere tarihi için 1066 yılı ise nereden bakılırsa bakılsın gerçek bir milattır. Zira Ocak 1066'da, Wessex'in son Anglo-Sakson hanedanı olan Kral (İtirafçı) Edward, Westminster'de öldüğünde ülke karışmıştır. Edward'ın ölümü bir kralın ölümüyle sınırlı kalmayacak, İngiltere tarihinin en büyük dönüm noktalarından biri olan Normandiyalı William tarafından ülkenin fethine yol açacaktır. Edward'ın saltanatının koşulları bu krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur: Çocuğunun olmaması hanedanın devamı için ciddi bir sorundur. Edward'ın naaşının Westminster Manastırı'na gömüldüğü günlerde İngiltere'de veraset savaşları başlamıştır. Hem kimliği hem de kendi döneminde sağladığı barış ve huzur ortamı dolayısıyla Edward'a "Aziz" olarak hürmet eden Anglo-Saksonlar onu efsaneleştirerek mucize dolu hikayelerinin başkahramanı yapmışlardır (Rex, 2013, s. 16-38).

Edward sonrasında akrabası Normandiya Dükü William ve kayınbiraderi Godwin'in en büyük oğlu Wessex Kontu Harold tahtı ele geçirmek için kıyasıya bir rekabet içine girdikleri sırada Norveç Kralı Harald'da bu mücadeleye dahil olmuştur. İngiltere kısa bir süreliğine de olsa (Avrupa'da eşine rastlanmadık şekilde) bu "üç Kral" tarafından yönetilmiştir (tıpkı 1483

ve 1936 yıllarında da olduğu gibi). Ancak 14 Ekim tarihinde Hastings'te meydana gelen muharebe sonucu belirlemiş, Harold öldürülmüş ve İngiltere yönetimi Normanlara geçmiştir. Tarihte "Fatih" olarak anılan I. William, Westminster Kilisesi'nde İngilizler tarafından taç giydirilip Kral ilan edilirken, dışarıda bu durumu (yeni işgalci yönetimi) kabullenmeyen protestocuların bir kısmı öldürülmüş ve binalar ateşe verilmiştir (Public Record Office, 1988, s. 25-40).

Normanların İngiltere'yi fethetmeleri, bir kralın ölümünün derin siyasi etkisini gösteren önemli örneklerden biridir. Çünkü kralın şahsının krallığın geleceği için çok önemli olduğu bir çağda, bu iki ölüm (Edward-Harold) "İngiltere'nin Fetih" tarihinde kritik bir olaydır. Norman yönetimi, Avrupa'dan yansıyan siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve dini etkilerle İngiltere'yi hızla Normanlaştırmaya başlamıştır. Kuzey'de 1069-1070 ve 1075 yıllarında başlayan büyük ayaklanmalar kanlı şekilde bastırılmıştır. Beyaz Kule, Londra Kulesi'ne dönüştürülmüş, Tyne Nehri kıyısında daha sonra Newcastle kentine dönüşecek olan yeni bir kale inşa edilmiştir. Birçok kale de onarılmıştır. Kiliselerde de yeni düzenlemelere gidilmiş, Canterbury Başpiskoposluğuna William'ın başdanışmanlarından olan Lanfranc'ı getirmiştir. Kilise'de yapılan ciddi değişikliklere rağmen kurumsal çıkarlar gözetilmiş arazi ve gelirleri genişletilmiştir. William'ın krallığa kendi egemenliğini dayatması ve adamlarını kilise ve aristokraside kilit konumlara yerleştirmesi birkaç yıl içinde tamamlanmıştır (Black, 2017, s. 29).

İngiltere aynı zamanda 1066'dan sonra dış siyasetinde de ciddi değişiklikler yaşamaya başlamıştır. William ülkenin Kuzey Denizi çevresinde, Viking yörüngesindeki varlığını sona erdirmiştir. İngiltere artık yeni akraba devleti olan Fransa üzerinden tüm Fransızca konuşan bölgelerin bir parçası haline gelmiştir. Bundan dolayı da Roma'dan kaynaklanan kilise reform hareketi, İngiltere üzerinde derin bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ışığında net bir saptama yapılacak olursa 1100 yılındaki İngiltere her haliyle artık 1065 yılındaki İngiltere'den çok farklı bir ülkedir (Thomas, 2008, s. 55-90).

William'ın bir ülkeyi bu şekilde ele geçirmesi kimilerince şanslı olduğu şeklinde yorumlanmış olsa da dönem içerisinde bu şansa değil, Tanrı'nın yargısına bağlanmıştır. Buna karşın Fatih William'da 1087'deki bir kaza sonucunda trajik şekilde hayatını kaybetmiştir. Seine Nehri'ndeki Mantes-la-Jolie'de Fransa kralına karşı seferdeyken atının bir ateş kıvılcımından aniden ürkmeye sebebiyle kaçarken eyerinin kulpu onu ağır şekilde yaralamıştır. Bu kazanın neden olduğu iç kırım, 9 Eylül 1087'de onun Rouen'de William'ın ölümüne yol açmıştır (William of Malmesbury, II, s. 510-514). Ölür ölmez adamları tarafından terk edilen ve elbiseleri dahi çalınan Kral kötü şartlar altında mezara konulmuştur. Fatih William, 1087 yılında öldüğünde arkasında artık her haliyle yeni bir İngiltere bırakmıştır (Ordericus Vitalis, 1969, s. 248-249).

Aziz Edward'ın ölümü gibi Fatih'in ölümü de, bölünmüş ve tartışmalı bir veraset bırakmıştı ancak bir farkla: William'ın sorunu hanedanının devamı için oğul eksikliği değil aksine üç hırslı oğlunun başa geçmek için kıyasıya rekabet etmesiydi. William iki krallığa sahip olduğu için mirası da oğulları arasında bu ayarında paylaştırılmıştır. Zira ülke topraklarının paylaşılması (bölgesel bazlı) o zamanlar da başvurulan bir uygulamaydı. William, Normandiya Düklüğü'nü büyük oğlu Robert'a, İngiltere'yi de kızıl saçları ve kızıl yüzü nedeniyle "Rufus" (Latince kırmızı demek) lakaplı ikinci oğlu William'a vermiştir. Üçüncü oğul Henry ise (aşağıda açıklandığı üzere) en şanslı olanlarıdır.

Fatih'in çocukları kendisinden de hırslı çıkmıştır. Bu dönem de Robert bir süre II. William ile taht mücadelesine girse de başarılı olamayacağını anlayınca Normandiya'dan dahi vazgeçerek, I. Haçlı Seferleri'ne katılmak için belli bir miktar para alarak bölgeden ayrılmıştır. Ancak II. William'ın 2 Ağustos 1100 yılında New Forest'te katıldığı bir av sırasında "kaza oku ile ölmesi yada öldürülmesi" İngiltere tarihinin yine önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur (Ordericus Vitalis, 1969, s. 783; Warren, 1959, s. 22-29; Hollister, 1973, s. 637-653). Robert haberi duyar duymaz Kutsal Topraklar'dan dönerken, o sırada II. William'ın yanında bulunan küçük kardeşi I. Henry (1100-1135) için bu şanslı zamanlama ona krallığı getirmiştir. Robert döndüğü an eski davasının peşinden giderek, İngiltere'yi ele geçirmek için bir ordu kurmuştur. İngiltere'ye yerleşmiş Norman soylularının iki kardeş arasında bir seçim yapması gerektiğinde onlar tacı ve hazineyi elinde tutan I. Henry'den yana ağırlıklarını koymuşlardır. Henry, 1106'da yapılan Tinchebray savaşında Robert'ı ele geçirerek Normandiya ve İngiltere'yi tek bir yönetim altında birleştirmiştir. Bakıldığında artık Normandiya ve İngiltere huzursuz bir ailenin şirketi gibi yönetilmektedir (Eadmer, s. 184).

Dolayısıyla II. William'ın ölümünün kaza olduğu kabul edilse bile, beklenmedik bir ölümün ve bu ölümün zamanlamasının nasıl derin siyasi sonuçlar doğurabileceği anlaşılmaktadır (Mason, 1977, s. 1-20). II. William öldüğünde arkasında bir erkek evlat bırakmamıştı. I. Henry ise kendinden sonra da İngiltere ve Normandiya'nın tek elde istikrarlı şekilde yönetilmesinin devamı için hayatta olan biricik oğluna güvenmektedir. Ancak oğlu William Atheling'in henüz 17 yaşındayken bir deniz kazası sonucu (1120) ölümüyle sarsılmıştır. Zira bu trajik ölümün ciddi sonuçları olmuştur. Çünkü kralın meşru bir erkek varisi kalmamıştır. Bu durumda kızı Matilda tahtın tek varisi olarak ön plana çıkmıştır. Henry'nin aşırı yeme sonucu oluşan bir mide hastalığı sonucunda 11 Aralık 1135'te ölmesi ise İngiltere'de anarşi olarak adlandırılan bir siyasi istikrarsızlık dönemi başlatmıştır (Regesta regum Anglo-Normannorum 1066-1154, s. 1956; Newman, 1988, s. 141, 206-128).

I. Henry öldüğünde kızı ve kocasının yönetimine rıza göstermeyen İngiliz soyluları yeğeni Stephen'ı destekleyerek onu tahta çıkartmışlardır. Matilda'nın bu duruma şiddetli itirazı İngiltere'de çetin bir iç savaş yaşanmasına neden olmuştur. İngiltere'yi yangın yerine çeviren bu iki kuzen arasında ki çatışmalar nihayet bir anlaşma ile Stephen ölmeden bir yıl önce (1153) son bulmuştur. Bu anlaşma ise tahtın varisini belirlemekteydi: Stephen ölene kadar Kral kalacak ondan sonra tahtı Matilda'nın oğlu Henry devralacaktır (Matthew, 2002, s. 206-214).

Anlaşma Stephen'ın en büyük oğlu Eustace'in 1153'teki ani ölümü ile pürüzsüz şekilde gerçekleşmiştir. Stephen böylesine rahatsız edici bir saltanattan muzdarip olmasına rağmen, doğal nedenlerle ölmüştür. Kronikler, Dover'de bulunduğu sırada (25 Ekim 1154) bağırsaklarında başlayan şiddetli bir ağrı sonucunda hayatını kaybetmesi hakkında biraz da ilginç şekilde kötü bir yorum yapmamışlardır. Daha çok kutsallık içerisinde örnek bir ölümle anılan Kral, Kent'teki Faversham Manastırı'na gömülmüştür (Gervase of Canterbury, 1879, s. 159).

Matilda'nın oğlu II. Henry (1154-1189) İngiltere tahtına en rahat oturan isimlerin başında gelmektedir. Yeni Kral, kendinin tek hükümdar olduğunu ilan edercesine Stephen döneminde güçlenen baronların gücünü kırmıştır. Baronların maddi nüfuzlarını kırmak için ellerindeki bir dizi taşınmaza dahi el koymaktan çekinmemiştir. II. Henry başarılı olamasa da İngiltere tarihinde ilk kez bir girişim başlatarak kiliseyi hedef almıştır. Kilise'nin yetkilerinin kısıtlanması amacıyla *Constitutions of Clarendon* yasasını çıkartmıştır. II. Henry'nin başlattığı

bu girişim ancak VIII. Henry (Tudor) tarafından gerçekleştirilebilecektir (Montagu, 1864, s. 37).

II. Henry mirasla, kendisinin ve ailesinin askeri eylemleriyle ve Eleanor'la (Fransa krallığının yaklaşık üçte birini oluşturan bir dükülüğün varisi) evlilik sonucunda Pirenelerden Cheviots'a kadar geniş ama dağılmış bir imparatorluk kurmuştur. Dover Boğazı'nın karşı yakasında ki çıkarlarını korumak için birçok kez Fransa ile savaşımıştır. Ancak sonunu getiren olay ise aile içinden gelmiştir. Özellikle oğullarının asi davranışları ve eşiyle yaşadığı çatışma yüzünden sıkıntı yaşamıştır. Tıpkı Fatih William gibi, Henry'de mirasını bölerek oğullarının hürslerini tatmin etmeye çalışmıştır: Büyük oğlu Henry'e, İngiltere, Normandiya ve Anjou'yu, ikinci oğlu Richard'a, Poitiers ve Aquitaine verirken üçüncü oğlu Geoffrey ise evlilik yoluyla Brittany kontu oldu. Dördüncü oğlu John ise önemli bir toprak parçası alamamıştır (William of Newburgh, s. 146-147; Warren, 1977, s. 594-601).

Bu paylaşım dahi sorunların bitmesine yetmemiştir. İngiltere tarihinde belki de ilk kez babası hayatta olmasına karşın bir varis, Kral unvanıyla hareket etmeye başlamıştır: Henry. Babasına karşı başlattığı ikinci isyanı sırasında Henry'nin ve kısa süre sonra da Geoffrey'nin beklenmedik ölümü ise işleri değiştirmiştir. Bu beklenmedik ölümler, Richard'ı babasının bütün topraklarının en güçlü varisi olarak ortaya çıkartmıştır (Public Record Office, 1899, s. 1-7).

Richard ve John (Fransa Kralı'nın da desteğiyle) babaları II. Henry'ye karşı başlattıkları son büyük isyan girişiminde başarılı olmuşlardır. 6 Temmuz 1189'da Touraine'deki Chinon kalesinde bu olayın neden olduğu üzüntü sonucunda Kral hayatını kaybetmiştir. Bazı kronikler onun ölümünü oğullarının davranışlarının kötü bir yansıması olarak değerlendirmiştir. Henry'nin hayatta kalan en büyük oğlu (Aslan Yürekli) Richard, 3 Eylül 1189 tarihinde İngiltere'nin Kralı ve Fransa'daki geniş Plantagenet topraklarının tek hükümdarı olmuştur.

I. Richard'ın saltanatı İngiliz monarşisi içerisinde kısa ama maliyeti oldukça yüksek bir dönemdir. Yönettiği ülkenin diline dair tek bir cümle bilmeyen Kral'ın ilk icraatları ise şaşırtıcıdır. I. Richard ülke içinden çok dışarıdaki olaylarla ilgilenmiştir. Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü Haçlılardan geri alması sonucu Papalık öncülüğünde kurulan III. Haçlı Seferine, Fransa ile yakın ilişkisi olan I. Richard'da kayıtsız kalamayarak (1190) katılmıştır. Haçlı Seferleri'nin hırslı destekçilerinden biri olan Kral, savaşı finanse edebilmek için tüm uyruklarını ağır şekilde vergilendirmiştir. Öyle ki yakın çevresine "bir alıcısını bulsam Londra'yı dahi satarım" dediği rivayet edilmektedir (Jenkins, 2011, s. 65).

Aslan Yürekli Richard'ın ölümü ise ironik olmuştur. Limousin'deki Châlus-Chabrol'de bir asi vasalının kalesini kuşatırken, savunmadaki garnizondan bir askerin attığı okla vurulmuş ve birkaç gün sonra 8 Nisan 1199'da septisemiden ölmüştür. Ölmeden önce kendisini yaralayan askeri affeden Richard'ın bu trajik ölümü bir kısım İngiliz tarihçisi tarafından "karıncanın aslanı öldürmesi" şeklinde yorumlanmıştır (Hendersen, 1959, s. 236-237).

İngiltere tarihinde kimin kral olamayacağı ve aynı zamanda da sıranın kendisine gelmeyeceği sorulsaydı bunun cevabı kuşkusuz (Yurtsuz) John olurdu. Her ne kadar abisi Richard gibi askeri bir deha ve karizmadan yoksun olsa da, John (1199-1216), İngiltere tarihine damga vuran isimlerden birisi olmayı başarmıştır. Richard'ın bir varisinin olmaması ve kendisinin tek isim olarak kalması yine de çoğu kesim tarafından pekte sıcak karşılanmamıştır.

Yeni kralın ülke içinde ve dışında attığı adımlar o ünlü sözleŐmenin (Magna Carta) doğmasına neden olmuştur (Noorthouck, 1773, s. 3756). İlk olarak Dover Boğazı'nın karşı yakasındaki topraklarını genişletme siyaseti güden John, Fransa'yla uzun süren masraflı savaşlar yapmıştır ve bu çatışmalar neticesinde de Fransa'daki topraklarının büyük kısmını kaybetmiştir. Bu baŐarisız genişleme siyaseti ise ülke içinde ve dışındaki prestijini ciddi Şekilde sarsmıŐtır. John'nun da tıpkı selefleri gibi Katolik kilisesinin İngiltere'deki nüfuzunu kırmak istemesi ise önemli olayları tetiklemiştir. John bu amaçla 1209 yılında ilk olarak Papa'nın Canterbury BaŐpiskoposu olarak atadığı Stephen Langton isimli din adamına karşı çıkararak bu dini makama kendisinin belirlediği birisinin atanacağını bildirmiştir. John'un, Papa'nın İngiltere'deki gücünü hedef alması çatışmayı başlatmıştır. Papa, devam eden sürtüŐmeler sürecinde ortaçağın en etkili silahlarından birisi olan aforoz gücünü John'a karşı kullanmaktan çekinmemiştir. Aynı zaman da İngiltere'de bulunan Katolik kiliseleri Papa tarafından kapatılmıŐtır. Ancak lke içinde ve dışında zayıf olması kısa sürede Papa'nın isteklerini kabul etmesine neden olmuştur (Loengard, 2010).

John, Fransa Kralı Philip'e kaptırđıđı Normandiya'da ki topraklarını geri almak için başlattığı Bouvines Savaşı'nda ağır bir yenilgi alması ise son nokta olmuştur. Zira bu baŐarisızlık Baronların başından beri beklediği fırsatın doğmasına yol açmıŐ ve John'a karşı büyük bir isyan baŐlatmıŐlardır (Searles, 1953, s. 37-39).

John'u başından beri agznllkle suçlayan bu kesim onun aynı zamanda baŐarisız bir hükümdar olduğunu da belirterek Ocak 1215 tarihinde toplu halde taleplerini bildirmiŐlerdir. Kral ise bu asileri derhal cezalandırmak için çok bilindik bir taktiği olan mallara el koyma yöntemini seçmiŐ olsa da gclerini birleŐtiren Baronlar Londra'yı işgal etmiştir. Kral John'un, Baronlar karşısında kontrolü kaybettiğini görmesi ve kendisinin devrilip Fransa kralının başa geçirileceği haberlerini almasından dolayı çaresiz de olsa Londra'da Haziran 1215'te Magna Carta'yı imzalamak zorunda kalmıştır. İngiltere tarihinin en önemli belgelerinden olan Magna Carta, Latince "Büyük Ferman/Sözleşme" anlamlarına gelmektedir. Günümüz hukuk sistemleri için de önemli bir kaynak olan bu girişim ilginçtir halk tarafından değil de feodal beylerin baskısıyla ortaya çıkmıştır. Ortaçağ dünyasında alışık olmadık Şekilde ilk kez bu belge ile İngiltere'de kralın bazı yetkilerinden feragat etmesi, hukukun kraldan daha üstün olduğunu kabul etmesi karara bağlanmaktadır. Bakıldığında feodal kesimin kral karşısında artık kesin bir gücü kazandığını ve aynı zamanda da haklarını koruma altına aldıklarını gösteren bu sözleŐmenin diğer bir tarafı da kilisedir. Kilise, din görevlilerinin atanmasında zgr olacak ve kral hiçbir Şekilde buna karıŐmayacaktır. Aynı zamanda zgr hiç kimse kral tarafından keyfi Şekilde cezalandırılmayacak ve baronların izni alınmadan mevcut miktarın üzerinde vergi artıŐları yapılmayacaktır. Magna Carta bu c temel madde ile Kral'ında da tıpkı diğer gruplar gibi yasalara uymak zorunda olduğunu belirtmektedir. Daha açık tabirle ortaçağ da ilk kez aristokrat, ruhban ve kentlilerden oluşan ayrıcalıklı çoğunluğun hakları monarŐiye karşı korunmuŐtur (British Library (<https://www.bl.uk/magna-carta>)).

O sırada İngiltere, isyancı Baronların kuzeyden İskoçların ve doğudan Louis komutasındaki Fransızların iŐgali altındaydı. Ölümünden nceki hafta, John'un Wash'i geçmeye çalışırken çıkan bir fırtına sonucunda Kraliyet mücevherleri de dahil olmak üzere ordu teçhizatının çoğunu kaybetmiştir. Newark Kalesi'ne ulaŐtıđında oldukça hasta olan John 18 Ekim 1216 tarihinde o dönem yaygın olan dizanteriden ölmüştür (Karaimamoğlu-a, 2021,s. 65-70). Ancak onun bu ani ölümü o kadar dikkat çekiciydi ki dönem kaynakları ve hatta daha sonra ki kayıtlar bu durumu tartışmaya devam etmiştir. Matthew Paris ve Roger of Wendover'ın

kayıtlarına göre, Swineshead'de kalırken, John'un depresyonu onu aşırı meyve yemeye itti ve bu da fiziksel durumunu kötüleştirmiştir (Matthew Paris, 1866, s. 191; Matthew Paris, 1874, s. 778; Roger of Wendover, 1887, s. 196). Ancak on üçüncü yüzyılda Thomas Wykes ve on altıncı yüzyılda John Capgrave, John'un Swineshead'de zehirlendiğinden bahsetmiştir (Capgrave, 1858, s. 148; Wykes, 1865, s. 59). John'un İngiltere içinde ve dışında uyguladığı politikalar ölümünü tartışmalı hale getirmiştir.

John, Newark'ta ölüm yatağında, Croxton başrahibi günah çıkarma ve komünyon uygulamıştır. Paris, *Historia Anglorum*'da, John ölmeden önce oğlu ve halefi olan Henry için dua ettiğinden, kendisinden sonra onun başa geçirilmesi için son anlarında dahi çabaladığından bahsetmektedir (192-193). Kral'ın Worcester'daki yöneticilerinin zamanın siyasi koşullarından etkilenmediğini söylemek de pek mümkün değildir. John öldüğünde İngiltere büyük bir iç savaşa saplanırken hem İskoçya hem de Fransa tarafından işgal edilmeye başlanmıştır (Church, 2010, s. 1-10).

Tablo 1. İngiltere'de 1066-1206 yılları arasında kralların ölüm, tarih, yaş, yer, neden ve defnedildikleri yerler gösterilmektedir.

Kral	Ölüm Tarihi	Ölüm Yaşı	Ölüm Yeri	Ölüm Nedeni	Defin Yeri
Edward	1066	60-63	Westminster	Doğal Nedenler	Westminster Manastırı
Harold	1066	46	Hastings	Savaş	Waltham Manastırı
I. William	1087	59-60	Rouen Normandiya	Kaza	Caen Manastırı
II. William	1100	40-44	New Forest	Şüpheli Bir Av Kazası	Winchester Katedrali
I. Henry	1135	67	Rouen-Normandiya	Hastalık	Reading Manastırı
Stephen	1154	54	Dover	Hastalık	Faversham Manastırı
II. Henry	1189	56	Touraine	Hastalık	Fontevrault Manastırı
I. Richard	1199	41	Limousin	Kaza	Fontevrault Manastırı
John	1216	48	Newark Kalesi	Hastalık veya Zehirlenme	Worcester Katedrali

III. Henry daha dokuz yaşındayken bu zor şartlar altında bir miras devralmıştır. Ülkenin içindeki kriz ortamının yanı sıra yeni kralın yaşının küçük olması taraftarları ve karşıtları arasında ciddi çatışmaların uzun süre devam etmesine neden olmuştur. Siyasi istikrarın büyük ölçüde mevcut kralın yeteneklerine bağlı olduğu ortaçağda kuşkusuz krallar ölüm

zamanlarını bilemezlerdi. Ancak bu sistem içerisinde biran önce yetenekli ve yetişkin bir varis yetiştirmeleri de bir nevi görevleriydi. John ve erkek kardeşi Richard bu konuda başarısız olmuşlardır. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler anlaşıldığı üzere İngiltere’de her kral ölümü derin siyasi olayları/değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Evans, 2003, s. 1-10).

Sonuç

Ortaçağ siyasal hayatında kralın kim olacağı sorusu önemli bir yere sahip olmuştur. Çünkü bu dönemin şartlarında bakıldığında her ne pahasına olursa olsun gücü elinde tutmak en önemli amaçtır. Ortaçağ’da krallar sınırsız yetkilerinin yanı sıra aynı zamanda kendilerini rakipsiz gören kişiliklerdir. Böyle bir ortam içerisinde mevcut kralın ölmesi, öldürülmesi veya tahtan uzaklaştırılması ise hangi ülke olursa olsun yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Zira krallıkların başarısı ve başarısızlığı mevcut kralın yeteneklerine bağlıdır. Her kral kendi çıkarları, kimi zamanda ülke menfaatleri için bir siyaset oluşturma yoluna gittiği için Avrupa iç ve dış dinamikleri bu uzun çağda devamlı surette değişime uğramıştır. Bu yanıyla bakıldığında İngiltere önemli bir örnektir. İngiltere’de kralların ölüm şekilleri (ölme-öldürülme-kaza), bıraktıkları/bırakmadıkları vasiyetleri, ülke içinde yöneticilerin dışında da özellikle Fransa’nın kimi destekleyeceği ülkenin siyasi tarihini ciddi şekilde etkilemiştir. İngiltere’de 1066-1216 yılları arasında sırasıyla başa geçen/ geçmeye çalışan dokuz ismin ülkenin özellikle siyasi tarihini de derinden etkilediği görülmektedir. İngiltere’de kralların ölümlerinin ve yerine yeni gelenlerin Norman Fethi’nden başlayarak Magna Carta’nın kabule giden süreçte görüldüğü üzere ülke içinde ve dışında oluşturduğu siyasi iklim bunun en iyi örneğidir. İngiliz krallarının 1066-1216 yılları arasında herhangi bir konuda stabil bir politika takip etmekten ziyade kendi siyasi ajandalarını tatbik etme hususunda takındıkları tavır ülkenin kaderini her haliyle derinden etkileyerek, siyasal hayata farklı bir şekil vermiştir.

Kaynakça

- An English Chronicle of the Reigns of Richard II, Henry IV, Henry V, and Henry VI.* (1856). London: Camden Society.
- Andrews, J. F. (2019). *Lost heirs of the medieval crown: the kings and queens who never were.* Yorkshire: Pen and Sword.
- Black, J. (2017). *A short history of Britain.* London: Bloomsbury.
- Braet, H. & Verbeke, W. (1983). *Death in the middle ages.* Leuven: Leuven University Press.
- Church, S. (2010). King John’s testament and the last days of his reign. *English Historical Review*, 1-10.
- Disraeli, I. (1851). *Commentaries on the life and reign of Charles the first, king of England.* I-II, London: Henry Colburn Pub.
- Domesday book: a complete translation.* (2004). London: Penguin Classics.
- Eadmer, *Historia Novorum.*
- Evans, M. (2003). *The death of kings: royal deaths in medieval England.* London: Hambledon.
- Francis, J. (1999). *Burden, rituals of royalty: prescription, politics and practice in english coronation and royal funeral rituals c. 1327 to c. 1485.* (Doctoral dissertation, University of York Centre for Medieval Studies).

- Gervase of Canterbury. (1879). *The chronicle of the reigns of Stephen, Henry II and Richard I. II*, London.
- Hendersen, P. (1959). *Richard coeur de lion: a biography*. London: W.W. Norton.
- Hollister, C. W. (1973). The strange death of William Rufus. *Speculum*, 48 (4) 637-653.
- James, G. P. R. (1841). *A history of the life of Richard coeur de lion, king of England*. I, London: Saunders and Otley.
- Jenkins, S. (2011). *A short history of England*. London: Profile Books.
- John Capgrave (1858). *The chronicle of England*. edit. Francis C. Hingeston, RS, I, London.
- John Noorthouck (1773). Book I, Ch. III: King John to Edward I. *A new history of London including Westminster and Southwark içinde* (s. 37-56) London.
- Kantorowicz, E. (2018). *Kralın iki bedeni: ortaçağ siyaset teolojisi çalışması*. Çev. Ü. H. Yolsal, Ankara: BilgeSu.
- Karaimamoğlu, T.-a. (2021). *Ortaçağ Avrupa'sında salgın hastalıklar*. İstanbul: Selenge.
- Karaimamoğlu, T.-b. (2021). Orta çağ'da İngiltere. Ö. Genç (Ed.), *Orta çağ Avrupa Tarihi içinde* (s. 108-129). Niğde: TLB 2021.
- Loengard, J. S. (2010). *Magna Carta and the England of king John*. Woodbridge: Boydell Press.
- Mason, E. (1977). William Rufus: myth and reality. *Journal of Medieval History*. 3 (1), 1-20.
- Mason, E. (2008). *King Rufus: the life and murder of William II of England*. Cheltenham: History Press.
- Matthew Paris (1866). *Historia anglorum*. ii, F. Madden (Ed.). RS, 44, London.
- Matthew Paris (1874). *Chronica majora*. ii, H. R. Luard (Ed.), RS, 57, London.
- Matthew, D. (2002). *King Stephen*. London: Hambledon.
- Montagu, L. R. (1864). *The four experiments in church and state, and the conflicts of churches*. London: Longman.
- Newman, C. A. (1988). *The Anglo-Norman nobility in the reign of Henry I*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Ordericus Vitalis (1969-1980). *The ecclesiastical history of Orderic Vitalis*. 6 vols, M. Chibnall (Ed.), Oxford: Clarendon Press.
- Owen-Crocker, G. R. (2005). *King Harold II and the Bayeux tapestry*. Rochester: The Boydell Press.
- P. R. O. (1899). *Lancashire Fines: Henry II and Richard*. P. I. W. Farrer (Ed.). Edinburgh.
- P. R. O. (1988). Calendar of royal documents: William I (nos. 1-46), *Westminster Abbey Charters, 1066 - c.1214*. E. Mason (Ed.) London, 25-40.
- Regesta regum Anglo-Normannorum 1066-1154: Regesta Henrici Primi 1100-1135*. (1956). C. Johnson&H. A. Cronne (Ed.), from the collections of the late H. W. C. Davis, III, London: Clarendon Press.
- Rex, P. (2013). *Edward the confessor: king of England*. Gloucestershire: Amberley Publishing.

- Roger of Wendover (1887). *Liber Que Dicitur Flores Historiarum*. ii, H. G. Hewlett (Ed.), RS, 84, London.
- Searles, P. J. (1953). Bouvines: battle of rogues and scoundrels. *The Military Engineer*. 45 (303). 37-39.
- Thomas Wykes (1865). *Chronicon Thomas Wykes*. *Annales Monastici*. İv. H. R. Luard (Ed). RS, 36, London.
- Thomas, H. M. (2008). *The Norman Conquest: England After William the Conqueror*. New York-Toronto: Rowman&Littlefield Publishers.
- W. L. Warren, *Henry II*. Los Angeles-California, University of California Press 1977.
- Warren, W. L. (1959). The death of William Rufus. *History Today*. 9, 22-29.
- William of Malmesbury. *De gestis regum Anglorum*. II.
- William of Newburgh, *Historia rerum Anglicarum*. I.
- William Shakespeare, *Richard II*, Act III Scene II.

İnternet Kaynakları

- The National Archives, (<https://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/>).
- British Library (<https://www.bl.uk/magna-carta>).

Açıklamalar

1. I.William tarafından hazırlatılan *Domesday Book* (Kıyamet Kitabı) İngiltere genelinin envanter kayıtlarını tutmak için hazırlanmış olmasına karşın aynı zamanda da Britanya'daki yeni yönetimin bir milat olduğuna da işaret etmektedir. Normanların baskısı altındaki İngilizler araştırmanın sonuçlarına karşı çıkmayacaklarını ve aleyhlerinde sonuçlanacağını bildiklerinden süreci endişeyle takip etmişlerdir. Onlar bu büyük araştırmayı "Hüküm Günü" veya "Kıyamet Günü'ne" benzeterek bu tarihi kayıtlara daha o günlerde Domesday adını vermişlerdir. Domesday, Kraliyet yetkileri ve gücünü ayrıntılarıyla belirtirken Ada'nın politik durumu içinde bilgiler ihtiva etmektedir. Aynı zamanda ilk kez bir İngiltere Kral'ının ülke çapında kimin hangi değerinde ne kadar toprağa sahip olduğunu tespit etme konusunda yaptırdığı ilk girişimdir. Domesday kayıtları tutulurken daha çok yerli halkın ifadelerine, vasiyetnamelere ve Norman işgalinden önceki güvenlik verilerine başvurulmuştur. Arkeologlar, İngilizlerin ve Normanların ortaçağdaki yerleşim yerlerini tespit etmek için hâlâ Domesday kitabına başvurmaktadır. Bu değerli kaynak İngiliz ulusunda yaşanan gelişmeler hakkında eşsiz bir bilgi kaynağı olmaya devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Martin-Williams, 2004; The National Archives, <https://www.nationalarchives.gov.uk/domesday/>).
2. İngiltere yönetimine bakıldığında 1066'dan 1485'e kadar krallar Fransız ailelerden gelmektedirler ve yönettikleri halkın dilini dahi konuşmamaktadırlar. İngiltere'de üç dil hakimdir: Yönetici Aristokrat sınıf Fransızca, Kilise Latince, Avam ise İngilizce konuşmaktadır. Ancak Fatih William oldukça akıllıdır. İngiltere'yi fethettikten sonra yaklaşık üç bin adamıyla varlık göstermesine karşın, artık burasının sahibini olduğunu göstermek için halka büyük bir ordusu varmış izlenimi vermiştir. İlk iş olarak ise ele geçirdiği bu ülkeden kazancının ne olduğunu öğrenmek amacıyla bir envanter çıkarılmasını emretmiştir (Karaimamoğlu-b, 2021, s. 113-114).
3. Harold, İngiliz tarihinin tartışmalı figürlerinden biridir. Zira İngiliz milliyetçi söylemi, Harold'ı krallığını yabancı işgalcilere karşı soylu ve vatansever bir şekilde savunurken katledilen "Son İngiliz Kralı" olarak görmüştür. Nasıl öldüğü de ciddi bir tartışma konusudur: Kimileri William'ın şövalyeleri

tarafından saldırıya uğradığını, diğerleri ise bir ok yarasından dolayı hayatını kaybettiğini söylemektedir. Harold'ın gömüldüğü yer hakkında da şüpheler bulunmaktadır: Kaynaklar onun Sussex'te deniz kıyısına veya Essex'teki Waltham Manastırı'na defnedildiği konusunda çatışmaktadırlar. Defnedilirken cesedinin de tanınmayacak derece bozulması, bir kesimin Harold'un ölmediğini ve bir keşiş olarak kılık değiştirerek yaşamaya devam ettiğini anladıkları efsaneleri ortaya çıkartmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Owen-Crocker, 2005).

4. I. Richard henüz 16 yaşındayken, babası II. Henry'ye karşı başlatılan bir ayaklanmayı komutası altında ki birliklerle bastırmıştır. Bu olay sırasında küçük yaşta olmasına karşın yetenekli komuta gücü ve cesaretli girişimlerinden dolayı "Aslan Yürekli" unvanı verilmiştir (James, 1841, 135-210).

Üniversite Öğrencilerinin Mesleki Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu Örneği

Özlem Taştepe*, Selim Duramaz†‡

Özet

Bu çalışma üniversite öğrencilerinin mezuniyet sonrası mesleki gelecek beklentilerinin belirlenmesi çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda kolayda örnekleme yöntemi ile Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu öğrencilerine mesleki kariyer beklenti ölçeği uygulanmıştır. Çalışmada öncelikle faktör analizi yapılmış ve demografik değişkenler ile mesleki beklentiler arasında farklılık olup olmadığının incelenebilmesi amacıyla bağımsız örneklem t testi ve ANOVA testi analizleri uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda ankete cevap veren öğrencilerin mesleki beklentileri sınıf, bölüm, yaş, yaşanılan bölge ve ailenin aylık gelirine göre anlamlı farklılık göstermez iken; cinsiyet değişkenine göre bakıldığında kız öğrencilerin geleceğe yönelik mesleki duygusal beklenti düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerin geleceğe daha umutla bakabilmeleri için okudukları bölüm ve ilgili alanlara yönelik kendi bilgi ve becerilerinin farkına varabilecekleri kurs ve seminerler düzenlenerek sahip oldukları potansiyel ortaya çıkarılabilir. Ayrıca öğrencilerin gelecek beklentilerinde yaşadıkları belirsizliklerin giderilmesi için gerekli önlemler alınmalı ve üniversite eğitimleri boyunca ihtiyaç duydukları her türlü kaynak sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Mesleki Beklenti
Gelecek Kaygısı
Kariyer Hedefleri

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1081065

Research on Occupational Expectations of University Students: The Case of Manisa Celal Bayar University Gördes Vocational School

Abstract

This study was carried out within the framework of determining the professional future expectations of university students after graduation. In this context, it was carried out by applying the vocational career expectation scale to the students of Manisa Celal Bayar University Gördes Vocational School with the convenience sampling method. In the study, first of all, factor analysis was performed, and then independent sample t-test and ANOVA test analyzes were applied in order to examine whether there was a difference between demographic variables and vocational expectations. As a result of the study, while the professional expectations of the students who answered the questionnaire did not differ significantly according to the class, department, age, region of residence and monthly income of the family; Looking at the gender variable, it was concluded that female students' occupational emotional expectation levels for the future were higher than male students. In this direction, the potential of students can be revealed by organizing courses and seminars where they can realize their own knowledge and skills about the department they are studying and related fields so that they can look to the future with more hope. In addition, necessary measures should be taken to eliminate the uncertainties experienced by students in their future expectations and all kinds of resources they need during their university education should be provided.

Keywords

Professional Expectation
Future Care
Career Goals

About Article

Received: 01.03.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1081065

* Öğr. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0002-7664-3438

† Doç. Dr. Selim Duramaz, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, ORCID: 0000-0002-1257-0620

‡ İletişim Yazarı: selimduramaz@hotmail.com

Giriş

Küreselleşmenin etkisiyle gelişen ve değişen dünya koşullarına uyum sağlamak ve iş dünyasının beklentilerine adapte olmak günümüzde öğrencilerin mezuniyet sonrasındaki konumları açısından büyük önem taşımaktadır. Öğrencilerin kendilerini nitelikli bir şekilde yetiştirerek yabancı dil, mesleki eğitimler/seminerler/kurslar, takım çalışmasına yatkınlık gibi donanımlarla kendilerini yetiştirmesi ve iş dünyasına hazır hale gelmesi iş dünyası temsilcileri tarafından istenilen ve aynı zamanda aranan özellikler arasında yer almaktadır.

Gençler açısından bakıldığında öğrencilik ve sonrasındaki dönemde öğrenciler her gün gelecekleriyle ilgili önemli kararlar almakta ya da almak durumunda kalmaktadırlar. Bir yandan okul dönemlerinde öğrenmeye ve eğitim almaya yönelik zaman ve enerji açısından önemli bir çaba sarf etmekte iken, diğer yandan da gelecekleri açısından gösterdikleri çabanın karşılığını alabilmek ve fırsatları değerlendirmek durumundadırlar. Öğrenciler için bu noktada en büyük motivasyon kaynağı, mesleki idealleri ile iş ve yaşam hayallerini gerçekleştirmektir. Ancak bununla birlikte öğrencilerin meslekleri ile ilgili öğrencilik sonrası hayalleri ve/veya istekleri sadece öğrencilere bağlı değildir, süreci etkileyen önemli unsurlar arasında öğrencilerin ve ailelerinin, eğitimcilerin kişisel geçmişlerinden ve iş dünyası hakkındaki bilgilerinin derinliği de mesleki kariyere yön veren unsurlar arasındadır (Mann vd., 2020, s.5).

Ekonomik açıdan bakıldığında istihdam sorunu dünyada makroekonomik boyutta yaşanan önemli problemlerden bir tanesidir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işgücünün istihdama dahil edilme sürecinde birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Üniversitede almış olduğu eğitimini mezuniyet sonrasında iyi bir iş ile taçlandırmak isteyen öğrenciler bu süreçte kariyerleriyle ilgili farklı beklentiler içerisinde olabilmektedirler. Bu noktada çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin kariyer beklentilerinin ortaya çıkarılması, buradan hareketle öğrencilerin eğitimlerinin, mezuniyet sonrası işgücüne katılım aşamasının iş dünyası ve üniversiteler tarafından göz önüne alınması, yeniden değerlendirilmesi, yenilikler gerçekleştirilmesi, önlemler alınması gibi süreçleri kapsamaktadır. Bununla birlikte nitelikli ara elemanın güvencesi konumundaki meslek yüksekokullarının öğrencilerinin kariyer beklentilerinin belirlenmesi ile akademisyenlere, araştırmacılara ve piyasadaki aktörlere yol gösterilmesi, rehber olunması amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda araştırılan literatür kapsamında her ne kadar öğrencilerin kariyer beklentilerine yönelik birtakım araştırmalar yapılmış olsa da (Koçak vd., 2017; Tekin ve Akgemci, 2018; Aydemir, 2018), çalışmamız Manisa ve bölgesinde üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmalardan ilki olma özelliğini göstermektedir. Ayrıca literatürdeki çalışmalardan önemli bir bölümü lisans öğrencilerinin kariyer beklentilerine yönelik gerçekleştirilmiş iken (Şanlı ve Saraçlı, 2015; Arık ve Seyhan, 2016, Turpcu ve Akyurt, 2018), çalışmamız meslek yüksekokullarındaki öğrencilerin beklentilerinin ortaya konulması noktasında ayrı bir önem ifade etmektedir. Çalışmada öncelikle ilgili literatür taranmış, devamında hedef kitleye yönelik uygulanan anketin analiz sonuçları verilmiştir.

Literatür

Literatürde konu ile ilgili çalışmalar, farklı örneklem öğrenci grupları ve farklı ölçekler ile beraber çalışmaların yapıldığı gözlenmiştir.

Özyürek (2001), çalışmasında farklı illerde üniversite sınavına giren adayları örneklem olarak belirlemiş ve adayların global yetkinlik beklenti için anket çalışması gerçekleştirmiştir. Ölçme aracı olarak global yetkinlik beklentisi ölçeğinden yararlanılmıştır. Çalışmada açıklayıcı faktör analizi kullanılmış, aritmetik ortalamalar ve standart sapmalar sunulurken t testi karşılaştırmaları yapılmıştır.

Gedye vd. (2004), Plymouth Üniversitesi'nden coğrafya öğrencilerinin lisans kariyer beklentileri ile mezuniyet sonrası kariyer deneyimlerini karşılaştırmak amacıyla bir çalışma hayata geçirmişlerdir. Öğrenciler bölümü seçerken gelecekteki kariyerlerine yönelik bilgiden ziyade, coğrafya bilimini sevmelerinden dolayı bölümü tercih etmişlerdir. Bununla beraber coğrafya bölümü mezunları sahip oldukları geniş akademik bilgi ile gelecek kariyer beklentileri açısından bir deneyim elde etmektedirler.

Patton and Creed (2007) Avustralya'da lise öğrencilerine uyguladıkları anket ile öğrencilerin mesleki istek ve beklentilerini ölçmüşlerdir. Ölçüm yöntemi olarak ne tür işler için uygun olabileceğini görmek için yapabileceğiniz kişilik testi olan RIASEC testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda okulda başarılı bir öğrencilik hayatı geçiren öğrencilerin, kariyer açısından daha olgun ve daha yüksek benlik saygısına sahip olduğu

Zengin vd. (2011), Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kariyer beklentilerine yönelik bir araştırma yapmıştır. Anket sonucu elde edilen veriler frekans analizi ile incelenmiş ve çalışma sonucunda, öğrencinin kariyer beklentilerinin karşılanmasında maddi geliri yüksek olan işlerin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte öğrenciler kendilerine verilen eğitimin ne mesleğe ne de sektörün beklentilerini karşılamaya yetmediğini düşünmektedir.

Fizer (2013), ABD University of Tennessee'de tarım bölümünde okuyan öğrencilerin kariyer tercihlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. 128 öğrenci üzerinde uygulanan anket sonuçları kapsamında anketi dolduran öğrencilerin kariyerlerine olumlu baktıkları, öngörülen kariyerlerinin tarım alanında olmasından hareketle dünya üzerinde olumlu bir etki yaratacağına, bununla birlikte tarımda mükemmel kariyer fırsatları olduğuna inanmaktadırlar.

Şanlı ve Saraçlı (2015), Afyon Kocatepe Üniversitesi öğrencilerini örneklem olarak belirleyerek gerçekleştirmiş olduğu anket çalışmasında SPSS ve LISREL programları aracılığı ile verileri çözümlenmiştir. 402 öğrenciden elde edilen veriler sonucunda öğrencilerin gelecek beklentileri üzerindeki en büyük faktör kişilik özellikleri olarak bulunmuştur.

Arık ve Seyhan (2016), 180 üniversite öğrencisinin katılımı ile literatürden derleyerek oluşturdukları anket ile beraber elde ettikleri veriler ile lojistik regresyon analizi gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda teknolojik farkındalık ve gelecek beklentisinin kariyer planı etkisi üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Kinash vd. (2017), Avustralya'da farklı üniversitelerden lisans ve lisans üstü programlardan 22 öğrenci ve 28 mezun ile odak grup çalışması ile kariyer beklentilerine yönelik bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda öğrencilere 4 soru yöneltilmiş, çalışmanın sonucunda öğrencilerin akademik kariyer hedefleri belirlenmiş ve/veya seçtikleri sektörde istihdam edilseler dahi, öğrenciler işverenler tarafından önlerine sunulan kısa vadeli sözleşmeler ve bunun yanında üniversite tarafından verilen kariyer desteklerinin yetersiz olduğunu düşünmektedir.

Tekin ve Akgemci (2018), Selçuk Üniversitesi Çağrı Merkezi bölümü öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerine bir araştırma yapmışlardır. Çalışmada bizim de çalışmamızda kullanılan Tuncer (2011) tarafından kullanılan mesleki kariyer beklenti ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada cinsiyete, sınıfa, öğretim durumuna, mezun olunan liseye göre anlamlı farklar bulunamamışken, yaşadığı yerleşim yerine ve gelir düzeyine göre kariyer beklentilerinin farklılaştığı gözlenmiştir.

Tosun ve Güntaş (2018), KKTC'deki bir üniversitede gerçekleştirdiği çalışmasında mesleki sonuç beklentisi ve empati eğilimleri ölçeği aracılığı ile bir araştırma uygulamıştır. Çalışmanın sonucunda cinsiyete, ikamete ve kardeş sayısına göre farklı beklentiler ortaya çıkarılmıştır.

Karadeniz ve Özkan (2021), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacı Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin araştırmanın örneklemini olarak Tuncer (2011) tarafından geliştirilen anketi veri toplama aracı olarak kullanmışlardır. Faktör analizi, t testi ve varyans analizinin uygulandığı çalışmada, farklı programda eğitim gören öğrencilerin ve aynı zamanda yıl bazında farklı sınıflardaki öğrencilerin arasında mesleki kariyer beklentilerinin farklı olduğu gözlenmiştir.

Uygulama

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı meslek yüksekokulu öğrencilerinin geleceğe yönelik mesleki beklentilerinin demografik unsurlara göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesidir. Bu amaç bağlamında aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: Mesleki beklentilere ilişkin boyutlar cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H2: Mesleki beklentilere ilişkin boyutlar sınıf değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H3: Mesleki beklentilere ilişkin boyutlar bölüm değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H4: Mesleki beklentilere ilişkin boyutlar ikamet edilen bölge değişkenine göre farklılık göstermektedir.

H5: Mesleki beklentilere ilişkin boyutlar aile gelir düzeyi değişkenine göre farklılık göstermektedir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın evreni Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden oluşmaktadır. Ulaşılabilirlik nedenleri dolayısıyla evreni temsil eden örneklem üzerinden kolayda örnekleme yoluyla öğrencilere anket formu dağıtılarak veriler toplanmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmakta ve birinci bölüm katılımcılara ilişkin tanımlayıcı bilgilere yönelik soruları içermektedir. İkinci bölümde ise anket formuna cevap veren kişilerin mesleki beklenti düzeylerinin ölçülebilmesi için Tuncer'in (2011) geliştirmiş olduğu mesleki beklenti ölçeğinden yararlanılmıştır. Bu bölüm 15 maddeden oluşmaktadır. Anket verileri 4-22 Ekim 2021 tarihleri arasında toplanmış olup Gördes Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören 139 öğrenciye ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler SPSS 18 paket programı ile analiz edilmiştir.

Verilerin Analizinde Kullanılan Yöntemler

Araştırmada meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin mesleki beklentileri ile demografik değişkenler arasında farklılık olup olmadığının incelenebilmesi amacıyla ölçeğe

ilişkin boyutların belirlenebilmesi için faktör analizinden yararlanılmıştır. Faktör analizi çok sayıdaki değişkene ilişkin ilişkilere dayanarak birbirinden bağımsız bir şekilde daha az sayıda, daha anlamlı ve özet bir şekilde yeni değişkenlerin bulunabilmesini sağlamaktadır (Karagöz, 2017, s.402). Verilerin faktör analizine uygun olup olmadığını anlayabilmek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Testi ve Bartlett Testi değerlerine bakılmıştır. KMO testinde bulunan değer 0,50'nin altında çıkması kabul edilemeyen değer, 0,50 zayıf, 0,60 orta, 0,70 iyi, 0,80 çok iyi ve 0,90 bulunması mükemmel sonucu göstermektedir. Yapılan bu testin değerinin küçük çıkması değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin diğer değişkenler tarafından açıklanamayacağını ortaya koymaktadır (Sharma, 1996 s.116; Tavşancıl, 2002, s.50).

Bartlett testinde ise verilerin çoklu normal dağılımdan gelmiş olması gerekmektedir. Bu durumun anlaşılabilmesi için Bartlett testinin sonucunun anlamlı yani $p(\text{sig}) < 0,05$ 'ten küçük çıkması istenmektedir. Çünkü bu değer değişkenler arası yüksek korelasyon ilişkisinin mevcut olduğunu göstermektedir (Karagöz, 2017: 408). Verilerin faktör analizine uygunluğu anlaşıldıktan sonra faktör analizi sonucu oluşan boyutlara güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik, "bir testin veya ölçeğin ölçmek istediği şeyi tutarlı ve istikrarlı bir biçimde ölçme derecesidir". Güvenilirlik analizi yapılabilmesi için güvenilirlik analizinde kullanılan modellerden biri olan Cronbach Alpha değerlerine bakılmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0,40' tan küçük çıkması ölçeğin güvenilir olmadığını gösterirken, 0,80 ve üzeri çıkması ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir (Karagöz, 2017, s.445). Veri analizinin devamında t testi ve ANOVA testinden yararlanılmıştır. T testi için, iki ana kütlede aynı ya da farklı büyüklükte olan örneklem alınmaktadır. Alınan örneklemelerin ortalamaları bulunarak t testi ile analiz gerçekleştirilmektedir. Ulaşılan sonuca göre ana kütle ortalamaları arasında farklılık bulunup bulunmadığına karar verilmektedir. İki'den fazla parametrik ana kütle ortalamasının birbirine eşit olup olmadığını test edilebilmesi içinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmaktadır (Karagöz, 2017, s.187-195).

Mesleki Beklenti Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Faktör analizinde değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkileri aranmaktadır. Değişkenler arasındaki korelasyon azaldığında faktör analizinden elde edilen sonuçlara ilişkin güvende azalmaktadır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde significant değerinin $p(\text{sig}) = 0,000 < 0,05$ olması Bartlett testi sonucunun anlamlı olduğunu göstermektedir. Bu durum değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisini ortaya çıkarmakla birlikte değişkenlerin faktör analizi için uygunluğunu ifade etmektedir (Karagöz, 2017, s. 408).

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Değerleri

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,922
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1259,697
	Df	105
	Sig.	,000

KMO katsayısının 0,922 çıkması faktör analizi yapılabilmesi için değişkenlerin uygunluğunun mükemmel düzeyde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla araştırmanın örneklem büyüklüğü yeterli olmaktadır (Karagöz, 2017, s. 408).

Tablo 2. Ortak Yükler (Communalities) Tablosu

Ortak Yükler		
	Initial (Başlangıç)	Extraction (Çıkarım)
MB1	1,000	,669
MB2	1,000	,405
MB3	1,000	,593
MB4	1,000	,671
MB5	1,000	,623
MB6	1,000	,646
MB7	1,000	,665
MB8	1,000	,436
MB9	1,000	,783
MB10	1,000	,714
MB11	1,000	,535
MB12	1,000	,357
MB13	1,000	,524
MB14	1,000	,740
MB15	1,000	,474

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Her bir değişkene ait ortak varyans değeri bulunmaktadır. Bu değer 0 ve 1 arasında değişiklik gösterdiği ifade edilmektedir. Ortak yükler tablosuna bakıldığında başlangıç olarak ifade edilen sütündeki tüm rakamlar 1 olarak gösterilmektedir. Yapılan analiz sonucunda çıkarım sütunundaki rakamların ise 0,50'nin üzerinde olması beklenmektedir (Çakır, 2014).

Tablo 3. Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Açıklanan Toplam Varyans										
Compo nent	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings			
	Tot al	% of Variance	Cumulat ive %	Total	% of Variance	Cumulat ive %	Total	% of Variance	Cumulat ive %	
d i m e n	1	7,81	52,102	52,102	7,815	52,102	52,102	4,772	31,812	31,812
	2	1,02	6,810	58,912	1,021	6,810	58,912	4,065	27,099	58,912
	3	,937	6,249	65,160						
	4	,857	5,713	70,874						
	5	,732	4,879	75,752						

s i o n o	6	,628	4,189	79,942						
	7	,525	3,497	83,439						
	8	,512	3,412	86,851						
	9	,408	2,718	89,570						
	10	,367	2,446	92,016						
	11	,340	2,266	94,282						
	12	,281	1,876	96,158						
	13	,235	1,567	97,725						
	14	,214	1,426	99,151						
	15	,127	,849	100,000						
Extraction Method: Principal Component Analysis.										

Tablo 3 incelendiğinde araştırma maddeleriyle ölçülmek istenen değişkenin yüzde kaçının açıklandığı görülmektedir. Öz değer, her bir faktöre ait faktör yüklerine ilişkin kareler toplamı olarak açıklanmaktadır ve her bir faktör tarafından açıklanan varyans oranının hesaplanmasında önemli olan bir katsayıdır (Tabachnick ve Fideli, 2001; Tatlıdil,1992). Buna göre analiz sonucu öz değeri 1'in üzerinde olan iki faktör vardır ve ölçülmek istenen değişkeni birinci faktör %31,812; ikinci faktör ise %27,099 oranında açıklamaktadır.

Tablo 4. Bileşen Matris Değerleri

Component Matrix ^a		
	Component	
	1	2
MB1	,818	-,022
MB2	,620	,143
MB3	,755	,153
MB4	,578	,581
MB5	,788	-,044
MB6	,777	-,207
MB7	,718	-,386
MB8	,660	-,018
MB9	,881	-,081
MB10	,837	-,119
MB11	,655	-,326
MB12	,504	-,322
MB13	,647	,325
MB14	,850	,129
MB15	,617	,305
Extraction Method: Principal Component Analysis.		
a. 2 components extracted.		

Faktör yük değerleri, maddelerin faktörlerle olan ilişkisinin açıklanmasını sağlayan katsayı olarak ifade edilmektedir. Maddelerin buldukları faktörde olan yük değerlerinin yüksek seviyede olması beklenmektedir. 0.60 ve üstü yük değeri yüksek seviye; 0.30- 0.59 arası yük değeri orta seviyedeki büyüklük şeklinde tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2002).

Tablo 5. Dönüştürülmüş Faktör Yükleri, Faktör Ağırlıkları ve Güvenilirlik Düzeyi

Rotated Component Matrix ^a				
Maddeler	1. Faktör	2. Faktör	Faktör Ağırlıkları	Cronbach's Alpha Değeri
MB7	,792		31,812	,914
MB6	,716			
MB9	,709			
MB11	,705			
MB10	,701			
MB1	,622			
MB5	,615			
MB4		,818	27,099	,815
MB13		,675		
MB14		,665		
MB3		,619		
Toplam Varyans Değeri: 58,911				

Yapılan analiz sonucunda 15 maddeden oluşan ölçekte 11 madde kalmış ve ölçekte yer alan sorular iki faktör altında toplanmıştır. Birinci faktörün altında (MB7, MB6, MB9, MB11, MB10, MB1, MB5), ikinci faktörün altında (MB4, MB13, MB14, MB3) maddeleri yer almıştır. Faktörlere ilişkin Cronbach Alpha değerlerine bakıldığında Faktör 1 için ,914; Faktör 2 için ,815 bulunmuştur. Mesleki beklenti ölçeğine ilişkin yapılan faktör analizi sonucunda Karadeniz ve Özkan'ın (2021) çalışması referans alınarak birinci faktör "Kariyer Beklentisi", ikinci faktör "Duygusal Beklenti" olarak adlandırılmıştır. Kariyer beklentisi faktörü yedi maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %31,812'sini açıklamaktadır. Duygusal beklenti faktörü ise dört maddeden oluşmakta olup toplam varyansın %27,099'unu açıklamaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde	
Cinsiyet	Kız	87	Sınıf	1. Sınıf	32	23,0
	Erkek	52		2. Sınıf	107	77,0
	Toplam	139		Toplam	139	100

Yaş	18-21	119	85,6	Bölüm	Büro Yön. ve Yön. Asistan.	13	9,4
	22-25	18	12,9		Halkla İlişkiler ve Tanıtım	46	33,1
	26-29	1	,7		Maliye	70	50,4
	29 ve üzeri	1	,7		Muh. ve Vergi Uygulamaları	10	7,2
	Toplam	139	100		Toplam	139	100,0
Gelir	1400 TL ve altı	14	10,1	İkamet Edilen Bölge	İç Anadolu Böl.	5	3,6
	1401-2400 TL	38	27,3		Marmara Böl.	24	17,3
	2401-3400 TL	47	33,8		Ege Böl.	77	55,4
	3401-4400 TL	18	12,9		Akdeniz Böl.	16	11,5
	4401 TL ve üzeri	22	15,8		Karadeniz Böl.	3	2,2
	Toplam	139	100,0		Doğu Ana.Böl.	3	2,2
					Güneydoğu Anadolu Böl.	11	7,9
Toplam	139	100,0	Toplam	139	100		

Tablo 6' da yer alan değerlere bakıldığında katılımcıların % 62,6'sı (87) kişi kız öğrencilerden, % 34,4'ü (52) kişi erkek öğrencilerden oluşmaktadır. 1. Sınıf öğrencisi, % 23'ü (32) kişi, 2. sınıf öğrencisi % 77 (107) kişidir. Katılımcıların % 9,4'ü (13) kişi Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, %33,1' i (46) kişi Halkla İlişkiler ve Tanıtım, % 50,4'ü (70) kişi Maliye, % 7,2'si Muhasebe ve Vergi Uygulamaları sınıfında öğrenim görmektedir. Katılımcıların ikamet ettikleri şehre göre bakıldığında %3,6'sı (5) kişi İç Anadolu Bölgesi, %17,3'ü (24) kişi Marmara Bölgesi, % 55,4'ü (77) kişi Ege Bölgesi, %11,5'i (16) kişi Akdeniz Bölgesi, %2,2'si (3) kişi Karadeniz Bölgesi, %2,2'si (3) kişi Doğu Anadolu Bölgesi ve %7,9'u (11) kişi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır. Ailenin aylık gelir durumu incelendiğinde ise katılımcıların aile gelirinin %10,1 (14) kişi 1400 TL ve altı, % 27,3 (38) kişi 1401-2400 TL, % 12,9 (18) kişi 3401-4400 TL, %15,8 (22) kişi 4401 TL ve üzeri olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Mesleki Beklentilere İlişkin Boyutların Cinsiyet Değişkenine İlişkin T-testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Mean	Std. Deviation	T Değeri	P Değeri
Kariyer Beklentisi	Kız	87	3,97	,74	1,246	0,215
	Erkek	52	3,78	,99		
Duygusal Beklenti	Kız	87	4,00	,74	2,789	0,007
	Erkek	52	3,55	1,01		

Tablo 7’de yer alan değerlere bakıldığında kariyer beklentisi ($p=0,215>0,05$) değerlerini gösterdiği için cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Duygusal beklenti ($p=0,007<0,05$) değerini gösterdiği için cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir. Buna göre kız öğrencilerin geleceğe yönelik mesleki duygusal beklenti düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Mesleki Beklentilere İlişkin Boyutların Sınıf Değişkenine İlişkin T-testi Sonuçları

	Sınıf	N	Mean	Std. Deviation	T Değeri	P Değeri
Kariyer Beklentisi	1. sınıf	31	3,87	,81	-0,133	0,895
	2. sınıf	107	3,89	,85		
Duygusal Beklenti	1. sınıf	31	3,91	,77	0,559	0,577
	2. sınıf	107	3,81	,90		

Tablo 8’de yer alan değerlere bakıldığında kariyer beklentisi ($p=0,895>0,05$) ve duygusal beklenti ($p=0,577>0,05$) değerlerini gösterdiği için sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Buna göre 1. ve 2. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin kariyer beklentisi ve duygusal beklenti düzeyleri sınıf değişkenine göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 9. Boyutlara İlişkin Bölüm Değişkenine Göre Homojenlik Testi

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kariyer Beklentisi	1,230	3	135	,301
Duygusal Beklenti	1,673	3	135	,176

Tablo 9’da ifade edildiği üzere Levene testi sonucunda grupların varyans eşitliği kabul edilmiştir. (p değeri kariyer beklentisi= $0,301>0,05$; duygusal beklenti= $0,176>0,05$ ’den) çıkması sebebiyle ANOVA testinin yapılabilmesi için ön şart sağlanmıştır. Varyans analizinde çoklu karşılaştırma için Tukey HSD, Scheffe ve Tamhane’s T2 testleri yaygın olarak kullanılmaktadır (Karagöz, 2017: 200). Scheffe testi grupların örneklem sayıları eşit olmadığı durumlarda tercih edilmektedir (Durmuş vd., 2013, s. 128).

Tablo 10. Bölüm Değişkenine Göre ANOVA Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sig.
Kariyer Beklentisi	Gruplar Arası	,192	3	,064	,087	,967
	Grup içi	98,864	135	,732		
	Toplam	99,055	138			
Duygusal Beklenti	Gruplar Arası	2,059	3	,686	,891	,448

	Grup içi	104,011	135	,770		
	Toplam	106,069	138			

ANOVA testinin sonucuna göre öğrencilerin okudukları bölüm ile kariyer beklentisi (sig: 0,967>0,05) ve mesleki beklenti (sig:0,448>0,05) arasındaki ilişki düzeyinde significant değerinin 0,05'ten büyük çıkmasından dolayı anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu sebeple öğrencilerin okudukları bölüme göre mesleki beklentileri farklılık göstermemektedir.

Tablo 11. Boyutlara İlişkin Bölge Değişkenine Göre Homojenlik Testi

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kariyer Beklentisi	,889	6	132	,505
Duygusal Beklentisi	,989	6	132	,436

Tablo 11'de ifade edildiği üzere Levene testi sonucunda grupların varyans eşitliği kabul edilmiştir. (p değeri kariyer beklentisi=0,505>0,05; duygusal beklenti=0,436>0,05'den) çıkması sebebiyle ANOVA testinin yapılabilmesi için ön şart sağlanmıştır.

Tablo 12. Bölge Değişkenine Göre ANOVA Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sig.
Kariyer Beklentisi	Gruplar Arası	4,727	6	,788	1,103	,364
	Grup içi	94,328	132	,715		
	Toplam	99,055	138			
Duygusal Beklentisi	Gruplar Arası	2,755	6	,459	,587	,740
	Grup içi	103,314	132	,783		
	Toplam	106,069	138			

ANOVA testinin sonucuna göre öğrencilerin yaşadıkları bölge ile kariyer beklentisi (sig: 0,364>0,05) ve mesleki beklenti (sig:0,740>0,05) arasındaki ilişki düzeyinde significant değerinin 0,05'ten büyük çıkmasından dolayı anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Dolayısıyla yaşanan bölgeye göre mesleki beklentiler farklılık göstermemektedir.

Tablo 13. Boyutlara İlişkin Gelir Değişkenine Göre Homojenlik Testi

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kariyer Beklentisi	,117	4	134	,976

Üniversite Öğrencilerinin Mesleki Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu Örneği

DuygusalBeklenti	1,845	4	134	,124
------------------	-------	---	-----	------

Tablo 13’de ifade edildiği üzere Levene testi sonucunda grupların varyans eşitliği kabul edilmiştir. (p değeri kariyer beklentisi=0,976>0,05; duygusal beklenti=0,124>0,05’den) çıkması sebebiyle ANOVA testinin yapılabilmesi için ön şart sağlanmıştır.

Tablo 14. Gelir Değişkenine göre ANOVA Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sig.
Kariyer Beklentisi	Gruplar Arası	2,387	4	,597	,827	,510
	Grup içi	96,668	134	,721		
	Toplam	99,055	138			
Duygusal Beklenti	Gruplar Arası	4,008	4	1,002	1,315	,267
	Grup içi	102,062	134	,762		
	Toplam	106,069	138			

ANOVA testinin sonucuna göre ailenin geliri ile kariyer beklentisi (sig:0,510>0,05) ve mesleki beklenti (sig:0,267>0,05) arasındaki ilişki düzeyinde significant değerinin 0,05’ten büyük çıkmasından dolayı anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna göre ailenin geliri ile öğrencilerin mesleki beklentileri farklılık göstermemektedir.

Tablo 15. Boyutlara İlişkin Yaş Değişkenine Göre Homojenlik Testi

	Levene Statistic	df1	df2	Sig.
Kariyer Beklentisi	,416	1	135	,520
Duygusal Beklenti	,108	1	135	,743

Tablo 15’de ifade edildiği üzere Levene testi sonucunda grupların varyans eşitliği kabul edilmiştir. (p değeri kariyer beklentisi=0,520>0,05; duygusal beklenti=0,743>0,05’den) çıkması sebebiyle ANOVA testinin yapılabilmesi için ön şart sağlanmıştır.

Tablo 16. Yaş Değişkenine göre ANOVA Testi

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Sig.
Kariyer Beklentisi	Gruplar Arası	,301	3	,100	,137	,938
	Grup içi	98,754	135	,732		
	Toplam	99,055	138			

Duygusal Beklenti	Gruplar Arası	,317	3	,106	,135	,939
	Grup içi	105,752	135	,783		
	Toplam	106,069	138			

ANOVA testinin sonucuna göre yaş değişkeni ile kariyer beklentisi (sig: 0,938>0,05) ve mesleki beklenti (sig: 0,939>0,05) arasında ilişki düzeyinde significant değerinin 0,05'ten büyük çıkmasından dolayı anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Buna göre öğrencilerin yaş düzeyi ile mesleki beklentileri farklılık göstermemektedir.

Sonuç

Gördes Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin mezuniyet sonrası mesleki beklentilerine ilişkin yapılan analizler sonucunda öğrencilerin mezuniyet sonrasında kendi hayatlarına yön verirken iş dünyasından ve kariyer süreçlerindeki diğer unsurlardan farklı beklentileri ortaya çıkmıştır. Bu beklentilerin henüz öğrenciyken ortaya konulması, öğrencilerin mezuniyet sonrası ortaya çıkabilecek stres, kaygı ve tükenmişliklerini ortadan kaldıracak ve iş dünyasına daha motive bir şekilde hazır olmalarını sağlayacaktır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 62,6'sı (87) kişi kız öğrencilerden, % 34,4'ü (52) kişi erkek öğrencilerden oluşmakta olup 1. Sınıf öğrencisi, % 23'ü (32) kişi, 2. sınıf öğrencisi % 77 (107) kişidir. Katılımcıların % 9,4'ü (13) kişi Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, %33,1' i (46) kişi Halkla İlişkiler ve Tanıtım, % 50,4'ü (70) kişi Maliye, % 7,2'si Muhasebe ve Vergi Uygulamaları sınıfında öğrenim görmektedir. Katılımcıların ikamet ettikleri şehre göre bakıldığında %3,6'sı (5) kişi İç Anadolu Bölgesi, %17,3'ü (24) kişi Marmara Bölgesi, % 55,4'ü (77) kişi Ege Bölgesi, %11,5'i (16) kişi Akdeniz Bölgesi, %2,2'si (3) kişi Karadeniz Bölgesi, %2,2'si (3) kişi Doğu Anadolu Bölgesi ve %7,9'u (11) kişi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır.

Ailenin aylık gelir durumu incelendiğinde ise katılımcıların aile gelirinin %10,1 (14) kişi 1400 TL ve altı, % 27,3 (38) kişi 1401-2400 TL, % 12,9 (18) kişi 3401-4400 TL, %15,8 (22) kişi 4401 TL ve üzeri gelire sahip olduğu bulunmuştur. Demografik özellikler ve mesleki beklenti boyutları arasındaki ilişki düzeyi incelendiğinde ise duygusal beklenti ($p=0,007<0,05$) değerini gösterdiği için cinsiyete göre anlamlı farklılık bulunduğu, kız öğrencilerin geleceğe yönelik mesleki duygusal beklenti düzeylerinin erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu sonuca göre H1 hipotezi kabul edilmiştir. Ulaşılan bu sonuç Tuncer (2011) ve Korkmaz, Çiçek ve Tektaş'ın (2018) çalışmalarından elde edilen sonucu desteklemektedir. Yapılan çalışmalarda öğrencilerin geleceğe yönelik kariyer beklentisine ilişkin kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu düşündükleri ifade edilmektedir.

Öğrencilerin ankete vermiş oldukları cevaplar doğrultusunda sınıf, bölüm, yaş, ikamet edilen bölge ve ailenin aylık gelir değişkenlerine göre ise anlamlı farklılık bulunamamıştır. Buna bağlı olarak H2, H3, H4, H5 hipotezleri red edilmiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin mesleki beklentileri üzerinde sınıf, bölüm, yaş, ikamet edilen bölge ve ailenin gelir durumunun etkisinin olmadığı görülmektedir. Karadeniz ve Özkan'ın (2021) çalışmasında da gelir durumu, yaşanılan yer ve sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık bulunmaması bu çalışmadan elde edilen sonucu desteklemektedir. Işık ve Bahat'ın (2021) çalışmasında da öğrencilerin beklentilerinin yaş, öğrenim düzeyi, ikamet edilen bölge ve aile gelir düzeyine göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın önlisans öğrencilerine uygulanması meslek yüksekokullarındaki durum hakkında veri elde edilmesine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte ulaşılan sonuçlara göre politika yapıcılar öğrencilerin beklentilerine yönelik müfredat, iş alanı gibi süreçlerde öğrencilerin mesleki beklentilerine yönelik destekleyici uygulamalara ağırlık verebilecektir. Öğrencilere yönelik kariyer ve eğitim odaklı uygulamalara ağırlık verilmesi ilgili üniversitenin ve meslek yüksekokulunun tercih düzeyini arttıracak, ayrıca mezuniyet sonrası iş dünyasına nitelikli bir işgücü temini sağlanmış olacaktır.

Çalışma 2021-2022 eğitim ve öğretim döneminde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Gördes Meslek Yüksekokulu öğrencileri ile gerçekleştirilmiş olup Manisa ili Gördes ilçesi ile sınırlıdır. Daha farklı şehirlerde ve farklı eğitim düzeyindeki öğrenciler hedeflenerek literatüre katkı sağlanabilir. Bu anlamda yapılan bu çalışma diğer yapılacak çalışmalara fikir verilmesini sağlayacak ve meslek yüksekokulunda öğrenim gören gençlerin gelecek beklentilerinin hangi unsurlara göre farklılık gösterip göstermediği hakkında fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Arık, N., & Seyhan, B. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Planlamasında Teknoloji Bilgisi ve Gelecek Beklentilerinin Rolü. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 5(7), 2218-2231.
- Aydemir, D.A. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- Balcı, A. (1995). Sosyal Bilimlerde Araştırma, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. *Kuram ve uygulamada eğitim yönetimi*, 32(32), 470-483.
- Durmuş, B., Yurtkoru, S. ve Çinko, M. (2013). Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi. Beta Basım A.Ş. 5. Baskı. İstanbul. Erdoğan, N. (2003). Kariyer Geliştirme Kuram ve Uygulama, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Çakır, A. (2014). Faktör Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Fizer, D. (2013). Factors affecting career choices of college students enrolled in agriculture. A research paper presented for the Master of Science in Agriculture and Natural Science degree at The University of Tennessee, Martin, 51-54.
- Gedye, S., Elizabeth F. & Brian, C. (2004). Students' Undergraduate Expectations and Post-graduation Experiences of the Value of a Degree. *Journal of Geography in Higher Education*, 28:3, 381-396.
- Işık, M. & Bahat, İ. (2021). Yükseköğretim Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Örneği. *e-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 17-35.
- Karadeniz, Y., ve Özkan, Ç. (2021). Üniversite Mezunları Mezuniyet Sonrası Kariyer Beklentileri: Ayvack Meslek Yüksekokulu Örneği. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 113-136.
- Karagöz, Y. (2017). SPSS ve AMOS Uygulamalı. Nicel-Nitel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği, Ankara: Nobel Yayınları.
- Karasar, N. (1995). Bilimsel Araştırma Yöntemi, Kavramlar, İlkeler, Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.
- Kinash, S., Crane, L., Capper, J., Young, M., & Stark, A. (2017). When do university students and graduates know what careers they want: A research-derived framework. *Journal of teaching and learning for graduate employability*, 8(1), 3-21.
- Koçak, O., Kırtay, Ç., & Kaya, A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin İş Bulma ve Kariyer Beklentilerinin İş ve Meslek Danışmanlığı Hizmetlerinden Etkilenmesi: Yalova Üniversitesi Örneği. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 266-308.

- Korkmaz, E. Çiçek, C. ve Tektaş, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentileri ve yaşam memnuniyetleri ilişkisi; Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi örneği, II. International Symposium on Economics, Finance and Econometrics, December 6-7, Bandırma/Balıkesir
- Mann, A., Denis, V., Schleicher, A., Ekhtiari, H., Forsyth, T., Liu, E., & Chambers, N. (2020). Teenagers' career aspirations and the future of work. OECD Publications.
- Özyürek, R. (2001). Global kariyer yetkinlik beklentisi ölçümü ve meslek danışmanlığı uygulamalarında kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 28-Güz, 557-571.
- Patton, W.A. and Creed, P. (2007) Occupational aspirations and expectations of Australian adolescents. *Australian Journal of Career Development* 16(1). 46-59.
- Sharma, S. (1996). *Applied Multivariate Techniques*, Jhonn Wiley & Sons Inc.; 116, New York.
- Şanlı, T., & Saraçlı, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin gelecek beklentileri üzerinde etkili olan faktörlerin analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 25-36.
- Tabachnick, B. G. & Fideli, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics (Fourth Edition)*. Boston: Allyn And Bacon.
- Tatlıdil, H. (1992). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ankara.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Tekin, İ. Ç., & Akgemci, T. (2018). Çağrı Merkezi Hizmetleri Bölümü Öğrencilerinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Örneği. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (11), 151-164.
- Tosun, Ü., & Güntaş, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri İle Empati Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: KKTC Örneği. *European Journal Of Managerial Research (EUJMR)*, 2(2), 23-38.
- Tuncer, M. (2011). Yükseköğretim Gençliğinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish of Turkic*, 6(2), 935-948.
- Zengin, B., Sen, L. M., & Solmaz, S. A. (2011). A research on sufficiency of University Education about satisfaction of University student's career expectations. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 24, 496-504.

Şövalyelik ve Aristokrasinin Jean Froissart'ın Tarih Anlayışına Etkisi

Halil Yavaş^{a, b}

Özet

Jean Froissart, Geç Orta Çağ Avrupa'sında tarih yazımında en önemli isimlerindendir. Çalışmamızda onun hayatını kısa bir şekilde ele aldıktan sonra, yaklaşık kırk yıllık bir süreye yayılan Kroniğini yazma aşamalarını inceleyeceğiz. Eseri yazma gerekçesi, yazım sürecindeki hamileri, eserin fiziksel nitelikleri ve eserdeki meşhur illüstrasyonlar başta olmak üzere muhtelif yönden bu konuyu ele alacağız. Bizim en fazla ilgimizi çeken hususlardan birisi Froissart'ın adeta bir savaş muhabiri gibi çalışması ve olaylara tanıklık etmekteki şevki olmuştur. Bu konuyu kroniğinden örneklerle irdeleneceğiz. Şüphesiz onun tarihçilik anlayışı ve metodu, çalışmamızda üzerinde duracağımız bir diğer husustur. En önemlisi de şövalyelik kavramının onun tarihçilik anlayışına katkısı ve bu kavrama bakış açısıdır. Öyle ki Geç Orta Çağ'da şövalyelikten söz edildiğinde, bu kavramı adeta kutsayan Froissart akla gelmektedir. Bu yaklaşımı, o dönemdeki bazı yazarlarda da görmekteyiz ancak Froissart'ın burada ayrı bir yeri bulunmaktadır. Nitekim o Kroniğinde olabildiğince tarafsız olmasına karşın yiğitlik ve şövalyelik konusunda net bir duruş sergilemiştir. Çalışmamızda genel olarak vardığımız çıkarım, Froissart'ın şövalyeliğin tarihçisi tanımlamasından öteye aslında temiz bir şekilde yürütülmüş savaşların tarihçisi olduğudur.

Anahtar Kelimeler

Jean Froissart
Şövalyelik
Kronik
Yüzyıl Savaşları

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.03.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1081357

The Influence of Chivalry and Aristocracy on Jean Froissart's Conception of History

Abstract

Jean Froissart is one of the most important names in historiography in Late Medieval Europe. In our study, after a brief analysis of his life, we will examine the stages of writing his Chronicle, which spanned a period of about forty years. We will examine this subject from various aspects, especially the motive for writing the work, the benefactors in the writing process, the physical qualities of the work and the famous illustrations in the work. One of the things that have attracted our most attention has been Froissart's work as a war correspondent and his enthusiasm to witness the events. We will investigate this subject with examples from his Chronicle. Undoubtedly, his understanding and method of historiography have been another issue that we will focus on in our study. Most importantly, the contribution of the concept of chivalry to his understanding of historiography and this is his perspective on the concept. So much so that when chivalry is mentioned in the Late Middle Ages, Froissart, who almost sanctified this concept, comes to mind. We also see this approach in some writers of that period, but Froissart has a special place here. As a matter of fact, although he was as neutral as possible in his Chronicle, he took a clear position on valor and chivalry. The general conclusion we reached in our study is that Froissart is actually a historian of honest wars beyond his definition of a historian of chivalry.

Keywords

Jean Froissart
Chivalry
Chronicle
Hundred Years War

About Article

Received: 01.03.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1081357

^a halil.yavas@yahoo.com.

^b Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi Tarih Bölümü/Çorum, <https://orcid.org/0000-0001-5642-0141>.

Giriş

Jean Froissart, muhtemelen 1337'de Hainault kontluğundaki Valenciennes isimli kasabada doğmuştur. O bölgede Fransızca konuşulmasına rağmen feodal olarak İngiltere'ye bağlıdır (Brereton, 1968, s. 10; Ainsworth, 2010, s. 642.). Bir şiirinde babasının adının Thomas olduğunu bildirmesinin dışında ailesi hakkında pek malumat bulunmamaktadır. Eserinde 1381'deki bir kuşatmayı anlatırken zikrettiği Hainaultlu Froissart Meullier isimli bir şövalyenin onun akrabası olması ihtimalinden yola çıkarak, kendisinin soylu bir aileye mensup olduğu düşünülmektedir. Fakat St. Germain-des-Pres manastırındaki bir el yazmasının başında şövalye olarak adlandırılmasının dışında onun hakkında bu unvan kullanılmamıştır. Froissart'ın küçüklükten beri araştırmacı kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Avlanmayı, müziği, ziyafetleri, dans etmeyi, iyi giyinmeyi, şarabı ve kadınları hep sevmiştir (Johnes, 1968, s. xvii.).

Soylu bir aileden geldiği tahmin edilmekle birlikte, ailesinin tefeciliğe büyük ilgi duyduğu ileri sürülmekte ve buna bağlı olarak Froissart'ın da aynı alanda ilerlemesi beklenmektedir. Lakin o, saraya yakın olacak şekilde bir kariyer tercihinde bulunmuştur. Şiir yazma becerisi ona bu tercihinde yardımcı olmuş ve büyük hanedan mensuplarının ilgi duyduğu bir konum elde etmiştir. Bunun neticesinde birçok kral ve konttan destek almıştır. İlk hamisinin dönemin Hainault Kontu'nun amcası John of Hainault olduğu düşünülmektedir (Brereton, 1968, s. 10.). Kroniğinin dördüncü kitabında yirmi dört yaşındayken İngiliz Kraliçesi Hainaultlu Philippa'nın sarayında kâtiplik yaptığını öğrenmekteyiz (Froissart, 1868, v. II, s. 678.). Bir diğer hamisinin Beaufort lordu Sir Robert de Namur olduğu bilinmektedir. Eserinin önsözünde belirttiği üzere onun isteğiyle, muhtemelen 1355'te Fransa ile İngiltere arasındaki Poitiers Savaş'ından sonra Kroniğini yazmaya koyulmuştur (Froissart, 1868, v. I, s. 2.).

O yıllarda meşhur seyahatlerine başlamıştır. İngiltere Kralı III. Edward'ın eşi Kraliçe Hainaultlu Philippa ile aynı kontlukta olması ve siyasi olarak Flander ile İngiltere arasındaki yakın ilişkilerden (Bkz. Açıklama 1) dolayı, İngiltere sarayı onun ilk uğrak yeri olmuştur. Kendi ifadesine göre, İngiltere ile Fransa arasında Bretigny Antlaşmasının (Bkz. Açıklama 2) imzalanmasından bir yıl sonra yani 1361'de İngiltere'ye gitmiş ve Kraliçe Philippa ile tanışmıştır (Brereton, 1968, s. 10.). Neredeyse tamamen mazmun tarzında yazdığı fakat kaybolan ilk eserini 1362'de Kraliçe'ye sunmuştur (Ainsworth, 2010, s. 642.). Ülkesine döndükten sonra 1365'te İngiltere'ye tekrar seyahat etmiş ve bu kez İskoçya'ya da gitmiştir. Ayrıca yazmakta olduğu Kroniği için Londra'da tutulan Fransız esirlerle (Bkz. Açıklama 3) görüşmelerde bulunmuştur. 1367'de Kara Prens Edward'ın İspanya'daki seferi sırasında bir süre ona eşlik etmiş, sonrasında 1368'de İtalya'da Milano'ya gitmiştir. Hatta Savoy kontu ona yirmi altın florin ve iyi bir palto hediye etmiştir (Johnes, 1968, s. xix -xx; Ainsworth, 2010, s. 643.).

Kraliçe Philippa 1369'da ölünce Froissart İngiltere kralının sarayından uzaklaşmış ve Brabant Dükü Wincelous de Luxembourg'a bir çeşit kâtip olarak hizmet etmeye başlamıştır (Johnes, 1968, s. xxi.). Wincelous'a kadarki hamileri hep İngiliz yanlıdır. Wincelous ise Crecy'de ölen ve Fransa kralına sadık olan Bohemya Kralı Kör John'un oğludur. Bu farklılığı vurgulama ihtiyacı duymamızın sebebi, Kroniğinin birinci kitabının ilk versiyonu ile gözden geçirilmiş ikinci versiyonu arasında önemli yorum değişikliklerinin sebebinin anlamaktır (Brereton, 1968, s. 13.). Dük Wincelous'un 1384'te ölümü sonrasında bir diğer Fransız yanlı Blois Kontu Guy de Chatillon'un hizmetine girmiştir. Hatta bu sırada Liege yakınlarındaki

Chimay'ın kanonu (katedrale bağlı papaz) olarak atanmıştır. 1388'e geldiğinde Fransa ile İngiltere arasındaki barıştan (Bkz. Açıklama 4) istifade ederek yine seyahatlere çıkmıştır (Johnes, 1968, s. xxi; Brereton, 1968, s. 14.). Bu seyahatlerinde Avignon'a giden Froissart, oradan Foix Kontunun (Gaston Phoebus) sarayını ziyaret etmek için yola koyulmuştur. Yolda Sir Espaign du Lyon isimli üst düzey bir şövalye ile tanışmış ve yola beraber devam etmişlerdir (Froissart, 1868, v. II, s. 75.).

Fransa ve İngiltere arasındaki barış ortamından da istifade eden Froissart, yirmi yedi yıl aradan sonra, 1395'te İngiltere'ye nostaljik bir ziyaret yapmıştır. İngiltere'ye varduktan sonra Canterbury'ye gitmiş ve Thomas Becket ile Kara Prens'in kabirlerini ziyaret etmiştir (Froissart, 1868, v. II, s. 568.). İngiltere'den döndükten sonra Kroniğinin dördüncü ve son kitabını yazmaya başlamış ve 1400'de tamamlamıştır. Son İngiltere ziyaretini de bu kitaptan öğrenmekteyiz. Froissart'ın son yılları hakkında yeterli malumat bulunmamasıyla birlikte 1410'a kadar yaşadığı düşünülmektedir. Cenazesi Chimay'e defnedilmiştir (Brereton, 1968, s. 15.).

Froissart'ın Kroniği

Froissart, her ne kadar kroniğiyle tanınmaktaysa da onun bir de şair kimliği vardır ve o bunu her zaman çok önemsemiştir. Öyle ki önemli ortamlarda ev sahibini memnun etmek için Kroniğinden değil, şiirlerinden istifade ettiği gözden kaçırılmamalıdır. 1370'lerin başlarından sonra Kroniğini yazmaya konsantre olmak için şiiri giderek daha fazla terk etmişse de kendisini ifade etmek istediği zamanlarda şiire dönmüştür. Kroniğinde silahlar ve kahramanlıklar öne çıkarken, şiirin konusu umumiyetle aşk olmuştur (Kibler, 1976, s. 78.). Yani onun romantik karakterinin şövalyelik yanı Kroniğinde görülürken, aşka meyilli tarafı şiirlerinde zuhur etmektedir. Froissart, kendisini Venüs'ün hizmetine adanmış bir şair olarak görmüştür. Erotik ve alegorik bir anlatımı olan Gülün Romanından, Guillaume de Machaut'un lirik öykülerinden, Arthur hikâyesinin edebi anlatımından ve pastoral şiirlerden ilham almıştır (Ainsworth, 1999, s. 59.).

Froissart'ın Kroniği XIV. yüzyılın neredeyse tamamını kapsamaktadır. Slavların yaşadığı bölgeler hariç Kuzey Avrupa'da İngiltere, Fransa, Flander ve İskoçya'yla ilgili yazdığını ifade edebiliriz. Kıta içindeki savaşlar, isyanlar ve veba başta olmak üzere önemli felaketleri incelemek için onun Kroniği çok önemlidir (Gümüş, 2011, s. 156.). Bağlı bulunduğu kültürel kimliği ve siyasi ortamı göz önüne aldığımızda Fransa, Flander ve Hainault'daki olaylara ilişkin anlatımına İngiltere, İspanya ve Doğu'dakilerden çok daha fazla yer vermiştir (Macaulay, 2011, s. v.). Kendisi bir kanon olmasına rağmen Kroniğinde, büyük bölünmenin dışında, kiliseyle çok az ilgilenmiştir. Bununla birlikte o, kilise mülküne saygısızlık eden veya buraları yağmalayanlara karşı duyduğu güçlü nefreti açıkça ortaya koymaktadır. Bir din adamı olmasına rağmen, onun aristokratça ve şövalyece bir ilgi alanına ve bakış açısına sahip olduğunu ifade edebiliriz. Eserinde düellolar, muharebeler, çatışmalar, teşrifat merasimleri, meclis toplantıları ve rakip soylular arasında cereyan eden çatışmaları sıkça görmekteyiz (Ainsworth, 1999, s. 59-62.).

Kroniği dört kitaptan oluşmaktadır ve içlerinde en uzununu birinci kitaptır. Bu kitabı, ilk hamilerinden Robert de Namur'a ithaf etmiştir. İlk dört yılı ve son beş yılı biraz yüzeysel olmakla beraber 1322-1378 yıllarını kapsayan bu kitabın üç versiyonu mevcuttur. İlk versiyon 1369 ile 1373 yılları arasında yazılmış olup, elli el yazmasında günümüze

ulaşmıştır. Bu versiyonun en önemli özelliği Jean Le Bel'in Kroniğinden uzun paragraflar ihtiva etmesidir. İkinci versiyonu, Le Bel'e daha az yer vermektedir. Muhtemelen 1378'de yazılan bu nüsha, Amiens MS'de bütün halde bulunan bir el yazması ile günümüze ulaşmıştır. Üçüncü versiyonun da sadece bir el yazması mevcut olup, Roma MS'de bulunmaktadır. Diğerlerine nazaran daha orijinal olan bu versiyonu 1400'den sonra, yani ömrünün sonlarına doğru yazmaya teşebbüs eden Froissart, büyük olasılıkla onu diğerlerinin yerini alacak şekilde tasarlamıştır. Lakin ömrü buna vefa etmemiş ve yalnızca 1350'ye kadarki kısmını yazabilmiştir (Ainsworth, 2010, s. 642; Brereton, 1968, s. 25.).

1376-1385 yılları arasını kapsayan ikinci kitap, aralarında nispeten küçük farklılıklar ihtiva eden otuz kadar el yazması halinde sadece bir versiyona sahiptir. Birinci kitap 1378'de bitmesine rağmen bu kitap 1376'da başladığı için iki yıllık mükerrer kayıt mevcuttur. İkinci kitabın yazımı muhtemelen 1387'de başlamış ve 1388'de tamamlanmıştır (Brereton, 1968, s. 25.). Bu kitapta Froissart, daha ziyade anavatanıyla ilgili konuları ele almıştır. Büyük Bölünme, (Bkz. Açıklama 5) Flander Kontu ile Ghent'in dokumacı oligarkları arasındaki mücadeleler ve İngiltere'deki Köylü İsyanları (Bkz. Açıklama 6) bunların başında yer almaktadır (Ainsworth, 2010, s. 642.).

Üçüncü kitabın iki versiyonu vardır lakin aralarındaki fark, sadece uzmanların anlayabileceği kadar azdır. İlk versiyon 1390-1391'de, ikincisi ise muhtemelen 1396'da yazılmıştır. Bunlar toplamda yirmi beş el yazmasında günümüze ulaşmıştır (Brereton, 1968, s. 25.). Froissart, birinci ve ikinci kitaba nazaran bu kitaba daha fazla katkıda bulunmuştur. Bu kitap, onu bir kahraman olarak anlatısının merkezine oturtmaktadır. Örneğin İspanya'ya yaptığı yolculukta onu, diğer tarihçilerin danıştığı bir kişi olarak görmekteyiz. Yine üçüncü kitap unutulmaz hikâyeler, kalelerdeki gizli geçitler ve cinayetler gibi ilgi çekici muhtelif anlatılarla adeta bir seyahat günlüğü gibidir (Ainsworth, 2010, s. 643.).

1389-1400 yılları arasını kapsayan dördüncü kitabın yalnızca bir versiyonu mevcuttur fakat el yazmaları arasında küçük değişiklikler olduğunu bilmekte fayda vardır. 1395'ten sonra yazmaya başladığı bu kitabı 1400'de tamamlamıştır. Froissart'ın Kroniği yazıldıktan kısa süre sonra Fransa'da basılmışsa da tamamını kapsayan tatmin edici bir baskısının olup olmadığı hep tartışılmıştır. Bazı kitapların versiyonlarının farklılık arz etmesi veya el yazmaları arasındaki ayrılıklar ve kâtiplerin kattıkları yorumlar hatta Fransa'daki yazılarıyla Philippa'ya bağlı olduğu dönemdeki yazıları arasındaki değişiklikler işi çok zorlaştırmaktadır (Brereton, 1968, s. 26.).

Froissart'ın Kroniğinin en önemli özelliklerinden birisi muhteviyatındaki illüstrasyonlardır. Huizinga, Froissart hakkında "Güzellik karşısında genelde pek heyecan duyma becerisine sahip olmamakla birlikte iyi donatılmış bir filonun görüntüsünün ihtişamı karşısında çoğu kez çarpılmıştır." demiştir (Huizinga, 1997, s. 369.). Muhtemelen bu güzellik anlayışı onun eserindeki illüstrasyonlarına da yansımıştır. Yaklaşık 160 el yazmasından en az altmış dördünde, toplamda 1200'den fazla illüstrasyon vardır. Sözü edilen el yazmalarından bazılarının sadece ilk sayfasında tek bir illüstrasyon bulunurken, birçoğu 10 ila 30 illüstrasyon ihtiva etmektedir. Versiyonlar ve el yazmaları arasında olduğu gibi illüstrasyonların içeriklerinde de farklılıklar mevcuttur. Büyük İngiliz zaferlerine odaklanan sınırlı nüshaların doğrudan Froissart'ın gözetimi altında hazırlanmış olma ihtimali yüksektir. Laurence Harf-Lancner, Paris kopyalarının çoğunu Fransız yanlısı veya İngiliz karşıtı olarak yorumlamıştır. Çünkü savaş sahnelerinin tasvirlerinde görkemli Fransız kraliyet bayrağı vurgulanmaktadır (Croenen, 2010, s. 645-648.).

Tarihçilik Anlayışı ve Yöntemi

Froissart'ın tarihçilik anlayışını ele almadan evvel onun bir savaş tarihçisi olduğunu hatırlamakta fayda vardır. Robert de Namur'un teşvikiyle her şeyin kayıt altına alınması amacıyla Kroniğini yazmaya başlamışsa da onun bakış açısı bunun daha da ötesindedir. Asıl amacını eserin önsözünde açıkça ifade etmiştir. İngiltere-Fransa arasındaki savaşları yazarken oradaki yiğitliklerin daima hatırlanması ve sonraki nesillere örnek olmasını arzulamaktadır. Olayları ele alma şeklinde ve betimlemelerinde bazen aşırı bir duygusallık görülse de güçlü bir metot anlayışının olduğunu kabul etmeliyiz. Geç Orta Çağ'daki tarihçilerde görülen, kendisinden evvelki çalışmalara atıf yapma geleneğini Froissart da sürdürmüştür. Ünlü selefi Jean le Bel'in çalışmalarını devam ettirdiğini eserin önsözünde belirtmiştir. Tanrı'ya ve Hz. Meryem'e dualar ettikten sonra "Eserimi, Liege'deki Aziz Lambert'in bilge ve sağduyulu rahibi John le Bel'in yazdığı Kroniği üzerine kuracağım." (Froissart, 1868, v. I, s. 1.) demiştir. Nitekim birinci kitabını okuyan bir kişinin onun Le Bel'e ait bir metin olduğunu düşünmesi muhtemeldir. 1360-1361'den sonra Le Bel'in Kroniği sona erdiğinde artık tamamen kendisine ait metinlerin görüldüğünü söyleyebiliriz (Bratu, 2013, s. 190; Brereton, 1968, s. 13.).

İlk kitabının çoğunda Le Bel'den faydalanmakla birlikte sonrasında muhtelif belge ve materyallerden istifade etmiştir. Bir keşif gezisi planlandığında, onu hazırlıkları incelerken ve kaydederken buluyoruz. Bir antlaşma tartışılırken zaman, onu antrede elçilerle görüşmeye hazır vaziyette görmekteyiz. Düğünlerde konuklardan birisidir. Gittiği her yerde resmi tarihçi olarak kabul görmekte ve anlatacak haberleri olan her şövalye, onu kaydettirmeye can atmaktadır (Braddy, 1938, s. 64.). Örneğin 1367'nin Ocak ayında, Bordeaux'lu Richard'ın (II. Richard) doğumunu şu şekilde nakletmektedir: "Kral Richard doğduğunda akşam yemeğinde oturuyordum. Çarşamba günü saat on civarındaydı. O an Aquitaine Komutanı Sir Richard de Pontchardon bana geldi ve şöyle dedi: 'Froissart yaz. Belki unutulur. Prenslerimiz iyi bir çocuk doğurdu...'" (Froissart, 1868, v. II, s. 709.) Yine dördüncü kitabında II. Richard'ın ölümünü anlatırken onun ne denli iyi bir yönetim sergilediğini ifade etmek için "...Ben, John Froissart. Chimay kanonu ve saymanı (Bkz. Açıklama 7). Bunu (Kral'ın iyiliğini) iyi bilirim. Çünkü onunla kaldığım çeyrek yıl boyunca buna tanık oldum." demiştir (Froissart, 1868, v. II, s. 708.). O bizzat bulunmadığı ortamlarda mümkün merteye olayların canlı tanıklarından yararlanmıştı. Örneğin Yüzyıl Savaşları'nda yaşanan muhtelif savaşlar hakkında Béarn'a gitmiş ve orada görüştüğü başta Sir Espaign du Lyon olmak üzere muhtelif tanıklarla görüşüp onlardan bilgiler almıştır (Froissart, 1868, v. II, s. 75.). 1390'larda Hainault'a döndüğünde Kastilya-Portekiz savaşını sadece Gaston de Foix'dan yani Kastilya tarafından dinlediğinden bu konuda eksiklik duymuş ve savaş katılmış olan Portekizli bir şövalyenin Zealand'a geldiğini duyunca onu dinlemek için yola koyulmuştur. Nitekim Juan Fernando Portelet isimli bu şövalye ile buluşmuş ve altı gün boyunca onu dinlemiştir. Böylece kendi ifadesiyle tarafsızlık ilkesini koruduğu için bu görüşmeden çok memnun kalmıştır (Froissart, 1868, v. II, s. 148.).

Yüzyıl Savaşlarının yaşandığı bir dönemde Froissart'ın cepheden bilgiler aktarması bir anlamda ona bugünkü savaş muhabirliği kimliği katmıştır. Bugün çok sayıda muhabir, ajans ve tüm modern iletişim teknikleri ile yürütülen savaş muhabirliğini Froissart, kişisel bağlantılarıyla yerine getirmiştir. Tanıklık etmek onun çalışmasında önemli bir yer tutmaktadır ancak o bununla sınırlı kalmamış ve kendisinden önceki yöntemlerden de istifade etmiştir. Daha önceki kroniklere baktığımızda üç özellikleri öne çıkmaktadır.

Birincisi olaylarda rol oynamış önemli kişiler tarafından yazılmakla birlikte olayı nakletme açısından dar bir açığa sahip kalmışlardır. İkincisi, toplumdaki kopuk dini çevrelerce hazırlanmış resmi kayıtlardır. Üçüncüsü ise manzum tarzında yazılmış efsanevi kahramanları konu alan metinlerdir. İşte Froissart bu üç yöntemin hepsini tatbik etmiştir. Böylece, kısmen derleme yöntemi ve kısmen de onun edebi becerisi sayesinde o tarihe kadar yazılmış diğer kroniklerden farklı bir eser ortaya çıkmıştır (Brereton, 1968, s. 16.). Sıkça ifade ettiğimiz üzere onun kahramanlığa olan düşkünlüğü muhtemelen cepheden veya cephedekilerden nakil yapmaya dayalı bu metodu kullanmasının sebebi olmuştur. Nitekim Huizinga, zırhların, miğferlerin ve mızrakların güneş ışıklarının altında parıldamasının, yürüyüş halindeki bir süvari birliğinin tüylerinin ve flamalarının neşeli renklerinin onu heyecanlandığını ifade etmektedir (Huizinga, 1997, s. 397.).

Froissart'ın en hassas olduğu konu gerçekliktir. Gerçeği yansıtmaya gayreti kişileri tanımlamada da görülmektedir. Nefret, kıskançlık ve korkaklık bazen aynı kişide cömertlik, yüce gönüllülük ve diğer erdemlerle yarışmaktadır. Örneğin III. Edward, çalışmanın bütününde şövalyece bir karakter olarak karşımıza çıkarken, olumsuz yanlarını ortaya koymaktan geri durmamıştır. Adalet dağıttığı, af ilan ettiği, öfkesini kaybettiği veya intikam almakla tehdit ettiği konuşmalar, okuyucunun zihninde bu hükümdarın silinmez bir görüntüsünü oluşturmaktadır (Nichols, 1965, s. 283.). Uhrevi olan ile dünyevi olanın ya da insan ile ilahi olanın uzlaştırılması XII. yüzyıl Rönesans'ından beri Orta Çağ'ın genel karakterlerinden birisidir. Bu durum elbette Froissart'ı da etkilemiştir (Kurtz, 1984, s. 165.). Onun gerçeğin peşinde olma hassasiyeti aslında o dönemin başka yazarlarında da görülmektedir. Nitekim Froissart'ın yanı sıra Georges Chastellain (1405-1475) ve Jean Molinet (1435-1507) başta olmak üzere çoğu Geç Orta Çağ tarihçisi eserlerine, "...gerçeği, tüm gerçeği ve gerçeğin dışında hiçbir şeyi" söylememek üzere yemin ederek başlamışlardır (Bratu, 2013, s. 190.). Onun gerçeği nakletmedeki en önemli eksiği muhtemelen şövalyeliği yücelten üslubudur. Huizinga onun, savaşın şiirsel olmayan gerçeğini, kendisine rağmen yüksek bir düzeyde anlattığını ifade etmektedir (Huizinga, 1997, s. 425.).

Gerçeklik konusundaki hassasiyetini vurgulamakla birlikte onun anlatım yöntemi bizde bazı soru işaretleri doğurmuştur. Savaş alanında, kuşatma sırasında, kralın huzurunda yaşanan olayları veya gösterileri dramatik şekilde tasvir ederek nakletmeyi sevmektedir. Yiğitçe dövüşme konusunda o kadar çok övgüler düzerken kayıplar için de adeta ağıt yakmaktadır. Mesela Poitiers'de çok sayıda Fransız şövalyesinin ölümünü "Fransız şövalyelerinin tüm çiçekleri katledildi." şeklinde nakletmektedir (Froissart, 1868, v. I, s. 225.). Görsel ve işitsel unsurları olabildiğince kelimelere dökerek okuyucunun tahayyül etmesini sağlamaktadır. El yazması sayfalarının çoğunu süsleyen minyatürlerin bir amacının onun bu yöntemini desteklemek olduğu düşünülmektedir (Ainsworth, 1999, s. 60.).

Bu arada Froissart'ın hamilerinin değişmesinin onun yazımına olumlu katkılarının olduğunu söyleyebiliriz. Bohemyalı Wincelous'un ve sonrasında Guy de Blois'nun Fransız olmalarının etkisi neticesinde ufkunun genişlediği düşünülmektedir. Fransa topraklarında daha özgürce seyahat edebilmiş ve Fransız soylularıyla tanışıp ufuk açıcı sohbetler yaşamıştı (Brereton, 1968, s. 14.). Burada, o dönemlerde Fransa'nın artık kaybettiği yerleri geri kazanmaya başladığını düşündüğümüzde acaba Froissart kazananın yanında mı yer alıyor sorusunu sormadan edemiyoruz.

O döneme kadar kronik yazarları arasında iki tarzda bir anlatım dili kullanılmıştır. Robert of Clari, Geoffrey of Villehardouin, Jean of Joinville ve Philippe of Commines gibi şövalye-

tarihçiler genellikle kendilerini kronik yazarından ziyade görgü tanığı olarak sunmuşlardır. Buna mukabil Jean Froissart'ın yanı sıra Geoffrey Gaimar, Wace et Benoît de Sainte-Maure, Georges Chastellain ve Jean Molinet gibi din adamı geçmişine sahip veya daha edebi bir eğitim almış tarihçiler ise anlatıcı ve yazar niteliklerini vurgulama temayülündedir. Özellikle Froissart yazar unvanının kullanılmasında Christine de Pisan başta olmak üzere sonraki Fransız tarihçiler için bir rehber olmuştur (Bratu, 2013, s. 195-200.). O, yazar kimliğini öne çıkarmakla beraber Kroniğinin üçüncü kitabında kendisini bir ana karakter veya aktör olarak tasvir etmiştir. Örneğin Sir Espaign du Lyon'un eşliğinde Orthez'e Gaston Phoebus'un sarayına gitmek için yaptığı yolculukla ilgili nakillerde bu görülmektedir (Froissart, 1868, v. II, s. 75-77.). Benzer şekilde dördüncü kitapta Richard'ın doğumunun naklinde de bu durum fark edilmektedir (Froissart, 1868, v. II, s. 709.).

Birçok yazarın önemi zamanla anlaşılrsa da Froissart kendi döneminde bile çok kabul görmüştür. O nasıl, Le Bel'in çalışmasını geliştirerek devam ettirmişse, Enguerrand de Monstrelet de onun Kroniğini sürdürmüş, hatta eserinde bunu belirtmiştir (Enguerrand de Monstrelet, 1849, s. 2.). XVI. yüzyılda Montaigne onu okumaktan zevk aldığını, çünkü çplak gerçeği sunduğu ve okuyucunun kendisinin karar vermesine izin verdiğini ifade etmektedir (Bratu, 2013, s. 203.). Bunlarla birlikte dönem yazarlarının birbirleri hakkında suskun kaldıkları da görülmektedir. Yaş ve itibar bakımından hem Geoffrey Chaucer hem de Froissart'tan kıdemli olan Petrarca, şölenlerin onur konuyu olmuştur. Lakin hiç birisi birbirinin eserinden istifa etmemiş ve birbirlerinden söz etmemişlerdir (Brereton, 1968, s. 11.).

Froissart ile alakalı modern tarihçilerin söylemlerine baktığımızda maalesef bazılarının onun otoritesini küçümseme çabasında olduğunu görmekteyiz. Şüphesiz onun çok sayıda yanlış beyanları olduğunu söyleyebiliriz (Macaulay, 2011, s. v.). Ancak şu an için kaybolmuş bilgi kaynaklarına onun erişmiş olabileceğini ve buna dayanarak bizim yanlış gördüğümüz bilgilerin onun açısından doğru olarak kabul edilmesinin daha uygun olma ihtimalini unutmamalıyız. Bundan dolayı sabırlı olunmalı ve onun Kroniği, diğer kaynaklarla mukayese edilerek, çok aykırı bir durum yok ise Froissart'ın lehine değerlendirilmelidir. Ayrıca onun her konuda kesin hükümler vermek gibi bir kaygısının olmadığını eserlerine baktığımızda görmekteyiz. Nitekim birçok yerde "bildiğim kadarıyla..., Ona ne olduğunu bilmiyorum..." şeklinde tereddütlü kaldığı hususları vurgulamaktan çekinmemiştir (Brereton, 1968, s. 16.).

Froissart ve Şövalyelik Kavramı

Froissart, şövalyelerin ver aristokratların tarihçisi olarak tanınmış ve bu özelliğiyle elit sınıfın sözcüsü olarak görülmüştür. Bir bakıma bu kaçınılmazdır çünkü okurları o sınıftandır (Brereton, 1968, s. 18.). Burjuvazinin potansiyel (ve fiili) siyasi gücünü kabul etse de şövalye dünyasında yeri olmayan bu sınıfı aristokratik bir tavırla hakir görmüştür (Nichols, 1965, s. 286.). Kroniğinin önsözünde altını çizdiği iki husustan birisi gerçeğin peşinde olmak iken diğeri şövalyeliği en iyi biçimde tanıtmaktır. Ona göre döneminde yaşanan olaylar, iyi şövalyeler tarafından tatbik edilen şövalyelik kaidelerinin en güzel örnekleridir. Anlatılarının amacı, kahramanlığın başlıca erdem ve sarsılmaz bir güç olduğunu gençlere aşılaktır. Onun hedefi, Kral Arthur romantizminden geliştirilen, cesaretin yol gösterici olduğu yarı mistik bir dünya tasavvurudur. Bunu yaparken geçmişin puslu ve gerçekliği

tartışmalı olabilecek romantik olaylarından faydalanmak yerine dönemindeki yaşananlardan istifade etmiştir. İşte burada onun anlatılarında gerçek ile hayali olanların ustaca harmanlanıp nakledilme riski doğmaktadır (Nichols, 1965, s. 279.). Huizinga'ya göre onun şan ve şeref arayışı, Orta Çağ ve Rönesans niteliklerinin harmanlanıp tapılacak bir unsur gibi öne çıkmasının bir yansımasıdır (Huizinga, 1997, s. 102.). Ona göre odunun alevler olmadan yanamayacağı gibi, bir şövalye de yiğitliği olmadan kusursuz bir onur ve nam sahibi olamaz (Taylor, 2013, s. 92.). James Audley'nin, Poitiers savaşı başlamadan evvel en önde savaşmak için Prens'e nasıl yalvardığını şiirsel bir biçimde nakleder: "Lordum! Babanıza ve dedenize sadakatle hizmet ettim. ...herhangi bir savaşta en önde olacağıma dair yemin etmiştim. Bu yeminimi yerine getirmem için sizden izin istiyorum..." Devamında onun sergilediği kahramanlığı nakleder: "Lord James Audley, dört yaveriyle beraber elinde kılıcı, birliğinin önünde harikalar yaratıyordu. Öyle şevk içinde savaşıyordu ki kimseyi esir almakla uğraşmıyordu. ...sonunda kafasından ve yüzünden ağır şekilde yaralanmıştı..." (Froissart, 1868, v. I, s. 218-220.) Froissart, savaşı anlatırken teknik ayrıntılardan ziyade kahramanlıklar üzerinde durmuştur. Ona göre savaş, şövalye için bir test aracıdır (Nichols, 1965, s. 287.). Kahramanlığa o kadar önem vermektedir ki bu hususta yaşanacak olumsuzlukları bile mazur görmektedir. Örneğin, Jean Le Bel gibi o da Crécy'deki mağlubiyeti, onur ve şan kazanma telaşındaki Fransız şövalyelerinin ordunun düzen ve disiplinini terk ederek gözü pek bir şekilde bağımsız eylemlerde bulunmasına bağlamaktadırlar (Taylor, 2013, s. 141.). Ayrıca savaş meydanından kaçmanın aslında çok da akıllıca olmadığını ifade eder. Çünkü kaçarken, takip edilenler tarafından öldürülme riski yüksektir. Oysa kaçmayıp gerektiği gibi savaştıktan sonra teslim olan şövalye, fidye için esir alınır ve genellikle iyi muamele görür (Taylor, 2013, s. 151.).

Froissart, Edward'ın meydandaki cesaretini ve savaşçılığını anlatmaktan keyif alır. Örneğin Calais savaşı sırasında Sir Walter Manny'nin bayrağı altında kılık değiştirerek savaşmasını tafsilatlı biçimde sunar. Edward'ın dövüşmek için, yiğitliğiyle nam salmış Fransız şövalyesi Eustache de Ribeaumont'u seçtiğini ve iki şövalyenin kavgasını izlemenin ne kadar güzel olduğunu büyük bir heyecanla nakletmektedir (Froissart, 1868, v. I, s. 194.). Onun en büyük kahramanı ise Edward'ın oğlu Kara Prens'tir. Savaş meydanında oğlunun başına gelebilecek bütün risklere rağmen Kral Edward, Prens'in ön safta savaşmasına müdahale etmeyip izlemiştir. Prense yardım etmeleri için gelen şövalyelere "Ne olacaksa olsun. Ona kendi başarısını yakalama fırsatı verilmesini" emretmiştir (Froissart, 1868, v. I, s. 167.). Bu bize, Dede Korkut Hikâyelerinde de değinildiği üzere Oğuz Türklerinde bir kişinin kahramanlık göstermesi sonrasında isim hakkı elde etmesi gibi bir durumu hatırlatmaktadır (Dede Korkut Hikayeleri, s. 19.).

Önceden de ifade ettiğimiz gibi Froissart uluslarına bakmaksızın kahramanlıkların peşindedir. Nitekim bir yandan III. Edward ve oğlu Kara Prens Edward'a övgüler yağdırırken, öte yandan Poitiers'de cesurca savaşan ancak sonunda mağlup olup esir düşen Fransa Kralı İyi Jean'ın baltasıyla ordusunu nasıl cesaretlendirdiğini, savaşı kaybetmiş olmasına rağmen oğluyla birlikte pes etmeden sonunda kadar direnmesini destansı bir şekilde nakletmektedir: "...İngilizler ve Gaskonlar, Kral'ın birliğine o denli şiddetli hücum ettiler ki bazen beş adam tek adama saldırdılar... Kral'ı tanıyanlar 'Teslim olun, teslim olun yoksa öleceksiniz.' diye bağırdılar ama o savaşmaya devam etti... İngiltere Kralına hizmet eden Denys de Marbeque isimli Fransız asıllı genç bir şövalye iyi bir Fransızcayla, 'Efendim, efendim, teslim olun' dedi. Bunun üzerine kral ona dönerek sordu: 'Kendimi kime teslim edeyim: Kime? Galler prensi kuzenim nerede? Onu görebilseydim, onunla konuşurdum.'

Denys: 'Efendim, o burada değil lakin bana teslim olursanız sizi ona götürürüm... Ben Denys de Morbeque, Artois'ten bir şövalye ama İngiltere kralına hizmet ediyorum...' Bunun üzerine kral ona teslim oldu." (Froissart, 1868, v. I, s. 223.) Bu arada Froissart, Kral II. Jean'ı överken III. Edward'ın karşısına çıkmayan VI. Philippe'i tenkit etmekten geri durmamıştır (Taylor, 2013, s. 47.).

Onun dikkat çeken bir diğer kahramanlık anlatısını 1367 yılının Nisan ayında yaşanan Najera savaşında görmekteyiz. Her zamanki gibi Kara Prens Edward'a büyük övgüler yağdırmaktadır. Prens Edward'ın şövalyelik çiçeğine sahip olduğunu söyler. Prens'in yiğitlik ve kahramanlıkta yalnız olmadığını, başta Richard de Pontchardon, Thomas Despenser, Thomas Holland ve Nele Loring başta olmak üzere yanında çok sayıda İngiliz ve Gaskonyalı şövalye olduğunu ifade eder (Froissart, 1868, v. I, s. 373.).

Froissart'ın kahramanı Kara Prens'in başarılarını överken onun rakibi Trastamara'lı Enrique'in cesaretine ve ordusunu teşvik etme becerisine değinmeden geçmemiştir: "Bir Cumartesi sabahı, Najarra ve Navarretta arasında, çok sayıda insanın katledildiği şiddetli ve kanlı bir savaş yapıldı... Birçok şövalye ve yaveri kahramanca savaştılar. Doğrusunu söylemek gerekirse Fransa'dan gelen Bertrand du Guesclin ve birçok şövalye iyi savaştı. İspanyollar da üzerlerine düşeni hakkıyla yapsalardı, İngilizler ve Gaskonlar onlardan daha fazla acı çekerlerdi. Kral Enrique'nin yakınındakiler görevlerini yaptılar... Kendisi örnek oldu ve çevresindekilere cesaret verecek şekilde savaştı ... Onlara seslendi: 'Lordlarım! Ben sizin kralınızım. Beni Kastilya tahtına siz oturtunuz ve ölene kadar benim için savaşacağınıza dair yemin ettiniz... Yeminlerinizi tutun ve benim davamda savaşın.' Bu sözleriyle Enrique askerlerini üç kez topladı. O kadar cesur davrandı ki o onurlandırılmalı." (Froissart, 1868, v. I, s. 372.)

1388'de İngilizler ve İskoçlar arasında yaşanan Otterburn savaşında da benzer destansı anlatıları görmekteyiz. Froissart bunun o zamana kadarki gördüğü en zor ve sert savaş olduğunu ifade eder. Tarafsızlığını yine muhafaza eder ve birçok konuda gönül bağı olan İngilizler ile İskoçları eşit bir şekilde değerlendirip her iki tarafın kahramanlıklarına vurgu yapar (Froissart, 1868, v. II, s. 368.). Savaşı anlatırken kahramanlıkları olabildiğince tafsılatlı nakleder ve hiçbir ayırım yapmadan bolca övgüler düzer: "Orada korkaklık bilinmiyordu ve en görkemli yiğitlik örnekleri İngiltere ve İskoçya'nın cesur gençleri tarafından sergileniyordu... Sayıca İngilizlerden az olan İskoçlar daha da cesurdular... James Douglas (İskoç) ve Henry Percy'nin (İngiliz) adamları zafer kazanmak için mücadele ettiler. Ancak İngilizler o kadar güçlüydü ki İskoçları geri püskürttüler. Yüce bir ruha sahip olan James Douglas, adamlarının püskürtüldüğünü görünce onları tekrar toplamak için iki eliyle tuttuğu savaş baltasıyla düşmanın ortasına cesurca daldı. Darbelerine karşı kimse dayanamıyordu... Birincisi omzuna, ikincisi karnına, üçüncüsü uyluğuna gelen üç mızrak darbesi alana kadar Truva prensi Hektor gibi savaştı. Mızraklardan kurtulamadan yere düştü ve tekrar ayağa kalkamadı... Ay ışığı vardı ama hava yine de karanlıktı ve ne İskoçlar ne de İngilizler ölenin James Douglas olduğunu anlayamadı. İskoçlar savaş bitene kadar komutanlarının öldüğünden habersizdiler. Yoksa moral bozukluğuyla perişan olurlardı... Bu Kronik'te anlattığım tüm savaşlar arasında sözünü ettiğim bu savaş en iyi ve en şiddetli olanıydı. Çünkü bütün şövalyeler ve yaverleri düşmanla göğüs göğüseye yiğitçe savaşmışlardı..." (Froissart, 1868, v. II, s. 369.).

O, şövalyeliği yüceltirken ayak takımına mensup askerleri tenkit etmektedir. Özellikle savaş alanlarında dolaşan ve yaralı askerlerin boğazlarını kesen, ele geçirilen şehirlerde çeşitli

korkunç eylemlere imza atan İngiliz okçuları gibi sıradan askerlerin eylemlerinin şövalyelere mal edilmemesi için çaba sarf etmektedir. 1346'daki Caen kuşatmasıyla ilgili anlatısında, şehri kasıp kavuran İngiliz askerlerinin barbarca davranışları ile bazı Fransız şövalyelerini kendi adamlarının barbarlığından özenle koruyanların yine İngiliz şövalyelerinin olduğunu nakletmiştir (Froissart, 1868, v. I, s. 157; Taylor, 2013, s. 109.). Şövalyenin eylemleriyle ayak takımının eylemleri arasındaki fark, 1358 yılında Île-de-France'da patlak veren Jacquerie isyanı (Bkz. Açıklama 8) sırasında net biçimde görülmektedir. Jean Froissart, selefi Jean Le Bel ile birlikte isyancıların insanlık dışı şiddet eylemlerini sert bir şekilde tenkit etmektedir. Onların faaliyetlerinin şövalyece olmaması ve kendilerinden daha iyi konumdaki herkese saldırarak ülkeye zarar vermelerinin yanı sıra kadın ve çocuklara vahşice davranmalarını "hiçbir insanın hayal edemeyeceği" eylemler şeklinde tanımlayarak eleştirmişlerdir (Froissart, 1868, v. I, s. 240; Jean le Bel, 2011, s. 237-238.). İlginçtir ki birbirlerine karşı düşmanlık güden Avrupa'daki aristokratlar, vahşete son vermek için aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak Köylülere karşı birleşmişlerdir (Froissart, 1868, v. I, s. 241.).

O, köylülerin isyanını, prenslerin ve şövalyelerin ilahi olarak onaylanmış otoritesini devirmeye yönelik bir tiranlık teşebbüsü olarak görmektedir. Hem Fransa'da 1358'deki Jacquerie isyanını hem de 1381'de İngiltere'deki Köylü isyanını tehlikeli ve kınanması gereken bir ayaklanma olarak görmenin yanı sıra ilahi olarak atanmış otoriteye kabul edilemez bir meydan okuma şeklinde sunmaktadır. Yani ona göre bu olaylar aynı zamanda dine karşı bir başkaldırıdır. Eserinde şövalyeleri kılıç, mızrak ve at gibi savaş teçhizatlarıyla tasvir ederken, isyancıları karanlık yüzlü, kirli ve bodur köylüler kitlesi şeklinde lanse etmiştir (Ainsworth, 1999, s. 65.).

Ayak takımına yönelik bu tenkitlere rağmen şövalyelerin korkunç eylemleri söz konusu olduğunda eleştirmekten geri durmamıştır. Limoges kuşatmasında kahramanı Kara Prens'in katliama izin vermesini üstü kapalı bir şekilde de olsa tenkit etmesi buna güzel bir örnektir. İngilizlerin elindeki Limoges kenti 1370'te isyan etmiş ve Fransızlara teslim olmuştur. Froissart'ın dediğine göre Kara Prens öyle sinirlenmişti ki ata binemeyecek kadar hasta olmasına rağmen sedyeye üzerinde gelip şehri kuşatmıştır. Şehir direnince Prens Edward buna çok sinirlenmiş ve zor da olsa burayı teslim almayı başarmıştır. Sonrasında Kara Prens, askerlerinin şehri yağmalamasına ve katliamlar yapmasına izin vermiştir. Öyle ki kadın ve çocuklar da dâhil olmak üzere birçok insanın canlarının bağışlanması umuduyla yalvarmalarına rağmen 3.000 kişi katledilmiştir. Froissart "O gün Limoges şehrinde yaşanan talihsiz olaylara, din duygusu olup da ağlamayacak kadar katı kalbe sahip kimse yoktur." der (Froissart, 1868, v. I, s. 451-454.).

Froissart'ın metninde yiğitlik ve cesaret gibi erdemlere her fırsatta övgüler düzmekle birlikte şövalyenin özellikleri ona göre bu kadarla bitmez. Görgü, nezaket ve yiğitliğe karşı saygılı olmak gerekmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi, Kara Prens Edward'ın Poitiers savaşından sonra esir alınan Fransa Kralı Jean'ı ağırlaması sırasında görülmektedir. Burada Prens Edward, akşamleyin Kral Jean için bir ziyafet tertip etmiştir. Tüm ısrarlara rağmen Prens, Kral'ın sofrasında oturmayıp, o gün büyük bir cesaretle savaşmış bir şövalyenin (Jean) masasına oturma onurunu kendisine layık görmediğini ifade etmiştir. Hatta babası Kral Edward'ın ona çok iyi davranacağını ve çok makul bir fidye belirleyeceğini söylemiştir (Froissart, 1868, v. I, s. 226.). Fidyeye konusundaki beklentisi doğru çıkmamışsa da Kral Edward, Jean'a çok iyi davranmıştır. Öte yandan Prens'in Jean'a hizmet etmesini farklı

yorumlayan tarihçiler de vardır. Barnie, Edward'ın Kral John'un masasında hizmet etmesini, Fransa Kralı'nın tutsaklıkta bile üstün olduğunun işareti şeklinde tanımlamaktadır. Barnie, bu bağlamda Prens'in tavrının abartılı olmadığını belirtmektedir (Skorge, 2006, s. 42.). Skorge'a göre Froissart, erken Orta Çağ'da şövalyeliği öne çıkaran diğer yazarlardan farklı olarak onların kadınlarla ilişkilerine de vurgu yaptığını ifade eder. Buna göre Froissart'ın ideal şövalyesi hep yakışıklı, cömert, sadık, dindar, cesur ve kadınlara karşı naziktir (Skorge, 2006, s. 55-57.). Ama bunun ne kadarı doğrudur bilemeyiz. Taylor, Froissart'ı şövalyeleri yazıyormuş gibi gösterip kendi düşünce dünyasını yansıtmakla tenkit etmektedir (Taylor, 2013, s. 63.).

Sonuç

Froissart'ın tarih yazımına yeni bir usul getirdiğini söyleyebiliriz. Savaş muhabirliği, şiirsel anlatım ve roman tadında bir kronik yazımının birleşimini onda görmekteyiz. Onun ismi zikredildiğinde iki husus aklımıza gelmektedir. Birincisi şövalyelik kavramına düşkünlüğü, ikincisi ise kendi ifadesiyle gerçeğin peşinde olma hassasiyetidir. O dönemdeki birçok kronik yazarı benzer şekilde doğruyu yazmakta titiz davranmış olabilir ancak Froissart olayları birinci elden dinlemekle kalmayıp, mümkün merteye çok yönlü ele almak istemiştir. Onun Kroniğinde gördüğümüz bir diğer husus mümkün merteye birinci elden bilgi almadığı konulara çok fazla yer vermemesidir. Hatta çoğu kronik yazarının aksine eserini çok fazla geriden başlatmamış ve giriş mahiyetinde 1320'li yıllara kadar götürmekle sınırlı tutmuştur. Gerçeğe düşkünlüğü onu uzun seyahatlere itmiştir. Nitekim onu bazen İspanya'da bazen İtalya'da bazen de İskoçya'da görmekteyiz. Tanıkların ayağına gelmesini beklememiş ve kendisi bizzat onları bulmak için büyük emekler sarf etmiştir. Bu yüzden onun Kroniği savaş muhabirliği notları olarak görülmesinin yanı sıra aynı zamanda bir seyahat notları gibi değerlendirilebilir.

Onun romantik bir kişiliğe ve tarih anlayışına sahip olacak kadar duygu yüklü olmakla birlikte tarafsızlığını olabildiğince koruması ilginçtir. Hatta Kroniğini yazarken hamilerinin değişmesine rağmen Yüzyıl savaşlarının anlatımında kayda değer bir değişiklik görülmemektedir. Burada yine onun gerçekçiliği kendisini göstermektedir. Başkahramanı Edward'a en güzel övgüleri düzenlerken onun düşmanı Enrique'in cesaretini ve savaş meydanındaki yiğitliğini şiirsel bir üslupla kaleme alması dikkatimizi cezbetmiştir. İşte bu özelliklerinden dolayı Yüzyıl Savaşlarının ilk yarısının kayıt altına alınmasında onun büyük katkısı olmuştur.

Onun öne çıkan bir diğer özelliğinin şövalyeliğe düşkünlüğü olduğundan söz etmiştik. Bu konudaki hassasiyetinin kaynağıyla ilgili muhtelif iddialar ileri sürülmüştür. Özellikle onun ismiyle özdeşleştirilen "elitlerin tarihçisi" imajının bir devamı gibi görülmektedir. Fakat Froissart'ın elitleri veya aristokrasiyi merkeze almasıyla şövalyelik konusundaki hassasiyetini ayrı tutmamız icap etmektedir. Çünkü o dönemde onun gibi aristokrasinin himayesindeki bir yazarın elitlerden çokça söz etmesi normal görülmelidir. Öte yandan eseri incelendiğinde görülmektedir ki baskın bir şekilde övgüler aristokrasiden ziyade kahramanlık konusunda öne çıkmış şövalyeleredir. Bu durumda onun romantik kişiliğinin etkisinin önemli olduğunu tahmin etmekteyiz. Ayrıca olayları naklederken mümkün merteye yiğitlik ve kahramanlık unsurlarına değinmeye çalışmıştır. Burada onun kan dökülmesinden keyif aldığı anlamının çıkarılmaması gerekir. O, centilmence ve adilane

yürütülmüş savaşları övüp, bu savaşlarda dökülen kanı saygıyla ve hüznle kabullenmektedir. Örneğin, onun hayatında önemli bir yeri olan Poitiers savaşında ölen Fransız şövalyelerini “katledilmiş çiçek” olarak tanımlarken, bir anlamda onlara ağıt yakmaktadır. Fakat aynı Froissart Prens Edward gibi başkahramanının sivil halkın katledilmesine izin vermesini eleştirmiş ve bunu bir savaş olarak görmemiştir. Bunlardan vardığımız çıkarım, şövalyeliğin onun açısından bu denli önemli olmasının asıl sebebi kahramanlık, yiğitlik, cengâverlik ve mertlik gibi hasletlerin o dönem bu kavram ile özdeşleştirilmesidir. Sonuç olarak Froissart'ın birçok konuda yanıldığı görülmele birlikte onun Kroniği tarih yazımında önemli bir aşama olmuştur.

Kaynakça

- Ainsworth, P. (1999). Froissardian Perspectives on Late-Fourteenth-Century Society. *Orders and Hierarchies in Late Medieval and Renaissance Europe*. Jeffrey Denton (Edit.). Macmillan Press Ltd. London.
- Ainsworth, P. (2010). Froissart. Jean. *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. Brill. Leiden. pp. 642–645.
- Allmand, C. (1988). *The Hundred Years War*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Braddy, H. (1938). Froissart's Account of Chaucer's Embassy in 1377. *The Review of English Studies*. Vol. 14. No. 53. pp. 63- 67.
- Bratu, C. (2013). Je, auteur de ce livre: Authorial Persona and Authority in French Medieval Histories and Chronicles *Authorities in the Middle Ages*. Sini Kangas, Mia Korpiola, Tuija Ainonen (Edit.). Walter de Gruyter. New York. pp. 183–204.
- Brereton, G. (1968). Introduction. *Chronicle*. Jean Froissart. Penguin Books. Baltimore.
- Croenen, G. (2010). Froissart Illustration Cycles. *Encyclopedia of The Medieval Chronicle*. Brill. Leiden. pp. 645-650.
- Dede Korkut Hikâyeleri*, (2011). Osman Koca (Hazır.). Beyan Yayınları.
- Durgun, F. (2018). Dini ve Siyasi Yönleriyle Ortaçağ Batı Kilisesi'nde Büyük Bölünme (1378-1417). *Orta Çağ'da Din ve Devlet*. Ayşe Atıcı Arayancan (Edit.). Yeditepe Yayınevi. İstanbul. ss. 177-200.
- Enguerrand de Monstrelet. (1849). *Chronicles I*. Thomas Johnes (Trans.). Henry G. Bohn. London.
- Green, D. (2014). *The Hundred Years War A People's History*. Yale University Press. London.
- Gümüş, T. T. (2011). Avrupa'da Kara Ölüm ve Dönem Kronikleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 20. Sayı 1. ss. 139-164.
- Huizinga, J. (1997). *Orta Çağın Günbatımı*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İmge Kitabevi. İstanbul.
- Jean Froissart. (1868). *Chronicles England, France, Spain*, Thomas Johnes (Trans.). George Routledge and Sons. London.

- Jean Froissart. (1904). *The Chronicles*. John Bouchier & Lord Berners (Trans.). Macmillan and Co. London.
- Jean le Bel. (2011). *True Chronicles of Jean le Bel*. Nigel Bryant (Trans.). The Boydell Press. Suffolk.
- Johnes, T. (1868). Memoir of The Life of Froissart. *Chronicles England, France, Spain*, Jean Froissart. Thomas Johnes (Trans.). George Routledge and Sons. London.
- Kibler, W. W. (1976). Self-Delusion In Froissart's Espinette Amoureuse. *Romania*. Vol. 97. No. 385 (1). pp. 77-98.
- Kurtz, B. E. (1984). The Temple d'Onnour of Jean Froissart. *Modern Philology*. Vol. 82. No. 2. November. pp. 156-166.
- Le Goff, J. (2008). *Avrupa'nın Doğuşu*. M. Timuçin Binder (Çev.). Literatür Yay. İstanbul.
- Macaulay, G. C. (1904). Preface. *Chronicle*. Jean Froissart. Jhon Bouchier (Trans.). Lord Berners. The Macmillan Company. New York.
- Neillands, R. (2003). *The Hundred Years War*. Routledge. London.
- Nichols, S. G. (1964). Discourse in Froissart's Chroniques. *Speculum*. Vol. 39. No. 2. pp. 279-287.
- Oman, C. W. C. (1906). *The Great Revolt of 1381*. Clarendon Press. Oxford.
- Regnier-Bohler, D. (2006). Kurgular. *Özel Hayatın Tarihi 2*. Philippe Aries - Georges Duby (Hazr.). Roza Hakmen (Çev.). YKY. İstanbul.
- Skorge, K. M. (2006). Ideals and Values in Jean Froissarts Chroniques. University of Bergen. Bergen.
- Taylor, C. (2009). English Writings on Chivalry and Warfare During the Hundred Years War. *Soldiers, Nobles and Gentlemen*. Peter Coss, Christopher Tyerman (Edit.). The Boydell Press. Woodbridge. pp. 64-84
- Taylor, C. (2013). *Chivalry and the Ideals of Knighthood in France during the Hundred Years War*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Thomas Gray. (1907). *The Scalacronica*. Herbert Maxwell (Trans.). James Maclehose & Sons.
- Thomas Walsingham. (2005). *The Chronica Maiora*. David Preest (Trans.). The Boydell Press. Woodbridge.
- Wagner, J. A. (2006). *Encyclopedia of the Hundred Years' War*. Greenwood Press. London

Açıklamalar

1 - Flander, feodal olarak Fransa'ya bağlı olmasına rağmen XIV. yüzyıl başlarından sonra aralarında sorunlar vardı. Özellikle o dönemde İngiltere'nin önemli bir yün üreticisi olması ve Flander'in de büyük bir kumaş üreticisi olması her iki ülkenin birbirine daha da yakınlaşmasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde Flander ile Fransa'nın arasındaki sorunlar daha da çoğalmıştır. (Neillands, 2003, s. 75.)

2- 1355'teki Poitiers savaşından sonra Fransa ve İngiltere arasında 1360'a kadar barış antlaşması imzalanamamıştır. O yılın Mayıs ayında Bretigny'de bir antlaşma imzalanmış. Fransa'nun ağır

mağlubiyetini teyit eden bu antlaşma ile Yüzyıl Savaşlarının birinci kısmı son bulmuştur. (Allmand, 1988, s. 20.)

3- Poitiers savaşında Fransa'nın yaşadığı ağır mağlubiyet neticesinde başta Fransa kralı II. Jean ve oğlu Philippe olmak üzere çok sayıda üst düzey soylu İngilizlere esir düşmüştür. Bu esirler fidyeleri ödenene kadar Londra'da tutulmuşlardır. (Thomas Gray, 1907, s. 125; Neillands, 2003, s. 132.)

4- Fransa Kralı V. Charles'ın 1380'de ölümünden sonra Fransa ve İngiltere arasındaki çatışmalar azalmıştır. Özellikle Osmanlı ilerlemesine karşı Kilikya Kralı Leo'nun 1386'da taraflar arasında yoğun mekik diplomasisinin bunda katkısı vardır. Buna rağmen 1389'da ateşkes antlaşması imzalanana kadar aralarındaki savaş hali devam etmiştir. (Thomas Walsingham, 2005, s. 111; Neillands, 2003, s. 176.)

5- Papalar uzun süre Avignon'da ikamet ettikten sonra Papa XI. Gregory 1378'de tekrar Roma'ya taşınmaya karar vermiştir. Fakat kısa süre sonra Gregory ölünce çoğunluğu Fransız ve İtalyan asıllı kardinaller arasında yaşanan çekişmeden İtalyanlar galip gelmiş ve VI. Urban Papa seçilmiştir. Ancak Fransız kardinaller bunu kabullenmemişler ve bir süre sonra Avignon'a dönüp burada Cenevre kardinali Robert'ı yeni Papa ilan etmişlerdir. Böylece aynı anda iki papanın olduğu bir dönem başlamış olup bu durum 1417'ye kadar sürmüştür. (Durgun, 2018, s.179.)

6- Yüzyıl Savaşları'nın kayıplarını telafi etmek isteyen İngiltere Kralları 1377'den itibaren vergileri artırmıştır. Son olarak 1381'de bir vergi talebi daha yaşanınca köylüler Mayıs ayında Wat Tyler ve John Ball liderliğinde isyan etmişler. İngiltere'nin güneybatısında etkili olan isyan aynı yılın Temmuz ayına kadar bastırılmıştır. (Oman, 1906, s. 39-41; Wagner, 2006, s. 247.)

7- Bu ifade şekli, yani kendisini ve toplumdaki konumunu açıkça tanıtan cümlelerle söze girmesi, onun Kroniğinin başlangıcında da vardır. Aslında bu usul 1300'lerden itibaren diğer dönem kroniklerinde de görülmektedir. (Danielle Regnier-Bohler, 2006, s. 398.)

8- Fransa'nın Poitiers savaşındaki ağır yenilgisi ve sonrasında Kral II. Jean'ın esir tutulması halkta büyük bir huzursuzluğa sebep olmuştur. Bu olumsuz ortam neticesinde 1358'nin Mayıs ayında Fransa'nın kuzeyinde, köylüler isyan etmişlerdir. Büyük felaketlerin ve yağmalamaların yaşandığı olaylar Haziran ayında kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Fransa'da köylü kelimesi genel olarak "jacques" ismi ile özdeşleştirildiği için söz konusu isyan bu isimle anılmıştır. (Green, 2014, s. 43; Le Goff, 2008, s. 192; Wagner, 2006, s. 171.)

Üniversite Hastanelerinin Covid-19 Dönemi Öncesi ve Sonrası Etkinliklerinin Pabon Lasso Modeli ile Değerlendirilmesi

Ayşe Gamze Çiftçi Aytekin^{a, b}

Özet

Bir hizmet üretim işletmesi olarak hastaneler sağlık hizmet sunucularının sundukları hizmet bakımından basamaklara ayrılmaktadır. Bu basamakların en tepesinde üçüncü basamak sağlık hizmet sunucusu olarak üniversite hastaneleri yer almaktadır. Bu bakımdan üniversite hastaneleri sağlık sistemi içerisinde nicelik olarak küçük bir hacime sahip olsa da sundukları sağlık hizmetinin içeriği ve nitelik açısından önemli bir paya sahiptirler. Buradan hareketle çalışmada Türkiye'nin farklı şehirlerinde faaliyet gösteren 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin yatak doluluk oranı, ortalama kalış gün sayısı ve yatak devir hızı göstergeleri kullanılarak Pabon Lasso Modeli ile Covid-19 dönemi öncesi ve sonrası etkinlikleri ölçülmüştür. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede 2019 ve 2021 yıllarında sırasıyla 4 hastane ve 3 hastanenin, en düşük verime sahip olan 1. bölgede ise 2019 ve 2021 yıllarında sırasıyla 5 hastane ve 2 hastanenin yer aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Üniversite Hastaneleri
Pabon Lasso Modeli
Etkinlik
Performans

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 10.03.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1085669

Assessing the Efficiency of University Hospitals Before and After the Covid-19 Using the Pabon Lasso Model

Abstract

As a service organization, hospitals are categorized into levels in terms of the service provided by health service providers. At the top of these steps are university hospitals as tertiary healthcare service providers. In this respect, although university hospitals have a small volume in the health system in terms of quantity, they have an important share in terms of the content and quality of the health service they provide. From this point of view, the activities of 10 different state university hospitals operating in different cities of Turkey were measured before and after the Covid-19 period with the Pabon Lasso Model using bed occupancy rate, the average length of stay and bed turnover rate indicators. As a result of the analysis, it was determined that there were 4 and 3 hospitals in the 3rd zone, which had the highest efficiency, in 2019 and 2021, respectively, and there were 5 and 2 hospitals in the 1st zone, which had the lowest efficiency, in 2019 and 2021, respectively.

Keywords

University Hospitals
Pabon Lasso Model
Efficiency
Performance

About Article

Received: 10.03.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1085669

^a Ayşe Gamze Çiftçi Aytekin: aysegamze@balikesir.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi İİBF, Balıkesir. 0000-0001-8562-934X

Giriş

Hizmet üretim işletmeleri olarak hastaneler tedavi hizmetleri, koruyucu ve geliştirici sağlık hizmetleri, eğitim ve araştırma gibi dört temel işleve sahip olmakla beraber matris yapıları organizasyonlardır (Kavuncubaşı, 2000, s. 76). Dolayısıyla hastaneler gerek yönetsel gerekse de sunulan hizmet açısından farklı dinamiklere sahiptirler. Farklı kurum ve kuruluşlar tarafından kurulabiliyor olsalar da temel amaçları sağlık hizmeti sunmaktır. Diğer hizmet türlerinin tüm özelliklerini taşımakla beraber sunulan hizmetin içeriğiyle ilgili hizmeti alanın tam anlamıyla fikir sahibi olamayacağı nadir hizmet türlerinden biridir. Hizmet sunacak insan kaynağının eğitim sürecinin uzun ve maliyetli olmasının yanısıra kullanılan ekipmanın da çoğunlukla yüksek maliyetli ürünler olması bir bütün olarak sağlık hizmetlerinde etkinlik kavramını önemli hale getirmektedir.

Bir performans ölçütü olarak etkinlik kavramı süreç odaklıdır. İşleri doğru yapmak olarak tanımlanabilecek kavram standart performansın gerçekleşen performansa oranı olarak hesaplanabilmektedir. Belirlenen amaçlara hangi oranda ulaşıldığının göstergesi olarak etkinlik kavramının aynı zamanda teknik etkinlik, ölçek etkinlik, toplam etkinlik, tahsis etkinliği ve ekonomik etkinlik türleri de mevcuttur (Öztürk ve Yıldız, 2017. s 3; Yılmaz ve Şenel, 2019, s. 67; Yiğit, 2020, s. 25). Görüldüğü üzere çok boyutlu bir kavram olan etkinlik hastanelerin kendilerine yüklenen amaçlara ulaşma derecelerinin ölçülmesinde rahatlıkla kullanılabilir. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye'nin farklı şehirlerinde faaliyet gösteren 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin etkinliklerinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

Türkiye'de Sağlık Bakanlığının 2020 yılı verilerine göre 68 üniversite hastanesi faaliyet göstermektedir. Bu hastanelerden 43 tanesi afilliye değildir. Bir performans göstergesi olarak etkinlik ölçümü yapılan bu çalışmada hastaneler için literatürde yer verilen Pabon Lasso Modelinden (PLM) faydalanılmıştır. Modele göre etkinlikleri ölçülen hastanelerin aynı statüde olmaları gerekmektedir. Bu nedenle özellikle afilliye olmayan hastaneler içinden iletişime geçilerek verilerine ulaşılabilen 10 tanesi seçilmiştir. Çalışmada en güncel veriler ile mevcut durumun ortaya konulması hedeflenmiştir. Bu amaçla Covid-19 döneminin hemen öncesi ve hemen sonrasında gerçekleşen veriler analiz edilmiştir. Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının 11 Mart 2020 tarihinde raporlanması sonrası ileride de açıklanacağı üzere 2020 yılı sağlık kurumları için Covid-19 ile mücadeleyle geçmiştir. 2020 yılının sonuna doğru normalleşme süreci başlamış ve 2021 yılı rutin işleyişlerine dönebilmişlerdir. Bu nedenle Covid-19 dönemi öncesi olarak 2019 yılı seçilirken Covid-19 dönemi sonrası olarak ise 2021 yılı seçilmiştir.

İlgili literatür incelendiğinde hastanelerin performanslarının çok farklı yöntemler ile ölçüldüğü görülmektedir. Fakat Türkiye'de, özellikle hastaneler için geliştirilmiş ve kullanımı kolay olan Pabon Lasso Modeli ile tasarlanan çok az sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu sınırlı sayıda çalışmanın da çoğunlukla Sağlık Bakanlığı hastaneleri verileri ile yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın afilliye olmayan devlet üniversite hastaneleri üzerinde yapılmasının yanısıra Covid-19 öncesi ve sonrası dönemi kıyaslamalı olarak inceliyor olması özgün değer olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca bu yönüyle literatüre katkı sağlayacağı düşünülen çalışmada geniş bir literatür incelemesine yer verilmiştir. Bu açıdan da bundan sonra yapılacak çalışmalara yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

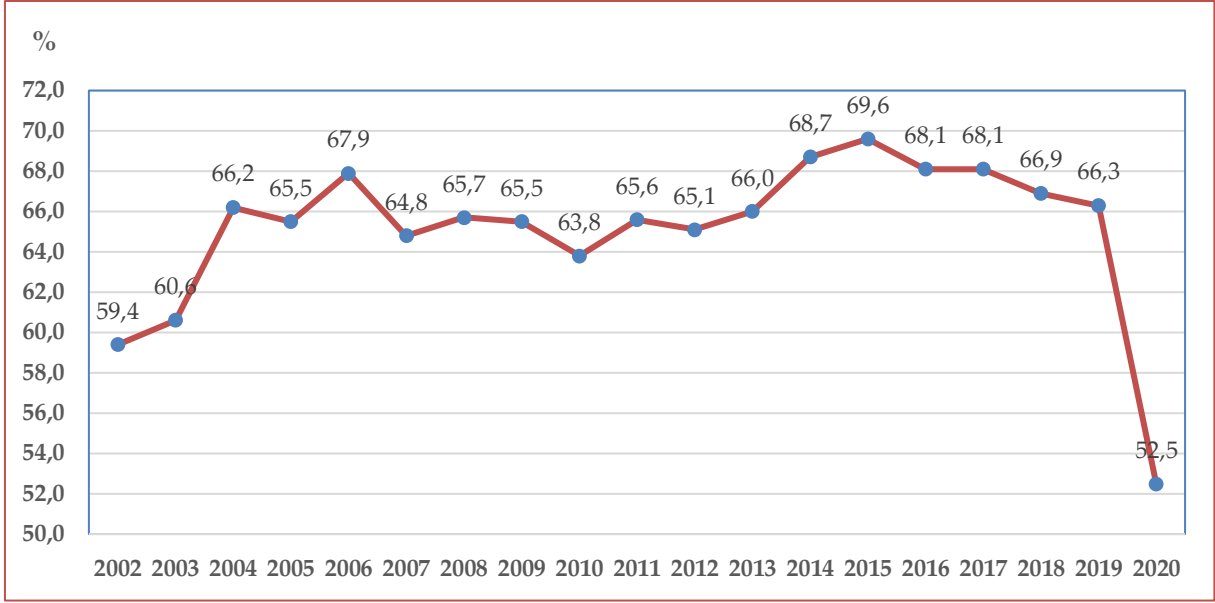
Çalışma toplamda 5 ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın bu bölümünün sonunda analizde kullanılan yatak doluluk oranı (YDO), ortalama kalış günü (OKG) ve yatak devir hızı

(YDH) hakkında bilgiler verilerek Sağlık Bakanlığı verileri ile Türkiye'deki durum anlatılmıştır. Sonraki bölümde literatür incelemesine yer verilmiştir. Yöntem kısmında evren ve örneklem ile verilerin toplanması alt başlıkları yer almaktadır. Yapılan analiz sonuçları bulgular kısmında anlatılmıştır. Son olarak ise tartışma, sonuç ve öneriler bölümü ile çalışma tamamlanmıştır.

Sağlık Bakanlığı verilerine Sağlık Bakanlığı ve özel sektörün hastane yatağı sayıları 2019 yılında sırasıyla 143.412 ve 51.167 iken 2020 yılında bu sayılar 156.965 ve 52.230'a yükselmiştir. Üniversite hastanesi yatağı sayısı ise 2020 yılında 41.987 olarak gerçekleşmiştir. Çalışmada kullanılan ve aşağıda tanımlanan parametreler bahsi geçen bu yatakların ne oranda verimli kullanıldığının da bir göstergesidir (Sağlık Bakanlığı, 2021a; Sağlık Bakanlığı, 2021b).

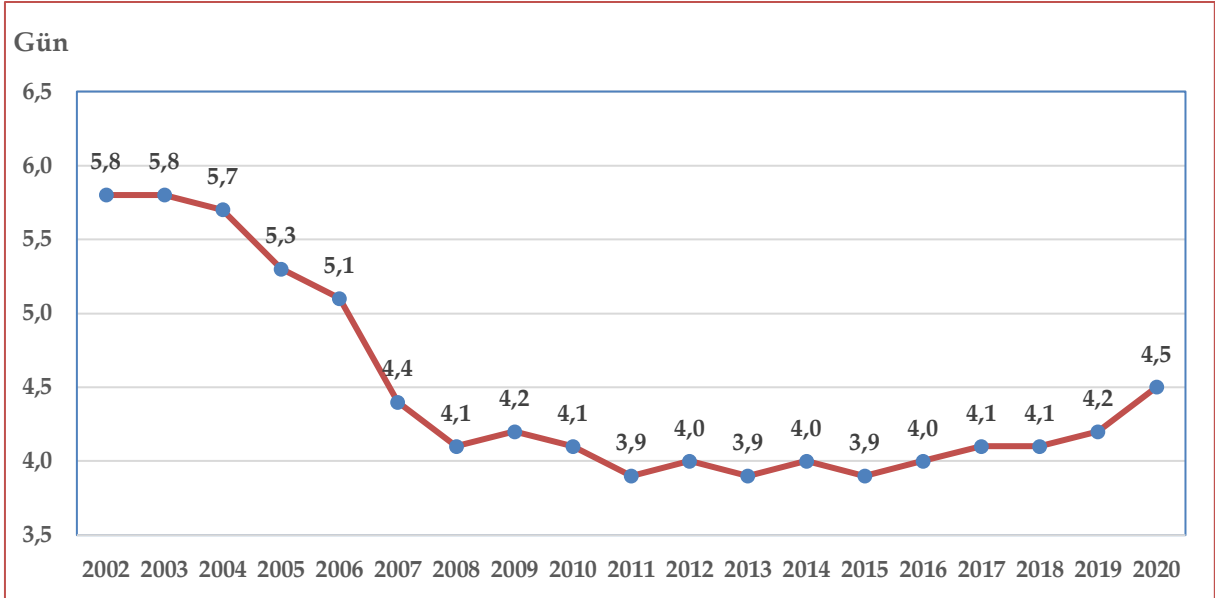
- a- **Yatak Doluluk Oranı (YDO):** Bu parametre yatakların bir yıl içinde hangi oranda hastalar tarafından kullanıldığını göstermektedir. Oran $(\text{Toplam Yatılan Gün Sayısı} \times 100) / (\text{Yatak sayısı} \times 365)$ formülü ile hesaplanmaktadır. Sağlık Bakanlığına göre bu oranın %70'in altında olması başarısızlık göstergesi olarak kabul edilirken %70-%85 aralığı ortalama değer olarak görülmektedir.
- b- **Ortalama Kalış Günü (OKG):** Bu parametre hastaneden şifa ile taburcu olan veya hastanede ölen bir kişinin ortalama olarak hastanede kaç gün kaldığını göstermektedir. Hastane için ortalama bir değer olarak ise hastaların hastanede yattığı ortalama gün sayısını belirtmektedir. Oran $(\text{Yatılan Gün Sayısı}) / (\text{Taburcu Olan Kişi Sayısı} + \text{Ölen Kişi Sayısı})$ formülü ile hesaplanmaktadır.
- c- **Yatak Devir Hızı (YDH):** Bu parametre hastane yataklarının hesaplandığı dönem içinde kaç kez devrettiğini ortaya koymaktadır. Ortalama bir değer olarak ise bir hastane yatağının bir yılda kaç hasta tarafından kullanıldığını göstermektedir. Değer $(\text{Taburcu Olan Kişi Sayısı} + \text{Ölen Kişi Sayısı}) / (\text{Yatak Sayısı})$ formülü ile hesaplanmaktadır. Sağlık Bakanlığına göre bu oranın 70'in altında olması başarısızlık göstergesi olarak kabul edilirken 70-85 aralığı ortalama değer olarak görülmektedir.

Bir performans göstergesi olarak YDO, OKG ve YDH değerleri birbirleriyle ilişkilidir. Hastanelerin fiziki kapasitesini gösteren yatak sayıları ve hizmet verilen hasta sayısı ile doğrudan bağlantılı olmalarından dolayı birbirlerini etkilemektedirler. Aşağıda Türkiye'deki Sağlık Bakanlığı hastaneleri ile özel hastaneler ve üniversite hastaneleri için 2002-2020 yılları arasındaki YDO, OKG ve YDH değerlerinin seyri verilmiştir. Bu değerler Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllıklarından her bir hastane statüsü için ayrı ayrı da takip edilebilmektedir.

Şekil 1. Yıllara Göre Hastanelerde Yatak Doluluk Oranı (%) (2002-2020)

Türkiye’de faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı hastaneleri, özel hastaneler ve üniversite hastanelerinin toplam yatak doluluk oranlarını gösteren Şekil 1 incelendiğinde 2002 yılı sonrasında oranın artışa geçtiği görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2021b). 2004-2019 yılları arasında ortalama %65’in üzerinde bir trend göstermesine karşın 2020 yılı verisinde Covid-19 pandemisinin ciddi etkisi olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar 2020 yılına kadar istikrarlı bir seyir izlese de oranlar Sağlık Bakanlığının belirlediği grup ortalamasından uzaktadır.

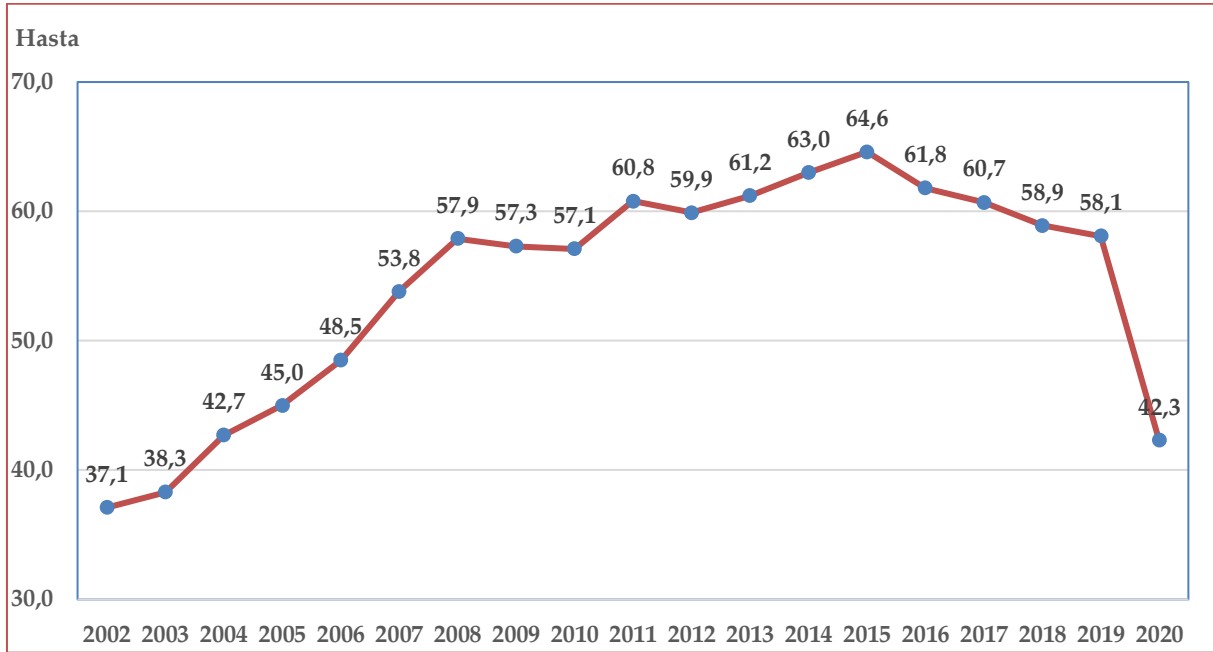

Şekil 2. Yıllara Göre Hastanelerde Yatan Hasta Ortalama Kalış Süresi (2002-2020)

Türkiye’de faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı hastaneleri, özel hastaneler ve üniversite hastanelerinin bir bütün olarak yatan hasta ortalama kalış günlerini gösteren Şekil 2

incelendiğinde 2006 yılı sonrasında sürenin 5 günün altına düştüğü görülmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2021b). Ortalama kalış gün süresinin kısa olması hastane açısından hastane yataklarından daha fazla yararlanmak anlamına geleceğinden bu sürenin kısa olması tercih edilir. Özellikle ağır olan ve uzun tedavi gerektiren hastaların başvurduğu ya da sevk edildiği üniversite hastanelerinde bu süre diğer hastane türlerine göre daha yüksektir. 2020 yılında sürenin artmasının ise Covid-19 tedavisi almak için hastaneye yatırılan hastaların uzun süre hastanede kalmış olmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Şekil 3. Yıllara Göre Hastanelerde Yatak Devir Hızı (2002-2020)

Türkiye’de faaliyet gösteren Sağlık Bakanlığı hastaneleri, özel hastaneler ve üniversite hastaneleri Şekil 3’te gösterilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2021b). Yatak devir hızının yüksek olması hastanelerin mevcut yatakları daha fazla çevirebildiği yani daha fazla hastanın faydalanabildiği anlamına gelmektedir. Ortalama kalış süresi azalırken yatak devir hızı artmaktadır. Yatak devir hızı her ne kadar 2010 yılı sonrasında artmış olsa da Sağlık Bakanlığının belirlediği grup ortalamasından uzaktadır. 2020 yılında yatak devir hızının düşmesinin YDO ve OKG parametrelerinde de olduğu gibi Covid-19 vakalarından kaynaklandığı yorumlanmaktadır.

Literatür İncelemesi

Hastanelerde verimlilik ve etkinlik gibi performans ölçümleri için ilgili literatürde çok farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerin başlıcaları Pabon Lasso Modeli (PLM), Veri Zarflama Analizi (VZA), EFQM Mükemmellik Modeli, Malcolm Baldrige Modeli, Balanced Scorecard (BSC), finansal rasyo analizleri, çok kriterli karar verme yöntemleri ve hibrit yöntemler olarak sayılabilmektedir (Bahadori vd., 2016). Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın örneklemini oluşturan devlet üniversite hastanelerinin etkinliklerini ölçmek

amacıyla kullanılan PLM ile Türkiye’de ve uluslararası alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Bu çalışmalardan birinde Aeenparast vd. (2015), 1997 ve 2014 yılları arasında Pabon Lasso Modeli ile hastanelerin performansını ölçen 29 ayrı makaleyi içeren bir literatür incelemesi yapmışlardır. Sonuç olarak çalışmaların %81,3’üne karşılık gelen 26 tanesinde modelin eksiksiz bir şekilde temsil edildiğini, %59,6’sında ise Pabon Lasso verilerinin hastanelerin statülerini belirlemek için sınırlı kaldığını tespit etmişlerdir. Benzer bir diğer çalışmada ise Yıldız (2017), hastanelerde yatak kullanım verimliliğini yatak doluluk oranı, ortalama kalış gün sayısı ve yatak devir hızı değişkenleriyle ölçen Pabon Lasso Modeli ile yapılan ulusal ve uluslararası çalışmaları içeren bir literatür taraması yapmıştır. Sonuç olarak; gerek kullanım kolaylığı gerekse de somut verilere dayanması nedeniyle Türkiye sağlık sektörü içinde uygulanabilir olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye’de sağlık hizmeti sunan hastanelerin performansını ölçmek için PLM’nin çok sınırlı kullanıldığı görülmektedir. Literatürde ulaşılabilen çalışmalar aşağıda kronolojik sırayla anlatılmıştır.

Ekiyor (2015), Türkiye’nin 3 büyük kenti olan Ankara, İstanbul ve İzmir’de bulunan 5 devlet ve 5 vakıf üniversite hastanesinin göğüs hastalıkları kliniklerinin performansını Pabon Lasso Modeli ile ölçmüştür. Yapılan analiz sonucunda vakıf üniversite hastanelerinin göğüs hastalıkları kliniklerinin devlet üniversite hastanelerinin göğüs hastalıkları kliniklerine göre daha verimli bölgelerde yer aldığını tespit etmiştir.

Çalışkan (2016) çalışmasında Türkiye’de Sağlık Bakanlığına bağlı 89 ayrı Kamu Hastaneleri Birliği bünyesinde faaliyet gösteren 701 hastanenin verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla performans ölçümü yapmıştır. Yapılan analiz sonucunda hastanelerin sadece %25’inin etkin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Hastanelerin performanslarını etkileyen tek faktörün hastane kapasiteleri olmadığı, hastanelerin hizmet verdiği coğrafyanın koşulları, sosyal ve ekonomik koşullar, sevk zincirinin varlığı, sunulan sağlık hizmetleri için geri ödeme sistemleri, hastalıkların insidansı gibi faktörlerin de performansı etkileyebilecek dışsal faktörler olduğu belirtilmiştir.

Yiğit (2017), çalışmasında Türkiye Kamu Hastaneleri Birliğine bağlı faaliyet gösteren hastanelerden 17 ayrı kliniğin 2014 yılı verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak performans ölçümü yapmıştır. Sonuç olarak kliniklerin %23’ünün en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede, %18’inin ise en düşük verimi temsil eden 1. bölgede yer aldığını tespit etmiştir.

Yiğit ve Esen (2017), Antalya Kamu Hastaneler Birliğine bağlı 12 hastanenin performansını Pabon Lasso ve Veri Zarflama Analizi (VZA) ile ölçmüşlerdir. Hastanelerin yatak kullanım performansının ölçümünde Veri Zarflama Analizinin yanısıra Pabon Lasso Modelinin de kullanımının önerildiği çalışmada sonuç olarak 4 girdi, 6 çıktı değişkeni ile yapılan VZA yöntemine göre hastanelerin %67’sinin, Pabon Lasso Modeline göre ise %51’inin tam olarak verimli olduğunu tespit etmişlerdir.

Boz, Yılmaz ve Şenel (2018) çalışmalarında Türkiye’de Sağlık Bakanlığına bağlı Kamu Hastane Birliklerinin 2014 yılı verileri ile hastanelerin performanslarına etki eden faktörleri belirlemeye çalışmışlardır. Pabon Lasso Modeli sonuçlarının bağımlı değişken olarak kullanıldığı çalışmada yapılan ekonometrik analizler sonucunda yatak kullanım performansı üzerinde

etkili olan faktörler kişi başı GSYH, on binde kişi başı yatak sayısı, 65 yaş üzeri nüfusun yoğunluğu ve ortalama hane halkı büyüklüğü olarak tespit edilmiştir.

Taşkaya (2019), Türkiye’de üniversite hastaneleri ile afileye olarak sağlık hizmeti sunan 17 ayrı hastanenin 2014 ve 2017 yılları performanslarını Pabon Lasso Modeli yardımıyla karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Sonuç olarak en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer alan hastane sayısı 2014 yılında 3 iken 2017 yılında 5’e yükseldiğini, en düşük verimi temsil eden hastane sayısının ise değişmeyerek 7’de kaldığını tespit etmiştir.

Esen ve Yiğit (2021) çalışmalarında Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde faaliyet gösteren 10 ayrı yoğun bakım ünitesinin 2017 ve 2018 yıllarına ilişkin performanslarını Pabon Lasso Modeli ile analiz etmişlerdir. Sonuç olarak en yüksek verime sahip olan 3. bölgede de en düşük verime sahip olan 1. bölgede de yoğun bakım sayılarının 2017 yılında 3 iken 2018 yılında 2’ye düştüğünü tespit etmişlerdir. Yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise 2017 yılında 1 yoğun bakım yer alırken bu sayının 2018 yılında 4’e yükseldiğini ortaya koymuşlardır.

PLM’nin hastane performansı ölçümünde yaygın olarak İran’da kullanıldığı görülmektedir. İran’ın farklı kentlerinde bulunan hastaneler için yapılan çalışmalar aşağıda özetlenmiştir.

Goshtasebi vd. (2009), İran’ın Kohgiluyeh ve Buyer Ahmed Eyaletinde yer alan 6 ayrı devlet hastanesinin performanslarını Mart 2005-Mart 2006 dönemi verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede 2 hastanenin, en düşük verime sahip olan 1. bölgede 3 hastanenin, yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise 1 hastanenin yer aldığını tespit etmişlerdir.

Bahadori vd. (2011), İran’ın Batı Azar eyaletinde bulunan Urmia Üniversitesi ile afileye olan 23 ayrı hastanenin performansını 2009 yılı verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli ile değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede 8 hastanenin, en düşük verime sahip olan 1. bölgede 6 hastanenin yer aldığını tespit etmişlerdir. Düşük yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresini temsil eden 2. bölgede 2 hastanenin, yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise 7 hastanenin yer aldığını belirlemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre düşük etkinliğe sahip hastanelere bazı önerilerde bulunmuşlardır.

Gholipour vd. (2013), İran’ın Tebriz kentinde faaliyet gösteren 2 ayrı Kadın Hastalıkları ve Doğum Hastanesinin servis performanslarını 2010-2012 dönemi verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda Al-Zahra ve Taleghani hastanelerinin en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer alamadığını, bir mütevelli heyeti tarafından yönetilen Al-Zahra hastanesinin 2. ve 4. bölgelerde yer alan yataklı servisleri varken merkezi yönetime bağlı Taleghani hastanesinin 1. ve 2. bölgelerde yer alan yataklı servislerinin olduğunu, yönetim biçiminin de performansın bir göstergesi olabileceğini vurgulamışlardır.

Adham vd. (2014), İran’ın Erdebil kentinde faaliyet gösteren 14 ayrı hastanenin 2013 yılı verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla performans ölçümü yapmışlardır. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede 5 hastanenin, en düşük verime sahip olan 1. bölgede 6 hastanenin yer aldığını tespit etmişlerdir. Düşük yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresini temsil eden 2. bölgede herhangi bir hastane

yer almazken yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise 3 hastanenin yer aldığını belirlemişlerdir.

Mehrtak, Yusefzadeh ve Jaafari-pooyan (2014), İran'ın Doğu Azerbaycan Eyaletinde faaliyet gösteren 18 hastanenin etkinliklerini Pabon Lasso Modeli ve Veri Zarflama Analizi ile değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda Pabon Lasso Modeline göre hastanelerin %44,5'i en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer alırken VZA'ya göre %61'inin verimli olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Pabon Lasso Modeline göre en düşük verimi temsil eden 1. bölgede hastanelerin %39'u yer alırken VZA'ya göre bu oran %22,2 olarak hesaplanmıştır. Pabon Lasso Modeline göre nispeten verimli olarak kabul edilen 2. ve 4. bölgelerde hastanelerin %16,5'inin yer aldığı, bu oranın VZA'ya göre ise %16,7 olduğunu belirlemişlerdir. Sonuç olarak her iki yöntemin de tutarlı sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır.

Mohammadi vd. (2014) çalışmalarında İran'ın Kirmanşah kentinde bulunan 16 hastanenin 2008-2012 dönemi verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak performans ölçümü yapmışlardır. Toplam 5 yıllık periyotta hastanelerin %31,25'inin en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede, %36,75'inin en düşük verimi temsil eden 1. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. Göreceli verimli kabul edilen 2. bölgede ve 4. bölgede ise sırasıyla hastanelerin %15'i ve %17,5'inin yer aldığını belirlemişlerdir. Sonuç olarak hastanelerin çoğunlukla en düşük verime karşılık gelen 1. bölgede konuşlandığını ve bu durumun kaynakların optimal kullanılmadığı anlamına geldiğini vurgulamışlardır.

Mohebbifar vd. (2014), İran'ın Kazvin kentinde bulunan 11 hastanenin 2013 yılı verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak performanslarını değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda hastanelerin %82'sinin (9 hastane) en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede, 1'er hastanenin ise 2. ve 4. bölgelerde yer aldığını, en düşük verimi temsil eden 1. bölgede ise hiç bir hastanenin yer alamadığını tespit etmişlerdir.

Hosseini vd. (2016), İran'ın Meşhed kentinde üniversiteye bağlı 10 ayrı hastanenin 2006-2011 dönemi verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla performanslarını ölçmüşlerdir. Sonuç olarak hastanelerin %30'unun en verimli bölge olan 3. bölgede yer aldığını, buna karşın hastanelerin %20'sinin en verimsiz bölge olan 1. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. Ayrıca elde edilen bulguların hastane yöneticileri tarafından hastanelerinin durumunun farkına varmaları ve diğer hastanelerle kıyaslamaları için kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Kalhor vd. (2016), İran'ın Meşhed kentinde üniversite ile afiliye olarak faaliyet gösteren 21 hastanenin 2009-2014 dönemi verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak performans ölçümü yapmışlardır. Hastanelerin performanslarının yıllar itibariyle izlendiği çalışma sonucunda 21 hastaneden sadece %19'unun en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer aldığını, %28'inin en düşük verimi temsil eden 1. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. Göreceli verimli sayılan 2. bölgede hastanelerin %19'unun, 4. bölgede ise %28'inin yer aldığını belirlemişlerdir.

Moradi vd. (2017), İran'da afiliye olarak faaliyet gösteren 11 hastanenin etkinliklerini İran'ın sağlık sektöründe devreye aldığı iyileştirme çalışmalarının ilk basamağı öncesi ve sonrası olan Nisan 2013-Nisan 2014 ve Mayıs 2014-Mayıs 2015 verilerinin kullanarak Pabon Lasso Modeli ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede iyileştirme çalışmaları öncesinde 3 olan hastane sayısının iyileştirme çalışmaları sonrası 2'ye düştüğünü, en düşük verime sahip olan 1. bölgede iyileştirme çalışmaları öncesinde 4 olan hastane sayısının iyileştirme çalışmaları sonrası 3'e düştüğünü tespit etmişlerdir. Düşük yatak doluluk

oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresini temsil eden 2. bölgede iyileştirme çalışmaları öncesinde 3 olan hastane sayısının iyileştirme çalışmaları sonrasında yine 3 olduğunu, yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise iyileştirme çalışmaları öncesinde 1 olan hastane sayısının iyileştirme çalışmaları sonrası 3'e yükseldiğini belirlemişlerdir. Elde ettikleri bulgulara göre düşük etkinliğe sahip hastanelere bazı önerilerde bulunmuşlardır.

Khalilabad vd. (2020), çalışmalarında İran'da askeri hastanelerle afiliye olan 5 ayrı hastanenin performansını 2017 ve 2018 yılı verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Çalışma kapsamındaki yıllar itibariyle en yüksek verime sahip olan 3. bölgede yer alan hastane sayısının sırasıyla 1 ve 2 olduğunu, en düşük verime sahip olan 1. bölgede yer alan hastane sayısının değişmeyerek 1'de kaldığını tespit etmişlerdir. Düşük yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresini temsil eden 2. bölgede her iki yılda da 1 hastanenin, yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede ise sırasıyla 2 ve 1 hastanenin yer aldığını belirlemişlerdir. Sonuç olarak sadece 1 hastane verimli bölgeye yükselebildiğini ortaya koymuşlardır.

Rahimisadegh vd. (2021), İran'da bulunan 924 hastanenin populasyon olarak %94,5'ine karşılık gelen 874 tanesinin İran'ın sağlık sektöründe devreye aldığı iyileştirme çalışmalarının öncesi olan 2013 yılı ve sonrası olan 2015 yılı verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak performanslarını ölçmüşlerdir. Analiz sonucunda 2013 yılında en verimsiz, verimsiz, oldukça verimli ve en yüksek verimli bölgede yer alan hastanelerin oranlarının sırasıyla %31, %18, %17 ve %33 olduğunu, iyileştirme programı sonrasında 2015 yılı verileriyle ise bu oranların %29, %21, %20 ve %30 olarak gerçekleştiğini, program sonrasında hastane performanslarında göreceli bir iyileşme gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

Roshani, Kalkhajeh ve Raadabadi (2022) çalışmalarında İran'ın Abadan kentinde faaliyet gösteren 6 ayrı afiliye hastanenin 2015-2019 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemdeki etkinliklerini Pabon Lasso Modeli yardımıyla değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda hastanelerin %16'sının en düşük verimi temsil eden 1. bölgede, %50'sinin en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede, %33'ünün ise nispeten verimli kabul edilen 4. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. Hiçbir hastane 2. bölgede yer almazken etkinliğin artırılması için kaynakların daha verimli kullanılması gerektiği önerisinde bulunmuşlardır.

Uluslararası literatürde farklı ülke hastanelerinin performanslarının da PLM ile değerlendirildiği çalışmalara rastlanmaktadır. Tunus, Uganda, Malezya, Hindistan, Endonezya ve Filistin'de sağlık hizmeti sunan hastaneler için yapılan çalışmalar ise şu şekildedir;

Younsi (2014), Tunus'ta faaliyet gösteren 40 ayrı hastanenin 2011-2012 yılı verileriyle Pabon Lasso Modeli yardımıyla performanslarını ölçmüştür. Analiz sonucunda hastanelerin %27,5'inin (11 hastane) en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede, %47,5'inin (19 hastane) en düşük verimi temsil eden 1. bölgede yer aldığını tespit etmiştir. Göreceli verimli kabul edilen 2. ve 4. bölgede ise sırasıyla 3 hastane ve 7 hastane olduğunu hesaplamıştır.

Nabukeera, Boerhannoeddin ve Raja Noriza (2015) çalışmalarında Uganda'nın başkenti Kampala'da afiliye olarak faaliyet gösteren 11 ayrı hastane ve sağlık merkezinin 10 ayrı yataklı servisinin 2012-2013 yılları verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda en yüksek verime sahip olan 3. bölgede 2 yataklı servisin, en düşük verime sahip olan 1. bölgede 5 yataklı servisin yer aldığını tespit etmişlerdir. Yüksek yatak doluluk

oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresini temsil eden 4. bölgede 2 yataklı servisin yer aldığını diğer taraftan düşük yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresini temsil eden 2. bölgede ise 1 yataklı servisin yer aldığını belirlemişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde hastanelerin ve sağlık merkezlerinin zayıf bir performansa sahip olduğunu vurgulamışlardır.

Nwagbara ve Rasiah (2015), Malezya'da bulunan 87 ayrı hastanenin 2006 ve 2010 yılı verileriyle performanslarını Pabon Lasso Modeli yardımıyla karşılaştırmıştır. Analiz sonucunda en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer alan hastane sayısının 2006 yılında 35 iken 2010 yılında 25'e düştüğünü, en düşük verimi temsil eden 1. bölgede yer alan hastane sayısının 2006 yılında 27 iken 2010 yılında 37'ye yükseldiğini, sağlık hizmetlerinin ticarileştirilmesinin performansa olumsuz yansıdığını tespit etmişlerdir. Göreceli verimli kabul edilen 2. bölgede ve 4. bölgede yer alan hastane sayılarını ise 2006 yılı için sırasıyla 14 ve 11, 2010 yılı için ise bu sayıları 12 ve 13 olarak bulmuşlardır.

Tripathi vd. (2016) Hindistan'ın Delhi kentinde faaliyet gösteren bir hastanenin psikiyatri, nöroloji ve beyin cerrahisi servislerinin performanslarını 2007-2014 dönemini kapsayan 8 yıllık periyottaki verileriyle Pabon Lasso Modelini kullanarak değerlendirmişlerdir. Analiz sonucunda 2007 yılında 4. bölgede yer alan psikiyatri servisi ile 2010 yılında 1. bölgede yer alan beyin cerrahisi servisinin 2014 yılında 3. bölgeye yükseldiklerini, nöroloji servisinin ise 2007 yılında 3. bölgede yer almasına rağmen daha sonra 2. bölgeye gerilediğini tespit etmişlerdir. Genel olarak ise modelin hastane performanslarını ölçmede kullanılabilirliğini belirtmişlerdir.

Hafidz, Ensor ve Tubeuf (2018), sağlık harcamalarının sürekli yükseldiğini vurguladıkları Endonezya'da bulunan 200 hastane ve 95 sağlık merkezinin 2011 yılı verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla performans ölçümü yapmışlardır. Analiz sonucunda hastanelerin %37'sinin, sağlık merkezlerinin ise %33'ünün en yüksek verime sahip bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir.

Shaqura, Gholami ve Sari (2021a), Filistin'in Gazze kentinde faaliyet gösteren 12 ayrı hastanenin Çocuk Hastalıkları ile Kadın Hastalıkları ve Doğum kliniklerinin 2016, 2017 ve 2018 yılları etkinliklerini Pabon Lasso Modelini kullanarak analiz etmişlerdir. Yapılan değerlendirme sonucunda 3 yıllık periyotta B, D ve C hastanelerinin sırasıyla 3., 1. ve 2. bölgelerde yer aldığını, A hastanesinin 2016 ve 2018'de 4. bölgede fakat 2017'de 1. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. E, F ve H hastanelerinin 2016'da 3. bölgede, I, J, K ve L hastanelerinin ise 1. bölgede bulunduğunu belirtmişlerdir. G hastanesinin 2017 yılında 2. bölgeden 3. bölgeye yükselirken 2018'de 2. bölgeye geri döndüğünü, L hastanesi 2018 yılında 1. bölgeden 2. bölgeye geçtiğini, diğer hastanelerin ise aynı bölgelerinde kaldığını ortaya koymuşlardır.

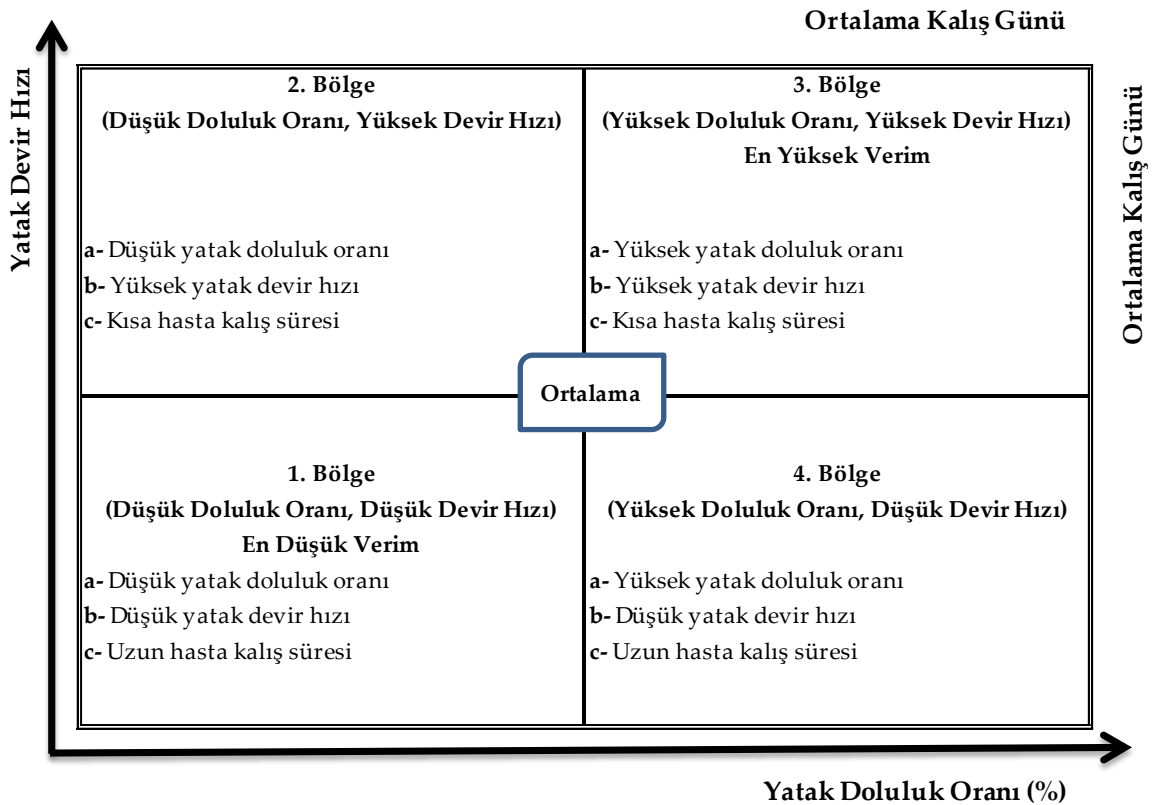
Shaqura, Gholami ve Sari (2021b) çalışmalarında Filistin'in Gazze kentinde faaliyet gösteren devlet hastanelerinin dahili ve cerrahi servislerinin 2016, 2017 ve 2018 yılları verilerini kullanarak Pabon Lasso Modeli yardımıyla performanslarını ölçmüşlerdir. Yaptıkları analiz sonucunda cerrahi bölümler için 3 yıl boyunca en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede servislerin %42,8'inin yer aldığını, en düşük verimi temsil eden 1. bölgede ise yine servislerin %42,8'inin yer aldığını, 2017 ve 2018 yıllarında sadece 1 hastanenin nispeten verimli sayılabilecek 4. bölgede yer aldığını tespit etmişlerdir. Dahili bölümler için 3 yıl boyunca hastanelerin ortalama %28,6-%42,8'inin en yüksek verimi temsil eden 1. bölgede, %14,3-

%42,8'inin en düşük verimi temsil eden 3. bölgede, %28,6-%42,8'inin ise nispeten verimli kabul edilen 2. ve 4. bölgelerde yer aldığını belirtmişlerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde PLM'nin gelişmiş ülkeler dışında daha çok gelişmekte olan ülkelerin hastane performanslarının ölçümünde kullanıldığı, yapılan analizlerin farklı bölgeler ve farklı yıl verileriyle yapılmasından dolayı farklı sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Yapılan analizlerde elde edilen bulgular incelenen dönemlere göre kendi içerisinde ya da karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Yöntem

İlk kez 1976 yılında Kolombiya Sosyal Güvenlik Kurumunun Kauka Vadisindeki hastaneleri incelemek için kullanıldığı belirtilen yöntem Hipolito Pabon Lasso tarafından yine Kolombiya'da faaliyet gösteren hastanelerden anket yoluyla toplanan 1977 ve 1980 yılları verileri ile hastanelerin göreceli etkinliklerinin ölçülmesi için kullanılmıştır (Lasso, 1986). Pabon Lasso modeli olarak anılan yöntem özellikle benzer statüdeki sağlık kurumlarının göreceli etkinliğini ölçmek için literatürde kullanılmaktadır.

Şekil 4. Pabon Lasso Modeli

Şekil 4'de gösterilen Pabon Lasso Modeline göre hastaneler 4 bölgede konumlandırılarak değerlendirilmektedir. Bu bölgeler (Lasso, 1986, Goshtasebi vd., 1999; Nabukeera vd., 2015; Kalhor vd., 2016);

- 1. Bölge:** Düşük yatak doluluk oranı ve düşük yatak devir hızına sahip hastanelerin yer aldığı bu grupta mevcut yatak talebine göre fazla hasta yatağının olması istenilmeyen bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede yer alan hastaneler en düşük verime sahip hastaneler olarak nitelendirilmektedirler.
- 2. Bölge:** Düşük yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresine sahip hastanelerin yer aldığı bu grupta daha çok gününbirlik tedavi, doğum vb. sağlık hizmetlerinin sunumundan kaynaklı hasta yatışları yapıldığından arzı aşan yatak kapasitesi olduğu söylenmektedir.
- 3. Bölge:** Yüksek yatak doluluk oranı, yüksek yatak devir hızı ve kısa hasta kalış süresine sahip hastanelerin yer aldığı bu grupta diğer gruplara göre az sayıda atıl hasta yatağı bulunmaktadır. Hastaneler açısında ulaşılması istenilen hedef bu bölgedir. Dolayısıyla bu bölgede yer alan hastaneler en yüksek verime sahip hastaneler olarak nitelendirilmektedirler.
- 4. Bölge:** Yüksek yatak doluluk oranı, düşük yatak devir hızı ve uzun hasta kalış süresine sahip hastanelerin yer aldığı bu grupta özellikle kronik ve ağır vakaların tedavilerinin yapılması nedeniyle yatak devir hızı ve hasta kalış süresi göstergelerinin bozulduğu varsayılmaktadır.

Evren ve Örneklem

Sağlık Bakanlığı verilerine göre 2019 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı hastane sayısı 895 iken 2020 yılında bu sayı 900'e ulaşmıştır. Aynı yılda üniversite hastane sayısı 68, özel hastane sayısı ise 566 olmuştur. Bu 68 üniversite hastanesinden 43 tanesi ise herhangi bir başka sağlık kurumu ile afiliye olmadan sağlık hizmeti sunmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2021a; Sağlık Bakanlığı, 2021b). Çalışma kapsamını Türkiye'nin farklı şehirlerinde sağlık hizmeti sunan ve herhangi bir başka kurumla afiliye olmayan 10 ayrı devlet üniversite hastanesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla afiliye olmayan üniversite hastaneleri evren olarak kabul edildiğinde örneklem evrenin %23,3'ünü kapsamaktadır. Örneklemde yer alan hastanelerin verileri yönetimlerinden çalışmada açık isimleri kullanılmamak üzere alındığından şehir ve kurum bilgilerine yer verilmemiştir. Elde edilen bulgular da dahil olmak üzere herhangi bir sorun yaşanmaması adına hastaneler sırasıyla numaralandırılmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu tanımlayıcı çalışma, kesitsel ve retrospektif olarak yürütülmüştür. Çalışmanın amacına uygun olarak 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin 2019 ve 2021 yılı verileri ilgili hastanelerden elde edilmiştir. Türkiye'de ilk Covid-19 vakasının 11 Mart 2020 tarihinde raporlanması sonrasında Sağlık Bakanlığı hastaneler üzerindeki yüklerin azaltılması için elektif vakaların ertelenmesine ve öncelikle acil cerrahi işlemlerin yapılmasına yönelik düzenlemeler yapmıştır. Ayrıca acil olmayan durumlarda kişilerin öncelikle aile hekimlerine başvurmalarını önermiştir. Dolayısıyla 2020 yılında sağlık tesisleri büyük çoğunlukla acil vakalar ile Covid-19'un teşhis ve tedavisi işlemlerine yoğunlaşmışlardır. Yataklı servislerin ve yoğun bakımların bu amaca hizmet etmesi nedeniyle hastanelerin YDO, YDH ve OKG gibi parametrelerinde bozulmalar meydana gelmiştir. 2020 yılının sonuna doğru atılan normalleşme adımları sonrasında hastaneler 2021 yılında büyük oranda rutin hizmet süreçlerine dönebilmişlerdir. Bu nedenle çalışmada retrospektif olarak Covid-19 dönemi

öncesi için 2019 yılı, Covid-19 dönemi sonrası için de en güncel olan 2021 yılı verileri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler hastaneler tarafından Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık İstatistikleri Modülüne bildirildiğinden hesaplamalar aynı formüller ile yapılmaktadır. Bu nedenle verilerin doğruluğu ve tutarlılığı açısından herhangi bir şüphe oluşmamaktadır.

Bulgular

Türkiye'nin farklı şehirlerinde faaliyet gösteren 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin YDO, YDH ve OKG verileri Pabon Lasso Modeli ile değerlendirilmiştir. Analizde kullanılan parametreler Tablo 1'de gösterilmiştir. Örneklem kapsamında incelenen 10 üniversite hastanesinin ortalama yatak sayısı 654'tür.

Tablo 1. Hastanelerin Performans Göstergeleri ve Tanımlayıcı İstatistikler

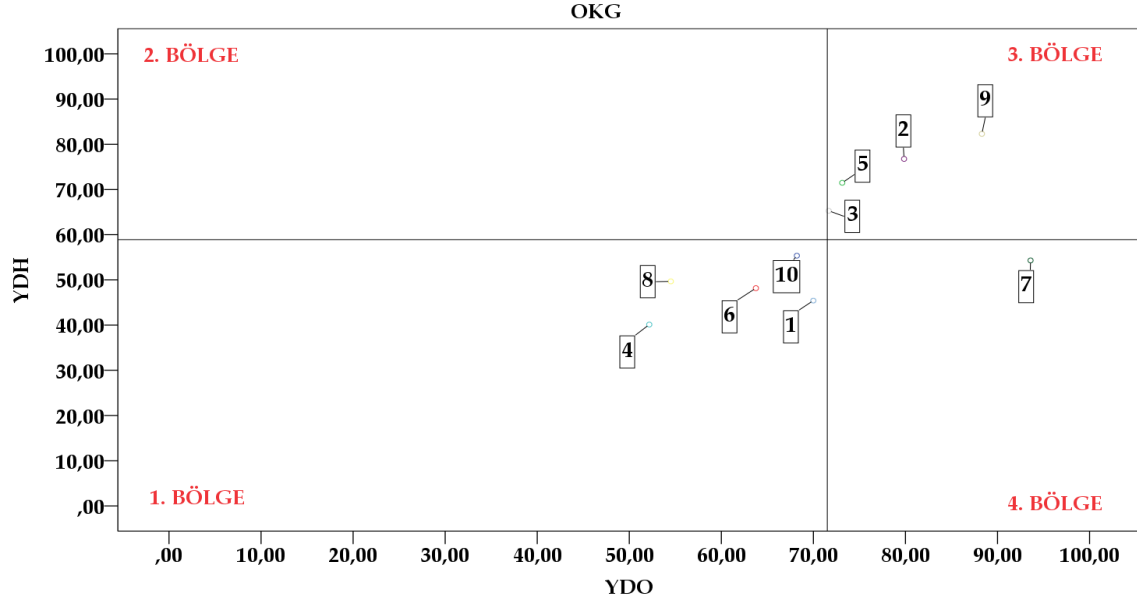
Hastane Adı	2019			2021		
	Yatak Doluluk Oranı (%)	Ortalama Kalış Gün Sayısı	Yatak Devir Hızı	Yatak Doluluk Oranı (%)	Ortalama Kalış Gün Sayısı	Yatak Devir Hızı
Hastane 1	69,99	5,78	45,42	71,85	6,19	43,83
Hastane 2	79,85	4,49	76,76	73,59	4,42	70,55
Hastane 3	71,66	5,60	65,28	60,60	4,55	57,07
Hastane 4	52,17	5,54	40,12	45,18	4,36	44,90
Hastane 5	73,13	3,74	71,47	58,90	3,64	65,98
Hastane 6	63,75	5,02	48,17	53,94	5,24	42,72
Hastane 7	93,59	6,44	54,30	74,96	6,20	44,14
Hastane 8	54,51	4,70	49,67	68,08	2,39	60,34
Hastane 9	88,3	3,90	82,30	67,90	5,60	45,70
Hastane 10	68,2	3,26	55,36	70,30	2,96	62,28
Min.	52,17	3,26	40,12	45,18	2,39	42,72
Maks.	93,59	6,44	82,30	74,96	6,20	70,55
Std. Sapma	12,56	0,96	13,54	9,14	1,23	10,07
Ort.	71,52	4,85	58,89	64,53	4,56	53,75

Tablo incelendiğinde Covid-19 dönemi öncesi olarak kabul edilen 2019 yılında ortalama 71,52 olan YDO'nun Covid-19 dönemi sonrası olarak kabul edilen 2021 yılında 64,53'e düştüğü görülmektedir. Benzer şekilde YDH oranı da 58,89'dan 53,75'e gerilemiştir. İki yıl arasında iyileşme gösteren tek parametre ise OKG olmuştur. Bu süre 2019 yılında 4,85 gün iken 2021 yılında 4,56 gün olarak hesaplanmıştır. Diğer iki oranın aksine bu parametredeki düşüş yatakların daha fazla hasta için kullanılabildiğini gösterdiği için verim artışını ifade etmektedir. Fakat burada YDO ve YDH değerlerinin de 2019 yılına göre düşüş göstermesi hastanelerin 2019 yılı performanslarından uzak olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.

Verim artışından söz edebilmek için OKG süresi düşerken YDO ve YDH değerlerinin artış göstermesi gerekmektedir. YDO değerinin 2021 yılında 2019 yılına göre artış gösterdiği hastaneler 1, 8 ve 10 nolu hastanelerdir. YDH değerleri 2021 yılında 2019 yılına göre artış

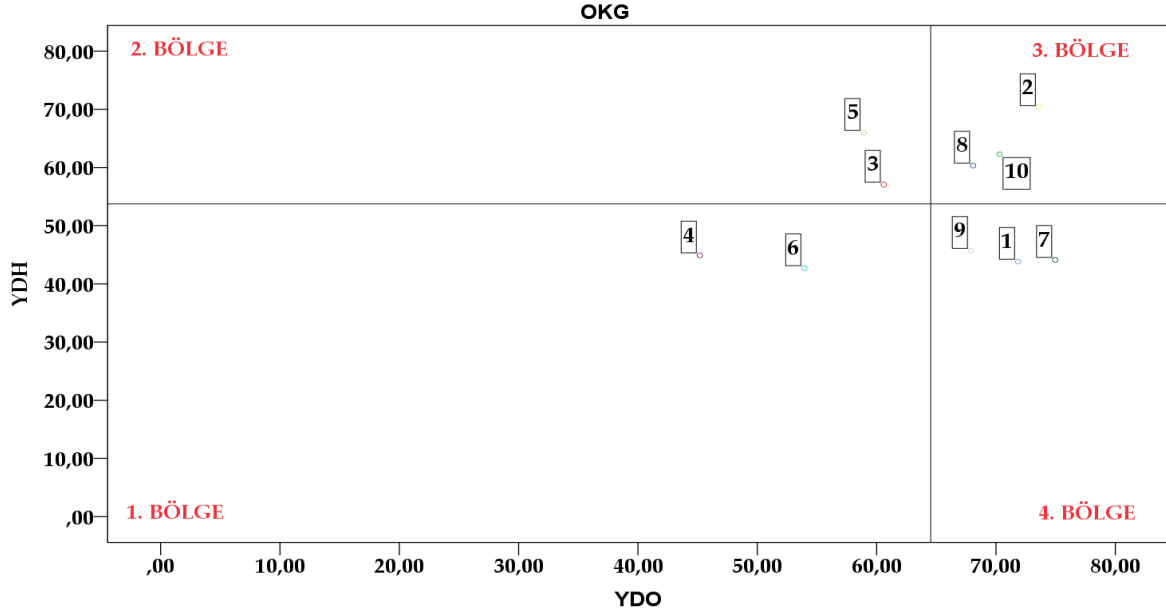
Üniversite Hastanelerinin Covid-19 Dönemi Öncesi ve Sonrası Etkinliklerinin Pabon Lasso Modeli ile Değerlendirilmesi

gösteren hastaneler 4, 8 ve 10 nolu hastanelerdir. 2021 yılında 1, 6 ve 9 nolu hastaneler hariç diğer hastanelerin OKG sürelerinde 2019 yılına göre düşüş vardır. Her üç göstergesinde de 2021 yılında 2019 yılına göre verim artışı olan hastaneler ise 8 ve 10 nolu hastanelerdir.

Şekil 5. Pabon Lasso Modeline Göre Üniversite Hastanelerinin 2019 Yılı Etkinlikleri

Örnekleme kapsamındaki 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin 2019 yılı verileri ile kurulan PLM sonuçları Şekil 5'te gösterilmiştir. En yüksek verime sahip 3. bölgede 4 hastane yer alırken en düşük verime sahip 1. bölgede 5 hastane yer almıştır. Özellikle 3. bölgede yer alan hastanelerin ortak özellikleri ilgili yıl YDO ve YDH ortalamalarının üzerinde değerlere sahip olmalarıdır. Tam tersi olarak 1. bölgede yer alan hastanelerin ortak özellikleri de ilgili yıl YDO ve YDH ortalamalarının altında değerlere sahip olmalarıdır. Daha düşük verimi gösteren 2. bölgede hiçbir hastane yer almamakla beraber 1 hastane ise görece olarak verimli kabul edilebilecek 4. bölgede yer almıştır. Bu hastane serisindeki en yüksek YDO'ya sahip olmasına karşın düşük YDH ve yüksek OKG süresine sahiptir.

Şekil 6. Pabon Lasso Modeline Göre Üniversite Hastanelerinin 2021 Yılı Etkinlikleri

Örneklem kapsamındaki 10 ayrı devlet üniversite hastanesinin 2021 yılı verileri ile kurulan PLM sonuçları Şekil 6’da gösterilmiştir. En yüksek verime sahip 3. bölgede 3 hastane yer alırken en düşük verime sahip 1. bölgede 2 hastane yer almıştır. Özellikle 3. bölgede yer alan hastanelerin ortak özellikleri ilgili yıl YDO ve YDH ortalamalarının üzerinde değerlere sahip olmalarıdır. Tam tersi olarak 1. bölgede yer alan hastanelerin ortak özellikleri de ilgili yıl YDO ve YDH ortalamalarının altında değerlere sahip olmalarıdır. Daha düşük verimi gösteren 2. bölgede 2 hastane yer almakla beraber 3 hastane ise görece olarak verimli kabul edilebilecek 4. bölgede yer almıştır. 2. bölgede yer alan hastaneler ilgili yıl ortalamasının üzerinde YDH, daha düşük OKG değerlerine sahip olmalarına rağmen YDO’ları düşüktür. 4. bölgede yer alan hastaneler ise yüksek YDO’larına sahipken verimliliği olumsuz etkileyecek şekilde yüksek OKG ve düşük YDH değerlerine sahiptirler.

Tablo 2. Hastanelerin PLM Bölgelerine Göre Dağılımı

Hastane Adı	2019	2021	Trend
Hastane 1	1. Bölge	4. Bölge	Kısmen Gelişti
Hastane 2	3. Bölge	3. Bölge	Değişmedi
Hastane 3	3. Bölge	2. Bölge	Geriledi
Hastane 4	1. Bölge	1. Bölge	Değişmedi
Hastane 5	3. Bölge	2. Bölge	Geriledi
Hastane 6	1. Bölge	1. Bölge	Değişmedi
Hastane 7	4. Bölge	4. Bölge	Değişmedi
Hastane 8	1. Bölge	3. Bölge	Gelişti
Hastane 9	3. Bölge	4. Bölge	Geriledi
Hastane 10	1. Bölge	3. Bölge	Gelişti

Tablo 2’de yer alan Covid-19 dönemi ve sonrası dönemi bulguları bir arada değerlendirildiğinde 4 hastanenin her iki yılda da aynı bölgede kaldığı görülmektedir. Bunlardan 2’si en düşük verimi gösteren 1. bölgede yer alan hastaneler iken 1 tanesi en yüksek verimi gösteren 3. bölgede yer alan hastanedir. Bölgesi değişmeyen diğer bir hastane ise 4. bölgede yer almaktadır. 2019 yılında en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede yer almalarına rağmen 3 hastane 2021 yılında daha düşük verimli bölgelere kaymıştır. Bunlar 2 tanesi 2. bölgeye kayarken 1 tanesi de 4. bölgeye kaymıştır. En büyük gelişmeyi ise 8 ve 10 kod numaralı hastaneler göstermiştir. Bu iki hastane 2019 yılında en düşük verimli bölgede yer alırken 2021 yılında en yüksek verimi gösteren 3. bölgede yer almışlardır. Bir hastane en düşük verimi temsil eden 1. bölgeden görece olarak verimli olan 4. bölgeye geçmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Hastaneler sadece sağlık hizmetinin sunulduğu değil aynı zamanda statülerine göre eğitim ve araştırma faaliyetlerinin de sunulduğu hizmet işletmeleridir. Üniversite hastaneleri sağlık sisteminde 3. basamağı temsil etmelerinden dolayı Sağlık Bakanlığı hastaneleri ve özel hastanelere oranla daha yüksek yatak doluluk oranına sahiplerken daha düşük yatak devir hızına ve bunun sonucu olarak daha yüksek ortalama kalış gün süresine sahiptirler. Bu durum yatak kullanımı açısından üniversite hastanelerini diğer statüdeki hastanelere göre daha verimsiz hale getirmektedir. 2019 yılı Sağlık Bakanlığı verilerine bakıldığında Sağlık Bakanlığı hastaneleri, özel hastaneler ve üniversite hastaneleri için ortalama YDO 66,3 iken bu oran üniversite hastaneleri için 69,8 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan YDH tüm hastaneler için 58,1 olarak hesaplanmışken bu değer üniversite hastanelerinde 48,3 olmuştur. Benzer şekilde OKG tüm hastaneler için 4,2 gün iken üniversite hastaneleri için 5,3 gün olarak hesaplanmıştır. Örneklemimizi oluşturan 10 üniversite hastanesi için ise 2019 yılı ortalama YDO 71,52 iken YDH değeri 58,89 ve OKG 4,85 olarak gerçekleşmiştir. Bu değerlerden YDO ve YDH aynı yıl için tüm statüdeki hastaneler için ve sadece üniversite hastaneleri için hesaplanan değerlerden daha yüksek iken OKG tüm hastaneler için hesaplanan değerden daha yüksektir. Üniversite hastanelerinde yüksek YDO olmasına rağmen daha düşük YDH ve daha uzun OKG olmasının sebebi uzun süreli tedavi ve bakım gerektiren ağır hastalara sağlık hizmeti sunuluyor olması şeklinde yorumlanabilmektedir.

Çalışmada herhangi bir kurumla birlikte kullanım protokolü imzalamaksızın üniversite hastanesi statüsünde 3. basamak sağlık hizmeti sunan 10 ayrı hastanenin YDO, YDH ve OKG göstergeleri kullanılarak PLM ile etkinlik ölçümü yapılmıştır. Model aynı statüdeki hastanelerin performans ölçümü için önerildiğinden özellikle afiliye olmayan devlet üniversite hastaneleri seçilmiştir. Bir performans göstergesi olarak etkinlikleri ölçülen hastanelerin Covid-19 döneminde YDO, YDH ve OKG göstergeleri bozulduğundan karşılaştırılabilir olması açısından Covid-19 dönemi ve sonrasını temsilen 2019 yılı ve 2021 yılı verileri kullanılmıştır. Analiz sonucunda en yüksek verimi temsil eden 3. bölgede 2019 ve 2021 yıllarında sırasıyla 4 ve 3 hastanenin, en düşük verimi temsil eden 1. bölgede ise 2019 ve 2021 yıllarında sırasıyla 5 ve 2 hastanenin yer aldığı tespit edilmiştir. 2019 yılında 2. bölgede yer alan hastane olmamakla beraber 4. bölgede sadece 1 hastane yer almıştır. 2021 yılında ise 2. bölgede 2 hastane yer alırken 4. bölgede 3 hastane yer almıştır. Covid-19 dönemi öncesi ve sonrası bir arada değerlendirildiğinde 4 hastanenin bölgesinin değişmediği görülmüştür. Bu hastanelerden 2’si en düşük verimi temsil eden 1. bölgede iken sadece 1 tanesi en yüksek verimi temsil eden 3. bölgededir. Her iki yılda da en yüksek verimli bölgede yer alan

hastanelerin ortak özellikleri ortalamanın üzerinde YDO ve YDH değerlerine sahip olmalarıdır. Bunun aksi olarak ise en düşük verimli bölgede yer alan hastanelerin ortak özellikleri ortalamanın altında YDO ve YDH değerlerine sahip olmalarıdır.

İlgili literatürde çalışma kapsamındaki afiliye olmayan üniversite hastaneleri ile ilgili benzer bir çalışma yer almadığından aynı hastaneler açısından bir karşılaştırma yapılamamıştır. Çalışmanın literatür incelemesi kısmında da bahsedildiği gibi farklı zaman dilimleri ve farklı statüdeki hastaneler için yapılan çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edilmiştir. Çünkü her hastanenin verimi yatak kapasitesi, personel sayısı, hizmet sunduğu uzmanlık alanları, hizmet sunduğu coğrafya gibi bir çok faktöre bağlıdır. Bu nedenle aynı hastanelerin yıllar itibariyle performanslarının takip edilmesi daha doğru çıkarımlarda bulunulmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan sağlık hizmeti sunmalarından dolayı eş statüdeki hastaneler için benzer önerilerde bulunulabilir. PLM'ne göre amaç yüksek YDO ve YDH ile düşük OKG süresine ulaşmak olduğuna göre bu hedef doğrultusunda verimsizliğin nedenleri araştırılarak iyileştirmeler yapılmalıdır. Bunun için ise bu göstergelere doğrudan etkisi olan girdi ve çıktı değişkenleri (uzman doktor sayısı, yardımcı sağlık personel sayısı, hizmet verilen branş sayısı, muayene sayısı, ameliyat sayısı, ilaç ve malzeme maliyetleri, ciro vb.) tespit edilmelidir. Sağlık sisteminin en tepesinde Sağlık Bakanlığının 3. basamak eğitim ve araştırma hastaneleri ile birlikte yer alan üniversite hastaneleri doğal olarak uzun bakım gerektiren ve diğer basamaklarda tedavi edilemeyen hastalara hizmet verdiğinden bu hastanelerin performanslarını artırmak için gerek insan kaynağı gerekse de maddi kaynaklar açısından farklı değerlendirilmelidir. Bu açılarından da diğer hastanelerle aynı performans kriterleriyle değerlendirilmeleri yanlış çıkarımlara sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla üniversite hastaneleri için kendi iklimlerine özgü farklı performans kriterlerinin belirlenmesi daha doğru olacaktır.

Çalışma, Covid-19 dönemi sonrasına ait henüz yeterli veri olmaması nedeniyle ilerleyen yıllarda daha uzun bir dönemin analiz edilerek geçmiş dönemlerle karşılaştırılabilmesi açısından geliştirilmeye açıktır. Ayrıca çalışma afiliye olan ve/veya olmayan tüm üniversite hastaneleri için farklı performans ölçüm yöntemleri ve farklı performans göstergeleriyle de tekrarlanabilir. Bundan sonraki çalışmalarda hastanelerin performanslarının ölçülmesinde kullanım kolaylığı açısından PLM'den daha fazla yararlanılmasının gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adham, D., Barfar, I., Sadeghi, G., Panahi, M., Ameri, H., & Salarikhah, E. (2014). Contemporary Use of Hospital Efficiency Indicators to Evaluate Hospital Performance Using the Pabon Lasso Model. *European Journal of Business and Social Sciences*, 3(2), 1-8.
- Aeenparast, A., Farzadi, F., Maftoon, F., Zandian, H., & Yazdeli, M. R. (2015). Quality of Hospital Bed Performance Studies based on Pabon Lasso Model. *International Journal of Hospital Research*, 4(3), 143-148.
- Bahadori, M., Izadi, A. R., Ghardashi, F., Ravangard, R., & Hosseini, S. M. (2016). The Evaluation of Hospital Performance in Iran : A Systematic Review Article. *Iranian Journal of Public Health*, 45(7), 855-866.

- Bahadori, M., Sadeghifar, J., Hamouzadeh, P., Hakimzadeh, S. M., & Nejati, M. (2011). Combining Multiple Indicators to Assess Hospital Performance in Iran Using the Pabon Lasso Model. *Australasian Medical Journal*, 4(4), 175-179. DOI: 10.4066/AMJ.2011.620
- Boz, C., Yılmaz, F., & Şenel, İ. K. (2018). Türkiye Kamu Hastane Birliklerinin Yatak Kullanım Performansı Üzerinde Etkili Olan Faktörler. *Ombudsman Akademik*, 5(9), 203-221.
- Çalışkan, Z. (2016). Kamu Hastane Birlikleri Performansının Pabon Lasso Modeli İle Analizi. *Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği Sosyal Güvence Dergisi*, 5(10), 1-24. DOI: 10.21441/sguz.20161020712
- Ekiyor, A. (2015). Evaluating Performance of Chest Diseases Departments Using Hospital Efficiency Indicators in Turkey. *British Journal of Economics, Management Trade*, 6(2), 145-150. DOI: 10.9734/BJEMT/2015/13864
- Esen, H., & Yiğit, V. (2021). Yoğun Bakım Yatak Kullanım Verimliliğinin Pabon Lasso Modeli İle Değerlendirilmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 1138-1150.
- Gholipour, K., Delgoshai, B., Masudi-Asl, I., Hajinabi, K., & Iezadi, S. (2013). Comparing Performance of Tabriz Obstetrics and Gynaecology Hospitals Managed as Autonomous and Budgetary Units Using Pabon Lasso Method. *Australasian Medical Journal*, 6(12), 701-707. DOI: 10.4066/AMJ.2013.1903
- Goshtasebi, A., Vahdaninia, A., Gorgipour, R., Samanpour, A., Maftoon, F., Farzadi, F., & Ahmadi, F. (2009). Assessing Hospital Performance by the Pabon Lasso Model. *Iranian Journal of Public Health*, 38(2), 119-124.
- Hafidz, F., Ensor, T., & Tubeuf, S. (2018). Assessing Health Facility Performance in Indonesia Using the Pabon-Lasso Model and Unit Cost Analysis of Health Services. *International Journal of Health Planning and Management*, 33(3), 541-556. DOI:10.1002/hpm.2497
- Hosseini, S. E., Ebrahimipour, H., Badiie, S., Haghighi, H., Mahmoudian, P., & Vafae-Najar, A. (2016). Performance Evaluation of Mashhad University of Medical Sciences' Hospitals During 2006-2011: Application of Pabon Lasso Model. *Jentashapir Journal of Health Research*, 7(4), 1-6. DOI: : 10.17795/jjhr-33517
- Kalhor, R., Ramandi, F. D., Rafiei, S., Tabatabaee, S. S., Azmal, M., & Kalhor, L. (2016). Performance Analysis of Hospitals Affiliated to Mashhad University of Medical Sciences Using the Pabon Lasso Model: A Six-Year-Trend Study. *Biotechnology and Health Sciences*, 3(3), 1-6. DOI: 10.17795/bhs-38629.
- Kavuncubaşı, Şahin. (2000). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Khalilabad, T. H., Asl, A. N., Raeissi, P., Shali, M., & Niknam, N. (2020). Assessment of Clinical and Paraclinical Departments of Military Hospitals based on the Pabon Lasso Model. *Journal of Education and Health Promotion*, 9(59), 1-7. DOI: 10.4103/jehp.jehp_455_19
- Lasso, P. H. (1986). Evaluating Hospital Performance through Simultaneous Application of Several Indicators. *Bulletin of the Pan American Health Organization*, 20(4): 341-57.
- Mehrtak, M., Yusefzadeh, H., & Jaafaripooyan, E. (2014). Pabon Lasso and Data Envelopment Analysis: A Complementary Approach to Hospital Performance Measurement. *Global Journal of Health Science*, 6(4), 107-116. DOI: 10.5539/gjhs.v6n4p107

- Mohammadi, M., Ziapoor, A., Mahboubi, M., Faroukhi, A., Amani, N., Hydar pour, F., Anbari S. Z. G., & Esfandnia, A. (2014). Performance Evaluation of Hospitals under Supervision of Kermanshah Medical Sciences Using PabonLasoty Diagram of a Five-Year Period (2008-2012). *Life Science Journal*, 11(1s), 77-81.
- Mohebbifar, R., Sokhanvar, M., Hasanpoor, E., Isfahani, H. M., Ziaiifar, H., Kakemam, E., & Mohseni, M. (2014). A Survey on the Performance of Hospitals of Qazvin Province by the Pabon Lasso Model. *International Research Journal of Biological Sciences*, 3(12), 5-9.
- Moradi, G., Piroozi, B., Safari, H., Esmail Nasab N., Mohamadi Bolbanabad, A., & Yari, A. (2017). Assessment of the Efficiency of Hospitals before and after the Implementation of Health Sector Evolution Plan in Iran Based on Pabon Lasso Model. *Iranian Journal of Public Health*, 46(3), 389-395.
- Nabukeera, M., Boerhannoeddin, A., & Raja Noriza, R. A. (2015). An Evaluation of Health Centers and Hospital Efficiency in Kampala Capital City Authority Uganda; Using Pabon Lasso Technique. *Journal of Health and Translational Medicine*, 18(1), 12-17. DOI: 10.22452/jummec.vol18no1.3
- Nwagbara, V. C., & Rasiah, R. (2015). Rethinking Health Care Commercialization: Evidence from Malaysia. *Globalization and Health*, 11(1), 1-8. DOI: 10.1186/s12992-015-0131-y
- Öztürk, Z., & Yıldız, M. S. (2016). Hastane Etkinliklerinin Tahmininde Stokastik Sınır Analizi; Tarihi ve Amprik Uygulamaları. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(3), 1-12.
- Rahimisadegh, R., Haghdoost, A. A., Emadi, S., & Hekmat, S. N. (2021). Assessing the Performance of Hospitals Before and After the Implementation of Iran's Health Sector Evolution Plan (HSEP) Using the Pabon Lasso Model. *Medical Journal of The Islamic Republic of Iran*, 35(1), 161-168. DOI: 10.47176/mjiri.35.23
- Roshani, M., Kalkhajeh, S. G., & Raadabadi, M. (2022). Low Efficiency in a Five-Year Hospital Performance Assessment According to Pabon Lasso Model: State-Affiliated Hospitals of Abadan. *Hospital Topics*, 100(1), 8-15. DOI: 10.1080/00185868.2021.1901065
- Shaqura, I. I., Gholami, M., & Sari, A. A. (2021a). Assessment of Public Hospitals Performance in Gaza Governorates Using the Pabon Lasso Model. *International Journal of Health Planning and Management*, 36(4), 1223-1235. DOI: 10.1002/hpm.3159
- Shaqura, I. I., Gholami, M., & Sari, A. A. (2021b). Evaluation of Performance at Palestinian Public Hospitals Using Pabon Lasso Model. *International Journal of Health Planning and Management*, 36(2), 896-910. DOI: 10.1002/hpm.3124
- Taşkaya, S. (2019). Sağlık Bakanlığı ve Üniversite Ortak Hastanelerinin Verimliliğinin Pabon Lasso Modeli İle Değerlendirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(3), 559-576.
- Tripathi, C. B., Kumar, R., Sharma, R. C., & Agarwal, R. (2016). Assessment of Performance of Services in a Tertiary Care Neuropsychiatric Institute Using Pabon Lasso Model. *Asian Journal of Medical Sciences*, 7(6), 69-74. DOI: 10.3126/ajms.v7i6.15408
- Yılmaz, F., & Şenel, İ. K. (2019). Sağlık Kurumlarının Etkinliklerinin Veri Zarflama Analizi ile Değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Uzmanları Derneği Sosyal Güvence Dergisi*, 7(15), 63-88. DOI: 10.21441/sosyalguvence.600856

- Yiğit, A. (2020). Türkiye’de Hastane Verimliliğinin Meta Analiz Yöntemiyle Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 24-32. DOI: 10.22312/sdusbed.605455
- Yiğit, V. (2017). Hastanelerde Yatak Kullanım Etkinliğinin Pabon Lasso Modeli İle Analizi. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(1), 164-174.
- Yiğit, V., & Esen, H. (2017). Pabon Lasso Modeli ve Veri Zarflama Analizi ile Hastanelerde Performans Ölçümü. *SDÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 26-32. DOI: 10.22312/sdusbed.303864
- Yıldız, M. S. (2017). Hastane Yatak Kullanım Verimliliğinin Değerlendirmesinde Pabon Lasso Metodu: Literatür Taraması. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(1), 152-163.
- Younsi, M. (2014). Performance of Tunisian Public Hospitals: A Comparative Assessment Using Pabon Lasso Model. *International Journal of Hospital Research*, 3(4), 159-166.
- Sağlık Bakanlığı (2021a). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2019*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.
- Sağlık Bakanlığı (2021b). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020 Haber Bülteni*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü.

Kültürel Değişimin Gelecek Kuşaklara Etkisi: Alevi-Bektaşî İnancında Hakk'a Yürüme Erkânı Örneği

İbrahim Gül^a

Özet

Kültürel değişim gelecek kuşakları etkiler. Bu değişime Hakk'a yürüme (ölüm) olgusu örnek gösterilebilir. Bu çalışmada, Alevi-Bektaşî inancında Hakk'a yürüme erkânı ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerine dayanan çalışmada, kültür analizi deseni kullanılmıştır. Veriler, araştırmacının geliştirdiği yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, bu hizmetleri yürüten dede ve talipler oluşturmaktadır. Konu uygulama içerdiğinden katılımlı gözlem tekniği yönteminden yararlanılmıştır. Verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, çalışmaya katılanlar Alevilik inancını, İslamiyet'in içinde görmektedirler. Katılımcılar cenazelerin Türkçe bir dua ile Alevi erkânına göre kaldırılmasını, ölen kişi için cenaze namazı kılınmasını, cenaze namazındaki duaların okunmasını istemektedirler. Katılımcılar farklı cenaze kaldırma uygulamalarının bir ayrışmaya neden olmayacağını düşünmektedirler. Ruh ve can ile ilgili görüş belirtmekten kaçınmış, ahirete inanma konusunda fikir birliği içindedirler.

Anahtar Kelimeler

Kültürel değişim
Alevik
erkân
Hakk'a yürüme (ölüm)

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 26.03.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1093642

The Effect of Cultural Change on Future Generations: The Example of Death Rituals in Alevi-Bektashi Belief

Abstract

The cultural change affects future generations. The phenomenon of Hakk'a yürüme (death) can be given as an example of this change. In this study, the rituals of Hakk'a yürüme in Alevi-Bektashi belief are discussed. In this study, which is based on qualitative research methods, the culture analysis design is used. The data are collected with a semi-structured interview form developed by the researcher. The study group of the research consists of the dede and the follower who carry out these beliefs. Since the subject includes practice, the method of participatory observation technique is used. Content analysis is used to analyze the data. According to the research findings, the participants of the study see the Alevism belief within Islam. The participants want the funerals to be removed according to the Alevi tradition with a Turkish prayer, the funeral prayer to be performed for the deceased, and the prayers at the funeral blessing to be read. Participants think that different burial practices will not cause separation. They refrained from expressing opinions about the spirit and soul, and they are unanimous in believing in the hereafter.

Keywords

Cultural change
Alevism
rituals
The Hakk'a yürüme (death)

About Article

Received: 26.03.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1093642

Giriş

Değişim kaçınılmaz bir olgudur. Sürekli her şeyin değiştiği evrende değişimden kaçmak âdeta imkânsızdır. Evrendeki değişimler toplumsal ve kültürel unsurları etkileyerek onları da değişime zorlamaktadır. Değişimde dış unsurların etkisi daha fazla olmakta ve bunun önemli nedenlerinden ikisi kültürel etkileşim ve sosyal bilinçlenmedir (Düren, 2002, s.226). Bunlar insan yaşamında kaçınılmaz bir olgu olarak görülmektedir. Yaşam devam ettiği sürece bu değişimlerin de devam edeceği aşîkârdır.

Değişim en basit anlamıyla, bir zaman dilimi içindeki değişiklikler bütünü (TDK, 2021) olarak tanımlanmaktadır. Dinamik bir süreç olan değişim, toplumu onun kurumlarını etkilemekte ve toplumu farklılaşmaya zorlamaktadır. Farklılaşma, kültürel yönden kendini hissettirmektedir. Kültürel değişim, alanyazında toplumsal değişimle aynı anlamda kullanılmaktadır. Kültürel değişim, toplumun gözle görülen kültür unsurlarında meydana gelen değişimlerdir (Şahin, 2019, s. 461). Bu değişimde postmodern felsefenin etkisi göz ardı edilemez. Postmodernizmde dinler, tekil insan sınırları içerisinde sıkışarak kendilerini ifade ederler ki, dinlerin kendi'liği böylece bozulmaktadır (Tekin, 2015, s. 16).

Kültürel veya sosyal değişim, toplumsal yapı ve normlardaki (duygu, düşünce ve eylemler) temel dönüşümleri içerir (Türkkahraman, 2011, s. 5). İnsanın çevresiyle etkileşimi bu tür ilişkilerde değişimi beraberinde getirir. Değişim içinde, inanç ve değerler, eğitim, din, gruplar arası ilişkiler, insanların dünya ve kendilerine ilişkin kabullerinde görülen uygulamalar yer alır (Wilbert, 1967). Kültürel değişim zamanla toplumsal yapının önemli unsurlarında birtakım farklılıklara yol açabilir. Bu çalışmada, Alevi-Bektaşî inancında Hakka yürüme erkânında görülen değişimler ele alınmıştır.

Postmodern felsefenin öncülük ettiği çoğulculuk görüşü ve farklılaşmaların yarattığı dönüşümler kendisini hissettirmiş ve modern Alevilik altında bir inancın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Subaşı, 2001). Modern Alevilik, temel değerlerini geleneksel Alevi-Bektaşî inancından almakla birlikte bazı kültürel unsurlarda değişimler gözlenmektedir. Sosyal değişim sürecine paralel olarak ölümle ilgili uygulamalarda da kısmi değişiklikler göze çarpmaktadır (Uyanık ve Kala, 2013). Örneğin, cenaze namazı kılma yerine farklı bir erkan yapılması, cenaze başında deyiş ve nefes okuma, duaların Türkçe yapılması, Hakka yürümek erkânında insanların yönünü kibleye dönme yerine halka şeklinde olma bunlardan bir kaçıdır. Sünnî çerçeveye muhalif kalarak tutum ve yargılarını belirleme azminde olan modern Alevilikte cenaze ve anma törenleri gerek form gerekse içerik yönünden ciddi değişikliklere maruz kalmaktadır (Subaşı, 2002, s.115,120).

Alanyazına bakıldığında, Hakka yürüme ile ilgili bazı çalışmalar bulunmaktadır (Yardımcı, 2016; Küçük, 2020; Rençber, 2020; Keskin, 2003; Mengüş, 2019; Işık, 2012). Bu çalışmaların çoğu kuramsal olup Alevi-Bektaşî inancında Hakka yürüme konusunu her yönüyle ele almamaktadırlar. Bu çalışmalarda ölüm olgusu ya kuramsal olarak ele alınmış ya da bu olgunun bir yönüne (dar kavramı, ruh göçü, don değiştirme, ölüm inanışları bağlamında müzik) değinilmiştir. Değişimin eşğinde Alevi-Bektaşî inancında bilgi toplamanın güçlüğü de dikkate alındığında, bu çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kuramsal çerçeve

Yapısal ve değerler bakımından kültürün dört unsuru bulunmaktadır. Bunlar teknolojik, sosyolojik, duygusal ve estetik ile ideolojik unsurlardır. Bu çalışmada, kültürün sosyolojik unsuru üzerinde durulmuştur. Ölümün sosyolojik yönü ağır basmaktadır. Sosyolojik

unsurlar içinde dil, din, ahlak, örf, âdet gibi manevi öğeler yer alır (White, 1959, s. 3). Bunlar bir toplumu millet yapan ve toplumsal birlikteliği sağlayan önemli unsurlardır. Toplumsal değerlerdeki gereksiz değişimler zamanla beraberinde toplumsal çözölmeyi getirebilir. Küresel değişimde görölen gereksiz uygulamalar bunların başında gelmektedir.

Küresel değişimler, fiziksel çevre faktörleri, farklı kültürlerle olan ilişkiler yeni uygulamaları ortaya çıkarır. Yani toplumun kültürel unsurları da zaman içinde değişebilir. Toplum dinamik bir varlık olup değişime açıktır (Şahin, 2019, s. 465). Önemli olan değişimin yönü ve topluma neler getirdiğidir. Bazı değişimler toplumsal gelişmeye bir katkı sağlamadığı gibi fikir ayrılıklarını ve tartışmaları beraberinde getirir. Özellikle inanç ekseninde yapılan değişimler buna örnek gösterilebilir. Bir toplum içinde yer alan inanç farklılıkları ve uygulamaların sıklıkla değiştirilmesi, toplumu oluşturan insanların birlik ve beraberliğine olumsuz etki yapabilir. Bu bağlamda konunun daha iyi anlaşılmasına yardım etmek için İslam inancında ölüm olgusu, Alevi-Bektaşî inancında Hakk'a yürüme erkânı, Sünnî (Ehli Sünnet) inancında ölüm, bu inançlar arasında farklılıklar, Alevi-Bektaşî inancında Hakka yürüme erkânında değişim konuları ele alınarak incelenmiştir.

İslam İnancında Ölüm Olgusu

Genel anlamıyla ölüm, varlığın varoluş halinin sona ermesi, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesidir (Tanhan ve Arı-İnci, 2009, s. 8). Canlılarda, hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını yitirmesi ve canlı olma hâlinin sona ermesidir (Erginer, 2004, s. 286). Herhangi bir canlı ölüm anında, canlılık özelliğini tekrar geri dönmek üzere kaybeder. Kalbin durması veya solunum faaliyetlerinin bir süreliğine kaybedilmesi ölüm olarak nitelendirilmemektedir. Tıbbın ilerlemesi ve organ nakli, ölüm tanımını değiştirmiştir. Ölüm olgusu, kalbin durmasından öte kişinin beyin fonksiyonlarını yitirmesiyle gerçekleşir. Bu durumda canlı geri dönmeyecek şekilde yaşama ilişkin özelliklerini geri dönüşü olmaksızın kaybeder. Ölüm olayının biyolojik yönü gerçekleşir.

Ölüm gerçeğinin psikolojik, sosyolojik, dini, hukuki yönleri de bulunmaktadır. Ancak günümüzde ölümün daha çok biyolojik yönü ön plana çıkmaktadır (Aiken, 1991, s. 23). Ölüm olayı farklı disiplinlerin konusu olduğundan insan davranışlarını da etkiler. Günümüzde ölüm hâlen bilinmezliğiyle kendi dışındaki şeyleri biçimlendirmeye devam etmektedir. Ölümün diğer bir ilginç yönü, kendilerine sıra gelene kadar insanların ölüm olayına tanıklık etmeleridir. Günümüz modern toplumlarında ölüm olgusu, evlerdeki ölüm döşeginden hastanelerdeki yoğun bakım ünitelerine kaymıştır (Demir, 2017, s. 191). Yani rahatsızlanan insanlar hastanelerin yoğun bakım ünitelerine kaldırılmakta ve çoğunlukla ölüm olayı hastanelerde gerçekleşmektedir.

Ölüm olgusunun genç ve yaşlılar üzerindeki etkisi kuşkusuz farklıdır. Allah gençlere gecinden versin cümlesi, genç kişiler yerine yaşlıların ölmesinin daha isabetli olacağı gerçeğini özetler. Herkese bir ömür verilmiş olup, bunun süresini Allah tayin eder. Bu bakımdan insanlar ölüm gerçeğini itiraz etmeksizin kabul ederler. Yaşlı kişilerin ileriye dönük planları bulunmadığından ölümü daha rahat kabul ederler (Karaca, 1997, s. 127). Onlar ölmekten çok ölüm sürecini düşünürler. Yaşlı insanların ölüme bakışını, genel anlamda dini inanç düzeyleri, özel anlamda ise ölüm ötesine olan inanç düzeylerinin yoğunluk derecesi belirler (Koç, 2002, s. 106).

Değişik kültürlerde farklı cenaze törenleri olup bunlar çeşitli zamanlarda ortaya çıkmıştır (Akalin, 2006. s. 25). Sevilen birinin beklenmedik ölümü, insan yaşamını belirgin olarak

etkiler (Berksun, 1995, s. 81). Sevdiği birini kaybedeni ima eden yoksunluk, ayrılma eyleminin kederle sonuçlanmasıdır. Keder, ölümün neden olduğu kayba duyulan şiddetli ruhsal ve duygusal acıyı içerir (Jones, 2004, s. 26). Yas, ölüm nedeniyle bir akrabasından ya da arkadaşından yoksun kalan kişinin içinde bulunduğu üzüntülü durumdur. Başsağlığı, etkileyici sözlerle yas dilemeye yönelik bir âdettir. Ağıt ise sırasız ölümler üzerine bazen ölen kişinin kendi ağzından, bazen de ölen kişiye başkaları tarafından söylenir (Köksal, 1996, s. 235). Alevî inancında çoğunukla ölen kişi içinsu selası adı verilen Yunus'un söylediği bu dünyadan gider olduk ağıdı okunur (Şiir Parkı, 2022).

Ölüm evrensel bir gerçek olmakla birlikte her insanda farklı bir tepkiyi doğurur. Tabii bir olay olarak görülse bile bunu herkes kolayca kabullenemez. İnsanın sonsuza kadar yaşama isteği, ölüm gerçeğine karşı bir tepki doğurur. Bu tepki kişilere göre farklılık gösterir. Ölüm ne kadar tabii bir hadise olarak görülse de musibet olarak da algılanır. Kişi hem ölüm gerçeğini kabul etmekte hem de ondan kurtulmak istemektedir (Hökelekli, 1991, s. 153). Bu ortak duygunun yanında ölüme ilişkin ayinler toplumdaki topluma değişiklik gösterir. Bunlardan bazıları kayıp, yoksunluk, keder, yas tutma, başsağlığı dileme, ağıt, cenaze erkânı gibi kavramlardır. Birey, ait olduğu kültür çevresine bağlı olduğundan söz konusu kültür çevresinin kalıplarına uymak zorundadır (Yıldız, 2007, s. 74).

İslam inancına göre, ölüm döşeginde bir mümini ahirete hazırlamak önemlidir. Telkin sözü ile kişinin Allah'a karşı güzel bir zan ile gitmesi düşünülür. Ölmekte olan bir kişiye Kur'an okunması düşünülebilir ancak ölmüş birisi için Kur'an okunması tartışmalı bir konudur. Bazılarına göre Kur'an insana öğüttür. Ölen kişiye öğüt vermenin bir anlamı yoktur. Ölen kişinin yıkanması, kefenlenmesi, namazının kılınması ve defnedilmesi kalanlar için bir dini görev olarak kabul edilir. Taziyyede bulunmak, toplumsal hayatımızda önemli bir uygulama olarak görülür. Türkiye'de ölünün arkasından ağlama hususu yörelere göre değişiklik gösterebilir. Kabir ziyareti, ölümden ibret alma ve ölen kişilere dua etme uygulamaları yararlı bir davranış olarak algılanmaktadır (Ceylan, 2010, s. 106). Din ve mezheplerde görülen bahse konu uygulamalar, sosyal destek açısından oldukça önemlidir (Dikmen, 2015, s. 464). İslam inancında ölüm olayını tam anlayabilmek için farklı inançlarda yorumunu ele almak gerekir.

Alevi-Bektaşî İnancında Hakka Yürüme

Can, ruh ve ölüm olayı karmaşık bir konu olup bu tür konular felsefenin uğraşı alanına girer. Kutsal kitaplarda ruh hakkında pek fazla bir açıklama bulunmamaktadır. İsrâ süresinde yer alan bir ayette, sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh rabbimin emrindedir ve size pek az bilgi verilmiştir (17/85). Kur'an-ı Kerim'de ruh kavramı, Cebrail, vahiy ve canlılarda hayat kaynağı olan güç olarak üç farklı anlamda kullanılmıştır. Can, ruh ve ölüm olayı farklı inançlarda farklı şekilde ele alınmaktadır.

Tarikat kapısına göre, âdemoğlu yeryüzüne Allah tarafından bir süreliğine gönderilmiş olup zamanı gelince tekrar geldiği yere döner. Haktan gelip Hakk'a gitmek olarak nitelenen ölüm olayında, kişi ruhunu Allah'a teslim eder. Bu olaya, Alevi-Bektaşî inancında ölüm yerine Hakk'a Yürümedenir. Yani can ölmez geldiği yere döner. Ölen ise tendir. Yunus Emre'nin buyurduğu gibi, ölü ise ten ölü, canlar ölesi değil (Toprak, 1933, s. 84). Tahtacı inancında, biyolojik ölümle birlikte bedeninin öldüğüne, ruhunun ise Hakka yürüdüğüne inanılır (Uluocak, 2014, s. 59).

Alevi-Bektaşî inancında, Hakk'a yürümek erkanında rahata koyma, yıkama işlemleri, sonsuzluğa uğurlama, sonsuzluğa yolculuk aşamalarını izler. Bundan sonra kişiye rızalık meydanı hizmeti, Hakk'ı birleme hizmeti (tevhid) ve sırlama hizmeti (toprakla buluşturma) yapılır (Şahin, 2021). Alevilikte Hakk'a yürüme erkanında hizmetlerin ayrıntılı sıralaması şöyle yapılabilir: Hak döşeginde bekleme, cenaze hizmeti, hizmet için vekâlet alma, bedenın yolculuğa hazırlanması, cem evinde rızalık ve uğurlama erkânı, Hak meydanı (birleme, uğurlama) hizmeti, toprağa sırlama, mezarlık sonrası-taziye, dardan indirme (40 erkânı), mezar kaldırma.

Başka bir kaynakta Hakk'a yürümek erkânındaki hizmetler altı bölümde ele alınmıştır: Ölüm döşegi, ruhunu teslim etme, cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi, dinî tören ve helallik verilmesi, mezar, yas ve anma işlemleridir (Yıldırım, 2016, s.379). İleri düzeyde hasta veya ölmesi muhtemel kişilerin yattığı yer ölüm döşegi olarak anılır. Hastayı ziyarete gelenler olabileceğinden hasta yalnız bırakılmaz. Hastanın yanına dedesi (piri) gelerek duaz okur ve ona dua eder. Hasta kişinin musahibi yoksa bu kişinin ölüm döşeginde sorgusu yapılır (Tuncel, 2012, s. 254). Bazı yörelerde ise Yasin suresi okunur. Hakk'a yürüyen kişinin söyleyeceği önemli bir şey varsa veya bir vasiyeti varsa hasta yakınlarıyla baş başa bırakılır. Kişi Hakka yürüdüğünde hastanın gözleri kapatılır ve ayakları bağlanır. Buna rahata koyma denir. Ölüm haberi genellikle camilerden duyurulur. Bazı Alevi dernekleri mesaj yoluyla da duyuru yapmaktadırlar. Ölen kişi için ağlanır ancak bu yaşların ölünün üzerine düşmemesine özen gösterilir. Dedenin rahata koyduğu yani mühürlediği kişinin mührü yine dede tarafından açılır. Allah rızası için niyet ettim denilerek yıkama işlemine geçilir (Yaman, 1999). Birinci yıkamaya taharetlenme denir. İkincide cenaze temiz bir şekilde yıkanır. Üçüncüde dua edilerek yıkama işlemi bitirilir. Yakınları su dökerek kişiye dua ederler (Yıldırım, 2016, s. 378). Hakka yürüyen kişi usulüne uygun olarak kefenlenir. Kadın ve erkeklerde kefenin parçaları farklıdır. Tunceli yöresinde ölen her kişi için cenaze namazı kılınır. Bu kutsal bir görev olarak kabul edilmektedir (Yaman, 1999, s. 25). Kefenlenen cenaze Hak Meydanına getirilir. Buraya bazen dar divanı adı verilir. Bu divanda herkesin elleri yanda, ayaklar bitişik ve yakalar iliklidir. Dede, Pir Sultan Abdal'ın dostlar bizi safa ile gönderin beni nefesini okur. Dede birtakım telkinlerden sonra bir duaz okur. Bir dilek duası ile dar erkânı tamamlanır.

Alevi-Bektaşî inancında cenaze namazından önce durdum divana, uydum On İki İmam'a denilerek namaza başlanır. Okunan sureler ayındır ancak Türkçe okunur. Hem evinin önünde hem de cenaze namazı kılınırken helallik alınır. Kabre indirilen ve yönü kıbleye döndürülen cenazenin üzeri tahta veya çimentodan yapılmış benzeri bir şeylerle örtülür, daha sonra toprakla kapatılır. Dede burada da duaz okur. Cenazenin defin işleminden sonra o aile üç gün yas tutar. Komşular o akşam cem evine veya kişinin evine (kırsal kesimde) sofralarla gelirler ve bir akşam yemeği yenir. Dede burada ölüm gerçeğiyle ilgili bir şeyler anlatır ve dua yapılır. Ölen kişinin borcu varsa yakınları öderler. Bazı yörelerde Hakka yürüyen kişinin defin işleminden sonra gelenlere yemek verilir.

Sünni (Ehli Sünnet) İnancında Ölüm

Biyolojik bir olay olarak bakıldığında ölüm, İslam inancının farklı yorumlarında benzer şekilde algılanır. Ancak farklı inançlarda sosyal ve kültürel yönünde değişiklikler görülebilir. Değişiklikler, ölüm öncesi, ölüm anı ve sonrasında yapılan hizmetlerin farklılığına neden olur. Alevi-Sünni ölüm ritüellerindeki farklılıklar önemlidir. Çünkü aynı coğrafyada bir arada yaşayan ve İslam'ın farklı yorumlarını benimsemiş insanların üzüntülü günlerinde

dayanışma içinde olmaları gerekir. Bu farklılıkların abartılmaması, ölümün sosyal ve kültürel yanı ön plana alındığında, inançların birleştirici yönü önem kazanır.

İslam inancında hayat iki evreye ayrılmış olup ilk devresi bir tür eğitim ve sınav, ikincisi bu sonuçlara dayalı olarak şekillenen ebediyet sürecidir. Ölüm bu iki hayatı birbirine bağlayan bir araçtır. Bazı ayetlerde ölümden musibet olarak bahsedilir (Bakara 2/ 156; Maide 5/106). Ancak ölümün bir gün bize geleceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bir hadise göre, mümin kişi öleceğini hissettiğinde, Allah'a kavuşma duygusunu her şeye tercih eder (Müslim, Zikir, 14-18: Akt. Esen, 2007, s. 35). İnsandaki bilinç, irade, seçme özgürlüğü, akıl, zihin, irade gibi özellikler ruha ait yetenekler olup, ölüm olayından sonra bir insan varlığından bahsetmek mümkün değildir (Karaman ve Çağrı, 2007, s. 516-518).

Ölüm anında kişinin acı çekmesi onun manevi durumu hakkında hüküm vermek için delil sayılmaz. İnsanları gafletten kurtarmak için ölüm bir uyarıcı olarak kullanılmaktadır. Hz. Ali ölümü hatırlamanın hayırlı işlerin yapılmasına vesile olacağını bildirmektedir. Kâfir, zalim ve münafıkların ölüm anının farklılığı bazı ayetlerde dile getirilmiştir (Kıyame, 75/26-30). Mümin kimselerin de ölüm anında farklı tepkiler verebileceği bilinmelidir. Mümin bir kimsenin son nefesini ter dökerek vereceği Hz. Peygamber'den rivayet edilmiştir (Tirmizi, Cena'iz, 8, 10: Akt. Esen, 2007, s. 35). Salih amel işleyenlerin ölümden korkmamaları gerekir.

Kur'an'da ölüm sonrası hayata ilişkin açıklamalar yer alır. Allah dostlarına rahatlık, güzel rızık ve nalin cenneti sunulacağı, dini gerçekleri yalanlayanlara ise kaynar su verilip cehennem azabı verileceği belirtilmektedir (Vakıa, 56/83-95). Bazı ayetler kabir hayatının bir nevi uykudan ibaret olduğu haber verir (Yasin, 36/52; Zümer, 39/42). Somut örneği, Ashab-ı Kehf'in mağara hayatıdır. Şeriat kapısına göre, Amentüye inanmayan kişinin imanı kâmil olmaz. Sünni inancın özünü oluşturan Şeriat kapısında cenaze erkânı, Alevi-Bektaşî inancındaki uygulamalardan farklılık gösterebilir.

Ölen kişi defnedilirken veya definden sora şenlik, raks veya sevinç gösterileri yapma dinen hoş görülmez. Hz Yakup oğlu Yusuf'u kaybettiğinde, Hz Peygamber oğlu İbrahim vefat edince ağlayıp gözyaşı dökmüşlerdir (Telbisü İblis, s. 306-307: Akt. Esen, 2007). Tasavvuf ehli kişiler iki türlü ölümden bahsederler: Ruhun bedenden ayrılması hakiki (yani biyolojik ölüm), nefsin heves, arzu ve tutkularını etkisiz hale getirme iradi ölümdür. İslam fıkında beyin ölümü kesin ölüm emaresi olarak kabul edilmektedir. İslam dininde kişinin kendi ölümünü istemesi de hoş karşılanmaz. Şeriat kapısında bir kimsenin ibadet sorumluluğu ve diğer yükümlülükleri ölümlerle sona erdiği için amel defteri kapanır. Böylece ekin vakti olan mükellefiyet dönemi son bulmakta ve hasat dönemi başlar (Çelik, 2020. s. 189).

İslam inancının bir yorumu olan Sünni inançta ölüm olayı gerçekleştikten sonra kişinin temizliği yapılır (gasil). Bu kişinin yıkama (teçhiz) işlemlerine geçilir. Bu işlemden sonra kişiye boy abdesti aldırılır. Kefenleme (tekfin) işleminden sonra er kişi veya kadın olması durumuna göre niyet edilerek cenaze namazı kılınır. Cenaze namazı dört tekbir ile kılınan bir namaz olup farz-ı kifayedir. Cenaze namazı kılınan kişi daha sonra mezarlığa götürülerek defnedilir. Bir kişinin cenaze namazı kılınabilmesi için Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmiş ve cemaatin önünde olması gerekir (Diyaret İşleri Başkanlığı- DİB, 2018, s. 211).

Ölen bir mümin kişinin ibadet borçlarının geride kalan yakınları tarafından ödenmesi, ölü adına namaz kılma konusunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Hatta sahabenin bu konuda olumsuz görüş belirttiği ancak ölen kişi adına oruç tutulabileceği ve sevabının o

kişiyeye bağışlanabileceğı belirtilmektedir (Ceylan, 2010, s. 97). Tabi tutulan bu oruçlar onun borcundan düşölmez İslam akidesine göre, dua ve bazı ibadetlerin sevabı ölen kişiyeye bağışlanabilirama başka birisi adına yapılan mali bir ibadetin sevabının ölen birisine bağışlaması caiz görülmez. Yani bedeni ibadetlerin amacı, kişinin nefsini yormasına yönelik olup herkesin ibadetini kendisi yapması icap eder (Erdem, 2007, s. 238). Benzer bir yorumla, kişinin yakını için yapacağı dua ve ibadet ona fayda verebilir ama yapmadığı ibadetleri onun yerine yapmak söz konusu olamaz (Paçacı, 2017, s. 398).

Alevi-Bektaşî ve Sünnî Gelenekte Cenaze Ritüelinde Görülen Farklılıklar

Sünnî ve Alevi-Bektaşî inancında, ölüm olgusu ve ölen kişiyeye yapılacak işlemlerde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki ibadetler konusuyla ilgilidir. Allah'a ibadet etme ve kulluk etme konusunda az da olsa değişiklikler göze çarpar. Alevi-Bektaşîlerin toplu ibadetleri cem olup bu ibadetin temelini kul hakkını gözetmek oluşturur. Diğer taraftan büyük günahlar olarak nitelenen başkalarının namusuna göz dikme, zina etme, hırsızlık yapma, başkalarını sözle incitme gibi yani kısacası eline, beline ve diline sahip çıkma düsturuna aykırı durumlar, Alevi-Bektaşî inancında en çok üzerinde durulması gereken konular arasında yer alır. Bu bakımdan her Alevi-Bektaşî yılda bir defa pirinin huzuruna geçerek bu konuda bir sınav verir yani ikrarını tazeler ve herkes ile helalleşir. Ölmeden önce ölmek olarak ifade edilen uygulamayla kişi Allah huzurunda hesap veriyormuş gibi bir imtihana tabi tutulur. Yani kişinin kul hakkı ile Hakk'ın huzuruna gitmesi, ölümün en kötü şekli olarak algılanır. Bu bakımdan helalleşme işini musalla taşına bırakılmamalıdır.

Alevi-Bektaşî inancında, ölenin arkasından su selâsı okunması Hakk'a yürüme erkânının bir parçasıdır. Su selâsı, Seyyid Ahmet veya Yunus Emre'nin söylemiş olduğu bir ağıttır. Dörtlüklerden oluşan bu manzume genellikle sesi yanık birisi tarafından okunur (Cem evindeki zakirler bunu okuyabilirler). Alevi-Bektaşî öğretisinde, müziğin önemli bir yer tuttuğu görülür (Benli, 2019, s. 174). Başka bir farklılık cenaze erkânına katılma ve duruş biçimidir. Hakk'a yürüme erkânında kadın-erkek herkes duaya katılabilirler. Musahibi bulunan kişiler için dar duası okunur. Bu duayı genellikle bir hoca okur ve dar erkân'ı ise bir dede yönetir. Bazı yörelerde musahibi olmayan kişiler için de dar çekilmektedir. Bazen bunun yerine bazı sürelerde (yörelerde) dar cemi yapılmaktadır. Dâr Erkânı, dârdan indirme cemiyle yapılmakta ve ceme katılan tüm canlar ölen kişi için Allah'tan af ve mağfiret dilerken aynı zamanda kendi iman ve ikrarlarını tazelemektedirler (Dedekargınoğlu, 2018, s. 321; Coşkun, 2013, s. 274).

Başka bir farklı uygulama, cenaze namazının kılınmasında görülen ayrılıklardır. Cenaze namazı kılınırken din görevlisi hazır bulunan cemaate, bu kişinin Müslüman olduğuna şahitlik eder misiniz, diye sorar. Hâlbuki Alevi-Bektaşî inancında böyle bir sorunun sorulması yersizdir. Diğer yandan cenaze namazında genellikle sure ve dualar Arapça okunur. Helallik alınırken din görevlisi, ben de bu mevtaya vekâleten haklarını size helal ediyorum, diyerek helalleşme kısmını tamamlar. Bazı yerlerde bu kişinin eksik olan namaz ve oruçları için ıskat veya ibadet borçlarının uygulanmasına yönelik işlemler yapılır. Alevi-Bektaşî inancında böyle bir uygulama olmadığı gibi, bazı uygulamalar Sünnî inancın kendi içinde bile tartışmaya açıktır.

Hacı Bektaş Veli'nin cenaze namazının 70 saf halinde kılındığından bahsedilir (Gölpınarlı, 1958, s. 91). Irak Türkmenleriyle ilgili bir araştırmada, Hünkâr Tekkesinin mürşidi Seyid Hamit namaz kıldıklarını, Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ında namazın farz kılındığını

(Mahdı, 2015, s. 95) belirtmektedir. Bu konuda Âşık Seyrani'in söyledikleri de oldukça anlamlıdır:

“Çal Seyrani, durma sazi

Hakk'a sen eyle niyazi

Sana secdesiz namazı

Kısmet olan kılar bir gün” (Özmen, 1998, s. 116).

Günümüz Alevi-Bektaşî İnancında Hakk'a Yürüme Erkânında Yaşanan Değişim

Alevi inancı kırsal kesimde, Bektaşîlik ise şehirlerde ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimde kültürel yaşam şehirden farklılık gösterir. Köylerde eskiden herkesin hayvanlarını otlatan bir sığırtmaç, arazileri bekleyen köy bekçileri bulunurdu. Halkın büyük bir kesimi tarım ve hayvancılıkla geçimini sağladığı için dışa kapalı bir toplum hayatı vardı. Evlilikler genel olarak akraba evliliklerine dayalıydı. Köye gelen dedeler yaklaşık olarak iki üç ay kadar bir süreyle köyde kalırlar ve kışın sürekli cemler yapılırdı. Düşkünlük müessesesi etkili olarak işlerdi. Yani düşkün olan kişinin hayvanları sığıra katılmazdı, köyde kimse ona selam vermezdi. Bu kişi cemlere katılmadığı için toplumdan da tecrit edilirdi. Bu durumda olanların görülmesi (düşkünlüğün sona erdirilmesi) ciddiye alınır ve kişilere söz konusu yaptırımlar uygulanırdı. Köylerde Hakka yürüyen kişilerin hizmetini yapacak Alevi-Bektaşî dede ve babaları bulunurdu. Kırsal kesimden şehire göçle birlikte erkanlarda bir takım değişimler ortaya çıkmıştır.

Şehirlere göç olayının başlamasıyla birlikte büyük kentlere gelen Alevi-Bektaşîler cenazelerini camilerden kaldırmaya başladılar. Alevi-Bektaşî dergâhlarının olmadığı ve bu hizmeti yapacak kişilerin bulunmadığı bir ortamda, bu uygulamalar bir süre devam etmiştir. Alevi-Bektaşî inanç merkezlerinin oluşturulmasıyla birlikte Hakka yürüme erkânları bu derneklere bağlı cem evlerinde yapılmaya başlanmıştır. Alevi inancında telkin diriye verilirken ölüye verilmeye başlanmıştır. Şehirleşme, toplum üzerinde değişim etkisini göstermiştir (Aktaş, 2015, s. 98).

İlk zamanlarda Sünni inançla benzerlik gösteren uygulamalar zaman içinde değişime uğramıştır. Cenaze namazı kılınması yerine, ölüye duaz ve deyişler okunmaya başlamıştır. Bu farklı uygulamalar bazen tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Hasan Saltık'ın Kartal Cem evinden kaldırılmasıyla ilgili olarak bir yazar cenazenin Alevi geleneklerine göre kaldırılmadığını, cenaze işlerinin camide yapılanlara benzetildiğini ileri sürmüştür. Cem evi yönetimi ise hizmetin dede tarafından yapıldığını, bu iddiayı ortaya atanların Ali 'siz Alevilik peşinde olduklarını ileri sürmüştür (Erdem, 2021). Buna benzer tartışmalar geleneksek Alevi-Bektaşî erkânında bazı değişimler yaşandığını göstermektedir.

Alevi-Bektaşî köylerinde cenaze kaldırma işlerini yürüten hocalar vardır. Diyanete bağlı olmayan, Alevi-Bektaşî erkânını bilen bu hocalar, Hakka yürüyen kişilerin cenaze namazını kaldırır ve kendilerinden sonra bu işi yapacak kişileri de yetiştirirler. Bu anlayışla yetişmiş bir hoca cenaze kıyamında aranan şartları şöyle sıralamaktadır:

- Ölenin inançlı olması ve Allah'ın varlığına inanması,
- İslam ve imanına şahitlik yapılması,
- Cenazenin yıkanıp temiz kefene sarılmış olması,
- Ölünün imam ve cemaatin önünde olması,

e. Ölünün vücudunun tamamının veya çoğunun mevcut olması (Yüce, 1997, s. 20).

Alevi-Bektaşî inancına göre bir hocanın imam sıfatı ile namaz kıldırabilmesi için bu kişide Ehlibeyt sevgisi olması gerekir. Cenazenin duası ise bir dede tarafından yapılmalıdır.

Özellikle kırsal kesimde, dinî vecibelerin, geleneksel olarak dedelerin öncülüğünde yapıldığı görülmektedir. Alevi inancında manevi imamlığın bu soya ait olduğu kabul edilir. Zorunlu olmadıkça Sünni hocalara bu hizmetler yaptırılmaz (Tur, 2002, s. 487). Cenaze namazına genellikle erkekler katılırlar. Ancak son zamanlarda bazı kadınların mezarlığa kadar gelerek burada duaya iştirak ettikleri görülmektedir. Bazı Alevi sürelerinde kadınların da cenaze namazına katıldıkları bildirilmektedir (Şahin, 2021). Bu uygulamalar son on yıl içinde görülen kültürel bir değişimin sonucu olarak kaydedilmektedir.

Alevi inancında, Hakka yürüme erkânı olarak adlandırılan cenaze hizmetleri üzerinde son zamanlarda bazı tartışmalar yapılmaktadır. Bazı Alevi-Bektaşî dernekleri ölen birisi için Sünnilerden farklı hizmetler yapılması gerektiğini savunurken (AABF, 2019; Ulusoy ve Ulusoy, 2012, s. 80) bazıları ise, Alevi-Sünni ayrımı gözetilmeden aynı işlemlerin yapılması gerektiğini belirtmektedirler (Bozkuş, 2006, s. 7; Karaoğlan, 2003, s. 34; Özdemir ve Arıcı, 2012, s. 2024). Farklı uygulamaların zamanla Alevi-Sünni ayrımını beraberinde getirebileceği düşünülmektedir.

Son zamanlarda Hakka yürüyen kişilerin cenazeleri cem evlerinden kaldırılmakta ve Hakk'a yürüyen kişinin ailesinin isteklerine göre bir uygulama yapılmaktadır. İster Alevi-Bektaşî erkânına göre isterse eski geleneksel cenaze kaldırma erkânına göre olsun cenaze namazını kıldırın kişi hazır olan cemaate bu kişinin Müslüman olduğuna tanıklık eder misiniz gibi bir soru sormaz. Böyle bir soru Alevi-Bektaşî inancında anlamsızdır. Kişinin inancı ona ait olup onu yargılayacak olan Allah'tır. Aslında bu husus Sünni cami tarafından da eleştiri konusu olmaktadır. Konuya tepkisini dile getiren bir vatandaş bu hocalara şu soruyu sormaktadır: Müslüman gibi yaşamadı derlerse cenaze namazını kıldırılmayacak mısınız? Nerden çıkarıyorsunuz bu saçma sapan soruları. Seni görevin cemaatten helallik almaktır, diye de eklemektedir (Karagözoğlu, 2017).

Alevi-Bektaşî inancındaki bu cenaze kaldırma erkânı Sünni camiayı da etkilemektedir. Alevi-Bektaşî ayinlerinin çoğunun eski Türklerin yaşam biçimiyle ilişkili olduğu bilinmektedir. Türkler Müslümanlığa geçiş sürecinde, eski dinlerinden ve kültürlerinden bazı izleri de yeni inançlarına taşımışlardır. Bunun bir zenginlik olarak görülmesi gerekir (Yılmaz, 2014, s. 12). Bu bağlamda, Sünni olan Mehmet Fırat'ın cenazesi, vasiyeti üzerine cem evinden kaldırılmıştır. Namazı bir Alevi dedesi kıldırılmış ve evinin önünden helallik alındıktan sonra defnedilmiştir. Cem evi derneği başkanı aynı toplum içinde yaşayan kişinin Alevi veya Sünni olmasının önemli olmadığını, ölen kişinin insan olduğunu belirtmiştir (Söke Haber, 2016). Bu durum bir arada yaşama ve Türkiye'nin kültürel zenginliğinin en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kültürel değişimin gelecek kuşaklara etkisini ortaya çıkarmaktır. Alevi-Bektaşî inancında, Hakka yürüme erkânı örneği ele alınmış bu konuda Alevi-Bektaşî inancına mensup kişilerin görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmada, Alevi-Bektaşî ve Sünni inanca yönelik cenaze kaldırma erkanları karşılaştırmalı olarak ele alınarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada etnografi (kültür analizi)yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem insan topluluklarının ilişkilerini ve davranışlarını kendi ortamlarında gözleme, belgeleme ve yorumlamayı içeren bir yöntemdir. Amacı bir topluluk hakkında genel bir çerçeveye ulaşmaktır (Akturan ve Dinçer, 2008: 41; Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012, s. 508). Çalışma uygulama içerdiğinden Alevi-Bektaşî cemevlerinde bu erkanın nasıl yapıldığı katımlı gözlem tekniği ile farklı yerlerde izlenmiştir.

Evren ve Örnekleme / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmanın çalışma grubunu, Alevi-Bektaşî geleneği içinde yer alan ve farklı Alevi-Bektaşî derneklerinde bu hizmetleri yürüten dedeler ile köylerde cenaze erkanlarını yürüten hocalar oluşturmaktadır. Bu amaçla, İstanbul, Samsun illeri ile Suluova, Havza, Merzifon ilçelerinde görevli kişiler araştırmaya dâhil edilmiş ve maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır.Maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle, Alevi-Bektaşî inancını taşıyan ve farklı derneklerde görevli kişilerin görüşlerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmaya katılan kişilere ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanlara Yönelik Kişisel Bilgiler

Kod	Yaşı	Ocağı	Memleketi	Tahsili	Dede-talip durumu
1	65	Gülerli	Suluova	Ortaokul	Dede
2	55	Hubyar	Gümüşhacıköy	İlkokul	Dede
3	66	Pir Sultan	Suluova	Yüksekokul	Dede
4	80	Nesimi	Lâdik	İlkokul	Talip-Hoca
5	85	Pir Sultan	Havza	İlkokul	Talip-Hoca
6	65	Gülerli	Havza	Ortaokul	Dede
7	41	Pir Sultan	Gümüşhacıköy	İmam Hatip L.	Talip
8	44	Kemaloğlu	Lâdik	İlkokul	Dede
9	64	Kul Himmet	Tokat	İlkokul	Talip-Hoca
10	20	Kesikbaş	Tokat	Ön lisans	Dede
11	33	Hüseyin Gazi	Kütahya	Lisans	Dede
12	55	Pir Sultan	Samsun	İlkokul	Dede
13	58	Pir Sultan	Samsun	Lise	Dede

Veri Toplama Araçları

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmacılara sorulacak sorular belirlenmiştir. Araştırmaya katılanlara şu sorular yöneltilmiştir: 1)Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili görüşleriniz nelerdir? 2)Alevi-Bektaşî inancında cenazeler nasıl bir erkânla kaldırılmalıdır? 3) Hakka yürüyen kişiye cenaze namazı kılınmalı mıdır? 4) Hakka yürüyen bir kişiye hangi dualar okunmalıdır? 5) Cenazelerin farklı erkânla

kaldırılması bir ayrışmaya yol açar mı? 6)Ruh, can kavramı ve ahirete ilişkin görüşleriniz nelerdir?Araştırma, katılarak gözlem yöntemiyle desteklenmiştir.

Nitel araştırmalarda, araştırmacının olguyu olduğu biçimiyle yansız gözlemesi anlamına gelen geçerlik kavramı (Kirk ve Miller, 1986: Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 306-307) araştırma boyunca dikkate alınmıştır. Katılımcılara sorular sorulurken katılımcı teyidi alınmıştır. Elde edilen veriler konunun uzmanı bir kişiye incelettilerle geçeriği sağlanmıştır. Araştırmada katılımlı gözlem tekniği kullanılmıştır. Araştırmalarda güvenilirlik önemli bir kavramdır (Golafshani, 2003, s. 603).Bu çalışmada, dış güvenilirliğin sağlanması için şeffaf bir yol izlenmiş, olgu ve olayların açık ve anlaşılır bir şekilde rapor edilmesine özen gösterilmiştir. Bulguların kuramsal kısımla uyumu yanında farklı araştırma sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliğinin de sağlanması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 306).Çalışmada elde edilen veriler bir sistematiklikle raporda sunulmuş, araştırmaya farklı cem evlerinden değişik kişiler dâhil edilmiş ve bulgular gözlemlerle desteklenerek iç güvenilirliğin artırılmasına özen gösterilmiştir

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya başlamadan önce etik kurul izni alınmıştır. Veriler araştırmacı tarafından görüşme yoluyla toplanmıştır. Araştırmaya katılan kişilerden randevu alınmış ve her kişiyle yaklaşık 40 dakika süreyle görüşülmüştür. Görüşler yazılı olarak kaydedilmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılan kişilerin verdiği bilgiler kendilerine okunarak söylediklerinin doğruluğu teyit ettirilmiştir. Böylece toplanan bilgilerin doğru şekilde kaydedildiği anlaşılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Görüşme formları önce numaralandırılarak kodlanmıştır. Bu görüşme formlarında benzer sözcükler taranarak kodlar oluşturulmuştur (Dede-D1,D2-Talip-T1,T2). Bu kodlardan kategoriler ve bunlardan bazı temalara ulaşılmıştır. Bu temalar çerçevesinde görüşler yorumlanarak bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Bazı kişilerin görüşleri olduğu gibi aktararak verilerin doğruluğu kuvvetlendirilmiştir.

Bulgular

Araştırma sonucunda yapılan görüşme ve gözlemler sonunda beş tema ortaya çıkmıştır. Aşağıda bu temalara ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

1)Alevi-Bektaşî İnançına Yönelik Görüşler

Katılımcıların Alevilik ve Bektaşîlik inancına yönelik görüşleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Alevilik ve Bektaşîlik Nedir Sorusuna İlişkin Katılımcıların Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Alevilik-Bektaşîlik Olgusu	Bağlılık	On iki imamları bıraktığı inanç	D1, T4, T5
		Muhammed Aliye bağlı yoldur	D3
	İslamiyet ilişkisi	İslamiyet’in özüdür	D2, D3, T5, D10, D11, T13
		İslamiyet’in içindedir	T4, T5, D6, T7, T12, T13
	İslam Öncesi	İslamiyet’ten önce vardı	T9
Felsefe	Alevilik bir felsefedir	D2	

Tablo 2’de katılımcıların görüşlerine bakıldığında, çoğunlukla Alevi-Bektaşî inancı, İslamiyet’in içinde ve onun özü bir inanç olarak görülmektedir. Bazıları Alevi-Bektaşî inancını on iki imamlara bağlı bir inanç olarak nitelerken, bir kişi onun bir felsefe olduğunu bir başkası da İslamiyet’ten önce bir inanç olduğunu belirtmişlerdir. Kısaca belirtmek gerekirse, Alevilik-Bektaşîliğin, İslamiyet’in içinde ve onun özünü oluşturan bir inanç olduğu konusunda bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Bazı kişilerin görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Alevilik İslamiyet’in içindedir. Alevilik olmadan İslamiyet olmaz. Alevi inancını İslamiyet’in dışında görmek son derece yanlıştır (D6).

Alevilik İslamiyet’ten öncede vardı. Âdem yaratılmadan önce 5 esmanın ruhu vardı. Âdem Cennetten kovulunca bu esma yüzü suyu hürmetine suçu bağışlandı (T9).

Alevilik İslamiyet’in içindedir. Alevilik, on iki imamlara hizmet yapılan ve görgü yapılan İslam’ın içinde bir inançtır. (T4).

Alevilik bir felsefedir. İnsanın özündedir. Alevilik İslamiyet’in özüdür (D2).

Hz Peygamber İslam peygamberi ise bizde Hz Peygamberin Hz Ali’ye ve Ali’nin de Hz Hasan ve Hz Hüseyin’e bunların da On iki imamlara bıraktığı inanç ve ibadeti yapıyorsa bizim gittiğimiz yol İslamiyet’tir (D1).

2) Cenazelerin Nasıl Bir Erkânla Kaldırılacağına Yönelik Görüşler

Alevi-Bektaşî inancında cenazelerin nasıl kaldırılacağına yönelik katılımcı görüşleri Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Alevi-Bektaşî İnancında Cenazelerin Nasıl Kaldırılacağına Yönelik Görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Cenazelerin Kaldırılma Biçimi	Alevi erkânına göre	Alevi erkânına göre olmalı	D1, T7, D11
		Dualar Türkçe yapılmalıdır	D1, D3, D6, T7, D10, D11, D13
		Cem evinden kaldırılmalı	D12
		İmam Cafer Buyruğuna göre	T9
		Şeriat kapısına göre yapılmalı	D2, T5
Şeriat usulüne göre	Büyüklerimizde gördüğümüz gibi	Şeriat erkânı hiçe sayılmamalı	D6

Tablo 3’te katılımcı görüşlerine bakıldığında, dedeler ağırlıklı olarak duaların Türkçe yapılması ve cenazelerin Alevi erkânına göre kaldırılması görüşlerine katılmaktadırlar. Cenazelerin Şeriat kapısına göre kaldırılması görüşüne katılanların sayısı azdır. Bu görüşü savunanların bazılarının dedeler ve çoğunlukla hocalar olduğu görülmektedir. Bazı katılımcı görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Alevilikte 4 kapı 40 makam vardır. Evvel kapı şeriattır. Şeriattan ayrılmamak gerekir. Şeriati bilmeyen tarikata giremez. Bana göre tarikat iç kapıdır. Şeriati tarikatla karıştırmamak lazım. Cenaze işleri şeriata göre olmalı (D2).

Cenaze işleri bizim eski hocalardan gördüğümüz gibi kaldırılmalıdır.Bu işleri büyüklerimizden böyle öğrendik. Şimdiye kadar çok cenazeler kaldırdım (T4).

Cenaze Türkçe bir ibadetle kaldırılmalıdır.Biz yol oğluyuz.Pirimiz nerede ise yönümüz oraya döner.Biz hiçbir zaman müşidimizden yönümüzü çevirmeyiz (D3).

Ben 2000 yılında bu işleri yapmaya başladım. Cem evi 2010 yılına kadar cenazeleri Şeriat usulüne göre kaldırdı. Sonra ben kendi erkânımıza göre bu işleri yapmayı istedim (T7).

Ölen kişiler, helallik, rızalık ana temalı olarak değişler, gülbengler, duvaz-ı imamlar okunarak Hakk'a uğurlanmalıdırlar (D11).

3) Hakka Yürüyen Kişiyeye Cenaze Namazı Kılınmasına Yönelik Katılımcı Görüşleri

Hakka yürüyen bir kişiyeye cenaze namazı kılınıp kılınmamasına yönelik katılımcı görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Hakka Yürüyen Bir Kişiyeye Cenaze Namazı Kılınmasına Yönelik Görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Cenaze namazı kılınması durumu	Alevi erkânına göre olmalı	Cenaze namazı kılınmalı ancak Alevi erkânına göre olmalı	D1, D3, D11
		Cenaze namazı kılınmalı, dualar Türkçe okunabilir	D2
		Bizim yaptığımız cenaze namazı yerine geçiyor	T7
		Cenaze namazı kılmaya gerek yok	D12
		Cenaze namazı kılınmalı	D4, D5, D6, D8, T9
	Namaz kılınmalı	Cenaze erkânı yapılmalı ve Kur'an'dan örnekler vermeli	D10
		Cenazelerde duaz okunması doğru değil, cemde okunmalı	D13

Tablo 4'te Hakka yürüyen bir kişiyeye cenaze namazı kılınmasını belirtenler çoğunlukta dırlar. Bunun yanında, katılımcıların hemen yarıya yakını ise Hakk'a yürüyen kişinin cenaze namazı yerine Alevi erkânına göre kaldırılmasından yana görüş belirtmişlerdir. Farklı biçimlerde ifade edilmiş olsa da bazı katılımcılar namaz yerine farklı bir erkânla ölen kişiyeye dua edilmesini istemektedirler.Bu kişilerin görüşleri de Alevi erkânına göre cenazelerin kaldırılması yönündedir. Bazı kişilerin görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Cenazelerde duaz okunması doğru değil. Bunlar cemde okunmalı.Cenazede su selası verilmelidir (D13).

Cenaze namazı olmalı.Peygamberimiz Uhut savaşında şehit olanlara 72 defa namaz kıldırılmıştır.Peygamberimizin namazı kılınmadı mı?Hz Ali Hakka yürüyünce namazı kılındı.Hacı Bektaş velinin hepsinin cenaze namazı kılındı (T5).

Ölen bir kişi için cenaze namazı kılınmalıdır. Cenaze namazı herkes için kılınmalıdır.Ancak kendi usulümüzü de yapmalıyız.Eskiden beri bu yeni uygulamalar yoktu.Köydeki büyüklerimiz de cenaze namazı kılarlardı (T6).

Bu ilerde bir ayrışmaya neden olur.İleride sizin cenazenize ben gitsem bunlar yadırgar. Dianın Türkçesi önemli değil ama bazı ayetleri inkâr etmek doğru olmaz. (D8).

Cenaze erkânı yapılmalıdır.Helalliği alınmalıdır.Topluma hitaben cenaze erkânı sırasında ölüm ile ilgili Kur'an ne diyor?Erenler ne diyor?Bilgilendirme yapılmalıdır (D10).

4) Hakka Yürüyen Bir Kişiyeye Hangi Duaların Okunacağına İlişkin Görüşler

Hakka yürüyen bir kişiyeye hangi duaların okunacağına ilişkin katılımcıların görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Hakka Yürüyen Bir Kişiyeye Hangi Duaların Okunacağına İlişkin Görüşler

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Hakka yürüyen kişiyeye okunacak dualar	Şeriat	Cenaze namazında Arapça dualar okunmalı	D2, T4, T5, D6, D8, T9, D10
		Cenaze namazındaki duaların Türkçesi okunabilir	T5
	Tarikat	Allah mağfiret etsin diye Türkçe dua edilir	D3
		Deyiş ve duaz, şefaah beklediğimiz kişiler	D1, D2
		Dört kapıya dayalı 5 tevhit esastır	T7
		Mersiye ve ağıtlar okunmalıdır	D11
	Ortak	Helallik alınmalıdır	D10, D12, D13
		Rızalık alınmalıdır	D12, D13

Tablo 5'te Hakka yürüyen bir kişiyeye korunacak duaların şeriat usulüne göre olması gerektiğini savunanlar çoğunlukta dırlar. Bu kişiler okunacak duaların Arapça olmasını ve herkesin bildiği duaların okunmasını istemektedirler. Bununla birlikte, Tarikat usulüne göre, deyiş, duaz, mersiye okunarak veya dört kapıya dayalı tevhit esasına dayalı olarak dua yapılmasını öngören kişiler de bulunmaktadır.Yine her iki erkâna göre helallik ve rızalık alınması gerektiğini belirten katılımcılar da yer almaktadır. Bazı kişilerin görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Bu dualar orijinal Arapça okunursa daha iyi olur. Bu duaların neler olduğunu zaten bir çok Alevi-Bektaşî bilir. Aslında ben hem cenaze namazı kıldırıyorum hem de duaz okuyorum. Dualar yalvarma şeklinde olmalıdır (D2).

Cenaze namazında önce subhaneke okunacak (vecelle sanaike ile) ve ikinci rekatta Allahümme salli ve barik duaları ve üçüncü rekatta bilen cenaze duasını bilmeyen ise fatiha suresini okumalı.Dördüncü rekatta ise selam verilir.Bu duaları herkes içinden okuduğu için isteyen Türkçe okuyabilir.Kimse kimsenin ne söylediğini duymaz (T5).

...Cenaze namazı kılınırken Allah için namaza meyyit için duaya dedikten sonra tekbir getirilir yani Allah-u Ekber denir. Allah-u Ekber dedikten sonra duayı içimizden okuduğumuza göre Fatiha suresi ve duaz okunabilir.Bundan başka sübhaneke, Allahumme salli ve barik duaları okunur (T9).

Doğumdan ölüme kadar yaşam içerisinde iyi insan, örnek insan, kâmil insan olmayı nasihat eden değış, duvaz, mersiye ve ağıtlar okunmalıdır (D11).

5) Cenazelerin Farklı Erkânla Kaldırılmasının Ayrışmaya Yol Açıp Açmayacağı

Cenazelerin farklı bir erkânla kaldırılmasının bir ayrışmaya yol açıp açmayacağına ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Cenazelerin Farklı Erkânla Kaldırılmasının Ayrışmaya Yol Açıp Açmayacağı

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Cenazeyi Farklı Bir Erkânla Kaldırılmış	Bir ayrışmaya neden olmaz	Alevi-Sünni ibadetleri zaten ayrı yapıyor	D1, D3
		İnsanlara iyi anlatılırsa ayrılığa neden olmaz	D3, D12, D13
		Herkes kendi inancını yapmalı	T7
		Olacağını tahmin etmiyorum	D11
	Ayrışmaya neden olabilir	Sünniler Alevi cenazelerine gelmek istemiyor	D2
		Bu yeni usulle cenaze kaldırma kınanıyor	T4
		Böyle bir durum ayrılık getirebilir	T5
		Alevi-Sünni arasında ayrıma neden olur	D6, D8
		Ayrışmaya sebep olur	T9, D10

Tablo 6'da katılımcıların hemen yarısı Alevi erkânına göre cenaze kaldırmanın bir ayrışmaya sebep olacağını belirtirken diğer yarısı ise bunun bir ayrışma nedeni olmayacağını belirtmektedirler. Olmayacağını savunanlar zaten ibadetlerde bir ayrılık olduğunu ve herkesin kendi erkânına göre cenazelerini kaldırmasının doğru olacağını ileri sürerken, bunun bir ayrışmaya yol açacağını belirtenler ise zaman içinde Alevi ve Sünnilerin birbirlerinin cenaze erkânlarına katılmayacaklarını iddia etmektedirler. Yani böyle bir farklı uygulamaların zaman içinde bir ayrışmaya neden olabileceğini dile getirilmektedirler. Bazı katılımcı görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Alevi ve Sünni cenazelerinin ayrı bir erkân ile kaldırılması bir ayrılmaya neden olur. Zaten şu anda oldu bile. Sünniler Alevi cenazelerine gelmek istemiyor. Ben gittim sela verilmiyor diyorlar. Bu durumlara itiraz ettik ama başkana söz geçiremiyoruz (D2).

Bu Alevi-Sünni ayrılığına neden olmaz. Sünni ve Alevi ibadetleri ayrı olduğuna göre cenazenin de farklı şekilde kaldırılması böyle bir ayrılığa neden olmaz. Ben bir Sünni cenazesine katılsam bir Ehlibeyt çocuğu olarak bana bir dua yaptırır mı? Cenazeye dokunmama bile razı olmazlar. Eğer insanlara iyi anlatılırsa bir ayrılığa neden olmaz (D3).

...Bu şekilde yani yeni düzen üzeri cenaze kaldırmayı kınıyor insanlar. Bizi mahcup ediyor diyorlar... Dede dedeliğini hoca hocalığını yapmalıdır. Ben bir dedenin işine karışmam. O cemini yapar (T4).

Ortak nokta Hakk'a uğurlama, son görev, son hizmet açısından bakıldığında cenaze noktasında diğer dini-politik konulardaki gibi ayrışmaların çok fazla olacağını tahmin etmiyorum. Tabi olaya ölen kişinin ve aile yakınlarının bakışı ve hassasiyetiyle bakarak yaklaşmak gerekir (D11).

Alevi-Sünni cenaze erkânlarının farklı olması ileride bir ayrışmaya sebep olur. Alevi-Sünni birbirinin cenazelerine geliyor. Eğer birbirimizin cenazelerine gelmezsek halkı ayrıştırmış oluruz. (T9).

Alevi Sünni ayrışmasına neden olmaz. Herkes kendi erkânına göre cenazesini kaldırmalı. Herkes buna kendini alıştırmalıdır (D12).

6) Ruh, Can Kavramı ve Ahirete İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılanların ruh, can kavramı ve ahirete ilişkin görüşleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Araştırmaya Katılanların Ruh, Can Kavramı ve Ahirete İlişkin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar	Kişiler
Ruh- Can kavramı	Ruh göçü ok	Ruh ve can aynıdır ve ölmezler, beden ölür	D3,T4,T5,T7,T9,D13
		Ruhlar babına yani âlemine gider	T5, D6, D10, D13
		Ruh başka bir canlıya geçmez	D6, D12, D13
		İnsan iyi ise ruhu iyi karşlanır	T4
	Ruh göçü var	Ruh başka bir canlıya geçer	D1,D2,D3,T7,T9,D11
		Can ölür ama ruh ölmez	D2, D6
		Diğer görüşler	Ruh ve can aynıdır ve ikisi de ölür
Bu görüşler inanca göre değişir	D1		
Bu konuda bir şey okumadım	D8		
Ahiret hayatı	Ahiret hayatı vardır	D2,D3,T4,T5,D6,T7,D8, T9, D10, D12, D13	
	Ahiret hayatı ile ilgili görüş beyan etmeyen	D1,D11	

Tablo 7’de katılımcı görüşleri incelendiğinde, ruh göçüne inanmayanların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bu beş kişinin çoğunluğu dededir. Ruh ve can ile ilgili farklı görüşler yer almaktadır. Bu görüşlerin ortak bir noktası bulunmamaktadır. Katılımcıların ahirete inandıkları, iki kişinin ise görüş beyan etmediği görülmektedir. Bazı katılımcıların görüşleri aşağıya çıkarılmıştır:

Bir insanın ruhu devir yapar. Ancak kime geçer Allah bilir. O kişi bir hayvan suretinde mi gelir. Ben devire inanıyorum. Can ölmez. Ruh ile can aynıdır. Ahiret hayatı vardır. Doğduğumuza inandığımız gibi öleceğimize de inanmak lazım (D3).

Ruh ve can başka bir canlıya geçer mi bunu Allah bilir. Bana kalırsa ölen bir kişinin ruhu ruhlar babına yani ruhlar âlemine gider. Ruh ve can ölmez... Ahiret vardır. Herkes bu dünyada yaptığının hesabını verecektir. Bu dünyada ne ekersen onu biçersin (T5).

Ruh veya can bakidir. Bunlar elle tutulup gözle görülmez. Ahirete inanırım. Kuran’ın ilk emri oku ve yazdır.

İnsanın dünyada baki kalan ruhudur... Bir insanın ruhu ölünce bir başka canlıya geçer. Derviş Alim der ki nefesim haktır, Hak diyen canlara hiç şüphe yoktur. Cehennem dediğin dal odun yoktur. Herkes ateşini kendi götürür (T9).

... Ama diğer taraftan devriye yok demek de bağlantısız ve manasız bir seyir ve maneviyattan uzak bir yaşayış gibi geliyor.Bana devriye inancı daha ağır basıyor. Ehlisünnetteki ahiret inancını kabul etmiyorum. Ama burada olmazsa olmaz nokta razılıktr ve haktr... (D11).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Alevilik-Bektaşilik olgusu teması ile ilgili olarak katılımcılar çoğunlukla Alevilik inancını İslamiyet içinde ve onun özü olarak görmektedirler.Katılımcıların bazıları bu olguyu, On İki İmam'ın bıraktığı inanç, Muhammed-Ali'ye bağlı yol olarak tanımlamaktadırlar. Alevilik bir felsefedir görüşü de aslında bu anlamı taşımaktadır.İslâm öncesinde var olan bir inançtır görüşü, Muhammed-Ali nurunun ilk yaratılanlar arasında olduğuna vurgu yapmaktadır.Böylece bütün görüşler Alevi-Bektaşî inancının İslam'ın bir yorumu olduğu tezini desteklemektedir (Yılmaz, 2014; Dalkıran, 2002; Üçer, 2005).

Cenazelerin nasıl bir erkânla kaldırılması,cenaze namazı kılınması ve okunacak dualar ile ilgili temalara bakıldığında, dedelerin çoğunluğu cenazelerin Alevi-Bektaşî erkânına (Tarikat kapısı) göre, bazı hocalar ve birkaç dede ise Şeriat kapısına göre kaldırılmasını istemektedirler.Katılımcılar çoğunlukla duaların Türkçe yapılması dile getirmektedir.Şehirleşmeyle birlikte Alevi-Bektaşî cenaze erkânlarında bazı değişikliklere gidilmiştir.Örneğin cenaze namazı kılınmaması, müzik eşliğinde cenaze kaldırma, duaların Türkçe yapılması gibi. Katılımcıların Türkçe dua yapmak istemeleri kabul edilebilir ancak cenazenin başında saz çalınması Alevilerin sözlü ve yazılı kaynaklarında olmayan bir uygulamadır(Özdemir, 2018).Ölen kişi için *dardan indirme* yani dua okunması, Allah'tan af ve mağrifet dilemeye yöneliktir (Dedekargınoğlu, 2018).Ölen kişiye dua edilebilir(Ceylan, 2010), ancak onun adına ibadetyapılması doğru olmayabilir(Paçacı, 2017; Esen, 2007). Hatta ölen kişi adına hakkın helal edilmesi de tartışmalı bir durumdur. Birey kültür çevresinin kalıplarına uymak zorunda (Yıldız, 2007) olup cenazenin kaldırılması kutsal bir görevdir (Yaman, 1999).Bu bakımdan cenaze erkânlarında gereksiz değişiklikler yapmak Alevi-Sünni ayrışmasına neden olabilir.Cenaze namazlarında Türkçe dua okunabilir ancak namaz kılınması yerine farklı uygulamaların yapılmasının olumsuz sonuçları dikkate alınmalıdır.Kaldı ki Hacı Bektaş Veli'nin cenaze namazı 70 saf halinde kılınmıştır(Gölpınarlı, 1958).Makalat'ta namazın farz olduğu belirtilmekte (Mahdı, 2015) ve âşıkların nefeslerinde secdesiz namaz (Özmen, 1998) yer almaktadır.Bu bakımdan Alevi-Bektaşî inanç önderi olan dedelerin ölüden ziyade diriyle uğraşması daha doğru bir davranış olacaktır. Dedenin görevi mürebbi (eğitici) olmaktır.Ölen bir hocaya teslim etmek en doğru bir yaklaşım olacaktır.

Hakk'a yürüyen kişinin farklı erkânla kaldırılmasının bir ayrışmaya neden olup olmayacağına yönelik tema incelendiğinde, katılımcıların yarısı böyle bir uygulamanın Alevi-Sünni ayrışmasına neden olup olmayacağını dile getirirken diğerleri sebep olabileceğini belirtmişlerdir. Ayrışmaya sebep olmayacağını belirtenler, modern Alevilik çizgisinde olan dernek yöneticileri dede veya taliplerdir.Bu kişiler bağlı oldukları derneklerin dünya görüşlerinden (AABF, 2019) ve bağlı oldukları pirlerden yani Hacı Bektaş Veli Dergâhı postnişinin görüşlerinden etkilenmektedirler(Ulusoy ve Ulusoy, 2012; Tur, 2002).Bu tür uygulamaların ayrışmaya neden olacağını ileri süren ve geçmişte bu hizmetleri yürüten hocaların içinde yer aldığı katılımcılar ise endişelerini dile getirmektedirler. Toplumu oluşturan bireylerin ortak değerlerinin yaşatılması, kültürel birlikteliğin

kuvvetlenmesine yardım eder. İdeal kültür uygulamada aldığı şekle dayalı farklılıkları birbirine düşürmemelidir (Bilgiseven, 1989; Erdenir, 2006).

Ruh-can kavramı ve ahiret hayatını konu alan temaya bakıldığında, katılımcıların çoğunluğu ruh göçüne inanmazken, yaklaşık yarıya yakını ruh göçünü kabul etmektedirler. Alevî kültüründe ruh göçüne inanılır (Arslanoğlu, 2001). Katılımcılar, ruh ve can kavramına ilişkin olarak çoğunlukla yorum yapmaktan kaçınmışlardır. Ruh ile ilgili olarak Kur'an'da insana bu konuda az bilgi verildiği (İsra/85), anlaşılması güç kavramlar olduğu kabul edilmektedir (Gül, 2021). Katılımcıların hemen tamamına yakını ahirete inandıklarını dile getirmişlerdir. Yani Alevi-Sünni inanca mensup kişilerin amentü konusunda benzer düşüncelere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Arslanoğlu (2001), İslam inancının farklı yorumları arasında bazı sorunların ancak bu iki inancın önderlerinin bir araya gelerek çözebileceklerini belirtmektedir. Böylece bu iki inancın mensuplarının ortak değerleri korunarak birlikte barış içinde yaşamaları sağlanabilir.

Bu tartışma neticesinde ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir: Alevi-Bektaşî inancına sahip katılımcılar farklı şekillerde ifade etmeseler de inançlarını İslam dini içinde görmektedirler. Cenazelerin Alevi-Bektaşî erkanına göre ve Türkçe dua okunarak kaldırılmasını istemektedirler. Cenaze namazı kılınıp kılınmaması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ölen kişiye dua okunmasını ve helallik alınmasını istemektedirler. Cenazelerin farklı erkanla kaldırılmasının bir ayrışmaya neden olmayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ruh ve can kavramları konusunda ise bir açıklama yapmaktan kaçınmışlardır. Katılımcıların çoğunluğu ahiret hayatına inanmaktadırlar. Bu sonuçlara dayalı olarak Türkiye'de uzun yıllar bir arada yaşayan Alevi-Bektaşî ve Sünni inancına sahip kişilerin ortak bir kültürün mensupları olduğu gerçeğinden hareketle, ayrışmayı beraberinde getirecek uygulamalardan kaçınmaları gerekir. Daha çok ortak olan değerlere vurgu yapılmalı ve farklılıklar hoş karşılanmalıdır. Bu konuda her iki tarafın inanç önderlerine önemli görevler düşmektedir.

Kaynakça

- AABF (2019). Hakk'a yürüme erkânı. Almanya Alevi birlikleri federasyonu inanç kurulu, Almanya [http://akca.be/onewebmedia/AABF%20INAN%C3%87%20KURULU%20HAKKA%20Y%C3%9CR%C3%9CME%20ERKANI\(16%5B1%5D.04.2009\).pdf](http://akca.be/onewebmedia/AABF%20INAN%C3%87%20KURULU%20HAKKA%20Y%C3%9CR%C3%9CME%20ERKANI(16%5B1%5D.04.2009).pdf)
- Aiken, L. R., (1991). *Dying, death, and bereavement*, (4th Edition), e-book published, New York. <https://doi.org/10.4324/9781410606143>
- Akalın, A., E. (2006). *Ölümün ve ölmenin sosyolojisi üzerine kuramsal bir çalışma*. Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aktaş, A. (2015). Alevilerde ölüm, cenaze, yas ilgili inanış ve ritüeller. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*, 12, 17-66.
- Akturan, U. ve Dinçer, D. (2008). Etnografya (ss. 41-62), *Nitel Araştırma Yöntemleri*, (Editörler: Baş, T. ve Akturan, U.). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Arslanoğlu, İ. (2001). Alevilikte temel inanç unsurları ve pratikler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 20, 33-134.

- Benli, Y. (2019). Alevi-bektaşî öğretisinde hakk'a yürüme erkânında müzik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 91, 169-192.
- Berksun O., E. (1995) Psikososyal ve medikal yönleriyle kayıp, yas ve ölüm. *Kriz Dergisi*, 3(1), 68-69.
- Bilgiseven, Â., K. (1989). *islamiyet'in kültürel özellikleri ve islami kavramlar ı*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Bozkuş, M. (2006). Alevî yurttaşlara yönelik dinî hizmetlerin icrası bağlamında bir teklif denemesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Burcu, E. ve Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, (8), 29-54.
- Ceylan, Z. (2010). *Teolojik ve folklorik açıdan ölüm ve ölüyle ilgili davranış uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
- Coşkun, N. Ç. (2013). Alevi-Bektaşî geleneğinde dârdan indirme cemi ve bu cemin toplum yaşamındaki önemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 66, 271-280.
- Çelik. N. (2020). Kur'an ve sünnet perspektifinden insanın amel ve eseri, *Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi (HADITH)*, 4, 163-194.
- Dalkıran, S. (2002). Alevi kimliği ve Anadolu Aleviliği üzerine bir deneme, *Akev Akademi Dergisi*, 10, 95-117
- Dedekargınoğlu, H. (2018). Alevîlerde Dâr'dan İndirme Cemi (Dâr Erkânı) "Dede Garkın Süreği Örneği", IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde (cilt: I, s. 319-342), 18-20 Ekim 2018, Ankara.
- Demir, S. T. (2017). Modernite ve ölüm: açık erişimli ölüm döşeginden izole yoğun bakım ünitelerine beden ve ölmenin değişen yüzü, *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 190-202.
- DİB (2018). *Fetvalar*, (4. Baskı), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları: 1066, Halk Kitapları: 243
- Dikmen, A. (2015). Değişik din ve mezhep müntesiplerinin ölümle gelen sosyal birliktelik algıları, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40), 458-165.
- Düren, Z. (2002). *2000'li Yıllarda Yönetim: Sürekli Değişim ve Belirsizlik Ortamında Gelişen Yönelimsel Yaklaşımlar*, 2. Baskı, Alfa Basım Yayıncılık, İstanbul.
- Erdem, A., K. (2021). Hasan Saltık'ın cemevinden kaldırılan cenazesi, Alevi kamuoyunda tartışılan bir polemik yeniden alevlendirdi. <https://www.indyturk.com/node/370061/haber/hasan-salt%C4%B1k%C4%B1n-cemevinden-kald%C4%B1r%C4%B1lan-cenazesi-alevi-kamuoyunda-art%C4%B1%C5%9F%C4%B1lan-bir> Erişim Tarihi : 30.08.2021
- Erdem, M. (2007). İbadetlerde Niyabet Problemi Üzerine Bir İnceleme, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(2), 217-239.
- Erdenir, F. ve Burak,, H. (2006). *Avrupa kimliği: pan-milliyetçilikten postmilliyetçiliğe*, (2.Baskı) Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Erginer, G. (2004). *Bir halk bilimcinin gözünden ölüm; cogito*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Esen, H. (2007). Fıkıh, *Büyük İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. Cilt, 34, 38-40.
- Fraenkel , J. R., Wallen , N. E., Hyun , H. E. (2012). *How to design and evaluate research in education* (eighth edition), McGraw Hill: New York.
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, 8(4), 597-606.
- Gölpınarlı, A. (1958). *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî. Vilayet-nâme*. İstanbul: İnkılap ve Aka
- Gül, İ. (2021). Alevi inancında can, ruh kavramı ve nefsin eğitimi, *Folklor ve Edebiyat*, 27(1):211-228DOI: 10.22559/folklor.1328
- Hökelekli, H. (1991). Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 3(3), 151-165.
- Işık, C. (2012). Halk İnançlarında Kalıp Değiştirme, Ruh Göçü, *Tematik Türkoloji Dergisi*, www.actaturcica.com, 2-1, 46-60.
- Jones, C. (2004). *Huzur içinde yatmın: ölüme dair her şey*. İstanbul: Dharma Yayınları.
- Karaca, F. (1997). *Psikolojik açıdan ölüm ve dini inanç ilişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Karagözoğlu, K. (2017). Ne varsa eski hocalarda var, Erişim Tarihi: 02.09.2021 <https://www.bolununsesi.com/haber/154762/ne-varsa-eski-hocalarda-var>
- Karaman H. ve Çağrıncı, M. (2007). *Kur'an yolu Türkçe meal ve tefsir*, 3, 516-518 Ankara: Diyanet işleri Başkanlığı
- Karaoğlan, H. (2003). Pazarcık yöresi Alevilerinde ölüm ve ölü ile ilgili uygulamalar. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 37-52.
- Keskin, M. (2003). Sarısaltık ocağına bağlı Aleviler'de ölüm ile ilgili inanç ve ritüeller (Tunceli Karacaköy Örneği), 2,115-130.
- Koç, M. (2002). Yaşlılık döneminde ölüm olgusuna karşı geliştirilen tutum ve davranışlar, *EKEV Akademi Dergisi*, 11, 93-106.
- Köksal, H. (1996), Günümüz âşık ve şairlerinde ağıt yakma geleneği, *Bilig Bilim ve Kültür Dergisi*, 2,234-240.
- Kur'an meali (2021). İsrâ Suresi, <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2114/85-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 28.08.2021
- Kur'an-ı Kerim Meali (2013). *Kur'anı Kerim Türkçe Meali: Sadeleştirilmiş Metin*. Elmalılı M. Hamdi Yazır, Abdullah Eymen, İstanbul: Suhuf Yayıncılık.
- Küçük, M., A. (2020).Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Geleneğinde "Don Değiştirme", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 94, 97-122.
- Leslic, A. W. (1959). *The evolution of culture*, mcgraw-hill book company, Inc, New York
- Mahdı, S., A., M. (2015). *Anadolu Türk Aleviliği bağlamında Irak Türklerinde Alevilik*.Hacettepe Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Mengüş, E. (2019). Alevi geleneğinde ölüm inanışları bağlamında Müziğin önemi ve işlevi: Tunceli örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk halkbilimi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, Ş. ve Arıcı, İ. (2012). Alevilerin cem evleri ve diyanet işleri başkanlığına yönelik görüşleri (Malatya örneği), *Turkish Studies*, 7(3), 2013-2026.
- Özdemir, A., R. (2018). Aleviler cenazelerde saz çalar mıydı? <https://odatv4.com/guncel/aleviler-cenazelerde-saz-calar-miydi-28101859-149094> Erişim: 20.03.2022
- Özmen, İ. (1998). *Alevi-Bektaşî şiirleri antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Paçacı, İ. (2017). Bedenî - Malî İbadet Ayrımının İbadetlerde Niyabete Etkisi ve Bedel Hac, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 29, 369-398.
- Rençber, R. (2020). Alevî-Bektaşî geleneğinde “dârdan indirme erkânı”: Adıyaman örneği, *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1, 31-49.
- Söke Haber (2016). Sünni İlçe Başkanının Cenazesi Vasiyeti Üzerine Cemevinden Kaldırıldı, <https://www.sondakika.com/haber/haber-sunni-ilce-baskaninin-cenazesi-vasiyeti-uzerine-8470336/> Erişim Tarihi: 3.9.2021
- Subaşı, N. (2001). Modern Alevilik: Sınırları zorlayan söylem arayışları, *İslâmiyât* 4(4), 147-164
- Subaşı, N. (2002). Türk Modernleşmesi ve Alevilik, *Folklor ve Edebiyat*, 8 (29), 91-122.
- Şahin, C. (2021). Alevilikte Hakk’a yürüme erkânı, <https://docplayer.biz.tr/293127-Alevilikte-alevilikte-hakk-a-yurume-erkani.html> Erişim Tarihi : 30.08.2021
- Şahin, M. (2019). Kültür Değişimleri ve Eğitim. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 458-466.
- Şiir Parkı (2022). Bu dünyadan gider olduk, <http://www.siirparki.com/yunus14.html> Erişim tarihi: 31.05.2022
- Tanhan, F. ve Arı-İnci, F. (2009). *Ölüm eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi
- TDK (2021). Değişim. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.08.2021
- Tekin, M. (2015). Postmodernizmin “din” sorunu, *MİLEL VE NİHAL İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 7-24.
- Toprak, B. (1933). *Yunus Emre divanı*, İstanbul: Odunpazarı Belediyesi Yayınları: 3 Kültür Dizisi: 3.
- Tuncel, M. (2012). *Tunceli*, DIA, İstanbul.
- Tur, D. (2002). *Erkânname, Aleviliğin İslam’da yeri ve Alevi erkânları*. İstanbul: Can Yayınları
- Türkkahraman, M. (2011). Türkiye’de yaşanan uluslararası kültürel değişim sürecinde batı ve Avrupa birliği. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (39), 1-40.
- Uluocak, Ş. (2014). Kazdağı tahtacı Türkmen kozmolojisinde “Hakk’a yürüme”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*. 71, 55-82.
- Ulusoy, S. ve Ulusoy, V. H. (2012). *Dardan indirme erkânı*. (2. Basım), Hünkâr Hacı Bektaş Veli Vakfı. Serçeşme Yayınları, İstanbul.

- Uyanık, Z. ve Kala, A.(2013). Ardahan yöresi (Damal) Alevilerinde “hakk’a yürüme erkânı”: ölümle ilgili inanış ve uygulamalar. *Folklor ve Edebiyat*, 19(76), 163-172.
- Üçer, C. (2005). Geleneksel Alevilikte ibadet hayatı ve Alevilerin temel İslami ibadetlere yaklaşımları, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(3), 161-189.
- White, L., A. (1959). *The evolution of culture*, New York: Mcgraw-Hill.
- Wilbert, E. M. (1967). *Order and change*, John Wiley and Sons, Inc., New York.
- Yaman, M. (1999). *Alevîlik’ te cenaze hizmetleri*, Ufuk Reklamcılık ve Matbaacılık, İstanbul.
- Yardımcı, M.(2016). Alevi-Bektaşî kültüründe ölümle ilgili ritüellerden dar kaldırma ve bir cönkte bulunandar-name örneği, <https://silo.tips/download/alev-bekta-kltrnde-lmle-lgl-rtellerden-dar-kaldirma-ve-br-cnkte-bulunan-dar-name>Erişim tarihi: 31.05.2022
- Yıldırım , A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* . Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yıldırım, H. (2016). *Tunceli’de doğum, sünnet, nikâh ve cenaze merasimlerinin dinler tarihi açısından tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya
- Yıldız, H. (2007) Alevi geleneğinde ölüm ve ölüm sonrası tören ve ritüeller, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (42). 1-21.
- Yılmaz, O. (2014). Alevilikte eski Türk dini (Göktanrı İnanç) ve Şamanizmin etkileri, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1 (4), 1-13.
- Yüce, A. (1997). *Gerçek inancın temeli İslam’da*, (1.baskı), Ankara: Baydan Ofset

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi

Merve Çınar^{b,c}, Ati Merç^a

Özet

Bu araştırma sınıf öğretmeni adaylarının yaşadıkları matematik kaygısı ve problem çözmeye ilişkin inançları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yürütülmüş ve nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın evrenini eğitim fakültelerinde 3. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan sınıf öğretmeni adayları oluşturmaktadır. Örneklem amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiş ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi 3. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan sınıf öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Araştırmada "Öğretmen ve Öğretmen Adaylarına Yönelik Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö), Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PÇİÖ)" uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Ulaşılan bulgular sonucunda matematik kaygısı ile cinsiyet arasında bir ilişki bulunurken yaş ve sınıf değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemiş ve (MKÖ-Ö) ile (M-PÇİÖ) alt ölçekleri arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Matematik Kaygısı
Problem
Problem Çözme
Sınıf Öğretmeni

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.03.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1096262

Examining the Pre-Service Primary School Teachers' Beliefs about Mathematics Anxiety and Problem Solving

Abstract

This research was carried out in order to determine whether there is a significant relationship between the mathematics anxiety experienced by primary school teacher candidates and their beliefs about problem-solving, and it was carried out in the relational survey model. The population of this research consists of primary school teacher candidates studying in the 3rd and 4th grades in education faculties. The sample was obtained using by purposive sampling method and primary school teacher candidates studying in the 3rd and 4th grades of MCBÜ, Faculty of Education. In the research, 'MKÖ-Ö' and 'M-PÇİÖ' were applied. SPSS package program was used in the analysis of the obtained data. As a result of the findings, there was a relationship between math anxiety and gender, but no significant relationship was found between age and class variables, and it was concluded that there was a significant relationship between (MKÖ-Ö) (M-PÇİÖ) subscales.

Keywords

Math Anxiety
Problem
Problem Solving
Classroom Teacher

About Article

Received: 31.03.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1096262

^b İletişim Yazarı: mervelatunbasak45@gmail.com

^c Yük. Öğrt. Merve ÇINAR, Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Bölümü ORCID 0000-0003-1885-7072.

^a Dr. Öğr. Üyesi Ati MERÇ, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü ORCID 0000-0002-5159-6161

Giriş

İnsanların gündelik hayatta karşılaştıkları sorunlara çözüm arayışları ve öğrenmeye olan merakları matematiğin keşfedilmesini sağlamıştır (Uçar, 2016). Günlük hayatta yemek yaparken belirli ölçülerin ayarlanmak istenmesinin, güneşin doğuşu ve batışının tahmin edilmeye çalışılmasının ya da örümcek ağındaki, ayçiçeğindeki düzenin sırrını ortaya çıkarma merakının bu keşifte etkili olduğu düşünülmektedir. Bilimsel ve teknolojik alanlarda hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu çağın gereklerine ayak uydurabilmek için bireylerin farklı beceri ve donanımlara sahip olması gerekmektedir. Çünkü 2005-2006 eğitim öğretim yılında gerçekleşen eğitim reformunda davranışçı yaklaşım terk edilerek öğretmenin rehberliğinde öğrencinin daha aktif olarak bilgiyi oluşturacağı yapılandırmacı yaklaşıma geçilmiştir. Bu yaklaşımla Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) matematik öğretim programının vizyonunu 'Her öğrenci matematiği öğrenir' düşüncesi çerçevesinde şekillendirmiştir. Bu çerçeve doğrultusunda ilköğretim matematik öğretim programı bireylerin nitelikli yetiştirilmesi için karşılaştıkları problem durumlarını çözebilme ve çözümlerini diğer bireylerle paylaşabilme, grup çalışması gerektiren etkinliklere katılabilmek, matematik dersine yönelik etkinlikleri yapabileceğine inanma, topluma ve kültüre katkı sağlayabilme becerilerine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır (MEB, 2018). Hayatımızdaki yeri ve önemi tartışılmaz bir gerçek olan matematiğin sayıların ötesinde sosyal bilimlerden güzel sanatlara kadar birçok alanla bağlantılı olduğu ve içerisinde birçok beceriyi bulundurduğu söylenebilir. Dolayısıyla da çevremizde yaşananları anlamlandırabilmek için matematiğe ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü matematik tarih boyunca yanılmaz bilginin kaynağı olarak görülmüştür (Gür, 2004). Bu denli önemli olan bilimi tanımlamak gerekmektedir. İlgili alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde yıllar boyunca 'Matematik Nedir?' sorusuna cevap arandığı görülmektedir. İnsanların matematiğe bakış açıları, matematiğe ilişkin tecrübeleri matematiği tanımlamalarında etkili olduğu düşünülmektedir ancak soyut kavramları içeren bir bilim dalı olduğu için tam ve net bir şekilde tanımlanamadığı görülmektedir. Matematik, birtakım bağıntı ve yorumlarıyla insanın bilme ihtiyacından doğan bir bilim, bir düşünme çabasıdır (Altun, 2006). Eldemir (2006) ise matematiği, okul hayatına başladığında karşılaştığı, bireylerin içerisinde matematiksel ifadeleri bulduran etkinlikleri yapmaktan hoşlandığı veya gördüklerinde kaygılandığı bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır. Tanımda da bahsedildiği gibi matematik kimi öğrenciler tarafından sevilirken kimi öğrenciler tarafından kaygıya sebep olmaktadır. Hal böyle olunca öğrenciler matematik dersi etkinliklerini yapabilme inancını zamanla yitirerek endişelenmekte ve bu etkinliklere ön yargı ile yaklaşmaktadırlar (Ergenç, 2011). Dolayısıyla bireylerde oluşan veya oluşabilecek matematik kaygısı (Sapma, 2013) bireyin günlük yaşantısında bir problem durumu söz konusu olduğunda vücudunda veya hislerinde meydana gelen farklılıklar ile kendini gösteren bir durum olarak tanımlanabilmektedir. Bireyin bu kaygı durumu, matematik derslerindeki performansına negatif anlamda etki edebilecek oldukça önemli bir etken olarak görülmektedir (Bindak, 2005). Peker ve Mirasyedioğlu (2003) ise matematik kaygısının öğrenci performansına tamamıyla negatif bir etki etmediğini aksine matematik kaygısı normal seviyelerde tutulduğunda öğrencilerin performanslarına önemli ölçüde pozitif bir etki ettiğini belirterek bu görüşün tam tersini savunmuştur.

Son yıllarda öğretim programında yapılan yenilik çalışmaları sonucunda matematik öğretiminde problem çözme becerisine oldukça vurgu yapılarak eğitimin ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmüştür. Problem temelli tüm stratejilerde olduğu gibi, problem çözme de bir problemle başlamaktadır (Ünsal, 2010). Bunun için öncelikle problem kavramının bilinmesi

gerekmektedir. Deveci Topal ve Alkan (2010)' a göre problem, insan zihninin karışmasıyla ortaya çıkan müphemiyet hali olarak açıklanabilir. Türnüklü ve Yeşildere (2005)' ye göre ise matematiksel problem, zihinde çatışmalara neden olarak bireyde çözme isteği oluşturan ve daha önce karşılaşılmamış olmasından dolayı belirli bir çözüm yolu bulunmayan yalnızca kişinin tecrübelerini doğru biçimde kullanmasıyla çözüme kavuşabilen sorun olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalardaki ortak nokta ise söz konusu problemin bireyin zihnini kurcalaması, bireyde çözme isteğini uyandırması ve problem ile bireyin daha önce hiç karşılaşmamış olması gerektiğidir. Altun (2006) problemle bir kez karşılaşılıp problem çözüldükten sonra o problemin birey için bir problem olmaktan çıktığını ifade etmektedir. Matematik eğitimi yalnızca matematik yapabilen değil, edindikleri bu matematiksel bilgileri günlük hayatta uygulayabilen problem çözmeyi bilen bireyler yetiştirmeyi de hedeflemektedir. Bu hedefler arasında problem çözme önemli bir yere sahiptir. Okul matematiğinin temeli problem çözme üzerine inşa edilmiştir (NCTM, 2000). Özsoy (2005) problem çözenin matematik için önemini belirtirken matematiğin yapı taşlarının problem çözme ve beraberinde getirdiği basamaklardan oluştuğunu böylelikle de bu görüşün yaygın şekilde kabul edildiğini ifade etmiştir. Bu derece önemli olan problem çözme becerisi Aydın (2017)'a göre, hedeflerine ulaşmak için uygun olan davranışları ve öğrenme yaşantılarını farklı ihtimaller arasından bulma durumu; Dede ve Yaman (2006)'a göre de problem çözme, ilk defa karşılaşılan dolayısıyla da hemen ne yapılacağı kestirilemediği durumlarda yapılan faaliyetler olarak tanımlanmıştır.

Nitelikli bireylerin yetiştirilmesi için bahsedilen beceri ve donanımların ancak kaliteli bir eğitimle kazandırılacağı düşünülmektedir (Abazoğlu, Yıldırım ve Yıldızhan, 2016). Bu öğelerin içerisinde en önemli faktörün hiç şüphesiz öğretmen faktörü olduğu söylenebilir. Çünkü yeni kuşakların yetiştirilmesinde öğretmenlerin oldukça etkili olduğu bilinen bir gerçektir (Gürsoy, 2003). Yeni kuşakların yetiştirilmesinde oldukça önemli olan öğretmenlerin matematik kaygısının oluşmasında da etkileri bulunmaktadır (Baydar ve Bulut, 2002). Harper ve Daane (1998) öğrencilerde oluşan matematik dersine yönelik kaygı durumunun nedenleri incelendiğinde sorunun ana kaynağının öğrencilerin ilkökul çağlarına kadar dayandığını ve hatta bu kaygı durumunun sınıf öğretmenleri tarafından başlatıldığını belirtmişlerdir (Bekdemir, 2007). Öğretmenlerin kendilerinde bulunan matematik kaygısının öğrencilere aktarabileceği göz önünde bulundurulduğunda geleceğin sınıf öğretmenlerinin matematik kaygısından uzak durmaları gerekmektedir. Zira bireylerin matematik dersine yönelik yaşadıkları kaygının problem çözmeye olan inançlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle araştırmada eğitim fakültelerinde öğrenim gören sınıf öğretmenliği programı öğrencilerinin matematik kaygılarının tespit edilip problem çözmeye ilişkin inançları üzerinde etkili olup olmadığı incelenmek istenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için aşağıda gösterilen sorulara belirli cevaplar aranmıştır;

- a. Sınıf öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin matematik kaygıları ne düzeydedir?
- b. Sınıf öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin problem çözmeye ilişkin inançları ne düzeydedir?
- c. Sınıf öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin matematik kaygıları ile problem çözmeye ilişkin inançları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanı konu alan sosyal bilimlerde merak ettiğimiz herhangi bir durum ile ilgili gerekli bilgilere sahip olmak, söz konusu durumun daha iyi anlaşılmasına ve çıkarımlarda bulunmasında yardımcı olabilir. Örneğin problem çözme başarısını etkileyen değişkenler hakkında bilgi sahibi olduğumuzda öğrencilerin bu doğrultuda daha başarılı olmaları için sunacağımız önerileri daha kolay tespit edebiliriz. Araştırmamızda da olduğu gibi eğer bu değişkenler iki ya da daha fazla ise bu değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için ilişkisel taramalar yapılabilir. İlişkisel tarama, sayılamalı testler yoluyla en az iki değişken arasındaki ilişkinin düzeyini tespit etmeye, ilişkileri açıklamada sonuçları tahmin etmeye çalışır (Tekbıyık, 2014).

Bu çalışmada sınıf öğretmenliği 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik kaygılarının problem çözmeye ilişkin inançları üzerinde etkili olup olmadığı belirlenerek bu değişkenlerin arasında bulunan ilişki ortaya çıkarılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2020-2021 yılında eğitim fakültelerinde öğrenimine devam eden sınıf öğretmenliği programı 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde sınıf öğretmenliği 3. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 123 sınıf öğretmeni adayları ile yürütülmüştür. Örneklemi seçkisiz olamayan örnekleme çeşitlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının matematik öğretimi dersini ve öğretmenlik uygulaması derslerini almış olmaları temel ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçüt ile 60'ı 3.sınıf 63'ü 4.sınıf olmak üzere 123 sınıf öğretmeni adayının verileri analiz edilmiştir. Amaçlı örnekleme, seçilmiş olan olay veya olgular arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada üç adet veri toplama aracı kullanılmıştır. Veri analizinde yaş, cinsiyet ve sınıfın birer değişken olarak kullanılacağı gerekçesiyle sosyo-demografik bilgi formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öncelikle katılacak olan bireylerden sosyo-demografik bilgileri cevaplamaları istenmiştir. Sınıf öğretmeni adaylarının Matematik kaygılarını ortaya çıkarmak için Üldaş (2005) tarafından geliştirilen matematik kaygı ölçeğine ait maddelere cevap vermeleri istenmiştir. Bireylerin kaygı düzeyleri bu testle alt ölçekleriyle birlikte tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca bireylerin matematiksel problem çözmeye ilişkin inançların ölçülmesi için 1992' de Kloosterman ve Stage'in geliştirdiği Hacıömeroğlu (2011) tarafından ise Türkçeye uyarlanan bir ölçek olan Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği kullanılmıştır.

a. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada araştırmacı tarafından cinsiyet, yaş grubu ve sınıf sorularından oluşan bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

b. *Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö)*

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması sınıf öğretmen ve öğretmen adaylarının matematik kaygılarını ölçmek amacıyla Üdaş (2005) tarafından geliştirilmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen ölçek toplam 39 maddeden ve 7 alt ölçek boyutundan oluşmaktadır. Ölçek 4'lü likert tipinde olup; (1) endişe duymam, (2) az endişe duyarım, (3) endişe duyarım, (4) oldukça endişe duyarım seçeneklerinden oluşmaktadır. Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizinden elde edilen bulgular, 7 faktörden oluşmakta olduğunu göstermektedir. Ölçekte var olan 7 faktörün Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı sırasıyla Matematiksel Anlama Kaygısı 0.884, Matematik Anlatma Kaygısı 0.827, Problem Çözme Kaygısı 0.712, Aritmetik İşlem Kaygısı 0.797, Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı 0.809, Matematiksel Yorumlama Kaygısı 0.765 ve Matematiksel Hata Yapma 0.875 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin bütünü için inceleme yapıldığında Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0.958 olarak hesaplanmıştır.

c. *Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCIÖ)*

Kloosterman ve Stage'in (1992) geliştirmiş olduğu ve Hacıömeroğlu (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanan bir ölçektir. Bu ölçeğin geliştirilme amacı katılımcıların matematiksel problemlerin çözüne ilişkin bireylerin inançlarını ölçmektir. Açıklayıcı ve Doğrulamalı Faktör Analizinden elde edilen bulgular, Türkçe'ye uyarlanan şeklinin 5 faktörden oluşmakta olduğunu göstermektedir. Ölçekte var olan 5 faktörün Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı sırasıyla Matematiksel beceri 0.958, Matematiğin Yeri 0.800, Problemi Anlama 0.806, Matematiğin Önemi 0.791 ve Problem Çözme Becerisi 0.682 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, ölçeğin tamamı incelendiğinde Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 0.847 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca kullanılmış olan bu ölçek 24 maddeden oluşmuş olup 5'li likert tipindedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın verileri Manisa Celal Bayar Üniversitesi Demirci Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği'nde öğrenim görmekte olan 123 öğretmen adayına uygulanarak dünyada ve ülkemizde yaşana salgın nedeniyle 2020-2021 bahar döneminde çevrim içi (uzaktan eğitim) materyal toplama yöntemi kullanılarak hazırlanan Google form üzerinden oluşturulmuş ve toplanmıştır. Verilerin analiz edilmesinde IBM SPSS paket programı kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan her bir testin medyanı, standart sapması, modu hesaplanmış, verilerin dağılımından elde edilen bulgular Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk normallik testlerine göre kıyaslandığında normal dağılım görülmediği belirlenmiştir. İki grup arasındaki farkı Mann Whitney U Testi ile iki gruptan fazla olması durumunda ise Kruskal Wallis H-Testi ki-kare analiziyle yapılmıştır. Öğrenimlerine devam etmekte olan öğretmen adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançları arasındaki ilişkiyi belirlemek için çok değişkenli varyans analizinden alt ölçeklerin doğruluğu ve tutarlığını belirlemek amacı ile korelasyon ve regresyon analizi testinden faydalanılmıştır. Güvenirlik rakamsal olarak Cronbach's Alpha (α) olarak gösterilmekte ve bu doğrultuda değerlendirmeler yapılmıştır. Güvenirlik kat sayısının ,700 kat sayısının üzerinde olması uygulanan testlerin güvenilir olduğunu gösterir (Kalaycı, 2010). Ölçeklerin kat sayıları 39 ifade sorulu Matematik Kaygı Ölçeğinde ,958 ve 24 ifade sorulu Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının Ölçeğinde ise ,847 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Tablo 1: Cinsiyet Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Cinsiyet	N	%
Kadın	99	80,5
Erkek	24	19,5
Toplam	123	100,0

Sınıf öğretmeni adaylarının %80,5'i kızlardan ve %19,5'i erkeklerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların çoğunluğunun kadın öğretmen adaylarından oluştuğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaş Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Yaş	N	%
20	13	10,6
21	48	39,0
22	32	26,0
23	19	15,4
24	6	4,9
25	1	,8
26	2	1,6
27	1	,8
28	1	,8
Toplam	123	100,0

Sınıf öğretmeni adaylarının yaşlarına ait dağılımlar incelendiğinde 21 yaşındaki adaylar katılımcıların %39,0'unu, 22 yaşındaki adaylar %26,0'sını, 23 yaşındaki adaylar %15,4'ünü, 20 yaşındaki adaylar %10,6'sını, 24 yaşında %4,9'unu, 26 yaşındaki adaylar %1,6'sını, 25-27-28 yaşlarındaki adaylar ise %2,4'ünü oluşturmaktadır. Buna göre araştırmaya katılanların çoğunluğu 21 yaşındaki öğretmen adaylarından oluşmaktadır.

Tablo 3: Öğrenim Görmekte Olduğu Sınıf Değişkenine İlişkin Dağılımlar

Sınıf	N	%
3.Sınıf	60	48,8
4.Sınıf	63	51,2
Toplam	123	100,0

Sınıf durumlarına ait bilgilere bakıldığında çoğunluğun 4.sınıf sınıf öğretmeni adaylarından oluştuğu ve %51,2 oranında dağılım gösterdiği, %48,8'inin ise 3.sınıf sınıf öğretmeni adaylarından oluştuğu görülmektedir.

Tablo 4: Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö) Alt Ölçeklerine İlişkin İstatistikler

	<i>Madde Sayısı</i>	<i>En düşük</i>	<i>En yüksek</i>	$\bar{x}$	<i>Standart Sapma</i>
Matematik Anlama Kaygısı	9	1,00	3,44	1,66	,56269
Matematik Anlatma Kaygısı	8	1,00	3,38	1,66	,52403
Problem Çözme Kaygısı	4	1,00	3,25	1,35	,56252
Aritmetik İşlem Kaygısı	5	1,00	3,00	1,47	,48956
Matematikselsel Özyeterlilik Kaygısı	5	1,00	3,60	2,15	,69131
Matematikselsel Yorumlama Kaygısı	4	1,00	4,00	1,47	,56807
Matematikselsel Hata Yapma	4	1,00	4,00	1,81	,75703

Tablo 5'te matematik kaygı ölçeğinin alt ölçeklerinin madde sayıları, en yüksek ve en düşük puanlar, ortalamaları ($\bar{x}$), standart sapmalarına ilişkin bilgilere verilmiştir. Matematik Kaygı Ölçeği'ne ilişkin maddeler alt ölçeklerine literatürde kullanıldığı şekilde ayrılmıştır. Çalışma grubuna yönelik bulguların alt ölçek ortalamaları göz önünde bulundurulduğunda sırasıyla sınıf öğretmeni adaylarda matematikselsel özyeterlilik kaygısının ve matematikselsel hata yapma alt ölçeklerinin öne çıktığı görülmektedir.

Tablo 5: Matematikselsel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ) Alt Ölçeklerine İlişkin İstatistikler

	<i>Madde Sayısı</i>	<i>En düşük</i>	<i>En yüksek</i>	$\bar{x}$	<i>Standart Sapma</i>
Matematikselsel Beceri	6	1,50	5,00	4,22	,77176
Matematiğin Yeri	6	1,00	5,00	1,84	,71955
Problemi Anlama	5	1,20	5,00	3,80	,73485
Matematiğin Önemi	3	1,67	5,00	4,07	,80635
Problem Çözme Becerisi	4	1,00	5,00	2,49	,82968

Tablo 6'ya bakıldığında Matematikselsel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt ölçeklerinin madde sayıları, en yüksek ve en düşük puanlar, ortalamaları ($\bar{x}$), standart sapmalarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Yapılmış olan bu araştırmada adaylarının matematikselsel problem

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi

çözmeye ilişkin inanç alt ölçek ölçeklerinden en fazla ortalama matematiksel beceri, sonrasında sırayla matematiğin önemi, problemi anlama, problem çözme becerisi ve matematiğin yeri olarak görülmektedir.

Tablo 6: Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Cinsiyete İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Mann-Whitney U" Testi

Alt ölçekler	Cinsiyet	N	Ortalama	U	Z	P*
Matematik Anlama Kaygısı	Kadın	99	1,74	588,000	-3,845	,000*
	Erkek	24	1,30			
Matematik Anlatma Kaygısı	Kadın	99	1,74	551,000	-4,086	,000*
	Erkek	24	1,31			
Problem Çözme Kaygısı	Kadın	99	1,38	906,000	-1,961	,050*
	Erkek	24	1,25			
Aritmetik İşlem Kaygısı	Kadın	99	1,52	762,000	-2,777	,005*
	Erkek	24	1,26			
Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı	Kadın	99	2,30	442,000	-4,779	,000*
	Erkek	24	1,57			
Matematiksel Yorumlama Kaygısı	Kadın	99	1,52	688,000	-3,282	,001*
	Erkek	24	1,25			
Matematiksel Hata Yapma	Kadın	99	1,90	742,500	-2,879	,004*
	Erkek	24	1,44			

Tablo 7'de Matematiksel Kaygı Ölçeği alt ölçeklerinin sınıf öğretmeni adaylarının cinsiyetleri arasında istatistiksel anlamda bir farklılık olduğunu göstermektedir. "Mann-Whitney U" testi yapılan matematik kaygı ölçeğinin tüm anlamlı alt ölçeklerinin cinsiyetle ilişkili olduğuna rastlanmıştır ($p < 0.05$). Kadın sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygı ölçeği tüm alt ölçeklerinde erkek adaylardan daha fazla kaygılı olduğu saptanmıştır.

Matematik Anlama Kaygısı alt ölçeğine bakıldığında kadın öğretmen adaylarının erkek sınıf öğretmeni adaylarından daha yüksek matematik anlama kaygısına sahip olduğu çıkmıştır ($U=588,000$; $p < 0.05$). Matematik anlama kaygısına kadın öğretmen adaylarının aslında erkek sınıf öğretmeni adaylardan daha fazla kapıldıklarını göstermektedir.

Matematik Anlatma Kaygısı alt ölçeğine bakıldığında erkek öğretmen adaylarının kadın sınıf öğretmeni adaylarından daha düşük matematik anlatma kaygısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır ($U=551,000$; $p < 0.05$). Matematik anlatma kaygısını kadın öğretmen adaylarının aslında erkek sınıf öğretmeni adaylarından daha fazla yaşadıkları kaygı olarak göstermektedir.

Problem Çözme Kaygısı alt ölçeğine bakıldığında erkek öğretmen adaylarının kadın sınıf öğretmeni adaylarından daha düşük problem çözme kaygısı taşıdıkları görülmüştür ($U=906,000$; $p<0.05$). Problem Çözme Kaygısı'nu erkek öğretmen adayları kadın sınıf öğretmeni adaylarına göre daha az yaşamaktadır.

Aritmetik İşlem Kaygısı alt ölçeğine baktığımızda ise kadın öğretmen adaylarında daha yüksek aritmetik işlem kaygısı olduğu görülmektedir ($U=762,000$; $p<0.05$). Aritmetik İşlem Kaygısı alt boyutunda kadın öğretmen adaylarının erkek sınıf öğretmeni adaylarından daha fazla kaygı durumu yaşadıklarını göstermektedir.

Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı alt ölçeğinde erkek öğretmen adaylarının daha düşük matematiksel özyeterlilik kaygısı görülmektedir ($U=442,000$; $p<0.05$). Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı alt boyutunda erkek öğretmen adaylarının kadın sınıf öğretmeni adaylarına göre daha az kaygı bulduklarını göstermektedir.

Matematiksel Yorumlama Kaygısı ve Matematiksel Hata Yapma Kaygısı alt ölçeklerinde kadın öğretmen adayların erkek sınıf öğretmeni adaylarına göre daha yüksek matematiksel yorumlama kaygısı ve matematiksel hata yapma kaygısı taşıdığı görülmektedir ($U=688,000$; $p<0.05$ $U=742,500$; $p<0.05$). Matematiksel Yorumlama Kaygısı ve Matematiksel Hata Yapma Kaygısı alt boyutunda kadın öğretmen adaylarının, erkek sınıf öğretmeni adaylarından daha fazla kaygı yaşadıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Yaş Değişkenine İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Kruskal Wallis H" Testi

<i>Alt ölçekler</i>	<i>Yaş değerleri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>df</i>	<i>Ki-kare(x^2)</i>	<i>P*</i>
Matematik Anlama Kaygısı	20	13	1,71	8	9,373	,312
	21	48	1,72			
	22	32	1,69			
	23	19	1,60			
	24	6	1,57			
	25	1	-			
	26	2	1,06			
	27	1	-			
	28	1	-			
Matematik Anlatma Kaygısı	20	13	1,79	8	9,721	,285
	21	48	1,69			
	22	32	1,71			
	23	19	1,57			
	24	6	1,56			
	25	1	-			
	26	2	1,25			
	27	1	-			
	28	1	-			

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi

Tablo 8 (Devamı): Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Yaş Değişkenine İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Kruskal Wallis H" Testi

<i>Alt ölçekler</i>	<i>Yaş değerleri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>df</i>	<i>Ki-kare(x²)</i>	<i>P*</i>
Problem Çözme Kaygısı	20	13	1,56	8	6,185	,627
	21	48	1,39			
	22	32	1,27			
	23	19	1,20			
	24	6	1,67			
	25	1	-			
	26	2	1,38			
	27	1	-			
Aritmetik İşlem Kaygısı	28	1	-	8	8,013	,432
	20	13	1,43			
	21	48	1,52			
	22	32	1,41			
	23	19	1,50			
	24	6	1,47			
	25	1	-			
	26	2	1,60			
Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı	27	1	-	8	12,366	,136
	28	1	-			
	20	13	2,34			
	21	48	2,15			
	22	32	2,24			
	23	19	2,24			
	24	6	1,70			
	25	1	-			
Matematiksel Yorumlama Kaygısı	26	2	1,80	8	9,521	,300
	27	1	-			
	28	1	-			
	20	13	1,63			
	21	48	1,58			
	22	32	1,31			
	23	19	1,37			
	24	6	1,58			
25	1	-				
26	2	1,38				
27	1	-				
28	1	-				

Tablo 8 (Devamı): Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Yaş Değişkenine İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Kruskal Wallis H" Testi

<i>Alt ölçekler</i>	<i>Yaş değerleri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>df</i>	<i>Ki-kare(x^2)</i>	<i>P*</i>
	21	48	1,90			
	22	32	1,89			
	23	19	1,61			
	24	6	1,58			
	25	1	-			
	26	2	1,75			
	27	1	-			
	28	1	-			

Tablo 8'de Matematik Kaygı Ölçeği ile yaş değerlerine ilişkin yapılan bağımsız örneklem "Kruskal Wallis H" testine göre Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinin matematik anlama kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 9,373; p>0.05], matematik anlatma kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 9,721; p>0.05], problem çözme kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 6,185; p>0.05], aritmetik işlem kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 8,013; p>0.05], matematiksel öz yeterlik kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 12,366; p>0.05], matematiksel yorumlama kaygısı [x^2 (df=8, n=123)= 9,521; p>0.05], matematiksel hata yapma kaygısı [x^2 (df=8, n=123)=8,023; p>0.05] tümü ile yaş değerleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmemiştir (p>0,05). Yaş değerlerinden 25 yaş, 27 yaş ve 28 yaş sınıf öğretmenleri adayları yeterli sayıda bulunmamasından dolayı analizde değerlendirilememiştir.

Tablo 8: Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Sınıf Durumuna İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması " Mann- Whitney U" Testi

<i>Alt ölçekler</i>	<i>Sınıf durumu</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>P*</i>
Matematik Anlama Kaygısı	3.Sınıf	63	1,66	1810,500	-,404	,686
	4.Sınıf	60	1,65			
Matematik Anlatma Kaygısı	3.Sınıf	63	1,71	1659,500	-1,175	,240
	4.Sınıf	60	1,60			
Problem Çözme Kaygısı	3.Sınıf	63	1,43	1692,000	-1,092	,275
	4.Sınıf	60	1,27			
Aritmetik İşlem Kaygısı	3.Sınıf	63	1,45	1810,500	-,411	,681
	4.Sınıf	60	1,35			
Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı	3.Sınıf	63	2,19	1771,500	-,602	,547

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi

Tablo 9 (Devamı): Matematik Kaygı Ölçeği Alt Ölçeklerinin Sınıf Durumuna İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Mann- Whitney U" Testi

Alt ölçekler	Sınıf durumu	N	Ortalama	U	Z	P*
Matematiksel Yorumlama Kaygısı	4.Sınıf	60	2,12	1575,500	-1,637	,102
	3.Sınıf	63	1,57			
	4.Sınıf	60	1,36			
	3.Sınıf	63	1,88			
Matematiksel Hata Yapma	4.Sınıf	60	1,78	4567,500	-,105	,916

Tablo 9’da Matematik Kaygı Ölçeği ile sınıf durumuna bakıldığında ölçeğin alt ölçeklerinin “Mann Whitney U” testine göre Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinin tümü ile sınıf durumu arasında anlamlı farklılıklar saptanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 10: Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği Alt Ölçeklerinin Cinsiyete İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Mann- Whitney U" Testi

Alt ölçekler	Cinsiyet	N	Ortalama	U	Z	P*
Matematiksel Beceri	Kadın	99	4,28	1028,500	-1,045	,296
	Erkek	24	3,99			
Matematiğin Yeri	Kadın	99	1,74	819,500	-2,371	,018*
	Erkek	24	2,22			
Problemi Anlama	Kadın	99	3,79	1068,500	-,767	,443
	Erkek	24	3,85			
Matematiğin Önemi	Kadın	99	4,13	912,500	-1,779	,075
	Erkek	24	3,82			
Problem Çözme Becerisi	Kadın	99	2,39	816,500	-2,385	,017*
	Erkek	24	2,90			

Sınıf öğretmeni adaylarının cinsiyet durumu ve Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği alt ölçek puanlarına göre “Mann Whitney U” testinin cinsiyet ve matematiğin yeri ile problem çözme beceresi alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0,05$). Sınıf öğretmeni adaylardan Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği alt ölçeklerinden matematiğin yeri ve problem çözme beceresi erkek sınıf

öğretmeni adaylarının, kadın sınıf öğretmeni adaylarına göre inanç düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durumda kadın sınıf öğretmeni adayların matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç durumlarından matematiğin yeri ve problem çözme becerisi erkek sınıf öğretmeni adaylarına göre inançları daha düşüktür.

Tablo 11: Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği Alt Ölçeklerinin Yaşlara İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması " Kruskal Wallis H" Testi

Alt ölçekler	Yaş değerleri	N	Ortalama	df	Ki-kare(x^2)	P*
Matematiksel Beceri	20	13	4,31	8	7,244	,511
	21	48	4,22			
	22	32	4,13			
	23	19	4,42			
	24	6	4,61			
	25	1	-			
	26	2	3,58			
	27	1	-			
Matematiğin Yeri	28	1	-	8	26,619	,001*
	20	13	2,01			
	21	48	1,63			
	22	32	1,85			
	23	19	1,80			
	24	6	3,00			
	25	1	-			
	26	2	2,17			
Problemi Anlama	27	1	-	8	4,314	,627
	28	1	-			
	20	13	3,77			
	21	48	3,87			
	22	32	3,81			
	23	19	3,71			
	24	6	3,73			
	25	1	-			
Matematiğin Önemi	26	2	3,90	8	4,495	,810
	27	1	-			
	28	1	-			
	20	13	4,13			
	21	48	4,07			
	22	32	4,03			
	23	19	4,21			
	24	6	4,11			
25	1	-				
26	2	4,00				
27	1	-				
28	1	-				

Tablo 11 (Devamı): Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği Alt Ölçeklerinin Yaşlara İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması “Kruskal Wallis H” Testi

<i>Alt ölçekler</i>	<i>Yaş değerleri</i>	<i>N</i>	<i>Ortalama</i>	<i>df</i>	<i>Ki-kare(x²)</i>	<i>P*</i>
Problem Çözme Becerisi	20	13	2,60	8	18,377	,019*
	21	48	2,24			
	22	32	2,50			
	23	19	2,64			
	24	6	3,46			
	25	1	-			
	26	2	3,50			
	27	1	-			
	28	1	-			

Tablo 11’de Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç ölçeği ile yaş değerlerine ilişkin yapılan bağımsız örneklem “Kruskal Wallis H” testinde Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç ölçeğinin alt ölçeklerinden matematiğin yeri ile problem çözme becerisi ve yaş değerleri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p<0,05$). Yaş değerlerinden 25 yaş, 27 yaş ve 28 yaş sınıf öğretmeni adayları yeterli sayıda bulunmamasından dolayı analizde değerlendirilememiştir.

Matematiğin yeri alt ölçeğinin 24 yaşındaki öğretmen adaylarının ortalama puanlarına bakıldığında diğer yaş değerlerindeki öğretmen adaylarının ortalama puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Matematiğin yerinin 24 yaşındaki öğretmen adaylarını, sırasıyla 26 yaş, 22 yaş, 20 yaş, 23 yaş ve 21 yaş sınıf takip etmekte ve sınıf öğretmeni adaylarının inanç durumlarının bu sırayla matematiğin yerindeki inancı azaldığı görülmektedir. Matematiğin yerinin 24 yaşındaki sınıf öğretmeni adayların da önemli bir yerinin olduğu görülmektedir.

Problem çözme becerisi alt ölçeğinde ise 26 yaşındaki öğretmen adaylarının ortalama puanlarına bakıldığında diğer yaş değerlerindeki öğretmen adaylarının ortalama puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Problem çözme becerisindeki inançları 26 yaşındaki öğretmen adayların da görülmekte ve sırasıyla 24 yaş, 23 yaş, 20 yaş, 22 yaş ve 21 yaş sınıf öğretmeni adayların da problem çözme becerisinde kendilerine inanmadıkları görülmüştür. En düşük yaş değeri olan 21 yaş sınıf öğretmeni adaylarının Problem çözme beceri inancı çok düşüktür.

Tablo 12: Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği Alt Ölçeklerinin Sınıf Durumuna İlişkin Tanımlayıcı Puanlarının Karşılaştırılması "Mann- Whitney U" Testi

Alt ölçekler	Sınıf durumu	N	Ortalama	U	Z	P*
Matematiksel Beceri	3.Sınıf	63	4,22	1833,000	-,296	,767
	4.Sınıf	60	4,23			
Matematiğin Yeri	3.Sınıf	63	1,74	1568,000	-1,643	,100
	4.Sınıf	60	1,93			
Problemi Anlama	3.Sınıf	63	3,81	1882,000	-,041	,968
	4.Sınıf	60	3,78			
Matematiğin Önemi	3.Sınıf	63	4,07	1784,500	-,540	,589
	4.Sınıf	60	4,07			
Problem Çözme Becerisi	3.Sınıf	63	2,36	1533,500	-1,815	,070
	4.Sınıf	60	2,63			

Tablo 12’de Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği alt ölçekleri ve sınıf durumuna bakıldığında ölçeğin alt ölçeklerinin “Mann Whitney U” testine göre Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği alt ölçeklerinin tümü ile sınıf durumu arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 13: Ölçek Puanları Arasındaki Spearman's Korelasyon Analizi

		Matematiksel Beceri	Matematiğin Yeri	Problemi Anlama	Matematiğin Önemi	Problem Çözme Becerisi
Matematik Anlama Kaygısı	r	-,187*	-,174	-,322**	-,301**	-,120
	p	,039	,054	,000	,001	,185
	n	123	123	123	123	123
Matematik Anlatma Kaygısı	r	-,173	-,171	-,339**	-,323**	-,122
	p	,056	,059	,000	,000	,178
	n	123	123	123	123	123
Problem Çözme Kaygısı	r	-,263**	-,022	-,308**	-,374**	-,040
	p	,003	,811	,001	,000	,659
	n	123	123	123	123	123

Tablo 14 (Devamı): Ölçek Puanları Arasındaki Spearman's Korelasyon Analizi

Aritmetik İşlem Kaygısı	r	-,217*	-,108	-,308**	-,263**	-,070
	p	,016	,236	,001	,003	,444
	n	123	123	123	123	123
Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı	r	,010	-,169	-,164	-,054	-,127
	p	,916	,061	,070	,551	,162
	n	123	123	123	123	123
Matematiksel Yorumlama Kaygısı	r	-,157	-,164	-,232**	-,313**	-,087
	p	,083	,069	,010	,000	,340
	n	123	123	123	123	123
Matematiksel Hata Yapma	r	-,207*	-,197*	-,160	-,242**	-,120
	p	,021	,029	,076	,007	,185
	n	123	123	123	123	123

** . Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır (2-uçlu).

* . Korelasyon 0,05 düzeyinde anlamlıdır (2-uçlu).

Korelasyon analizi sonucu Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Matematik anlama kaygısının, Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Matematiksel beceri ($r=-,187$, $p=,039$) arasında negatif yönde, Problemi anlama arasında ($r=-,322$, $p=,000$) negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,301$, $p=,001$) negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Matematik anlama kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adayların problemi anlama, matematiksel beceri ve matematiğin önemine inançlarının da zayıf olduğunu göstermektedir.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Matematik anlatma kaygısının Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Problemi anlama arasında ($r=-,339$, $p=,000$) negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,323$, $p=,000$) negatif yönde ilişkiler bulunmuştur. Matematik anlatma kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adaylarının problemi anlama ve matematiğin önemine inançlarının da az olduğunu göstermektedir.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Problem çözme kaygısı, Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Matematiksel beceri ($r=-,263$, $p=,003$) arasında negatif yönde, Problemi anlama arasında ($r=-,308$, $p=,001$) negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,374$, $p=,000$) negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Problemi çözme kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adayların problemi anlama, matematiksel beceri ve matematiğin önemine inançlarını düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Aritmetik işlem kaygısı, Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Matematiksel beceri ($r=-,217$, $p=,003$) arasında negatif yönde, Problemi anlama arasında ($r=-,308$, $p=,001$) negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,263$, $p=,000$) negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Aritmetik işlem

kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adaylarının problemi anlama, matematiksel beceri ve matematiğin önemine inançlarının zayıf düzeyde olduğunu göstermektedir.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Matematik yorumlama kaygısının Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Problemi anlama arasında ($r=-,232$, $p=,010$) negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,313$, $p=,000$) negatif yönde ilişkiler bulunmuştur. Matematik yorumlama kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adaylarının problemi anlama ve matematiğin önemine inançlarının da düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden Matematik hata yapma kaygısının, Matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği alt boyutlarından Matematiksel beceri ($r=-,207$, $p=,021$) arasında negatif yönde, Matematiğin Yeri ($r=-,197$, $p=,029$) arasında negatif yönde ve Matematiğin önemi inançları arasında ($r=-,242$, $p=,007$) negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Matematik hata yapma kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel beceri, matematiğin yeri ve matematiğin önemine inançlarının da az olduğunu göstermektedir.

Tablo 15: Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö)' nin Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ) Yönelik Genel Puanlarına İlişkin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi

Alt Ölçekler	β (Standartlaştırılmamış)	Standart Hata	B(Standartlaştırılmış)	t	P*
Matematik Anlama Kaygısı	-,226	,161	-,273	-1,407	,162
Matematik Anlatma Kaygısı	-,176	,168	-,198	-1,044	,299
Problem Çözme Kaygısı	,002	,111	,002	,019	,985
Aritmetik İşlem Kaygısı	,059	,147	,062	,399	,690
Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı	,201	,098	,299	2,051	,042*
Matematiksel Yorumlama Kaygısı	-,070	,109	-,085	-,637	,525
Matematiksel Hata Yapma Kaygısı	-,115	,094	-,187	-1,230	,221
		R=,179	R ² =,129	F=3,583	P=,000*

Tablo 14 için çoklu regresyon analizi sonuçları Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö)'nin alt ölçeklerinin kaygı düzeyi üzerinde %12 anlamlı etkisinin açıklanabilir olduğu görülmektedir. Matematik Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö)' nin Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ) yönelik genel puanlarına ilişkin yapılan çoklu regresyon analizine baktığımızda Matematiksel Özyeterlilik Kaygısı ile anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($R^2= ,129$, $P= ,000$, $p<,05$).

Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerden Matematiksel Özyeterlilik Kaygısının, diğer alt ölçeklere göre daha önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi de bu durum destekler niteliktedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin test sonuçları incelendiğinde tek alt ölçeğinde tek başına ayrı şekilde kaygı düzeyinde önemli (anlamli) bir yordayıcı olduğu görülmüştür.

Tablo 16: Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ)'Nin Matematik Kaygı Ölçeğine (MKÖ-Ö) Yönelik Genel Puanlarına İlişkin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi

Alt Ölçekler	β (Standartlaştırılmamış)	Standart Hata	B(Standartlaştırılmış)	t	P*
Matematiksel Beceri	,067	,073	,105	,916	,361
Matematiğin Yeri	-,164	,074	-,240	-2,232	,028*
Problemi Anlama	-,179	,064	-,268	-2,821	,006*
Matematiğin Önemi	-,178	,067	-,292	-2,647	,009*
Problem Çözme Becerisi	,032	,064	,054	,497	,620
		R=,193	R ² =,158	F=5,583	P=,000*

Tablo 15 çoklu regresyon analizi sonuçları ise Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ)'nin alt ölçeklerinin inanç düzeyi üzerinde %15 anlamlı etkisini açıklamaktadır. Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ)'nin alt ölçeklerine baktığımızda Problemi anlama, Matematiğin yeri ve Matematiğin önemi inançları arasında pozitif yönlü Matematiksel Kaygı Ölçeği (MKÖ-Ö) ile Matematiksel Problem Çözmeye İlişkin İnanç Ölçeği (M-PCİÖ) alt ölçekleri arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (R²= ,158, P= ,000, p<,05).

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) incelendiğinde yordayıcı değişkenlerden en önemli değişkenin Matematiğin yeri ve sırasıyla önem sırasına göre Matematiğin önemi ve Problemi anlama alt ölçekleri görülmektedir. Korelasyon analizi de bu durumu destekler niteliktedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin test sonuçları incelendiğinde tek alt ölçeğinde tek başına ayrı şekilde kaygı düzeyinde önemli (anlamli) bir açıklayıcı olduğu belirlenmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada matematik kaygı ölçeğinin alt ölçek ortalamalarına bakıldığında matematiksel öz yeterlilik ve matematiksel hata yapma alt boyutlarının ön plana çıktığı belirlenmiştir. Öz yeterlilik ve matematik kaygısına yönelik ilişki ele alındığında; matematiksel öz yeterliliğin matematik kaygısını etkilediğini (Unlu, Ertekin ve Dilmaç, 2017) matematik kaygısı ve matematiksel öz yeterlilik arasında negatif ilişki olduğunu (Medikoğlu, 2020; Adal ve Yavuz, 2017; Hoffman, 2010) belirten çalışmalara rastlanmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygılarının cinsiyete göre anlamlı olarak farklılaştığı belirlenmiştir. Bu farklılık matematik anlama kaygısı, matematik anlatma kaygısı, problem çözme kaygısı, aritmetik işlem kaygısı, matematiksel öz yeterlilik kaygısı, matematiksel

yorumlama kaygısı, matematiksel hata yapma alt ölçeklerinde de anlamlı bir şekildedir. Kadın sınıf öğretmeni adayların matematik kaygı ölçeğinin tüm alt ölçeklerinde erkeklere göre kaygı düzeyi daha yüksektir. Elde edilen edilen sonuçlarla benzerlik gösteren bazı çalışmalarda da sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygılarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı olarak farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Hoşşirin Elmas, 2010; Gürbüz ve Yıldırım, 2016; Doruk ve Kaplan, 2013). Ancak matematik kaygısı ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin görülmediği çalışmalara da rastlanılmıştır (Ergenç, 2011; Sapma, 2013; Kacar ve Sarıçam, 2015).

Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu farklılık matematik anlama kaygısı, matematik anlatma kaygısı, problem çözme kaygısı, aritmetik işlem kaygısı, matematiksel hata yapma alt ölçeklerinde de tespit edilememiştir. Bu sonucumuz Aydoğdu (2017) ve Akdağ (2014) ' in yapmış olduğu çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Fakat matematik kaygısı ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Gürbüz ve Yıldırım, 2016; Sapma, 2013). Yine öğretmen adaylarının matematik kaygısı ve alt ölçeklerinin okudukları sınıf değişkenine göre de farklılaşmadığı belirlenmiştir. Dede ve Dursun (2008) yaptıkları araştırmada matematik kaygısının sınıf değişkenine göre anlamlı olarak farklılaşmadığını belirtmişlerdir bu durum sonucumuz ile paralellik gösterirken (Tan, 2015; Bozkurt, 2012) sınıf düzeyi ilerledikçe matematik kaygılarının arttığını belirterek bulduğumuz sonucun aksini savunmuşlardır.

Sınıf öğretmeni adayların matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç alt ölçeklerinde en fazla ortalama matematiksel beceri boyutuna aittir. Bu durum sınıf öğretmeni adaylarının işlemsel yeteneklerinin olduğunu göstermektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel problem çözmeye ilişkin inançları cinsiyet değişkenine göre incelendiğinde matematiğin yeri ve problem çözme becerisi alt ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Matematiğin yeri ve problem çözme alt ölçeklerinde erkek sınıf öğretmeni adaylarının kaygı düzeyi kadın sınıf öğretmeni adaylarına göre yüksek olduğu saptanmıştır. (Huang, Zhang & Hudson, 2019) yapmış oldukları çalışmada bu durumu destekler nitelikte sonuçlar elde etmiş erkeklerin kadınlara göre kaygı düzeyinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu durumu destekler nitelikteki (Van Mier, Schleepen & Van den Berg, 2019; Szczygiel, 2020) çalışmaları görmek mümkün olmuştur. Diğer bir taraftan ise bulunan bu sonucun aksine (Casanova, Vukovic & Kieffer 2021; Luttenberger, Wimmer & Paechter 2018; Szczygiel, 2020) tarafından yapılmış çalışmalarda kaygı düzeyinin kızlarda daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel problem çözmeye ilişkin inançları yaş değişkenine göre incelendiğinde matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeğinin alt ölçeklerinden olan matematiğin yeri ile problem çözme ve yaş değişkeni arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Matematiğin yeri alt ölçeğindeki ortalama puanlarında en yüksek puan 24 yaşındaki öğretmen adaylarına aittir. Problem çözme alt ölçeğindeki ortalama puanlarında ise en yüksek puan 26 yaşındaki öğretmen adaylarına aittir. Yaş ile problem çözme arasındaki yaş grupları arasındaki yaşlarda anlamsal farklılıkların bulunduğu çalışmaları görmek mümkün olmuştur. (Peng, Yang, Cui & Gao, 2019) tarafından yapılan çalışmada yaşın büyüdükçe problem çözme oranının arttığı belirlenmiştir. Bulunan bu sonucu destekler nitelikteki (Cruz Neri, Wagner & Retelsdorf, 2021; Chen, Lo & Wang, 2020) çalışmalarda tespit edilmiştir. Bulunan bu durumun aksine (Kahl, Grob & Möhring, 2021) yılında yapmış olduğu araştırmada problem çözenin yaş ile herhangi bir ilişkisinin olmadığını ancak yaşının

ilerlemesi ile birlikte bazı matematiksel problemleri anlamasının daha çok mümkün olduğunu belirtmiştir.

Sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç puanlarının okudukları sınıfa göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçlarına benzer araştırmalar da bulunmaktadır (Saka ve Durmuş, 2021; Soytürk, 2011). Ancak matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç puanlarının öğretmen adaylarının okudukları sınıfa göre farklılaştığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır. Deringöl (2018), ikinci sınıfta öğrenim görmekte olan sınıf öğretmeni adaylarının problemi anlama alt ölçeğindeki puan ortalamaları dördüncü sınıfta öğrenim görmekte olan sınıf öğretmeni adaylarından daha yüksektir. Toptaş ve Gözel (2017), dördüncü sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının matematiksel problem çözmeye ilişkin inançları ikinci ve üçüncü sınıfta öğrenim gören adaylardan daha fazladır.

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden olan matematik anlama kaygısı ile matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeğinin alt boyutlarından olan matematiksel beceri, problemi anlama, matematiğin önemi inançları arasında negatif yönlü ilişkiler bulunmaktadır. Bu durum matematik anlama kaygısı yüksek olan sınıf öğretmeni adaylarının problemi anlama, matematiksel beceri ve matematiğin önemi inançlarının düşük olduğunu göstermektedir. Matematiği anlama kaygısının yüksek olduğu öğretmen adaylarındaki problemi anlama yeteneğinin düşük olabileceğini belirten (Jolejole-Caube, Dumlao & Abocejo 2019) bu durumdaki öğretmen adaylarının aslında en kolay matematik problemlerinde bile kendilerini anlamamak için koşullandıklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç ile elde ettiğimiz sonuç birbirini destekler niteliktedir. Öğretmen adaylarının matematik kaygı ölçeği ile inanç ölçeği arasındaki ilişki incelendiğinde matematik anlatma kaygısı yüksek olan öğretmen adaylarının problemi anlama ve matematiğin önemi inançlarının düşük olduğu; matematik anlatma kaygısının yüksek olan öğretmen adaylarının problemi anlama düzeylerinin düşük olduğunu belirten (Ramirez, Shaw & Maloney, 2018) tarafından yapılan çalışmada da tespit edilmiştir. Çalışmada bulunan sonuç ile elde ettiğimiz sonuçlar arasında paralellik görünmekte olup çalışmamızı destekler niteliktedir. Problem çözme kaygısı yüksek olan öğretmen adaylarının problemi anlama, matematiksel beceri ve matematiğin önemi inançlarının düşük olduğu bulunmuştur. Kaygının artması matematiksel becerilerini, problemi anlamalarını olumsuz etkilemektedir. Kaygının artmasına bağlı olarak problemi anlamının zorlaşması problemi çözüme kavuşturmaya engel olacaktır. (Furner ve Duffy, 2002; Wahid, Yusof & Razak, 2014) bulmuş olduğumuz çalışmaları destekler nitelikte çalışmalar yapmışlardır. Aritmetik işlem kaygısı yüksek olan adayların problemi anlama, matematiksel beceri, matematiğin önemi inançlarının düşük olduğu; aritmetik işlem kaygısı yüksek olan kişilerin matematiği önemli görmeyip bakış açılarının olumsuz yönde olduğunu bu durumdan dolayı kişinin kendini geliştiremediğini belirten (Mazieres, Reid, Reid, Norenberg & Hewitt, 2020) bulmuş olduğumuz sonucu destekler niteliktedir. Matematik yorumlama kaygısı yüksek olan öğretmen adaylarının problemi anlama ve matematiğin önemi inançlarının düşük olduğu; matematiksel yorumu çok fazla olmayan ve bu durumdan kaygı duyan kişilerin bu yönde kendini geliştirmekten korktukları ve ön yargı ile yaklaştığı (Novak ve Tassell, 2017) tarafından da belirtilmiştir. Matematik hata yapma kaygısı yüksek olanların ise matematiksel beceri, matematiğin yeri ve matematiğin önemi inançlarının düşük olduğuna rastlanmıştır. Matematiksel hata yapma kaygısının yüksek olduğu kişilerde ön yargıların çoğaldığı ve matematiğin onlar için çok bir önem ifade etmediğini destekler nitelikte (Young ve Dyess, 2021) tarafından yapılmış çalışma bulunmuştur. Yapılmış olan bu çalışma da

matematiğin önemi inançlarının çok düşük olduğu belirtilmiştir. Hâlbuki matematiğin önemi alt boyutu akademik başarıyı ve öz yeterliği etkileyen önemli bir değişkendir(Ketenci, 2019).

Matematik kaygı ölçeği alt ölçeklerinden matematiksel öz yeterlilik kaygısının matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeği ile matematiksel kaygı ölçeği arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durum da matematik öz yeterlilik algısının diğer alt ölçeklere göre daha önem arz eden bir değişken olduğunu göstermektedir. Honicke ve Broadbent (2016) bir öz yeterliliğin bireylerin bir şeyler öğrenme konusunda etkili olduğunu belirterek öz yeterliliğe dikkat çekmiştir. Bu nedenle sınıf öğretmeni adaylarının öz yeterliliklerini artıracak çalışmalara matematik derslerinde yer verilmelidir.

Araştırma sonuçlarından hareketle sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygılarının niçin oluştuğu ve matematiksel öz yeterliliklerinin niçin oluştuğuna dair bilgi edinmek için nitel çalışmalar yapılabilir. Matematik kaygısının performans üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda bireylerde oluşan veya oluşabilecek matematik kaygısını azaltacağı düşünülen çalışmalara yer verilerek bu çalışmaların etkililiğine yönelik araştırmalar yapılabilir. Yapılan literatür araştırması sonucunda matematik kaygısı ve problem çözmeye ilişkin inançlar arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalara az yer verildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmaların sayısı arttırılmalıdır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu yayın “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Matematik Kaygıları ve Problem Çözmeye İlişkin İnançlarının İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinin bir parçasıdır.

Kaynakça

Abazaoğlu, İ., Yıldırım, O., Yıldızhan, Y. (2016). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2016(6), 143-160.

Adal, A. A. ve Yavuz, İ. (2017). Ortaokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik algıları ile matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Uluslararası Alan Eğitimi Dergisi*, 3 (1), 20-41.

Akdağ, Murat (2014). *Sınıf öğretmeni adaylarının üstbilişsel farkındalık ve matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yüksek lisans tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat).

Altun, M. (2006). Matematik öğretiminde gelişmeler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(2), 223-238.

Aydın A. (2017). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Aydoğdu, A. (2017). *İlkokul öğrencilerinde spor başarı algısı ve matematik kaygısının bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul).

Baydar, S. C., ve Bulut, S. (2002). Öğretmenlerin matematğin doğası ve öğretimi ile ilgili inançlarının matematik eğitimindeki önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23). 2-66.

Bekdemir, M. (2007). İlköğretim matematik öğretmen adaylarındaki matematik kaygısının nedenleri ve azaltılması için öneriler (Erzincan eğitim fakültesi örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 131-144.

Bindak, R. (2005). İlköğretim öğrencileri için matematik kaygı ölçeği. *Fırat Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 17(2), 442-448.

Bozkurt, S. (2012). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinde sınav kaygısı, matematik kaygısı, genel başarı ve matematik başarısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: PEGEM A Yayıncılık.

Casanova, S., Vukovic, R. K. & Kieffer, M. J. (2021). Do girls pay an unequal price? black and latina girls' math attitudes, math anxiety, and mathematics achievement. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 73, 101-256.

Chen, C. Y., Lo, F. S., & Wang, R. H. (2020). Roles of emotional autonomy, problem-solving ability and parent-adolescent relationships on self-management of adolescents with type 1 diabetes in taiwan. *Journal of Pediatric Nursing*, 55, 263-269.

Cruz Neri, N., Wagner, J., & Retelsdorf, J. (2021). What makes mathematics difficult for adults? the role of reading components in solving mathematics items. *Educational Psychology*, 41(9), 1199-1219.

Dede, Y. ve Dursun, Ş. (2008). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin matematik kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 295-312.

Dede, Y. ve Yaman, S. (2006). Fen ve matematik eğitiminde problem çözme: kuramsal bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(32), 116-128.

Deringöl, Y. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının matematik problemi çözmeye yönelik inançları ile problem kurma özyeterlik inançlarının incelenmesi. *Turkish Journal Of Computer And Mathematics Education*, 9(1), 31-53.

Deveci Topal, A. ve Alkan, A. (2010). Mayer'in bilimsel ve matematiksel mesaj tasarım ilkelerine göre tasarlanmış öğrenme ortamının öğrenci başarısı üzerine etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 93-106.

Doruk, M. ve Kaplan, A. (2013). Sınıf ve ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının matematik kaygılarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1505-1522.

Eldemir, H. H. (2006). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik kaygısının bazı psiko-sosyal değişkenler açısından incelenmesi (Cumhuriyet üniversitesi örneği)*. (Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas).

Ergenç, T. S. (2011). *İlköğretim yedinci sınıf öğrencilerinin matematik dersi bilişsel hazır bulunuşluk düzeyleri ile matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir).

Furner, J. & Duffy, M.L. (2002). Equity for all students in the new millenium: disabling mathematics anxiety. *Intervention In School And Clinic*, 38 (2), 67-74.

Gür, B. S. (2004). *Matematik felsefesine giriş - matematik felsefesi*. Ankara: Kadim Yayınları.

Gürbüz, R. ve Yıldırım, K. (2016). An investigation of mathematics anxiety of primary school teachers. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 7 (3), 536-552.

Gürsoy, H. (2003). Öğretmen yetiştirmede sorunlar ve öneriler. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 28 (299), 28-35.

Hacıömeroğlu, G. (2011). matematiksel problem çözmeye ilişkin inanç ölçeğinin Türkçe'ye uyarlama çalışması. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (17), 119-132.

Harper, N.W. & Daane, C.J. (1998). Causes and reduction of math anxiety in preservice elementary teachers. *Action in Teacher Education*, 19(4), 29-38.

Hoffman, B. (2010). "I think I can, but I'm afraid to try": The role of self-efficacy beliefs and mathematics anxiety in mathematics problem-solving efficiency. *Learning And Individual Differences*, 20(3), 276- 283.

Honicke, T. & Broadbent, J. (2016). the influence of academic self-efficacy on academic performance: a systematic review. *Educational Research Review*, 17, 63-84.

Hoşşirin Elmas, S. (2010). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretmeye yönelik kaygı düzeyleri ve bu kaygıya neden olan faktörler*. (Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar).

Huang, X., Zhang, J., & Hudson, L. (2019). Impact of math self-efficacy, math anxiety, and growth mindset on math and science career interest for middle school students: the gender moderating effect. *European Journal of Psychology of Education*, 34(3), 621-640.

Jolejole-Caube, C., Dumlao, A. B., & Aboejo, F. T. (2019). Anxiety towards mathematics and mathematics performance of grade 7 learners. *European Journal Of Education Studies*, 6(1), 344-360.

Kacar, M. ve Sarıçam, H. (2015). Sınıf öğretmen adaylarının üstbiliş farkındalıkları ile matematik kaygı düzeyleri üzerine bir çalışma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 137-152.

Kahl, T., Grob, A., & Möhring, W. (2021). Does emotion regulation compensate deficits in various executive functions in children's and adolescents' mathematical achievement?. *Learning and Individual Differences*, 89, 102034.

Ketenci, D. (2019). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik öğretimi yeterlik inançları ile matematiksel problem çözmeye ilişkin inançları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli).

Kloosterman, P. ve Stage, F. K. (1992). Measuring beliefs about mathematical problem solving. *School Science And Mathematics*, 92(3), 109-115.

Luttenberger, S., Wimmer, S., & Paechter, M. (2018). Spotlight on math anxiety. *Psychology Research And Behavior Management*, 11, 311.

Mazieres, S. F., Reid, S., Reid, M., Norenberg, D., & Hewitt, J. (2020, January). *Arithmetic jitters: a study of math anxiety among teacher candidates*. In 2020 Conference of the Canadian Society for the Study of Education, Ontario, Kanada.

Medikoğlu, O. (2020). İlkokul öğrencilerinin matematik öz yeterlik kaynakları ile matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 35-52.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2018). *Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Basımevi.

Nctm, (2000). *Principles and standarts for school mathematics (okul matematiğinin prensipleri ve standartları)*. Erişim adresi: www.İmo.Hacettepe.Edu.Tr/.../Okul-Matematigi-Prensip-Ve-Standartlari.Pdf.

Novak, E., & Tassell, J. L. (2017). Studying preservice teacher math anxiety and mathematics performance in geometry, word, and non-word problem solving. *Learning and Individual Differences*, 54, 20-29.

Özsoy, G. (2005). Problem çözme becerisi ile matematik başarısı arasındaki ilişki. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (3), 179-190.

Peker, M. ve Mirasyedioğlu, Ş.(2003). Lise 2. sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ve başarıları arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 157-166.

Peng, H. F., Yang, K., Cui, M., & Gao, X. W. (2019). Radial integration boundary element method for solving two-dimensional unsteady convection–diffusion problem. *Engineering Analysis With Boundary Element*, 102, 39-50.

Ramirez, G., Shaw, S. T., & Maloney, E. A. (2018). Math anxiety: past research, promising interventions, and a new interpretation framework. *Educational Psychologist*, 53(3), 145-164.

Saka, E. ve Durmuş, M. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının matematiksel problem çözmeye yönelik inançlarının ve metaforik algılarının incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(85), 129-150.

Sapma, G. (2013). *Matematik başarısı ile matematik kaygısı arasındaki ilişkinin istatistiksel yöntemlerle incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul).

Soytürk, İ. (2011). *Sınıf öğretmeni adaylarının matematik okuryazarlığı özyeterlikleri ve matematiksel problem çözmeye yönelik inançlarının araştırılması*. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul).

Szczygiel, M. (2020). Gender, general anxiety, math anxiety and math achievement in early school-age children. *Issues in Educational Research*, 30(3), 1126-1142.

Szczygiel, M. (2020). When does math anxiety in parents and teachers predict math anxiety and math achievement in elementary school children? The role of gender and grade year. *Social Psychology Of Education*, 23(4), 1023-1054.

Tan, M. N. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin matematik kaygısı öğrenilmiş çaresizlik ve matematiğe yönelik tutum düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya).

Tekbıyık, A. (2014). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Metin M. (Ed.), *İlişkisel araştırma yöntemi* içinde (ss. 99-114). Ankara: Pegem Akademi.

Toptaş, V. ve Gözel, E. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlik ile matematiksel problem çözmeye yönelik inançları. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 439-460.

Türnüklü, E. ve Yeşildere, S. (2005). Problem, problem çözme ve eleştirel düşünme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 107-123.

Unlu, M., Ertekin, E. ve Dilmac, B. (2017). Predicting relationships between mathematics anxiety, mathematics teaching anxiety, self-efficacy beliefs towards mathematics and mathematics teaching. *International Journal Of Research In Education And Science (IJRES)*, 3(2), 636-645.

Ültaş, İ. (2005). *Öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik matematik kaygı ölçeğinin geliştirilmesi ve matematik kaygısına ilişkin bir değerlendirme*. (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul).

Ünsal, Y. (2010). Problem çözmedeki anlam karmaşası. *Eğitim Dergisi*. (28).

Van Mier, H. I., Schleepen, T. M., & Van den Berg, F. C. (2019). Gender differences regarding the impact of math anxiety on arithmetic performance in second and fourth graders. *Frontiers In Psychology*, 9, 2690.

Young, E. S., & Dyess, S. R. (2021). Supporting prospective teachers in problem solving: incorporating mindset messaging to overcome math anxiety. *Mathematics Teacher Educator*, 10(1), 9-28.

Wahid, S.N.S., Yusof, Y., & Razak, M.R. (2014). Math anxiety among students in higher education level. *Procedia Social And Behavioral Sciences*, 123, 232-237.

Örgütlerde Mizah Kullanımına Genel Bir Bakış: Web of Science Veri Tabanına Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz

Hilmiye TÜRESİN TETİK^{a, b}

Özet

Bu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi ile yönetim disiplini bağlamında örgütlerde mizah kullanımının tarihsel gelişimini belirlemek ve gelecekte bu alanda çalışma yapanlara kavramsal bir çerçeve oluşturarak yol gösterici olmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Web of Science veri tabanında yayımlanmış ve farklı endekslerde taranan örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili 2022 yılına kadar yayımlanan makaleler bibliyometrik yöntemle analiz edilmiştir. Anahtar kelime, özet ve başlık alanlarında yönetim alanına odaklanan 306 makale incelenmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan soruları yanıtlamak amacıyla çeşitli üretkenlik göstergeleri incelenmiş ve bibliyometrik analiz kapsamında atıf analizi, ortak atıf ve ortak kelime analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin çalışmalara yönelik yönetim alanında ilginin son 15 yılda artış gösterdiği bulunmuştur. Türkiye kaynaklı yayın sayısının 4 olması, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin alanın ülkemizde gelişmeye açık olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sosyal medya, liderin mizah kullanımı, iş yerinde eğlence, statü ve içerik analizi konularının "örgütlerde mizah kullanımı" alanında güncel konular olduğu da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Örgütlerde Mizah
Bibliyometrik Analiz
Web of Science
Örgütsel Davranış

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 01.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097314

An Overview of The Use of Humor in the Organization: Bibliometric Analysis Based on Web of Science Database

Abstract

This study, it is aimed to determine the historical development of the use of humor in organizations in the context of management discipline with the bibliometric analysis method and to guide those who work in this field in the future by creating a conceptual framework. For this purpose, articles published in the Web of Science database and scanned in different indexes on the use of humor in organizations until 2022 were analyzed by the bibliometric method. 306 articles focusing on the field of management were examined in the keywords, abstract, and title areas. To answer the questions created for the research, various productivity indicators were examined and citation analysis, co-citation, and co-word analysis were performed within the scope of bibliometric analysis. It has been found that the interest in the field of management for studies on the use of humor in organizations has increased in the last 15 years. The fact that the number of publications originating from Turkey is 4 can be considered as an indication that the field of humor use in organizations is open to development in our country. It has also been determined that social media, the leader's use of humor, entertainment at work, status, and content analysis are current issues in the field of "use of humor in organizations".

Keywords

Organizational Humor
Bibliometric Analysis
Web of Science
Organizational Behavior

About Article

Received: 01.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1097314

^a İletişim yazarı: hilmiye.turesin@cbu.edu.tr,

^b Doç.Dr, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-7050-0495>

Giriş

Çalışma hayatında karşılaşılabilecek olumlu ve olumsuz olaylar düşünüldüğünde, pozitif, keyif veren bir çalışma ortamına sahip olmak hem yöneticilerin hem de çalışanların beklentisidir. Öte yandan, yönetim sürecinde mizah kullanan bazı yöneticiler otoritelerinin zayıflayacağına ve yönetim sürecinin ciddiyetine zarar geleceğine yönelik endişe duymaktadır. Bu nedenle de bazı yöneticiler mizah kullanımını kırılğanlık olarak değerlendirmektedir. Son yıllarda bireyler huzur ve güveni daha çok talep etmekte ve insancıl yönetime giderek daha fazla ilgi göstermektedirler. Mizahın gerilimi azaltan ve otoriteye insani bir kimlik kazandıran önemli bir araç olarak rol oynadığının belirlenmesi de bu ilgiyi arttırmaktadır (Alan & Tiryaki Şen, 2016). Çakmak & Baş (2016) da çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve çalışanlardaki tükenmişlik düzeyinin azaltılması için çalışanların mizah duygularının geliştirilmesini önermişlerdir. Aycan (2021)'ın ülkemiz bağlamında başarılı bir yönetim tarzı olarak ileri sürdüğü güçlendirme kültürünün özelliklerinden biri çalışanlara keyifli bir iş ortamı sağlanmasıdır. Keyifli iş ortamının yapı taşlarından biri olarak mizahi dilin varlığı kabul edilebilir. Pozitif mizah kullanımı, mevcut ilişkileri güçlendirmekte ve bu ilişkilere zarar vermemekte; öte yandan yeni ilişkilerin oluşmasını kolaylaştırmaktadır (Cooper, 2008). Yöneticilerin ve çalışanların doğru zamanda ve miktarda kullandıkları mizah keyifli ve eğlenceli bir iş ortamı yaratmada önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilir. Bu kapsamda, bibliyometrik analiz yöntemi ile yönetim disiplini bağlamında örgütlerde mizah kullanımının tarihsel gelişimini belirlemek ve gelecekte bu alanda çalışma yapanlara kavramsal bir çerçeve oluşturarak yol gösterici olmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

- a. Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili en etkili makaleler hangileridir?
- b. Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili makalelerin yıllar itibariyle sayısı nasıl eğilim göstermiştir?
- c. Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili yoğunlukla çalışılan anahtar kelimeler hangileridir?
- d. Örgütlerde mizah kullanımı konusunda yoğunlukla çalışan yazarlar kimlerdir?
- e. Örgütlerde mizah kullanımı konusunda alanı yönlendiren dergiler hangileridir?
- f. Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili en fazla yayın yapan üniversiteler ve araştırma merkezleri hangileridir?
- g. Örgütlerde mizah kullanımının yoğunlukla çalışıldığı ülkeler hangileridir?
- h. Örgütlerde mizah kullanımı konusunda yoğunlukla birlikte çalışma yapanlar kimlerdir?

Bu sorular aracılığıyla, örgütlerde mizah kullanımıyla ilişkili çalışmaların gelişimini ve çalışma alanının entelektüel yapısını görsel bir haritalamayla sunarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. 2022 yılına kadar, yönetim disiplini çerçevesinde örgütlerde mizah kullanımına ilişkin yayımlanan 306 makalenin genel görünümünü çeşitli üretkenlik göstergeleri açısından değerlendirmek ve sonrasında ise bibliyometrik analiz yöntemlerinden atıf analizi, ortak-atıf analizi ve ortak kelime analizi yapılması da amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda analiz sonuçları tartışılmış ve gelecekte yapılabilecek araştırmalara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Örgütlerde Mizah Kavramı

Mizah kavramına ilişkin tanımlamalar ve değerlendirmeler uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Kahn'a göre (1989) çatışan iki durum çarpık mantık sistemleri içinde anlamlı bir şekilde çözüldüğünde mizah ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, mizah kullanan bireylerin

tarafsız davranmada kendilerini daha güçlü hissettiklerini ve tehdit edici bir durum karşısında kendilerini daha rahat hissettiklerini savunmaktadır. Freud'dan itibaren psikoloji alanında çalışan bilim insanlarının birçoğu mizah kullanımı uyarlanabilir, esnek ve sağlıklı bir savunma mekanizması olduğunu iddia etmişlerdir (Martin & Lefcourt, 1983). Çalışma hayatında kaçınılmaz ve birçok etkisi olan bir kavram olan mizah (Scheel & Gockel, 2017) stresin olumsuz etkisini azaltan bir unsur olarak görülmektedir (Martin & Lefcourt, 1983). Mizah, örgüt içindeki otorite baskısından uzaklaşabilmeye, stres yaratan mesleki unsurlarla baş edebilmeye, sosyal ve profesyonel işbirliği sağlayabilmeye imkan sağlamaktadır (Gayadeen & Phillips, 2016). Holmes (2007) da çatışmadan kaynaklı ortaya çıkabilecek olumsuzlukları ortadan kaldırmada mizahın yararlı bir strateji olduğunu ileri sürmüştür. Bu önermeyi destekleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Örneğin, okul müdürlerinin stresi yönetmek, katı bürokratik yapının olumsuzluklarını gidermek ve samimi bir ortam oluşturmak, sosyal ilişkileri olumlu yönde geliştirmek ve sürdürmek için mizah kullandıkları görülmektedir (Recepoglu & Özdemir, 2012). Mizah, işi daha eğlenceli hale getirerek çalışanları rahatlatılabilecek ve örgütte pozitif bir atmosfer yaratacak bir mekanizma olarak kullanılabilir (Romero & Cruthirds, 2006). Mizahın pozitif bir örgütsel davranış olduğuna ilişkin varsayımdan hareketle örgüt çapında çeşitli uygulamalara yer verilmektedir. Bu anlamda, mizah odası kurmak (Kodak eastman, Hewlett Packard), komedyenler ve mizah danışmanları (Owens-Cornin Fiberglass) istihdam etmek (American Academy of Physician Assistants), misyon cümlelerine mizahı da eklemek (Zapatec Software, Highway Insurance), müşteri hizmetlerinde mizah kullanımını vurgulamak (SoutWest Airlines) ve iş yerinize evcil hayvanınızı getirmek gibi programlar yoluyla iş yerinde eğlenceyi vurgulamak bu uygulamalara örnek verilebilir (Wood vd., 2001).

Mizahı insanların topluluk halinde yaşamasının bir ürünü ve olaylara gülerek yaklaşılması sanatı olarak görenler (Çakmak & Baş, 2016) olmasına rağmen; mizahı eğlence ile eş değer tutmamak gerektiğini (Çelikten & Çelikten, 2018) ileri sürenler de vardır. Mizaha yönelik pozitif bir bakış açısına sahip olmak; saldırgan, kendi kendini engelleyen ve alaycı mizahı kapsayarak mizahın fonksiyonel olmayan etkilerini göz ardı etmektedir (Wood vd., 2001). Görüldüğü üzere, mizah kavramı güldürmek, eğlendirmek, alay etmek, iğnelemek, dokundurmak, yermek ve taşlamak eylemlerini içine alan geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir (Teker vd., 2018). Mizah gülmeyi, eğlenceli hikayeleri, şakaları ve mizahi davranışlarla birlikte çeşitli ironik, alaycı ve saldırgan tutumları kapsayan karmaşık ve çok yönlü bir kavramdır (Lang & Lee, 2010). Örgüt üyelerinin mizahın çift anlamlı- doğruları ve doğru olmayanları içermekte- olduğunu kabullenmek zorunda olduğu görülmektedir (Kahn,1989). Dolayısıyla, mizah kullanımının olumlu ve olumsuz etkileri göz önünde bulundurularak doğru ve yerinde tercihler yapılması oldukça önem arz etmektedir. Bu etkileri açıklamak için ileri sürülen çeşitli mizah teorileri bulunmaktadır.

Mevcut mizah teorileri, mizahı değerlendirenlerin kullandıkları süreçlerin (mizahi durumların eğlenceli olup olmadığı konusunda nasıl yargıya varılır?) yanı sıra bireyleri mizahı açıklamaya ya da kullanmaya iten nedenlerin (mizahı ne harekete geçirir?) neler olduğunu açıklamaktadır. Yazında rahatlatma, üstünlük ve uyumsuzluk olmak üzere üç temel mizah teorisi bulunmaktadır. Bu teoriler kişilerin mizahı neden kullandıklarına ve neleri mizah malzemesi olarak kullandıklarına odaklanmaktadır. Rahatlatma teorisi, Sigmund Freud'a atfedilmektedir. Bu teoriye göre mizahi tutum, gerçekleri reddetmek ve acı çekmemek için egoyu ve süper egoyu bir savunma mekanizması olarak kullanmaktadır. Üstünlük teorisine göre mizah diğer tarafa yönelik saldırgan bir tutum sergilememeli ve kişinin

kendisine odaklanabilmelidir. Kant, Kierkegaard, Bergson, Koestler ve diğerleri tarafından tanımlanan uyumsuzluk teorisi kişinin beklediği ile gerçekte olan arasındaki durumu işaret etmektedir. Diğer iki teori, kişilerdeki mizahi unsuru harekete geçiren koşulları tanımlarken, uyumsuzluk teorisi mizahi unsuru tanımlamaktadır. Son yıllarda, dördüncü mizah teorisi olarak ayrıntıları anlama teorisi de kabul edilmektedir. Cooper (2008) tarafından kavramsallaştırılan ayrıntıları anlama teorisi, kişilerdeki mizahı tarafı harekete geçiren unsurun ne olduğunu açıklamaktan ziyade kişilerin mizahı nasıl değerlendirdiklerine odaklanmaktadır. Bazılarının mizahı eğlenceli bulurken, diğerlerinin saldırgan bulmalarının nedenini açıklamaya çalışmaktadır (Cooper, 2008).

Örgütün 'mizah diline' hâkim olmak (Kahn, 1989) ve kullanılan mizah tarzını yorumlama şekli oldukça önemlidir. Moake & Robert (2021)'e göre saldırgan mizah tarzına sahip yüksek statüye sahip kadınlar düşük statüye sahip ve saldırgan mizah tarzına sahip kadınlardan daha gülünç görünmemektedir. Yüksek statülü kadınlar, katılımcı mizah tarzlarını düşük statülü kadınlardan ziyade düşük statülü erkeklere karşı kullandıklarında daha gülünç olarak görünmektedir. Dolayısıyla, kadınlara yönelik daha dar çerçevede değerlendirilen sosyal rol beklentileri kişilerarası mizahın kadınlar için daha riskli bir strateji olduğunu göstermektedir (Moake & Robert, 2021). Öte yandan, Evans vd. (2019) tarafından ileri sürülen eş zamanlı-kısıtlatım teorisi mizahi davranışı değerlendirmede cinsiyetin etkisine ilişkin bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçevedeki temel inanç, kalıp yargılar ve gözlenen davranışlar gibi farklı bilgi kaynaklarının eş zamanlı (paralel) değerlendirildiği ve kişisel algıyı bir arada oluşturduklarıdır. Bu noktada, davranış belirsiz olarak yorumlandığında, kalıp yargılar yorumu etkilemekte ve böylece beklentiler karşılanmaktadır. Bu teoriye göre, cinsiyete ilişkin kalıp yargılar yıkıcı ya da yapıcı olarak görülen mizah derecesini etkileme potansiyeline sahiptir. Belirsiz yorumlamalara açık mizahi davranışlar nedeniyle kadınların cezalandırılabilmesi ileri sürülmektedir. Bu nedenle, kadın yöneticiler kariyer gelişim fırsatlarının ve verimliliklerinin kısıtlandığını düşünmektedir (Evans vd., 2019). Başka bir bakış açısına göre, aynı grup içindekilerin bazıları liderin kullandığı mizah tipini olumlu değerlendirirken, diğerleri olumsuz olarak değerlendirebilir. Cinsiyet ve etnik köken değişkenlerinin bu değerlendirmede etkili olacağı düşünülebilir. Mizahın olumlu katkıları dikkate alındığında, yöneticiler ve takım üyeleri için mizah eğitimleri tasarlamada bir model önerilmektedir. Önerilen modele göre, uygun mizah tarzının seçiminin nasıl belirleneceği, mizah tarzının kullanımında etnik köken ve cinsiyet farklılıklarının nasıl dikkate alınacağı ve mizah tarzlarının belirli örgütsel çıktılarla nasıl eşleştirileceğine yönelik modüller tasarlanabilir (Romero & Cruthirds, 2006). Liderler ve takipçiler farklı cinsiyetlere sahip olduğunda, liderlerdeki düşük gelenekselciliğin, mizah davranışlarını geliştirmede daha belirgin bir rol oynadığı ve bunun da çalışanların iş performansını artırdığı görülmektedir (Tan vd., 2021).

Mizahın bireyler üzerindeki etkilerine yönelik geliştirilen modeller de bulunmaktadır. Bunlardan biri, Martin vd. (2003) tarafından geliştirilmiştir: Mizahın fonksiyonlarına ilişkin geliştirilen 2x2 modele dayanarak, mizah kullanımında kişisel farklılıklara dayanan dört boyut ileri sürülmektedir. Bu modele göre, mizah görelilik olarak şefkatli ve faydacı (hem kendisi hem de diğerleri için toleranslı olmak) olma ile diğerleriyle kurulan ilişkilerde incitici ya da kırıcı olma arasındaki fark olarak değerlendirilmektedir. Böylece, mizah diğerlerine zarar vermeyerek ve toleranslı bir şekilde davranışı güçlendirmek (kendini geliştiren mizah) ya da diğerleriyle kurulan ilişkilere zarar vermek (saldırgan mizah) için kullanılmaktadır. Mizah kendine zarar verme ya da kendi pahasına (kendini yıkıcı mizah) ve görelilik olarak

şefkatli ve kendini kabul ettirici (katılımcı mizah) bir yöntem olarak kişinin diğerleriyle ilişkisini güçlendirmek için de kullanılmaktadır. Katılımcı mizah kişilerarası bağlılığı ve etkileşimi kuvvetlendirmektedir. Bu mizah tipinin öz saygı, dışadönüklük, ilişki doyumu, pozitif ruh hali ve duygularla ilişkili olması ve kendini geliştiren mizah tipinin psikolojik iyi oluş, öz saygı ve deneyime açıklık ile pozitif, depresyon ve endişe gibi negatif duygularla negatif ilişkili olması beklenmektedir. Saldırgan mizah tipinin doyum, nezaket ve dürüstlük ile negatif; saldırganlık, düşmanlık ve korku ile pozitif ilişkili olması; kendini yıkıcı mizah doyum, psikolojik iyi oluş ve öz saygı ile negatif depresyon ve endişe gibi negatif duygularla pozitif ilişkili olması ileri sürülmektedir (Martin vd., 2003). Katılımcı mizah, pozitif bir çevre yaratan ve kişilerarası ilişkileri kuvvetlendiren sosyal bir kolaylaştırıcı gibidir (Romero & Cruthirds, 2006). Katılımcı mizah tarzı kişilerarası etkileşimi kolaylaştırmakta ve pozitif bir iş çevresi yaratmaktadır. Öte yandan kendini yıkıcı mizah kişilerarası gerginlikleri azaltmak gibi bazı faydalar sağlayabilmekte, ancak diğerleriyle kurulabilecek etkileşimde söz sahibi olan duygulara zarar verebilmektedir (Kim vd., 2016). Güney Koreli çalışanlar ve yöneticiler ile yapılan bir araştırmada, kendini geliştirici mizah tarzını kullanan yöneticilerin çalışanlarının iş doyumunu ve psikolojik iyi oluş düzeylerini pozitif etkiledikleri belirtilmektedir (Kim vd., 2016). Öte yandan, liderin katılımcı mizah tarzı lider-üye etkileşimini pozitif, saldırgan mizah tarzı ise negatif etkilemekte; bu kapsamda katılımcı mizah tarzının kullanımını arttıracak eğitim programlarının geliştirilmesi ve saldırgan mizah tarzını önlemeye yönelik kurallar koyulması önerilmektedir (Pundt & Herrmann, 2015).

Örgütlerde mizah kullanımının olumlu ve olumsuz etkileri çeşitli örneklerle yerli ve yabancı yazında araştırılmaktadır. Mizahın uygun bir zamanda kullanılması, mizahı kullanırken bireyin bunu nasıl algılayacağını önceden tahmin edilmesi ve alaycı, küçük düşürücü, cinsellik ve etkin kökenle ilgili şakalardan uzak durulması oldukça önemlidir (Çelikten & Çelikten, 2018). Yöneticilerin uygun mizah tarzına sahip olmaları çalışanların ihmalkar davranışlarını ve işten ayrılma eğilimlerini azaltmaktadır (Sobral & Islam, 2015). Mizah bireylerin yetersiz hissetmesine, öz-güvenlerinin azalmasına ya da strese neden oluyorsa, bu fonksiyonel olmayan çıktılar ve fonksiyonel olmayan davranışı ortaya çıkarmaktadır (Wood vd., 2001). Uygun ve doğru zamanda, miktarda ve tarzda mizah kullanılmadığı takdirde psikolojik sağlık ve iyi oluş düzeyi olumlu yönde etkilenmemektedir (Martin vd., 2003). Çinli çalışanlar ile yapılan bir araştırmada da saldırgan mizah kullanan yöneticilerin çalışanları daha gergin bir ruh haline sokarak bağımlı davranışları (internet bağımlılığı, alkol ve sigara kullanma) arttırdığı ileri sürülmektedir. Öte yandan, saldırgan mizahi tutum belirli bir kesimi hedeflediğinde etik kabul edilmemektedir. Öte yandan, saldırgan mizahi tutum kasıtlı olmasa dahi yöneticilerin zayıf duygusal kapasitelerini yansıtabilir (Huo vd., 2012). Dolayısıyla, yöneticilerin kullanacakları mizah tarzını, içeriğini ve miktarını doğru tespit etmeleri gerektiği oldukça önemlidir. Filiz ve Karaca (2021), mizahı kullanmakta zorlanan yöneticilerin sadece olumlu mizah tarzlarını ölçülü bir şekilde kullanmalarını önermişlerdir. Hizmet sektöründe çalışanlar ile yapılan başka bir araştırmada ise işyerinde mizah yoluyla başa çıkma eğiliminin işten ayrılma niyetini azaltabildiği ileri sürülmektedir (Oktuğ, 2019). Bir meta analiz çalışmasında da liderin mizahi yaklaşımının izleyicilerinin iş performansı, örgütsel vatandaşlık davranışı, iş doyumunu, örgütsel bağlılık düzeylerini ve işte kalma niyetlerini etkilediği ileri sürülmektedir (Kong vd., 2019). Örgütlerde pozitif mizah ile ilgili yapılan başka bir meta analiz çalışmasında çalışanın mizah kullanım tarzının iş doyumunu, grup içi işbirliğini, başa çıkabilme etkinliğini arttırırken; tükenmişlik, stres ve işten ayrılma düzeyini azalttığı belirtilmektedir. Yöneticinin mizah kullanım tarzı

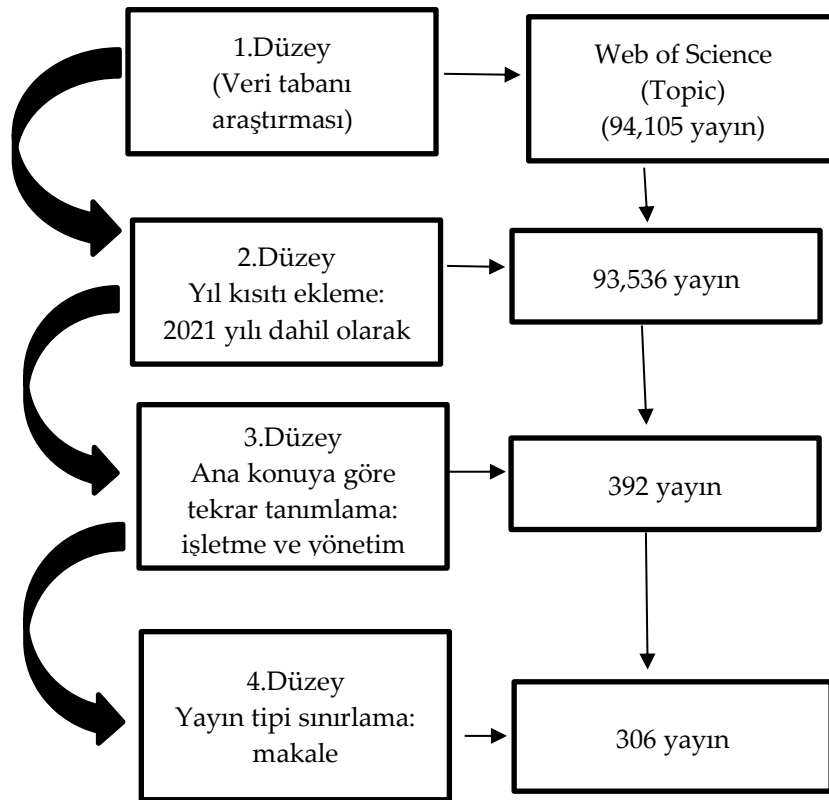
astların iş performansını, iş doyumunu, yöneticilerin performans algısını, yöneticilerinden duydukları memnuniyeti, grup içi iş birliğini güçlendirirken, işten ayrılmayı azaltmaktadır. Pozitif mizah duygusu fiziksel ve mental sağlık düzeyini pozitif etkilerken; mental sağlığı olumsuz yönde etkileyen işyeri stresinin olumsuz etkisini azaltmaktadır (Mesmer-Magnus vd., 2012). Liderlerin pozitif mizah kullanımı çalışan çıktılarına etkilemektedir. Örneğin, liderleri pozitif mizah kullananlar işlerine daha bağlı olmakta ve işlerine karşı daha pozitif duygular beslemektedirler (Goswami vd., 2016). Öte yandan, mizah kullanım tarzının liderlik tipine göre de farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin, dönüşümcü liderlerin mizah kullanımı çalışanların performansını pozitif yönde etkilerken, etkileşimci ve tam serbesti tanıyan liderlerin mizah kullanımları çalışanların performansını negatif etkilemektedir (Avolio vd., 1999). İtfaiye çalışanları ile yapılan bir araştırmada, tükenmişlik ve travma sonrası stres bozukluğu ile işe devamsızlık arasındaki negatif ilişkide mizah kullanımının başa çıkmanın olumsuz etkilerini azalttığı belirtilmektedir (Sliter vd., 2014). Hemşireler ile yapılan bir araştırmada, olumlu mizah tarzı ile iş doyumunu arasında pozitif, olumsuz mizah tarzı ile iş doyumunu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ileri sürülmektedir (Ergözen & Uğurlu, 2019). Ancak, yapılan başka bir araştırmada lider ile astlar arasındaki ilişki kalitesi olumlu olduğu zaman liderin pozitif ya da negatif mizah kullanımı iş doyumunu ile pozitif ilişkilidir. Bahsedilen ikili arasındaki ilişki kalitesi olumsuz olduğunda iki tip mizah kullanımı da iş doyumunu ile negatif ilişkilidir (Robert vd., 2016). Dolayısıyla, yöneticilerin yapıcı mizah tarzının etkinliğini arttırmak için astlarıyla yüksek kaliteli ilişkiler kurmaları gerektiği ileri sürülebilir (Kim vd., 2016). Yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere, örgüt ortamında olumlu bir mizah tarzının kullanımı birçok örgütsel değişkeni olumlu yönde etkilemektedir. Pozitif örgütsel davranışların arttırılması için pozitif mizahın kullanılması önerilmektedir (Çetinkaya & Şener, 2016). Bu olumlu etkileşim de bireyin mizah kullanımına yine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu etkileşim Fredickson (2001'den akt. Oktuğ, 2019)'ın Pozitif Duyguları Genişletme ve İnşa Etme teorisine açıklanmaktadır. Bu teoriye göre, pozitif duygular pozitif düşünce ve davranış çeşitlerini genişletmekte, bu genişleme de daha fazla pozitif duygu ve deneyim oluşmasını sağlamakta bu da tekrar pozitif düşünce ve davranış çeşidini arttırarak pozitif bir döngü ortaya çıkmaktadır.

Örgütlerde mizah kullanımının bireysel ve örgütsel çıktıları pozitif ve/veya negatif yönde etkileyebileceğine dair birçok çalışma ve teorinin olduğu ve kavramın güncelliğini koruduğu görülmektedir. Bu kapsamda, bu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi ile yönetim disiplini bağlamında örgütlerde mizah kullanımının tarihsel gelişimini belirlemek ve gelecekte bu alanda çalışma yapanlara kavramsal bir çerçeve oluşturarak yol gösterici olmak amaçlanmıştır. Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin çalışmaların mevcut entelektüel yapısını ortaya koymak, alandaki çalışmalar arasındaki ilişkiler ağını görmek ve araştırma alanında merkezde, çevrede yer alan ve arada köprü oluşturan çalışmaları belirlemek de amaçlardan birisidir. Araştırma sonuçlarının görsel bir haritayla sunulmasının da alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bundan sonraki bölümlerde sırasıyla araştırmanın yöntemine, bulgulara, sonuç ve tartışmaya ilişkin değerlendirme ve bilgilendirme yapılmıştır.

Yöntem

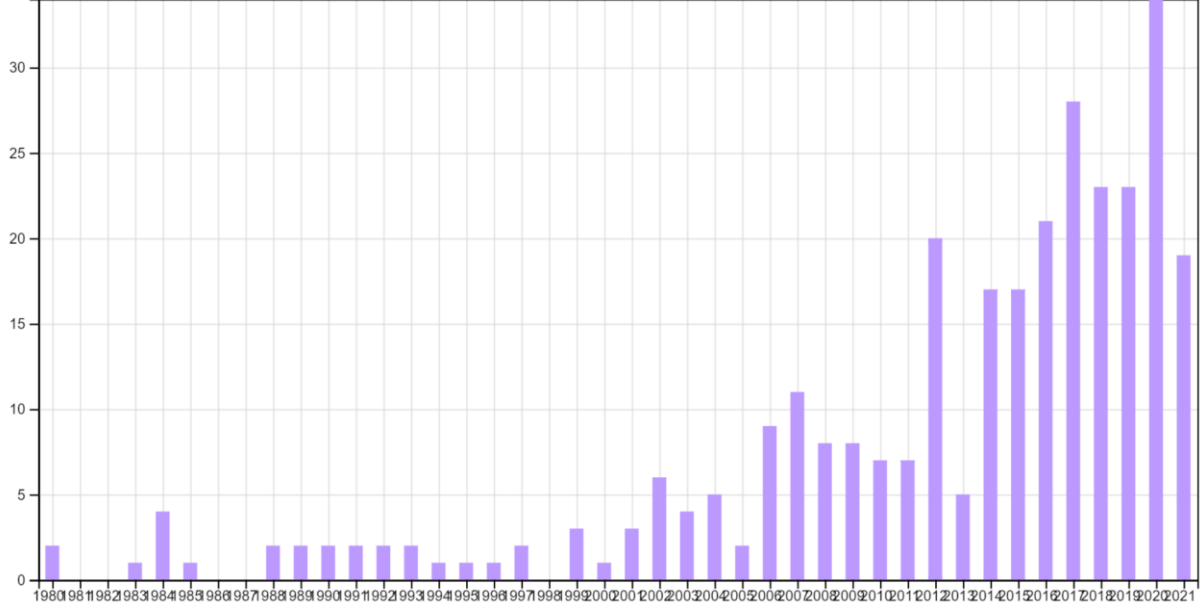
Bu çalışma 'örgütlerde mizah kullanımı' ile ilgili yönetim alanında yayımlanan makaleler üzerinden kapsamlı bir bibliyometrik analiz sunmayı amaçlamaktadır. Block & Fisch (2020) tarafından detaylıca tartışılan bibliyometrik analiz yöntemi, belirli bir araştırma alanını ve onun gelişimini deneyimli ve deneyimsiz tüm araştırmacılara özetlemektedir. Tabloları ve

grafikleri yoğun olarak kullanarak açıklamalar sunmaya çalışan bir araştırma yöntemidir. Öte yandan, bibliyometrik yöntem gelecek araştırmalar için bir yol haritası sunmaktadır. Bibliyometrik analizde, atıf analizi (citation analysis), ortak kelime analizi (co-word analysis), ortak atıf analizi (co-citation analysis) gibi analiz türleri bulunmaktadır (Öztürk, 2021). Bu araştırmada da bu analizler çerçevesinde değerlendirme yapılarak, önerilerde bulunulmuştur. Araştırma verileri sosyal bilimler alanındaki birçok bilimsel dergiyi içermesi, veri tabanının haftada bir güncellenmesi ve arşivinin 1900'lü yıllara kadar dayanması sebebiyle alandaki ilk yayınlara ulaşma imkânı veren (Falagas vd., 2008) Web of Science Core Collection veri tabanından elde edilmiş ve VOSviewer 1.6.18 yazılım programı ile analiz edilmiş ve görselleştirilmiştir. Araştırma verilerini toplama sürecinde başlık, özet ve anahtar kelime içinde araştırma imkanı veren 'topic' sekmesinde "humour* in workplace*", "organizational* humour*", "humor* in workplace*", "organizational* humor*", "manager* humour*", "manager* humor*", "humour* at work*", "humor* at work*", "leader* humour*", "leader* humor*", "supervisor* humour*", "supervisor* humor*", "humour* in organization*", "humor* in organization*", "humour*", "humor*" kelimeleri arasına OR ifadesi eklenerek tarama yapılmıştır. İlk taramada 94,105 yayına ulaşılmıştır. 2021 yılı dahil olmak üzere yapılan taramada yapılan 93,536 yayına ulaşılmıştır. Araştırma alanı yönetim olarak daraltıldığında 392 yayına, sonrasında yayın tipi makaleler olarak daraltıldığında örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili 306 makale ile bibliyometrik analiz yapılmıştır. Bahsedilen süreç şekil 1'de özetlenmiştir. Öte yandan, veri dosyasında farklı algılanabilecek bazı durumlara ilişkin düzenleme yapılmıştır. 'Humour' kelimesi tüm dosyada 'humor' olarak değiştirilmiştir. Bazı yazarların isimleri de uzun ve kısa olarak yazıldığında farklı algılanıp, değerlendirildiğinden, tüm dosyada yazar isimleri-soyadları taranarak eş biçimlilik sağlanmıştır.

Şekil 1: Analize dahil edilecek yayınların belirlenme süreci
Bulgular

Örgütlerde mizah kullanımıyla ilişkili olarak incelenen 306 makalenin yıllar itibariyle yayımlanma eğilimlerine ilişkin veriler değerlendirilmiştir. Yıl bazında yayımlanan makalelere ilişkin eğilim şekil 2’de gösterilmiştir. Bu eğilime ilişkin bilgiler tablo 1’de görülmektedir.

Şekil 2: Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin 2021 yılı dahil olmak üzere yayımlanan makale sayılarının eğilimi. Web of Science veri tabanından 01.06.2022 tarihinde elde edilmiştir.

Tablo 1: Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin 2021 yılı dahil olmak üzere yayımlanan makale sayıları. Web of Science veri tabanından 01.06.2022 tarihinde elde edilmiştir.

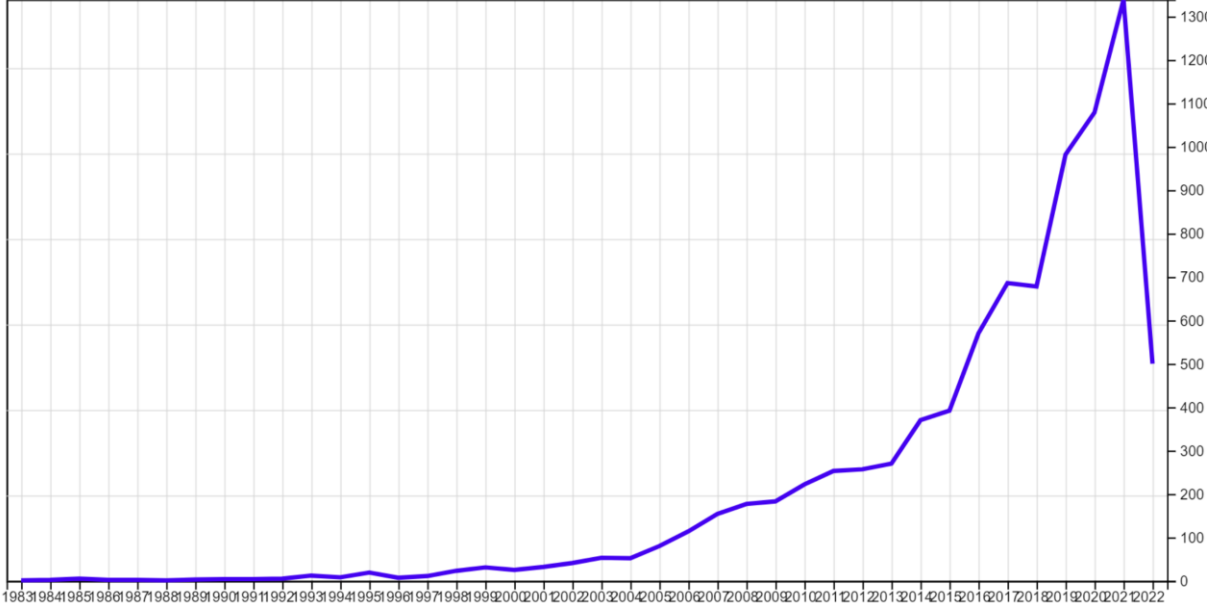
Yayın yılı	Yayın sayısı	Yayın yılı	Yayın sayısı	Yayın yılı	Yayın sayısı	Yayın yılı	Yayın sayısı
2021	19	2010	7	1999	3	1988	2
2020	34	2009	8	1998	-	1987	-
2019	23	2008	8	1997	2	1986	-
2018	23	2007	11	1996	1	1985	1
2017	28	2006	9	1995	1	1984	4
2016	21	2005	2	1994	1	1983	1
2015	17	2004	5	1993	2	1982	-
2014	17	2003	4	1992	2	1981	-
2013	5	2002	6	1991	2	1980	2
2012	20	2001	3	1990	2		
2011	7	2000	1	1989	2		

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin 1980 yılında 2 makalenin yayımlandığı görülmektedir. Konuya ilişkin olarak yayın yapılmayan yıllar da bulunmaktadır. Öte yandan, ilk defa 2007 yılında 11 makale ile, makale sayısının çift haneleri gördüğü tespit edilmiştir. 2007 yılından

İtibaren zaman zaman düşüşler olmasına rağmen alana olan ilginin giderek artış gösterdiği ileri sürülebilir. 2020 yılında en fazla 34 ile en fazla sayıda makalenin yayımlandığı görülmektedir.

Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili yıl bazında yayımlanan makalelere yapılan atıflara ilişkin eğilim şekil 3'de ve alanda en fazla atıf alan 10 yayına ilişkin ayrıntılı bilgi tablo 2'de görülmektedir.

Şekil 3: Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili makalelere 2022 yılına kadar yapılan atıfların eğilimi. Web of Science veri tabanından 01.06.2022 tarihinde elde edilmiştir.

Tablo 2: Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin makalelere 2022 yılına kadar yapılan atıf sayıları. Web of Science veri tabanından 01.06.2022 tarihinde oluşturulmuştur.

Yayın Adı	Yazar Adı	Yayın Yılı	Dergi Adı	Yapılan Toplam Atıf Sayısı
Exploring Paradox: Toward A More Comprehensive Guide	Lewis, MW	2000	Academy of Management Review	1030
Normalizing Dirty Work: Managerial Tactics For Countering Occupational Taint	Ashforth, BE; Kreiner, GE; Clark, MA ve Fugate, M	2007	Academy of Management Journal	277
Engineering Humor - Masculinity, Joking and Conflict in Shop-Floor Relations	Collinson, DL	1988	Organization Studies	274
Advertising Content and Consumer Engagement on Social Media: Evidence from Facebook	Lee, D; Hosanagar, K ve Nair, HS	2018	Management Science	225
Complex thinking, complex practice: The case for a narrative	Tsoukas, H ve Hatch, MJ	2001	Human Relations	214

approach to organizational complexity				
How management teams can have a good fight	Eisenhardt, KM; Kahwajy, JL ve Bourgeois, LJ	1997	Harvard Business Review	187
The use of humor in the workplace	Romero, EJ ve Cruthirds, KW	2006	Academy of Management Perspectives	184
A funny thing happened on the way to the bottom line: Humor as a moderator of leadership style effects	Avolio, BJ; Howell, JM ve Sosik, JJ	1999	Academy of Management Journal	180
No joking matter: Discursive struggle in the Canadian refugee system	Hardy, C ve Phillips, N	1999	Organization Studies	171
Decaf resistance - On misbehavior, cynicism, and desire in liberal workplaces	Contu, A	2008	Management Communication Quartely	166

Şekil 3’de görüldüğü üzere, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin yayımlanan makalelere yapılan atıf sayıları yıllar itibariyle artmaktadır. Tablo 2’de ise 2022 yılına kadar en fazla atıf alan 10 makale görülmektedir. 1030 atıf sayısı ile Marianne W.Lewis’e ait 2000 yılında *Academy of Management* dergisinde yayımlanan ‘*Exploring Paradox: Toward A More Comprehensive Guide*’ adlı makalenin ilk sırada olduğu görülmektedir.

Bibliyometrik analizler belirli bir konuyla ilgili yapılan yayınları tanımlamak, değerlendirmek ve bunları incelemek için en kullanılabilir en etkili yollardan biridir. Son yıllarda sosyal bilimler araştırmalarında da yaygın olarak kullanılan bir analizdir. Yayınlar kapsamında üretkenlik ve ilişki göstergeleri, bibliyometrik analizler ile ortaya çıkarılmaktadır. Bu doğrultuda da atıf ve ortak atıf analizleri yoğun olarak kullanılmaktadır (Kumar vd., 2020). Bibliyometrik analizin amaçlarından biri olan alanın derinlemesine analiz edilmesi (Öztürk, 2021) bu araştırma kapsamında “örgütlerde mizah kullanımının” genel görünümünü belirlemek üzere kullanılmıştır. Öncelikle yönetim disiplini çerçevesinde, WoS veritabanından 2022 yılına kadar ulaşılan 306 makalenin genel görünümü çeşitli üretkenlik göstergeleri açısından değerlendirilmiş, sonrasında ise bibliyometrik analiz yöntemlerinden atıf analizi, ortak-atıf analizi ve ortak kelime analizi yapılmıştır.

Üretkenlik göstergeleri

Bu çalışmada 2022 yılına kadar “örgütlerde mizah kullanımı” konusunda ve yönetim disiplini içinde yayımlanan 306 makalenin çeşitli kategoriler (yazarlar, üniversiteler, ülkeler) açısından üretkenlik göstergeleri incelenmiştir.

Tablo 3: En üretken yazarlar

Yazarlar	Yayın Sayısı
Scheel, Tabea	8
Gockel, Christine	7
Cooper, Cecily D.	4
Perarce, Philip L.	4
Robert, Christopher	4
Schnurr, Stephanie	4

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin en az 4 yayını olma kriterine göre yapılan analiz sonuçları tablo 3’de görülmektedir. Alanda en fazla yayına sahip olan *Tabea Scheel*’dir. Yayın üretkenliği açısından ikinci sırada 7 yayın ile *Christine Gockel*, üçüncü sırada ise 4’er yayını ile *Cecily D. Cooper*, *Philip L. Perarce*, *Christopher Robert* ve *Stephanie Schnurr* yer almaktadır.

Tablo 4: En üretken üniversiteler

Üniversite	Yayın sayısı
League of European Research Universities Leru	12
University of Missouri System	7
State University System of Florida	6
University of Missouri Columbia	6
University of North Carolina	6
Lancaster University	5
University of Alabama System	5
University of Melbourne	5
University of Miami	5
University of Queensland	5

Örgütlerde mizah kullanımı konusunda en az 5 yayını yapan yazarların üniversiteleri belirlenmiştir. Tablo 4’de görüldüğü üzere, 12 yayını ile League of European Research Universities Leru en üretken kurumdur. 2. sırada 7 yayını ile University of Missouri System, 3. sırada ise 6 yayını ile State University System of Florida, University of Missouri Columbia ve University of North Carolina bulunmaktadır.

Tablo 5: En üretken dergiler

Dergi Adı	Yayın sayısı	Atıf sayısı
Human Relations	19	1060
Organization Studies	13	1036
Leadership & Organization Development Journal	8	121
Organization	8	139
Gender Work and Organization	7	130

Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili en az 7 yayını yapılan dergilerin sıralaması tablo 5’de görülmektedir. *Human Relations* dergisinde örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili yayınlanan 19

makaleye 1060 atıf yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada yer alan *Organization Studies* dergisinde yayınlanan 13 makaleye 1036 atıf yapılırken, *Leadership & Organization Development Journal* dergisinde yayınlanan 8 makaleye 121 atıf, *Organization* dergisinde yayınlanan 8 makaleye 139 atıf yapılmıştır.

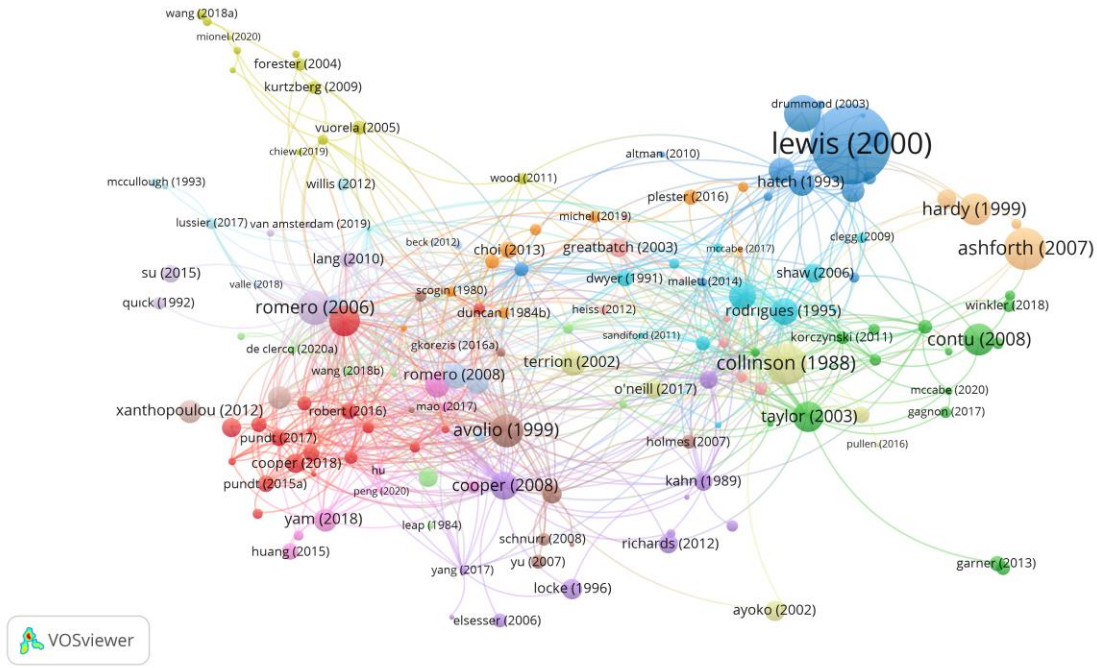
Tablo 6: En üretken ülkeler

Ülke	Yayın sayısı	Atıf sayısı
Amerika	101	4771
İngiltere	45	1147
Avustralya	30	824
Çin	20	352
Almanya	16	230
Kanada	15	614
Fransa	15	196
İskoçya	13	495
Finlandiya	11	73
Hollanda	10	263
Türkiye	4	10

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin en fazla yayın yapan ilk 10 ülke ve Türkiye tablo 6'da görülmektedir. Bu ülkelerin ilk 3 sırasını Amerika, İngiltere ve Avustralya oluşturmaktadır. Listede Türkiye'den 4 yayın olduğu görülmektedir.

Atıf analizi

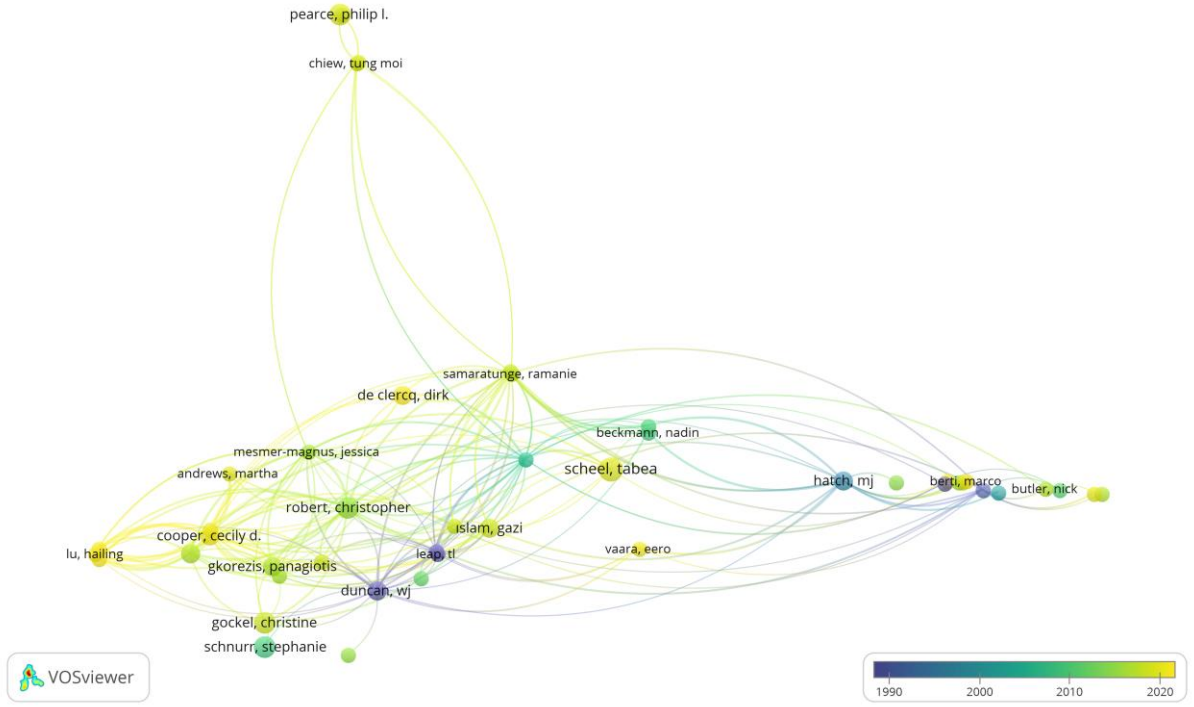
Atıf analizi, atıf sayıları üzerinden çalışma, yazar ve dergilerin etkilerini ortaya koymayı hedeflemektedir (Bağış, 2021). Bu araştırmada, en az 5 atıf almış makaleler arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan atıf analizi sonucu elde edilen ağ analizi şekil 4'de yer almaktadır. 306 makalenin 198'i bahsedilen eşik değeri karşılamaktadır.

Şekil 4: Makaleler bağlamında atıf analizi haritası

Şekil 4’de görülen daireler, atıf analizi yapılan 306 makale bağlamında en çok atıf alanları göstermektedir. Daire büyüklüğü makalelerin atıf sayılarına işaret etmektedir. Bu anlamda alandaki en etkili yayının Lewis (2000)’e ait olduğu görülmektedir. Renkler ise yayınların kendi aralarında oluşturdukları kümelerle işaret etmektedir. Analiz sonucunda, 159 farklı yayının kendi aralarında 17 farklı küme oluşturdukları görülmektedir. Birbiri ile bağlantılı yayınların oluşturduğu en geniş küme 18 yayından oluşmaktadır.

Şekil 6’da yer alan atıf analizi haritası, atıf sayısı temelinde yazarlar arasındaki etki gücünü göstermektedir. En az 2 yayını olanlar dahil edildiğinde eşik değeri karşılayan 46 yazar ile analiz gerçekleştirilmiştir. Yazarların aralarında güçlü bağlar kurdukları görülmektedir.

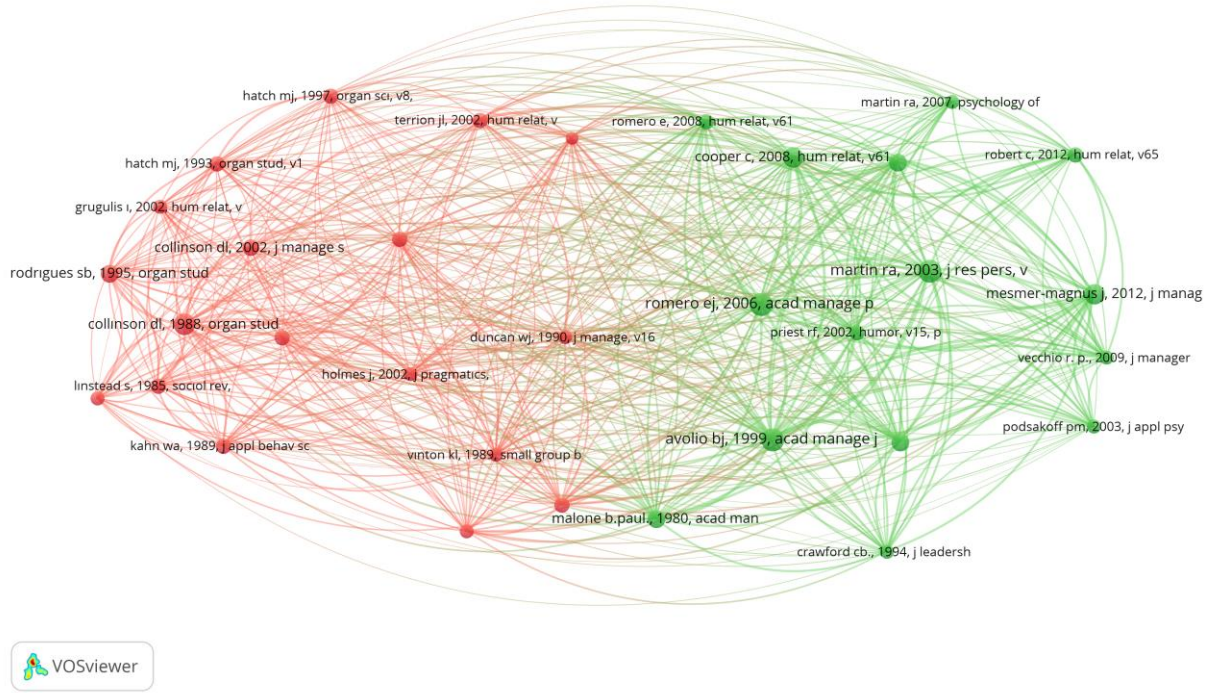

Şekil 6: Yazarlar bağlamında atıf analizinin katman (görselleştirme) haritası

Ortak-Atıf Analizi

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin çalışmaların mevcut entelektüel yapısını ortaya koymak, alandaki çalışmalar arasındaki ilişkiler ağını görmek ve araştırma alanında merkezde, çevrede yer alan ve arada köprü oluşturan çalışmaları belirlemek hedeflenmiştir. Ortak atıf analizi, birlikte atıf yapılan yazarlar, çalışmalar ve dergiler arasındaki ilişkilerin yoğunluğunun ve gücünün tespit edilmesine imkan vermektedir (Bağış,2021). Bu doğrultuda, örgütlerde mizah alanındaki bağlantı ağlarını tespit edebilmek için VOSviewer programında ortak atıf analizi yapılmıştır.

Ortak analizi yapılırken, alıntılanan yayınlar temel alınarak minimum alıntılanma eşiği 20 olarak belirlenmiştir. Böylece, veri setindeki yayınların en az 20 kez alıntılıdığı yayınlar analize dahil edilmiştir. Veri setini oluşturan 306 yayında kullanılmış 14977 kaynak içerisinde 33 yayın, aranılan kriteri sağlamıştır. Şekil 7, ortak atıf analizinin sonucunu göstermektedir.

Şekil 7: Alıntılanan çalışmalar bağlamında ortak-atıf analizi haritası

Ortak atıf analizi sonucunda tespit edilen 33 yayın iki grup halinde kümelenmiştir. Tablo 7, söz konusu yayınları ve grupları göstermektedir. İlk gruptaki çalışmalarda mizahın etkin bir yönetim aracı olarak kabul edildiği, örgütlerde mizah kullanımının etkilerine eleştirel olarak yaklaşıldığı ve mizah kullanımının olumlu ve olumsuz etkilerinin olabileceğine odaklanıldığı tespit edilmiştir. İkinci gruptaki çalışmaların, liderlerin mizah stillerini ölçmeye yönelik modellere, ölçeklere ve liderin mizah stillerinin lider ve izleyici performansına etkisine odaklandığı belirlenmiştir. En fazla atıf alan ilk gruptaki en etkili yazarın Collinson (1988), ikinci grupta ise Avolio vd. (1999) olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Ortak Atıf Analizi ile Ulaşılan Yayın Grupları

Grup	Yazar	Yayın adı	Atıf
1.Grup	Ackroyd, S. ve Thopmson, P.,1999	Organizational misbehaviour	21
	Collinson, DL., 1988	Engineering humor - masculinity, joking and conflict in shop-floor relations	50
	Collinson, DL., 2002	Managing Humour	32
	Duncan,1982	Humor in Management: Prospects for Administrative Practice and Research	27
	Duncan, W.J. ve Feisal, J.P. ,1989	No laughing matter: patterns of humor in the workplace	22
	Duncan, WJ., Smeltzer, LR. ve Leap, TL., 1990	Humor and work - applications of joking behavior to management	23
	Gregulis, I, 2002	Nothing serious? Candidates' use of humour in management training.	22
	Hatch, MJ. ve Ehrlich, SB., 1993	Spontaneous humor as an indicator of paradox and ambiguity in organizations	27

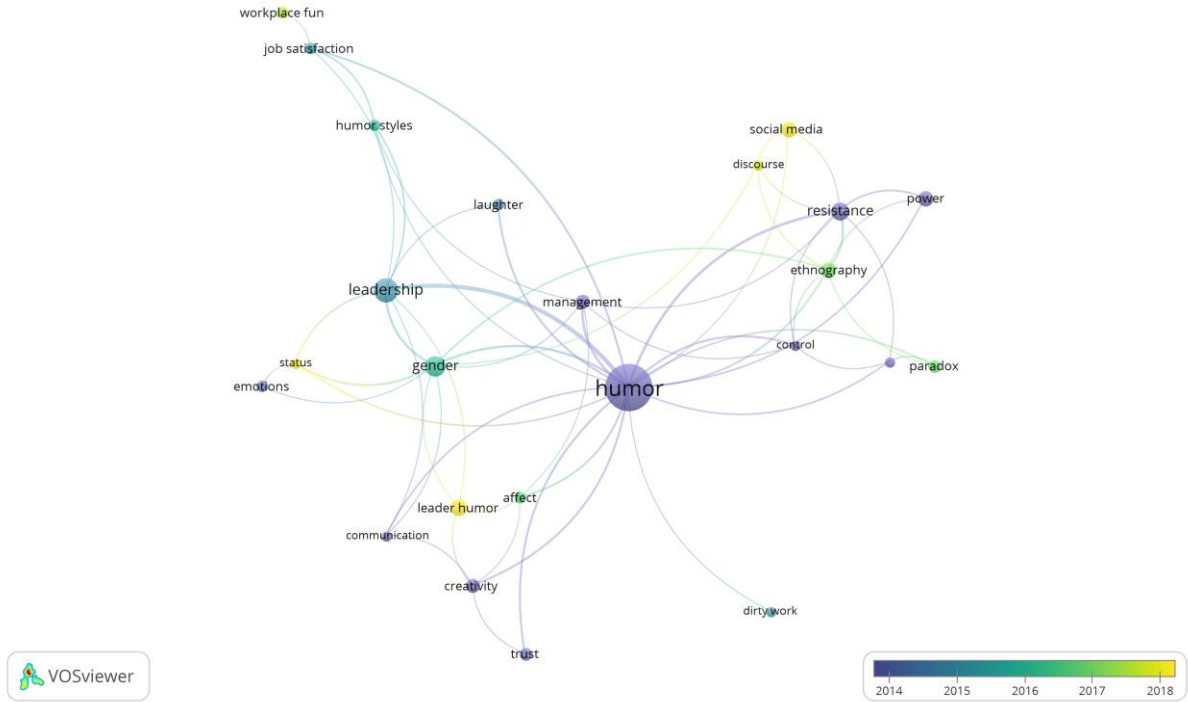
	Hatch, MJ. ,1997	Irony and the social construction of contradiction in the humor of a management team	26
	Holmes, J. ve Marra, M., 2002	Having a laugh at work: how humour contributes to workplace culture	22
	Holmes, J., 2000	Politeness, Power and Provocation: How Humour Functions in the Workplace	25
	Kahn, WA, 1989	Toward a Sense of Organizational Humor: Implications for Organizational Diagnosis and Change	24
	Linstead, S., 1985	Jokers Wild: The Importance of Humour in the Maintenance of Organizational Culture	26
	Lynch, O.H., 2002	Humorous Communication: Finding a Place for Humor in Communication Research	20
	Rodrigues, S.B. ve Collinson, D.L., 1995	'Having Fun'?: Humour as Resistance in Brazil	35
	Taylor, P. ve Bain, P., 2003	'Subterranean Worksick Blues': Humour as Subversion in Two Call Centres	24
	Terrion, J.L. ve Ashforth, B.E., 2002	From 'I' to 'We': The Role of Putdown Humor and Identity in the Development of a Temporary Group	24
	Vinton, K.L., 1989	Humor in the Workplace: It Is More Than Telling Jokes	23
2.grup	Avolio, B. J., Howell, J. M., ve Sosik, J. J. , 1999	A funny thing happened on the way to the bottom line: Humor as a moderator of leadership style effects.	56
	Cooper, C., 2008	Elucidating the bonds of workplace humor: A relational process model	46
	Cooper, C.D., 2005	Just joking around? Employee humor expression as an ingratulatory behavior	35
	Crawford, C.B.,1994	Theory and Implications Regarding the Utilization of Strategic Humor by Leaders	21
	Decker, W.H ve Rotondo, D.M., 2001	Relationships among Gender, Type of Humor, and Perceived Leader Effectiveness	37
	Malone, P.B., 1980	Humor: A Double-Edged Tool for Today's Managers?	34
	Martin, R.A., Doris, P.P., Larsen, G., Gray, J. ve Weir, K., 2003	Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire	55
	Martin, R.A., 2007	Introduction to the Psychology of Humor	21
	Magnus, J.M., Glew, D.J. ve Viswesvaran, C., 2012	A meta-analysis of positive humor in the workplace	45
	Podsakoff, P., Mackenzie, S.B., Lee, JY. Ve Podsakoff, N.B., 2003	Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies	21
	Priest, RP. Ve Swain, JE., 2002	Humor and its implications for leadership effectiveness	26
	Robert, C. ve Wilbanks, J.E., 2001	The Wheel Model of humor: Humor events and affect in organizations	24

Romero, E.J. ve Pescosolido, E., 2008	Humor and group effectiveness	28
Romero, E.J. Ve Cruthirds, K.W.,2006	The Use of Humor in the Workplace	59
Vecchio, R.P, Justin, J.H ve Pearce, C.L, 2009	The Influence of Leader Humor on Relationships between Leader Behavior and Follower Outcomes	23

Ortak-Kelime Analizi

Ortak kelime analizi ile literatürdeki ortak-kelimeler arasındaki bağlantılar ortaya konmaktadır. Dolayısıyla, bir alandaki hakim araştırma konuları ve temalar tespit edilebilmektedir. Bir alanın gelecekte yönelebileceği araştırma temalarıyla ilgili öneriler yapmak mümkün olabilmektedir (Bağış, 2021). Web of Science veri tabanında ve daha önce belirtilen kriterlere göre örgütlerde mizah kullanımı alanında belirlenen 306 makalede en çok çalışılan kavramlar arasındaki ilişkileri belirlemek üzere ortak kelime analizi VOSviewer veri tabanı aracılığıyla yapılmış ve görselleştirilmiştir. Bu analiz kapsamında, 939 anahtar kelimedenden 24'ünün 4 veya daha fazla kez kullanılmış olduğu görülmektedir. Analize ilişkin katman haritası görseli şekil 8'de yer almaktadır.

Şekil 8: Ortak kelime analizi katman haritası görseli

Ortak-kelime analizi sonuçları incelendiğinde Tablo 8'de görüldüğü üzere 6 küme bulunmaktadır. Şekil 8'de de her kümenin farklı renk ile temsil edilmesi 6 farklı kümenin varlığına işaret etmektedir. Kümelerin ikisinde 5 anahtar kelime, ikisinde 4 anahtar kelime, ikisinde ise 3'er anahtar kelime bulunmaktadır. Dairelerin büyüklüğü anahtar kelimelerin kullanım sıklığını göstermektedir. Sarı ile gösterilen anahtar kelimeler alandaki daha güncel

çalışma konularını temsil etmektedir. Sosyal medya, liderin mizah kullanımı, iş yerinde eğlence, statü ve içerik analizi konularının “örgütlerde mizah kullanımı” alanında güncel konular olduğu söylenebilir.

Tablo 8: Ortak kelime analizi sonucunda elde edilen kümeler

1.Küme	Etki İletişim Yaratıcılık Liderin mizah kullanımı Güven	2.Küme	Söylem analizi Etnografya Güç Direnç Sosyal medya	3.Küme	Duygular Cinsiyet Liderlik Statü
4.Küme	Mizah tarzları İş doyumu Yönetim İş yerinde eğlence	5.Küme	Kirli iş Mizah Gülmek	6.Küme	Kontrol Örgüt Paradoks

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Örgütlerde mizah kullanımı konusunda, 2022 yılına kadar Web of Science veri tabanında ve yönetim disiplinde yayınlanan makalelerin çeşitli değişkenler açısından görsel haritalarını çıkarmak için belirlenen araştırma soruları bibliyometrik analiz yöntemiyle yanıtlanmıştır. Atıf, ortak-atıf ve ortak-kelime analizleri ile alandaki atıf eğilimleri ve çeşitli göstergeler açısından en etkili yayımlar tespit edilmiştir. Çeşitli kategorilerdeki üretkenlik göstergeleri ile araştırma alanındaki eğilimler belirlenmiştir. Bu analizler ve göstergeler ile araştırma sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin ilk iki makalenin 1980 yılında yazıldığı görülmektedir. Ancak, örgütlerde mizah alanında 1030 atıf alarak en etkili olarak kabul edilebilecek yayın 2000 yılında Marianne W.Lewis (2000) tarafından Academy of Management dergisinde yayımlanan Exploring Paradox: Toward a More Comprehensive Guide başlıklı makaledir. Lewis (2000) örgütlerde çelişki olarak görülebilecek unsurlardan biri olarak kabul ettiği “mizah”ın örgütlerdeki gerilimlerde kullanım yöntemlerine ilişkin önerilerde bulunmaktadır. Öte yandan, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin alanın mevcut entelektüel yapısını belirlemek üzere yapılan ortak atıf analizinde de Lewis (2000)’in makalesinin ilk grup içinde en belirleyici makale olduğu görülmektedir. Bu durum, Kumar vd. (2020) tarafından ileri sürülen ‘Matthew Etkisi’ ile açıklanabilir. Bu etkiye göre, daha çok atıf alan makaleler daha iyi kaynak olarak algılandığından araştırmacıların çoğu daha çok atıf alan yayınları tercih etme eğilimindedir. Dolayısıyla, atıf sayısı daha çok olan yayınlar daha çok tercih edildikçe atıf sayıları da daha çok artmaktadır. Öte yandan, odaklanılan alana ilişkin, 34 ile en fazla sayıda makalenin 2020 yılında yazıldığı da tespit edilmiştir. 2007 yılından itibaren zaman zaman düşüşler olmasına rağmen örgütlerde mizah kullanım konusuna olan ilginin giderek artış gösterdiği ileri sürülebilir.

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin en fazla makale üreten ülkelerin sırasıyla 101 makale ile Amerika, 45 makale ile İngiltere ve 30 makale ile Avustralya olduğu görülmektedir. Erdem (2007) ortamı rahatlatmak amacıyla mizah kullanımının sıkı kültürlerde çok nadir olduğunu, ancak çalışanlara günlük aktiviteleri içinde esneklik tanıyan serbest kültürlerde örgüt ve işle ilgili konularda rahatlıkla şaka yapılabildiğini ve dolayısıyla mizahın çok rahat kullanıldığını belirtmiştir. Yang vd. (2021) de Kuzey Amerikalı liderlerin çalışanlarıyla iletişimde mizah

kullanımının pozitif etkilere sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Doğu Asya’da ise resmi ilişkilerin ilk aşamalarında liderin mizah kullanımı pek etkin olmadığı, ancak ilişkide resmi olmayan yapı ortaya çıktıkça ve anlamlılık arttıkça liderler mizah kullanımının etkin hale geldiğini belirtmişlerdir. Avustralyalı çalışanlar ile yapılan bir araştırmada ise, çalışanlar yöneticilerinin pozitif mizah kullandıklarını algıladıklarında pozitif duygulara sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Wijewardena vd., 2017). Dolayısıyla, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin en fazla yayının yapıldığı Amerika, İngiltere ve Avustralya serbest kültür özelliklerini yansıttığından alana olan ilginin bu ülkelerde oldukça yoğun olması olağan olarak düşünülebilir. Öte yandan, Türkiye kaynaklı yayın sayısının 4 olması, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin alanın ülkemizde gelişmeye açık olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Örgütlerde mizah kullanımıyla ilgili makalelerde yoğun olarak çalışılan anahtar kelimeleri belirlemek üzere yapılan ortak kelime analizi sonucuna göre, sosyal medya, liderin mizah kullanımı, iş yerinde eğlence, statü ve içerik analizi konularının “örgütlerde mizah kullanımı” alanında güncel konular olduğu söylenebilir. Bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için bu tespitin yol gösterici olduğu düşünülmektedir.

Örgütlerde mizah kullanımına ilişkin çalışmaların mevcut entelektüel yapısını ortaya koymak, alandaki çalışmalar arasındaki ilişkiler ağını görmek ve araştırma alanında merkezde, çevrede yer alan ve arada köprü oluşturan çalışmaları belirlemek üzere ortak-atıf analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda makalelerin belirli alanlara odaklandıkları tespit edilmiştir. İlk gruptaki makaleler mizahın etkin bir yönetim aracı olduğuna, mizahın çalışma ilişkilerine etkilerine, mizah kullanımının eleştirel bir gözle değerlendirilmesine ve mizahın olumsuz etkileri olabileceğine odaklanmıştır. İkinci gruptaki makaleler, örgütlerde mizah kullanımının önemli olduğuna, mizah kullanımının lider ve izleyici performansı etkileyebileceğine ve örgütlerde kullanılan mizah stilini ölçmede çeşitli modeller ve yöntemler olabileceğine odaklanmışlardır. Örneğin, bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar liderin mizah stillerini belirlemeye ve liderin mizah stiline çalışan, grup ve örgüt düzeyindeki çıktılara etkilerini ölçmeye yönelik araştırmalar tasarlayabilirler. Öte yandan, benzer bibliyometrik analizler güncel yayınlar eklenerek, çalışma alanı genişleterek ve veri tabanı Scopus tercih edilerek tekrar yapılabilir. Bu kısıtların yanı sıra, örgütlerde mizah kullanımına ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunan bu araştırmanın gelecek çalışmalara yön göstereceği ve katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Alan, H., & Tiryaki Şen, H. (2016). Managers Blind: Humor. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 7(3), 152–156. <https://doi.org/10.5505/phd.2016.55265>
- Avolio, B. J., Howell, J. M., & Sosik, J. J. (1999). A Funny Thing Happened on the Way to the Bottom Line: Humor as a Moderator of Leadership Style Effects. *The Academy of Management Journal*, 42(2), 219–227. <https://about.jstor.org/terms>
- Aycan, Z. (2021). *Yeni Nesil için Liderlik, Güç Kültüründen Güçlendirme Kültürüne Dönüşüm* (1st ed.). Doğan Yayınları Yayıncılık.
- Bağış, M. (2021). *Bibliyometrik Araştırmalarda Kullanılan Başlıca Analiz Teknikleri*, O. Öztürk & G. Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (97-109). Nobel Bilimsel Eserler.

- Block, J. H., & Fisch, C. (2020). Eight tips and questions for your bibliographic study in business and management research. In *Management Review Quarterly* (Vol. 70, Issue 3, pp. 307–312). Springer. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00188-4>
- Collinson, D. L. (1988). Engineering humour: masculinity, joking and conflict in shop-floor relations. *Organization Studies*, 9(2), 181–199. <https://www.researchgate.net/publication/280112124>
- Çakmak, V., & Baş, Ü. (2016). Mizah Tarzları ve Problem Çözme Becerileri: Aksaray Büro Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Akademia*, 4(4), 116–134. <https://doi.org/10.17680/akademia.42149>
- Çelikten, M., & Çelikten, Y. (2018). Okul Yöneticilerinin Mizah ve Disiplin Anlayışı. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(Gençlik Araştırmaları Özel Sayısı), 453–467. <https://doi.org/10.26466/opus.392882>
- Çetinkaya, F. F., & Şener, E. (2016). Yöneticilerin Mizah Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Sinizm Algısına Etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 207–221. <https://doi.org/10.20491/isarder.2016.197>
- Cooper, C. (2008). Elucidating the bonds of workplace humor: A relational process model. *Human Relations*, 61(8), 1087–1115. <https://doi.org/10.1177/0018726708094861>
- Erdem, R. (2007). Toplumsal Kültürün Örgüt Kültürüne Yansımaları. In R. Erdem & C. Ş. Çukur (Eds.), *Kültürel Bağlamda Yönetmel-Örgütsel Davranış* (1st ed., pp. 91–133). Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ergözen, Ö., & Uğurlu, Z. (2019). Hemşirelerin Mizah Tarzlarının İş Doyumları Üzerine Etkisi. *Türkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, 11(3), 281–294. <https://doi.org/10.5336/nurses.2018-64308>
- Evans, J. B., Slaughter, J. E., Ellis, A. P. J., & Rivin, J. M. (2019). Gender and the evaluation of humor at work. *Journal of Applied Psychology*, 104(8), 1077–1087. <https://doi.org/10.1037/apl0000395>
- Falagas, M. E., Pitsouni, E. I., Malietzis, G. A., & Pappas, G. (2008). Comparison of PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar: strengths and weaknesses. *The FASEB Journal*, 22(2), 338–342. <https://doi.org/10.1096/fj.07-9492sf>
- Filiz, B., & Karaca, Y. (2021). Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Eğitimde Mizahın Kullanımına Yönelik Tutumları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 54(3), 701–720. <https://doi.org/10.30964/auebfd.755654>
- Gayadeen, S. M., & Phillips, S. W. (2016). Donut time: the use of humor across the police work environment. *Journal of Organizational Ethnography*, 5(1), 44–59. <https://doi.org/10.1108/JOE-06-2015-0016>
- Goswami, A., Nair, P., Beehr, T., & Grossenbacher, M. (2016). The relationship of leaders' humor and employees' work engagement mediated by positive emotions: Moderating effect of leaders' transformational leadership style. *Leadership and Organization Development Journal*, 37(8), 1083–1099. <https://doi.org/10.1108/LODJ-01-2015-0001>
- Hastings, G., Stead, M., & Webb, J. (2004). Fear appeals in social marketing: Strategic and ethical reasons for concern. In *Psychology and Marketing* (Vol. 21, Issue 11, pp. 961–986). <https://doi.org/10.1002/mar.20043>
- Holmes, J. (2007). Humour and the construction of Māori leadership at work. *Leadership*, 3(1), 5–27. <https://doi.org/10.1177/1742715007073061>

- Huo, Y., Lam, W., & Chen, Z. (2012). Am I the Only One This Supervisor is Laughing at? Effects of Aggressive Humor on Employee Strain and Addictive Behaviors. *Personnel Psychology*, 65(4), 859–885. <https://doi.org/10.1111/peps.12004>.
- Kahn, W. A. (1989). Toward a Sense of Organizational Humor: Implications for Organizational Diagnosis and Change. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 25(1), 45–63. <https://doi.org/10.1177/0021886389251004>
- Kim, T. Y., Lee, D. R., & Wong, N. Y. S. (2016). Supervisor Humor and Employee Outcomes: The Role of Social Distance and Affective Trust in Supervisor. *Journal of Business and Psychology*, 31(1), 125–139. <https://doi.org/10.1007/s10869-015-9406-9>
- Kong, D. T., Cooper, C. D., & Sosik, J. J. (2019). The state of research on leader humor. *Organizational Psychology Review*, 9(1), 3–40. <https://doi.org/10.1177/2041386619846948>
- Kumar, S., Sureka, R., & Colombage, S. (2020). Capital structure of SMEs: a systematic literature review and bibliometric analysis. *Management Review Quarterly*, 70(4), 535–565. <https://doi.org/10.1007/s11301-019-00175-4>
- Lang, J. C., & Lee, C. H. (2010). Workplace humor and organizational creativity. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(1), 46–60. <https://doi.org/10.1080/09585190903466855>
- Lennox Terrion, J., & Ashforth, B. E. (2002). From “I” to “we”: The role of putdown humor and identity in the development of a temporary group. *Human Relations*, 55(1), 55–88.
- Lewis, M. W. (2000). Exploring Paradox: Toward a More Comprehensive Guide. *The Academy of Management Review*, 25(4), 760–776. <https://www.jstor.org/stable/259204>
- Martin, R. A., & Lefcourt, H. M. (1983). Sense of Humor as a Moderator of the Relation Between Stressors and Moods. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45(6), 1313–1324. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.45.6.1313>
- Martin, R. A., Puhlik-Doris, P., Larsen, G., Gray, J., & Weir, K. (2003). Individual differences in uses of humor and their relation to psychological well-being: Development of the Humor Styles Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, 37, 48–75. www.elsevier.com/locate/jrps
- Mesmer-Magnus, J., Glew, D. J., & Viswesvaran, C. (2012). A meta-analysis of positive humor in the workplace. *Journal of Managerial Psychology*, 27(2), 155–190. <https://doi.org/10.1108/02683941211199554>
- Moake, T. R., & Robert, C. (2021). Gender, formal organizational status and humor use: perceptions of social acceptance. *Journal of Managerial Psychology*, ahead-of-print(ahead-of-print). <https://doi.org/10.1108/JMP-11-2020-0593>
- Mousa, M. (2021). How workplace fun is experienced in the banking sector? A qualitative study. *Employee Relations: The International Journal*, 43(3), 687–703. <https://doi.org/10.1108/ER-04-2020-0156>
- Oktuğ, B. Z. (2019). İşyerinde Mizah Yoluyla Başa Çıkmanın Etik Liderlik ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide Üstlendiği Rol. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 401–418. <https://doi.org/10.11616/basbed.v19i47045.520481>
- Öztürk, O. (2021). Bibliometric review of resource dependence theory literature: an overview. *Management Review Quarterly*, 71(3), 525–552. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00192-8>
- Öztürk, O., & Gürler, G. (2021). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (2nd ed.). Nobel Yayınevi.

- Pundt, A., & Herrmann, F. (2015). Affiliative and aggressive humour in leadership and their relationship to leader-member exchange. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 88, 108–125. <https://doi.org/10.1111/joop.12081>
- Recepoğlu, E., & Özdemir, S. (2012). Okul Müdürlerinin Mizah Tarzları ile Öğretim Liderliği Davranışları Arasındaki İlişki. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 23–42.
- Robert, C., Dunne, T. C., & Iun, J. (2016). The Impact of Leader Humor on Subordinate Job Satisfaction: The Crucial Role of Leader-Subordinate Relationship Quality. *Group and Organization Management*, 41(3), 375–406. <https://doi.org/10.1177/1059601115598719>
- Romero, E. J., & Cruthirds, K. W. (2006). The Use of Humor in the Workplace. *Academy of Management Perspectives*, 20(2), 58–69.
- Scheel, T., & Gockel, C. (2017). *Humor at Work in Teams, Leadership, Negotiations, Learning and Health*. <http://www.springer.com/series/10143>
- Sliter, M., Kale, A., & Yuan, Z. (2014). Is humor the best medicine? The buffering effect of coping humor on traumatic stressors in firefighters. *Journal of Organizational Behavior*, 35, 257–272. <https://doi.org/10.1002/job.1868>
- Sobral, F., & Islam, G. (2015). He who laughs best, leaves last: The influence of humor on the attitudes and behavior of interns. *Academy of Management Learning and Education*, 14(4), 500–518. <https://doi.org/10.5465/amle.2013.0368>
- Tan, L., Wang, Y., & Lu, H. (2021). Why so Humorous? The Roles of Traditionality and Gender (Dis)Similarity in Leader Humor Behavior and Employee Job Performance. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 28(1), 91–98. <https://doi.org/10.1177/1548051820964145>
- Teker, N., Çelikten, M., & Halavuk, F. (2018). Eğitim yönetiminde mizah tarzı ve iş doyumunu ilişkisi. *Opus-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(8), 521–546. <https://doi.org/10.26466/opus.39290210.2646opus.393634>
- Wijewardena, N., Härtel, C. E. J., & Samaratunge, R. (2017). Using humor and boosting emotions: An affect-based study of managerial humor, employees' emotions and psychological capital. *Human Relations*, 70(11), 1316–1341. <https://doi.org/10.1177/0018726717691809>
- Wood, R. E., Beckmann, N., & Pavlakis, F. (2001). Humor in organizations: no laughing matter. In *Research companion to the dysfunctional workplace: management challenges and symptoms* (pp. 216–231). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Yang, I., Horak, S., & Chi, S. C. S. (2021). Leader humor effectiveness—The divergent dynamics of leader humor over time in East Asia and North America. *Thunderbird International Business Review*, 63(3), 383–395. <https://doi.org/10.1002/tie.22180>

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

Gökhan Özkaya^{a, b}

Abstract

Economic freedom is a broad term with numerous aspects. The aim of the study is to increase awareness of the economic freedom components and to provide an analytical approach. Entropy, TOPSIS, ARAS, SAW, Borda Count Method, Clustering, and Spearman correlation analysis were used to assess 40 nations. The countries with the greatest per capita GDP such as Hong Kong, Singapore, and Switzerland are at the top of the economic freedom ranking. On the other side, countries with low per-capita income such as Poland, Thailand, and Russian Federation rank bottom. Governments and officials in low-scoring nations must provide an environment of stability, trust, and facilitation for their residents and foreign investors in terms of trade tariffs, inflation, and account restrictions. Individuals, groups, non-governmental organizations, and institutions should persuade decision-makers and politicians to take novel action plans in terms of taxes, inflation policies, account restrictions, and decision-making in favour of greater freedom.

Keywords

Economic Freedom
SAW
ARAS
Cluster Analysis

About Article

Received: 04.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1098468

Ekonomik Özgürlük Kavramı Açısından Ülke Karşılaştırmaları: Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı

Özet

Ekonomik özgürlük, birçok yönü olan geniş bir terimdir. Çalışmanın amacı da, ekonomik özgürlük bileşenlerine yönelik farkındalığı artırmak ve analitik bir yaklaşım sağlamaktır. 40 ülkeyi değerlendirmek için Entropi, TOPSIS, ARAS, SAW, Borda Sayım Metodu, Kümeleme ve Spearman korelasyon yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmaya göre, Hong Kong, Singapur ve İsviçre gibi kişi başına düşen GSYİH'nın en yüksek olduğu ülkeler ekonomik özgürlük sıralamasında en üst sıralarda yer almaktadır. Öte yandan Polonya, Tayland ve Rusya gibi kişi başına düşen gelirin düşük olduğu ülkeler ise, en alt sıralarda yer almaktadır. Düşük puan alan ülkelerdeki hükümetler ve yetkililer, ticaret tarifeleri, enflasyon ve hesap kısıtlamaları açısından vatandaşları ve yabancı yatırımcılar için istikrar, güven ve kolaylık ortamı tesis etmelidir. Bireyler, gruplar, sivil toplum kuruluşları ve kurumlar, karar vericileri ve politikacıları vergiler, enflasyon politikaları, hesap kısıtlamaları ve daha fazla özgürlük lehine karar alma açısından yeni eylem planlarında bulunmaya ikna etmelidir.

Anahtar Kelimeler

Ekonomik Özgürlük
SAW
ARAS
Kümeleme Analizi

Makale Hakkında

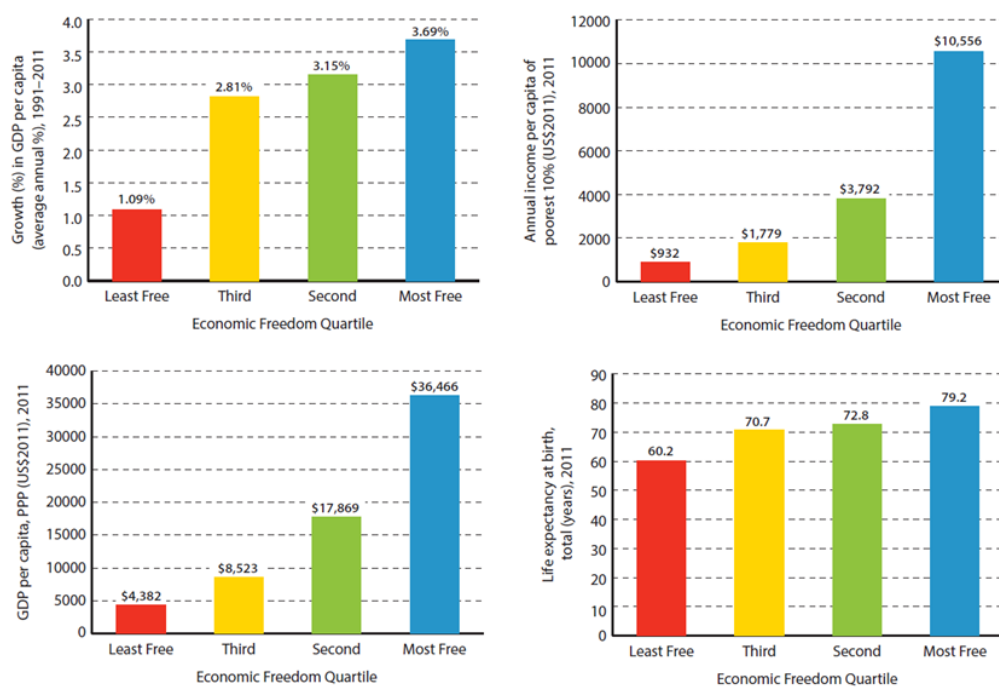
Geliş Tarihi: 04.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1098468

^a gozkaya@yildiz.edu.tr

^b Dr, Yildiz Technical University, Department of Business Administration, Istanbul, Turkey, ORCID: 0000-0002-2267-6568

Introduction

Milton Friedman who is a Nobel Prize-winning economist indicates that there are basically two options to organize economy of a country. The first is the central aspect, which includes the use of coercion (government). The other refers to the use of the market by voluntary cooperation of individuals. To the extent that an economy allows voluntary behavior by individuals, its economy and market can be considered as free (Institute, 2021). A more technical definition of economic freedom is the fundamental right of every person to control their own labor and property. In societies with economic freedom, people have freedom to work, manufacture, use and spend rights. In these societies, governments allow and liberate the free movement of capital, labour, and products (Miller, Kim, & Roberts, 2020). Therefore, voluntary exchange, the freedom to compete in the markets, and the protection of the rights and property of individuals are expressed as the most important factors in economic freedom (Satrovic & Sehic, 2016).

Figure 1. Some basic statistics by level of economic freedom (Instiute, 2014).

Moreover, economies without institutions and policies that protect these components are unlikely to have real economic freedom. Both theory and practice agree that economic freedom leads to economic growth of the country (Muslija, 2018). Through the data collected and analyzed in academic studies, important conclusions have been reached that more economic freedom in a nation leads to more prosperity, less poverty, better health, more justice and political freedom. According to Figure 1, per capita incomes are also quite high in countries that are more successful in economic freedom. In addition, the growth trends are considerably fast. In countries with high economic freedom, the income and share of the poorest 10% population in total welfare are higher than in other countries. In these countries, life expectancy is approximately twenty years longer than in others (Instiute, 2014).

The literature review results indicate that, it is seen that countries are compared with MCDM and multivariate statistical approaches. The studies conducted with similar subjects and

methods to this study are as follows. Sambharya and Rasheed (2015) analyzed the relationship between economic freedom and foreign direct investment for a six-year period in their study evaluating 95 countries. They applied cross-sectional time series and regression analysis. Bauer (2016) examined the correlation between life quality and economic freedom. Yevdokimov, Melnyk, Lyulyov, Panchenko, and Kubatko (2018) studied the function and effect of economic freedom on macroeconomic stability in 11 EU countries by using the integrated economic freedom index proposed by the Heritage Foundation and Democracy Index. Ott (2018) tried to explain some issues in order to advance the measurement of the economic freedom index proposed by the Heritage Foundation and the Fraser Institute.

Hussain and Haque (2016) studied the impact of economic freedom on 5-year and annual GDP growth rates. In their study, Çetenak and Mine (2016) studied the correlation between economic growth and its ten sub-indices expressing The Index of Heritage Foundation for 32 OECD countries. Angulo-Guerrero, Pérez-Moreno, and Abad-Guerrero (2017) analyzed the correlation between the Fraser Institute's index of economic freedom and Global Entrepreneurship Monitors on entrepreneurship of opportunity and entrepreneurship of necessity. Graafland and Compen (2015) investigated which dimensions of economic freedom were most associated with life satisfaction and to examine whether these relations were mediated by income and trust. They determined that life satisfaction was positively correlated with the legal system quality and negatively correlated with small state size.

Çifçi, Uzgören, and Özbek (2018) aimed to show the relation among economic freedoms and growth in 35 OECD countries practicing 1996-2015 annual data by panel data method. They stated that one point increase in the index of economic freedoms of Turkey made a raise about 287 dollars in real income.

Deineko, Tsyplitska, Hrebenuk, and Deineko (2021) used the Economic Freedom Index (proposed by the Heritage Foundation) to assess the impact of the Ukraine's sectoral and horizontal aid state policy. They practiced the multiple linear regression approach. Cabello, Ruiz, and Pérez-Gladish (2021) concentrated on the aggregation and normalization methods practiced to create composite indicator, and they utilized the data of the Heritage Foundation economic freedom index.

The Fraser Institute examines a country's economic freedom in five dimensions: size of government, legal system and property rights, sound money, freedom of international trade and regulation (Institute, 2021). In this study, Entropy method, one of the objective weighting methods, was preferred as the weighting method. Employing these weights, 40 countries were analyzed using TOPSIS, ARAS and SAW methods. 5 dimensions and 42 indicators were used in the evaluation. In addition, countries that are similar to each other are determined and divided into clusters by using the cluster analysis.

Turkey has been trying to become a member of the EU and also it is a member of many economic cooperation organizations such as the G20 and ASEAN. For this reason, this study is aimed to evaluate together the G20 participant countries, the countries with similar development levels as Turkey in Europe, whether which are members of the European Union or not, and countries that are similar to Turkey in terms of development and economy in ASEAN (The Association of Southeast Asian Nations). Hong Kong, on the other hand, has been added to the study in order to be able to compare it with the Index results, since it is the first nation in the evaluation of the Fraser Institute.

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

---

As a result of the literature review, it is generally focused on the correlation of the concept of economic freedom with another concept. Concepts such as per capita, life quality, macroeconomic stability, other freedoms (financial freedom, monetary freedom, commercial freedom) and happiness, annual GDP growth, economic growth, entrepreneurship, life satisfaction are used in these regression and correlation analyses.

When the literature is evaluated, the indicators and current data in the Fraser Institute Index have not received sufficient attention in scientific studies. In addition, it is seen that Multi-Criteria Decision-Making methods have not used in economic freedom evaluations. In general, basic statistical methods such as correlation and regression were used. This study analyzed all current indicators of the Fraser Institute Index with MCDM methods. Thus, it would be a novelty in the literature in terms of methodology and scope, and fill the gap in the literature. Additionally, the study used the Entropy approach to evaluate the importance weights of economic freedom indicators.

Table 1 lists some examples of research in the literature that were conducted on the Entropy, TOPSIS, ARAS, SAW, Cluster technique, and Borda Count methods that were employed in the study.

Table 1. Literature Review on the Methods Used in the Analysis

---

Some Studies with the Entropy Method	
Evaluation of Turkey's Tourism Performance	Karaatlı, Ömürbek, Budak, and Dağ (2015)
Using ranked weights and Shannon entropy to modify regional sustainable society index	Wu, Fu, Shen, and Liu (2018)
Performance Evaluation of Twenty-seven EU Member States and 6 EU Candidate Countries	Çakır and Perçin (2013)
Some Studies with the ARAS Method	
Comparison of the Macroeconomic Performances of the European Union Countries and the Candidate Countries through ARAS Method	Orhan (2020)
Measuring performance of transportation companies in developing countries with ARAS method	Radović et al. (2018)
Comparison of Tourism Potentials Using Preference Selection Index Method	Stanujkic, Stanujkic, Karabasevic, Sava, and Popovic (2020)
Some Studies with the Entropy and TOPSIS Methods	
Performance Evaluation of Public Health Expenditures of OECD Countries with MCDM Methods	Pekkaya and Dökmen (2019)
A hybrid approach using entropy and TOPSIS to select key drivers for a successful and sustainable lean construction implementation	Dehdasht, Ferwati, Zin, and Abidin (2020)
Some Studies with the TOPSIS and SAW Methods	
Comparing regions ranking by MCDM methods: the case of visegrad countries	Poledníková (2014)
Analyzing problems and optimization of supply chain in different industries using SAW and TOPSIS methods	Pathak and Garg (2019)
Utilization and comparison of multi attribute decision techniques to rank countries upon human development rate: Entropy, SAW and TOPSIS	Soltanpanah, Farughi, and Golabi (2010)

Some Studies with the TOPSIS Method	
Application of TOPSIS method for analysis of sustainable development in European Union countries	Balcerzak and Pietrzak (2016)
Comparison of macroeconomic performances of Sub-Saharan African countries with TOPSIS method	Mehmet and Kurt (2019)
TOPSIS as Evaluation Tool of eGovernment Development in EU Member States	Vavrek and Ardielli (2018)
Some Studies with the SAW Method	
Measuring logistics performance of OECD countries	Çakır (2017)
Comparing the R&D Performance of Countries of EU	Orhan and Aytekin (2020)
Measuring sustainable development in the education area using multi-criteria methods: a case study	Roszkowska and Filipowicz-Chomko (2020)
Some Studies with TOPSIS and ARAS Methods	
Performance evaluation of privatized ports by Entropy based TOPSIS and ARAS approach	Gök-Kısa, Çelik, and Peker (2021)
Which OECD Countries Are Advantageous in Fight Against COVID-19?	Boyacı (2021)
Some Studies with Entropy, ARAS and SAW Methods	
Ranking the Military Forces of NATO Countries with Entropy Based SAW and ARAS Methods	Altın, Tunca, and Ömürbek (2020)
Science, Technology and Innovation Policy Indicators and Comparisons of Countries	Ozkaya, Timor, and Erdin (2021)
Some Studies with the Cluster Method	
Changes in Global Cropland Area and Cereal Production: An inter-Country Comparison	Yu, Xiang, Wu, and Tang (2019)
National Health Innovation Systems: Clustering the OECD Countries by Innovative Output in Healthcare Using a Multi-Indicator Approach	Proksch, Busch-Casler, Haberstroh, and Pinkwart (2019)
Export credit insurance and export performance	Polat and Yeşilyaprak (2017)
Some Studies Made with Borda Count Method	
Travel and Tourism Competitiveness Ranking of 133 Countries	Wu (2011)
Multidimensional Measurement of Poverty Levels of 24 Countries	Kabaş (2007)

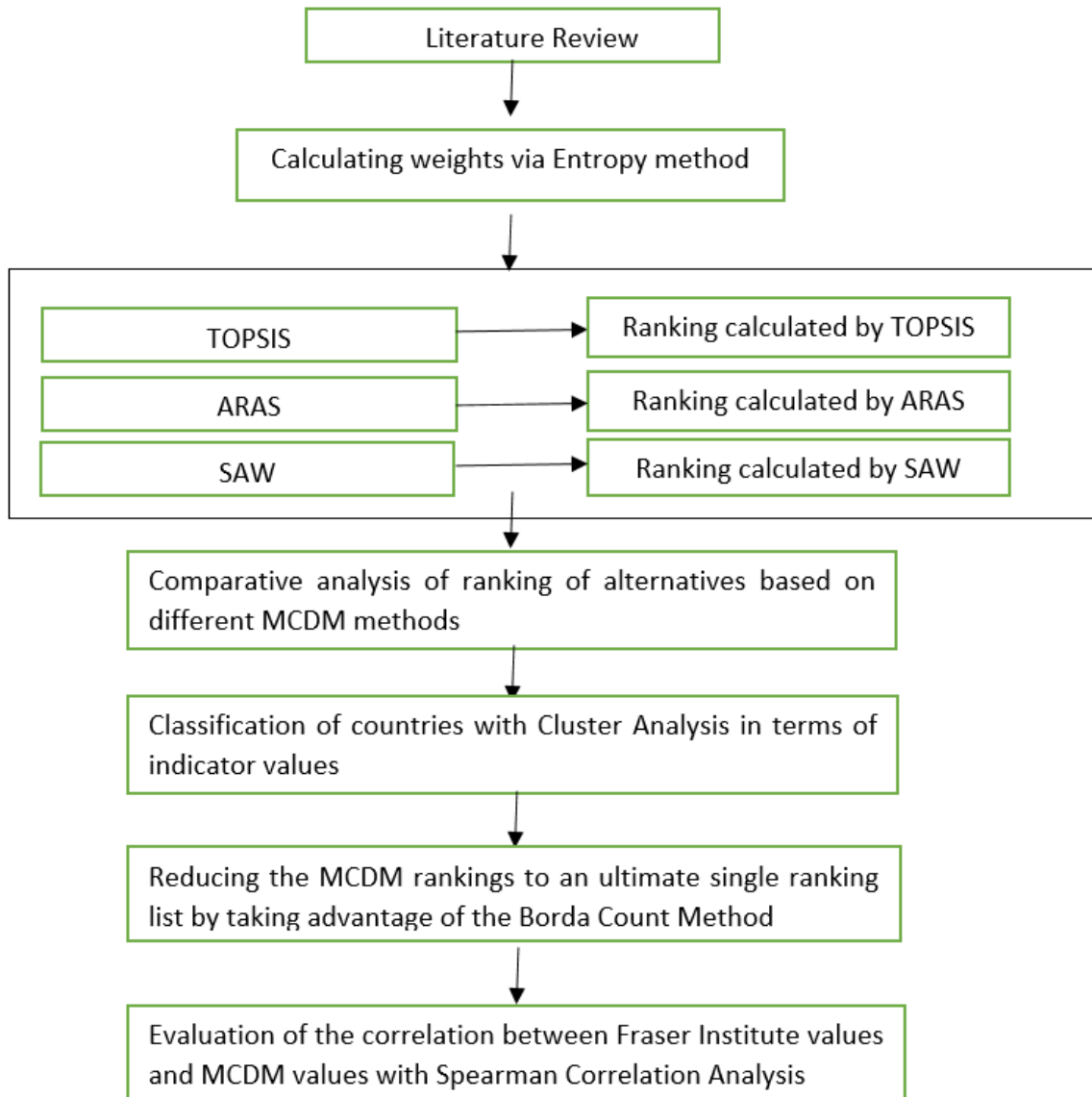
This research used The Fraser Institute's index assessment with five dimensions and 42 indicators that includes topics like government authority taxes, restrictions, obstacles, public expenditures, trust in the public, the sense of justice and trust felt by the society, and gender inequalities. Thus, it was aimed to contribute to the content in the literature by expanding the scope of the criteria evaluating the concept of economic freedom and to determine the most effective indicators on this concept. This was achieved with the Entropy method which has a completely objective mathematical calculation system by using the values of the raw data. In the Entropy method, it analyzes directly with secondary data and does not include subjective processes such as taking expert opinions and using them in evaluation. Therefore, these features highlight the objectivity of the method. Another aim was to compare the results of the studies in the literature with the results obtained from other studies.

The remaining of the article is formed as follows: In the second section, the methods are explained. The results are presented in the third section. The fourth section presents the discussion while the last section includes the conclusion.

Methods and Data

Each MCDM technique has its own set of advantages and disadvantages, and there is no consensus on which method is the most appropriate for tackling a particular kind of issue at this time (Altın, Tunca, and Ömürbek (2020); de Farias Aires & Ferreira, 2019; Dobrovolskiiene & Tamosiuniene, 2016). However, according to the results of the literature review, SAW and TOPSIS are the most commonly used MCDM approaches among all. (Broniewicz & Ogrodnik, 2020; de Farias Aires & Ferreira, 2019; Dobrovolskiiene et al., 2019; Podvezko, 2011) (Dobrovolskiiene & Pozniak, 2021). Also, the ARAS approach was included in the research because of its simplicity of application and the fact that it has been used often in comparable studies. A final list was attempted to be constructed using the Borda Count method.

The methodological framework of the study is presented in Figure 2.

Figure 2. Research framework

Entropy Method and Objective Weights

In the entropy method, a decision matrix is created with the quantitative values of the indicators and necessary action is taken on it (Kahraman, Abdulhamit, & Özevin, 2017). The estimation of the relative contrast intensities of the decision-making criteria is obtained With the concept of Entropy proposed by Shannon and Weaver (1949) (Zeleny, 2012).

The weight computation steps of the entropy approach are as follows (Ozkaya, Timor, & Erdin, 2021; Wang & Lee, 2009):

1st Step: Obtaining the Decision Matrix

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2nd Step: Computing the Normalized Decision Matrix

These indicators are normalized according to their utility or cost features so that the indicator values with different units can be evaluated together:

$$\begin{aligned} r_{ij} &= x_{ij}/\max_{ij}(i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n) \\ r_{ij} &= x_{ij}/\min_{ij}(i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n) \end{aligned} \quad (2)$$

i represents alternatives; *j* = criteria; *r_{ij}* = normalized values;
x_{ij} = benefit values of the *i*. alternative for *j*.

$$P_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}}; \forall_j \quad (3)$$

P_{ij} defines normalized values while *a* defines utility values.

3rd Step: Determining the entropy measure

$$E_j = -(\ln m)^{-1} \sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}]; \forall_j \quad (4)$$

k = entropy coefficient $\{(\ln(n))^{-1}\}$; *P_{ij}* = normalized values; *E_j* = entropy value

4th Step: Determining the (*d_j*) uncertainty value

$$d_j = 1 - E_j; \forall_j \quad (5)$$

5th Step: Determination of *w_j* weights expressing the relative importance of *j*

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall_j \quad (6)$$

The total value of these weights is equal to 1.

$$w_1 + w_2 + w_j + \cdots + w_n = 1 \quad (7)$$

Multi-Criteria decision making methods

In this section, the mathematical operations of the MCDM methods used are shown.

TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) Method

The method suggested by Hwang and Yoon (1981) tries to obtain the most ideal solution between the possible alternatives The method is commonly explained in five stages:

1st Step: Normalization of the decision matrix

The R matrix is built by employing the r_{ij} values computed in this stage:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m x_{kj}^2}}, i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n \quad (8)$$

2nd Step: Computing v_{ij} matrix using the v_{ij} -weighted normal values. w_j defines the weight of the jth criterion or indicator.

$$v_{ij} = w_j r_{ij}, \sum_{j=1}^n w_j = 1 \quad (9)$$

3rd Step: Positive (A^*) and negative (A^-) ideal solutions:

$$A^* = \left\{ \left(\max_i v_{ij} \mid j \in C_b \right), \left(\min_i v_{ij} \mid j \in C_c \right) \right\} = \{v_j^* \mid j = 1, 2, \dots, m\} \quad (10)$$

If the j is a benefit indicator,

$$v_j^+ = \max\{v_{ij}, i = 1, \dots, m\}, v_j^- = \min\{v_{ij}, i = 1, \dots, m\} \quad (12)$$

If the j is a cost indicator,

$$v_j^- = \max\{v_{ij}, i = 1, \dots, m\}, v_j^+ = \min\{v_{ij}, i = 1, \dots, m\} \quad (13)$$

4th Step 4: Calculation of deflections of all options from positive and negative solutions employing the m -dimensional Euclidean distance:

$$S_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^+)^2}, j = 1, 2, \dots, m \quad (14)$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^-)^2}, j = 1, 2, \dots, m \quad (15)$$

5th Step 5: Determination of relative proximities to the A^* . Then the relative closeness (RC_i) of the alternative defined as A_i to the ideal solution is obtained. Then these values are ordered from largest to smallest.

$$RC_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}, i = 1, \dots, m \quad (16)$$

SAW (Simple Additive Weighting)

The mathematical stages of the SAW method, which is preferred due to its simple calculation process related to other MCDM methods, are presented following (Ömürbek, Karaatli, & Cömert, 2016; Yeh, 2002):

1st Step: Normalization of decision matrix

The calculation process varies according to whether the criteria are benefit or cost criteria (Urmak, Çatal, & Karaatli, 2017):

$$r_{ij} = \begin{cases} \frac{x_{ij}}{\max X_{ij}} & i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n \text{ for benefit criteria} \\ \frac{\min X_{ij}}{x_{ij}} & i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n \text{ for cost criteria} \end{cases} \quad (17)$$

2nd Step: Computation of preference values (S_j)

$$S_j = \sum_{i=1}^m w_i r_{ij} \quad i = 1, \dots, m \quad (18)$$

$$S_j^{\%} = \frac{S_j}{\sum_{j=1}^n S_j} \quad (19)$$

When sorting the alternatives, the alternative with the largest $S_j\%$ is determined as the most proper option in the SAW ranking list.

ARAS (A New Additive Ratio Assessment)

The utility function values of the alternatives are compared with the utility function value of the optimal alternative (Sliogeriene, Turskis, & Streimikiene, 2013). The method has 4 processing stages (Zavadskas & Turskis, 2010).

1st Step. Creating decision matrix

2nd Step. Normalization

$$X_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^m x_{ij}}, \forall j = 1, 2, \dots, n \quad (20)$$

3rd Step. Creating the weighted normalized decision matrix (D')

$$D' = \hat{x}_{ij} = x_{ij}^* \times w_j \quad (21)$$

4th Step. In the last step of the ARAS approach, the optimality function value (S_i) of each alternative is determined.

$$S_i = \sum_{j=1}^n \hat{x}_{ij}, i = 0, 1, \dots, m \quad (22)$$

As the S_i value of the alternative increases, the efficiency of the alternative increases. The formulation of the (K_i) utility is given below.

$$K_i = \frac{S_i}{S_0}, i = 0, 1, \dots, m \quad (23)$$

The values are in the range of [0,1]. The alternative with the largest K_i value is the best.

K-means Clustering Algorithm

K-means cluster algorithm was described by MacQueen (1967) which tries to decide the cluster centers, ($c_1, \dots, c_k$), to reduce the amount of the squared distances (Distortion, D) of per input point (x_i) to its closest cluster centre (c_k), as displayed in Equation where d is some distance function. Generally, Euclidean distance is preferred as the d . The processes are presented below (Azadnia, Ghadimi, & Molani-Aghdam, 2011):

- Determine the K centre positions ($c_1, \dots, c_k$).
- Distribute all x_i to closest cluster centre c_k .
- All cluster center is recalculated to be the average of all x_i 's nearest to it.
- Compute $D = \sum_{i=1}^n [\min_{k=(1..k)} d(x_i, c_k)]^2$
- When the value of D converges, ($c_1, \dots, c_k$) is returned; otherwise, continue from Step 2.

Borda Count Method

The Borda Count Method is a reduction and data merging technique that aims to create a final ranking by considering the rankings of alternatives in different preference lists (Lamboray, 2007; Nuray & Can, 2006). In the method, zero points are assigned for the alternatives in the last row of the preference lists with n alternatives, and $(n-1)$ points are assigned for the alternatives in the top row. In calculating the Borda score of each alternative, the score assigned to the rank of the alternative in each list is multiplied by the weight of the relevant list, and finally the calculated values of the relevant alternative in each list are added. The alternatives

are ranked from high to low to obtain the final reduced composite ranking table (Lippman, 2017).

Normalization

In order to prevent the analysis results from being affected by extreme values, the values of each indicator are converted into a number between zero and 1 using the formula $(X_{max} - X_i)/(X_{max} - X_{min})$. X_{max} is the largest value of an indicator while X_{min} is the smallest and X_i is the converted observation. While raw values are used in the Entropy decision matrix, in other MCDM methods, the decision matrix is created with the values obtained from this normalization. The limitations arising from the Entropy method's inability to use negative data and the nature of the logarithmic function are solved by the normalization process.

Data

The index used in practice consists of 42 indicators and five basic dimensions such as the size of government, the legal system and security of property rights, sound money, freedom of international trade, and regulation. The index data is updated every two years. The data used in this study are 2018 data. The data was collected from third party references, such as the International Country Risk Guide, the Global Competitiveness Report, and the World Bank's Doing Business project by the Institute. Some of the basic evaluations about these five dimensions are as follows (Institute, 2021).

- a. **Size of Government:** While government spending, taxation, and government-controlled admission costs rise in a country, individual preferences are replaced by government decision-making, and thus economic freedom decreases.
- b. **Legal System and Property Rights:** The security of life and legally earned property of individuals is both an important feature of economic freedom and the primary duty of the state.
- c. **Sound Money:** Inflation devalues the worth of legally earned wages and savings. Sound money is accordingly needed to protect property rights. When inflation is both high and volatile, it becomes challenging for individuals to make decisions for the future and thus to use their economic freedom efficiently.
- d. **Freedom to Trade Internationally:** Freedom of trade, defined in its most comprehensive meaning as activities such as buying, selling, contracting, etc., causes a decrease in economic freedom and a restriction on investments and capital when it does not involve businesses and individuals in other countries.
- e. **Regulation:** Not only can governments implement a number of tools to restrict global freedom of trade, they can also impose heavy regulations that control the right to barter, get loans, hire or work, or freely control your business.
- f. **Gender Legal Rights Adjustment:** The index includes an indicator for gender inequality to consider the fact that in many countries women do not have legally granted equal level of economic freedom as men.

Results

According to the results of the Entropy approach, the most important dimension is freedom to trade internationally with a value of 33.81%, while the following dimensions are regulation (24.19%); sound money (24%); size of government (12.6%); legal system and property rights (5.4%). Table 2 presents the entropy weights of all indicators in descending order.

Table 2. Entropy Weights of the Economic Freedom Index indicators

Indicators	Definitions	wj	Indicators	Definitions	wj
4Ai	Revenue from trade taxes (% of trade sector)	0.10875	2D	Military interference in rule of law and politics	0.01064
3B	Standard deviation of inflation	0.10628	2H	Reliability of police	0.01032
3C	Inflation: Most recent year	0.09246	1E	State ownership of assets	0.00994
3D	Freedom to own foreign currency bank accounts	0.08228	5Cvi	Tax compliance	0.00871
4Aiii	Standard deviation of tariff rates	0.06689	5Biv	Hours Regulations	0.00867
4Dii	Capital controls	0.05897	5Biii	Centralized collective bargaining	0.00837
1B	Transfers and subsidies	0.04183	1A	Government consumption	0.00826
4Aii	Mean tariff rate	0.04182	5Bvi	Conscription	0.00746
3A	Money growth	0.03383	2F	Legal enforcement of contracts	0.00688
1C	Government investment	0.03145	2A	Judicial independence	0.00681
4Diii	Freedom of foreigners to visit	0.02924	2E	Integrity of the legal system	0.00619
5Bv	Mandated cost of worker dismissal	0.02849	2B	Impartial courts	0.00592
4Di	Financial Openness	0.02614	4Bii	Compliance costs of importing and exporting	0.00366
1Di	Top marginal income tax rate	0.02233	5Aiii	Interest rate controls/negative real interest rates)	0.00283
5Bi	Hiring regulations and minimum wage	0.02153	4Bi	Non-tariff trade barriers	0.00268
5Ai	Ownership of banks	0.01855	5Cv	Licensing restrictions	0.00261
5Civ	Impartial Public Administration	0.01788	2G	Regulatory restrictions on the sale of real property	0.00257
5Ci	Administrative requirements	0.01640	2I	Gender Legal Rights Adjustment	0.00252
1Dii	Top marginal income and payroll tax rate	0.01220	2C	Protection of property rights	0.00250
5Cii	Regulatory Burden	0.01193	5Aii	Private sector credit	0.00232
5Bii	Hiring and firing regulations	0.01074	5Ciii	Starting a business	0.00014

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

Accordingly, the indicator with the greatest relative weight is the revenue from trade taxes (percentage of the trade sector) (1,088%). This is followed by Standard deviation of inflation creation (1.063%), inflation: most recent year (0.925%), freedom to own foreign currency bank accounts (0.823%), standard deviation of tariff rates (0.667%), capital controls (0.59%), transfers and subsidies (0.42%), mean tariff rate (0.42%), money growth (0.34%), government investment (0.32%), freedom of foreigners to visit (0.2924%) and mandated cost of worker dismissal (0.2849%).

Table 3. Relative Preference Values ($S_j\%$) and SAW Analysis Ranking

Countries	Relative Values ($S_j\%$)	Countries	Relative Values ($S_j\%$)
Hong Kong SAR, China	0.040732	Israel	0.024996
Singapore	0.039570	Norway	0.024968
Ireland	0.033923	Belgium	0.024962
Australia	0.033047	Malaysia	0.024340
Switzerland	0.031538	Sweden	0.024218
Canada	0.030073	Hungary	0.023951
United States	0.030062	Italy	0.023379
Japan	0.029420	Poland	0.022427
United Kingdom	0.029217	France	0.022245
Germany	0.029216	Mexico	0.020754
Denmark	0.028486	United Arab Emirates	0.019503
Netherlands	0.028374	Indonesia	0.019035
Spain	0.028326	South Africa	0.018458
Czech Republic	0.028293	Russian Federation	0.017356
Austria	0.028135	Greece	0.016729
Finland	0.028050	Thailand	0.015855
Iceland	0.027779	India	0.015148
Slovak Republic	0.026772	Turkey	0.014522
Korea, Rep.	0.026019	Brazil	0.013125
Portugal	0.026017	China	0.010980

According to the results of the SAW approach in Table 3, Hong Kong has the largest value, while Singapore, Ireland, Australia, Switzerland and Canada are following it respectively. On the other hand, the five countries with the poorest scores are China, Brazil, Turkey, India, and Thailand respectively.

Table 4 presents the ideal (S_i^*), negative ideal (S_i^-), and relative closeness to the ideal solution (C_i^*) values determined by TOPSIS method. The country ranking list obtained through the TOPSIS method using the Index of Economic Freedom indicators is shown in Table 4. Hong Kong is at the top of the ranking, while the other top five countries are Singapore, Switzerland, the USA and Australia, respectively. Greece, Brazil, China, India and Turkey are at the bottom of the list.

Table 4. TOPSIS Ranking of Countries In Terms of the Economic Freedom Index Indicators

Countries	S_i^*	S_i^-	C_i^*	Countries	S_i^*	S_i^-	C_i^*
Hong Kong SAR, China	0,087	0,112	0,563	Belgium	0,138	0,029	0,172
Singapore	0,124	0,071	0,366	Malaysia	0,135	0,027	0,167
Switzerland	0,127	0,060	0,322	Portugal	0,135	0,026	0,162
United States	0,127	0,059	0,318	Norway	0,136	0,026	0,160

Australia	0,129	0,060	0,317	Italy	0,136	0,025	0,157
Ireland	0,134	0,045	0,249	France	0,136	0,025	0,156
Canada	0,130	0,041	0,240	Sweden	0,137	0,025	0,155
United Kingdom	0,131	0,037	0,222	Hungary	0,138	0,024	0,151
Denmark	0,131	0,037	0,219	Poland	0,136	0,024	0,147
Germany				United Arab			
	0,131	0,036	0,217	Emirates	0,139	0,024	0,147
Netherlands	0,138	0,038	0,214	Indonesia	0,138	0,023	0,143
Japan	0,133	0,034	0,206	Thailand	0,140	0,023	0,142
Austria	0,133	0,033	0,198	Mexico	0,138	0,023	0,141
Iceland	0,135	0,033	0,197	Russian Federation	0,138	0,022	0,136
Finland	0,133	0,032	0,195	South Africa	0,140	0,020	0,123
Slovak Republic	0,134	0,032	0,192	Greece	0,138	0,019	0,123
Czech Republic	0,136	0,031	0,187	Brazil	0,141	0,018	0,114
Spain	0,134	0,031	0,186	China	0,139	0,016	0,105
Israel	0,134	0,030	0,185	India	0,141	0,016	0,104
Korea, Rep.	0,134	0,030	0,182	Turkey	0,143	0,012	0,079

In Table 5, priority values (Si) and benefit values (Ki) obtained from the ARAS method are presented. As seen in the ranking, Singapore is at the top, while China is the last. According to the results of the analysis with economic freedom indicators employing the ARAS, the five countries at the top of the list are Singapore, Hong Kong SAR (China), Australia, Switzerland and Ireland, respectively. The countries at the bottom of the ranking are South Africa, Turkey, India, Brazil and China.

Table 5. ARAS Optimality Function Values and Country Rankings

Optimal Value: 0.19714	Si	Ki	% Ki	ARAS Method Ranking (% Ki)	
Countries					
Australia	0.04789	0.2429	24.29	Singapore	69.45
Austria	0.02367	0.1201	12.01	Hong Kong SAR, China	25.01
Belgium	0.02128	0.1079	10.79	Australia	24.29
Brazil	0.01104	0.056	5.60	Switzerland	15.74
Canada	0.02602	0.132	13.20	Ireland	15.15
China	0.01085	0.055	5.50	Denmark	14.19
Czech Republic	0.02287	0.116	11.60	United States	13.45
Denmark	0.02797	0.1419	14.19	Canada	13.20
Finland	0.02436	0.1236	12.36	United Kingdom	12.95
France	0.01866	0.0947	9.47	Japan	12.93
Germany	0.02456	0.1246	12.46	Germany	12.46
Greece	0.01547	0.0785	7.85	Netherlands	12.38
Hong Kong SAR, China	0.0493	0.2501	25.01	Finland	12.36
Hungary	0.02046	0.1038	10.38	Austria	12.01
Iceland	0.02185	0.1108	11.08	Czech Republic	11.60
India	0.01218	0.0618	6.18	Spain	11.17
Indonesia	0.01843	0.0935	9.35	Iceland	11.08
Ireland	0.02986	0.1515	15.15	Korea, Rep.	11.04
Israel	0.02137	0.1084	10.84	Israel	10.84
Italy	0.02074	0.1052	10.52	Slovak Republic	10.79
Japan	0.0255	0.1293	12.93	Belgium	10.79
Korea, Rep.	0.02177	0.1104	11.04	Portugal	10.60
Malaysia	0.02072	0.1051	10.51	Italy	10.52

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

Mexico	0.01849	0.0938	9.38	Norway	10.52
Netherlands	0.0244	0.1238	12.38	Malaysia	10.51
Norway	0.02073	0.1052	10.52	Hungary	10.38
Poland	0.01749	0.0887	8.87	Sweden	10.13
Portugal	0.02089	0.106	10.60	France	9.47
Russian Federation	0.01536	0.0779	7.79	Mexico	9.38
Singapore	0.13691	0.6945	69.45	Indonesia	9.35
Slovak Republic	0.02128	0.1079	10.79	Poland	8.87
South Africa	0.01505	0.0763	7.63	United Arab Emirates	8.81
Spain	0.02202	0.1117	11.17	Thailand	8.35
Sweden	0.01998	0.1013	10.13	Greece	7.85
Switzerland	0.03102	0.1574	15.74	Russian Federation	7.79
Thailand	0.01646	0.0835	8.35	South Africa	7.63
Turkey	0.0137	0.0695	6.95	Turkey	6.95
United Arab Emirates	0.01737	0.0881	8.81	India	6.18
United Kingdom	0.02553	0.1295	12.95	Brazil	5.60
United States	0.02651	0.1345	13.45	China	5.50

The dendrogram of the countries, was obtained with the hierarchical clustering approach in the SPSS program, is presented in Figure 3.

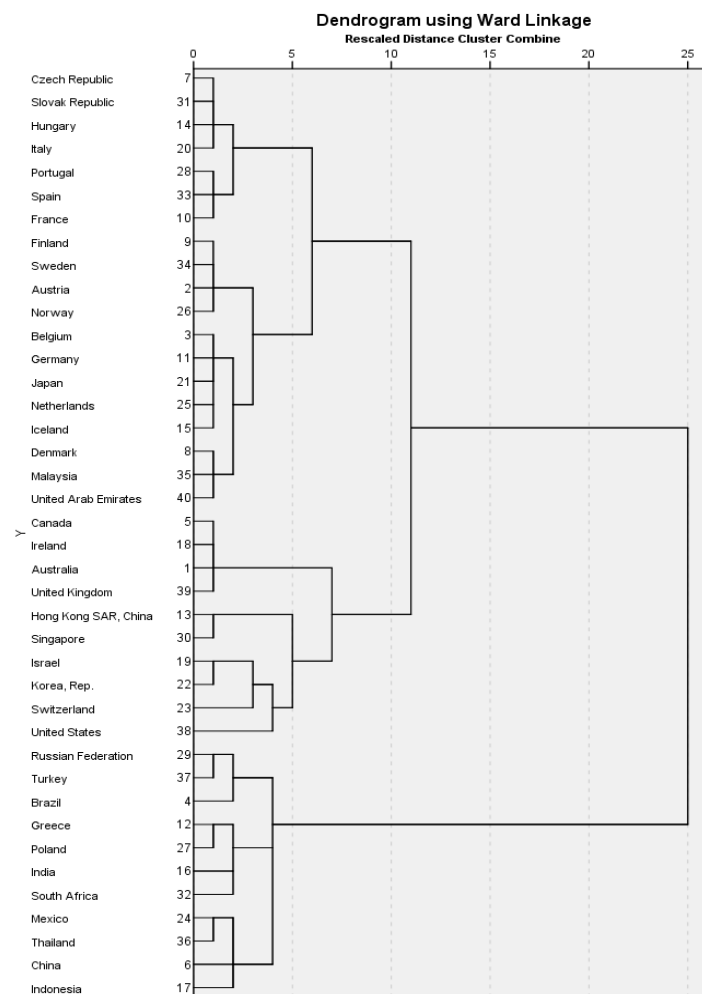

Figure 3. Dendrogram obtained in the study

When the results obtained by the Multi-Criteria Decision Making methods were evaluated, it was seen that the countries concentrated in three groups according to their scores: 30 and above, between 10-20 and less than 10. After taking these findings and the dendrogram into consideration, it was determined that the number of clusters in hierarchical clustering analysis would be three. Thus, it was desired to understand whether there is a consistency between the clusters formed in the cluster analysis and the scores obtained from the Borda Count method. Cluster memberships obtained from the k-means cluster method are shown in Table 6. A common ranking was created from the lists gotten from TOPSIS, ARAS and SAW methods using the Borda Count Method. The importance weights of all methods in the Borda calculations were evaluated equally.

In Figure 3, a screenshot showing the Excel application of the Borda method is presented in order to explain the score calculation and country ranking process of the Borda method.

	A	B	C	D	E	F	G
1		Weights	0,333	0,333	0,333		
2	Position	Points	ARAS	TOPSIS	SAW	Countries	Total Points
3	1	40	Singapore	Hong Kong SAR, China	Hong Kong SAR, China	Australia	37
4	2	39	Hong Kong SAR, China	Singapore	Singapore	Canada	34
5	3	38	Australia	Switzerland	Ireland	Denmark	32,33
6	4	37	Switzerland	United States	Australia	Hong Kong SAR, China	39,67
7	5	36	Ireland	Australia	Switzerland	Ireland	36,33
8	6	35	Denmark	Ireland	Canada	Israel	21,33
9	7	34	United States	Canada	United States	Korea, Rep.	22
10	8	33	Canada	United Kingdom	Japan	Singapore	39,33
11	9	32	United Kingdom	Denmark	United Kingdom	Switzerland	37
12	10	31	Japan	Germany	Germany	United Kingdom	32,33
13	11	30	Germany	Netherlands	Denmark	United States	35
14	12	29	Netherlands	Japan	Netherlands	Brazil	2,67
15	13	28	Finland	Austria	Spain	China	1,67
16	14	27	Austria	Iceland	Czech Republic	Greece	6
17	15	26	Czech Republic	Finland	Austria	India	3
18	16	25	Spain	Slovak Republic	Finland	Indonesia	10
19	17	24	Iceland	Czech Republic	Iceland	Mexico	10,33
20	18	23	Korea, Rep.	Spain	Slovak Republic	Poland	11,67
21	19	22	Israel	Israel	Korea, Rep.	Russian Federation	6,67
22	20	21	Slovak Republic	Korea, Rep.	Portugal	South Africa	6,33
23	21	20	Belgium	Belgium	Israel	Thailand	7,33
24	22	19	Portugal	Malaysia	Norway	Turkey	2,67
25	23	18	Italy	Portugal	Belgium	Austria	27
26	24	17	Norway	Norway	Malaysia	Belgium	19,33
27	25	16	Malaysia	Italy	Sweden	Czech Republic	25,67
28	26	15	Hungary	France	Hungary	Finland	26,33
29	27	14	Sweden	Sweden	Italy	France	13,33
30	28	13	France	Hungary	Poland	Germany	30,67
31	29	12	Mexico	Poland	France	Hungary	14,33
32	30	11	Indonesia	United Arab Emirates	Mexico	Iceland	25
33	31	10	Poland	Indonesia	United Arab Emirates	Italy	16
34	32	9	United Arab Emirates	Thailand	Indonesia	Japan	31
35	33	8	Thailand	Mexico	South Africa	Malaysia	17,33
36	34	7	Greece	Russian Federation	Russian Federation	Netherlands	29,33
37	35	6	Russian Federation	South Africa	Greece	Norway	17,67
38	36	5	South Africa	Greece	Thailand	Portugal	19,33
39	37	4	Turkey	Brazil	India	Slovak Republic	23
40	38	3	India	China	Turkey	Spain	25,33
41	39	2	Brazil	India	Brazil	Sweden	14,67
42	40	1	China	Turkey	China	United Arab Emirates	10

Figure 3. Borda method Excel application

Borda method was applied with Excel office program. Since 40 countries are evaluated in the study, there are 40 positions. In the Borda method, the importance weights of the 3 MCDM methods were determined equally as there is no significant superiority of one over the other. In the rankings obtained from the MCDM methods, the country with the best score is multiplied by a value equal to the total number of countries. The country in the last place is also considered as the country with the worst score, so it is multiplied by 1. The values that need to be multiplied according to the position for other countries are shown in figure 3. As an example, the Borda calculation formula applied for Australia is as follows.

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

For cell G3;

=SUMPRODUCT(\$B\$3:\$B\$42*(\$C\$3:\$E\$42=F3)*\$C\$1:\$E\$1)

After this formula is applied to cell G3, it is copied by dragging it up to cell G42 and the final Borda score of each country is calculated

Table 6. Clusters and Borda Scores

Countries	Cluster	Distance	Borda Scores
Australia	1	1.404	37.00
Canada	1	1.235	34.00
Denmark	1	1.413	32.33
Hong Kong SAR, China	1	1.527	39.67
Ireland	1	1.306	36.33
Israel	1	1.493	21.33
Korea, Rep.	1	1.342	22.00
Singapore	1	1.779	39.33
Switzerland	1	1.877	37.00
United Kingdom	1	1.221	32.33
United States	1	2.159	35.00
Brazil	2	1.856	2.67
China	2	1.589	1.67
Greece	2	1.388	6.00
India	2	1.486	3.00
Indonesia	2	1.657	10.00
Mexico	2	1.034	10.33
Poland	2	1.482	11.67
Russian Federation	2	1.466	6.67
South Africa	2	1.572	6.33
Thailand	2	1.317	7.33
Turkey	2	1.436	2.67
Austria	3	1.057	27.00
Belgium	3	0.961	19.33
Czech Republic	3	1.059	25.67
Finland	3	1.259	26.33
France	3	1.172	13.33
Germany	3	0.932	30.67
Hungary	3	1.261	14.33
Iceland	3	1.313	25.00
Italy	3	1.368	16.00
Japan	3	0.972	31.00
Malaysia	3	1.257	17.33
Netherlands	3	1.150	29.33
Norway	3	1.530	17.67
Portugal	3	1.116	19.33
Slovak Republic	3	1.410	23.00
Spain	3	0.871	25.33
Sweden	3	0.860	14.67
United Arab Emirates	3	1.419	10.00

When the findings are compared, all nations, with the exception of Israel, the Republic of Korea, and the United Arab Emirates, demonstrate consistency in terms of Borda scores and hierarchical clustering results.

Table 7. Economic Freedom Index and Borda Count Method Scores

Countries	Economic Freedom Index Scores (out of 10)	Borda Scores (out of 40)
Australia	8.23	37.00
Austria	7.80	27.00
Belgium	7.56	19.33
Brazil	6.56	2.67
Canada	8.17	34
China	6.21	1.67
Czech Republic	7.81	25.67
Denmark	8.1	32.33
Finland	7.76	26.33
France	7.4	13.33
Germany	7.85	30.67
Greece	6.71	6
Hong Kong SAR, China	8.94	39.67
Hungary	7.44	14.33
Iceland	7.71	25
India	6.56	3
Indonesia	7.39	10
Ireland	8.13	36.33
Israel	7.62	21.33
Italy	7.51	16
Japan	7.88	31
Korea, Rep.	7.69	22
Malaysia	7.58	17.33
Mexico	7.21	10.33
Netherlands	7.82	29.33
Norway	7.6	17.67
Poland	7.04	11.67
Portugal	7.6	19.33
Russian Federation	6.74	6.67
Singapore	8.65	39.33
Slovak Republic	7.63	23
South Africa	6.73	6.33
Spain	7.73	25.33
Sweden	7.58	14.67
Switzerland	8.43	37
Thailand	6.75	7.33
Turkey	6.62	2.67
United Arab Emirates	7.05	10
United Kingdom	8.08	32.33
United States	8.22	35

Finally, Spearman correlation analysis, which is the non-parametric version of Pearson correlation analysis, was evaluated to see if there was a correlation between the indicated index and the Borda ranking obtained from the final ranking lists of MCDM methods. Table 7

Country Comparisons on the Concept of Economic Freedom: A Multi-Criteria Decision-Making Approach

shows the Economic Freedom Index and Borda Count Method scores of the countries in the relevant rankings.

Table 8. Spearman Correlation Analysis Outputs

		Correlations		
			EC_Index_Scores	Borda_Scores
Spearman's rho	EC_Index_Scores	Correlation	1.000	.995**
		Coefficient		
		Sig. (2-tailed)	.	.000
		N	40	40
	Borda_Scores	Correlation	.995**	1.000
		Coefficient		
Sig. (2-tailed)		.000	.	
	N	40	40	

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Table 8 presents the Spearman rank correlation coefficients obtained from the Spearman Correlation analysis. In the correlation analysis at 0.01 significance level, it is seen that the correlation between the two rankings is significant. The Spearman's rho coefficient value of the correlation between the Borda ranking and the Economic Freedom Index is 0.995. According to these results, there is a near-perfect positive correlation between these two rankings, as there is a Spearman's rho coefficient value above 0.90.

Discussion

The literature review shows that the economic freedom issue had not been addressed via the use of a multidimensional index and Multi-Criteria Decision Making methodologies together, and so this study aimed to fill that gap. As can be seen in the literature review section of the study, studies generally tried to evaluate with descriptive statistics. Also, rather of focusing on the correlation between a single concept as in the previous studies mentioned in the introduction section, this research use an index assessment with five dimensions and 42 indicators that includes topics like government authority taxes, restrictions, obstacles, public expenditures, trust in the public, the sense of justice and trust felt by the society, and gender inequalities. Thus, it was aimed to contribute to the content in the literature by expanding the scope of the criteria evaluating the concept of economic freedom.

The results of the study have a significant degree of consistency and there is no subjective effect in any part of the application phase, including weighting of the methods. The rankings and Borda scores obtained from the methods are also quite consistent with the scores of the Fraser Institute.

Conclusion

The study, 40 countries which are mostly in Europe, made an evaluation with MCDM methods in five main dimensions with 42 indicators in terms of economic freedom. The Fraser Institute's Economic Freedom Index has 42 sub-indicators including the government's authority level over the system, legal security on life and property, the status of nations in terms of freedom to trade, the attitudes of governments in legal regulations and monetary policy. In a country

that has unsatisfactory values in terms of economic freedom criteria, it can be said that it is quite challenging to ensure productivity, development, economic growth, foreign investor attractiveness, social justice and stability in social and income distribution, and sustainability. The study used a combined MCDM proposal was made that allows objective evaluation. The obtained clusters and the MCDM results are quite consistent each other.

According to the entropy analysis, trade taxes, inflation and volatility, foreign currency and account restrictions, and tariff rates are the most significant determinants on the idea of economic freedom among the 42 variables examined. Based on these results, governments and decision makers of countries with low scores in the analysis need to provide an environment of stability, confidence and facilitation to their citizens and foreign investors in terms of trade taxes, inflation and account controls. In addition, when the results obtained by the Borda Count and the clustering method are evaluated together, countries with satisfactory indicator values in terms of per capita income, protection of human rights, independence of the judiciary, trust in the public are in the same group in the clustering, while they are at the top of the list in the Borda ranking. To improve their own society, nations at the bottom of the list might draw inspiration from the policies of countries that are leading and have high scores on these issues.

When the study is evaluated in terms of its social implications, the results show that individuals, groups, non-governmental organizations and institutes should encourage decision makers and policymakers to take new steps in terms of taxes, inflation policies, account controls, and making decisions in favor of more freedom. It is seen that the nations at the bottom of the lists have very poor scores on gender inequality, judicial independence, public confidence in the police, and the rights of working people. These societies should be given a greater voice in these matters and that work to improve their existing condition.

Hong Kong and Singapore are in the first two places of the Fraser Institute Index rankings, and it shows quite consistency with this study. When the MCDM rankings, the cluster analysis result and Spearman correlation values are evaluated together, it is seen that the methods work successfully in an integrated manner and produce consistent and significant results. There are also countries with equal scores, such as Denmark and the United Kingdom, and Portugal and Belgium in the MCDM rankings. These countries also have very close scores in the ranking of the Fraser Institute evaluation.

The countries with the highest income per capita such as Hong Kong, Singapore, Switzerland, Australia, United States, Canada, Ireland, Denmark, United Kingdom, Japan, Germany and Netherlands are also at the top of the economic freedom ranking. On the other hand, countries with low per capita income such as Poland, Thailand, Russian Federation, South Africa, Greece, Turkey, Brazil, India and China are at the bottom of the economic freedom ranking. They are more dependent on domestic investors and public investments than foreign investors. According to the indicator values, it is seen that these countries have more difficulties in terms of state control and freedom felt by citizens, judicial independence, nepotism, taxes and regulations. Although Hong Kong continues to rank high, the interventions of the Chinese government in recent years have negatively affected the country in terms of increasing insecurity of property rights and weakening the rule of law, which is sub-indicators of the dimension of Legal System and Property Rights.

According to the results of the study, it is seen that countries with better ranking in terms of economic freedom have more investment attractiveness, faster economic growth and higher income levels than other countries. When considering the 2018 data, the average GDP per capita in the top ranking countries from the analysis results of the study is \$44,198, while it is \$5,754 for the countries in the lower ranks (PPP constant 2017, international). The median income of the poorest 10% of the top ten countries is \$12,293, while the average income for the bottom ten countries is \$1,558 (PPP constant 2017, international). Another interesting statistic is that the average income of the poorest 10% in the most economically free countries is more than double the average per capita income in the least free countries. 1.7% of the population of the ten top-ranked countries live in extreme poverty (US\$1.90 a day), while in the ten lowest-ranked countries it is 31.5%. When the statistical values of life expectancy of these best and worst ranked countries are compared, there is a significant difference between 80.3 years and 65.6 years on average.

Singapore ranks high between free-market economy and economically free countries. The foundations of the country's economic resilience and competitiveness have been laid by the strong protection of property rights and the effective implementation of anti-corruption laws. Good public services are provided by effective and efficient government policies and low tax rates. Sustainability and growth of business activities are encouraged through a flexible and transparent regulatory environment. It has been continuously increasing its productivity for a long time with its adaptation to global trade and the opportunities it provides to investors and the existence of a competitive financial sector. Despite these economic successes, there are also a few criticisms directed at Singapore. While the primary actor in Singapore's economic transformation is the private sector, the government is very closely intertwined with some aspects of its citizens' economic lives. For example, the Central Provident Fund (government statutory body) has long controlled and administered public housing, health and many programs. Public debt is over 100 per cent of GDP.

When the rankings are evaluated, the Russian Federation, South Africa, Greece, Turkey, Brazil, India and China are generally at the end of the lists in all analyses. The people of these countries, which represent more than one third of the world's population, have major problems with intellectual and economic freedoms. The governments in these countries have a tendency to control and manage all of the major investments that affect the living spaces of individuals. Political powers have been held by the same people or parties for a long time. Issues such as corruption, favoritism, distrust of justice and judiciary, high taxes, the abundance of bureaucratic processes, incentives and concessions made to those close to power, high public expenditures, income inequality, low wages, volatility in prices, market controls, pressure on the private sector, lack of transparency in the management cause these countries to receive low scores in general.

The last countries generally need new action plans in terms of indicators such as GDP per capita, real GDP growth, average monthly net income, unemployment and female labor force participation. There is a need for these governments to create a more attractive environment for both domestic and foreign investors with policies that emphasize more inclusive and more autonomous governance approaches regarding commercial and individual freedoms. These countries come to the fore with their more rigid and authoritarian structures. The research additionally evaluates data on gender discrimination and women's employment. It is obvious that making efficient use of human resources and increasing individual freedom areas also

paves the way for the economic development of countries. Respecting all individuals and providing an opportunity to create added value is a requirement for sustainable development.

It is essential for governments to provide an environment where individuals can freely express their thoughts and feel safe in every field for the economic freedom of their countries. It has been stated that positive developments related to economic freedom have positive gains in terms of material, as well as the behaviors of states to free individuals and institutions in terms of economic and legal policies can affect some intangible or cultural issues (Berggren & Nilsson, 2020). Therefore, it should be aimed to establish a structure that supports a reliable and independent legal system and an independent monetary policy institution and to strengthen the free market economy in countries that aim to create both economic growth and stronger trust and tolerance in the society. In future studies, the other MCDM methods can be employed in the analysis of these indicators and their results can be compared with this study.

Reference

- Altın, F. G., Tunca, M. Z., & Ömürbek, N. (2020). Entropi Temelli SAW ve ARAS Yöntemleri ile Nato Ülkeleri Askeri Güçlerinin Sıralanması. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 731-753.
- Azadnia, A. H., Ghadimi, P., & Molani-Aghdam, M. (2011). A hybrid model of data mining and MCDM methods for estimating customer lifetime value. Paper presented at the The 41st International Conference on Computers and Industrial Engineering (CIE41), Los Angeles, United States of America, 23-26 2011.
- Balcerzak, A. P., & Pietrzak, M. B. (2016). Application of TOPSIS method for analysis of sustainable development in European Union countries: Institute of Economic Research Working Papers.
- Berggren, N., & Nilsson, T. (2020). Economic freedom as a driver of trust and tolerance. *Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report*.
- Boyaç, A. Ç. (2021). Which OECD Countries Are Advantageous in Fight Against COVID-19? *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi*, 37(1), 137-148.
- Çakır, S. (2017). Measuring logistics performance of OECD countries via fuzzy linear regression. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 24(3-4), 177-186.
- Dehdasht, G., Ferwati, M. S., Zin, R. M., & Abidin, N. Z. (2020). A hybrid approach using entropy and TOPSIS to select key drivers for a successful and sustainable lean construction implementation. *PloS one*, 15(2), e0228746.
- Gök-Kısa, A. C., Çelik, P., & Peker, İ. (2021). Performance evaluation of privatized ports by entropy based TOPSIS and ARAS approach. *Benchmarking: An International Journal*.
- Hwang, C.-L., & Yoon, K. (1981). *Methods for multiple attribute decision making Multiple attribute decision making* (pp. 58-191): Springer.
- Kahraman, Ç., Abdulhamit, E., & Özevin, O. (2017). Futbol Takımlarının Finansal Ve Sportif Etkinliklerinin Entropi ve TOPSIS Yöntemiyle Analiz Edilmesi: Avrupa'nın 5 Büyük Ligi ve Süper Lig Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(1), 199-222.
- Lamboray, C. (2007). A comparison between the prudent order and the ranking obtained with Borda's, Copeland's, Slater's and Kemeny's rules. *Mathematical Social Sciences*, 54(1), 1-16.
- Lippman, D. (2017). *Math in society: David Lippman*.
- MacQueen, J. (1967). Some methods for classification and analysis of multivariate observations. Paper presented at the Proceedings of the fifth Berkeley symposium on mathematical statistics and probability.
- Mehmet, E., & Kurt, H. S. (2019). Comparison of macroeconomic performances of Sub-Saharan African countries with TOPSIS method. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(3), 547-555.
- Nuray, R., & Can, F. (2006). Automatic ranking of information retrieval systems using data fusion. *Information processing & management*, 42(3), 595-614.

- Ömürbek, N., Karaatli, M., & Cömert, H. G. (2016). AHP-SAW ve AHP-ELECTRE Yöntemleri ile Yapı Denetim Firmalarının Değerlendirmesi. *Journal of Administrative Sciences/Yonetim Bilimleri Dergisi*, 14(27).
- Orhan, M. (2020). Avrupa Birliği ülkeleri ile Avrupa Birliği üyeliğine aday olan ülkelerin makroekonomik performanslarının Aras yöntemi ile kıyaslanması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(1), 115-129.
- Orhan, M., & Aytakin, M. (2020). Comparing the R&D Performance of Turkey And Last Members Countries of EU Using Critic Weighted MAUT and SAW Methods. *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(1), 754.
- Ozkaya, G., Timor, M., & Erdin, C. (2021). Science, Technology and Innovation Policy Indicators and Comparisons of Countries through a Hybrid Model of Data Mining and MCDM Methods. *Sustainability*, 13(2), 694.
- Pathak, V., & Garg, D. (2019). Analyzing problems and optimization of supply chain in different industries using SAW and TOPSIS methods. Paper presented at the IOP Conference Series: Materials Science and Engineering.
- Pekkaya, M., & Dökmen, G. (2019). OECD ÜLKELERİ KAMU SAĞLIK HARCAMALARININ ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(4), 923-950.
- Poledníková, E. (2014). Comparing regions ranking by MCDM methods: the case of visegrad countries. *Wseas transactions on business and economics*, 11(1), 496-507.
- Radović, D., Stević, Ž., Pamučar, D., Zavadskas, E. K., Badi, I., Antuchevičiene, J., & Turskis, Z. (2018). Measuring performance in transportation companies in developing countries: a novel rough ARAS model. *Symmetry*, 10(10), 434.
- Roszkowska, E., & Filipowicz-Chomko, M. (2020). Measuring sustainable development in the education area using multi-criteria methods: a case study. *Central European Journal of Operations Research*, 28(4), 1219-1241.
- Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). *A mathematical model of communication*. Urbana, IL: University of Illinois Press, 11.
- Sliogeriene, J., Turskis, Z., & Streimikiene, D. (2013). Analysis and choice of energy generation technologies: The multiple criteria assessment on the case study of Lithuania. *Energy Procedia*, 32, 11-20.
- Soltanpanah, H., Farughi, H., & Golabi, M. (2010). Utilization and comparison of multi attribute decision techniques to rank countries upon human development rate. *International Research Journal of Finance and Economics*, 60, 175-188.
- Stanujkic, M., Stanujkic, D., Karabasevic, D., Sava, C., & Popovic, G. (2020). Comparison Of Tourism Potentials Using Preference Selection Index Method. *QUAESTUS Multidiscip. Res. J*, 177-187.
- Vavrek, R., & Ardielli, E. (2018). TOPSIS as Evaluation Tool of eGovernment Development in EU Member States. Paper presented at the Proceedings of the 5th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM.

- Wang, T.-C., & Lee, H.-D. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert systems with applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wu, S., Fu, Y., Shen, H., & Liu, F. (2018). Using ranked weights and Shannon entropy to modify regional sustainable society index. *Sustainable cities and society*, 41, 443-448.
- Yeh, C. H. (2002). A problem-based selection of multi-attribute decision-making methods. *International Transactions in Operational Research*, 9(2), 169-181.
- Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). A new additive ratio assessment (ARAS) method in multicriteria decision-making. *Technological and Economic Development of Economy*, 16(2), 159-172.
- Zeleny, M. (2012). *Multiple criteria decision making Kyoto 1975* (Vol. 123): Springer Science & Business Media.

Tyana (Kemerhisar) Kazısı Geç Osmanlı Dönemi Fincan ve Lüle Buluntuları

Yunus Emre Karasu^{a, b}, Nesrin Aydoğan İşler^c

Özet

Niğde ilinin Bor ilçesine bağlı Kemerhisar beldesinde yapılan Tyana Antik Kenti kazı çalışmaları 2001 yılında başlamış olup günümüzde de devam etmektedir. Yapılan çalışmalarda Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ait kalıntılara ulaşılmıştır. Arap akınları sırasında ve ilk Türk fetihleri döneminde Bizanslarla yapılan mücadeleler sonucunda bölge sık sık el değiştirmiştir. Bu sebeple de bir dönem önemini yitirerek harap bir durumda kalmıştır. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemlerinde ise mevcut seramik buluntular bölgenin tekrar önemini kazandığını göstermektedir. Beylikler döneminden sonra Geç Osmanlı dönemine kadar bölgedeki buluntu sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Kazı çalışmalarında ele geçirilen Geç Osmanlı dönemine ait fincan ve lüle buluntuları bölgede bu dönemde aktif yaşamın devam ettiğine işaret etmektedir. Fincanlar yanı sıra serigrafi bezemeli örnekler ile lüleler bölgede bu dönemde ekonomik geliri yüksek kişilerin de yaşamış olabileceğine işaret etmektedir. Çalışmamızda ilk kez ele alınacak ve kapsamlı şekilde incelenecek fincan ve lüle buluntuların bölgedeki Geç Osmanlı dönemi yerleşimine ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Tyana
Kemerhisar
Fincan
Lüle

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1098801

Late Ottoman Cup and Pipe Finds in Tyana (Kemerhisar) Excavations

Abstract

Tyana Ancient City excavations in Kemerhisar town of Bor district of Niğde province started in 2001 and continue today. During the studies, the remains of the Roman, Byzantine, Anatolian Seljuk, Principalities and Ottoman periods were reached. During the Arab raids and the first Turkish conquests, the region changed hands frequently as a result of the struggles with the Byzantines. For this reason, it lost its importance for a period and remained in a dilapidated state. In the Anatolian Seljuk and Principalities periods, the existing ceramic finds show that the region regained its importance. It is seen that the number of finds in the region after the Principalities period until the Late Ottoman period was almost non-existent. The cup and bowl finds from the Late Ottoman period, which were found during the excavations, indicate that active life continued in the region during this period. In addition to the cups, serigraphy decorated samples and bowls indicate that people with high economic income may have lived in the region during this period. It is thought that the cup and bowl finds, which will be discussed for the first time and examined in detail in our study, will shed light on the Late Ottoman period settlement in the region.

Keywords

Tyana
Kemerhisar
Cup
Pipe

About Article

Received: 05.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1098801

^a İletişim Yazarı: yekarasu@beu.edu.tr

^b Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-9604-6510

^c Dr. Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-7763-3696

Giriş

Tyana kazı çalışmaları 2001 yılında başlayıp günümüzde de devam etmektedir. Kazı çalışmalarında ele geçirilen Türk-İslam dönemi mimari kalıntılarıyla seramik, fincan, lüle gibi buluntuları hakkında günümüze kadar kapsamlı herhangi bir yayın yapılmamıştır. Mevcut buluntulara genellikle yüzeysel olarak değinilmiştir. Bölgenin ağırlıklı olarak Roma ve Bizans dönemlerindeki gelişimi göz önüne alınarak kazı çalışmalarında bu dönemlere ait buluntular incelenmiştir. Çalışmamızda Osmanlı dönemi kültür tabakasına ait buluntular ilk kez ele alınmıştır. Osmanlı dönemi taşra hayatı ve bölgesel yapı hakkında önemli bilgiler sunan buluntuların tanıtılması bu dönem yerleşim arkeolojisine de katkı sağlayacaktır. Osmanlı döneminde sıklıkla tercih edilen kahve ile tütün kültürünün merkez bölgelerde olduğu gibi taşrada da yaygın şekilde mevcut olduğu görülmektedir. Kemerhisar'da ortaya çıkarılan Osmanlı dönemi buluntularının üretim yeri ve kalitesi, bu ürünleri kullanan kişilerin sosyo-ekonomik yapıları hakkında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlamaktadır.

Tyana kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan Osmanlı dönemine ait buluntuların azlığı detaylı değerlendirmeler yapılmasını zorlaştırmakla birlikte bölge yerleşimi hakkındaki yazılı kaynaklarda yer alan bilgileri desteklemektedir. Ancak Avrupa üretimi örnekler ile kaliteli sayılabilecek fincan buluntuları, köy statüsünde olmasına rağmen bölgede ekonomik geliri yüksek kişilerin varlığını göstermektedir. Mevcut veriler bölge yerleşimi ve sosyo-ekonomik yapısı hakkında sınırlı bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Kazılan mekanlarla bağlantılı olduğu düşünülen buluntuların, kazı alanının genişletilmesiyle birlikte daha detaylı şekilde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Niğde Kemerhisar Tarihçesi

Günümüzde üzerinde Kemerhisar Beldesi'nin bulunduğu bir höyük yerleşimi olan Tyana, Niğde ili Bor ilçesi yakınlarında bulunmaktadır. MÖ 2. binyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olan höyük, farklı dönemlerde çeşitli kültürlerin buraya yerleşmesiyle 10 metre kadar yükselmiş yapay bir tepe görünümündedir. Hitit metinlerinde "Tuwanuva" olarak geçen ve zamanla Tuwana ve Tyana şekline dönüşen yerleşimin adı Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Döneminde önce Kilisehisar, Cumhuriyetle birlikte ise Kemerhisar ismini almıştır (İşler, 2019, s. 108; Doğanay & İşler, 2019, s. 641; Açıkgöz, 2019, s. 21). Batısında Konya ve Aksaray, doğusunda Kayseri, kuzeyinde Nevşehir, güneyinde ise Mersin ve Adana illeri bulunan Niğde, güneyindeki Gülek Boğazı ile ticaret merkezi olan Kayseri'yi güney kıyılarına ve Suriye'ye bağlayan konumu ile tarihte Kapadokya ve Kilikya arasında önemli bir geçiş bölgesi olmuştur (Soydan, 2016, s. 56). Kemerhisar ise kuzeyde Melendiz dağları, güneyde Torosların Bolkar dağları uzantıları arasında, deniz seviyesinden 1100 metre yüksekliğindeki plato alanı içinde konumlanır. Roma ve Bizans dönemlerinde Kilikya'yı Kapadokya'ya bağlayan tarihi yollardan biri üzerinde olması nedeniyle stratejik olarak önemli bir konuma sahiptir. Tyana adı Hitit metinlerinde MÖ 1680 yılında görülmeye başlamış, yerleşim bugüne değin iskân görmeye devam etmiştir (İşler, 2019, s. 108). Sınır kenti olması ve ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle şehir çok fazla el değiştirmiştir.

Bizans döneminde de dini nüfuz açısından önemli bir merkez olarak öne çıkan Tyana yerleşimi bu dönemde Kapadokya eyaletinin sınır bölgesinde önemli bir kale olup Kapadokya piskoposlukları arasında yer alıyordu (Korkmaz, 2004, s. 103). MS 325'te başpiskoposluk merkezi haline gelen Tyana, 372 yılında Kapadokya Bölgesi'nin kuzey ve güney olarak

ayrılması ile Küçük (Güney) Kapadokya'nın başkenti olmuştur (İşler, 2019, s. 108). Tyana'nın Niğde'nin en eski yerleşim yeri olduğu belirtilmekle birlikte Hitit, Frig, Pers, Makedonyalılar, Pontus Krallığı ve Roma İmparatorluğu, Arap akınlarının başlamasıyla ise önce Emeviler ardından ise Abbasiler bölgeye egemen olmuştur. (Oflaz, 2007, s. 92; Ostrogorsky, 2011, s. 193).

Niğde Sancağı tahrir defterlerinde kayıtlı İftiyan ve Kilisehisar köyleri de 11.-13. yüzyıllarda harap Tyana şehri üzerine Türklerin yerleşmesiyle kurulmuş olmalıdır. Kuruluş tarihi kesin bilinmeyen Kilisehisar köyünün bulunduğu Orta Anadolu bölgesi Büyük Selçuklu, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretnalı ve Karamanlı elinde kalmıştır. 1367'de Kilisehisar köyü ile birlikte Niğde bölgesini Eretnalılar'dan alan Karamanoğulları bu bölgede 1470 yılına kadar hakim olmuşlar, daha sonra Niğde ile birlikte bu köy de Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Korkmaz, 2004, s. 105; Oflaz, 2007, s. 93). Karaman ülkesinin kalan bölümlerinin fethi, Fatih Sultan Mehmet zamanında 1474'de tamamlanmıştır. Buna rağmen Karamanoğlu hanedanından Kasım Bey'in 1483 yılında ölümüne kadar, bölge üzerindeki hakimiyet iddiaları sürmüştür, Niğde vilâyetinin de yer aldığı Karaman eyâletinin kuruluşu II. Bayezid döneminde gerçekleşmiştir (Korkmaz, 2004, s. 105).

Beylikler döneminde Tyana'da 1415 yılına ait kayıtlarda 3 mahalle ismi kaydedilmiştir, 15.yüzyıl sonunda ise 29 mahalle olduğu bilinmektedir. (Topal, 2017a, s. 707). Ayrıca Kilisehisar 1476, 1500, 1507 yıllarında Niğde vilayetine; 1518, 1584 yıllarında ise Bor nahiyesine bağlı bir köy statüsündedir (Korkmaz, 2004, s. 106-107). 16.yüzyıla ait vakıf defterinde ise Kemerhisar'da Ahi Mahmut Zaviyesi'nin ve Sinan Bey Cami'nin olduğu görülmektedir (Korkmaz, 2004, s. 128; Topal, 2017b, s. 29) Kilisehisar Osmanlılara geçtikten sonra bir köy konumunda kalmıştır (Öcal, 2010, s. 400). Cumhuriyetle birlikte, Kilisehisar adı değiştirilerek, Kemerhisar adı verilmiş, Bor ilçesine bağlı kasaba merkezi olmuştur. Tarihi kaynaklar ve günümüze kalan mimari anıtlar buradaki yerleşimin Hititler Dönemi'nden günümüze kadar devam ettiğini gösterir (Doğanay & İşler, 2019, s. 639). Günümüzde höyük üzerinde yaşam sürdürülmekte olup önceki dönemlere ait kalıntıların büyük kısmı toprak altındadır.

Tyana Kazı Çalışmaları ve Türk-İslam Dönemi Mimari Kalıntıları

Tyana kentindeki arkeolojik kazılar Padova Üniversitesi'nde görevli Prof. Dr. Guido Rosada başkanlığındaki İtalyan ekip tarafından 2001 yılında başlatılmış, bu kazılarda kentin güneyindeki Roma Hamamı çıkartılmış, kuzeydoğudaki su kemerlerinin kente girdiği bölgede kamulaştırma yapılarak Türk Dönemi konutları yıkılmış, kentin duvarlarının bir bölümü meydana çıkartılmıştır (Doğanay & İşler, 2019, 642). İtalyan ekibin 2013 yılında kazı çalışmalarına son vermesiyle 2016 yılından itibaren, Aksaray Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Osman Doğanay'ın başkanlığında kazı çalışmalarına devam edilmektedir (Doğanay vd., 2019, s. 185; Doğanay vd., 2020, s. 613). Yapılan kazılarla Hristiyanlık Dönemi'ne ait bir kilise, vaftizhane ve ek yapılar ve geç antik çağa ait sur kalıntıları çıkartılmış olup, kilisenin en az üç farklı inşa dönemine sahip olduğu, ilk evrenin, kentin piskoposluk merkezi haline geldiği 4. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir (Doğanay & İşler, 2019, s. 643). Tüm yerleşim alanınının 1., 2. ve 3. Derece arkeolojik sit olarak tescili yapılmıştır. 2001 yılı kazı çalışmalarından günümüze kadar bölgede Roma ve Bizans dönemi yanı sıra Türk-İslam dönemine ait yapı kalıntılarında ulaşılmıştır. Roma dönemine ait bir hamam, su kemeri ve bir kilisesinin kalıntısı günümüzde de mevcuttur (Rosada, 2004, s.269-272; Rosada, 2005, s.157-160; Rosada, 2006, s.435-439;

Doğanay & Eraslan, 2018, s. 307). Bugün de bir bölümü ayakta olan su kemerleri ile su, iki mil uzaklıktaki büyük bir kaynaktan Tyana şehrindeki büyük sarnıca, buradan da şehir içi şebeke ile bütün mahallelere ulaşıyordu (Texier, 2002, s.89). Türk-İslam Dönemi yapıları ise 14-15.yüzyıla ve 17-18.yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlenen sivil konut mimari örneklerinden oluşmaktadır (Rosada & Lachin, 2009, s. 4). Özellikle kilisenin yer aldığı mekan üzerinde kilisenin giriş kapısı içinde, güney girişinde, kuzey ve orta nefinde muhtemelen Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülen mimari kalıntılar mevcuttur. Ayrıca kilisenin yanında Osmanlı dönemine ait iki katlı yapılar da bulunmaktadır. Yapılar genel olarak sivil mimari örnekleri olmakla birlikte kilise orta nefi üzerinde bulunan muhtemelen Selçuklu ya da Beylikler dönemine ait bir mekanın, Türk-İslam döneminde ambar ve yemek pişirmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mevcut buluntular incelendiğinde bölgede ilk Türk-İslam yerleşimlerinin, bölgenin jeopolitik konumu da göz önüne alındığında, 13.yüzyılın başlarında başladığı ve 15.yüzyıl sonuna kadar yoğunluk kazandığı muhtemel görünmektedir. Özellikle Beylikler ve Erken Osmanlı döneminde yoğun bir yerleşimin olduğu düşünülmektedir.

Fotoğraf 1. Kuzey Nef Türk Evi Temelleri ve Döşemesi ve Türk-İslam Dönemi Ambar Mekanı

Fotoğraf 2. Osmanlı Dönemi Ev Yapı Temelleri

Roma Dönemi'nde yapıldığı ve Bizans döneminde de aktif olarak kullanıldığı anlaşılan kilisenin bölgedeki Türk fetihlerinden sonra mevcut durumunu bir süre korumuş olabileceği tahmin edilmektedir. Beylikler döneminde alanın bu kısmı ve çevresinde yapı faaliyetlerinin artmış olması da muhtemel görünmektedir. Beylikler dönemine ait olabileceği tahmin edilen ambar ve yemek pişirmek için kullanıldığı düşünülen mekanın duvarlarında harç kullanılırken Osmanlı mimari yapı kalıntılarında harç çok fazla görülmemektedir. Osmanlı

dönemine tarihlendiği düşünölen yapılarda harçsız kuru duvar ve taş malzemeyle birlikte ahşap hatıl kullanılmaktadır. Bölgenin özellikle Geç Osmanlı döneminde önemini yitirerek köy statüsüne gerilemesi bölgedeki yapı kalıntılarının mevcut konuma uygun olarak yer yer devşirme malzemeyle yapılmış olabileceğini göstermektedir. Ancak özellikle konumuz buluntuları üst gelir grubunda yer alan kişilerin de bu mekanlarda ya da çevresinde yaşamış olabileceğini göstermektedir. Geç Osmanlı dönemi taşra köy yaşamının yerel bir örneğini yansıtan Kemerhisar bölgesinde yakın tarihli mimari yapıların olduğu da görölmektedir. Bölgenin Geç Osmanlı döneminde önemini yitirmeye başlamasıyla birlikte arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla güherçile madeni sebebiyle Osmanlı Devleti için askeri açıdan önemini koruduğu anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 3. Kilisenin Kuzey Nefi Üzerindeki Türk-İslam Dönemi Yapıları

Geç Osmanlı dönemine ait olduğu düşünölen mimari kalıntıların büyük kısmı konut yapılarına aittir. Farklı boyutlardaki taşlar moloz duvar oluşturacak şekilde dizilmiştir. Bazı örneklerin taş zemin döşemeleri de günümüze ulaşmakla birlikte özellikle Cumhuriyet döneminde inşa edilen yapılarda da benzer uygulamalar görölmektedir. Bölgenin Kemerhisar ve Kemerhisar olarak anılmasında Roma ve Bizans döneminden kalma su kemeri ve kilisenin etkili olduğu anlaşılmakla birlikte bölgede birden fazla kilisenin mevcut olabileceği de düşünölmektedir. Ayrıca bölgede ilk Türk yerleşimlerinin de bu bölge civarına yapılması muhtemel görölmektedir.

Fotoğraf 4. Kilisenin Giriş Kapısı İçine Yapılan ve Kilisenin Diakonikon'una Bitişik Türk-İslam Dönemi Konut Yapıları

Fotoğraf 5. Kilisenin Yanında Bulunan Geç Dönem Konutları

Mevcut veriler ışığında kazı çalışmalarından elde edilen mimari, seramik, metal, cam buluntular neticesinde beş farklı kültür tabakası tespit edilmiştir. Bu kültür tabakalar;

- 1.Roma Dönemi (3-4.yüzyıl)
- 2.Bizans Dönemi (5-11.yüzyıl)
- 2.Anadolu Selçuklu Dönemi (13.yüzyıl)
- 3.Beylikler Dönemi (14-15.yüzyıl)
- 4.Klasik ve Geç Osmanlı Dönemine (16-19.yüzyıl) aittir.

Seramik ve Fincan Buluntular

Sıraltı Boyama Bezeme Teknikli Örnekler

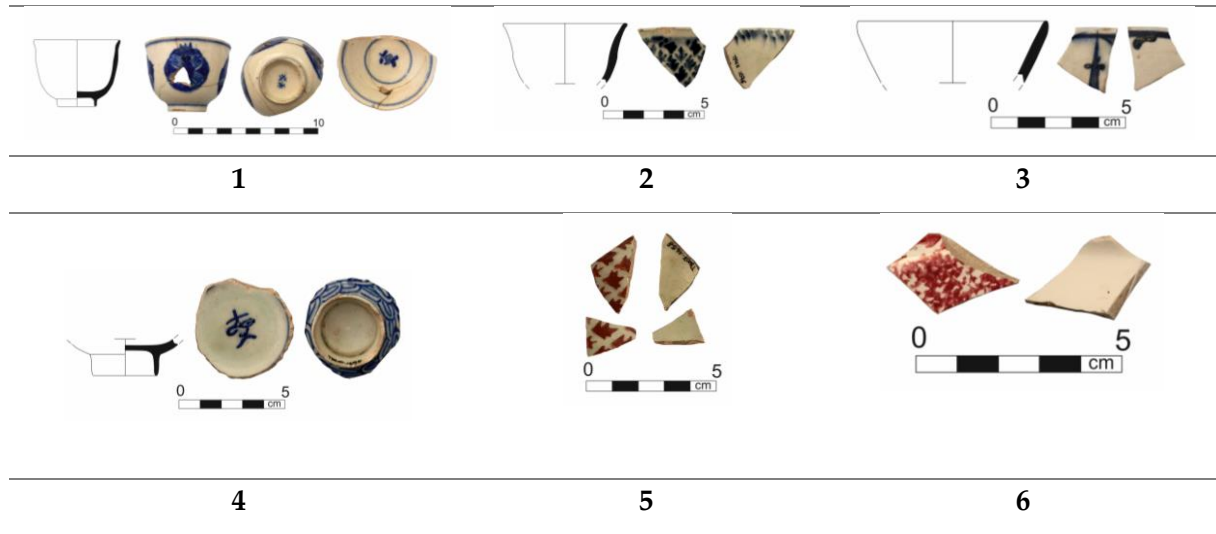
Tyana kazı çalışmalarında 2001-2018 yılları arasında toplam 22 fincan parçası ele geçirilmiş olup bu örnekler içerisinde form ve bezeme yönünden veri sunan buluntular çalışmamızda incelenmiştir. Ayrıca küçük parçalar halinde ele geçirilen çok sayıda fincan parçası da bulunmaktadır. Katkılı örnekler yanı sıra fritli hamur yapısına sahip porselen buluntular da mevcuttur. Hamur özellikleri bakımından kireç ve kum katkılı olan örnekler devetüyü rengindedir. Gevşek dokulu ve iyi pişmiş bir hamur yapısına sahip olan fincanlarda form özellikleri bakımından farklılıklar görülmekle birlikte oval veya konik gövdeli fincanlar dışı veya içe çekik ağız kenarlıdır. Halka kaideli olan fincan ayakları ise düz veya içe çekik kenarlı şekildedir. Fincan buluntularının iç ve dış yüzeyinde bitkisel ve geometrik bezemelerin kullanıldığı görülmektedir. Daire şeklindeki şerit ve bordürler ile kompozisyonları sınırlandıran ya da bölen şerit bezemeler arasında şakayık, üzüm salkımı, natüralist çiçek ve yaprak motifleri gibi bitkisel bezemeler yer almakta ve kompozisyonlar kıvrım dallarla birbirine bağlanmaktadır. Renksiz şeffaf sırlı fincanlarda sıraltı bezemelerde tek ya da iki renk kullanıldığı görülmektedir. Sıraltıya tek renkli boyama bezemelerde lacivert, kiremit kırmızısı renkleri görülmekle birlikte bir örnek sıraltıya lacivert boyalı olup sırüstü altın yaldızlıdır. (Kat. No 8) Sıraltıya iki renkli boyama bezemeler siyah konturlarla sınırlandırılmış olup lacivert renkle boyanmıştır. (Kat. No 7, 9) Kazı çalışmalarında ele geçirilen fincan buluntularının Kütahya ve Avrupa üretimi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca fritli hamur yapısına sahip bir dip parçası da ele geçirilmiştir. (Kat. No. 11) Kahvenin Osmanlı topraklarına girmesiyle birlikte fincan üretiminin arttığı ve Çin, Avrupa ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde üretiminin yapıldığı bilinmektedir. Yoğun şekilde ticaretinin de yapıldığı

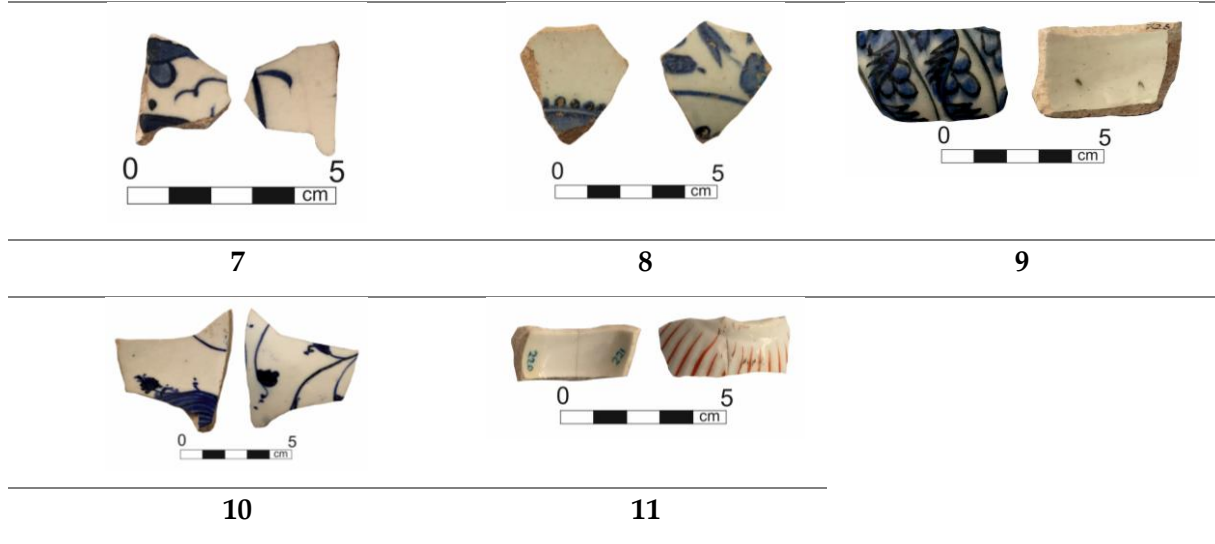
görülen fincan buluntularının kayıtlarda boyut ve kalitelerine göre tanımlandığı görülmektedir (Ward, 2004, s. 193-198; Yenişehirlioğlu, 2020, s. 396). Tyana kazı çalışmalarında ele geçirilen fincan buluntularının standart boyutlarda ve orta kalitede işçiliğe sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Fincan Buluntuların Özellikleri

Kat. No.	Bezeme Tekniği	Hamur Rengi	Katkısı	Pişme Derecesi	Çap
1	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	A.: 6 cm D.: 3 cm
2	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	A.: 6 cm
3	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	A.: 7 cm
4	Sıraltı Boyama	10 YR 8/3	Kireç, Kum	İyi	D.: 3 cm
5	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	-
6	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	-
7	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	-
8	Sıraltı ve Sırüstü Boyama	10 YR 8/3	Kireç, Kum	İyi	-
9	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	-
10	Sıraltı Boyama	10 YR 8/1	Kireç, Kum	İyi	-
11	Sıraltı Boyama	N	Katkısız	İyi	-

Tablo 2. Fincan Buluntuları

Kat. No 1: Büyük kısmı mevcut olan fincan parçasının dış yüzeyinde belirli aralıklarla yerleştirilmiş büyük boyutlu şakayıklar yer almaktadır. İç yüzeyinin ağız kısmı tek sıra şeritle sınırlandırılmış olup dip kısmında daire şerit içerisinde sitilize bitkisel bezeme görülmektedir. Dip kısmının dış yüzeyinde ise Kütahya üretimi fincanlarda görülen usta işareti bulunmaktadır (Carswell, 1972, s. 20; Kürkman, 2005, s. 266-270; Bilgi, 2006, s. 41, 73; Gök, 2015a, s.45-48; Gök, 2015b, s. 32-35; Bilgi & Zambak, 2018, s. 103-470; Uçar, 2019a, s. 365-386). Ayrıca iki farklı işaretin bulunduğu monogram da üst kısımda yer alan şekil ilk bakışta iki kılıcın birbirini çapraz şekilde kesmesiyle oluşan Meissen amblemini anımsatmaktadır. (Hooper & Phillips, 1894, s.76-79; Grollier & Popoff, 1927, s. 91-93)

Kat. No 2: Fincan ağız parçasının iç yüzeyinde ağız kısmına yakın alanda şerit şeklinde yerleştirilmiş kısa paralel çizgiler yer almaktadır. Dış yüzeyinde ise ağız kısmında yer alan şeridin altında birbirini tekrar eder şekilde natüralist yaprak bezemeler bulunmaktadır.

Kat. No 3: Büyük kısmı mevcut olmayan fincan parçasının iç yüzeyinde sitilize bezemeler yer almaktadır.

Kat. No 4: Dip parçasının dış yüzeyinde zencirek benzeri geçme kompozisyonlar iç yüzeyinde ise merkezde Kat. No 1'de yer alan bezemeye benzer şekilde monogram benzeri bitkisel bezemeler bulunmaktadır.

Kat. No. 5: Küçük parçalar halinde ele geçirilen fincanın dış yüzeyinde Kat. No 2'ye benzer şekilde birbirini tekrar eden natüralist yaprak bezemeler bulunmaktadır.

Kat. No 6: Fincan parçasının dış yüzeyinde yer alan bezemeler natüralist bitkisel bezemeleri çağrıştırmaktadır. Ayrıca bezeme ve kompozisyon özellikleri dikkate alındığında Avrupa üretimi sponge örneklerini andırır şekildedir.

Kat. No 7: Fincan parçasının iç ve dış yüzeyinde sitilize bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Kat. No 8: Fincan gövde parçasının iç yüzeyinde dış kısmı dilimli yarım dairelerden oluşan bir bordür, dış kısmında ise kıvrım dallarla birbirine bağlanan natüralist bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Kat. No 9: Fincan parçasının dış yüzeyinde dikey şekilde birbirine paralel şeritler arasına sivri hançer yapraklar ve üzüm salkımlarının tekrarlanmasıyla oluşan bezemeler yerleştirilmiştir.

Kat. No 10: Fincan gövde parçasının iç yüzeyinde şakayık benzeri bezemeler, dış yüzeyinde ise kıvrım dallarla birbirine bağlanan natüralist bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Kat. No 11: Fincan dip parçasının dış yüzeyi kalıpla ya da oyularak istiridye kabuğu şeklinde bezenmiştir. Almanya üretimi Türk fincanları olarak isimlendirilen örneklerle benzerlik göstermekle birlikte Harput Kalesi ve Alanya Kale kazısında da benzer örnekleri bulunmaktadır. (Hoffman, 1980, s. 137-140; Sevin vd., 2011, s.181; Oral, 2014, s. 459)

Serigrafi (Transfer Baskı) Bezemeli Örnekler

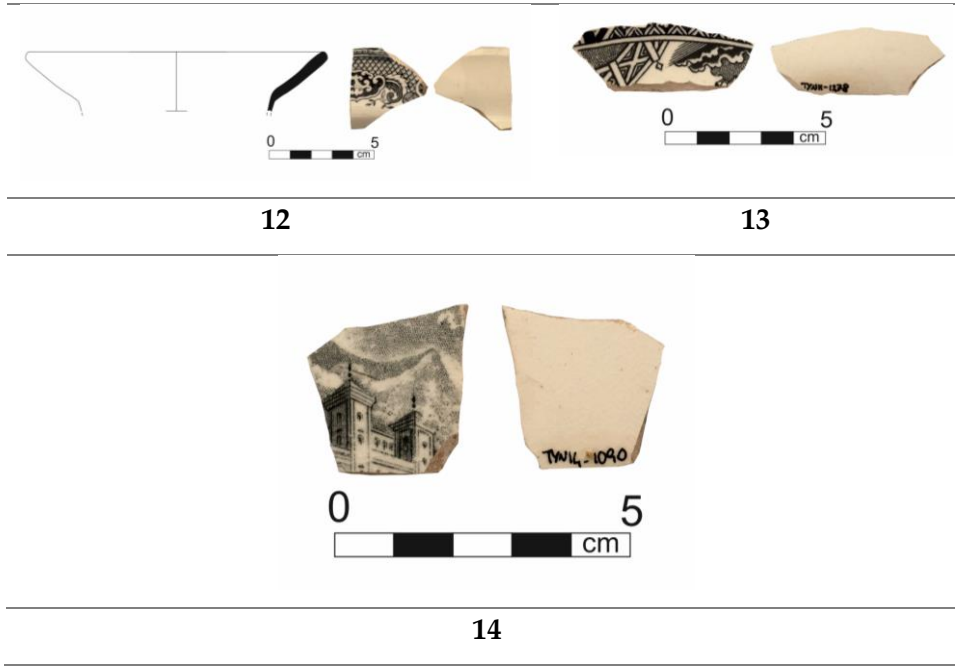
Serigrafi (transfer baskı), boya ve sırların çeşitli işlemlerden sonra ince metal, özel dokulu naylon veya ipek elek üzerinde hazırlanmış desenlerin bezeme yapılacak yüzey üzerine aktarılması ile yapılan tekniğe verilen isimdir (Sevim, 2015, s. 106). Bu teknikte desen kopya kağıdı aracılığıyla bakır bir levhaya kazınır, baskı ise ya sır üstüne ya da sıraltına uygulanır (Samford, 1997, s. 2). Kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte ilk örneklerin deri, karton, plastik, kağıt, metal gibi çeşitli malzemeler üzerine yapılmış olduğu ve Eski Mısır, Roma, Çin, Japon sanatlarında kullanıldığı görülmektedir (Pekmezci, 1992, s. 9). 1733-1797 yılları arasında I. Josiah Spode Staffordshire'deki Spode fabrikasında kaliteli porselen hamuru olan kemik porseleni ve sıraltına mavi baskı sürecini başarıyla tamamlamış, 1780'de çeşitli türlerde seramik bünyeler üzerinde sıraltı baskılı ürünler piyasaya sürmüştür (Ersoy, 2012, s. 95). Uzakdoğu, oryantal, barok çiçekler, denizde yelkenliler ile kırsal, mimari ve mitolojik sahneler kobalt mavi, açık yeşil, kırmızimsı pembe, kahverengi, gri gibi renklerle işlenerek serigrafi tekniğiyle yüzeylere aktarılmıştır (Doğer, 2008, s. 36). 18.yüzyılda İngiliz seramik ustalarının ortaya çıkardığı bu teknik ucuz, kaliteli ve gösterişli olması sebebiyle sıklıkla tercih edilmiştir (Gök, 2011, s. 79). Avrupa'da 1750'lerden itibaren uygulanmaya başlanmış olup 19.yüzyıl boyunca yaygın şekilde üretilmiştir (Gök, 2018, s. 337-338). Serigrafi tekniğiyle birlikte seri üretime geçilmiş ve pahalı fiyatları sebebiyle sadece varlıklı kişiler tarafından alınabilen Çin porselenlerinin taklitleri daha ucuza yapılabilmıştır (Meriç, 2021, s. 139). Ayrıca transfer baskı tekniğinde Chinoiserie stilinde Çin porselenlerindeki bezemelerin aynen tekrarlandığı ya da Çin betimleme geleneğine uygun Avrupalı tasarımlar yapıldığı bilinmektedir (Ersoy, 2012, s. 96).

Tyana kazı çalışmalarında üç parça serigrafi (transfer baskı) bezeme teknikli fincan ve tabak parçaları ele geçirilmiştir. Avrupa tarzı mimari yapılar yanı sıra barok, rokoko tarzı bezemeler ve Çin bulutlarının yer aldığı kompozisyonlar siyah renkli şekildedir. Temiz hamurlu olan seramiklerde beyaz renkli zemin ile kontrast oluşturacak şekilde siyah renkle yapılan bezemeler oldukça kaliteli işçiliğe sahiptir. Benzer örnekleri Smyrna Agorası (18-20.yüzyıl başı) (Gök, 2011, s. 79-80; Meriç, 2022, s. 166,169; Doğer, 2008, s. 52; Doğer, 2009, s.229), Eski Van Şehri (Melek, 2020, s. 76-78), Sinop Balatlar (Gök, 2018, s.338-339, 345), Alanya Kalesi (Oral, 2014, s. 454), Harput (Sevin vd., 2011, s.182-183) gibi çeşitli bölgelerde görülen serigrafi teknikli buluntuların 18-19.yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 3. Serigrafi (Transfer Baskı) Teknikli Seramiklerin Özellikleri

Kat. No.	Bezeme Tekniği	Hamur Rengi	Katkısı	Pişme Derecesi	Çap
12	Serigrafi	7.5 YR _/2 9,5	Kireç, Kum	İyi	A.:14 cm
13	Serigrafi	7.5 YR _/2 9,5	Kireç, Kum	İyi	-
14	Serigrafi	7.5 YR _/2 9,5	Kireç, Kum	İyi	-

Tablo 4. Serigrafi (Transfer Baskı) Teknikli Seramikler

Kat. No 12: Tabak ağız parçasının iç kısmında kıvrımlı hançer yapraklar, kafes taramalar ve silitize bitkisel bezemelerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır.

Kat. No 13: Tabak gövde parçası olduğu düşünülen parçanın iç yüzeyinde Çin bulutları ve köprü olabileceği düşünülen mimari bir kompozisyon bulunmaktadır.

Kat. No 14: Fincan parçasının dış yüzeyinde arkasında sıra dağlar yer alan Hristiyan mimari anlayışına sahip katedral benzeri dini bir yapı yer almaktadır.

Lüle Buluntuları

Tütün yanı sıra çeşitli maddeleri içmek için kullanılan lüleler özellikle Geç Osmanlı döneminde Anadolu'nun hemen her yerinde kullanılmaktadır. Tyana kazı çalışmalarında ise toplam 5 adet lüle buluntusu ele geçirilmiştir. Mika, kireç, kum katkılı ve kırmızı hamurlu lüleler az katkılı ve gözenekli olup iyi pişmiş şekildedir. Büyük kısmı mevcut olmayan lülelerin bazılarının yuvarlak ve silindirik çanaklı olduğu tahmin edilmektedir. (Kat. No 15, 16, 19) İki parçadan oluşan kalıpla yapıldığı anlaşılan lülelerde bezemeler kalıp, rulet baskı ve oyma teknikleriyle yapılmıştır. Geometrik ve bitkisel bezemelerin yer aldığı örneklerde

özellikle çanak ve duman yolu ağız kısımlarında kafes tarama bezemelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca çiçek yapraklarını andıran bitkisel bezemelerin çanak ve duman yolu üzerinde geniş alanları bezemek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ele geçirilen lüleler üzerinde usta ve üretim yerlerine dair herhangi bir mühür veya işaret yer almazken muhtemel üretim yerlerinin İstanbul veya Balkanlar olabileceği düşünülmektedir. Benzer örnekleri Hasankeyf, Tire Kutu Han' da, Siirt Başur Höyük ve Bitlis Kalesi kazıları gibi çeşitli bölgelerde görülen lüle buluntularının 18-19.yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir (Ayhan, 2011, s. 231; Ayhan, 2010b, s. 1-22; Uçar, 2019b, s. 123; Ayhan, 2010a, s. 53; Şen ve Karasu, 2020, s.426-427).

Tablo 5. Lüle Buluntularının Özellikleri

Kat. No.	Bezeme Tekniği	Hamur Rengi	Katkısı	Pişme Derecesi	Astar
15	Kalıp	2.5 YR 6/6	Mika, Kireç, Kum	İyi	Kırmızı
16	Kalıp, Rulet Baskı, Oyma	2.5 YR 6/6	Mika, Kireç, Kum	İyi	Kırmızı
17	Kalıp	Yanmış	Mika, Kireç	İyi	Kırmızı
18	Kalıp	5 YR 6/6	Mika, Kireç, Kum	İyi	Kırmızı
19	Kalıp, Rulet Baskı	2.5 YR 6/6	Mika, Kireç, Kum	İyi	Kırmızı

Tablo 6. Lüle Buluntuları

19

Kat. No 15: Lale ya da yarı yuvarlak çanaklı lüle parçasının duman yolunun bilezikli ağız kısmı üzerinde kafes tarama bezemeler yer almaktadır.

Kat No 16: Silindir çanaklı lülenin çanak kısmı üzerinde oyma tekniğiyle yapılmış birbirine paralel dikey şeritler üzerinde rulet baskı tekniğiyle yapılmış yatay bir şerit bulunmaktadır. Duman yolunun uç kısmıysa bir bilezikle sonlanmaktadır.

Kat. No 17-18: Sadece duman yolu mevcut olan her iki lüle parçasının üzerinde sitilize yaprak motiflerini andıran bitkisel bezemeler yer almaktadır.

Kat. No 19: Yarı yuvarlak çanaklı lüle parçasının gövde kısmında birbirini tekrar eden yaprak motiflerini andıran sitilize bezemelerle, bezemelerin üzerindeki yatay şekildeki bir bordür, alt kısmında çanak ve duman yolunun birleşim yerini çevreleyen "v" şeklindeki bordür ile bilezikli duman yolu üzerindeki bordürün iç kısmı tarama bezemelerle dolgulanmıştır.

Değerlendirme

Kemerhisar beldesinde bulunan Tyana Antik Kenti'nin Kilisehisar ve Kemerhisar gibi farklı isimler verilerek Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Beylikler döneminde önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Bizans ve Anadolu Selçuklu dönemi arasında siyasi karmaşa sebebiyle bölgenin bir süre yerleşim bakımından önemini kaybettiği görülmektedir. Mevcut kazı buluntuları bölgenin Bizans dönemi sonrasında Anadolu Selçukluları döneminde sosyo-ekonomik açıdan ve ticari bakımdan hareketlendiğini göstermektedir. (Karasu, 2022, s.298) Mevcut kazı buluntuları ve yazılı kaynaklar Beylikler dönemi sonrasında bölgenin tekrar önemini kaybetmeye başladığını göstermektedir. Özellikle bölgenin önce Karamanoğulları sonrasında ise Osmanlı egemenliğine geçmesinden sonra, muhtemelen fetih politikaları, siyasi ve ekonomik sebepler nedeniyle önemini kaybettiği anlaşılmaktadır. Kemerhisar'da Sinan Bey Cami'sinin yanında bulunan bir hamam ve iki konak ile 19.yüzyıl sonu-20.yüzyıl başı arasına tarihlendirilen iki katlı kerpiç evler Osmanlı döneminden günümüze ulaşabilen az sayıdaki mimari örnekten bazılarıdır (Doğanay ve İşler, 2019, s.643). Ayrıca Roma ve Bizans döneminde aktif şekilde kullanılan kilise alanı üzerinde ve çevresinde Türk-İslam döneminde yoğun bir iskan faaliyeti olduğu gözlemlenmektedir. Muhtemelen Beylikler dönemi veya hemen sonrasında inşa edilen ya da yenilenen (?) Sinan Bey Camisi çevresinde mahalle şeklindeki yerleşimin geliştiği tahmin edilmektedir. Sinan Bey Camisi'ne ait ilk belge 1518 tarihli olmakla birlikte 1697-1794 yılları arasında çevresinde aktif bir yerleşimin olduğu mevcut arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. (Korkmaz, 2004, s. 128; Öge, 2010, s. 192-194) Bölgenin Osmanlı döneminde gelişiminin durduğu ve daha çok yerel halkın yaşamını sürdürdüğü bir yerleşim yeri olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca Kemerhisar'da bulunan Ambartepe Höyüğü'nde

yapılan kazılarda da Osmanlı dönemine ait buluntular ele geçirilmiştir. (Çınaroğlu, 1987, s.354) Bu da bölge ve çevresindeki yerleşimin sınırlarının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Konumuz kapsamında ele alınan fincanların yanı sıra özellikle serigrafi teknikli Avrupa örnekleri ve Osmanlı üretimi lüleler bölgede Geç Osmanlı döneminde ekonomik geliri yüksek kişilerin yaşamış olabileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca buluntular Geç Osmanlı döneminde bölgedeki taşra günlük yaşamını da yansıtmaktadır. 16.yüzyıla ait tahrir defterlerinde Niğde ve çevresine çok sayıda aşiret ve cemaatin yerleşmesiyle köy sayısı ve nüfusta artış olduğu 18-19.yüzyıllarda ise iskanların azalmakla birlikte devam ettiği görülmektedir (Bayrak, 2005, s.80). 1573-1574 (H.981) ile 1823-1824 (H.1239) yılları arasında Kilisehisar bölgesinde barut yapımında kullanılan güherçile madeninin çıkartıldığı bilinmektedir (COA. A.DVNSMHN 24/275; COA. C.AS. 431/17939). Bu madenin özellikle 18.yüzyılda Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir yeri olduğu da belirtilmektedir (Güven, 2004, s.403). Mevcut verilerden bölgenin Osmanlı döneminde askeri amaçla kullanılan güherçile madeninin çıkartıldığı önemli merkezlerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Tanzimat döneminde ticaret hacmi artan Niğde sancağının en önemli gelir kaynağının tarımsal faaliyetlerden sağlanan aşar geliri ile emlak, arazi ve temettüden alınan vergilerin oluşturduğu bilinmektedir (Bayraktar, 2005, s. 142-143). Bu da Niğde dışında özellikle Kemerhisar bölgesinin 16-19.yüzyılları arasında tarım ve ağırlıklı olarak askeri açıdan önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Osmanlı dönemi en önemli seramik üretim merkezlerinden birisi olan İznik özellikle 15-16.yüzyılları arasında dünyaca ünlü bir merkez haline gelmiş olup 17.yüzyıl sonlarında önemini yitirmeye başlamıştır. (Altun, 2007, s. 309) İznik Baba Nakkaş, Karamemi, Saz üsluplarını kase, tabak, testi gibi çeşitli seramiklere ve çinilere uygulayarak dönemin hakim moda kültürünü oluşturmuştur. (Atasoy & Raby, 1989) Aynı zamanda İznik üretimi örneklerin Kütahya ve Avrupa'da taklitlerinin yapıldığı İznik'te ise yer yer Çin taklidi ürünlerin üretildiği bilinmektedir (Carswell, 1998, s. 45, 62). 17.yüzyıl ortalarına kadar kaliteli üretimini sürdüren İznik'te sonraki dönemde hamurun kabalaştığı, renklerin soluklaştığı, desenlerin irileşerek özensizleştıği görülmektedir. (Sitare Turan, 1999, s. 13) İznik'te fincan üretimi de yapılmış olmakla birlikte genellikle Kütahya üretimi örneklerle oranla daha kaliteli oldukları anlaşılmaktadır. Kütahya seramik üretiminin ise 14.yüzyılda başladığı ve 18.yüzyıl başına kadar ikinci bir merkez olarak üretim yaptığı bilinmektedir. (Şahin, 1981, s. 273)

Osmanlı döneminde 18-19.yüzyılda tütün ve kahve tüketiminin arttığı görülmektedir. Tütün ve kahve gerek başkent gerekse Anadolu'nun en ücra köşelerinin hemen hepsinde halkın günlük yaşamında önemli bir yere sahip olmuştur. Önemli sosyalleşme mekanlarından birini oluşturan kahvehanelerde ve insanların günlük yaşamını sürdürdükleri konutlarda kahve ile birlikte tütün içtikleri bilinmektedir. Mevcut buluntular Tyana kazı çalışmalarında ele geçirilen örneklerin kahvehane benzeri bir mekandan ziyade günlük yaşamın sürdürüldüğü sivil mimari kalıntılarıyla ilişkili olduğuna işaret eder. Osmanlı döneminde kahve ve tütün kullanımının en yoğun olduğu dönem 18-19.yüzyıla denk gelmektedir. Bu döneme ait özellikle Kütahya üretimi fincanların Anadolu'da yapılan kazı çalışmalarında yoğun olarak ele geçirildiği görülmektedir. Bu dönemlerde Kütahya fincanlarının orta halli hatta fakir halkın bile sahip olabileceği ürünler olduğu belirtilmektedir. (Gök, 2017, s. 130) Osmanlı devleti ile fincancılar arasında yapılan antlaşma fincanın önemi ve üretim yoğunluğunu göstermenin yanı sıra fincanın üretimi, bezenmesi ve sırlanma işleminin farklı ustalar tarafından yapılabildiği hakkında bilgi vermekle birlikte bu dönemdeki 24 atölyede çok sayıda

kalfayla ustanın çalıştığını gösterir (Kürkman, 2005, s. 108-115; Gülaçtı, 2018, s. 35). Seri üretimin artması ise bezeme kalitesinin yer yer düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca Kütahya üretimi fincanlarda bulunan monogramlardan çok sayıda atölye ve ustanın var olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kütahya üretimi fincanlar her ne kadar yaygınlaşmaya başlasa da ustanın işçilik özellikleri ile sipariş eden kişinin taleplerinin ve dönemsel olarak bezeme kalitesindeki farklılıkların da fiyatlara etki ettiği görülmektedir.

Fincan buluntularında hamur ve sır özellikleri bakımından çeşitlilik görülmezken özellikle sıraltı ve sırüstü boyama bezeme tekniklerinde görülen farklılık üretilen fincanların farklı sosyo-ekonomik gruplara hitap ettiğini ve bu doğrultuda üretilmiş olabileceğini göstermektedir. Fincanlara yerleştirilen usta işaretlerinin üretilen fincan sayısına göre alınan ücret sebebiyle olduğu belirtilmektedir (Yenişehirlioğlu, 2013, s.112). Fincanların üretim ve bezeme işlemlerinin aynı ya da farklı kişiler tarafından yapılmasının da bu durum üzerinde etkili olabileceği muhtemel görünmektedir. Ayrıca özellikle Çin ve Avrupa üretimi fincanların da Kütahya üretimi örnekler üzerinde etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Tyana kazısı fincan buluntuları ise bezeme bakımından genel olarak kalitelidir.

Kaolin, kuvars, feldspat ve beyaz kille hazırlanan yarı saydam ve beyaz renkli olan porselenin Çin’de ortaya çıktığı ve geliştiği bilinmektedir. (Şahin, 1983, s. 29) Seramik üretiminde ise gözenekli beyaz renkli hamur ve fritli porselen hamurunun tercih edildiği anlaşılmaktadır. 18.yüzyıl’dan itibaren Fransa (Sevres, Limagos, Sarreguemines, Jacop Petit, Haviland, Paris), Almanya (KPM Kraliyet Fabrikası, Meissen, Lindner, Höchst, Berlin, NYmpfenburg, Wallendorf, Ansbach-Bruckberg, Stammerger), Avusturya (Viyana, Ernst Wahliss-Alfred Stellmacher), İngiltere (Coalport, Wedgwood, J. Clementson, F. Primavesi & Son-Cardiff, Blue Willow, Staffordshire, Copeland & Garret, Annular, Sponge, Rosace), Rusya, İsveç (Röstrand), İtalya (Ginori), Hollanda (Societe Ceramique-Maestricht), Belçika (Boch Freres Keramis) gibi çok sayıda bölgede porselen üretilmeye başlamıştır (Coşansel Karakullukçu, 2007: s. 41-60; Oral, 2009, s. 60-119). Özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere’de 1710-1814 yılları arasında sürekli bir üretim olduğu görülmektedir. (Honey, 1945, s. 247) Osmanlı’da ise İznik, Kütahya, Çanakkale, Eyüp ve Tophane’de fincan üretimi yapıldığı bilinmektedir. (Ögel ve Soley, 2014, s. 22) Geleneksel üretimin dışında ilk porselen fabrikası ise 1894 yılında II. Abdülhamit döneminde İstanbul Yıldız Sarayında kurulmuştur. (Çobanlı, 2007, s. 381) Üretilen porselenler Çin örnekleriyle rekabet edebilecek düzeyde olmakta ve Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne yönelik olarak çeşitli üretimler yapılmaktadır. (Baykal, 2000, s.90) Avrupa’da Osmanlı pazarına yönelik yapılan bu porselen ve seramik üretiminde geniş Osmanlı coğrafyasından elde edilecek ticari gelirler etkili olmuştur. Tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olan Çin porselenlerinin daha uygun ve kolay ulaşılabilir hale getirilmesi Avrupa porselenlerinin yaygınlaşmasına imkan sağlamıştır. Günlük yaşamda yaygın olarak kullanılmaya başlanan fincanlarında içinde yer aldığı çeşitli ürünlerin diplomatik armağan olarak getirildiği de bilinmektedir. (Yılmaz, 2008, s. 102-104)

Serigrafi teknikli örnekler gösterişli olmaları yanı sıra seri üretime uygun olmaları ve düşük maliyetleriyle tercih edilmeye başlanmıştır. Tyana kazı çalışmalarında ele geçirilen fincan buluntuları içerisinde Kütahya üretimi örnekler olmakla birlikte (Kat. No 1-5, 8, 9) Avrupa üretimi fincanların da (Kat. No 6, 11) bulunduğu görülmektedir. Büyük kısmı mevcut olmayan sıraltı ve sırüstü boyama fincanlar ile serigrafi teknikli örneklerde bir dip parçası dışında üretim yerine dair herhangi bir monogram yer almamaktadır. Ancak mevcut serigrafi teknikli örneklerin Meissen, Lindner ya da Sarreguemines gibi Almanya veya Fransa üretimi

olabileceği düşünülmektedir. (Geirger, 1996, s.109-110; Meriç, 2021, s.117) Buluntularda üretim yerine dair herhangi bir veri bulunmaması kökenine dair düşüncenin öngörü şeklinde kalmasına sebep olmaktadır.

Tyana kazı çalışmalarında günümüzde Kemerhisar olarak anılan beldede Geç Osmanlı dönemine ait fincan ve lüle buluntuları içerisinde Kütahya ve Avrupa üretimi olduğu anlaşılan örnekler genel olarak benzer hamur özelliklerine sahiptir. Geometrik ve bitkisel bezemelere sahip fincanlarda ise kompozisyon bakımından çeşitlilik görülmektedir. Yoğun bezemeli ve kaliteli işçilikli olan fincanlar sayısal olarak oldukça azdır. Ancak bölgenin Geç Osmanlı dönemi sosyo-ekonomik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Kemerhisar beldesinin köy statüsüne sahip olduğu 18-19.yüzyıla tarihlenen buluntular kazı yapılan bölgede mevcut nüfusun yoğun olmadığını ancak ticari hareketliliğin devam ettiğini göstermektedir. Fincan buluntuları dışında transfer baskı (serigrafi) tekniğiyle yapılmış az sayıdaki tabak ve fincan parçaları bölgenin Geç Osmanlı dönemindeki konumunu göstermesi bakımından ayrıca önem arz etmektedir. Avrupa üretimi olan bu örneklerin bölgedeki varlığı ticaret yoluyla gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bölgede çıkarılan güherçile madeninin taşımacılık işlerinin konar-göçerler tarafından yapılmış olma ihtimali de Avrupa üretimi olduğu düşünülen örneklerin sipariş üzerine bu kişiler tarafından ticaret yoluyla getirilmiş olabileceği fikrini destekler. (Bayrak, 2005, s. 71). Ancak mevcut veriler bölgede Geç Osmanlı döneminde yerleşiminin sınırlı şekilde anlaşılmasına sebep olmaktadır. Bölgenin Geç Osmanlı döneminde ticari açıdan önemini kaybetmesi Avrupa seramiklerinin hediye olarak gelmiş olabileceğini de düşündürmektedir. Ayrıca bu dönemde ticaretin aktif olduğu ve ekonomik geliri yüksek kişilerin varlığına dair işaretler Beylikler dönemi sonrasında özellikle 16-19.yüzyılları arasında bölgede belli ailelerin yaşamını sürdürmüş olabileceğini düşündürür. Kazı alanının çevresinde bulunan az sayıdaki Geç Osmanlı dönemine ait konutların varlığı bu dönem bölge yerleşiminin dikkatli incelenmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç:

2001 yılında başlayan ve günümüzde de devam eden Kemerhisar'da yer alan Tyana Antik Kenti kazı çalışmalarında Geç Osmanlı dönemine ait mimari ve küçük buluntulara ulaşılmıştır. Yerleşim yeri göz önüne alındığında sınırlı bir alanı kapsayan kazı çalışmalarında 18-19.yüzyılları arasına tarihlendirilen fincan ve lüle buluntuları ele geçirilmiştir. Geç Osmanlı döneminde bölgedeki aktif yaşamı yansıtmaları bakımından önemli bir yere sahip olan bu örneklerin yanı sıra serigrafi tekniğiyle yapılmış Avrupa seramikleri de bulunmuştur. Konut mimarisine ait yapılarla ilişkili olarak ele geçirilen buluntular Geç Osmanlı döneminde bölgenin köy statüsünde olmasına rağmen ticari ürünlerin geldiğini ve bölgede varlıklı kişilerin de yaşamını sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir. Osmanlı döneminde bölgenin temelde güherçile adı verilen madenle özdeşleştiği anlaşılacakla birlikte madencilik bölge ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ele geçirilen buluntuların maden işiyle uğraşan görevli ya da yönetici kişilere ait olabileceği de düşünülmektedir. Anadolu'da hemen her bölgede sıklıkla karşılaşılan fincan ve lüle buluntuların bölgesel ve sayısal dağılımı Kemerhisar bölgesinin Geç Osmanlı dönemindeki statüsünü de yansıtmaktadır. Kazı çalışmalarında yeni alanların kazılmasıyla bölgenin Osmanlı dönemindeki yerleşiminin ve sosyo-ekonomik yapısının daha net şekilde anlaşılacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Açıkgöz F. (2018). Tyana Antik Kenti ve kentte gerçekleştirilen kazı çalışmalarının tarihçesi, O. Doğanay (Ed.), *Tyana: kazı ve araştırmalar I* içinde (21-23). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Altun, A. (2007). İznik Kazıları ışığında Osmanlı çini ve seramikleri. G. Öney, Z. Çobanlı (Ed.) *Anadolu'da Türk devri çini ve seramik sanatı* içinde (s. 309-325). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Atasoy, N. and Raby, J. (1989). *İznik: the pottery of Ottoman Turkey*. London: Alexandria Press.
- Ayhan, G. (2010a). Başur Höyük kazısı lüle buluntuları. *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s.49-57). İstanbul: Biltur.
- Ayhan, G. (2010b). Hasankeyf kazısı lüle buluntularının değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Dergisi*, XIX (1), 1-22. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/16528/172631>
- Ayhan, G. (2011). *Hasankeyf kazısı lüle buluntuları* (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir).
- Baykal. B. (2000). *Osmanlı porselen sanatı* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul).
- Bayrak, Ş. (2005). 18 ve 19. yüzyıllarda Niğde ve çevresinde aşiretler, eşkıyalık hareketleri ve diğer olaylar. M. Şaşmaz (Ed.), *Niğde tarihi üzerine içinde* (s.51-80). İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Bayraktar, H. (2005). Tanzimat Dönemi Niğde sancağı mali verileri ve bunların değerlendirilmesi. M. Şaşmaz (Ed.), *Niğde tarihi üzerine içinde* (s.81-143). İstanbul: Bayrak Matbaası.
- Bilgi, H. (2006). *Kütahya çini ve seramikleri: Suna ve İnan Kıraç vakfı koleksiyonu*. İstanbul: Pera Müzesi.
- Bilgi, H. & Zambak Vermeersch, İ. (2018). *Kütahya: Sadberk hanım müzesi Kütahya çini ve seramik Koleksiyonu*, İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Carswell, J. (1972). *Kütahya tiles and pottery from the Armenian cathedral of st. James, Jerusalem II: a historical survey of kütahya industry and a catalogue of the decorative tiles*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Carswell, J. (1998). *Iznik pottery*. London: British Museum.
- Coşansel Karakullukçu, D. (2007). *150 yılın sessiz tanıkları: saray porselenlerinden izler*. İ. Baytar (Ed.), M. Çakmak (Çev.), İstanbul: TBMM Milli Saraylar.
- Çınaroğlu, A. (1987). Kemerhisar-Ambartepe 1986 kazısı. *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, 351-360.
- Çobanlı, Z. (2007). Modern Türk seramik sanatı. G. Öney, Z. Çobanlı (Ed.) *Anadolu'da Türk devri çini ve seramik sanatı* içinde (381-423). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Doğanay O. & Eraslan, H. (2018). Tyana (Kemerhisar) kazıları yeniden başlarken: 2016 yılı çalışmaları. *39. Kazı Sonuçları Toplantısı* (22-26 Mayıs 2017, Bursa), c.1, 305-316.
- Doğanay O., İşler, B., Körsulu, H., Aydoğan İşler N. (2019). Tyana Kazısı 2017 yılı çalışmaları. *40. Kazı Sonuçları Toplantısı* (07-11 Mayıs 2018, Çanakkale), c.3, 185-206.

- Doğanay, O. & İşler B. (2019). Geç Antik ağdan günümüze Tyana (Kemerhisar), *Akdeniz Sanat Dergisi*, (13), 639-648. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akdenizsanat/issue/49183/622197>
- Doğanay O., İşler, B., Aydoğan İşler, N. (2020). Tyana 2018 yılı kazıları. *41. Sonuçları Toplantısı* (17-21 Haziran 2019, Diyarbakır), c.3, 613-622.
- Doğer, L. (2008). İzmir Agorası kazılarında 17-19.yüzyıl seramik buluntuları üzerine bazı gözlemler. *Sanat Tarihi Dergisi*, XVII (1) 23-54. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/16524/172499>
- Doğer, L. (2009). İzmir Agorası kazılarında Geç Osmanlı Dönemi ve Avrupa Seramik buluntuları. *Thirteenth International Congress of Turkish Art in* (s. 217-229). Budapest: Hungarian National Museum.
- Ersoy, Y. (2012). Seramik ve transfer baskı: 1750-1900. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1 (10), 93-111. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sanatvetasarim/issue/20657/220384>
- Geirger, M. C. (1996). Origins of the Print Collection in the Meissen Archives. *Metropolitan Museum Journal*, 31, 99-126.
- Gök, S. (2011). Akdeniz ticaretinin önemli belge buluntuları: seramikler. *Sanat Tarihi Dergisi*, XX (2), 61-100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/16531/172532>
- Gök, S. (2015a). *Kütahya ini ve seramikleri 2: Suna ve İnan Kıraç vakfı koleksiyonu*. İstanbul: Pera Müzesi.
- Gök, S. (2015b). *Smyrna (İzmir) Agorası'nda Osmanlı izleri: Kütahya seramikleri (2007-2014 kazı dönemi)*, İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Gök, S. (2017). Osmanlı ve Avrupa seramikleri üzerinden bir okuma: Smyrna (İzmir) Agorası'ndaki Osmanlı yerleşiminden mutfak kapları ile günlük yaşam objeleri. *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları II* içinde (s. 117-150). İzmir: Ege Yayınları.
- Gök, S. (2018). Sinop Balatlar yapı topluluğu'nda ortaya ıkarılan Avrupa seramiklerinin Batı Karadeniz ticaret ağı içerisindeki yeri. *Sanat Tarihi Dergisi*, XXVII (2), 331-347. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/40067/457874>
- Grollier, Ch. Et Popoff, A. (1927). *Rsum alphabtique des marques de porcelaines de toutes les fabriques europennes*. Paris.
- Gülaçtı, N. (2018). Kütahya seramik ve inicilik zanaat/sanatının tarihsel süreci ve gerileme nedenleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 31-40. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/39819/458093>
- Güven C. (2004). Niçe-Bor bölgesi'nin 1794-1799 yılları arasındaki askeri yükümlülükleri (387 no'lu bor şer'iyye siciline göre). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (11), 391-405. Erişim adresi: <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/739>
- Hofmann, F. H. (1980). *Das porzellan der Europaischen manufakturan*. Berlin: Propylaen.
- Honey, W. B. (1945). The origin and affiliations of the European porcelain-factories. *Burlington Magazine*, 87, 245-247.
- Hooper, W. H. & Phillips, W. C. (1894). *Pottery and porcelain*. London.

- İşler, B. (2019). Tyana (Kemerhisar) kazılarında ele geçen kemik sarraf terazileri, O. Doğanay (Ed.), *Tyana: Kazı ve Araştırmalar I* içinde (s. 107-119). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Karasu, Y. E. (2022). Niğde/Tyana (Kemerhisar) kazısı Türk-İslam dönemi seramikleri. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 31, 277-317. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2088113>
- Korkmaz, M. (2004). XVI. yüzyılda Kilisehisar: Bizans şehrinde Osmanlı köyüne. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (11), 97-134. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/863984>
- Kürkman, G. (2005). *Toprak, ateş, sır: tarihsel gelişimi, atölyeleri ve ustalarıyla Kütahya çini ve seramikleri*. İstanbul: Suna ve İnan Kıraç Vakfı.
- Melek, Ş. (2020). *Eski Van şehri, kalesi ve höyüğü kazılarında bulunan porselenler (2013-2014, 2017)*, Yüksek lisans tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van).
- Meriç, Z. A. (2021). *Smyrna/İzmir agorası buluntuları ışığında Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletleri arasındaki seramik ticareti (16-19.yüzyıl)*, (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir).
- Meriç, Z. A. (2022). Avrupa'dan Osmanlı topraklarına ithal edilen seramikler (16-19.yüzyıl). *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 10 (22), 155-182. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr>
- Oflaz, M. (2007). Niğde. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul, 92-95.
- Oral, Ö. (2009). *Alanya Kalesi kazılarında çıkan Avrupa porselenleri*. (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara).
- Oral, Ö. (2014). Alanya Kalesi kazılarında bulunan Avrupa porselenleri üzerine bazı değerlendirmeler. *Cedrus II*, 453-466. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cedrus/issue/51819/674004>
- Ostrogorsky, G. (2011). *Bizans Devleti tarihi*, Fikret İşıltan (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Öcal, T. (2010). Antik Tyana şehrinde günümüz Kemerhisar'a kadar olan yerleşmenin tarihsel süreci. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22, 388 - 408. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/469/3804>
- Öge, A. (2010). *Hurufat defterlerinde Niğde-Bor*. (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya).
- Ögel, Z. & Soley, U. (2014). *Kahve molası: Kütahya çini ve seramiklerinde kahvenin serüveni*. İstanbul: Pera Müzesi.
- Pekmezci, H. (1992). *Tüm yönleri ile serigrafi ipek baskı*. Ankara: İlke Yayınevi.
- Rosada, G. (2004). Tyana archaeological excavations 2002. 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (26-31 Mayıs 2003, Ankara), c.2, 269-272.
- Rosada, G. (2005). Tyana-Kemerhisar archaeological excavations 2003. 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (24-28 Mayıs 2004, Konya), c. 2, 157-160.
- Rosada, G. (2006). 2004 yılı Kemerhisar/Tyana kazısı. 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (30 Mayıs-3 Haziran 2005, Antalya), c.1, 435-439.
- Rosada G. & Lachin, M. T. (2009). Excavations 2007 at Tyana. 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (26-30 Mayıs 2008, Ankara), c.3, 1-16.

- Samford, P. M. (1997). Response to a market: dating English underglaze transfer-printed wares. *Historical Archaeology*, 31 (2), 1-28.
- Sevim, S. S. (2015). *Seramik: dekorlar ve uygulama teknikleri*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sevin, V., Arslan Sevin, N. & Kalsen, H. (2011). *Harput: Kale mahallesinde Osmanlı yaşamı*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Sitare Turan, B. (1999). *İznik çinileri ve gülbenkyan koleksiyonu*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Soydan, O. (2016). Kültürel miras olarak 'Nahitiya' Niğde, *Akademik Bakış Dergisi*, (54), 54-81. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32956/366234>
- Şahin, F. (1981). Kütahya çini-keramik sanatı ve tarihinin yeni buluntular açısından değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 9-10, 259-286. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusty/issue/34329/380365>
- Şahin, F. (1983). *Seramik sözlüğü*. İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Şen, K. & Karası, Y. E. (2020). Bitlis Kalesi Osmanlı dönemi lülelerinin değerlendirilmesi (2018 yılı kazı sezonu). *Art-Sanat Dergisi*, (14), 413-440. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuarts/issue/56295/776778>
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya*. Ali Suad. (Çev.), İstanbul: Matbaa-i Âmire
- Topal, N. (2017a). 15.yüzyılda Niğde şehrinde iskan ve mahalleler. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 (1), 691-712. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cbayarsos/issue/30064/298213>
- Topal, N. (2017b). Karaman eyaleti vakıf defterlerine göre Bor (1483, 1500). *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), 24-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/386359>
- Uçar, H. (2019a). 2013-2014 yılı Edirne Yeni Saray Kazısı İznik ve Kütahya seramikleri. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (3), 365-386. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/815593>
- Uçar, H. (2019b). Archaeological proof of enjoy at Tire Kutu Han: clay pipes. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 19 (2), 119-134. Erişim adresi: [http://maajournal.com/Issues/2019/Vol19-2/9_Ucar%2019\(2\).pdf](http://maajournal.com/Issues/2019/Vol19-2/9_Ucar%2019(2).pdf)
- Ward, C. (2004). Sadana Adası batığı: 18.yüzyıl ortasına ait bir define. U. Baram, L. Carroll (Ed.), *Osmanlı Arkeolojisi* içinde (s. 188-204), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yenişehirlioğlu, F. (2013). Fincanınızda ne var?: Osmanlı döneminde günlük yaşam, sosyal değişimler ve fincan tipleri. *Yemekte Tarih Var: Yemek Kültürü ve Tarihçiliği İçinde* (s. 91-124). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yenişehirlioğlu, F. (2020). Ottoman period sources fort he study of food and pottery (15th-18th Centuries). *Multidisciplinary Approaches to Food and Foodways in the Medieval Eastern Mediterranean* içinde (s. 385-398). Lyon: MOM Editions.

Yılmaz, G. (2008). Batılılaşma Dönemi Osmanlı armağan geleneğinde porselenin yeri. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 95-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bujss/issue/3851>

Arşiv Belgeleri

COA. A.DVNSMHN 24/275

COA. C.AS. 431/17939.

Teşekkür

Tyana kazısı Osmanlı Dönemi konumuz buluntularını çalışmamıza izin veren kazı başkanı Prof. Dr. Osman Doğanay'a teşekkür ederiz.

Oluş veya Kılış Fiili Olmada Anlamın Etkisi: Git- Fiili Örneği

Ahmet Turan DOĞAN^{a, b}

Özet

Dilde fiiller varlık ilgisi bakımından temelde oluş ve kılış olmak üzere iki kategoride ele alınır. Bu aynı zamanda fiillerin dildeki oluş veya kılışların karşılıkları olmalarının bir gereğidir. Bu itibarla, dildeki fiillerin bir kısmı gerçekleşmek için bir yapana ihtiyaç duyarken bir kısmı ise bir yapana ihtiyaç duymaz. Bu durum, aslında fiillerin temel anlamlarıyla ilgilidir. Ancak zamanla ortaya çıkan yan anlamlarda aynı durum söz konusu olmayabilir. Yani, cümlede temel anlamıyla kullanılan bir fiil, kılış bildirirken yan anlamlarından biriyle kullanımında oluş bildirebilir, oluş bildiren bir fiil ise yan anlamlarından biriyle kullanımında kılış bildirebilir. Bu da fiillerin oluş veya kılış bildirmelerini dilin yatay boyutunda ortaya çıkan anlamların belirlediğini gösterir. Bu çerçevede Türkçenin kullanım sıklığı yüksek olan *git-* fiili Türkçedeki anlamları esas alınarak oluş veya kılış bildirme bakımından değerlendirilmiştir. Değerlendirme neticesinde *git-* fiilinin bazı anlamlarıyla oluş fiili, bazı anlamlarıyla ise kılış fiili özelliği gösterdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

Türkçe
Fiil
Oluş
Kılış

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 07.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099806

The Impact of Meaning on Being a Process Verb or an Action Verb: The Example "Git-" Verb

Abstract

Verbs in the language are basically evaluated in two categories in terms of entity relevance: process and action. This is also a requirement of the fact that verbs are the equivalents of process or action in the language. In this respect, some of the verbs in the language need a doer to take place while some do not. This is actually related to the basic meaning of verbs. However, the situation may not be the same with the connotations that emerge over time. In other words, while a verb in the sentence with its basic meaning is the action verb when it is used with one of its connotations, it can be a process verb, and also it can be an action verb even though it is a process verb. This shows that the meanings that appear in the syntax of the language determine whether the verbs are process or action. In this context, the verb "git-", which has a high frequency of use in Turkish, has been evaluated in terms of being a process verb or an action verb, based on its meanings in Turkish. As a result of the evaluation, it was revealed that the verb "git-" has the feature of a process verb in some meanings and an action verb in some meanings.

Keywords

Turkish
Verb
Process
Action

About Article

Received: 07.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1099806

^a İletişim Yazarı: ahmetturandogan@gmail.com.

^b Doç. Dr., Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 0000-0001-9173-7558.

Giriş

Fiiller, gerçek dünyadaki oluş veya kılışların dildeki gösterenleridir. Hareketten takınılan bir tavra, zihinsel süreçlerden duyulara kadar geniş bir gösterilen alanına sahiptir. Bu özellikleriyle de dilde isimlerin karşısında yer alırlar.

Türkçede fiiller çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Bunlardan biri de fiildeki varlık ilgisidir. Bu konuda Delice (2014, s. 66), fiilleri cümle içerisindeki kullanılışlarında gerçekleşebilmek için bir varlığa ihtiyaç duyma bakımından oluş ve kılış fiilleri olarak ele almıştır. Ona göre oluş fiilleri cümlede bir varlığa ihtiyaç duymayan, cümle kurabilmek için nesneyle birleşebilen fiillerken, kılış fiilleri cümlede bir varlığa ihtiyaç duyan, yani cümle kurmak için özneye birleşebilen fiillerdir. Delice'nin ifadelerine bakıldığında Türkçedeki oluş ve kılış konusunu geçişlilik-geçişsizlik çerçevesinde ele almadığı görülür.

Bilgegil (2009) *gel-* ve *çalış-* fiillerinin bir varlığın iradesiyle meydana geldiğini ve kılış fiili olduğunu, "*Meyveler oldu.*" ve "*Çocuk büyüdü.*" cümlelerindeki *ol-* ve *büyü-* fiillerinin ise *çocuk* ve *meyveler* birimlerinin iradesi dışında olduğunu ve dolayısıyla da *oluş* fiilleri olduğunu belirtir (s. 253). Bunun yanında Bilgegil (2009), bazı fiillerin kavramında her iki durumun da bulunduğunu, bunun da söz konusu fiillerin bir varlık veya niteliğe bağlanmasıyla ortaya çıkacağını bildirerek fiilin söz dizimindeki anlamının göz önünde bulundurulmasına dikkat çeker (s. 252).

Banguoğlu (2004), fiillerin ifade ettikleri olup bitenin niteliğine göre kılış fiilleri, durum fiilleri veya oluş fiilleri olduğunu belirtir (s. 408). Korkmaz (2003) da içerikleri bakımından fiiller başlığı altında fiilleri oluş, kılış ve kınış fiilleri, durum ve tasvir fiilleri olmak üzere üçe ayırmıştır. Ona göre oluş fiilleri cümlede yüklem gösterdiği işin olma niteliği taşıdığı, oluşun yapana yöneldiği, herhangi bir nesneye ihtiyaç duymadığı ve dolayısıyla geçişsiz olduğu fiillerdir. Kılış ve kınış fiilleri cümlede yüklem gösterdiği işin yapma niteliği taşıdığı, yapanın dışında bir nesneye yöneldiği, yani nesne gerektiren ve dolayısıyla da geçişli olduğu fiillerdir. Durum ve tasvir fiilleri ise herhangi bir oluş ve kılış değil, sadece içinde bulunulan bir tavrı gösteren fiillerdir. Bunlar genellikle geçişsizdir, içinde geçişli olanlar da vardır (s. 530-532). Karahan (1997) da kılış, oluş ve durum olmak üzere üç nitelikten bahseder. Bu çerçevede bazı fiillerin tamlayıcısız, bazılarının ise tamlayıcılı olduğunu ve tamlayıcısız fiillerin gerçekleşmesi için öznenin yeterli olduğunu, tamlayıcılı fiillerde ise fiilin gerçekleşmesi için özne dışında bir unsurun varlığına ihtiyaç duyulduğunu belirtir (s. 211). Görüldüğü üzere bazı araştırmacıların değerlendirmelerinde oluş-kılış olmak üzere iki, bazı araştırmacıların değerlendirmelerinde ise oluş-kılış-durum olmak üzere üçlü bir yapı bulunmaktadır.

Fiillerin değerlendirmelerinde oluş-kılış konusunun daha farklı alt başlıklar hâlinde ele alındığı da görülür. Bu konuda Yıldız (2017), fiilleri *oluş fiilleri*, *durum fiilleri*, *hareket fiilleri*, *bağlantı fiilleri*, *mental fiiller*, *iletişim fiilleri* ve *doğa fiilleri* olmak üzere 7 başlıkta ele almıştır (s. 361). Üstünova (2020a) da kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren fiilleri sınıflandırdığı çalışmasında bu türden fiilleri ikiye ayırmıştır. *Oluş eylemleri* olarak adlandırdığı fiilleri doğa olaylarının anlatıldığı fiiller, *olma eylemleri* olarak adlandırdığı fiilleri ise doğa olayları dışında kendiliğinden olan fiiller olarak değerlendirmiştir (s. 3/8). Üstünova'nın çeşitli ölçütler çerçevesinde temelde oluş fiillerini *oluş* ve *olma* bildirenler olarak ikiye ayırdığı görülür. Üstünova (2020b), oluş fiillerini de belirli bir süreçte kendiliğinden olan, kendi kuralları çerçevesinde sürekli gelişen, değişen, insan eliyle büyük değişikliğe

uğramamış, doğal yapısını koruyan varlıkların konu edildiği olayları, durumları anlatan fiiller olarak tanımlamıştır (s. 66).

Türkçe dil bilgisi çalışmalarında oluş-kılış meselesinin geçişlilik-geçişsizlik çerçevesinde de ele alındığı görülür. Bu konuda Ergin (2009), hareketin yönü dışı doğru olan, etkileyeceği nesne şahsın dışında olan fiillerin yapma bildirdiğini ve dolayısıyla geçişli olduğunu, buna karşılık hareketin yönü içe doğru olan, etkileyeceği nesne bağlı olduğu kişi olan fiillerin olma bildirdiğini ve dolayısıyla da geçişsiz olduğunu belirtir (s. 282). Yine Eker (2017), Türkçede geçişli fiillerin nesneyi belirtililik-belirtisizlik durumuna göre etkilediğini, geçişsiz fiillerin ise cümlede herhangi bir ögeyi etkilemediğini belirtmiş, ayrıca, Türkçede az sayıda fiilde geçişsizlik ve geçişliliğin birlikte bulunduğu, bu durumun da anlamsal olduğunu söylemiştir (s. 318). Eker'in bu açıklamasında aslında fiillerin anlamsal özelliklerinin onların geçişli olup olmamasını etkilediği ifadesi görülmektedir.

Fiildeki oluş-kılış konusu, değerlendirmelerde de görüldüğü üzere aslında geçişli-geçişsiz, tamlayıcı-tamlayıcısız ve istem konularıyla kesişmekle birlikte onlardan bazı noktalarda ayrılmaktadır. Şöyle ki, oluş-kılış meselesi fiiller için temel bir özelliktir. Her fiil anlamlarına göre bu iki kategoriden birine girer. Bundan sonra fiillerin yatay dizilişteki anlamlarına göre geçişli olma, tamlayıcı alma ve çeşitli istemlere sahip olma özellikleri gelir. Bu konuda Türkçe üzerine yapılan bazı yabancı yayınlardan biri olan *Turkish* adlı çalışmada Kornfilt'in de cümledeki tümleçlerin fiillere ve onların istemlerine göre belirlendiğini ifade ettiği görülür. Kornfilt (1997), bu çalışmanın konusuyla alakalı olmak üzere *accusative direct object* (belirtme durumlu nesne) "*Ahmet annesini ziyaret etti.*", *dative indirect object* (yönelme durumlu dolaylı tümleç) "*Ahmet kitabı annesine verdi.*", *dative directional object* (yönelme durumlu yönlü tümleç) "*Ahmet yarın İngiltere'ye gidecek.*" tümleçlerinden bahseder ve *git-* fiilini *dative directional object* başlığı altında örnek olarak verir (24-25).

Bazı araştırmacıların da (Doğan, 2011; Karahan, 1997; Kononov, 1956; Özkan, 1999, Yıldız, 2017) belirttiği gibi oluş-kılış konusu, diğer dil bilgisi konularında olduğu gibi fiilin anlamıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Tek tek dildeki sesler hariç aslında bütün birimler dilde bir anlam için kullanılır. Dolayısıyla bunların sadece biçim açısından değerlendirilip yatay dizilişteki anlamlarının dikkate alınmaması dil değerlendirmelerini eksik bırakacaktır. Bu da dil bilgisinin temel alanları olan biçim bilgisi, anlam bilgisi ve söz dizimi alanlarının birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir. Bu duruma *git-* fiilinin kullanıldığı şu iki cümleyi örnek göstermek mümkündür:

(1) *Ali okula gidiyor.*

(2) *Burada evler kaçtan gidiyor.*

Git- fiili 1. cümlede "bir yere doğru yönelmek" anlamında kullanılarak bir iş yapmayı belirtirken, 2. cümlede "satılmak" anlamında kullanılarak bir oluşu ifade etmiştir.

Fiillerin anlamlarının onların sınıflandırmasını etkilediğine Yıldız (2017) da değinmiş ve fiillerdeki her anlamın ayrı ayrı değerlendirilip kodlanması gerektiğini belirtmiştir (s. 360).

Dilde sadece fiiller değil onların aldığı ekler bile farklı işlevler yüklenerek farklı anlamların ortaya çıkmasını sağlayabilmektedir. Bu duruma *tara-* fiili ve *-n* çatı ekini almış biçiminden şu örnekleri vermek mümkündür:

(3) *Çocuğun saçları taranmış.*

(4) *Çocuk aynanın karşısında tarandı.*

3. cümlede edilgen bir çatı varken, 4. cümlede dönüşlü bir çatı vardır. İki cümlede de aynı anlamda kullanılan *tara-* fiili aynı eki almış olmasına rağmen *-n* çatı eki iki cümlede de farklı çatıları oluşturup farklı anlamların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İnceleme

1. Özne ve Nesne Konusunun Oluş ve Kılış Fiilleriyle Bağlantısı

Dil bilgisinin alt alanları birbiriyle sıkı bir bağlantı içerisindedir. Şekil bilgisi, cümle bilgisi, anlam bilgisi gibi dil bilgisi alanlarının birbiriyle olan bağlantısının göz önünde bulundurulması hem dil konularının doğru anlaşılmasını hem de doğru aktarılmasını sağlayacaktır. Bu itibarla cümle öğeleri, sözcük türleri ve anlam konularının bir bütün hâlinde ele alınması yüklem olan fiilin çeşitli açılardan özelliklerini belirlemek için de gereklidir. Bu çalışmanın konusu gereği de cümle öğeleri-sözcük türleri bağlamında özne ve nesne konusunun oluş ve kılış fiilleriyle olan bağlantısına değinilmelidir.

Türkiye Türkçesi söz dizimi üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında özne ve nesne tanımlarında iki farklı değerlendirmenin olduğu görülür. Öncelikle özne tanımlarına bakılacak olursa; bu konuda Karahan (2008, s. 18), öznenin yüklemi isim olan cümlelerde, edilgen fiilli cümlelerde ve yüklemi oluş bildiren fiil cümlelerinde “olan”ı, diğer cümlelerde ise “yapan”ı karşıladığını belirtir. Özkan ve Sevinçli (2015)’ye göre yüklemi isim ve oluş bildiren fiil cümlelerinde özne, “olan”, diğer fiil cümlelerinde ise “yapan”dır (s. 127). Ergin (2009) de “fail” olarak adlandırdığı özneyi fiili yapan veya olan unsur olarak belirtmiştir (s. 399). Eker (2017), özneyi cümledeki oluş veya kılışın gerçekleşmesini sağlayan kişi olarak tanımlamıştır (s. 348). Özmen (2016), özneyi, yüklem ifade ettiği eylemi yapan, o eyleme maruz kalan, eylem kendi üzerinde oluşan veya kendisine isnatta bulunulan öge olarak belirtir (s. 19). Üstünova da (2022), özne ve yüklem cümlelerin temel kurucuları olduğunu ve her fiilin kuracağı cümlede mutlaka zorunlu öge olarak özne bulunduğunu belirtir. Ona göre özne; *yapan, eden, olan, kılan, yaptıran, ettiren, olduran, kıldıran* niteliklerinde olabilir. Tek istemli oluş fiillerinde zorunlu ögenin *olan özne*, iki istemli oluş eylemlerinde *olan özne* ve *olduran özne*; sınırlı istem artırımına uygun olma eylemlerinde *olan özne, olduran özne*; durum fiillerinde *yapan özne, yaptıran özne*; kılış fiillerinde ise *kılan özne, kıldıran özne, kendinden etkilenen kılan özne, karşılıklı kılan ve karşılıklı kıldıran özne* türlerinin bulunduğu sonucuna varır. Özneye ilgili buraya kadar yapılan tanımlardan farklı olarak Delice (2018), öznenin yüklemi kılış fiilinden oluşan kılış cümlelerinde eylemi gerçekleştiren isim unsuru olduğuna dikkat çeker (s. 162).

Türkçede özne ile ilgili değerlendirmelerin nesne ile kesiştiği görülür. Delice haricinde nesne, yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge olarak tanımlanmış ve nesnenin sadece geçişli fiil olan cümlelerde bulunduğu belirtilmiştir (Eker, 2017; Ergin, 2009; Karahan, 2008; Özkan ve Sevinçli, 2015; Özmen, 2016). Delice (2018) ise nesneyi ikiye ayırmış ve birinci tip nesnenin durum ve oluş cümlelerinde görüldüğünü, ikinci tip nesnenin ise geçişli kılış fiillerinin yüklem olduğu kılış cümlelerinde bulunduğunu bildirmiştir (s. 163). Görüldüğü üzere diğer araştırmacılar da özne düşüncesi daha genişken Delice’de nesne düşüncesi daha geniştir. Bu durum, Türkçe cümle kurulumunda öznenin ve onun yerinde kullanılan birimlerin değerlendirilmesindeki farktan ortaya çıkmaktadır. Burada, dildeki öznenin şekle göre mi belirleneceği yoksa şeklin yanında ve daha da fazla olarak anlama göre mi belirleneceği meselesi ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği üzere her dilde şekil bilgisinin sınırları bellidir ve bu şekil özellikleri dil kullanıcılarını sınırlandırır. Buna karşılık dilin anlam boyutu alabildiğine genişir. Dolayısıyla dil, şeklin sınırlandırmasını anlam yönünü genişleterek aşar. Böylece de dilde aynı yapıda görünen fakat aynı anlamda ve dolayısıyla da aynı dil bilgisel kategoride olmayan birimler ortaya çıkar. Özne ve nesne konusundaki farklı değerlendirmelerin sebebi de aslında budur. Kılış fiilinin yüklem olduğu bir cümlede yüklem çatısına göre “yalın isim / yalın isim veya çekimli isim / çekimli fiil” dizilimi söz konusu iken oluş fiilinin veya yardımcı fiilli (ek fiil) bir ismin yüklem olduğu cümlelerde *yalın isim / çekimli fiil* veya *isim+yardımcı fiil (ek fiil)-kip/zaman/kişi* dizilimi söz konusudur. Burada her iki dizilimde de bulunan “yalın isim” yapısı şeklen aynı olsa da kategori bakımından farklıdır. Kılış fiilinin yüklem olduğu bir cümlede “yalın isim” fiilin belirttiği işi yapan unsur olarak özneyi oluşturur. Oluş fiilinin veya yardımcı fiil (ek fiil) almış bir ismin yüklem olduğu cümlelerde ise “yalın isim” şeklen öznenin bulunduğu yerde bulunur ancak bir iş gerçekleştirme erkine sahip değildir. Buna karşılık yüklem belirttiği oluş veya durum söz konusu yalın isim üzerinde olur veya onunla ilgili bir durumu ifade eder. Böylece de nesneyi oluşturur. Dolayısıyla aynı şekil, ancak farklı anlamların ortaya çıkardığı farklı kategoriler meydana gelir.

Sonuç olarak bir fiil, cümlede kullanıldığı anlam bakımından kılış fiili ise cümlede “özne / (belirtili) nesne - tümleç / yüklem” (Bu yapı fiilin çatı özelliğine göre değişebilir) yapısı bulunurken oluş fiilinin veya *yardımcı fiil (ek fiil)* almış bir ismin yüklem olduğu cümlede “nesne / yüklem” yapısı bulunur:

(5) Çocuk arabayı sürdü. / çocuk araba sürdü. (yüklem: kılış fiili)

Ö B.'li N Y   Ö B'siz N Y

(6) Adam çarşıdan geldi. (yüklem: kılış fiili)

Ö YT Y

(7) Adam öldü. (yüklem: oluş fiili)

B.'siz N Y

(8) Su doldu. (yüklem: oluş fiili)

B.'siz N Y

(9) Okumak güzeldir. (yüklem: isim+ek fiil(durum fiili))

B.'siz N Y

(10) Bisiklet kırmızıydı. (yüklem: isim+ek fiil(durum fiili))

B.'siz N Y

Bunun yanında Türkçede kılış hâli yerseme veya zarfsama çatılar kuran fiiller, oluş fiili olarak kullanıldığında bazı anlamlarında yapıcı yerseme ve zarfsama özelliklerini devam ettirebilirler. Bu da dil yapısının bir zorunluluğudur:

Kızılırmak Karadeniz'e gider.

B.'siz N YT Y

Bardakların tanesi beş liraya geldi.

B.'siz N ZT Y

2. Git- Fiili ve Anlam Alanı

Git- fiili, yazılı Türkçede kullanım sıklığı bakımından 2600 kullanım ile fiiller içerisinde 11. sırada yer almaktadır (Göz, 2013, s. 213). Görüldüğü üzere, Türkçe için kullanım sıklığı yüksektir. Bu sebeple de geçmişten günümüze kadar birçok anlamda kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu'nun genel ağ adresinde ilgili fiilin Türkiye Türkçesinde biri yardımcı fiil olmak üzere toplam 22 anlamda kullanıldığı belirtilmiştir (<https://sozluk.gov.tr>). Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te ise 31 anlamının olduğu belirtilmiştir (Ayverdi, 2010, s. 423-424). Kullanım sıklığına göre ilgili fiilin dildeki anlam adedinin da fazla olduğu görülür.

"Bir yerden daha ileri bir yere hareket etmek" temel anlamına sahip *git-* fiili, bu anlamıyla +A ve +DA istemine sahiptir. Bunun yanında, Türkçedeki diğer kullanımlarında +DAn istemine de sahiptir:

(11) *Ali bu okuldan gitti.* (Bir yerden ayrılmak, ilişkisini kesmek)

Söz konusu fiilin +A, +DA ve +DAn istemlerine sahip olması, onun temel ve ona yakın anlamları için geçerli bir durumdur. Bu hâliyle de tamlayıcı olarak yer isteyen fiillerden biridir. Bunun yanında *git-* fiilinin başka anlamlarında herhangi bir isteme sahip olmadığı da görülmektedir:

(12) *Kapının boyası gitmiş.* (Aşınmak, silinmek, zarar görmek.)

(13) *Bu iş böyle gitmez.* (Bir durum sürmek, süreç devam etmek.)

Bu örneklerde de fiilin yer tamlayıcısı istemediği görülür. Bunu oluşturan ise fiilin bağlam çerçevesinde değişen anlamıdır.

Genel olarak bakıldığında *git-* fiilinin Türkiye Türkçesinde şu anlamlara sahip olduğu görülür:

1. Bir yerden daha ileri bir yere ilerlemek, bir yerde, yönde hareket hâlinde olmak:

Arka bahçeye gidiyorum.

Fare tavanda gidiyor.

2. Bir yerden veya işten ayrılmak, ilişkisini kesmek:

Ayşe öğretmen bu okuldan gitti.

3. Yol, ırmak, dere, koridor, iş vb. bir yere, sonuca ulaşmak, varmak, çıkmak:

Sağdaki koridor nereye gidiyor?

4. Bir şey, gönderilmek, götürülmek, sevk edilmek, iletilmek:

Meyveler tırlarla gidecek.

5. Bir işe, eğitime, faaliyete vb. devam etmek:

Hafta sonları kursa gidiyor.

6. Bir işi uygulamaya koymak, ona başvurmak:

İsteddiği karar çıkmayınca bir üst mahkemeye gitti.

7. Bir olay sürmek, devam etmek:

Bu iş böyle gitmez.

8. Para, zaman vb. harcanmak, tüketilmek:

Kazandığı paranın bir kısmı kiraya gidiyor.

9. Birine veya bir şeye yakışmak, yaraşmak, uymak.

Bu kazak bu pantolonla gitmez.

10. Sıvılar için akmak:

Lavabo tıkanıdığı için su gitmiyor.

11. Bir şey bir müddet yetmek, yetişmek, yeter olmak:

Bu su bize üç gün gider.

12. Bir şey sağlamlığını korumak, dayanmak:

Kaliteli bir ayakkabı uzun zaman gider.

13. Bir kimse, grup vb. mevkisinden uzaklaşmak, iktidardan düşmek:

Bu olay ortaya çıkarsa hükûmet gider.

14. Bir zaman dilimi için geçmek, bitmek, tükenmek, sona ermek:

Yaz gitti, kış geldi.

15. Bir şey elden çıkmak, yok olmak, eser kalmamak:

Üç gün içinde bütün malı gitti.

16. Elektrik, telefon, internet vb. için kesilmek, bağlantı kopmak:

Elektrikler gitti.

17. Bir şey aşınmak, yıpranmak, silinmek, zarar görmek:

Ayakkabısının boyası gitmiş.

18. Can vermek, ölmek:

Hık dedi, gitti.

19. Bir şey satılmak:

Bugün altın kaçtan gidiyor?

20. Yol almak, işini icra etmek:

Bu hayvan kuru zeminde iyi gider.

21. Saat için doğru zamandan daha ilerisini göstermek:

Bu saat ileri gitmiş.

Git- fiilinin Türkiye Türkçesinde 21 anlamının olduğu görülmektedir. Bu anlamlar çeşitli açılardan onun dil bilgisel kategorisini de etkilemektedir.

3. *Git-* Fiilinin Anlamına Göre Oluş veya Kılış Fiili Olması

Bu başlık altında yukarıda belirlenen 21 anlam üzerinden *git-* fiilinin kullanıldığı cümlelerde oluş veya kılış fiili olma durumuna bakılmıştır.

3.1. Kılış Fiili Olduğu Anlamlar:

Git- fiilinin Türkiye Türkçesinde kılış fiili olduğu anlamlar ve cümle örnekleri şöyledir:

3.1.1. Bir yerden daha ileri bir yere ilerlemek, bir yerde, yönde hareket hâlinde olmak:

Bu anlam *git-* fiilinin Türkiye Türkçesindeki temel anlamıdır. Bu anlamıyla cümlede yüklem olduğunda zorunlu öge olarak yer tamlayıcısı bulunur. Dolayısıyla da yerseme çatı özelliği gösterir. Yüklem belirttiği iş bir özne tarafından bir yere yönelir, bir yerde gerçekleştirilir. Bu hâliyle de işi yapan bulunduğundan bu anlamdaki *git-* fiili kılış fiili olur. Bu durum şöyle örneklendirilebilir:

Babam çarşıya gitti.

Koyunlar ahıra gitmiş.

Örümcek duvarda gidiyor.

Bu anlamda kullanıldığında cümledeki bir yere yönelme bir edatla sınırlandırılabilir. Bu durumda da cümlede bulunması gereken zorunlu öge zarf tümlecine döner:

Öğretmen sınıfa kadar gitti.

Çocuklar parkın sonuna kadar gidecek.

3.1.2. Bir yerden veya işten ayrılmak, ilişkisini kesmek:

Git- fiilinin bu anlamda kullanıldığı cümlede yer tamlayıcısı zorunlu öge olur. Bir yerden ilişik kesme, ayrılma işini gerçekleştiren biri veya birileri bulunduğu için de *git-* fiili bu anlamıyla kılış fiili olur. Örnekleri şöyledir:

Onlar bu mahalleden gitti.

Ali Bey bu şubeden gidecek.

3.1.3. Bir işe, eğitime, faaliyete vb. devam etmek, o işle uğraşmak:

Git- fiili bu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde kendisinin ifade ettiği işi yapan olarak bir özneye ihtiyaç duyar. Bu sebeple de bu tür cümlelerde *git-* fiili kılış fiili olur. Bu kullanımında da fiil +A istemine sahiptir. Bazı örnekleri şöyledir:

Duru piyanoya gidiyor.

Öğrenciler basketbola gidiyor.

3.1.4. Bir işi uygulamaya koymak, ona başvurmak:

Git- fiili bu anlamıyla kullanıldığında cümlede “uygulamaya koymak, bir şeye başvurmak” işini yapan bir özneye ihtiyaç duyar. Bu özelliğiyle de kılış fiili olur. Bu kullanımında da +A istemine sahiptir. Örneklerinden bazıları şunlardır:

Davayı kaybeden taraf temyize gider.

Bu iş yerinde çalışanlar iş yavaşlatma eylemine gidiyor.

3.1.5. Yol almak, işini icra etmek:

Bu anlamıyla kullanımında *git-* fiili, bir özne tarafından gerçekleştirilen kılış ifade eder. Yani bu tür cümlelerde işi gerçekleştirme erkine sahip bir özne bulunur. Türkiye Türkçesindeki bazı örnekleri şunlardır:

Bu tazı iyi gider.

Bu araba gitmez.

3.1.6. Saat için doğru zamandan daha ilerisini göstermek:

Bu anlamıyla kullanımında *git-* fiili, bir özne tarafından gerçekleştirilen bir kılışı ifade eder. Örneği şöyledir:

Bu saat ileri gitmiş.

3.2. Oluş Fiili Olduğu Anlamlar:

Git- fiilinin Türkiye Türkçesinde oluş fiili olduğu anlamlar ve cümle örnekleri şöyledir:

3.2.1. Yol, ırmak, dere, koridor, iş vb. bir yere, sonuca ulaşmak, varmak, çıkmak:

Git- fiilinin bu anlamıyla yüklem olduğu cümlede kendisinin ifade ettiği anlam üzerinde olan belirtisiz bir nesne bulunur. Bir özne tarafından yapılan iş olmadığından bu tür cümlelerdeki *git-* fiili oluş fiili özelliğine sahiptir. Türkiye Türkçesindeki örnekleri şunlardır.

Kızılırmak, Karadeniz'e gider.

Bu iş hiç iyiye gitmiyor.

3.2.2. Bir şey, gönderilmek, götürülmek, sevk edilmek, iletilmek:

Git- fiilinin bu anlamıyla yüklem olduğu cümlelerde fiilin belirttiği anlam üzerinde olan belirtisiz bir nesne bulunur. Bu da *git-* fiilinin söz konusu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde oluş fiili olduğunu gösterir:

Siparişler 15 dakika önce gitti.

Yarın gelinin çeyizi gidiyor.

3.2.3. Bir olay sürmek, devam etmek:

Git- fiilinin bu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde süren, devam eden bir oluşa dikkat çekilir. Bu sebeple söz konusu anlamın ifade edildiği cümlelerde bu anlamda üzerinde olduğu belirtisiz bir nesne bulunur. Bu sebeple bu tür cümlelerde *git-* fiili oluş fiilidir. Bu kullanımın bazı örnekleri şunlardır:

Sanma ki havalar hep böyle gidecek.

Bu işler böyle gitmez.

3.2.4. Para, zaman vb. harcanmak, tükenmek:

Git- fiili bu anlamıyla kullanımında cümlede bir özne tarafından yapılacak iş olmadığından özneye de ihtiyaç duyulmaz. Dolayısıyla bir oluş ifade edilir. Bu sebeple bu tür cümlelerde *git-* fiili oluş fiilidir. Bazı örnekleri şunlardır:

Günün büyük bir bölümü bu yanlış düzeltmeye gitti.

Maaşın bir kısmı borcuna gidiyor.

3.2.5. Birine veya bir şeye yakışmak, yaraşmak, uymak.

Git- fiilinin bu anlamda kullanıldığı cümlelerde yüklem ifade ettiği anlam belirtisiz bir nesne üzerinde olur. Bu özelliğiyle de *git-* fiili bu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde oluş fiili olur. Türkiye Türkçesindeki bazı örnekleri şunlardır:

Bu gömlek sana gitmez.

Pilavla kuru fasulye iyi gider.

3.2.6. Sıvılar için akmak:

Git- fiilinin bu anlamıyla kullanıldığı cümlede yüklem karşılığı anlam belirtisiz bir nesne üzerindeki oluşu ifade eder. Böylece de *git-* fiili ilgili anlamıyla kullanıldığı cümlelerde oluş fiil olur. Bazı örnekleri şunlardır:

Mutfak lavabosundaki su gitmiyor.

Hortum katlandığı için serum gitmemiş.

3.2.7. Bir şey bir müddet yetmek, yetişmek, yeter olmak:

Git- fiili bu anlamıyla belirtisiz bir nesnenin belirtilen müddet içerisinde yettiğini, yeteceğini ifade etmek için kullanılır. Böylece de cümlede özne tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir iş bulunmaz. Dolayısıyla da *git-* fiili bu anlamıyla kullanıldığı cümlelerde oluş fiili olur. Bu durumun bazı örnekleri şunlardır:

Verdiği para iki gün gider.

Bir kilo pirinç bir hafta gitmez.

3.2.8. Bir şey sağlığını korumak, dayanmak:

Git- fiilinin bu anlamıyla kullanıldığı cümlede yüklem karşılığı anlam belirtisiz bir nesne üzerinde olur. Dolayısıyla da *git-* fiili bu anlamıyla yüklem olduğu cümlede oluş fiilidir. Türkiye Türkçesindeki bazı örnekleri şunlardır:

Bu ayakkabı iki yıl gider.

Yeni elbise bir ay gitmedi.

3.2.9. Bir kimse, grup vb. mevkisinden uzaklaşmak, iktidardan düşmek:

Bu anlamıyla cümlede yüklem olan *git-* fiili, belirtisiz bir nesne üzerindeki oluşu ifade eder. Bu özelliğiyle de oluş fiili olur. Bazı örnekleri şunlardır:

Böyle devam ederse müdür yakında gider.

Güvenoyu alamazsa bu yönetim gider.

3.2.10. Bir zaman dilimi için geçmek, bitmek, tükenmek, sona ermek:

Git- fiilinin bu anlamda yüklem olarak kullanıldığı cümlelerde belirtisiz bir nesne için geçmek, sona ermek ifade edilir. *Git-* fiili bu tür cümlelerde oluş fiili olduğu için kendiliğinden bir oluş bulunur. Bu kullanımın bazı örnekleri şunlardır:

Günler bir bir gidiyor.

Kış gitti, yaz geldi.

3.2.11. Bir şey elden çıkmak, yok olmak, eser kalmamak:

Cümlede bu anlamıyla yüklem olan *git-* fiili, ifade ettiği anlamın kendiliğinden gerçekleştiğine işaret eder. Bu hâliyle de cümledeki belirtisiz nesne fiilin ifade ettiği anlamda olanı karşılar. Dolayısıyla da *git-* fiili bir oluş ifade eder. Bazı örnekleri şunlardır:

Bütün parası gitti.

Gençliğim gitti.

3.2.12. Elektrik, telefon, internet vb. için kesilmek, bağlantı kopmak:

Git- fiili bu anlamıyla yüklem olduğu cümlede belirtisiz bir nesne olanı karşılar. Yani, fiilin ifade ettiği anlam söz konusu belirtisiz nesne üzerinde kendiliğinden olur. Dolayısıyla *git-* fiili bu tür cümlelerde oluş fiili olur. Türkiye Türkçesindeki bazı örnekleri şunlardır:

İnternet gitti.

Hatlar gitti.

3.2.13. Bir şey aşınmak, yıpranmak, silinmek, zarar görmek:

Git- fiili, bu anlamıyla cümlede yüklem olduğunda oluş fiili olur ve cümlede olan durumunda bir belirtisiz nesne bulunur. Bazı örnekleri şunlardır:

Arabanın tekerleği gitmiş.

Sehpanın kenarı gitti.

3.2.14. Can vermek, ölmek:

Git- fiili bu anlamıyla kullanıldığında oluş fiili olur ve cümlede olanı ifade eden bir belirtisiz nesne bulunur:

Babası kalp krizinden gitmiş.

Bu savaşta çok can gitti.

3.2.15. Bir şey satılmak:

Git- fiili bu anlamıyla kullanıldığında oluş fiili olur ve cümlede olanı ifade eden bir belirtisiz nesne bulunur:

Bu evler kaçtan gidiyor?

Bu sebzeler pek gitmiyor.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde yüksek kullanım sıklığına sahip *git-* fiili, asıl fiil olarak yüklem olduğu cümlelerdeki anlamlarına göre oluş veya kılış fiili olma özelliği bakımından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda *git-* fiilinin asıl fiil olarak Türkiye Türkçesinde 21 anlamda kullanıldığı tespit edilmiş ve bu anlamlar üzerinden incelemeler yapılmıştır. İncelemelerde *git-* fiilinin 6 anlamda kılış fiili olarak kullanıldığı, 15 anlamda ise oluş fiili olarak kullanıldığı görülür. Söz konusu fiilin “bir yerden daha ileri bir yere ilerlemek, bir yerde, yönde hareket hâlinde olmak” temel anlamında kılış fiili olduğu ve en çok bu kullanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamdaki kullanımıyla da yerseme çatı özelliği gösteren bir fiildir. Dolayısıyla Türkçede bir fiilin kılış fiili olması için geçişli çatı özelliği gösterme özelliği şart değildir. Bununla birlikte, oluş fiili olma da geçişsiz çatı özelliği göstermeyle ilgili değildir. Oluş fiillerinin yüklem oldukları cümlelerde bulunan belirtisiz nesne (Bu nesneden ne kastedildiği “1. Özne ve Nesne Konusunun Oluş ve Kılış Fiilleriyle Bağlantısı” adlı başlıkta örnekleriyle açıklanmıştır.), yüklem ifade ettiği anlam kendi üzerinde olan bir ögedir. Ayrıca, oluş fiilinin yüklem olduğu cümlelerde şekil zorunluluğunun ortaya çıkardığı yer ve zarf zorunlulukları hariç çatı da aranmamalıdır.

Sonuç olarak, Türkçede yüklem olan fiilin temel anlamına göre bir oluş-kılış değerlendirmesi yapılmakta, ancak söz konusu fiilin diğer anlamları pek dikkate alınmamaktadır. Hâlbuki, yüklem olan fiilin kullanıldığı cümledeki anlamı ve bu anlamın belirlediği cümle yapısı dikkate alınarak oluş-kılış değerlendirmesi yapılmalıdır.

Kaynakça

- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Kubbealtı.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Delice, H. İ. (2014). *Sözcük türleri*. Sivas: Asitan Kitap.
- Delice, H. İ. (2018). *Türkçe sözdizimi*. İstanbul: Asitan Kitap.
- Doğan, A. T. (2021). *Türkiye Türkçesinde edatlar*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Eker, S. (2017). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Göz, İ. (2013). *Yazılı Türkçenin kelime sıklığı sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (1997). Fiil tamlayıcı ilişkisi üzerine. *Türk Dili*, 549, 211-212.
- Kononov, A. N. (1956). *Grammatika sovremennogo Turetskogo literaturnogo yazıka*. Moskva-Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London and New York: Routledge.
- Özkan, A. (1999). Türkçede fiil-tamlayıcı ilişkisi ve fiillerin istem değiştirmesi. *Araştırmalar-İnsan Bilimleri Araştırmaları*, 1, 125-143.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2015). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, M. (2016). *Türkçenin sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim tarihi: 12.03.2022, <https://sozluk.gov.tr>.
- Üstünova, K. (2020a). Kendi kendine / kendiliğinden olma / oluş bildiren eylemlerin sınıflandırılması üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 1-13.
- Üstünova, K. (2020b). Doğa olaylarını anlatan oluş eylemlerinin cümlelerinde öge ekleme, öge çıkarma, öge değiştirme olayları. *Dil Araştırmaları*, 27, 65-74.
- Üstünova, K. (2022). Eylem istemine göre özne türü ya da özne türüne göre eylem niteliği belirlenebilir mi?. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(1), 57-68.
- Yıldız, H. (2017). Türk dilinde fiillerin semantik sınıflandırılması problemi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 3(1), 337-362.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)

Özlem Poyraz^{a, b}

Özet

Bu çalışmanın üç amacı bulunmaktadır. Bunlar Osmanlı İmparatorluğu'nda Abdülmecid döneminde ağır cezaları gerektiren suç sebeplerini ortaya çıkarmak, suç ve ceza mahallerini belirlemek ve suçlu profillerini incelemektir. Araştırmanın odağı suç sebepleri olduğundan cezaî müeyyidelere kısmen yer verilmiştir. Ağır cezalara sebep olan 18 ayrı suç türü belirlenmiştir. 48 suç bölgesi ve 36 ceza bölgesi tespit edilmiştir. İncelenen döneme dair bir kesit sunan belgeler suç ve cezaların tek merkezde yoğunlaşmadığını ortaya koymuştur. Suç işleme yoğunluğunun Dersaadet'te, cezalandırma yoğunluğunun ise Kıbrıs ve Vidin'de yaşandığı belirlenmiştir. Toplumsal katmanda hemen her kesimden bireylerin suç unsuruna iştirak ettiği anlaşılmıştır. Müslüman mahkûm sayısının gayrimüslim mahkûm sayısından daha fazla olduğu belirlenmiştir. Sadece Müslümanların ahaliinden zorla para almak, bağı, eşkıyalık, firar, rüşvet ve hırsızlık suçlarına; sadece gayrimüslimlerin ise iftira atmak ve ayinlere mugayir hareket suçlarına meylettığı ortaya konmuştur. Çiftçi katmanından Müslim ve gayrimüslim reayanın suç işleme oranında başı çektiği ve ehl-i kalem sınıfından ise kaza müdürlerinin suç unsuruna fazlaca iştirak ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Abdülmecid
Ağır cezalar
Suç sebepleri
Suç ve ceza mahalleri
Toplumsal katmanlar

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 08.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100661

An Examination of the Criminal Reasons That Required Severe Punishments in the Ottoman Empire (1839-1861)

Abstract

This study has three aims. These are to reveal the criminal motives that required severe punishments during the Abdülmecid period in the Ottoman Empire, to determine the crime and punishment scenes, and to examine the criminal profiles. Since the focus of the examination is on crimes, penalties are partially included. 18 different types of crimes have been identified that resulted in severe penalties. Data on 48 crime zones and 36 criminal areas have been obtained. The documents, which provide a cross-section of the period examined, have revealed that crimes and punishments aren't concentrated in one center. It is understood that the intensity of crime is experienced in Dersaadet and the intensity of punishment is experienced in Cyprus and Vidin. In the social layer it has been revealed the number of Muslim prisoners is higher than the number of non-Muslim prisoners. It has been understood that Muslims tend to get money by force, plunder, banditry, desertion, bribery, and theft, and non-Muslims tend to act against slander and rituals. It has been found that Muslim and non-Muslim people from the farmer strata lead in the rate of committing crimes and that the accident managers from the ulema class participate in the crime element.

Keywords

Abdülmecid
Severe penalties
Criminal reasons
Crime and penal districts
Social layers

About Article

Received: 08.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1100661

^a osahin@ahievran.edu.tr ; ozlemsahin38@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Merkez Yerleşke KIRŞEHİR
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2721-2401>.

Giriş

İslam hukukuna cari olan Osmanlı İmparatorluğu, suçları üç kategoride tasniflemiştir. Bunlar; sabit cezalar olarak adlandırılan zina, zina iftirası, içki içme, hırsızlık ve yol kesme suçlarının yer aldığı bütünüyle kitabî (kutsal) otoriteden kaynaklanan had (Imber, 2004, s. 100-101), Allah hakkı ile kul hakkı arasında ortaklaşa bulunması sebebiyle diyet gerektiren kısas (Gökçen, 1987, s. 6-7) ve ta'zir cezalarıdır. Ta'zir cezaları, Osmanlı hukukunda oldukça önemli bir yer işgal etmiştir. İlahî kudret yöneticiye "iyiliği emredip kötülükten men etmeyi" farz kıldığından hükümdar/sultan/halife devletle özdeşleştirilmiştir (Tuğluca, 2016, s. 18). Devlet başkanı vazifesini yerine getirmek amacıyla bireylerin can, mal, ırz, din ve aklının korunması amaçlarına uygun olarak kendi tayin ettiği şartlara göre toplumu düzenleme, cezaları tayin edebilme ve suç eylemlerine yönelik hükümleri verebilme yetkisine sahip olmuştur. Had ve kısas alanındaki sabit cezaları gerektiren suçlar, iktidarın doğrudan otoritesine giren bir hukuk alanı oluşturduğundan, buna pratikte sabit cezaları düzenleyen dini kuralların gerçekte örtüşmemesi durumu eklendiğinde de, çoğu cezanın ta'zir sınıfında değerlendirilmesine imkan tanınmıştır (Imber, 2004, s. 106). Had ve kısas unsur ve ispat şartlarındaki eksiklik durumunda da uygulanabilme olanağı bulunan ta'zir cezaları tüm bu sebeplerle Osmanlı ceza hukukunda oldukça önemli bir yer işgal etmiştir (Aydın, 2020, s. 82).

Kaynağını padişahın iradesinden alan ta'zir ceza alanı, Osmanlı ceza hukukunda örfi hukuk ile şekillendirilmiştir (Poyraz, 2020, s. 499). Ancak bahsi geçen örfi hukuk, örf ve âdet hukuku olmayıp devlet tarafından konulan hukukî müeyyideleri ifade etmiştir. Kanunnamelerde yer alan ceza hukukuna dair esaslar zamanla küllî bir çoğunluğa erişince örfi hukuk olarak adlandırılıp kanunlaştırılmıştır (Aydın, 1993, s. 478). Örfi hukuk düzenlemelerinin en sık rastlandığı alanlardan biri ceza hukukudur (Aydın, 2019, s.199). Padişahlar idarî ve adlî iki ayrı kaza organı ile örfi ve şer'î iki farklı hukuk sistemi arasındaki ikiliğin ortadan kaldırılması için klasik dönemde kısmen başarılı olan büyük gayretler göstermişlerdir. Geniş ve teferruatlı kaideleri olan kanunların kanunname adı altında toplanması için fermanlar çıkarılmıştır (Heyd, 2002, s. 634). Böylelikle şeriattan farklı olarak örfe dayalı ceza hukuku Osmanlı coğrafyasının tamamında Kuzey Afrika'dan Güney Arabistan'a Balkanlar'dan Kafkaslara İslam dünyasının birçok yerinde uygulanmıştır. Oluşturulan kanunnamelerin gerekçesi iki nedene dayandırılmıştır. İlki zamanla suçların artması, diğeri ise artık anlaşmazlık ve kan davalarının şer'î hukukun vereceği kararlar neticeye bağlanamayacağı saikleridir. Bu teorik çerçevede örfi hukuk şer'î hukuka rağmen oluşturulmamış ve zıt bir hukuk anlayışını ifade etmemiştir. Devlet şer'î hukuku bertaraf etme niyeti taşımayıp onu tamamlamak amacıyla örfi hukuku kanunlaştırmıştır (Aydın, 1993, s. 478). Zaten şer'î ya da örfi bütün ceza davalarının tek bir kadı tarafından karara bağlanması ve kanunnamelerde şer'î hükümlere verilen mevki ve kıymetin örfi hükümlerden her zaman üstün tutulması da bunun kanıtıdır (Taner, 1940, s. 226).

Cezaların infazı özünde Allah'ın hakları ile bireylerin haklarının korunmasını hedeflemiştir. Cezalar ile kötülüklerin yaygınlaşması, bireylere ve topluma zarar vermesinin engellemesi amacı güdülmüş, suç işleyenlerin tedib ve ıslah edilmesinin sağlanması beklenmiştir. Bu nedenledir ki sadece iktidarın yetkisine bırakılmış olan cezaî kararlar olmayıp, idarî yani yerel yöneticilerin karar ve uygulamalarını da kapsamıştır (Başoğlu, 2011, s. 198). Ta'zir cezalarının infazında had ve kısastan farklı olarak şahitlik için sayı ve şart aranmamış, hâkim kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak hüküm verilebilmiştir. Şüphenin olduğu durumlarda ceza

düşürülmemiş; suçlu ve mağdurun genel haline, işlenen suçun büyüklüğü ya da miktarına göre farklı bölgeler seçilebilmiş ya da dönemsel adetlere göre de değişik cezalar uygulanabilmiştir. Hâkim, ta'zir cezaları ile farklı ceza seçenekleri arasından seçim yapılabilmiş; kimi zaman hem Allah hakkı hem de kul hakkı aleyhine hükmedilebilmiştir (Başoğlu, 2011, s. 198). Bu nedenledir ki ta'zir alanı özellikle toplumun gelişme ve ilerlemesine bağlı olarak bir takım icatların meydana gelmesi ile yeni suç tiplerinin oluşması durumunda şer'i hukuka uygun olarak yeni cezaların uygulanmasına olanak tanımıştır (Gökçen, 1987, s. 13-14).

Osmanlı İmparatorluğu'nda eskiden beri mevcut olan hükümlerin toplanıp bir araya getirilmesi şeklinde oluşturulan ilk kanunname Fatih Sultan Mehmet döneminde hazırlanmıştır (Cin & Akgündüz, 1940, s. 155-156). Ancak Yavuz Sultan Selim döneminde hazırlanan kanunnamede ise ağır ceza kategorisinde yer alan sürgün cezasına yer verilmiştir. Burada *ve dahi bir kimesneyi mahallesini veya karyesi cemaati hırsuzdur ve kahbedir deyü şikâyet edüb bize gerekmez deyü red etseler vakia müttehem ise, dahi beynen-nas malum ola, mahallesinden ve karyesinden nefy edeler. Eğer mahalle kabul etmezse, şehirden süreler, şöyle bileler ifadeleriyle de sınırları çizilmiştir* (Akgündüz, 1991, s. 106). Daha sonraki dönemlerde ilan edilen Kanunname-i Al-i Osman'ın birinci bölümü ceza kanunlarını içermek suretiyle tasarlanmıştır (Heyd, 2002, s. 636). Burada zina, adam öldürme, yaralama, şarap içme, hırsızlık, kadın ya da çocuk kaçırmaya, yangın çıkarma vb. suçlarına yer verilmiştir. Söz konusu suçlar için ta'zir cezaları kapsamında ölüm, hapis, para cezaları, kürek cezaları, yüzün karalaması ve dağlanması, sakalın kesilmesi, belli organların kesilmesi, kalebentlik ve sürgün cezalarına yer verilmiştir (Aydın, 2019, s. 203). Söz konusu kanunnameler çeşitli dönemlerde revize edilmekle birlikte Tanzimat döneminin sonuna kadar yürürlükte kalmıştır (Akgündüz, 1991, s. 128-135).

Tanzimat Fermanı'nın ilanından itibaren ise hukuk alanında reform hareketlerine başlanacağı ilan edilmiş, suçlar ile cezaların hukuki alt yapısı temellendirilmiştir. Keyfilikten hukukiliğe, kanunsuzluktan meşruiyete, emniyetsizlikten emniyete geçiş yapıldığı belirtilerek (Veldet, 1940, s. 139) yaklaşık 150 yıl içinde daha az alim, ahlakça daha az dürüst ve fakat padişaha daha itaatli ve onun keyfine göre hüküm vermesini bilen hâkimlere yönelik başladığından bahsedilmiş ve adalet mekanizmasının bozulduğu, hâkimlerin şahsi menfaatleri ile idam ve zehirleme gibi ağır cezaların dahi keyfi olarak tatbik edilebilme güç ve imkanına sahip olunduğu, en önemlisi adaletin güvenilirliğinin sorgulanır bir hale geldiği, adalete yeniden güven tesis edebilmek amacıyla hâkimlerin tarafsızlığının sağlanmasının gerektiği belirtilmiştir (Belgesay, 1940, s. 212). İlan edilen kanunnamelerden ilki Avrupa fikriyatından esinlenilerek oluşturulan 1840 Ceza Kanunnamesidir. Bu kanunname hakkında Ahmet Cevdet Paşa ta'zir alanının had cezalarının yerine geçebilecek kadar geniş tutulduğunu itiraf etmiştir (Akgündüz, 1987, s. 164). Hükümdar ve devlet aleyhine işlenecek suçlar, katl, fesat çıkarmak, dövmek, sövmek, haneye tecavüz, rüşvet, irtikap, vergi vermemek, memurlara muhalefet etmek, silah çekmek, cerh, yol kesme olarak belirlenmiştir (Taner, 1940, s. 227). Noksanlıkların ortadan kaldırılması amacıyla 1851 yılında yeni bir ceza kanunnamesi daha ilan edilmiştir. Burada da şer'i kanunlara ağırlık verilmiştir. Daha sonra ilan edilen 1858 Ceza Kanunnamesi ise diğerlerine nazaran çok daha sistemli bir şekilde hazırlanmış ve geçerlilik süresi 68 yıl olmuştur. Burada suçlar cinayet, cünha ve kabahatler olarak tasniflenmiş, ayrıca ammeye yönelik, şahıslar aleyhine işlenen ve kabahatler olarak tayin edilmiştir (Gökçen, 1987, s. 40). Cinayet suçları için idam, müebbet veya muvakkat kürek, müebbet veya muvakkat

kalebentlik, sürgün, müebbeden rütbe ve memuriyetten mahrumiyet; cünha suçları için bir haftadan üç seneye kadar hapis, muvakkat sürgün, memuriyetten tard ve para cezaları; kabahat suçları için ise 24 saatten bir haftaya kadar hapis ile 100 kuruşa kadar para cezası öngörülmüştür (Poyraz, 2020, s. 500). Cinayet ve cünha suç gruplarına ağır cezalar uygulanmıştır. İslam hukukunda uzun süreli hapis cezaları uygun bulunmadığı için İslam hukukçularının bir kısmı ağır cezaları da hapis cezası olarak nitelendirmiş ve suçu önlemek, suçluyu eğitmek, ıslah etmek amacıyla bedeni cezaların daha etkili olacağı düşünülerek cezalar tayin edilmiştir (Aydın, 2019, s. 176-177).

Osmanlı hukuku alanında Türkiye'de bilimsel çalışmalar 1940'lı yıllarda başlamıştır. İslam ceza hukuku alanına ilişkin zengin bir literatür oluşmuştur. Literatürde kanunnameler ve kanunnamelerin tahlilleri, cezalar ve ceza kanunları, mahkemeler ve kadılık kurumu, Tanzimat dönemi kanunnameleri gibi birçok çalışma konusu ele alınmıştır. Tarihçiler, hukukçular ve ilahiyatçılar meseleye değişik perspektiflerden bakmış ve bazen de birbiriyle çelişen sonuçlar da elde etmişlerdir (Koç, 1999, s. 116). Hukuk alanındaki malzeme yoğunluğu ve tarih araştırmalarında yakalanan seviye, meselenin yeniden ele alınmasını zaruri hale getirmiştir. Osmanlı hukuk tarihçiliğinde ceza hukuku birçok çalışmanın konusu olmuştur. Devletin suçlar ve cezalara yaklaşımına yönelik de zengin bir literatür oluşmuştur. Bununla birlikte ağır cezaları gerektiren suç sebepleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu çalışmada suç türleri vuzuha kavuşturulmaya çalışılacaktır. Hapis infazı gerektiren suç sebepleri, suç ve ceza mahalleri ve suçluların toplumsal katmandaki konumları ortaya konulmuştur.

1. Suç Sebepleri

İslam hukukunda suçlular insanlar üzerinde üstünlük kurmadan fesadı yayanlar, üstünlük kurmaya çalışarak fesadı yayanlar, fesatlık amacı gütmeyerek üstünlük kurmaya çalışanlar ve zulüm işleyenler olarak sınıflandırılmıştır (Başoğlu, 2011, s. 199). İncelenen dönemde tespit edilen ağır cezalar sürgün, kalebent, manastırbent, kürek ve prangabentlik olarak karşımıza çıkmıştır. Hukukî bir terim olarak sürgün suçunun bulunduğu mahalden başka bir mahalle gönderilerek belirli bir için süre uzaklaştırılması hali olarak tanımlanmıştır (Köksal, 2006, s. 287; Yıldız, 2015, s. 93). Sürgün cezası gerektiren bir suçunun mükerreren suç işlemesi halinde uygulanan ceza infazı Müslüman ise kalebentlik, gayrimüslim ise manastırbentlik (Poyraz, Öner & Övünç, 2020, s. 278-279) ve suç işleme hususunda ısrarcı olanlara ise daha ağır niteliği bulunan, mahkumların ayaklarından demir olduğu halde ağır işlerde çalıştırılmasını öngören Tersane-i Amire'de ise kürek, taşrada ise prangabentlik (Avcı, 200, s. 142; Poyraz, Öner & Övünç, 2020, s. 281) cezaları uygulanmıştır. Belgelerde sürgün *nefy, tağrip, nefy ü tağrip ve nefy ü icla* olarak ifade edilmiş, sürgüne gönderilen suçlu için menfi, sürgüne gönderilen bölge için ise menfa tabirleri kullanılmıştır. Belirlenen ceza mahalleri işlenen suçun niteliği, suçlunun devlet hizmetindeki makam ve mevkii ile statüsü gibi benzer sebeplere göre belirlenmiş ya da değiştirilebilmiştir (Köksal, 2006, s. 288). Edinilen belgelerden yola çıkılarak 133 mahkûmun 18 ayrı suç türü nedeniyle cezalandırıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1). En fazla mahkûmun Tanzimat'a yönelik isyan girişimi suçu nedeniyle cezalandırıldığı anlaşılmıştır.

Tablo 1: Suç sebepleri

Sıra	Suç Sebepleri	Belge Numarası	Mahkûm Sayısı
1	Tanzimat'a yönelik isyan girişimleri	İ.MSM. 59/1707; İ.MSM. 82/2329; İ.MSM. 87/2478	30 (2 +28 +?)
2	Eşkîyalık	İ.MSM. 72/2088; İ.MVL. 303/12447	2
3	Hilaf-ı rıza hareket	A.AMD., 5/44; A.DVN. 3/77; A.DVN., 26/90; A.DVN., 32/8; A.DVN., 61/49; A.MKT.UM, 15/44; C.ADL., 67/4003	8 (1 +1 +1 +2 +1 +1 +1)
4	Firar	A.DVN.MHM. 7/72; A.MKT. 124/30; A.MKT.MVL., 11/68; İ.DH. 172/9205; İ.MSM. 51/1308; İ.MVL., 312/13049	21 (13 +1 +1 +1 +3 +2)
5	Tehdit ve küfür	İ.MSM. 28/775; A.MKT.MVL. 28/64	4 (3 +1)
6	İftira atmak	İ.MVL. 292/11739	4
7	Darp edip yaralama ve adam öldürme	A.MKT. 129/18; İ.MSM. 82/2343; İ.MVL. 294/11882	5 (1 +3 +1)
8	Zimmet	İ.MVL. 285/11221; A.MKT.MVL. 1/42; A.MKT. 95/72; A.M. 5/97; A.AMD. 16/47; A.MKT.MVL. 29/34; A.MKT.UM. 24/67; İ.MVL. 285/11274; İ.MVL. 252/9307; İ.MVL. 290/11601; A.MKT.MHM. 88/34; İ.MVL. 286/11293	13 (2 +1 +1 +1 +1 +1 +1 +1 +1 +1 +1 +1)
9	Rüşvet	HAT. 1245/48322; HAT. 1247/48339; A.MKT.NZD. 14/64; A.MKT.UM. 27/65; A.MKT.UM. 110/14; İ.MVL. 309/12843	10 (2 +2 +2 +1 +1 +2)
10	Bağy	MVL. 928/31	1
11	Hırsızlık	A.MKT.MHM. 179/81; A.MKT.MVL. 19/80	5 (1 +4)
12	Irza tecavüz	İ.MVL. 293/11785; İ.MVL. 302/12336	5 (1 +4)
13	Haneye tecavüz	İ.MSM. 82/2343; İ.MVL. 294/11882	7 (3+4)
14	Düzeni bozmak	A.MKT. 60/44; İ.MVL. 309/12843	3 (1 +2)
15	Alacağından fazla para talep etmek	C.ADL. 75/4500; A.DVN. 21/41; A.AMD. 16/32; İ.MVL. 386/16859; A.MKT.MHM. 145/5; İ.MVL. 307/12672	9 (1 +1 +1 +1 +4 +1)
16	Ahaliden zorla para almak	C.ADL. 74/4473	1
17	Ayinlere mugayir hareket	A.DVN. 20/8	1
18	Cemaat ile iyi geçinmemek	İ.MVL.302/12336; İ.MVL. 302/12370	4
Toplam			133

Araştırmanın odağı olan suç sebeplerinden ilki Tanzimat'a yönelik isyan girişimi meselesi olarak belirlenmiştir. Tanzimat'a yönelik isyan girişimi nedeniyle 1844 yılında Arnavutluk bölgesinden Üsküp, Prizren, Lekofça ve Priştina bölgesi (BOA, İ. MSM., D: 59, G: 1707), 1848 yılında Trabzon bölgesi (BOA, İ. MSM., D: 87, G: 2478) ve 1848 yılında ise Şumnu kazası Yenipazar karyesi'nin etkilendiği (BOA, İ. MSM., D: 82, G: 2329) anlaşılmıştır. Bu kapsamda 30 suçlunun sürgün edildiği belirlenmiştir.

Eşkîyalık da suç sebeplerinden bir diğeridir. Eşkîyalık, cebren kişilerin mallarına el koyma, bu amaçla hayatlarına kastetme, maddî ya da manevî olarak insanlara zarar verme, işi çetencilik

haline getirme yönleri bulunan bir suç türüdür. Eşkialığa dair iki belge ile karşılaşmıştır. 1840 Ceza Kanunnamesi 11. faslında kutta-i tarik olanlar (haydutluk icra edenler) nüfus katletmeyerek yalnız soygunculuk yaptığında yedi sene müddetle kürek, adam öldürüp soygunculuk yaptığında ise on sene müddetle kürek ile cezalandırılmaları gerektiği belirtilmiştir (Kaynar, 2010, s. 311). Bozuk siyasi düzen ile kötü ekonomik şartların hüküm sürdüğü yerlerde bu suç eylemine sıklıkla rastlanmıştır (İlgürel, 1995, s. 466). 1844 yılında Trablus bölgesindeki şeyhler eşkıyalık icra ettiği için sürgün ve kalebent olarak cezalandırılmıştır (BOA, İ. MSM., D: 72, G: 2088; BOA, İ. MVL., D: 303, G: 12447). Şer'i hukukta eşkıyalık suçu işleyenlerin cezalandırılmasında dört usulün takip edileceği belirtilmiştir. Bunlar; öldürülme, asılma, el ve ayakların çapraz kesilmesi ile sürgündür. İşlenen suçun türüne göre adam öldürüp mal yağmalayanın öldürülmesi, sadece adam öldürenin öldürülmesi, mal yağma edenin el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yol ihlal edenin ise sürgün edilmesi şeklindedir (Daşcıoğlu, 2017, s. 304).

Diğer bir suç sebebi de hilaf-ı rıza harekettir. Söz konusu suç bahsinde yer alan rıza ifadesi ile Allah'ın mı yoksa padişahın mı rızasının gözetildiğini anlamak mümkün değildir (Uluçay, 1951, s. 507-508). Belgelerde hilaf-ı rıza hareket ifadesi ile kendi halinde olmamak ibaresi yan yana kullanılmıştır. 1840 Ceza Kanunnamesinde yasaklanan eylemlere cesaret edip birinin mal ve mülküne musallat olma veya hilaf-ı rıza harekete cesaret etme nedeniyle suçlunun memur ise memuriyetten ihraç edilip başka bir mahalle sürgün edilmesi gerektiği aktarılmıştır (Poyraz, 2020, s. 501-502). 1840 yılında İstanbul Ermeni patriği Ohan (BOA, C. ADL., D: 67, G: 4003), 1847 yılında Nevşehir sancağı Ürgüp kazasından Hacı Sitte (BOA, A. DVN., D: 26, G: 90), 1847 yılında Konya'da Kör Hacı İlya ve Yağcı oğlu Yuvaki (BOA, A. DVN., D: 32, G: 8), 1848 yılında Kayseri sancağı Develi karyesinden Gülbaş oğlu Karabet (BOA, A. AMD., D: 5, G: 44), 1848 yılında Der-saadet'ten Mosis velet Ağop (BOA, A. DVN., D: 3, G: 77), 1850 yılında Muş sancağı Kasur karyesi Almanlu aşiretinden Şaro (BOA, A. MKT. UM., D: 15, G: 44) ve 1850 yılında Fatih Çifte Ayak Kurşuni Medresesi talebesi olan Ali bin Hüseyin (BOA, A. DVN., D: 61, G: 49) hilaf-ı rıza harekete cesaret etmeleri nedeniyle sürgün edilmişlerdir. Söz konusu suç türüne çoğunlukla gayrimüslimlerin rağbet ettiği anlaşılmıştır.

Fırar girişimi de suç sebeplerinden olmuştur. Şer'i hukukta cezalandırılmış olan bir suçlunun firar etmesi halinde dövülebileceği görüşü yaygın olmuş ve hâkimin uygun görmesi halinde suçluya bir miktar kırbaç vurulabileceği de belirtilmiştir. Ancak ahlaksızlık, kazf ya da ta'ziri gerektiren bir suç söz konusu olduğunda darp uygulaması yeterli bulunmayarak ağır cezalardan birinin tatbikine karar verilmiştir (Hussien, 2014, s. 96). 1847 yılında Şam-ı Şerif'e kaçan Mustafa Bey (BOA, İ. MSM., D: 51, G: 1308), 1848 yılında Musul'a kaçan Horasan hâkimi Asafüddevle (BOA, A. MKT., D: 124, G: 30), 1848 yılında Margılıç'a kaçan Kavala naibinin 10 nefer adamı (BOA, A. DVN. MHM., D: 7, G: 72), 1848 yılında Girit'e kaçan Kör Hüseyin (BOA, İ. DH., D: 172, G: 9205), 1848 yılında Vidin'e kaçan Duçek Kürtleri reisi Mustafa Bey (BOA, A. MKT. MVL., D: 11, G: 68) ve 1854 yılında Kemah kazası Kuzican sancağından Timur Ağa (BOA, İ. MVL., D: 312, G: 13049) firar girişimleri nedeniyle sürgün ve kalebent olmak üzere infaz edilmişlerdir.

Tehdit ve küfür meselesi de suç sebeplerindendir. 1840 Ceza Kanunnamesinin 3/3. maddesinde tehdit ve küfür suç türüne dair herhangi bir insanın itibarına dokunacak söz söylemek, dövmek ve sövmek suçuna yer verilmiş, bu suçun cezası 5 günden 25 güne kadar hapis olarak aktarılmıştır (Kaynar, 2010, s. 306). Şetm-i galiz olarak belgelerde bahsi geçen

tehdit ve küfür suç türünde mahkemeye genellikle mağdurlar başvurmuştur (Usta, 2020, s. 124). 1847 yılında Fransa konsoloshanesine yapılan baskında azmettirici olan Zeki Efendi, Vehbi Efendi ve Süleyman Ağa (BOA, İ. MSM., D: 28, G: 775) ile 1850 yılında nikahlı eşine on iki yıldır eza ve cefa çektiren Alâeddin Paşa zade Celal Bey (BOA, A. MKT. MVL., D: 28, G: 64) bu kapsamda sürgün edilmiştir.

İftira meselesi de diğer bir suç sebebidir. Osmanlı ceza hukukunda zinaya yönelik iftira suçu kazf kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kapsamda şahsa yönelik iftira suçu ile Müslüman olmayanlara karşı işlenen iftira suçu kazf olarak nitelendirilmiştir ve ta'zir kapsamında değerlendirilmiştir (Üçok, 1946, s. 136). İftira bir kimseye asılsız olarak suç, günah ya da kusur olarak atfedilen bir söz, davranış veya nitelik isnat etmektir (Çağrı, 2000, s. 522). Bununla alakalı olarak 1853 yılında Ohri metropolidi Dionisos'un rüşvet aldığına yönelik yalan beyanda bulunan Ohrili Sutri Kaçgari önderliğindeki dört kişiye manastırbentlik cezası verildiği anlaşılmıştır (BOA, İ. MVL., D: 292, G: 11739). Manastırbentlik cezası ise kalebentlik cezasının gayrimüslimlere uygulanan şekli olarak karşımıza çıkmıştır. Bu ceza ile gayrimüslimlerin dünyevi hayattan çekilip günahlarından arınmaları beklenmiştir (Poyraz, Öner & Övünç, 2020, s. 279).

Diğer bir suç sebebi ise cinayet ve yaralama meselesidir. Şer'i hukuk kapsamında ele alınan cinayet ve yaralama suçlarında İslam hukuku suç eylemin kasıtlı mı yoksa kasıtsız mı olduğuna odaklanmıştır (Imber, 2004, s. 245). Şer'i hukuka uygun olarak öldürme suçu için öldürme, yaralama suçu için ise yaralama öngörülmüştür (Akbulut, 2003, s. 170). Unsur ya da ispat şartlarındaki eksiklik nedeniyle infazı ta'zir olarak da belirlenebilmiştir (Aydın, 2020, s. 199). 1840 Ceza kanunnamesi 3/5. maddesinde bir kimsenin başka bir kimseye el kaldırıp darp etmemesi gerektiği ve bu durum nedeniyle verilecek cezanın 5 günden 45 güne kadar hapis cezasını gerektirdiği belirtilmiştir. 10/1-2. maddelerinde ise birine silah çekmek bir sene, kurşun sıkmak iki sene, yaralama meydana geldiğinde ise üç sene kürek cezasından bahsedilmiş, ölüm gerçekleştiğinde ise kısas öngörülmüştür (Kaynar, 2010, s. 306-311). 1846 yılında Erzurum'da Mirza Taki Han ve iki nefer adamının katli (BOA, İ. MSM., D: 82, G: 2343) ile 1854 yılında Barca Zaim'in Zağra-i Atik'te Tarkuni adlı şahsı katli (BOA, İ. MVL., D: 294, G: 11882) sonucunda prangabent ve kalebentlik cezalarının uygulanması buna dairdir. 1848 yılında Fatih Sultan Mehmet Camii-i Şerifi talebelerinden iki şahsın talebe Mehmet Efendi'yi cerh etmelerinin (yaralama) de sürgüne sebep olduğu anlaşılmıştır (BOA, A. MKT., D: 129, G: 18). Söz konusu meselede katil eylemini gerçekleştiren kişiler için belgelerde serseri güruhundan kimseler ifadesi kullanılmıştır ki bu durum suçluların sabıka durumunu ortaya koyması bakımından önemli olmuştur.

Haneye tecavüz meselesi de suç sebeplerinden bir diğeri olmuştur. 1840 Ceza Kanunnamesi 4. fasılda kimsenin mal ve emlakine dokunulamayacağı, zorla alınamayacağı ve satılamayacağı belirtilerek kanuna aykırı hareket edenlere bir sene müddetle sürgün cezasının verileceği aktarılmıştır (Kaynar, 2010, s. 306). Belgelerde zimmet suçunun fazlalığı dikkat çekmiştir. 1843 yılında Devrek kazası müdürü Hacı Ali Ağa (BOA, İ. MVL., D: 285, G: 11221), 1844 yılında Selanik (BOA, A. MKT. MVL., D: 1, G: 42) ve 1848 yılında Limni'de Hacı Yorgi İgale (BOA, A. M., D: 5, G: 97), 1847 yılında Nevşehir Arapsun kazası müdürü Hasan Yazıcı (BOA, A. M., D: 5, G: 97), 1850 yılında Zağra-i Cedid Kazası müdürü Osman Bey (BOA, A. AMD., D: 16, G: 47), 1850 yılında Geyve kazası müdürü Hasan Ağa (BOA, A. MKT. MVL., D: 29, G: 34), 1850 yılında İçel sancağı Nevahi kazası müdürü Abdülbaki Bey (BOA, A. MKT.

UM., D: 24, G: 67), 1852 yılında Bozkır kazası müdürü Şerif Efendi (BOA, İ. MVL., D: 290, G: 11601), 1853 yılında Bosna İlherme kazası müdürü Hüseyin Bey (BOA, İ. MVL., D: 285, G: 11274), 1853 yılında Çiğlene kazası müdürü Mustafa Ağa (BOA, İ. MVL., D: 290, G: 11601), 1853 yılında Zile kazası sandık emini Abdullah Efendi (BOA, İ. MVL., D: 290, G: 22562), 1853 yılında Cuma-i Atık kazası müdürü Yusuf Ağa ve eyalet valisi Salih Paşa (BOA, İ. MVL., D: 286, G: 11293), 1853 yılında İlherme kazası müdürü Hüseyin Bey (BOA, İ. MVL., D: 285, G: 11274) ve 1856 yılında Kırkkilise naibi Mehmet Sait Efendi (BOA, A. MKT. MHM., D: 88, G: 34) zimmet suçu nedeniyle sürgün edilmiştir. Söz konusu suç türünde 1853 yılında bir artış gözlemlenmiştir.

Diğer bir suç türü de rüşvet meselesidir. Bir memura işini yaptırmak için verilen hediye ya da ücret anlamına gelen rüşvet (Sami, 1996, s. 665), incelenen dönemde yönetimin zorunlu bir parçası haline gelmiştir (Mumcu, 2005, s. 85). 1840 Ceza Kanunnamesi 5. fasılda rüşvete yer verilmiş, bütün devlet görevlilerine yeteri kadar maaş verildiğinden hiç kimsenin rüşvet ya da hediye almaya meyletmemesi gerektiği aktarılmış, rüşvet veren kişinin de kabahatli sayılarak bir sene müddetle memuriyetten alınıp sürgün edileceği belirtilmiştir (Kaynar, 2010, s. 307). 1855 yılında ilan edilen Men-i İrtikab Nizamnamesi ise rüşveti kaldırılmaya yönelik hazırlanmıştır. Bu nizamnamede rüşvet verip alma, devlet malını çalma, zimmetine geçirme suçlarının memleketin güvenliğini tehdit ettiği belirtilmiştir (Akgündüz, 1987, s. 159-160). 1840 yılında Filibe nazırı İsa bin Ethem Efendi (BOA, HAT., D: 1247, G: 48339), 1850 yılında Konya Paşadağı Reşvan aşireti müdürü Halim Bey ile Cihanbeyli aşireti müdürü Alişan Bey (BOA, A. MKT. NZD., D: 14, G: 64) rüşvet nedeniyle sürgün edilmiştir. İncelenen dönemde Tanzimat'ın ilanı ile yasaklanmış olan vergi türlerinden olan cürm ü cinayet resmi, resm-i arûs, zecriye vergisi ve rüsumat bakayası adı altında yerel yöneticilerin halktan rüşvet olarak para talep ettiği de tespit edilmiştir. 1839 yılında cürm ü cinayet vergisi alan Bayburt kazası ahalisinden Kapucubaşı İsmail Bey ve Erzincan müftüsü (BOA, HAT., D: 1245, G: 48322), 1850 yılında resm-i arus talep eden Musul naibi İbrahim Efendi (BOA, A. MKT. UM., D: 27, G: 65), 1852 yılında zecriye vergisi talep eden Erzurumlu Cennet zade Abdullah Efendi oğlu Ziya Bey (BOA, A. MKT. UM., D: 110, G: 14) ve 1854 yılında rüsumat bakayası alan Divriği kazası müdürü Hacı Şakir Efendi (BOA, İ. MVL., D: 309, G: 12843) sürgün edilmişlerdir. Belgelerde müdürler tarafından rüşvet almak amacıyla bu gibi yöntemlere başvurulduğu bahsine de yer verilmiştir.

Bağy meselesi de diğer suç sebeplerinden olmuştur. Silahlı bir grubun kendilerince haklı gerekçelerle devlet başkanını devirmek amacıyla yaptığı isyan hareketleri bağy olarak adlandırılmıştır (Aydın, 2019, s. 189). Bu hususta Kur'an ve hadislerde herhangi bir hükme yer verilmemiş olması ta'zir kapsamında değerlendirilmesine olanak tanımıştır (Bardakoğlu, 1995, s. 463). 1840 Ceza Kanunnamesi 2/ 2. maddesinde bir ya da birden fazla kimseyi bağy ya da isyana davet etmek, onlara silah ya da barut vermek suçlarının cezası siyaseten katl olarak aktarılmıştır (Kaynar, 2010, s. 304). İncelenen dönemde Cizre hâkimi Bedirhan Bey'in (İzzeddin Şîr Bey) 1839 Nizip Savaşı sonrasındaki otorite boşluğundan yararlanarak, bölgeyi hâkimiyeti altına almak için isyan ettiği (Öğün, 2010, s. 33-43) bu nedenle sürgün ile cezalandırıldığı anlaşılmıştır (BOA, MVL., D: 928, G: 31).

Suç sebeplerinden bir diğeri de hırsızlıktır. Başkasına ait bir malın gizlice alınması olarak tanımlanabilecek hırsızlık suçu had kapsamında değerlendirilmiştir (Aydın, 2019, s. 164). Hırsızlık suçunun ispat edilebilmesi için bazı unsurlara ihtiyaç duyulmuştur ki bunlar; çalınan

malın belli bir değerinde olması, başkasına ait olması, gizlice alınmış olması ve koruma altındayken alınmış olması hususlarıdır. Bu unsurlardan birinin eksik olması halinde suç had grubundan çıkarak ta'zir kapsamında değerlendirilmiştir (Aydın, 2019, s. 181). 1849 yılında Tepedelen kazası sakinlerinden Süleyman, Osman, Derviş ve Hamit (BOA, A. MKT. MVL., D: 19, G: 80) ve 1860 yılında Eyüp İslam Bey mahallesinden Edirneli Hacı Tahir (BOA, A. MKT. MHM., D: 179, G: 81) hırsızlık suçu nedeniyle sürgün ile infaz edilmiştir.

Irza tecavüz meselesi de diğer bir suç sebebi olmuştur. İslam hukukunda tecavüz suçu ayrı bir suç olarak değerlendirilmeyip had kapsamında ele alınmıştır. Irza geçme suçuna Fatih kanunnamesinde zina kategorisinde yer verilmiş ve ekonomik durumlarına göre 30 akçeden 300 akçeye kadar para cezası öngörülmüştür (Konan, 2011, s. 155-156). 1858 Ceza Kanunnamesinin 198. Maddesinde ise *hetk-i ırz edenlerin mücazaatı beyanındadır* başlığında ırza karşı işlenen suçlara yer verilmiş ve kanunnamedeki en ağır ceza olan kürek cezası ile hükmedilmesi gerektiği aktarılmıştır. Ancak üç yıl kürek ya da sürgün olarak infaz edilebilmiştir (Konan, 2011, s. 162-166). 1853 yılında Serez'de bölükbaşılığı görevinde bulunan Kürt Ali (BOA, İ. MVL., D: 293, G: 11785) ve 1854 yılında Selanik Avrethisarı kazası ve Yenice Vardar karyesi Abat nahiyesinde serserilik icra eden şahısların (BOA, İ. MVL., D: 302, G: 12336) sürgün edildiği belirlenmiştir.

Diğer bir suç sebebi de haneye tecavüzdür. 1858 Ceza Kanunnamesinin 105. maddesinde hane kavramı kullanılmış ve *memurin-i hükümet tarafından efrad hakkında teaddiyat ve sui muamelat vukuunda icra olunacak mücazat* başlığında haneye tecavüz suçuna yer verilmiş ve oturmaya elverişli olup olmadığına bakılmaksızın bir yerin geçici veya sürekli olarak bir kişi tarafından kullanılması yönündeki iradesinin ortaya çıkması olarak tanımlanmıştır (Esirgen, 2016, s. 2311-2312). Söz konusu suç için kanunnamede müştemilatla beraber ikametgaha tecavüz suçu için üç aydan üç yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür. İncelenen dönemde haneye tecavüz suçu, yaralama ve adam öldürme suçları ile birlikte işlenmiştir (BOA, İ. MSM., D: 82, G: 2343; BOA, İ. MVL., D: 294, G: 11882). Suçlulara sürgün, kalebent ve prangabent cezalarının verildiği tespit edilmiştir.

Düzeni bozmak da diğer bir suç sebebidir. Memleketin şiraze-i nizamını ifsada götürecek hareketler olarak adlandırılan düzeni bozmak suçu ağır ceza kapsamında ele alınmıştır (Köksal, 2006, s. 289). Yerel idarecilerin sürgün fermanları kendilerini sürenler tarafından yazıldığından idarecilerin görevden alınmak için mi suçlandığı yoksa bu fiili gerçekten mi işlediği anlaşılamamıştır. Bu nedenle doğruluğunu teyit etmek ciddi bir kritik gerektirmiştir (Uluçay, 1951, s. 509). 1846 yılında Midilli kocabaşlarından ve meclis azasından Papaz oğlu Mihail (BOA, A. MKT., D: 60, G: 44) ve 1854 yılında Harput eyaleti valisi Hamdi Paşa, müftü Hacı Şakir Efendi, Divriği kaza müdürü Abdullah Efendi (BOA, İ. MVL., D: 309, G: 12843) bu kapsamda sürgün edilmiştir.

Diğer suç sebeplerinden biri de rüşvet olmuştur. 1840 Ceza Kanunnamesi 6/1-2 ve 3. maddelerinde maliye işlerinde görev alan devlet memurlarının ve taşradaki tahsildarların rüşvet ve hırsızlığa meyletmeyerek kendilerine tayin edilen maaş ile yetinmeleri eğer rüşvet ve hırsızlığa meyledecek olurlarsa söz konusu miktar teslim alındıktan sonra memuriyet görevine son verilmek şartıyla üç sene müddetle küreğe konulmaları gerektiği belirtilmiştir (Kaynar, 2010, s. 308). Adalet uymayan yerel yöneticilerin davranışları zulüm olarak nitelendirilmiştir (Akbulut, 2003, s. 181). Bununla alakalı olarak 1840 yılında patriklik mahsulü

adı altında senelik miri vergi miktarına ek olarak on ikişer ve her papazdan birer altın talep eden Ereğli metropoliti Niyoktiyos (BOA, C. ADL., D: 75, G: 4500), 1847 yılında keyfi olarak senelik vergiye ikişer kuruş zam yapan Kaymas kazası müdürü Şakir Efendi (BOA, A. DVN., D: 21, G: 41), 1850 yılında Çöleabad kazasına maaşsız müdür olarak atanan Hacı Mustafa Ağa (BOA, A. AMD., D: 16, G: 32), 1857 yılında eski Maraş nakibi Mehmet Sabit Efendi (BOA, İ. MVL., D: 386, G: 16859), 1858 yılında Vidin'de, 1855-1856 yıllarına ait toplanan öşrü fazla tahsil eden, Çorbacı Canko, Ağnad, Hacı Tomaki, Nikolaki ve Belgratcık müdürü Yusuf Efendi (BOA, A. MKT. MHM., D: 145, G: 5) ile 1854 yılında ise Tarsus meclisinden Mısrizade Ali Efendi (BOA, İ. MVL., D: 307, G: 12672) sürgün edilmişlerdir. Rüşvet suçuna çoğunlukla kaza müdürlerinin meylettiği anlaşılmıştır.

Ahalinden zorla para almak meselesi de suç sebeplerinden olmuştur. 1840 Ceza Kanunnamesinin 9/1-2. maddelerinde ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün tebaanın kanunlara itaat ederek mali gücü ve mal varlığına göre tayin olunacak vergisini zamanında ödemesi, herhangi bir özrü olmaksızın ödemezse 40 güne kadar hapsedilmesi gerektiği belirtilmiş ve 7. fasılda ise tahsilat memurlarının hesap defterlerini senede bir defa Meclis-i Ahkam-ı Adliye'ye sunmaları, herhangi bir zarar var ise, bu zararın memura tazmin ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kaynar, 2010, s. 308-310). Kanunlara uymayarak ahalinden zorla para almaya meyleden olur ise rütbesine bakılmaksızın kim olursa olsun cezalandırılacağı aktarılmıştır. 1840 yılında ahalinden zorla para alan Resmo müftüsü bu kapsamda sürgün edilmiştir (BOA, C. ADL., D: 74, G: 4473).

Diğer bir suç sebebi de ayinlere mugayir hareket meselesi olmuştur. Şer'i hukukta gayrimüslimlere aile, şahıs ya da miras gibi özel ve dini hukuk alanlarında kendi cemaat mahkemelerine başvurma hakkı tanınmış olsa da bu durum ceza mahkemeleri için geçerli olmamıştır (Koç & Tuğluca, 2006, s. 21-22). Ayinlere aykırı (mugayir) hareket ifadesi ile dini hükümlere dair gerekliliklerin yerine getirilmediği ya da ait olunan topluluğun huzurunu bozacak hareketler sergilenmesinden bahsedildiği düşünülmüştür. 1846 yılında Ruha Manastırı'ndan Kanayapıcı oğlu Hacı Meslegon adlı zimmi hakkındaki şikayetleri İstanbul Ermeni Patriği Maziyos Bikobos merkeze bildirerek manastırdan sürgün edilmesini talep etmiştir (BOA, A. DVN., D: 20, G: 8). Bu gibi cemaat içi problemlerde resmi yazışmalar patrik tarafından yürütülmüştür. Bu suçla benzer yapısı bulunan son suç sebebi de cemaat ile iyi geçinmemek meselesi olmuştur. 1854 yılında bir hafta ara ile Selanik'te serseri hareketler yapan Ferhat, Abdullah, Sait, Topalak karyeli Selim adlı şahıslar serseri hareketleri nedeniyle kalebent olarak infaz edilmiştir (BOA, İ. MVL., D: 302, G: 12336; BOA, İ. MVL., D: 302, G: 12370). Söz konusu şahısların suç işlemeyi alışkanlık haline getirdikleri de anlaşılmıştır.

Suçluların ceza mahallerinde hürriyetleriyle ilgili herhangi bir kısıtlama getirilmemiş ve menfada özgürce hareket edebilme imkanı tanınmıştır. 1858 Ceza Kanunnamesi hükümlerinin önemli bir kısmı 1810 Fransa Ceza Kanunnamesinden alınmış (Aydın, 2019, s. 428), ancak uygulamada farklılıklar mevcut olmuştur. Fransa Ceza Kanunnamesinde ceza mahalleri sömürgeler ve ceza süreleri ise 5, 10 ya da 20 yıl olarak belirlenmişken; Osmanlı İmparatorluğu'nda ise ceza bölgeleri imparatorluk sınırları içerisinde padişahın tayin ettiği herhangi bir yer olarak belirlenmiş ve ceza süreleri ise muvakkat ise üç yıl, müebbet ise ömür boyu olarak tayin edilmiştir. Süreli cezaların padişah tarafından uzatılması halinde ise 15 yılı bulabildiğini ifade etmek mümkündür (Gökçen, 1987, s. 64-69).

2. Suç ve Ceza Bölgeleri

Kuruluşundan itibaren imparatorlukta sistemli bir ağır ceza politikası takip edilmiştir. Bir kişinin cezalandırılması için öncelikle bölge halkı kadılara ya da merkeze şikayetlerini iletmış ve yapılan şikayetlerin incelenmesi sonucunda ise resmi süreç başlatılmıştır. Şikayetlerin kadılara yapılması halinde kadılar öncelikle durumun doğruluğunu araştırıp soruşturmuş, merkeze yapılması halinde ise suçun işlendiği yerdeki yetkili merci haberdar edilmiş ve durumun incelenmesi talep edilmiştir. Dolayısıyla her durumda tahkikatlar kadılar tarafından yürütülmüştür.

Hakkında soruşturma başlatılan kimsenin öncelikle bağlı bulunduğu makam ulema ise şeyhülislam, askeri personel ise yeniçeri ağası, mülkiyeden ise sadrazam ya da sadaret kaymakamı haberdar edilmiş ve bu makamlar tarafından da padişaha arzı sağlamıştır (Poyraz & Öner, 2021, s. 38). Devlet memurlarının cezalandırılması sürecinde ise ayrı bir yargılamaya daha ihtiyaç duyularak davalar Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de görülmüştür (Köksal, 2006, s. 294-295). Her durumda ağır cezalarda son karar mercii ise padişah (hâkim) olmuştur. Padişahın uygun görmesi halinde sürgün fermanı çıkarılarak suçluya ibraz edilmiştir. Sürülen kişinin devlet memuru olması halinde öncelikle görevine son verilerek rütbesi elinden alınmıştır. Yazışma süreci suçlunun bulunduğu yer ile cezalandırıldığı yer kadısı ve görevlendirilen mübaşir ya da kavvaslara bildirilmek suretiyle yürütülmüştür. Cezası onanan suçlu yazışma süreci tamamlanana kadar evinde ya da uygun görülen yerde infaz fermanını beklemekle yükümlü tutulmuştur (Uluçay, 1951, s. 532).

Sürgün faaliyetleri için belli güzergahlar kullanılmıştır. Deniz yoluyla yapılacak sürgünler için limanlar ya da sahil kentleri, kara yoluyla yapılacak sürgünler için ise karasal güzergahlar tercih edilmiştir. Dönemin ulaşım araçları gemiler ve at arabaları olduğu için menfelerin menfalarına ulaştırılması noktasında bu araçlardan uygun olanı tercih edilmiştir. Adalara yapılacak sürgünler için İstanbul ve Gelibolu limanları, Kıbrıs'a yapılacak sürgünler için Mersin limanı kullanılmıştır (Acehan, 2008, s. 18). İncelenen dönemde tespit edilen suç bölgeleri; Avrethisarı (Selanik), Bayburt, Bozkır, Cizre (2), Cuma-i Atik, Çiğlene, Çöleabad, Dersaadet (7), Develi (Kayseri), Devrek (2), Divriği, Diyarbakır, Ereğli, Erzurum, Filibe, Geyve, Harput, Havran, İlherme (Bosna), İran, Kasur (Muş), Kaymas, Kemah, Kırkkilise, Konya, Lekofça, Maraş, Midilli, Musul, Nevahi (İçel), Nevşehir (2), Ohri, Paşadağı (Konya), Priştina, Prizren, Ruha, Selanik (3), Sivas, Şumnu, Tarsus, Tepedelen, Tercan, Trabzon (2), Üsküp, Vidin, Yanya (2), Zağra, Zağra-i Cedid olarak belirlenmiştir. Tespit edilen 48 suç bölgesinden suç işleme oranının Dersaadet'te yüksek olduğu anlaşılmıştır. Ceza bölgeleri ise; Akşehir, Amasra, Amediye, Ankara, Aynaroz, Bağdat, Banaluka, Beyrut, Bilan, Bolu, Boyabad, Çıldır (Erzurum), Dimetoka, Drama, Erzurum, Girit, Hicaz, İskenderun, İzmir, Kayseri, Kıbrıs (4), Konya, Kütahya (2), Limni, Mağosa (Kıbrıs), Maraş, Midilli, Samsun, Selanik, Sis, Sivas, Tokat, Trablus, Trabzon, Vidin (4), Zağra-i Atik olarak belirlenmiştir. Tespit edilen 36 ceza bölgesinden Kıbrıs ve Vidin'in öne çıktığı anlaşılmıştır. Belgelerde kimi zaman suç mahalline, kimi zaman ceza mahalline kimi zaman ise her ikisine dair de herhangi bir bilgiye yer verilmediğini ifade etmek mümkündür. Edinilen verilerden yola çıkılarak suç ve ceza bölgelerinin herhangi bir bölgede yoğunlaşmadığı, Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında yoğunlaştığı anlaşılmıştır.

Suçlular ceza bölgelerine ailelerini de götürebilme hakkına sahip oldukları halde bunu tercih etmemiş ve yalnız gitmişlerdir. Suçluların af talebinde bulunabilmeleri için ceza süresinin yarısını tamamlamaları beklenmiştir (Poyraz, 2020, s. 513). Suçlular sıklıkla *evlad u ıyalinin perişanlığına merhameten* af talebinde bulunulmuştur. İyi hal sergilemek, perişanlık, menfasının hava şartlarına alışamamak, hastalık ya da yaşlılığa merhameten de af talebinde bulunulabilmiştir. Menfanın hava şartlarına alışamama gibi kimi özel durumlarda sürgün yerlerinde de değişiklik yapılabilmiştir (Köksal, 2006, s. 288). Süreli cezalarda suçluların nefsinin ıslah etmesi amaç edinildiğinden genellikle suçlunun yeniden topluma kazandırılması öngörülmüştür. Ceza sürelerinin 5 , 6 ay ya da 1 yıl gibi süre ile verildiği tespit edilmiştir. Suçluların ceza sürelerini tamamladıktan sonra saliverilmesi için de resmi bir yazışma sürecini beklemesi gerekli görülmüştür. Bu nedenle serbest bırakılmalarına dair onama kararı olmadan, ceza süresi tamamlanmış olsa dahi, saliverilmemişlerdir (Poyraz, 2020, s. 514). Bu durum ceza sürelerindeki belirsizliği ortaya koymuş ve ceza sürelerine dair tahminleri güçleştirmiştir.

Mükerreren işlenen suçlarda suçluların kaçma riskini en aza indirebilmek amacıyla adalar ya da sahil kalelerinin kalebent ya da manastırbentlik cezaları olarak uygulandığını ifade etmek mümkündür. İşlenen suçun toplumsal etkisinin büyüklüğüne göre merkezden daha uzak konumdaki bölgeler tercih edilirken, daha hafif suçlarda yakın yerler, sancak merkezleri ya da eyalet içinde farklı bölgeler seçilmiştir (Poyraz, 2020, s. 505). Suçlunun sürgün yerine götürülmesi devlet görevi olarak değerlendirildiğinden bütün masraflar da devlet tarafından karşılanmıştır (Taşbaş, 2012, s. 198). Ceza bölgelerinin merkeze olan uzaklık ya da yakınlığı masrafların artıp azalmasındaki temel etken olmuştur. Suçlular ve onlara eşlik edecek memurlar için kişi başına günlük kumanya ve ulaşım ücretleri Rodos için 8, Bozcaada için 2, Limni için 5, Midilli için 4, Kıbrıs için 12, İzmir için 5 ve İznik için 1 akçe olarak belirlenmiştir (Daşcıoğlu, 2004, s. 128). Siyasi suçlular yaşam şartları zor ve ulaşım imkanları kısıtlı olan bölgelere gönderilerek merkezden uzaklaştırılmıştır. Kıbrıs bölgesi mahrumiyet bölgesi olarak değerlendirildiğinden şartları en ağır ceza bölgelerinden biri olmuştur (Taşbaş, 2012, s. 199). Cezalandırılacak suçlunun devlet memuru olup mallarının müsadere edilmesi gerektiği durumlarda karar suçluya iletilmeden önce, merkezden güvenilir bir memur bölgeye gönderilerek suçluya ait malları kayıt altına almak üzere görevlendirilmiştir. Böylece suçlunun menkul ya da gayrimenkul malları büyük bir titizlik içinde kaydedilerek merkeze iletilmiştir. Böylelikle önceden suçlunun tedbir alıp kaçmasına mahal verilmesi önlenmek istenmiştir.

3. Suçlu Profilleri

Suçluların toplumsal katmandaki aidiyetlerini tespit etmek ve buradan hareketle suçlu profillerini ortaya koymak da amaçlanmıştır. Klasik İslam düşüncesinde erkan-ı erbaa ile tabakalaşma fikri benimsenmiştir. Osmanlı toplumsal tabakalaşma modeli de klasik İslam düşüncesinin bir tezahürü olan erkan-ı erbaa ile izah edilmiştir (Tuğluca, 2016a, s. 90). Erkan-ı erbaa modeline göre toplum dört tabakaya ayrılmıştır. Bunlar; ehl-i kılıç, ehl-i kalem, çiftçi ile tüccar-zanaatkâr ve esnaftır. Bu model, dört unsurun birbirlerinin işlerini yapmaması gerektiği düşüncesi üzerine kurulmuştur ve tabakalar arası geçişe de sıcak bakılmamıştır. Tabakalar arası geçiş ile askerlerin sayısı artarsa, yaşam sürekliliğini sağlayan toplumsal ödevlerin yerine getirilemeyeceği düşünülerek, yaşam döngüsünün sıkıntıya düşeceği belirtilmiştir (Tuğluca, 2016a, s. 90-91). Yine klasik İslam düşüncesinde yönetici toplumsal

cemiyetten soyutlanmış ve ona ayrı bir statü verilmiştir. Yöneticinin görevi ehl-i kılıcın kılıcıyla, ehl-i kalemin kalemıyla bu dört sınıfı adalet ve iyi bir siyasetle zapt etmesidir (Tuğluca, 2016b, s. 18). Klasik İslam devlet toplum görüşüne göre; *ordusuz hükümdar olmaz, malsız ordu tutulmaz, tebaasız mal elde edilemez, adalet olmayınca da tebaa olmaz* anlayışı hâkim olmuştur. Aynı zamanda toplumsal katmanlar da erkan-ı erbaa ile izah edilmiş ve bu katmanlar arasındaki ilişki daire-i adliye çerçevesinde ele alınmıştır (Tuğluca, 2016b, s. 20-22). İncelenen dönemde toplumsal katman açısından ağır cezalarla cezalandırılan mahkûmlar öncelikle dini aidiyetlerine göre taksim edilmiştir. Buna göre; toplumun genel dağılımına uygun olarak Müslüman mahkûm sayısının gayrimüslim mahkûm sayısından daha fazla olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Dini aidiyetlere göre mahkûmların dağılımı

	Müslüman	Gayrimüslim	Toplam
Eşkialık	2		2
Hilaf-ı rıza hareket	2	6	8
Firar	21		21
İftira atmak		4	4
Darp edip yaralama ve adam öldürme	4	1	5
Zimmet	11	2	13
Rüşvet	10		10
Bağy	1		1
Hırsızlık	5		5
Irza tecavüz	1	4	5
Haneye tecavüz	3	4	7
Düzeni bozmak	2	1	3
Alacağından fazla para talep etmek	5	4	9
Ahaliden zorla para almak	1		1
Ayinlere mugayir hareket		1	1
Cemaat ile iyi geçinmemek	4		4
Toplam	106	27	133

Suçlular toplumsal katmanda icra ettikleri meslekler bazında da bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Tablo 3). Ehl-i kılıç sınıfından 13 nefer, ehl-i kalem sınıfından 2 vali, 1 papaz, 2 meclis azası, 17 kaza müdürü, 1 kethüda, 2 naip, 1 nakip, 3 nazır, 1 müftü, 1 metropolit, 1 katip olmak üzere toplam 32 kişinin ve çiftçi sınıfından Müslim ve gayrimüslim olmak üzere toplam 88 reayanın cezalandırıldığı tespit edilmiştir. Toplumsal dağılıma uygun olarak reaya sınıfındaki suç işleme oranının yüksekliği dikkat çekmiştir. Ehl-i kalem olarak adlandırılan ulema sınıfından ise kaza müdürleri öne çıkmıştır. Esnaf, tüccar ve zanaatkar sınıfından herhangi bir suçluya dair veriye ulaşılamamıştır.

Tablo 3: Toplumsal katmanda suçlu dağılımları

Toplumsal Katmanlar	Suçlu Dağılımı
Vali	2
Naip, Nakip, Nazır	6 (2+1+3)
Papaz	1
Metropolit	1
Müftü	1
Kethüda	1

Osmanlı İmparatorluğu'nda Ağır Cezaları Gerektiren Suç Sebepleri Üzerine Bir Tetkik (1839-1861)

Kaza müdürü	17
Meclis azası	2
Nefer	13
Kâtip	1
Müslüman reaya	55
Müslüman mütemekkin	5
Gayrimüslim reaya	26
Gayrimüslim mütemekkin	2
Toplam	133

Müslim ya da gayrimüslim fark etmeksizin reaya hemen her suç türüne iştirak etmiştir. Gayrimüslim reaya ise hilaf-ı rıza hareket suç türünü daha fazla işlemiştir. Kaza müdürleri çoğunlukla zimmet, rüşvet ve alacağından fazla para talep etme suç türlerine yönelmiş ve naip/nakip/nazırların da kaza müdürleri ile birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı İmparatorluğu'nda ağır ceza gerektiren suç sebepleri Abdülmecid dönemi ekseninde incelenmiştir. Edinilen arşiv vesikaları dönemden bir kesit sunması bakımından önemli veriler ortaya koymuştur. İncelenen dönemde tespit edilen ağır cezalar sürgün, kalebent, manastırbent, kürek ve prangabent olarak karşımıza çıkmıştır. Suçluların büyük bir kısmına sürgün cezası uygulandığı tespit edilmiştir. Bunu ise kalebent ve manastırbent cezaları takip etmiştir. Söz konusu cezalara nispetle kürek ve prangabent cezalarına daha az sayıda başvurulduğu ortaya konulmuştur. Bunun sebebi olarak ise yöneticinin taktiri ile bu cezaların çoğunlukla sürgüne dönüştürülmesinden kaynaklandığı düşünülmüştür. Suçlunun bir suçu birden fazla kez işlemesi halinde cezasının infaz türü ağırlaştırılmıştır. Suç işlemeyi alışkanlık haline getiren sabıkalı suçlular için serseri güruhundan kimseler ifadelerinin kullanıldığı anlaşılmış olup bu gibi kimseler için daha çok prangabentlik ve kürek cezalarının uygulandığı tespit edilmiştir.

Araştırmanın eksenini oluşturan ağır cezaları gerektiren 18 ayrı suç türü varlığı tespit edilmiştir. Tanzimat'a yönelik isyan girişimi suç türü nedeniyle toplu olarak 30 suçlu cezalandırılmış olup, infaz türü de sürgün olarak belirlenmiştir. Dönemin iktisadi yapısında yaşanan problemler nedeniyle yerel yöneticilerin zimmet, rüşvet ve alacağından fazla para talep etmek suç türlerine meylettığı ortaya konulmuştur. Bu suçlarda 1853 yılında bir artış gözlemlenmiştir. Şer'i hukuk kapsamında had ve kısas ile ele alınıp infaz edilmesi gereken darp edip yaralama, öldürme ve hırsızlık suçlarının kasıt ve ispat şartlarındaki eksiklik nedeniyle ta'zir kapsamında ele alınıp ağır cezalardan uygun olan şekli ile infaz edildiği de ortaya konmuştur.

Suçlular mekânsal analize de tabi tutulmuş 48 ayrı suç mahallinin varlığı tespit edilmiştir. Bu mahallerden Cizre, Dersaadet, Devrek, Selanik, Trabzon ve Yanya bölgelerinde birden fazla sayıda suç işlendiği belirlenmiştir. En fazla suç ise Dersaadet bölgesinde işlenmiştir. Belirlenen 36 ceza mahallinde ise Kıbrıs, Kütahya, Vidin öncelikli tercih edilen ceza bölgeleri olmuştur. Bu nedenle suç ve ceza mahallerinde tek bir bölgede yoğunlaşma olmadığı ve sistemli bir cezalandırılma politikasının takip edildiği anlaşılmıştır. Ceza süreleri belgelerin tamamında muvakkat (sürelili) olarak karşımıza çıkmış ve müebbet uygulamasına dair ise herhangi bir belgeye ulaşamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda suçlular toplumsal katmanda aidiyetlerine göre de incelenmiştir. İmparatorluğun toplumsal dağılımına uygun olarak Müslüman mahkûm sayısının gayrimüslim mahkûm sayısından daha fazla olduğu belirlenmiştir. Erkan-ı erbaa olarak adlandırılan toplumun dört temel ayağını oluşturan unsurlardan üçünde suça iştirak edildiği belirlenmiştir. Ehl-i kılıç sınıfından neferler, ehl-i kalem sınıfından vali, naip, nakip, nazır, papaz, metropolit, müftü, kethüda, kaza müdürü, meclis azası, kâtip ile çiftçi sınıfından Müslim ve gayrimüslim reayanın suç unsuruna iştirak ettiği belirlenmiştir. Nüfusun katmanlara oranla dağılımı nispetinde en alt katmanda yer alan reayadan Müslim ya da gayrimüslim çiftçiler arasında suç işleme oranının oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Suç işlemeyi alışkanlık haline getiren sabıkalı kimseler hakkında belgelerde serseri güruhundan kimseler olarak bahsedildiği anlaşılmıştır. Bu gibi kimselerin ceza infaz tarzının da kürek ya da prangabentlik olarak belirlendiği tespit edilmiştir. Ehl-i kalem sınıfından kaza müdürlerinin de suç unsuruna yoğun olarak iştirak ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Kaza müdürleri ise zimmet, rüşvet ve alacağından fazla para talep etmek suçlarına yoğun olarak meylettikleri gerekçesi ile ağır cezalarla cezalandırılmışlardır.

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte yeni bir vergi sistemine geçiş yapılmasından hareketle yasaklanmış olan vergilerin kısmî olarak bazı bölgelerde alınmaya devam edildiği de anlaşılmıştır. Bu kanun dışı uygulamaların Zecriye vergisi olarak Erzurum'da, cürm ü cinayet resmî olarak Bayburt'ta, resm-i arus olarak Musul'da, Rüsumat bakayası olarak Divriği'de ve patriklik mahsülü adı altında ise Ereğli'de sürdürüldüğü ortaya konmuştur. Çalışmada dikkat çeken önemli bir husus ise tüccar, esnaf ve zanaatkar sınıfından kimselerin herhangi bir suça karıştıklarını veya ceza aldıklarını belgeleyen veriye ulaşamamış olmasıdır. Bu durum daha sonraki çalışmalarda ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi),

A. AMD. (Amedi Kalemi Evrakı), 5/44; 16/32; 16/47.

A. DVN. (Divan Kalemi Evrakı), 3/77; 20/8; 21/41; 26/90; 32/8; 61/49.

A. DVN. MHM. (Mühimme Evrakı), 7/72.

A. M. (Müteferrik Evrakı), 5/97.

A. MKT. (Mektubi Kalemi Evrakı), 60/44; 95/72; 129/18.

A. MKT. MHM. (Mühimme Kalemi Evrakı), 88/34; 145/5; 179/81.

A. MKT. MVL. (Meclis-i Vala Evrakı), 1/42; 11/68; 19/80; 28/64; 29/34.

A. MKT. NZD. (Nezaret ve Devair Evrakı), 14/64.

A. MKT. UM. (Umum Vilayat Evrakı), 24/67; 27/65; 110/14.

C.ADL. (Cevdet Adliye Evrakı), 67/4003; 74/4473; 75/4500.

HAT. (Hatt-ı Hümayun Evrakı), 1245/48322; 1247/48339.

İ. MSM. (Mesail-i Mühimme İradeler), 28/775; 59/1707; 72/2088; 82/2329; 82/2343; 87/2478.

İ. MVL. (Meclis-i Vala İradeler), 252/9307; 285/11221; 285/11274; 286/11293; 290/11562; 290/11601; 292/11739; 293/11785; 294/11882; 302/12336; 302/12370; 303/12447; 307/12672; 309/12843; 312/13049; 386/16859.

Telif ve Tetkik Eserler

- Acehan, A. (2008). Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 12-29.
- Akbulut, İ. (2003). İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52, 167-181.
- Akgündüz, A. (1987). 1274/1858 Tarihli Osmanlı Ceza Kanunnamesinin Hukukî Kaynakları/ Tatbik Şekli ve Men'-i İrtikap Kanunnamesi. *Bellekten*, 51(199), 153-191.
- Akgündüz, A. (1991). *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri / Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri, III*, OSAV Yayınları. İstanbul.
- Avcı, M. (2002). Osmanlı Uygulamasında İnfazı Özellik Gösteren Hapis Türleri: Kalebentlik, Kürek ve Prangabentlik. *Yeni Türkiye Türkoloji ve Türk Tarihi Özel Sayısı, III* (45), 128-147.
- Aydın, M. Â. (1993) Osmanlı Ceza Hukuku. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7, 478-482.
- Aydın, M. Â. (2019). *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Yayıncılık. İstanbul.
- Aydın, M. Â. (2020). *Osmanlı Hukuku: Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, TDV Yayın Matbaacılık. Ankara.
- Bardakoğlu, A. (1995). Eşkîya. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 463-466.
- Başoğlu, T. (2011). Ta'zîr. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40, 198-202.
- Çağrı, M. (2000). İftira. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 522-523.
- Belgesay, M. R. (1940). Tanzimat ve Adliye Teşkilatı. *Tanzimat 1*, Maarif Matbaası. İstanbul.
- Cin, H. & Akgündüz, A. (1990). *Türk- İslam Hukuk Tarihi*. Timaş Yayınları. İstanbul.
- Daşcıoğlu, K. (2004). *Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi. Isparta.
- Daşcıoğlu, K. (2017). Osmanlı'da Eşkîyalık Hareketlerini Cezalandırma Yöntemi Olarak Sürgünler. *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Ed.: O. Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları. Samsun.
- Esirgen, S. Ö. (2016). Osmanlı Hukukunda Konut Dokunulmazlığını İhlal Suçu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 65 (4), 2305-2329.
- Gökçen, A. (1987). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (2021). Cürm ü Cinayet Resmi. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 8, 138-139.
- Heyd, U. (2002). Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat. *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*. Ed: F. Koca, Çev: S. Eroğlu, Ankara Okulu Yayınları. Ankara.
- Hussien, K. K. (2014). *İslam Ceza Muhakemesi Usulü Soruşturma Evesi İhtiyati Tedbirleri (Osmanlı Uygulaması Örnekleri 1650- 1750)*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

- Imber, C. (2004). *Şeriatın Kanununa Ebusuud ve Osmanlı'da İslami Hukuk*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- İbn Teymiye (1999). *Siyaset es-Siyasetü'ş-Şeriyeye*. Çev: V. Akyüz. Dergah Yayınları. İstanbul.
- İlgürel, M. (1995). Eşkya. *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 11, 466-469.
- Kaynar, R. (2010). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. TTK Bakımevi, Ankara.
- Koç, Y. (1999). Erken Dönem Osmanlı Hukuku: Yaklaşımlar, Temel Sorunlar. *Hacettepe Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 16 (Özel Sayı), 115-126.
- Koç, Y. & Tuğluca, M. (2006). Klasik Dönem Osmanlı Ceza Hukukunda Yargılama ve Toplumsal Yapı. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2, 7-24.
- Konan, B. (2011). Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu. *OTAM*, 29, 149-172.
- Köksal, O. (2006). Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 19, 283-341.
- Mumcu, A. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet: Özellikle Adli Rüşvet*. İnkılap Kitabevi. Ankara.
- Poyraz, Ö. (2020). Abdülmecid Dönemi Hürriyet Bağlayıcı ve Kısıtlayıcı Ceza Uygulamalarına Dair Bir İnceleme. *SEFAD*, 43, 497-518.
- Poyraz, Ö., ÖNER, M. & ÖVÜNÇ, S. Gayrimüslimlere Uygulanan Ağır Ceza Türleri: 37 Numaralı Kalebent Defteri Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 2021, 272-286.
- Poyraz, Ö. & Öner, M. (2021). II. Mahmut Döneminde Askerî Personele Uygulanan Ağır Cezalar (1823- 1826). *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi (ATAD)*, 33, 37-62.
- Öğün, T. (2010). *Doğu'nun Mirlerine Son Veda: Cizreli İzzeddin Şîr Bey ve İsyanı*. Yeditepe Yayınları. İstanbul.
- Sami, Ş. (1996). *Kamus-i Türkî*. Çağrı Yayınları. İstanbul.
- Taner, T. (1940). Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku. *Tanzimat 1*, Maarif Matbaası. İstanbul.
- Taşbaş, E. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet Görevlilerinin Sürgün Edilmesi: 19. Yüzyıl Kıbrıs Örneği. *Mediterranean Journal of Humanities*, 2 (1), 193-204.
- Tuğluca, M. (2016a). 1683-1699 Savaşlarında Nefir-i Âmm Halkı. *SUTAD*, 40, 87-110.
- Tuğluca, M. (2016b). *Osmanlı Devlet- Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*. TTK Basımevi. Ankara.
- Uluçay, M. Ç. (1951). Sürgünler Yeni ve Yakın Çağlarda Manisa'ya ve Manisa'dan Sürülenler. *Bellekten*, 15 (60), 507-592.
- Usta, S. (2020). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Trabzon'da Toplumsal Şiddetin Bir Örneği Olarak Küfür. *OTAM*, 47, 121-138.
- Üçok, C. (1946). Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 125-146.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. Paradigma Yayınları. İstanbul.

Veldet, H. (1940). Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat. *Tanzimat 1*, Maarif Matbaası. İstanbul.

Yıldız, Ö. (2015). Osmanlı Hapishaneleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karesi Hapishanesi Örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 9(17), 91-111.

Açıklamalar

1. Kavvas: 1. Büyük âmirler hizmetinde çavuş, emir çavuşu; 2. Ashab-ı musalihi ihzâra ve evâmir-i lâzimeyi tebliğe memur mahkeme hademesi; 3. Düvel-i ecnebiye seârethaneleri memurlarının maiyetinde kıyâfet-i mahsûseyi hâmil muhâfaza memuru ki ezmine-i kadimeden kalmış bir şeydir; 4. Banka gibi bazı devair-i gayr-i resmiyede müstahdem-i musallih muhafaza memuru (Sami, 1996, s.1086).
2. Kazf: Sınırları kitap, sünnet ve icma ile sabit bir suç türüdür. Kazf olarak kastedilen suç türü namuslu kadınlara zina isnat edilmesi şeklinde icra edilmiştir. Suçun ispatı için 4 şahit getirilmesi gerekli görülmüş olup şahit getiremeyenlere ise 80 değnek vurulması şeklinde bir cezai müeyyideyi öngörmüştür. Yine benzer şekilde bu şahısların yoldan çıkmış kimseler olduğu ve bu nedenle ölene dek şahitliklerine başvurulmaması gerektiği de belirtilmiştir. Suçlular ancak tövbe ettikleri taktirde affedilebileceklerdir. (İbn Teymiye, 1999, s.140).
3. Cürm ü cinayet resmi: Tımar sistemi ile ortaya çıkan vergi türüdür. Tımar topraklarında yaşayan halktan işledikleri suça karşılık bâd-i heva türü bir vergi olarak alınmaktadır. Devletin her yerinde aynı şekilde uygulanmamıştır. Merkezi otoritenin sarsıldığı dönemlerde cürm ü cinayet resminin tahsili hususunda sıklıkla istismarlar yaşanmıştır. Herhangi bir sıkıntılı olay yaşanmadığı zamanlarda dahi tahsili cihetine gidilmiştir ki bu durum şikayetlere yol açmıştır. Tanzimat döneminde kaldırılmıştır. (Halaçoğlu, 1993, s.138).
4. Resm-i arûs: Arûs kelimesi Arapça gelin anlamına gelmektedir. *Resm-i Arûs* ise serbest tımarlarda sipahinin nikahlanan genç kız veya dul kadınlardan aldığı vergi türüne adı verilmiştir. Evlenecek kız bakire ise 60 akçe, dul ise 30 akçe olarak evlenme akdi nerede gerçekleşirse oradaki sipahi tarafından alınmaktadır. Tanzimat'ta bu vergi türü kaldırılmış ve nikahlarda sadece kadınlara izinname adlı eşit bir harç alınması kararlaştırılmıştır. (Ünal, 2011, s.50).
5. Zecriye vergisi: Zaman zaman alkollü içkilerden alınan bir vergi türüdür. (Ünal, 2011, s.743-744).
6. 1858 Ceza Kanunnamesi ta'zir suçlarını düzenlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bir mukaddime, üç bap, 32 fasıl ve 264 madde olarak hazırlanmıştır. Birinci bapta kamuya karşı işlenen suçlara, ikinci bapta şahıslara karşı işlenen suçlara ve üçüncü bapta ise kabahatler olarak adlandırılan suçlara yer verilmiştir. (Aydın, 2019, s.428- 429).

Halk Şairi Ahmet Çıtak'ın Ashab-ı Kehf Mesnevisi'nin Değerler Eğitimi Yönünden İncelenmesi

Mustafa Orhan^{ab}

Özet

Milletlerin kendine özgü değerleri olduğu ve bu değerlerle varlıklarını devam ettirdikleri, değerlerin birey ve toplum açısından önemi bilinmektedir. Değerler eğitiminde ve değerlerin gelecek nesillere aktarılmasında bireylerin yanı sıra edebiyatın da önemli rolü vardır. Değerlerin, edebi metinlerin içinde doğrudan veya örtük olarak verilmesi mümkündür. Bu çalışmada halk şairi Ahmet Çıtak'ın yazmış olduğu 224 beyitten oluşan Ashab-ı Kehf adlı mesnevi, değerler eğitimi yönünden incelenmiştir. İncelemede nitel araştırma yöntemi kullanılmış, veriler doküman incelemesi ile elde edilmiştir. Serdar Yakar (Yakar, 2014) tarafından hazırlanan kitapta yer alan mesnevi esas alınmıştır. Yapılan incelemede elde edilen bulgularda, Ashab-ı Kehf adlı mesnevide MEB'in belirlemiş olduğu "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik" değerlerine (10 kök değer) yer verildiği, mesnevide yöre halkının kullandığı sözcüklere yer verildiği gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulardan hareketle "Türkiye'de ve dünyada Ashab-ı Kehf'i konu alan farklı anlatımların" değerler eğitimi yönünden incelenmesi başta olmak üzere bazı önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Değerler Eğitimi
Halk şiiri
Ashab-ı Kehf
Mesnevi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 29.04.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1111143

Investigation of Folk Literature Poet Ahmet Çıtak's Ashab-ı Kehf Mesnevi in terms of Values Education

Abstract

It is known that nations have unique values and that they continue their existence with these values and the importance of values for the individual and society. Literature also plays an important role in values education and transferring values to future generations, as well as individuals. Values can be given directly or implicitly in literary texts. In this study, the masnavi named Ashab-ı Kehf, which consists of 224 couplets written by the poet of folk Ahmet Çıtak, was examined in terms of values education. The qualitative research method was used in the analysis, and the data were obtained by document analysis. The masnavi in the book prepared by Serdar Yakar (Yakar, 2014) is based on. According to the findings obtained in the study, the values of "justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism" (10 root values) determined by the Ministry of National Education were included in the masnavi called Ashab-ı Kehf, and the masnavi used by the local people in the masnavi. The results were obtained as the words were included. Based on the findings obtained, some suggestions, especially the examination of "different narratives on the Ashab-ı Kehf in Turkey and in the world" in terms of values education, are given.

Keywords

Values Education,
Folk Literature
Ashab-ı Kehf
Mesnevi

About Article

Received: 29.04.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1111143

^a İletişim Yazarı: mustafaorhan1@yahoo.com

^b Dr., Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. ORCID: 0000-0002-8559-4834.

1. GİRİŞ

İnsan, yaratılışı gereği farklı duyguları olan, değişik ihtiyaçlara sahip bir varlıktır. Maddi yönü itibarıyla yemek, içmek, yorulmak, dinlenmek gibi doğal fiziki ihtiyaçları vardır. Manevi yönüyle ilgili de sevmek, sevilmek, yardımlaşmak, acımak gibi duygulara sahiptir. Fiziki ve ruhi ihtiyaçları karşılanmayan insanın mutlu bir yaşam sürmesi beklenemez. 21. yüzyıl, hayatın her yönüyle hızlı yaşandığı bir dönemdir. İçinde yaşadığımız bu yüz yılda insana sadece fiziki yönüyle bakılmakta, insanın sadece fiziki yönden ibaret olduğu düşünülmekte, manevi yönü göz ardı edilmektedir. Manevi yönü, duyguları göz ardı edilen insan da zaman içerisinde bunalıma girmektedir. İnsanların zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlarının karşılanmaması önce bireysel problemlere neden olmaktadır. Farklı nedenlerden kaynaklı problemleri insanların çoğalması toplumsal kaoslara neden olmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla geliştiği yirmi birinci yüz yılda artan bireysel ve toplumsal problemler; psikolog ve sosyologlar başta olmak üzere toplum bilimcileri çözüm bulma noktasında harekete geçirmiştir. Giderek artan bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm arayışı çerçevesinde yapılan araştırmalarda insanların maddi ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır (Sever, 2021). Dünyanın her yerinde insan gerçeğinin aynı olduğu, yaşadığı toplum ve ait olduğu kültüre bağlı küçük farklılıklar gösterse de bütün insanların yaklaşık aynı duygu ve düşüncelere sahip olduğu gerçeği bilinmektedir. Bu gerçekten hareketle dünya genelinde problemlerin artış gösterdiği toplumlar üzerinde yapılan araştırmalar, yaşanan sıkıntıların genellikle manevi ihtiyaçların karşılanmamasından, insanların duygusal boşluk yaşamalarından kaynaklandığını göstermektedir. Bir başka deyişle birey ve toplum olarak temel insani değerlerden uzaklaşıldığı için bunalım yaşanmaktadır (Sever, 2021). İnsanların manevi ihtiyaçlarını karşılamamanın temelinde ihtiyaç duyulan temel insani ihtiyaçların eksikliğinin tespiti oldukça önemlidir. Bu gerçekten hareketle toplumlar ve devletler çözüm yolları arayışına başlamışlardır.

Ülkelerin geleceği için çocukların ve gençlerin tartışılmaz önemi bilinmektedir. Bu önemli kitlenin de temel insani değerlerden / ihtiyaçlardan uzak yetiştigi, çocuklar ve gençler arasında suç oranının hızla arttığı bilinmektedir. Bu gerçeğin farkında olan devletlerin yöneticileri ülkelerinin eğitim sistemini gözden geçirmiş, gerekli tedbirleri almaya başlamışlardır. Türkiye'de de çocuklar başta olmak üzere her yaşta insanın maddi – manevi ihtiyaçlarının karşılanması için her türlü tedbir devlet tarafından alınmaktadır. Bu konuda MEB ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı değişik çalışmalar (ASB, 2022), (MEB, 2022) yapmaktadır.

Ülkeyi meydana getiren her yaşta bireyin manevi yönden mutlu olmasını sağlayan temel insani değerlerin eğitiminin küçük yaşta ailede başladığı, okul döneminde okulda, sonrasında da bir ömür toplumsal hayatta devam ettiği bilinmektedir. Temel değerler eğitimi aile ortamında yeteri kadar alan birey, karşılaşacağı zorluklarla daha kolay mücadele etmekte, hayatta daha başarılı olmaktadır. Bu nedenle değer yargılarının toplumda canlı tutulması, ailede çocuğa kavratılması önem taşımaktadır (Oruç, 2010). Gelişmiş toplumlarda eğitimin ailede başladığı ve bir ömür boyu devam ettiği bilinmekte, okulun bu eğitimin bir dönemi olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle değerler eğitimi de yalnızca okula, öğretmenlere ve ders kitaplarına bağlı kabul edilmemelidir. Hayatın her anında, her meslek grubunda ve her yaşa yönelik değerler eğitiminin varlığı, devam ettiği bilinmelidir.

1.1 Değerler, Eğitimi, Önemi ve İşlevi

Bir kişiyi sevmemizi, ona güvenmemizi, insanın hayata bağlanmasını, toplum ve insanlar için yararlı işler yapmasını sağlayan “sabır, yardımlaşma, sevgi, saygı, kanaat, dostluk, acıma” vb. duygular vardır. Bu duyguların bir adı da değerdir. Bu ve benzeri yargılara sahip olan birey hayattan zevk alır, diğer insanları sever, başkaları tarafından sevilir ve toplum yararına işler yapmak ister. Kişinin insanlardan nefret etmesine, hayata küsmesine, toplum tarafından dışlanmasına neden olan “iftira, yalan, gösteriş, kin, düşmanlık” vb. duygular da söz konusudur ve bunların adı da değerdir. Değerler toplumun kültür yapısını meydana getiren inanç, örf, gelenek, adet ve görenekler bütünüdür ve yazılı olmayan toplumsal kurallar olarak yüzyıllar boyu varlığını sürdürmektedir (Yığman, 2019) Sosyal hayatın vazgeçilmezi olan bu değerlerle birey çocuk yaştan itibaren tanışmakta ve hayatı boyunca beraber yaşamaktadır.

Değer sözcüğünü; bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak (TDK, 2022) tanımlayabiliriz. İnsanlar, ilk çağlardan günümüze kadar topluluklar halinde yaşamışlardır. Topluluklar halinde ve toplumsal bir hayat sürmek, insanın yaratılışından gelen bir davranıştır. Diğer yandan zamana bağlı olarak toplumların, toplumları meydana getiren bireylerin tutum ve davranışlarında farklı nedenlerden kaynaklanan değişikliklerin meydana gelmesi normal olarak değerlendirilmektedir. Toplumlarda meydana gelen bu değişimler normal karşılanırken, toplumları meydana getiren normlarda meydana gelecek değişiklikler toplumun değer yargılarını değiştirecek nitelikte olursa, toplumun geleceği açısından “olumsuz” nitelendirilmektedir. Ailede başlayan değerler eğitimi hayatın sonuna kadar devam eder ve bireyin yaşadığı toplumda huzurlu bir hayat sürmesi, birey ve toplumun değerlerinin örtüşmesine bağlıdır (Doğan, 2002). Başka bir deyişle, yaşadığı toplumun değer yargılarına yabancı bir bireyin o toplumda mutlu ve huzurlu olması düşünülemez. Bireyin toplum içindeki statüsünün belirlenmesinde, bireyin mutlu yaşamasında, toplumun huzurlu olmasında değer eğitiminin ve değerlerin önemi bilinmektedir. Küçük yaşta ailede başlayan değer eğitimi okul döneminde derslerle ve çocukların ilk toplumsallaşma döneminde okullarda devam ederek pekişmektedir. Türkiye’de MEB, okullarda okutulan Türkçe derslerinde konular içerisinde çocuklara öğretilmesi için 2018 yılında Türkçe Dersi Öğretim Programında “*adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik adı altında on kök değere yer vermiştir* (MEB, 2022).” Bu kök değerler Türkçe dersi başta olmak üzere değişik derslerde uygun başlık ve konularla çocuklara öğretilmektedir. Bu kök değerlere bağlı farklı alt değerlerin varlığı da bilinmektedir. Alt değerler için belirlenmiş bir sayı yoktur.

1.2 Değer Eğitiminde Aile

İnsan, ilk eğitimini ailede alır. Eğitimin başlangıcı aile olduğu için, bireyin doğduğu ve yetiştiği aile eğitimi açısından önemli kabul edilmektedir. Küçük yaştan itibaren gördükleri ve duyduklarıyla kendini geliştiren insan, aynı zamanda eğitimine de başlamış olmaktadır. Duyduklarını, gördüklerini belleğine kaydeden çocuk, hayatının sonuna kadar belleğine kaydettiklerinin etkisindedir. Bu nedenle çevresinde “pozitif değer” kabul edilen saygı, yardımlaşma, sevgi, merhamet vb. duyguları görmeyen çocuk, yetişkin döneminde başkalarına bu duygu ve davranışları gösteremeyecektir göstermeyeceklerdir. (Koç & Akdoğan, 2018). Bu nedenle aile bireylerinin tutum ve davranışları önemlidir. “Çocuk

yaşamının ilk yıllarından itibaren aile başta olmak üzere arkadaş çevresi, oyun grupları, medya, sosyal medya, farklı kurumlar ve her türlü uyarıcı aracılığıyla toplumsal değerleri öğrenir öğrenir (Yılmaz & Duman, 2018, s. 642).” Bireyin ve toplumların huzuru bakımından önemli görülen “pozitif değerlere” önem veren ile ortamlarında yetişen çocuklar, bu eğitimden mahrum aile ortamlarında yetişen yaşlılarına göre ilerleyen yaşlarında bu değerleri daha çabuk benimseyeceklerdir (Yalçın & Şengül, 2004) ve yaşantılarında da yer vereceklerdir. Okul öncesi dönemde ailede verilmeye başlanan bu eğitim, okul dönemiyle okulda pekiştirilmeye başlandığı için aile ve okulda verilen değer eğitiminin birbiriyle uyumlu olması gerektiği değerlendirilmektedir (Çelikten, 2019). İki eğitim aşamasında farklı değerle karşılaşan çocuğun ikilem yaşayacağı değerlendirilmektedir.

1.3 Değer Eğitiminde Okul

Ailede başlayan değer eğitiminin ikinci ve önemli basamaklarından biri okuldur. Ailede genel olarak her alanda verilen değer eğitimi, okulda belirli anlara özel, yetkin kişiler tarafından ve bilimsel verilerin ışığında yapılmaktadır. Bilindiği sınıflar aynı yaş grubundaki çocuklardan oluşmaktadır ve çocuklar, arkadaş ve öğretmenlerinden gördükleriyle ailede öğrendiği değerleri özümsemektedir (Kaplan, 2016). Milletlerin geleceğinde eğitimin önemi bilindiğinden, eğitimin ikinci ve önemli bir basamağı olan, temel eğitimin yapıldığı okullar dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de zorunludur (Çelikten, 2019). Türkiye’de, zorunlu eğitim süresince MEB tarafından belirlenen değerler eğitimi de verilmektedir. Yirmi birinci yüzyılda hızla gelişen sanal dünya ve bu dünyada kendini gösteren farklı program ve uygulamalar, çocuk eğitiminin önemini, bu eğitimin yetkin kişilerce düzenli bir şekilde, okullarda bilimsel ve pedagojik yöntemlerle verilmesinin önemini gözler önüne sermiştir. Bilindiği gibi okulların hedefi yalnızca akademik başarıya sahip öğrenciler yetiştirmek değil, aynı zamanda temel insani değerlere haiz bireyler yetiştirmektir. Yaşadığımız yüz yılda şahit olduğumuz değişik olaylar, değerler eğitiminin okullarda kurumsal olarak verilmesinin önemini (Kaplan, 2016) gözler önüne sermektedir. Türkiye’de bireylerin nitelikli değerlerle yetişmesi görevini kurumsal olarak MEB üstlenmiştir. MEB’in değerler eğitimi vermesinde “*öğrencilerde sağlıklı ve dengeli kişilik oluşturmak, her öğrencinin iyi insan, iyi vatandaş olmasını sağlamak için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazandırıp onları kendi ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek*” (Çelikten, 2019, s. 27) gibi amaçları söz konusudur.

1.4 Değer Eğitiminde Toplum

Bilindiği gibi toplum, aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan insanlardan meydana gelir ve toplumu meydana getiren insanlar temel çıkarlarını sağlamak için iş birliği (TDK, 2022) yaparlar. Toplumu meydana getiren insanlar arasındaki “temel çıkarlar” kavramının içine “inanç, vatan, aile” gibi değerler girmektedir. Bu değerlerin toplumu meydana getiren temel değerler olduğu bilinmektedir. Toplumların oluşmasında ve varlığını sürdürmesinde toplumu bir arada tutan “yardımlaşma, vatanseverlik, dürüstlük” vb. temel değerler önem taşır. Küçük yaşta aile ortamında öğrenilen, ilerleyen dönemde okulda pekiştirilen bu normların eğitimi toplumsal hayatta bir ömür boyu devam eder. Bu nedenle toplumun değer eğitiminde önemli katkısı olduğu düşünülmektedir. Trafikte kırmızı ışıkta durmanın gerekliliğini ailede ve okulda öğrenen çocuk, toplumsal hayatta bu kuralın genellikle uygulanmadığını görürse kendisi de bu kurala uymayabilir ve böylece başkalarının hakkına

saygı duymaz bir birey olur, “saygı” değerini yitirmiş olur. Gelişmiş toplumlarda toplumların temel insani değerlere sahip çıkmaları konusunda eğitilmesi için “gönüllü sivil toplum kuruluşları” bulunmaktadır. Bu kuruluşların çalışmaları ile toplumu ayakta tutan pek çok değer, değişik etkinliklerle yaşatılmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de Kızılay’ın bağış çalışması (Kızılay, 2022), değişik vakıf ve derneklerin (TDV, 2022) dünyanın değişik bölgelerindeki mazlum halklara yaptıkları değişik yardımlar bu bakımdan önemli olarak değerlendirilmektedir.

1.5 Türk Halk Edebiyatı ve Değerler Eğitimi

Edebiyat sözcüğünü; duygu, düşünce, olay ve hayallerin sözlü veya yazılı olarak ifade edilmesi (TDK, 2022) olarak tanımlamak mümkündür. Diğer yandan “edebiyat nedir?” sorusuna verilen farklı cevapların varlığı (Menteşe, 2008) da bilinmektedir. İlk insandan günümüze kadar yaşayan milyarlarca insanın varlığı ve bu insanların duygu ve düşüncelerini yazının icadı öncesi sözlü olarak, sonrası yazılı olarak ifade ettikleri göz önüne alınırsa edebiyatın başlangıcının insanlık tarihi ile başladığını söylemek mümkündür. Yapılan çalışma ve araştırmalarla edebiyat, hitap ettiği kitle vb. yönlerden değişik sınıflandırmalara tabi tutulmuştur.

1.5.1 Türk Halk Edebiyatı, Bölümleri ve Ürünleri

Halkın duygu ve düşüncelerini, hayata bakışını yansıtan, konu, dil ve biçim bakımından halk kültürü ile içli dışlı olan, 11. yüzyıldan günümüze kadar sözlü olarak halk arasında sürdürülen edebiyata (KTB, 2022) halk edebiyatı denilmektedir. Halk edebiyatı denildiğinde genel olarak sözlü gelenek anlaşılma ile beraber yıllar içerisinde halk edebiyatı ürünlerinin yazılı hale geldiği (Sakaoğlu, 2022) bilinmektedir. Halk edebiyatı metinlerinin meydana geldiği bölgenin aynı zamanda halk kültürü özelliklerini yansıttığı bilinmektedir (Özçelik, 2022). Kaynağını halk kültüründen alan halk edebiyatı hitap ettiği geniş kitleye de uygun olarak kendi arasında üçe ayrılmaktadır. Halk edebiyatının, ürünlerini aşık adı verilen kişiler tarafından meydana getirilen dalına aşık tarzı, tekkelere ve tekke çevrelerine ait kişiler tarafından meydana getirilen dalına tekke edebiyatı, ürünlerini meydana getirenlerin bilinmediği dalına anonim da halk edebiyatı denilmektedir. Halk edebiyatının üç dalında masal başta olmak üzere hikâye, mâni, koşma, ilahi, nefes, bilmece vb. değişik ürünleri bulunmaktadır. Halk edebiyatı şairlerinin, zaman zaman divan edebiyatı şairleri tarafından kullanılan nazım türlerinde de eserler verdiği bilinmektedir. Her ne kadar iki şair grubu da aynı türde eser vermiş gibi görünseler de her iki şairin yazmış olduğu şiirler arasında söyleyiş bakımından farkların olduğu (Sakaoğlu, 2022) bilinmektedir. Halk edebiyatının anlatı ve şiir türleri de dahil, milli – manevi değerleri gelecek kuşaklara taşımada önemli rolü olduğu bilinmektedir.

1.5.2 Değerler Eğitiminde Mesnevi Nazım Şekli

Duygu ve düşüncelerin kendine has kurallara göre ve mısralar halinde ifade edildiği anlatım biçimine (Kudret, 2003) şiir (nazm) denilmektedir. Şiir türü kendi içinde konuları, yazılış biçimleri, ölçüleri vb. yönlerden değişik sınıflamaya tabi tutulmaktadır. Çocuklara edebi zevkin kazandırılmasında düz yazının yanında şiirin de önemli bir etkisinin olduğu (Kıbrıs, 2016) bilinmektedir. Çocuklar için yazılan şiirlerde hitap edilen kitlenin dil gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğu için yalın bir dil kullanılmaktadır. Çocuk şiirlerinde genellikle 8,9 veya 10’lu hece ölçüsü kullanıldığı için çocuklar şiirleri severek okumakta ve kolayca

ezberlemektedir. Diğer yandan çocuklar için yazılan şiirlerin dilinin yalınlığı, sözcük sayısının azlığı (Yalçın & Aytaş, 2017) bilinmektedir. Küçük yaşta severek ezberlenen şiirlerin uzun yıllar akılda kaldığı bilinmektedir. Bu yönüyle şiir, çocukların duygu ve düşüncelerini, sevinç ve hüznlerini kolayca ve içtenlikle yansıtabilecekleri (Nas, 2002) edebi bir türdür. Çocuklar için yazılan şiirlerin bu özelliklerinden hareketle Türk edebiyatında birçok şair çocuklar için temel insani değerleri konu alan şiirler yazmıştır. Yunus Emre, Karacoğlan, Köroğlu, Aşık Veysel başta olmak üzere Türk halk şiirinin değişik şairlerinin “adalet, merhamet, sevgi, yardımlaşma” vb. temel insani değerleri konu alan şiirlerinin varlığı bilinmekte ve bu şiirler aradan geçen yıllara rağmen sevilerek okunmaktadır. Çocuklara şiiri sevdiren değerleri şiir aracılığı ile anlatmak üzere yazılan şiirlerin devlet kurumları tarafından yayımlanması (SHÇEK, 1990; Gözler, 2001; Yazıcı, 1999) devletin; alanda yapılan çalışmaların incelendiği akademik makalenin (Keklik & Savran, 215) yazılmış olması da akademi çevrelerinin konuya verdiği önem bakımından kayda değer bulunmaktadır.

1.5.3 Türk Halk Edebiyatı Şairi Ahmet Çıtak ve Sanat Anlayışı

Ahmet Çıtak, 1896'da Elbistan'ın Kızılcaoba mahallesinde doğmuştur. Babasının adı Hasan, annesinin adı Teslime'dir. Varlıklı bir ailenin çocuğu olan Ahmet Çıtak, ailesi tarafından eğitim için Kayseri'ye gönderilmiştir. Kayseri'de bir müddet medresede ve rüştiyede okumuşsa da eğitimini tamamlamadan Elbistan'a dönmüştür. Küçük yaştan itibaren şiir söylemeye ve yazmaya başlayan Ahmet Çıtak, tarım ve hayvancılıkla uğraşarak geçimini sağlamıştır. 13.01.1963 günü Türkoğlu ilçesine bağlı Ceceli köyü yakınlarında bir trafik kazasında vefat etmiştir. Ahmet Çıtak, Türk halk şiiri ve divan şiiri türlerinde yazmıştır. Sağlığında yayımladığı bir şiir kitabı bulunmayan şair, özellikle 1960 öncesi siyasi ortamı eleştiren “Sizindir” ve “Beyler” redifli şiirleri ile dikkatleri çekmiştir. Şiirlerinin bir kısmında eşi Naciye Hanım'a olan aşkını dile getiren şair, yaşadığı devrin siyasi ve ekonomik olaylarına, Elbistan ve çevresindeki insanların günlük hayatta karşılaştıkları problemlere vermiştir. Ayrıca şairin, milli – manevi değerleri dile getirdiği şiirleri de bulunmaktadır. Ashab-ı Kehf'i anlattığı ve mesnevi tarzında yazdığı şiiri de bunlardan biridir. Ahmet Çıtak'ın halk edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerde yalın bir dil kullanırken, divan edebiyatı tarzında kaleme aldığı şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri maharetle kullandığı, ayet ve hadislere yer verdiği (Yakar, 2014) bilinmektedir.

1.6 Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Kehf Mesnevisi: Mağara ehli, mağara arkadaşları anlamına gelen Ashab-ı Kehf, bazı kaynaklarda Yedi Uyur olarak da karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de iki ayrı yerde (Tarsus ve Afşin) Ashab-ı Kehf makamı bulunmaktadır. Rivayetlere göre ülkenin dinsiz ve zalim kralının zulmünden kaçan yedi genç ve köpekleri, bir mağarada saklanıp vakitlerini ibadetle, dua ile geçirirler. Allah Teala dualarını kabul eder ve onları 309 yıl uyuttuktan sonra yeniden uyandırır. Ashab-ı Kehf olayından çıkarılacak değişik dersler olduğu için gerek İslam coğrafyasının genelinde gerek Türkiye'de Ashab-ı Kehf'le ilgili değişik rivayetler söz konudur (Eyicil, 2005; Ersöz, 2022). Bu çalışmada Afşin'de bulunan Ashab-ı Kehf makamı ile ilgili rivayetleri esas alan metin incelenmiştir. Ahmet Çıtak'ın yazmış olduğu Eshabı Kehf'i konu alan şiiri mesnevi şiir tarzında yazılmıştır. Sade bir dille ve Afşin bölge ağzında kullanılan sözcükler de kullanılmıştır. Bilindiği gibi mesneviler, uzun, didaktik şiirlerdir. Ahmet Çıtak'ın yazdığı mesnevi 224 beyitten oluşmaktadır.

1.7 Araştırmanın Önemi

Ahmet Çıtak, Türk halk şiirinde adı bilinen birçok şairin yetiştiği Elbistan havzası (Yakar, 2014), (Özçelik & Turan, 2020) kültür ortamında yetişen ve yirminci yüzyılda yaşayan önemli şairlerden biridir. Şiirlerinde Türk halk şiiri türlerinin pek çok örneğine rastlanırken, divan şiiri türlerine de rastlanmaktadır. Aşk, sevgi, doğa, vatan, millet gibi konularda yazdığı şiirlerin yanı sıra vatandaşların çektiği sıkıntıları dile getiren ve bu sıkıntılara çözüm bulamayan siyasileri eleştiren şiirleri de bulunmaktadır. Diğer yandan dini konuları ele aldığı halk şiiri ve divan şiiri tarzı şiirleri de vardır. Tür ve konu bakımından çok yönlü olarak nitelendirilen Ahmet Çıtak hakkında alanyazında (Artun, 2013; Sever, 2013; Yakar, 2014; Özçelik & Turan, 2020) dışında başka çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan bu çalışmalar da şairin şiirlerinin halk edebiyatı şiir türü yönüyle incelenmesine yöneliktir. Yapılan çalışmanın; değişik konularda, halk ve divan şiiri türlerinde ustaca şiirler yazan Ahmet Çıtak'ın "Ashab-ı Kehf" adlı mesnevisinin MEB'in belirlemiş olduğu 10 temel değer yönüyle incelendiği ilk çalışma olması yönüyle önemli olduğu değerlendirilmektedir.

1.8 Araştırmanın Amacı

Halk edebiyatı şairlerinin eserlerinde milli – manevi ve temel insani değerlere yer verdikleri, bu değerlerin gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağladıkları bilinmektedir. Ahmet Çıtak, yirminci yüzyılda yaşamış, halk şiiri şairi olmasına rağmen divan şiiri tarzında da başarılı şiirler yazmış önemli bir şairdir. Bu çalışmada Ahmet Çıtak'ın divan şiiri tarzında yazdığı "Ashab-ı Kehf" adlı mesnevisinin MEB tarafından belirlenen 10 temel değerden hangilerine yer nasıl yer verdiğinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma ile şu soruların cevabı aranacaktır:

- Ashab-ı Kehf mesnevisinde MEB tarafından belirlenen 10 temel değerden hangilerine yer verilmiştir?
- Ashab-ı Kehf mesnevisinde değerlere yer verilme biçimi nasıldır? Doğrudan mı, örtük olarak mı yer verilmiştir?

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Deseni

Ödüllü çocuk edebiyatı eserlerinin popüler bilime yer vermeleri yönüyle incelenmesini amaçlayan bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden doküman incelemesi metodu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma örnekleme ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir.

Araştırmada var olan bir durumu ortaya koymak amaçlandığı için doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma karakteristik özellikleri itibari ile doğal araştırma, yorumlayıcı araştırma ve alan araştırması gibi değişik adlarla ve tanımlarla ifade edilmiştir. Nitel araştırmalarda veri toplamak için yaygın olarak gözlem, görüşme, odak grup görüşmesi ve doküman inceleme yöntemleri kullanılmaktadır. Nitel araştırmada verilerin geçerliliği ve ulaşılan sonuçların doğruluğu önemli olduğu için araştırmacı konusuna ve hedef kitlenin özelliğine göre birden çok araştırma metodundan yararlanabilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018)

2.2 İncelenen Doküman

Bu çalışmada Serdar Yakar tarafından hazırlanan “*Ahmet Çıtak, Hayatı ve Şiirleri*” adlı kitapta yer alan ve halk şiiiri şairi Ahmet Çıtak'ın yazmış olduğu Ashab-ı Kehf adlı mesnevi, değerler eğitimi yönünden incelenmiştir.

2.3 Verilerin Toplanması ve Analizi

Ahmet Çıtak'ın yazmış olduğu Ashab-ı Kehf adlı mesnevisinin incelenmesiyle elde edilen bulgular, ilgili başlıklar çerçevesinde verilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, doküman inceleme ile elde edilmiştir. Doküman inceleme, nitel araştırma tekniklerinde kullanılan veri toplama yöntemlerinden biridir. Doküman incelemesinde, adı geçen kitapta yer alan Ashab-ı Kehf adlı mesnevi değerler eğitimi yönüyle incelenmiştir. Bu çalışmada, elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi çalışmalarında veriler kodlanarak kategorileştirilir, temalar bulunur, verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi ve tanımlanması yapılır ayrıca bulgular (Yıldırım & Şimşek, 2018) yorumlanır. Mesnevinin incelenmesinde elde edilen kök değerler Tablo -1'de verilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda mesnevinin incelemesinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgularda elde edilen değerler, tanımlarla zenginleştirilerek değer adlarıyla verilmiştir.

1. Adalet

Adaleti sözcüğünün “yasalarca belirlenmiş hakların herkes tarafından kullanılmasını sağlamak, hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluktan ayrılmama” gibi anlamları bulunmaktadır (TDK, 2022), (Kubbealtı, 2022). Toplumun huzur içinde yaşaması, toplumu ilgilendiren konularda bireylerin ve yöneticilerin adaletli olmaları ile doğrudan ilişkilidir. Adaletin terk edildiği, kanunların ve hakların belirli kişilerin lehine uygulandığı toplumlarda huzursuzluk söz konusudur. Adaletin temelinde bireyin hakkı söz konusudur. Adaletten anlaşılması gereken, yaşanan bir durum karşısında olayın tarafı olan bireylerin eşit olması değil, derinlemesine yapılacak inceleme sonucunda hak kiminse onun üstün olmasıdır. Türk – İslam kültüründe Allah Teala'nın isimlerinden biri de “adl”dir (Çağırıcı, 2022) ve Allah'ın mutlak adil olduğuna kesin inanılır. Bu inançtan hareketle adaletle karşı gelen ve haksızlık yapanların er geç cezalarını çeceklerine, yaptıklarının karşılığını göreceğine inanılır. Ahmet Çıtak'ın Ashab-ı Kehf mesnevinde yapılan incelemede de adalet değerine değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak yer verildiği tespit edilmiştir. Kral Dakyanus, çok zalim biridir ve adaletten ayrılmış, zulm etmiştir. Ancak aradan zaman geçmiş ve ilahi adalet yerini bulmaya başlamıştır:

Dakyanus'un devri geçti aradan
Bak ne hikmet gösterecek Yaradan.

Yüz on sene bunun hükmü işledi
Bundan sonra devri İsa başladı.

Yeller esip Dakyanus'un yerine
Bivefa bu dünya kalmaz birine.

Bu da geçti gör ki noldu yurduna
İki sultan konu ardı ardına. (shf.105)
Dinle bakım ol Hüda'nın hikmetin

Bu duayı kabul etti Yaradan
Ehli şirkin şerri kalktı aradan.

Yüzlerin kararttı böyle neketin.

Yedilerin kim olduğunu bildirdi

İslâm şanının yüzünü güldürdü. (shf.106)

Dedi tozu çıkıp gitmiş havaya

Viran olmuş baykuş konmuş yuvaya. (shf.142)

Şair alıntılanan beyitlerde “*Dakyanus’un devrinin yüz on sene sürüp geçtiğini, Dakyanus’un yerinde yeller esmekte olduğunu ve vefasız dünyanın kimseye kalmayacağını, Dakyanus’a da kalmadığını, bu sürenin sonunda Yaradan’ın (Allah) mazlumların duasını kabul ettiğini, zalimlerin yüzlerini kara çıkardığını, Dakyanus’tan sonra iki sultan geçtiğini, İslam’ın yüzünü güldürdüğünü, şirk ehlinin zulmünün sona erdiğini*” dile getirmektedir. Alıntılanan beyitlerde şairin adalet değerine dolaylı olarak yer verdiği tespit edilmiştir.

2. Dostluk

Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, iyi görüşülen kimse, bir şeye aşırı ilgi duyup koruyan kimse, aralarında iyi ilişki bulunan iki kişi, birine veya bir şeye karşı duyulan riyâsız, samîmî ve güvenilir sevgi gibi anlamlara (TDK, 2022; Kubbealtı, 2022; Çağırıcı, 2022) gelen dostluk sözcüğü, toplumsal hayatta sıkça kullanılmaktadır. Yaşam süresince bireylerin değişik problemlerle karşılaşma ihtimalleri bulunmaktadır. Dostluk değeri, herhangi bir problemle karşılaşıldığında bireyin problemlerini çözmeye yardımcı olacak temel değerlerdendir. Küçük yaşlardan itibaren bireylere kazandırılacak dostluk değeri ile toplumun fertleri arasında menfaat ilişkisine dayanmayan bir ilişki kurulmuş ve bireylerin zor zamanda dayanışmaları temin edilmiş olur.

İncelenen mesnevîde 7’li grubun kendi aralarında sıkı bir dostluklarının olduğu değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak dile getirilmektedir.

Altı sultan yedi olup dolaştı
Heman köpek artlarından ulaştı.

Vasın adlı mağaraya girdiler
Gizlenip gayri burada durdular. (shf.103)

Dedi ben de gideceğim sizinle
Dediler ki ne işin var bizimle.

Kemlebistüm deyerek dirildiler
Birbirine şevk ile sarıldılar. (shf.107)

Ben de Halik’ımı bulmak isterim
Başka Allah var mı bana gösterin.

Cebrail’in emri üzre ol zaman
Fahri alem hırkasın açtı heman.

Dinleyip sözünü hayret kıldılar
Bunda hikmet olduğunu bildiler.

Çağırıp istedi Sıddık ekberi
Hazreti Ömer’e dedi gel beri.

Kabul edip bunda alıp gettiler
Dihlanus dağına varıp yettiler.

Nerde ise Ali de gelsin dedi
Ebuzer Gaffar’ı da alsın dedi. (shf.115)

Ashab-ı Kehf’i meydana getiren 6 insan ve bir köpekten bahseden şair, kendi aralarındaki dostane ve içten konuşmalara yer vermekte, dostluk değerine doğrudan vurgu yapmaktadır. İnsan olan arkadaşların, köpek olan yedinci arkadaşlarının sözlerini dinlemeleri ve onda bir hikmet aramaları dostluk değerine doğrudan bir vurgu olarak değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, Ashab-ı Kehf üyelerini arayan insanların mağaraya varmaları, mağara ehlinin dirilmeleri, Cebrail (AS)’in emri ile peygamberimizin onlara hırkasını açması ve dünyadayken Cennet ile müjdelenen bazı sahabeleri çağırması, dostluk değerine doğrudan vurgu olarak düşünülmektedir.

3. Dürüstlük

Doğruluk, mertlik, dürüst olma durumu, söz ve davranışlarında doğruluktan ayrılmama, hakikati konuşma, doğru bilgi verme gibi anlamlara (TDK, 2022; Kubbealtı, 2022; Çağırıcı, 2022) gelen dürüstlük, toplumsal hayatın huzurlu bir şekilde devamı için ihtiyaç duyulan değerlerden biridir. Zor şartlar altında da doğruyu söylemek, gerçeğin ortaya çıkmasına yardımcı olmak toplumsal barış açısından önemlidir. Küçük yaştan itibaren dürüstlük değeri ile yetiştirilen bireylerden yalan sözler, gerçeğin gizlenmesine yönelik tutum ve davranışlar beklenmez. Dürüstlük değerinin yaygın olduğu toplumlarda insanlar birbirlerine güvenir. Dürüst insanların, bu tutum ve davranışlarından dolayı kimi zaman zorluklarla karşılaşmalar da genel anlamda mutlu ve huzurlu bir yaşam sürecekleri (Çetin & Çağlayan, 2018) düşünülmektedir.

“Ashab-ı Kehf” adlı mesnevide dürüstlük değeri değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak dile getirilmektedir.

Otuz sene ağrımadı başı hiç
Bu ana dek aksamadı işi hiç.

Fırsat bulup girdi şeytan burnuna
Tanrılık davasın soktu karnına.

Allah'ım ben diye ilan eyledi
Kendi tabiine şunu söyledi.

Toplanıp hep emrime kopun dedi
Göz görmedik bir saray yapın dedi. (shf.99)

İncelenen beyitlerde “*Dakyanus'un önceleri dürüst birisi olduğu için otuz sene en küçük bir aksaklık yaşamadığı, hiçbir işinin aksamadığı*” dile getirilmektedir. Ancak “*ilerleyen zamanda Şeytan'ın Dakyanus'u aldattığı ve doğruluktan ayırdığı, Tanrılık iddiasında bulundurduğu, emrinde çalışanlara da kendine itaat etmelerini emrettiği*” belirtilmektedir. Bu beyitlerde yapılan zulümlere örnekler verilerek dürüstlük değerine örtük bir vurgunun olduğu değerlendirilmektedir.

Dakyanus'tan kaçıp dağda kaldığın
Şerri zulümünden bizar kıldığın.

Anladım ki Hak yolunu tutmuşuz
Bu sebepten bunca yıldır yatmışız.

Ta o anda ne olduysa sepaser
Deyip şahla oturdular beraber.

Gördüğü halleri tarif eyledi
Başındaki serancamı söyledi.

Altı arkadaşım daha var dedi
Bekleşirler yoluma bakar dedi.

Dedi şonlar görmek ister sizleri
Şimdi şaha götürecektizleri.

Tarif etti babasile anasın
Hem de dedi nerde ise hanesin. (shf.109)

Bunlar bizi davet için geldiler
Hikmetullah olduğunu bildiler. (shf.111)

Şehre ekmek almak için giden Yemliha'nın gerçek durumu ortaya çıktıktan sonra yaşadıklarının anlatıldığı beyitlerde Yemliha yaşadıklarını olduğu gibi anlatmaktadır. İncelenen beyitlerde Yemliha “*Hak yolda olduklarını, altı arkadaşının daha olduğunu*” anlatmaktadır. Diğer yandan Dakyanus'tan sonra hükümdarlık yapan kralın elemanları da Yemliha'ya karşı dürüst davranmaktadır. Şairin, incelemede yer verilen beyitlerde dürüstlük değerine doğrudan vurgu yaptığı değerlendirilmektedir.

4. Öz Denetim

Kişinin tutum ve davranışlarını belirli amaçlar doğrultusunda denetleyip kısıtlaması, daha önemli bir amaç için kişinin davranışlarını veya başka amaca yönelme isteklerini denetlemesi gibi anlamlara (TDK, 2022; Kubbealtı, 2022; Çetin & Çağlayan, 2018) gelen öz denetim, bireysel ve toplumsal hedeflere ulaşmak için ihtiyaç duyulan değerlerdendir. Öz denetim duygusu kuvvetli, kendini kontrol edebilen bireylerin iç huzuru elde etmeleri daha kolaydır. Öz denetimin bireyin iç dünyasındaki çatışmaları önleyici bir özelliği olduğu değerlendirilmektedir (Yakut, 2019). İnsanlar, gördükleri birçok şeye sahip olmak arzusu ile yaratılmışlardır. Ancak bu arzunun gerçekleşmesi her zaman mümkün değildir. Öz denetim değerine sahip bireyler, benliklerini saran yersiz arzularını denetleyerek isteklerini kontrol altında tutabilirler. Öz denetim değerinin ailede küçük yaşlardan itibaren verilmesi önemlidir çünkü bireylerin küçük yaşlardan itibaren duygu ve düşüncelerini kontrol altında tutmaya alışmaları, toplum olarak da duygu ve düşüncelerin kontrol edilmesini sağlayacağı ve bu durumun da toplumsal huzura katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Öz denetim sahibi bireyler; nerede, ne zaman neyi yapıp nelerden kaçınmaları gerektiğini bilen bireylerdir.

Ahmet Çıtak'ın Ashab-ı Kehf mesnevisinde öz denetim değerine doğrudan veya örtük olarak yer verildiği tespit edilmiştir.

Dediler kim geçti namaz kılalım
Birimiz gedüben ekmek alalım.

Düşünüp sakalın aldı destine
Baktı gördü kapıların üstüne.

Dedi Yemliha durun ben giderim
Bu işi ben anca beşir ederim.

Yazılıpdur LÂİLAHE İLLALLAH
Hem nebimizdir İsa'yı Ruhullah.

Pare alıp geydi çoban donunu
Hayret içre şehre döndü yönünü.

Hem evlerde İncil sesi duyardı
Hak sevgisi içerisin boyardı.

Tebdil olmuş dört yana bakar idi
Dakyanus'u fikredip korkar idi.

Acayip bir hal görerek dolaştı
Ekmekçinin dükkânına ulaştı. (shf.107)

Ashab-ı Kehf dediğimiz yedi kişilik grup, aradan geçen uzun süreden sonra uyanırlar ve sorumluluk bilinci ile insan olan altı kişi "*Vaktini geçirmeden namaz kılalım.*" dedikten sonra "*İçimizden birisi gidip ekmek alsın.*" diyorlar. Konuşmanın devamında Yemliha; "*Siz durun, ben giderim. Bu işi ben kolayca hallederim.*" diyerek çoban elbiselerini giyerek ve kendini gizleyerek şehre gelir. Bir yandan da Dakyanus'a yakalanmaktan korkmaktadır. Bir yandan da tedbiri elden bırakmadan etrafı kolaçan ederek yürürken gözlem yapmaktadır. İncelenen beyitlerde Yemliha'nın ve diğer beş arkadaşının öz denetim sahibi, sorumluluklarını bilen kişiler olduğu belirtilmektedir. Şair öz denetim değerine doğrudan vurgu yapmaktadır.

5. Sabır

Kişinin aleyhine ve isteği dışında gelişen olaylar karşısında paniklemeden, durumdan şikayetçi olmadan, serinkanlı bir duruş sergilemesi (Seyyar, 2003) olarak tanımlayabileceğimiz

sabır sözcüğü, bireyin mutluluğu için önemli bir değer olarak görülmektedir. Sabır sözcüğünün aynı zamanda engellemek, güçlü ve dirençli olmak anlamları (Çağırıcı, 2022) da bulunmaktadır. Acı, yoksulluk, haksızlık gibi istenmeyen durumlar karşısında gösterilen sakin duruşa sabır (TDK, 2022) denilir ve Türk kültüründe “sabrın sonu selamettir”, “sabreden derviş, muradına ermiş” gibi deyimlerle sabır değerinin önemi vurgulanmıştır.

Bireyin küçük yaştan itibaren sabırla tanışması, beklenmedik durumlar karşısında sabırlı olmayı öğrenmesi, ilerleyen dönemlerde mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmesi bakımından önemlidir. Çünkü günlük hayatta karşılaşılan olayların hepsi, bireyin istediği şekilde cereyan etmeyebilir. Sabır değerini özümsemiş bireyler, istenilmeyen olay ve durumla karşılaştıklarında daha serinkanlı davranmakta ve olayların etkisinden daha çabuk kurtulmaktadır.

Yapılan incelemede sabır değerine doğrudan veya örtük yer verildiği tespit edilmiştir.

Kutnu kumaş yatağı terk ettiler Bir kuru toprağa düşüp yattılar. (shf.103)	Uyudular taşa koyup başını Bu yanadan gör Hüda'nın işini. (shf.104)
---	--

Şair, Ashab-ı Kehf'in inançları uğruna nelere katlandıklarını, hangi zorluklara göğüs geldiklerini anlatmaktadır. Yemliha ve arkadaşları, “kutnu kumaşından yataklarını terk ederek ve kuru toprak üzerinde, başlarını yastık yerine taşa koyarak” yatmaktadır. Normal hayatlarında daha iyi yaşam şartlarına sahip kişilerin, inançları uğruna katlandıkları yeni yaşantılarında daha zor şartlara sabrettikleri beyitlerden de anlaşılmaktadır. Şairin sabır değerine doğrudan ve örtük vurgu yaptığı değerlendirilmektedir.

6. Saygı

Üstünlük, yaşlılık, yararlılık, kutsallık vb. nedenlerden bir şeye, bir bireye karşı özenli, ölçülü, dikkatli davranmaya sebep olan sevgi duygusu (TDK, 2022) olarak tanımlayabileceğimiz saygı, toplum yaşamında önemli etkiye sahip değerlerdendir. Saygı sözcüğü aynı zamanda başkalarına karşı nazik davranma, karşısındakini düşünüp hakkına riâyet etme (Kubbealtı, 2022) anlamını da ihtiva etmektedir. Toplumsal barışı bozan temel nedenlerden biri, bireylerin birbirlerinin haklarına saygı göstermemeleridir. Küçük yaşlardan itibaren saygı değeri ile büyütülen bireyler, başkalarının haklarını bilir ve saygı duymaya alıştırlarsa daha mutlu bir hayat sürecekleri değerlendirilmektedir. Saygı değeri, beraberinde hoşgörüyü de getirmektedir. Bireyin kendine, çevresine, diğer canlılara saygı duyması tutum ve davranışlarında bazı değişiklikleri de beraberinde getirecektir. Böylece çevreyi daha temiz tutmak, doğaya ve diğer canlılara zarar vermemek vb. davranışlar alışkanlık haline gelecektir.

Ahmet Çıtak'ın yazmış olduğu “Ashab-ı Kehf” adlı mesnevîde saygı değeri değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak dile getirilmektedir.

Yemliha'yı anlayınca dirildi Elin öpüp ayağına sarıldı. (shf.109)	Bunu deyip yaş akıttı gözleri.
Ecdadından duymuş idi aslını Görünce tanıdı heman neslini.	Bu hali görünce izzet kıldılar İşittiler görmek için geldiler.

Hem de İsa dedi bize sizleri	Ana baba günü oldu bir zaman
------------------------------	------------------------------

Bu mübarek korkudan buldu eman.

Kafla kafla huzuruna vardılar
Ayağına yüzlerini sürdüler. (shf.110)

Arkadaşlarını mağarada bırakarak ekmek almak için şehre gelen Yemliha'nın ödeme için verdiği paranın eski olmasıyla durum anlaşılır ve o, "Müslüman olan yöneticinin huzuruna çıkarılır. Huzurda başından geçenleri anlatır, verdiği bilgi ile atalarının yaşadığı yere getirilir. Burada bulunan yaşlı birisi, Yemliha'nın anlattıklarını dinleyince söylenenlerin doğru olduğuna inanıp, ona olan saygısından hemen ayağa kalkar, onun ecdadından birileri olduğunu anlar ve ağlamaya başlar. Çevresindekiler de bu duruma şahit olunca ona hürmet ederler, ortalık bir anda ana baba günü olur kalabalıklaşır. İnsanlar grup grup onu görmeye gelirler, bu arada da Yemliha'nın Dekyanus korkusu" da sona erer. Bu beyitlerde şairin, saygı değerine doğrudan yer verdiği düşünülmektedir.

Dedi varım Yedileri görmeğe
Selâmım iletip ora vermeğe.

Bu emrini başlarına kodular
Canımız yoluna kurban dediler.

Çünkü böyle emrediptir Yaradan
Hırkam ile gediniz buradan.

Bu dört hünkâr hırkaya oturdular
Hak Resulün selâmın göturdüler. (shf.116)

Cebrail (AS) Ashab-ı Kehf durumunu Peygamberimiz (SAV)'e haber verince Peygamberimiz Ashab-ı Kehf'e olan saygısından; hemen Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Ebu Zer Gıfar'ı huzuruna çağırır ve onlara Yediler'i (Ashab-ı Kehf) görmek ve selamını iletmek için gitmelerini emreder ve: "Çünkü Allah böyle emretti, buradan hırkam ile gideceksiniz." der. Bu sahabeler de Peygamberimiz (SAV)'in emrine uyararak "yoluna canımız kurban olsun" deyip, Peygamberimiz (SAV)'in hırkasının üzerine oturup, Ashab-ı Kehf'in yanına giderler ve Peygamberimiz (SAV)'in selamını iletirler. Bu beyitlerde saygı değerine doğrudan yer verildiği tespit edilmiştir.

7. Sevgi

İnsanı bir nesneye, bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu (TDK, 2022) ; aşk, şefkat, muhabbet (Kamus-ı Türki, 2020); bireyi karşılık beklemeden yakın ilgi, dostluk, şefkat, bağlılık göstermeye yönelten ve fedâkârlıkları göze aldırarak kadar güçlü olabilen duygu, sevmeye duygusu, muhabbet (Kubbealtı, 2022), başkasının sıkıntı, güçsüzlük ve derdine ilgi duyma (Hökelekli, 2008) anlamına gelen sevgi sözcüğü, "buğz" sözcüğünün zıddıdır (Uludağ, 2022) ve bireyi hayata bağlayan, bireyin hayatına anlam kattığı düşünülen bir duygudur. Sevgi duygusu evrendeki düzenin devamını sağlayan temel duygulardandır. Evrende canlı neslinin devamı sevgi duygusu ile mümkün olurken, insanların diğer canlı ve varlıkları korumalarında da sevgi duygusunun önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir. Küçük yaştan itibaren sevgi değeri ile yetiştirilen bireyler; kendilerini, ailelerini, çevresindeki diğer insanları sevecek ve yaşamdan zevk alacaktır. Sevgi değeri ile büyüyen birey, farklı kültür ve inançta olan insanların güzel yönlerini görmeyi ve onları sevmeyi de başaracak böylece yaşadığımız evren daha huzurlu bir ortam haline gelecektir. İncelenen "Ashab-ı Kehf" adlı mesnevîde sevgi değerinin değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Kudreti destine alıp bunları
Zerre kadar incimedi canları.

Dû cihanın zararından sakladı

Emri Hakla hep melekler bekledi.

Feriştahlar geliben gider idi

Bunların hizmetlerin eder idi.

Hem Cebrail alır idi destine

Dönderirler idi böğrü üstüne. (shf.104)

Şaire göre “dinlerinin gerektirdiği şekilde yaşamak için Kral Dakyanus’un zulmünden kaçarak mağaraya sığınan Ashab-ı Kehf’i Allah Teâla sevdiği için korumasına almış ve onları bütün kötülüklerden korumuş, canlarının incinmesine izin vermemiştir. Allah onları iki cihanın zararlarından korumuş, melekler onların başında beklemiş ve bütün hizmetlerini yerine getirmişlerdir. Diğer yandan Cebrail (AS) onları mağarada kaldıkları sürede vücutlarının çürümemesi için eline alır ve onlara hissettirmeden bir yandan diğer yanlarına döndürmüştür” ve onlara olan sevgisini göstermiştir. Alıntılanan bu beyitlerde sevgi değerine doğrudan vurgu yapıldığı değerlendirilmektedir.

Ben de gidem sizinle korkmayalar.

Telaş edip canların sıkmayalar.

Yemliha der ki önce ben varayım.

Dakyanus öldüğün haber vereyim. (shf.110)

Ashab-ı Kehfin durumu, halk tarafından anlaşılınca halk, Yemliha'nın arkadaşlarını da görmek ister. Bunun üzerine Yemliha arkadaşlarını düşünerek halka: “Ben de sizinle gideyim, arkadaşlarım sizi görünce korkmasınlar, telaşlanıp canları sıkılmasın, önce ben varayım ve Dakyanus’un öldüğünü haber vereyim.” der. O, arkadaşlarını sevdiği için bu düşüncelerini dile getirmiştir ve bu beyitlerde sevgi değeri örtük olarak vurgulanmıştır.

8. Sorumluluk

Uyulması gereken bir kurala aykırı davranışın hesabını verme (Yıldız, 2022) bireyin kendi davranışlarının sonuçlarını üstlenmesi (TDK, 2022), mesuliyet (Kubbealtı, 2022), bireyin gelişim dönemine uygun şekilde görevlerini yerine getirmesi (Yavuzer, 2016) anlamlarına gelen sorumluluk sözcüğü, günlük hayatın belirli bir düzen içinde devam etmesi için gerekli değer arasında yer almaktadır. Sorumluluk sahibi bireyler, istenmeyen durumlarla karşılaştıklarında olayın nedenini araştırarak, kendi sorumluluklarından kaynaklanan bir durumda başkalarını suçlamaktan çekinecektir. Diğer yandan sorumluluk sahibi bireylere iş ve özel hayatlarında neler yapmaları gerektiğini sürekli hatırlatmaya gerek kalmayacaktır. Sorumluluk duygusu eğitimi aileden başlayarak okul dönemini de içine alacak şekilde küçük yaşlardan itibaren (Aktan & Şahin, 2018) verilmelidir. Bireylerin küçük yaştan itibaren sorumluluk bilinci ile yetiştirilmesi, özel ve toplumsal hayatın ahenk içinde mutlu bir şekilde devam etmesini sağlayacaktır.

İncelenen mesnevde sorumluluk değerinin değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Mecnun diye hükmettiler zatine
Aluben vardılar şahın katına.

Bu zata yabancı kimse dediler.

İslam şahı huzuruna vardılar
Bir define bulmuş bu zat dediler.

Nerden almış bu Dakyanus parasın
Defne bulmuş bu adamdan sorasın.

Dakyanus parasın ora kodular

Şah da sordu bunun bir bir halini
Hem geçimi hem vatanı, elini. (shf.108)

Yemliha, ekme almak için şehre iner, fırından ekmeği alır ve parasını uzatır. Fırınca paranın eski dönemlere ait olduğunu fark eder ve bu kişinin "deli" olduğuna, sorumluluğu gereği durumu Şah'a bildirmenin uygun olduğuna karar vererek onu Şah'a götürürler. Şah'ın huzuruna varınca, "Bu kişi define bulmuştur." dediler ve Dakyanus'un parasını ortaya koyarak: "Bu kişi yabancı, Dakyanus'un parasını nereden bulduğunu ona sormalısın." dediler. Şah da sorumluluğu gereği ona durumunu, geçimini, memleketini sorar. Beyitlerde sorumluluk değerine doğrudan vurgu yapıldığı tespit edilmiştir.

9. Vatanseverlik

Kişinin doğduğu, yerleştiği yeri, memleketini sevmesi (TDK, 2022), bireyin mensubu olduğu millete karşı duyduğu sevgi, his dünyasında millete karşı duyduğu derin sevgi ve bağlılık (Göksu, 2020) gibi anlamlara gelen vatan sevgisine sahip olan kişilere vatansever (TDK, 2022) denilmektedir. İnsan başta olmak üzere canlıların genelinde vatan, memleket, yurt bilincinin varlığı bilinmektedir. Vatanseverlik değeri, vatan sevgisini de içinde barındırmaktadır. Vatan sözcüğünün farklı tanımları olmakla beraber en genel şekliyle kişinin doğduğu, yerleştiği, barındığı ve yaşadığı yer (Çağırıcı, 2022) olarak tanımlamak mümkündür. Vatanını sevmek, vatanseverliğin bir göstergesi olduğu gibi, vatanı için yapması gereken ödevleri eksiksiz yapmaya çalışmak da vatanseverlik göstergesidir. Bireyin, vatanını her anlamda düşmanlardan koruma amaçlı yaptığı çalışmalar vatanseverlik olarak nitelendirilmektedir.

İncelenen "Ashab-ı Kehf" adlı mesnevîde vatanseverlik değerinin değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Efsus şehri diyarı durak idi.
Dostu şeytan Allah'tan ırak idi. (shf.99)

Altun ile bezenmişti her yanı.
Cennet diye düzelmişti bir yanı.

Emri ile derildiler buraya.
Ne gerekse getirdiler saraya.

Bu altun taht içinde otururdu.
Civan çocuk buluban getirirdi.

Seksen metre boylu bina düzdüler.
Ortasına tahtı yapup gezdiler.

İki sene çalıştılar buraya.
Altın tacı vurup girdi saraya (shf.100).

İncelemede yer verilen beyitlerde Dakyanus adlı hükümdar, emrindekileri toplayıp onlara Efsus (Afşin)'ta bir saray yapmalarını emreder. Emrindekiler hemen sarayı yaparlar ve ne gerekliyse saraya bulup getirirler. Sarayın her tarafını altın ile donatıp, cennet gibi güzel süslerler. Sarayın yapımı iki yıl sürer ve Dakyanus altın tacını giyerek saraya girer ve bu sarayda oturur. Beyitlerde yerleşim ve barınma yerinden bahsedilerek vatanseverlik değerine örtülü vurgu yapılmaktadır.

10. Yardımseverlik

Ekonomik, fiziki veya psikolojik olarak kendinden daha kötü durumda olan bireylere herhangi bir karşılık gözetmeden yardım etmek, bir ülkenin ekonomik olarak daha kötü durumda olan başka bir ülkeye karşılıksız destek sağlaması (TDK, 2022) olarak tanımlanan yardımseverlik, birey, toplum ve milletlerin hayatında önemli bir yere sahiptir. Zaman zaman dünyanın değişik bölgelerinde bireyler, toplumun bazı kesimleri veya bir ülkenin tamamı doğal veya insan kaynaklı felaketlerle karşılaşabilir, beklenmedik zorluklar yaşayabilirler. Bu durumlarda yardımseverlik duygusu ile hareket eden bireyler ve toplumlar diğerlerine yardım ederler. Böylece yaşanan felaketler daha kolay atlatılır, daha az insan bu tür felaketlerden etkilenir. Küçük yaşlardan itibaren yardımseverlik değeri ile büyütülen çocuk, ilerleyen yaşlarda her yönüyle kendinden kötü durumda olanlara yardım etmek isteyecektir. Böylece toplumdaki olumsuzluklar daha kısa sürede giderilecektir.

Ashab-ı Kehf adlı mesnevide vatanseverlik değerinin değişik beyitlerde doğrudan veya örtük olarak ele alındığı tespit edilmiştir.

Dedi şonlar görmek ister sizleri.
Şimdi şaha götüreceğ bizleri.

Bekleyenler gayri karar kılmadı
Yemliha'yı gözlediler gelmedi.

Bunlar bizi davet için geldiler
Hikmetullah olduğunu bildiler.

Varuben hep mağraya yığıldılar
Baktılar ki kimse yok dağıldılar. (shf.111)

Yemliha, şehir ahalisini de yanına alıp arkadaşlarının yanına mağaraya döner. Şehirden gelenleri dışarıda bırakıp kendisi mağaraya girer ve olan biteni arkadaşlarına anlatır ve dışardakiler için arkadaşlarına: "Onlar sizi görmek ve bizi şaha götürmek istiyorlar. Bunlar bize yardım için geldiler, yaşadıklarımızın Allah'ın bir hikmeti olduğunu bildiler." der. Bu arada mağaranın dışında duran insanlar geçen sürede mağaradan dışarı çıkan olmayınca rahatsız olurlar, sabırsızlık gösterirler, onun çıkmasını beklerler ama o çıkmaz. Bunun üzerine içeridekilere yardım etmek için mağaraya girerler ama mağarada kimse olmadığını görürler ve dağılırlar. Beyitlerde yardımseverlik değerinin örtülü olarak verildiği değerlendirilmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulgularının incelenmesiyle elde edilen sonuçlara ve bu sonuçlardan hareketle belirlenen önerilere yer verilecektir.

4.1 Sonuç

Değerler, toplumların varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürmeleri için gerekli temel yapı taşlarındandır. Küçük yaşlardan itibaren ailede başlayan değer eğitimi, yaşam boyu sürer. Değerleri gelecek kuşaklara aktarmakta başta aile olmak üzere okullar (Topal, 2019), meslek kuruluşları vb. değişik kurum, kuruluş, meslek grubu ve topluluklara görevler düşmektedir. Edebiyatın yazılı ürünleri kitap, dergi, gazeteler; sözlü ürünleri deyimler, atasözleri, ninniler, maniler, türküler, destanlar vb. değerleri gelecek kuşaklara aktarmada önemli birer araçtır. Halk şairleri de yazmış oldukları değişik türdeki eserlerinde değerlere yer vermişlerdir. İncelenen Ashab-ı Kehf adlı mesnevide MEB tarafından "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik" şeklinde belirlenen on kök değere

doğrudan veya dolaylı (örtük) yer verdiği tespit edilmiştir. Metin üzerinde yapılan incelemelerde; *“Kral Dakyanus’un zalim bir kral olduğu ancak bir süre sonra krallığının sona erdiği, mazlumların duasının kabul olduğu, ilahi adaletin yerini bulduğu”* sonucuna ulaşılmıştır. Metinlerden elde edilen bulgulardan hareketle *“yedi arkadaşın en zor şartlarda bile birbirlerinin yanında yer aldıkları, her türlü zorluğa katlandıkları ve böylece iyi bir dostluk örneği sergiledikleri”* sonucuna ulaşılmıştır. Mağara arkadaşlarına zalim davranan Dakyanus’un *“dürüstlükten ayrıldığı için başına neler geldiği anlatılan beyitlerden, dürüstlüğün önemli bir erdem olarak vurgulandığı”* sonucu elde edilmiştir. Yedi arkadaşın *“hareketlerinde tutarlı olduklarını, yaptıklarının farkında olduklarını”* dile getiren beyitlerden öz denetim değerine yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen beyitlerde *“arkadaşların karşılaştıkları zor şartlara karşı gösterdikleri sabır”* dile getirilmiş ve sabır değerine dikkat çekildiği sonucuna varılmıştır. Saygı değerine yer verilen beyitlerde *“diğer insanların ve Peygamberimizin yakın arkadaşlarının Eshab-ı Kehf’e karşı davranışları”* anlatılmaktadır. Sevgi ve sorumluluk değerlerinin ele alındığı beyitlerde *“inançları için fedakârlık yapan arkadaşları Allah’ın sevdiğine, arkadaşların da birbirlerini sevdiklerine diğer yandan arkadaşların sorumluluklarını yerine getirdikleri”* dikkatlere sunulmuştur. Mesnevide yedi arkadaşın *“yaşadıkları yer hakkında bilgi verilerek vatanseverlik değeri, diğer insanların mağaraya kadar gelerek onlara yardım etmek istemelerine yer vererek de yardımseverlik değerinin dikkatlere sunulduğu”* sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan incelemede Ahmet Çıtak’ın divan şairleri tarafından sıkça kullanılan mesnevi tarzında yazdığı şiirde yöre halkı tarafından kullanılan dili tercih ettiği tespit edilmiştir. Halk şairlerinin, hitap ettiği kitlenin günlük dilde kullandığı sözcüklere şiirlerinde yer vermeleri sanatlarının icrası bakımından önemli olarak değerlendirilmektedir. Yirmi birinci yüz yıl her ne kadar teknolojik gelişmelerin çağı olsa da bireylerin gelenek, görenek, inanç ve kültürlerinden kopamadıkları da bir gerçektir. Halk şiiri toplumun sayı olarak önemli bir kesimine hitap etmektedir ve varlığını canlı bir şekilde sürdürmektedir. Türk halk şiirinde değerlere yer verilmesi, değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması bakımından önemli kabul edilmektedir.

4.2 Öneriler

Değerlerin ve değerler eğitiminin birey ve toplum bakımından önemi dikkate alındığında konu çerçevesinde şu önerilere yer verilmesi uygun bulunmuştur:

- 1) Halk şairlerinin eserleri değerler ve değerler eğitimi yönünden de incelenmelidir.
- 2) Ortaya çıkacak güzel örneklerden hareketle halka hitap eden ve kısa özlü sözlerden oluşan afişler, kısa filmler vb. materyaller oluşturulabilir.
- 3) Ashab-ı Kehf’in İslam dini açısından önemi göz önüne alınarak, Ashab-ı Kehf’le ilgili Türkiye ve dünyadaki diğer rivayetler de değerler eğitimi bakımından incelenmelidir.
- 4) Ders kitaplarında Ashab-ı Kehf konusuna yer verilen metinlerde temel değerlerin bir kısmına da vurgu yapılmalıdır.

Tablo-1: Araştırmada elde edilen kök değerler tablosu.

S	Değer Adı	Türü	S	Değer Adı	Türü
1	Adalet	Kök Değer	6	Saygı	Kök Değer
2	Dostluk	Kök Değer	7	Sevgi	Kök Değer
3	Dürüstlük	Kök Değer	8	Sorumluluk	Kök Değer
4	Öz Denetim	Kök Değer	9	Vatanseverlik	Kök Değer
5	Sabır	Kök Değer	10	Yardımseverlik	Kök Değer

Kaynakça

- Akın, Ş. (2018). merhamet kavramı ve schopenhauer'in merhamet yaklaşımının değerlendirilerek farklı düşünürlerin görüşleriyle karşılaştırılması. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 5(3), 126-131.
- Aktan, B., & Şahin, Ç. (2018). okul öncesi 5-6 yaş grubu çocuklarının sorumluluk kazanma düzeylerinin veli görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Primary Education Research Journal*, 2(1), 9-16.
- Artun, E. (2013). Çukurova aşıklık geleneği. *Folklor / Edebiyat*, 19 (75), 73-116.
- ASB. (2022, 4 7). *2021 yılı faaliyet raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı: <https://www.aile.gov.tr/media/100242/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 11). *Adalet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/adalet> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 14). *Ahlak*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahlak> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 11). *Dostluk*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/dostluk> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 14). *Kanaat*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kanaat> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 11). *Sıdk*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sidk> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 12). *Sabır*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sabir> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2022, 4 13). *Vatan*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vatan> adresinden alındı.
- Çağırıcı, M. (2021, Ocak 29). <https://islamansiklopedisi.org.tr/adalet>. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr> adresinden alındı.
- Çelikten, F. (2019). Nezihe Meriç'in çocuk kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, İ., & Çağlayan, Ö. (2018). Aşık tarzı edebiyat geleneği ürünlerinde 'dostluk, dürüstlük, öz denetim, vatanseverlik, yardımseverlik' değerleri. III. *Uluslararası Değerler Eğitimi Konferansı (Bildiriler Kitabı)* (s. 165-181). Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Demir, K. (2006). *Açıklamalı insani terimler sözlüğü*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Doğan, İ. (2002). *Modern toplumda vatandaşlık demokrasi ve insan hakları*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Ersöz, İ. (2022, 4 29). *Ashab-ı Kehf*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ashab-i-kehf> adresinden alındı.
- Eyicil, A. (2005). Afşin ashab-ı kehf. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 269-288.
- Göksu, M. (2020). Afganistan uyruklu ilkokul öğrencilerinin gözüyle vatanseverlik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18(39), 33-63.
- Gözler, H. (2001). *Türk çocuklarına vatan, millet ve kahramanlık şiirlerinden bir demet*. Ankara: MEB.
- Hökelekli, H. (2008). Merhamet. *DEM Dergi*, 78-84.
- İpek, Y. (2021). Kitab-ı mukaddes'te merhamet algısı. *Erciyes Akademi (Özel Sayı)*, 628-640.
- Kamus-ı Türki. (2020, 6 5). <https://turki.cagdasozluk.com/osmanlica-sozluk-madde-14860.html> adresinden alındı.
- Kaplan, K. (2016). Okul çağındaki çocuklar için yazılmış çeviri eserlerde kullanılan görsellerin değer aktarımındaki etkisi. *Eğitimde Gelecek Arayışları: Düünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu*. 11, s. 794-810. Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

- Karaçay, B. (2019). *Mutlu beyin*. Ankara: TÜBİTAK.
- Keklik, S., & Savran, Ö. (2015). Çocuk şiiri antolojilerinin (2000-2013) biçim ve içerik açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 339-352.
- Kıbrıs, İ. (2016). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Kızılay. (2022, 4 8). *Bu hilal sensiz olmaz 2021 yıl sonu değerlendirme toplantısı*. Türk Kızılay: https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/2021_yilsonu_v3_28aralik_son-29-12-2021-09503974.pdf adresinden alındı.
- Koç, Ü., & Akdoğan, H. (2018, Spring I). Çocuklara değer aktarımının önemi. *International Journal of Social Science*(65), 1-16.
- KTB. (2022, 4 8). *Halk Edebiyatı*. Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12768/halk-edebiyati.html> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 12). *Özdenetim*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/özdenetim> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 14). *Özgürlük*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/özgürlük> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 11). *Adalet*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/adalet> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 14). *Ahlak*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/Ahlak> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 14). *Barış*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/barış> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 11). *Dürüstlük*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/dürüstlük> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 14). *Dayanışma*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/dayanışma> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 11). *Dostluk*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/dostluk> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 14). *Kanaatkarlık*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/kanaatkarlık> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 15). *Merhamet*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/merhamet> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 12). *Saygı*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/saygı> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 13). *Sevgi*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/sevgi> adresinden alındı.
- Kubbealtı. (2022, 4 13). *Sorumluluk*. Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com/s/sorumluluk> adresinden alındı.
- Kudret, C. (2003). *Örneklerle edebiyat bilgileri-1*. İstanbul: İnkılap.
- MEB. (2022, 4 7). *MEB 2021 yılı idare faaliyet raporu*. Milli Eğitim Bakanlığı: http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_03/01003833_MEB_2021_YYIY_Ydare_Faaliyet_Raporu.pdf adresinden alındı.
- MEB. (2022, 4 8). Türkçe dersi öğretim programı. Ankara.
- Menteşe, O. (2008, Haziran). Edebiyat nedir? *Littera*, 22(2), 49-56.
- Nas, R. (2002). *Örneklerle çocuk edebiyatı*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Oruç, C. (2010). Okul öncesi dönem çocuğunda ahlaki değerler eğitimi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 1(2), 37-60.
- Özçelik, B. (2022). Karakeçili (Kırıkkale) ilçesi fıkralarının metinsel analizi. *Folklor/ Edebiyat Dergisi*, 28(110), 537-565.
- Özçelik, B., & Turan, F. (2020). Elbistan havzası yazılı kültür ortamında gazetelerde yer alan karşılama - atışma - deyişme örnekleri. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, 22, 367-400.
- Sakaoğlu, S. (2022, 4 8). *Halk edebiyatı*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/halk-edebiyati> adresinden alındı
- Sever, M. (2013). *Türk halk şiiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Sever, M. (2021). İhtiyaçlar ve tüketim kültürü. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, 8, 265-274.

- Seyyar, A. (2003). *Ahlak terimleri sözlüğü*. İstanbul: Beta Basım AŞ.
- SHÇEK. (1990). *Anne ve çocuk şiirleri antolojisi*. Ankara: Sanem Matbaacılık.
- Sümer, M. (2021). Hayvanlar üzerine düşünmek: alternatif bir paradigma. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 107-121.
- TDK. (2022, 4 8). *Güncel türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr> adresinden alındı.
- TDK. (2022, 4 8). *güncel türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Web Sitesi: www.sozluk.gov.tr adresinden alındı.
- TDV. (2022, 4 8). *Yer yüzünde iyilik egemen oluncaya kadar*. Türkiye Diyanet Vakfı: <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdasi/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202020.pdf> adresinden alındı.
- Topal, Y. (2019). Değerler eğitimi ve on kök değer. *Mavi Atlas*, 1, 245-254.
- Uludağ, S. (2022, 4 13). *Muhabbet*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhabbet> adresinden alındı.
- Yakar, S. (2014). *Ahmet Çıtak - hayatı ve şiirleri-*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi.
- Yakut, S. (2019). Üniversite öğrencilerined öz-denetim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1409-1419.
- Yalçın, A., & Aytas, G. (2017). *Çocuk edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yalçın, S. K., & Şengül, M. (2004). Dede Korkut hikayelerinin çocuk eğitimi açısından öne sürdüğü değerler ve ortaya çıkarmak istediği tip üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2), 209-223.
- Yaman, A. (2022, 4 14). *Sulh*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sulh--baris#1> adresinden alındı
- Yanıklar, C. (2010). Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25-32.
- Yavuzer, H. (2016). *Çocuk eğitimi el kitabı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, V. (1999). *Cumhuriyet dönemi çocuk şiirleri seçkisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yığman, S. (2019). Değerler Eğitimi Açısından Aşık Veysel'in Şiirleri. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, K. (2009). Sorumluluk. Komisyon içinde, *İslam Ansiklopedisi* (s. 37. Cilt). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yıldız, K. (2022, 4 13). *Sorumluluk*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sorumluluk> adresinden alındı.
- Yılmaz, M., & Duman, T. (2018). TRT Çocuk Dergisi'nde milli bir değer olarak "vatan-vatanseverlik" değeri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 639-657.

Sosyal Bilgiler Öğretiminde Bilgi İletişim Teknolojilerinin Akademik Başarıya Etkisi: Meta Analiz Çalışması

Burak Doğan^a & Metin Aşçı^b

Özet

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretimi kapsamında Bilgi İletişim Teknolojileri ve geleneksel öğretim yöntemlerinin öğrencilerin akademik başarı puanları üzerindeki etkilerini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda alanda yapılmış araştırmalara ait nicel veriler meta analiz yöntemiyle incelenmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır. Çalışma 47 adet lisansüstü teze ait nicel veriler üzerinden yürütülmüştür. Çalışma kapsamında rastgele etkiler modeline göre $E_{++} = 1.062$ olarak hesaplanmıştır. Etki büyüklüğü geniş aralıkta olarak yorumlanmaktadır. Rastgele etkiler modeline göre p değeri 0.05’ten küçük olduğu sonucuna ulaşılmış ve anlamlı düzeyde farkın olduğuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda Bilgi İletişim Teknolojilerinin öğrenci akademik başarıları üzerinde geleneksel yöntemlere karşı daha etkili olduğu, Bilgi İletişim Teknolojileri ve akademik başarı arasında pozitif yönde geniş ölçüde etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Sosyal Bilgiler Öğretimi
Bilgi İletişim Teknolojileri
BİT
Akademik Başarı
Meta-analiz

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 12.05.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115818

A Meta-Analysis Study: The Effect of Information Communication Technology on Academic Success in Social Studies Teaching

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of Information Communication Technologies and traditional teaching methods on students' academic achievement scores in Social Studies teaching. For this purpose, the quantitative data of the research conducted in the field were analyzed by meta-analysis method and the results obtained were interpreted. The study was conducted on quantitative data from 47 graduate thesis. Within the scope of the study, it was calculated as $E_{++} = 1.062$ according to the effects model. The effect is interpreted as broadly. According to the random effects model, it was concluded that the p-value was less than 0.05 and a significant difference was reached. It has been concluded that Study and Information Communication Technologies are more effective on students' academic achievement than traditional ones and have a positive and broad impact on Information Communication Technologies and achievement.

Keywords

Social Studies Teaching
Information Communication
Technologies
ICT
Academic Achievement
Meta-analysis

About Article

Received: 12.05.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1115818

^a Bilim Uzmanı Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi 0000-0002-4639-3087

^b Dr. Öğretim Üyesi Manisa Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi 0000-0002-2526-0437

Introduction

Throughout history, people have continued to work to understand society and the individual, using the knowledge and experience they have gained in their daily lives, but passing it on to new generations. Currently, this transfer occurs in the field of Education with a social studies course. MEB (2018: 12) social studies “history, geography, economics, sociology, psychology, philosophy, social sciences, and Human Rights, civics and citizenship issues such as integration and interdisciplinary perspectives, historical awareness, and educate students of high national consciousness should” is expressed as. Ozturk (2015: 4) expressed social knowledge as “teaching used by combining the knowledge and methods it receives from the social sciences and Humanities in order to make informed decisions and train effective citizens in problem solving in almost all changing country and world conditions”.

Although the aim principles and skills for Social Studies course and teaching are clearly stated, it is known that different paths are followed during the implementation phase. 3 different traditional approaches are mentioned in Social Studies teaching (Bart and Demirtaş, 1997). The Social Studies approach as citizenship transfer was expressed by Doğanay (2002: 20) and Kılıçoğlu (2015: 6) as follows; its aim is to ensure that individuals become good citizens, dominating our cultural values and heritage. It focuses on the concepts of learning the past, traditions, responsibility and commitment to authority.

Social Studies as Social Science by Öztürk (2012: 25); it has been expressed as the best preparation for the acquisition of social knowledge and values. Information collection and interpretation processes dominate.

As a reflective study, in Social Studies teaching, individuals acquire skills through the real problems they face in their lives. Decision-making methods used in the problem-solving phase instead of information are important (Doganay, 2002: 21).

Meydan ve Akdag (2008: 147) “if the environment does not fit into the school, if history does not go back, if the time tunnel is an imaginary creature, how will Education be the product of life.”they used their words. In Social Studies teaching, given the content, it cannot create opportunities for students to use the experimental observation path, which is expressed verbally, and observe the repetition of events; it can be said that education becomes difficult to be a product of life. In the prepared curriculum, when the title of skills, values and goals is

examined, emphasis is made on the use of extracurricular materials and teaching methods to eliminate this deficiency. Lean (2008: 82-90) defined materials as tools used to enrich the teaching process, increase learning, and support learning. Today, along with technology, the preparation and use of these materials has become easier.

Technological materials and learning environments used in the field of education are presented under the Title Information Communication Technologies. TDK collected information technology and Communication Technology Information and communication technologies under one roof (2019) "by the combined use of information technologies and Communication Technologies" is defined as. Erdogan and Bilir (2002: 50) when defining Information Communication Technologies, they expressed them as a whole of the technologies in which information is transmitted through networks. Enterprise (2006: 3) defines Information Communication Technologies as communication and computer technologies that ensure the regular and accurate production, collection, storage and transmission of information.

Information and Communication Technologies have gained a place in society over time and have started to be used effectively in the field of Education. "Can Education be given more effectively?"based on the question, educational and Information Communication Technologies were encountered (Saban, 2007: 24). Technological elements of our time have brought learning and teaching opportunities in schools that were previously difficult to realize. Technology-enriched learning environments offer dynamic and interactive spaces. It provided the opportunity to examine the individual learning characteristics of the students more comfortably. As part of their personal abilities and interests, students access and produce knowledge and have the opportunity to develop lifelong learning skills. Technology has helped schools enter a systematic process of innovation (Saban, 2007: 24).

The effect of Information Communication Technologies on education has been studied by academic studies and it has been stated that they are more effective than traditional teaching methods. The positive effects it provides in every discipline it applies are supported by research. Social Studies has also taken its place among the disciplines in which technology is used. The importance of Information Communication Technologies in Social Studies teaching has also found its place in the curriculum. In the article "digital competence", when

the qualifications of the curriculum are examined, and the specific objectives of the curriculum 11. in the article, the following expressions given in (MEB, 2018);

“Digital competence ensures secure, critical use of ICT for work, everyday life and communication. The competence in question should be supported by basic skills such as access to and evaluation of information, storage, production, use of computers for presentation and participation in common networks through the internet, communication.

11. matter; understanding the development process of Science and technology, its effects on social life and conscious use of ICT”

Except these substances, which include information and communication technologies directly gain the desired social studies skills students with a “digital literacy”, “map literacy”, “communication”, “media literacy”, “table, chart and diagram drawing skills such as interpreting indirectly have found a place for themselves in information and communication technologies (MEB, 2018).

The base there (2000: 53) the fusion of communication technologies and information social information about “the aim of deficiencies in the transfer of social information, especially the lack of visual material of the courses could not reach any desired targets, and so in our lives, it is important to be used in social studies of information and Communication Technology.” expressed in the form. It is argued that students who are in the period of concrete operations will solve the problems they experience as a result of straight narratives through information and Communication Technologies, the lessons will be more enjoyable and will have a positive impact on the level of realization of the goals of the program.

In this study, “what is the effect of Information Communication Technologies on academic success in Teaching Social Studies?”the answer to the question was sought. Effect sizes were calculated; results of year, publication level, sample size, applications used and publication bias data were examined. It can be stated that the absence of meta-analysis studies for research conducted in Social Studies teaching and the study of the effectiveness of these studies are important in terms of providing recommendations to new researchers.

Method

This study aims to compare quantitative data from studies that examine the impact of Information Communication Technologies and traditional teaching methods on student academic achievement scores in the context of Social Research Teaching. For this purpose, the meta-analysis method was preferred in the study. The Meta-analysis method is defined by Dinçer in his book "Applied Meta-analysis in Educational Sciences" (2014: 4) and is expressed as "combining quantitative findings of studies and interpreting them". The Meta-analysis method is preferred to learn the effectiveness of significantly different studies prepared by researchers within the same subject. In this study, the meta-analysis method was used to interpret the significant difference in terms of combining, interpreting and effect size of the data contained in the graduate theses examined.

The Meta-analysis method was stated by Durlak (1995) as having six process steps. Steps of this process:

- *Determination Of Research Problem*

As with any research, the researcher needs a good research question in the meta-analysis method. The research question should be carefully selected, as it will cover the overall study in meta-analysis methods. The problem sentence should cover all of the studies to be examined within the scope of meta-analysis.

- *Literature Review*

After determining the research question, what researchers should do is scan the literature for the topic title. Literature review is the same in meta-analysis as in all research.

- *Coding of Found Works*

After a literature review, all studies on the subject cannot be expected to be the same and cannot be included in the meta-analysis. Studies that meet the inclusion and exclusion criteria determined by the researcher should be subjected to meta-analysis. The coding form can be sampled or recreated from other research. For the reliability of the coding form, it must be completed by other people or repeated by the researcher at certain intervals.

- *Calculation Of Effect Size*

Effect size is the sine qua non of meta-analysis studies, the concept that gives direction to the study. For each of the studies are specified separately. The total result, which

covers the entire study, is expressed as the overall effect size. By interpreting the effect size, it is determined by which method to examine the variables.

- *Analysis*

The Meta-analysis method does not include a single analysis method. The analysis method is determined based on the effect size results and coding form. Analyses are made by selecting the appropriate method for quantitative data to be examined within the scope of the research.

- *Interpretation Of Findings*

The data obtained by calculating the overall effect size, effect sizes of variables, heterogeneity tests and publication bias are interpreted in accordance with the meta-analysis by expressing the reasons for the occurrence of significant differences.

Collection of Data

During the data collection phase, a literature review was carried out in accordance with the method of the study. Graduate theses and articles found in databases such as Higher Education Council thesis Center, Google academic were scanned. As a result of these scans, 70 graduate theses have been reached that examine the impact of Information Communication Technologies and traditional teaching on academic success score in Social Studies teaching. 10 studies that did not have permission to publish, 14 studies that did not meet the inclusion criteria were published, and the study continued with 46 graduate theses. When quantitative data from 46 studies were examined, it was observed that one of the experimental studies belonging to two separate schools was conducted and compared with each other. Due to the acceptance of quantitative data belonging to these two separate schools in the method of meta-analysis, the study continued as if 47 studies were to be examined.

In the data collection process, inclusion criteria determined by the researchers were determined within the meta analysis method. These criteria;

- Year Criteria: thesis studies conducted after 2004 are included in the meta-analysis.

- Source of the study: master's and doctoral theses conducted in Turkey were obtained through the catalog of the National dissertation center of the Council of Higher Education.
- Variables: the impact of Information Communication Technologies on academic success in Social Research Teaching has been included in the meta-analysis.
- Statistical data: studies with a pre-test-final test model were included, which contained quantitative characteristics from the determined thesis studies; arithmetic mean, standard deviation and sample size of the groups were specified.
- Applications: studies in which traditional learning of control groups and information communication technologies are used in experimental groups have been studied.

Variables of Study

The effect sizes calculated in this study of Information Communication Technologies on academic achievement of the “dependent variable”; the range of years of study, sample size, methods and materials that are used in the experimental group, the level of the publication of the study “arguments” is designated.

Analysis of The Data

In order to analyze the data within the scope of the study, it is necessary to code the graduate theses to be examined within the meta-analysis method. The data to be examined should be processed in the headings determined by the researcher in the meta-analysis program and within the method to be used. In this study, meta-analysis data was encoded in the experimental and control group separately under the headings of sample number, arithmetic mean and standard deviation.

At the stage of data analysis, the meta-analysis method has a model of “fixed, random and mixed” effects. In order to examine quantitative data according to the fixed effects model, the data processed in the encoding form must be common and the single effect size must be output. In the random effects model, the data processed into the encoding form must be different, and the effect size will be more than one. Since “arithmetic mean, sample size and

standard deviation” are common in all graduate thesis studies studied as statistical data in this study, the method titled “Unmatched groups, post data only” was selected in accordance with the data in the meta analysis program. After that, the data entry was done in favor of the experimental group and the tests to be used were applied.

Findings

This section contains the results of 47 thesis studies obtained as a result of processing the data to be examined through the statistical program. Its effect on academic success in Social Studies teaching is shown in tables. When examining the combined effect sizes of thesis studies, it is found that the largest effect in hedges ' G format is $ES=3,876$ and the lowest effect is $ES=0,199$, except for those in favor of the control group in a negative direction, taking a confidence interval of 95%.

Table 1 Distributions Of Effect Size Direction

ES Direction	f	%
Positive	45	96%
Negative	2	4%
Zero (0)	0	0%
Total	47	100%

Heterogeneity				
Total Between	Q-value	df(Q)	p-value	I-squared
	332,302	46	0,000	86,157

It was concluded that 45 (96%) of the 47 thesis studies examined by Meta-analysis method were positive. It shows that a positive result, such as 96%, leads to a result in favor of technological applications in Teaching Social Studies. Looking at the heterogeneity values of the studied theses, it was found to be “Q-value=332,302”. Critical value for $df(Q)=46$ specified in the table when examining the chi square table, it seems that the value of Q is excessive. These results indicate that the study has heterogeneous structural characteristics. According to the results obtained, it is concluded that our research has heterogeneous properties and therefore should be analyzed and interpreted according to the random effects model.

Table 2 Effect Magnitudes For The Random Effects Model

Model Type	Overall Effect Size	Standard Error	Variance	Lower Limit	Upper Limit	Z	p
Random	3 1,062	0,104	0,011	0,857	1,267	10,166	0,000

Random effects were calculated as $E_{++}=1,062$ and according to Cohen's d classification criteria, the effect size is in a "wide" range. There is a significant difference between social studies teaching and the technological tools and teaching methods included in ICT.

Table 3 Distribution Of Combined Effect Sizes And Heterogeneity Test By Year

	N	ES	Standard Error	Variance	Lower Limit	Upper Limit	Z	p
2006	4	0,934	0,166	0,028	0,608	1,259	5,622	0,000
2007	3	1,340	0,326	0,106	0,701	1,978	4,113	0,000
2008	4	1,145	0,228	0,052	0,699	1,591	5,030	0,000
2010	5	0,772	0,165	0,027	0,448	1,096	4,676	0,000
2011	3	0,752	0,161	0,026	0,437	1,068	4,670	0,000
2012	6	1,341	0,252	0,064	0,847	1,836	5,315	0,000
2013	3	2,093	0,753	0,568	0,616	3,570	2,778	0,005
2015	3	0,703	0,264	0,070	0,186	1,220	2,664	0,008
2017	6	1,730	0,444	0,197	0,860	2,599	3,899	0,000
2018	6	0,323	0,129	0,017	0,069	0,577	2,497	0,013
Total	43	0,797	0,065	0,004	0,670	0,925	12,269	0,000

Heterogeneity

Total Between	Q-value	df(Q)	p-value	I-squared
	31,467	9	0,000	-

Due to the fact that one dissertation study was found in 2004, 2005, 2009 and 2014, it was not included in the calculation of impact size by year. The fact that the p value of the Q result is less than 0.05 indicates a heterogeneous structure. Looking at the table χ^2 to reach a final judgment on heterogeneity, it seems that the value of Q is higher than the critical value of $df=9$, and the value of p is less than 0.05. It is observed that the distribution of the research by year is heterogeneous and significant differences occur. The reason for the significant difference can be expressed as differences in the process, sample sizes, applications and development, dissemination.

Table 4. Effect size distribution and heterogeneity Test by Publication Type

	N	ES	Standard Error	Variance	Lower Limit	Upper Limit	Z	p
PG	40	1,101	0,116	0,013	0,873	1,328	9,490	-
DR	7	0,853	0,238	0,057	0,387	1,319	3,585	0,000
Total	47	1,053	0,104	0,011	0,849	1,257	10,101	-
Heterogeneity								
Total Between	Q-value		df(Q)	p-value		I-squared		
	0,875		1	0,350				

Of the graduate theses studied according to the random effects model, 40 are master's theses and 7 are doctoral theses. The result of whether the thesis studies studied show a significant difference in the level of publication is reached by looking at the results of the heterogeneity test of the type of publication. When examining the heterogeneity test table of the publication type, no significant difference was found between his studies, since the Q value is less than $df=1$ in the χ^2 table and $p>0.05$. The reason why there are no significant differences depending on the type of publication is that master's and doctoral theses progress in the same format as preparation.

Table 5 effect size distribution and heterogeneity Test For Sample criteria

	N	ES	Standard Error	Variance	Lower Limit	Upper Limit	Z	p
0-50	19	1,194	0,191	0,036	0,820	1,568	6,259	0,000
51-100	20	0,776	0,118	0,014	0,545	1,008	6,574	0,000
101-150	6	1,865	0,363	0,132	1,154	2,576	5,139	0,000
150+	2	0,571	0,233	0,054	0,115	1,026	2,454	0,014
Total	47	0,904	0,089	0,008	0,728	1,079	10,113	-
Heterogeneity								
Total Between	Q-value		df(Q)	p-value		I-squared		
	12,542		3	0,006				

When the heterogeneity test of the sample size was examined, the Q value was calculated as 12,542. The p value of the heterogeneity test is less than 0.05 and the Q value is higher than $df=3$ when looking at the results of the χ^2 table. It can be said that there is a significant difference between them in classification according to the sample size. The reason for the significant difference in sample size is the sample size, students 'attitudes towards the course, students' interests, course hours allocated in the curriculum, preferred social studies

subject when transferring applications to students, individual development levels of students and the increase in the current number can be said to differ because it creates difficulties in reaching students.

Table 6 variables affecting academic success and heterogeneity testing

Değişkenler	N	ES	Standard Error	Variance	Lower Limit	Upper Limit	Z	p
ICT	23	1,182	0,149	0,891	0,022	1,474	7,949	0,000
TM	24	0,939	0,139	0,667	0,019	1,212	6,755	0,000
Total	47	1,053	0,102	0,854	0,010	1,252	10,363	-
Heterogeneity								
Total	Q-value	df(Q)	p-value	I-squared				
Between	1,422	1	0,233					

Effect of academic success when examining the heterogeneity test table of the subject title studied, no significant difference was found between his studies, since the Q value is less than $df=1$ in the χ^2 table and $p>0.05$ . . It seems that the effect of ICT tools and teaching methods on students ' academic achievement scores does not differ between social studies teaching. Impact on academic success the reason why there are no significant differences compared to the variables studied is that studies prepare them as a research topic in order to prove that Information Communication Technologies have an impact on student academic success in Teaching Social Studies.

Publication bias is one of the factors affecting meta-analysis studies. Publication bias is formed as a result of collecting studies focused on a specific result and analyzing them with the help of meta-analysis. According to Dinçer (2014: 21), publication bias is caused by researchers finding a significant difference, high overall impact expectation, limited subject area work, and the inclusion of randomly added Studies in the analysis to increase the number of studies studied.

Publication bias means that the "number of error protection" is calculated by how many studies should be included in the study in order to find the overall impact size of the thesis studies being studied as zero. 47 in order to override the results of the graduate thesis study and reduce the overall impact size to zero, the number of error protection calculated in the classical method shows that 7606 individual studies are needed that do not have a significant effect. According to Orwin's error protection number, another error protection number

calculation process, 8879.0 concludes that individual studies should not have a significant impact on academic success. The tau coefficient must also be looked at for the final result to indicate that there is no publication bias. The fact that the tau floor number is close to 1.00 and the p value is greater than 0.05 indicates that the thesis studies examined within the scope of the meta-analysis have a publication bias. $\text{Tau}=0.35$ $p=0.000<0.05$ was calculated when the data of 47 thesis studies examined within the scope of the research were examined. According to these results, it seems that our research does not have a publication bias.

Conclusion and Discussion

“What is the effect of Information Communication Technologies on academic achievement scores in Social Studies teaching?”based on the question, the results of the meta-analysis data are as follows:

When data on impact sizes by year were examined, the combined impact size for 10 years was calculated as 0.797. Looking at the results of the impact sizes for years, it is observed that the least impact was in 2018 and the most impact was in 2013. When the results of the heterogeneity test were examined, it was concluded that there was a significant difference between the years. Variables such as sample size, material used, preferred teaching method, differences in students ' social studies course, technological developments were instrumental in the formation of significant differences.

No significant differences were found between master's dissertations and doctoral dissertations when examining the effect sizes on the publication levels of the studies studied. The fact that they are progressing in the same format as the preparation and that they are preparing for the common purpose prevents significant differences from occurring.

A significant difference was found, albeit at a low level, when examining the effect sizes and heterogeneity results obtained from coded sample sizes. The reason for the difference observed in the sample size based on the number of students who achieved significant, students ' attitudes and interest in social studies, social studies lesson, the subject of the developmental levels of individual students and between the studies because of difficulties due to the rise in the current issue there is a difference.

It was concluded that there were no significant differences when looking at the results of learning methods compared with traditional teaching methods and the size of the impact on

the materials used. The reason why there is no difference in the type of publication of dissertations is that the dissertations studied are carried out within the common purpose and scope of the same subject.

Looking at the results obtained in this study, 47 publications investigating the impact of Information Communication Technologies on academic success in teaching social studies were examined. As a result of combining statistical data from independent studies, it was found that the impact of Information Communication Technologies on academic success in Social Research Teaching is higher than traditional teaching methods. Information Communication Technologies were found to be more effective in the process of transferring the information presented to students within the scope of Social Studies teaching and the behavior, skills and competencies that they are expected to acquire.

When we also examined meta-analysis studies, which are considered as a single topic related to Information Communication Technologies and learning environments, it was concluded that it positively affects academic success compared to the traditional method in the field of Education. Sahin (2005), internet-based studies that examine the impact of distance education on academic achievement in examining the effect sizes of studies with 58 master's thesis was more effective than traditional training concluded. Camnalbur (2008) compared computer-aided teaching with traditional teaching as a master's thesis and concluded that computer-aided teaching is more effective through 78 studies that he examined through the meta-analysis method. Gözuyeşil (2012) examined the impact of brain-based learning, Sunđur (2015) Computer-Based Learning, Ekemen (2017) brain-based learning, Durak Men (2018) Web-based learning and Root (2018) blended learning on academic success by meta-analysis method and concluded that it is more effective than traditional teaching. In the results of the studies in the literature, it is seen that the relationship between Information Communication Technologies and academic achievement is examined under various headings and is more effective. In this study, studies comparing Information Communication Technologies and traditional teaching in Social Research Teaching were examined by meta analysis method; it was concluded that information communication technologies are more effective on academic achievement scores.

References

- Atılğan, D. (2006). Information Services Changing In The Age Of Communication Technologies. In 1. International Information Services Symposium: Communication, Istanbul (Turkey) 25-26 May 2006. Istanbul Turkish Librarians Association.
- Barth, J, ve Demirtaş, A. (1997). *Primary Social Studies Teaching Resource Units*. Ankara: YOK/World Bank Megp Publications.
- Dinçer, S. (2014). *Applied Meta-Analysis In Educational Sciences*. Ankara: Pegem Academy.
- Doğanay, A. (2002). Teaching Social Studies. Teaching Life Knowledge And Social Studies. Ankara: Pegem Publishing.
- Durlak, J. A. (1995). Understanding Meta-Analysis. *Us: American Psychological Association*.
- Erdoğan, T, ve Bilir, H. (2002). Information Communication Technologies: Developments, Reflections And Market Reorganization. *Competition Magazine*. 3(3): 47-75.
- Kılıçoğlu, G. (2015). Definition Of Social Information, Development And Importance In The World And In Our Country. *Teaching Social Studies* (P. 4-16). Ankara: Pegem A Publishing House.
- Meb.(2018). [Http://Mufredat.Meb.Gov.Tr](http://Mufredat.Meb.Gov.Tr). The Ministry Of Education: [Http://Mufredat.Meb.Gov.Tr/Dosyalar/201812103847686Sosyal%20b%C4%B0lg%C4%B0ler%20%C3%96%C4%9eret%C4%B0m%20program%20.Pdf](http://Mufredat.Meb.Gov.Tr/Dosyalar/201812103847686Sosyal%20b%C4%B0lg%C4%B0ler%20%C3%96%C4%9eret%C4%B0m%20program%20.Pdf) Retrieved From
- Meydan, A, and Akdağ, H. (2008). Instructional Technologies And Material Design In Social Studies Course. *Social Studies Teaching By Special Teaching Methods* (P. 146-189). Ankara: Pegem Academy.
- Öztürk, C. (2012). Social Studies: An Interdisciplinary View Of Social Life. *Teaching Social Studies* (P. 1-31). Ankara: Pegem Academy.
- Öztürk, C. (2015). Social Studies; An Interdisciplinary View Of Social Life. *Social Studies Teaching Democratic Citizenship Education* (P. 3-23). Ankara: Pegem A Publishing House.
- Şaban, A. (2007). Selective School Technology Planning Model And Private Konya Esentepe Primary School Technology Profile. *Journal Of The Institute Of Social Sciences*. 22: 23-43
- Tdk. (2019, 5 10). *Atatürk Higher Institution Of Culture, Language And History. Turkish Language Institution:* [Http://Www.Tdk.Gov.Tr/İndex.Php?Option=Com_Bts&View=Bts&Kategori1=Veritbn&Kimesec=45372](http://Www.Tdk.Gov.Tr/İndex.Php?Option=Com_Bts&View=Bts&Kategori1=Veritbn&Kimesec=45372) Retrieved From
- Uşun, S. (2000). *Computer Aided Teaching In The World And Turkey*. Ankara: Pegem Publishing
- Yalın, H. İ. (2008). *Instructional Technologies And Material Development*. Ankara: Nobel Publication Distribution.

Türkiye’de Eğitimin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisinin İncelenmesi (2003-2018)

Gürkan SARIDAŞ^{a, b}, Kazım ÇELİK^c

Özet

Bir ülkedeki gelir dağılımı çeşitli sebeplerle mutlak eşitliğe sahip olamaz. Bunun temel nedenlerinden birisi de vatandaşların eğitim durumları ve yetenekleri arasındaki farklılıklar olarak gösterilebilir. Kişilerin yeteneklerindeki farklılıklardan kaynaklı olarak ülkelerin gelir dağılımları arasında eşitsizlikler söz konusudur. Gelir dağılımındaki bu eşitsizliği yok etmek ülke içindeki gelirin adil bir şekilde dağılmasını sağlamaktadır. Kişilerin yeteneklerinin, bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinde ise eğitim önemli bir araçtır. Bu nedenle gelir dağılımını şekillendiren etkenlerden bir tanesi de eğitimidir. TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Hanehalkı Bütçe Anketi verileri aracılığı ile ortaya konulan 2003-2018 veri setinde Türkiye’deki gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren Gini katsayısının giderek düştüğü, eğitim kademeleri arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin oldukça fazla olduğu ve aynı eğitim düzeyindeki kişilerin gelirleri arasındaki eşitsizliğin %10-%15 aralığında olduğu, Theil İndeksinde ise gelir dağılımındaki eşitsizliğin %86 ile %89 arasında değişen bir değerde eğitim düzeylerine bağlı olduğu bulgusu elde edilmiştir. Eşitliği bozan eğitim seviyesi yıllara göre değişmekte genel olarak lise ve altı seviyede görüldüğü gözlenmektedir. Bu kapsamda eğitim kademelerini gösteren piramit şeklinin düzeltilmesi gerektiği, eğitimi yaygınlaştırmayı amaçlayan politikaların geliştirilmesi gerektiği, ülkelerin zorunlu eğitim kapsamında eğitim seviyelerini yükseltmesi, çeşitli kurum veya kuruluşlar aracılığı ile eğitimler verilmesinin kolaylaştırılması, eğitimle kazanılacak bilgi ve becerinin ekonomik büyümeye katkı sağlamasının desteklenmesi önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Eğitim gelir eşitsizliği
Gini katsayısı
Eğitimin gelir üzerindeki etkisi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.06.2022
Kabul Tarihi: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1125130

Examining the Effect of Education on Income Distribution in Turkey (2003-2018)

Abstract

Income distribution in a country cannot have absolute equality for various reasons. One of the main reasons for this can be shown as the differences between the education levels and abilities of the citizens. There are inequalities between the income distributions of the countries due to the differences in the abilities of the people. Eliminating this inequality in income distribution ensures a fair distribution of income within the country. Education is an important tool in the development of people's abilities, knowledge and skills. Therefore, one of the factors shaping income distribution is education. In the 2003-2018 data set revealed by the TUIK (Turkish Statistical Institute) Household Budget Survey data obtained, the Gini coefficient showing the income distribution inequality in Turkey gradually decreases, and the income distribution inequality between education levels is quite high. It has been found that the inequality between the incomes of people with the same education level is in the range of 10-15%, and in Theil Index, the inequality in the income distribution depends on the education level at a value varying between 86% and 89%. The level of education that disrupts inequality changes according to years, and it is observed that it is generally seen in high school and below. In this context, it has been suggested that the pyramid shape showing the education levels should be corrected, policies aiming to expand education should be developed, countries should increase their education levels within the scope of compulsory education, facilitate the provision of training through various institutions or organizations, and support the contribution of the knowledge and skills to be gained through education to economic growth.

Keywords

Education income inequality
Gini coefficient
Impact of education on income

About Article

Received: 02.06.2022
Accepted: 21.09.2022
Doi: 10.18026/cbayarsos.1125130

^a İletişim Yazarı: theapeiron@gmail.com.

^b Öğretmen, MEB, 0000-0002-7989-2130.

^c Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, 0000-0001-7319-6567.

Giriş

Eğitim bir ülkenin sonsuza kadar var olma çabasında kullandığı önemli bir araçtır. Ülke sınırları içinde yaşayan bireylerin asgari bir yaşam düzeyine sahip olması ve gelirin düzenli bir biçimde dağıtılması ülkenin refah içinde yaşaması ve sonsuza kadar var olma çabası için oldukça önemlidir. Gelir dağılımında önemli etkenlerden bir tanesi de eğitimidir. Bireyin eğitim durumu, elde ettiği kazancı ve genel bakış açısı ile gelir dağılımını etkilemektedir. Araştırma kapsamında TÜİK Hanehalkı harcama verileri üzerinden bireylerin gelirinin gelir dağılımına etkisi incelenecektir. Çalışmada öncelikle gelir dağılımı ile ilgili bilgilerin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda veri setine bağlı olarak gelir dağılımındaki eşitsizliği ortaya koymak için Gini katsayısına bakılmış, daha sonrasında ise en yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki oran incelenmiştir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortaya konulması ile bu eşitsizliğin ortaya çıkma nedenlerinden birisi olan bireylerin eğitim seviyeleri ile ilişkisini incelemek amaçlanmaktadır. Böylece eğitim seviyesine bağlı olarak gelir dağılımındaki eşitsizlik durumu ve eğitim seviyelerinin gelir dağılımındaki eşitsizliğe etkileri incelenmiştir. Eğitim seviyesi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin açıklanması ve eğitim seviyelerine göre eğitim politikalarının belirlenmesi bir ülkenin stratejik planda uzun dönemli hedeflerini daha net ortaya koyabilmesi için önemlidir. Bu noktada gerçekleştirilen çalışma 2003, 2008, 2013,2018 yıllarındaki eğitim seviyesi ile gelir arasındaki ilişkinin ortaya konmasında önemlidir. 2002 yılından itibaren TÜİK verilerinde değişiklik meydana gelmesi nedeniyle 2003 yılı itibari ile veriler incelenmeye başlanmıştır. Önemli değişikliklerin beşer yıllık aralıklarla gözlenebilir olacağı düşünülerek beşer yıllık aralıklar seçilmiştir. Beşer yıllık aralıklarla ilerlendiğinde 2018 yılı verileri son veri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gini katsayısı, Lorenz eğrisini referans alarak gelir dağılımındaki eşitsizliği sayısal olarak ifade edilebildiği bir değerdir. Sayısal olarak ifade edilebilmesi ise kullanışlılığını artırdığı için genellikle kullanılan bir katsayıdır. Gelir dağılımındaki eşitsizliği ortaya koymanın bir diğer yolu da ülke içerisindeki en yüksek gelire sahip gruplar ile en düşük gelire sahip gruplar arasındaki orandır. En yüksek gelire sahip %10, %20 ve %30'luk gruplar ile en düşük gelire sahip %10, %20 ve %30'luk gruplar arasındaki oran gelir dağılımındaki eşitsizliği görmenin diğer bir yoludur. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin ortaya konulmasından sonra veri seti eğitim seviyelerine göre gruplanmış ve eşitsizliği bozma yönündeki katkısı incelenmiştir. Bu incelemenin gerçekleştirilmesi için genelleştirilmiş entropi formülü kullanılmıştır. Genelleştirilmiş entropi formülünde entropi sınıfının tüm gruplara eşit duyarlı hale gelmesi için Theil Index kullanılmıştır. Böylece gruplar arasındaki sapma en aza indirilmiştir.

TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileri, kişilerin eğitim seviyeleri gibi bilgilerin de dahil olduğu ve bireylerin gelirlerinin elde edildiği bir örneklem verisidir. Bu verinin Türkiye’yi yansıttığı kabul edilmektedir. Veri seti aracılığı ile Türkiye’nin eğitim seviyelerinin gelir dağılımına etkisi ve gelir dağılımındaki eşitsizliğe nispi katkısı hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular kapsamında yıllara göre eğitim seviyelerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin ortaya konması sağlanmış ve politika yapıcılara bu veriler ışığında eğitim seviyeleri hakkında önerilerde bulunulmuştur.

Literatür Tarama

Bir ülkenin elinde bulunan sermaye çeşitlerinden bir tanesi de beşerî sermayedir. Beşerî sermaye; işgücü olarak nitelendirilen ve üretim sürecine katılan, üretim faktörlerinin verimli ve etkin kullanılmasını sağlayan değerlerin bütünü olarak tanımlanabilir. Buradaki değerler

bilgi, beceri, tecrübe ve dinamizm gibi pozitif değerlerdir (Manga, Bal, Algan, & Kandır, 2015). Bu değerlerin tamamı düşünüldüğünde beşerî sermaye kavramını ilk kullanan Adam Smith tarafından ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrım bilgi ve beceri sahibi olmayan tecrübe sahibi kişiler tarafından oluşturulan işgücü ile bilgi, beceri ve tecrübe sahibi kişiler tarafından oluşturulan işgücüdür (Awan, 2012). Burada bahsedilen bilgi ve beceri sahibi kişiler eğitilmiş kişiler olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada ülkenin büyümesi için gerekli unsurlardan bir tanesi de eğitilmiş kişiler olarak görülmektedir. Bu durumu işgücünün tarihsel akışında da görebiliriz. İşgücünün homojen kabul edildiği dönemlerde ücretin arz ve talebe göre belirlendiği kabul edilirdi. Sonraki dönemlerde ise nitelik ve verimlilik ile ücret arasındaki bağlantı araştırılmaya başlandı. Özellikle eğitim ve eğitim ürünlerinin nitelikleri artırması dikkat çeken bir konu haline gelmiştir (Ünal, 1992). Günümüzde de eğitim ile işgücü arasındaki yüksek ilişki önemli bir veri olarak karşımıza çıksa da tam olarak tanımlamak oldukça zordur. Bireyler verimliliklerini artırmak için kişisel yatırımlar yapmakta ve bu yatırımlar da bireyin elde ettiği ücreti artırmaktadır. Bireyin kendisine yaptığı bu yatırımlar arasında yer alan eğitim ise bireyin direkt olarak ücretine etki eder. Birey çeşitli eğitimler aracılığı ile kendi niteliğini geliştirirken bazı gelirden vazgeçer ve eğitimin tamamlanmasından sonra daha nitelikli ve daha yüksek gelirli bir birey olarak topluma katılır. (Ünal, 1992) Bu durumda kişiler gelecekte daha çok gelir elde edecekleri aynı zamanda eğitimsel olarak kısa sürede gerçekleşecek eğitimlere yönelirler.

Eğitim ürünlerinin işgücü niteliklerini artırması ile gelir dağılımında eşitsizlikler oluşmaya başlamıştır. Ülkeler, gelirin dağıtımında eşitlikçi davranmalıdır. Bu davranış sosyal adalet olarak literatürde yer alır. Sosyal adalet kapsamında eğitilmiş ve eğitimsiz kişiler arasındaki gelir eşitsizliklerinin giderilmesi, ekonomik olarak zayıf sosyal sınıfların, diğer sosyal sınıflara karşı korunması gerekmektedir (Başer, Kalaycı-Kırloğlu, & Kırloğlu, 2017). Bu gereklilik kapsamında gelir dağılımı ve gelir dağılımına etki eden faktörler ülkelerin dikkat etmesi gereken noktalardan bir tanesidir. Gerek Türkiye özelinde gerekse de genel olarak düşünüldüğünde eğitim yatırımları veya yüksek seviye eğitim, ülkelerin gelir dağılım eşitsizliğini azaltmaktadır (Akça & Ela, 2012). Eğitim gelir dağılım eşitsizliğini azalttığı gibi aynı zamanda iktisadi olarak büyümeyi, emeğin verimliliğini artırmayı, yeni teknoloji yaratma ve kullanmayı, demokratikleşmeyi, toplumsal dayanışmayı da etkiler (Öztürk, 2005). Fakat eğitimin etkisini doğrudan ve etkili bir şekilde gelir dağılımında görmekteyiz. Çünkü eğitim aracılığı ile bir birey üst sosyal sınıfa geçiş sağlayabilir.

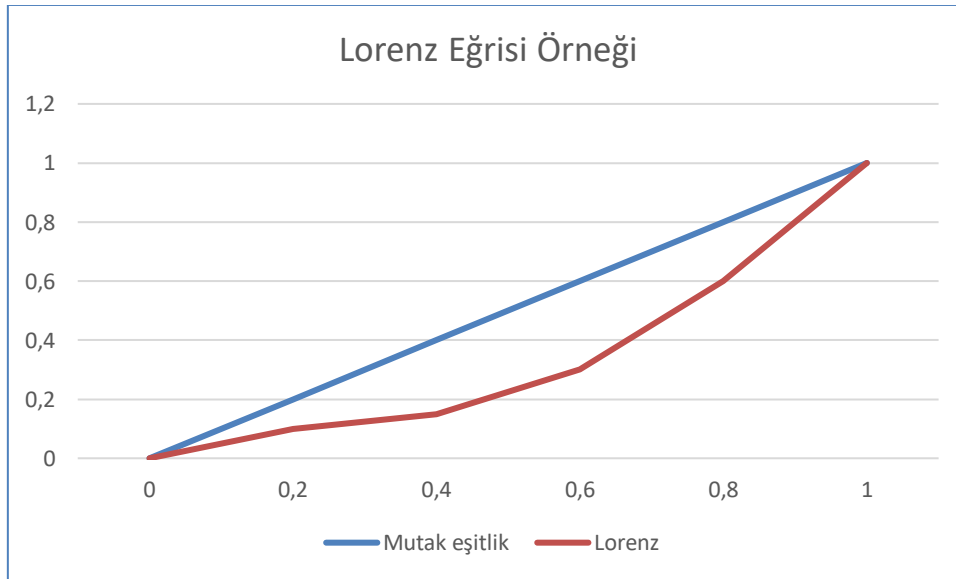
Gelir dağılımı; bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, o ülkedeki bireylere dağıtılması şeklinde tanımlanabilir (Işığışok, 1998). Bu dağıtım ve paylaşma eşit bir şekilde yapılmadığında gelir dağılım eşitsizliği oluşmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliği ülke içindeki sosyal adaleti bozmakta ve ülke içindeki refah seviyesini düşürmektedir. Gelir dağılımının başlıca dört türü bulunmaktadır. Bunlar; fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel olarak ayrılır (Kuştepelî & Halaç, 2004). Araştırma kapsamında eğitim düzeyinin gelir dağılımı üzerine etkisi inceleneceği için kişisel gelir dağılımının açıklanması bu noktada yararlı olacaktır.

Kişisel gelir dağılımı; ülke nüfusunun milli geliri nasıl paylaştığını gösteren dağılımdır. Sosyal sınıf farklılıklarının göz önüne alınmadığı, kişilerin eşit olarak düşünüldüğü bu dağılımda toplam gelir ülke nüfusuna bölünerek elde edilen kişisel gelir bu dağılıma ait bir ölçüttür. Bu dağılımdaki diğer ölçüt ise ülkedeki nüfusun belirli yüzdelere ayrılarak en düşük gelirli nüfustan, en yüksek gelirli nüfusa doğru gelirin hesabıdır (Kuştepelî & Halaç, 2004). Kişisel

gelir dağılımının eğitim ile ilişkilendirilmesi sonucunda eğitimin gelir eşitsizliğindeki etkisi ortaya konulabilecektir.

Kişisel gelir dağılımı için bakıldığında işgücü yapısı, kayıt dışı ekonomi, servet dağılımı, eğitim durumu gibi etkenler bu dağılımı etkileyen etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Altınışık & Peker, 2008). Bu etkenler arasındaki eğitim durumu kişinin kendini geliştirmesi ve çeşitli beceriler kazanması açısından önemlidir. Bu beceriler aynı zamanda kişinin kazancını da değiştirmekte ve elde edilen beceriye göre kazancını artırmaktadır. İyi eğitime sahip kişiler yüksek bir gelir elde edebilmektedir. Eğitim seviyesi yüksek toplumların gelir dağılımlarında adaletin daha iyi sağlandığı sonucu bilinmekle birlikte (Becker & Chiswick, 1966; Burns & French III, 1970; Marais, 1994; Mincer, 1958; Tinbergen, 1972) İngiltere’de 1972 yılında yapılan bir araştırmada zorunlu eğitimin 1 yıl artırılması ile gelir dağılımındaki eşitsizliğin %12 ile %15 arasında düşebileceği sonucunda varılmıştır (Pscacharaopulos, 1992, 482; akt. Ereş, 2005). Bu nedenle eğitim kademelerini gösteren piramit şeklinin dikdörtgen şeklinde dönüşmesi için ülkeler çaba harcamaktadır. Bunun için de zorunlu eğitimin ücretsiz olması, okullar arası dengenin sağlanması, ekonomik olarak zorluk çeken ailelere eğitim yardımı yapılması gibi çeşitli uygulamalar ile ülkeler eğitimsel yatırımı desteklemeye çalışırlar.

Bununla birlikte gelir dağılımını hesaplamada çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bunların başında OECD tarafından da kullanılan Lorenz Eğrisi gelmektedir. Lorenz eğrisi; en yoksul bireyden başlayarak bireylerin kümülatif yüzdelere karşılık gelirden elde ettikleri kümülatif yüzdenin gösterilmesidir (OECD, 2002). Gelir dağılım eşitsizliğini ölçmede kullanılan bir diğer yöntem ise GINI katsayısıdır. GINI katsayısı; eşitsizliği sayısal olarak ifade etmesi nedeniyle oldukça kullanışlı olmakla birlikte Lorenz eğrisini referans olarak mutlak eşitlik ile Lorenz arasında kalan bölgenin mutlak eşitlik doğrusu altında kalan bölgeye bölünmesi ile bulunur (Fidan, 2017). Lorenz eğrisi ile ilgili bir örnek Şekil -1’de verilmiştir. Gelir dağılım eşitsizliğini hesaplamada farklı yöntemler kullanılsa da en çok kullanılan yöntemler bunlardır.

Şekil -1. Örnek Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımının hesabının yanında gelir dağılımına etki eden faktörler de önemlidir. Bu faktörler nüfusun yapısı, işgücünün yapısı, kayıtdışı ekonomi, enflasyon gibi faktörlerdir. Bu faktörler arasında belki de en önemlisi eğitim durumudur. Eğitim durumu; bireyin küresel alanda geçerli bilgi, beceri, deneyim ve nitelik ile donatılmış olma durumudur (Altınışık & Peker, 2008). Bu noktada eğitimin gelir dağılımı eşitsizliğin azalmasına katkı sağladığı gibi aynı şekilde eşitsizlik oluşturabildiği de görülmektedir. Bu durumu kişilerin eğitim düzeyleri ile hanehalkı gelirleri arasındaki ilişki ile de görebiliriz.

Problem Durumu

Bu bağlamda eğitimin gelir dağılımındaki eşitsizlik üzerinde önemli bir etkisi olduğu gözlenebilmektedir. Eğitim seviyelerinin ülkenin gelir dağılımına ve dağılımdaki eşitsizliğe yaptığı katkının bilinmemesi araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında bireylerin eğitim seviyelerinin gelir dağılımı eşitsizliğine yaptığı katkı belirlenecektir. Eğitim ile gelir arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda çalışma olmasına rağmen eğitim ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışma sayısının az olması nedeniyle farklı yıllara göre incelenmesi de araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Araştırma kapsamında veri setine dayalı olarak 2003 yılından başlamak üzere beşer yıllık aralıklar ile gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren Gini katsayısının değişimi, en yüksek gelire sahip %10'luk, %20'lik ve %30'luk gruplar ile en düşük gelire sahip %10'luk, %20'lik ve %30'luk gruplar arasındaki oranın değişimi, eğitim düzeylerine göre bireyler gruplandırıldığında gelir dağılımı eşitsizliğine yaptıkları nispi katkının değişimi ve eğitim düzeylerine göre bireyler gruplandırıldığında grup içi ve gruplar arası gelir eşitsizliğinin değişimi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada eğitim düzeylerinin gelir dağılımına olan etkisini araştırmak için genelleştirilmiş entropi ayrıştırma yöntemi izlenmiştir. Eşitsizlik, entropi kavramına dayanmaktadır. Termodinamikte entropi düzensizliğin ölçüsü olmakla birlikte gelir dağılımına uyarlandığında mükemmel eşitlikten sapmalar anlamına gelmektedir (FAO, 2006). Ayrıştırma yöntemi, nüfusu çeşitli alt gruplara ayırarak her grubun kendi içinde ve gruplar arasındaki eşitsizlikleri tespit ederek gelir dağılımına etkilerini göstermektedir (Sarı, 2003). Bu durum gelir dağılımındaki genel eşitsizliğin, eğitim düzeylerine göre gruplanmış nüfusun eşitsizliği bozma yönünde nasıl bir katkı yaptığını göstermektedir.

Genelleştirilmiş Entropi için tanım şöyledir (FAO, 2006):

$$E(\alpha) = \frac{1}{n(\alpha^2 - \alpha)} \sum_i \left[\left(\frac{y_i}{\bar{y}} \right)^\alpha - 1 \right] \quad (1)$$

$E(\alpha)$ (1) eşitliğinde n , örnekteki birey sayısını, y bireyin gelirini, $\bar{y}$ ortalama geliri göstermektedir. Genelleştirilmiş entropi sınıfının değeri 0 ile ∞ arasında değişen değerler alabilmektedir. E değerinin 0 olması eşit dağılımı gösterirken yüksek değerler alması eşitsizliğin daha yüksek değerlerini gösterir. α değeri ise gelir dağılımında gruplar arasındaki mesafelerin ağırlığını gösterir. Herhangi bir gerçek değer alabilir (FAO, 2006). Genelleştirilmiş entropinin α değerine dağılımdaki düşük gruplara karşı duyarlı olması istendiğinden küçük değerler, yüksek gruplara karşı duyarlı olması istendiğinde büyük değerler verilebilir (Litchfield, 1999). $E(0)$ indeksi ortalama logaritmik sapma olarak isimlendirilirken $E(1)$ değeri

Theil Index olarak isimlendirilmektedir. α değerine 1 verildiğinde genelleştirilmiş entropi sınıfı tüm gruplara eşit duyarlı hale gelmektedir (FAO, 2006).

Theil indeksi için ayrıştırılan grupların genel eşitsizliğe nispi katkısını hesaplamak için ise bağıl entropi eşitsizlik indeksi hesaplanır. Bağıl entropi eşitsizlik indeksi şöyledir (FAO, 2006):

$$RE(1) = \frac{E(1)}{\max(E(1))} = \frac{\frac{1}{n} \sum_i \left(\frac{y_i}{y}\right) \ln\left(\frac{y_i}{y}\right)}{\ln n} \quad (2)$$

Burada gerek genelleştirilmiş entropi indeksinde gerekse bağıl entropi eşitsizlik indeksinde (2) öznel yanlılığı engellemek için 1 değeri verilmektedir. Böylece indeks her gelir grubuna eşit oranda duyarlı hale gelmektedir.

Veri Seti

Çalışmada kullanılan veriler 0120190000000860 başvuru numarası ve 17901 evrak numarası ile elde edilmiş TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) Hanehalkı Bütçe Anketi’nden elde edilen verilerdir. Veriler arasından 2003, 2008, 2013 ve 2018 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. TÜİK verilerinde 2002 yılı itibari ile yöntem değişikliği olduğu için 2003 verilerinden başlama kararı alınmıştır. Gerçekleşen değişikliklerin daha gözlenebilir olması için beşer yıllık aralıkların alınmasının uygun olacağı düşünüldüğü için beşer yıllık aralıklarla çalışma gerçekleştirilmiştir. Veri seti arasında en son 2020 verileri yer aldığı için çalışma 2018 yılında bitirilmiştir. Veri setinde hane içerisinde bulunan bireylere ait bilgiler yer almaktadır. Araştırma için gerekli olan veriler seçilip, diğer bilgiler temizlendikten sonra veri seti hazır hale getirilmiştir.

Veri setinde 24-65 yaş arası gelir elde eden kişiler seçilmiştir. TÜİK verilerinde 15-65 yaş arası kişilerin çalışma verileri verilmiş olmasına rağmen 24-65 yaş arası seçilmesinin nedeni ise bireylerin çalışma hayatına başlama yaşı olarak 24 yaşın düşünülmesidir. Üniversite hayatının 22 yaşında bitmesi, erkek bireyler için askerlik ve dönüş, kadın bireyler için mesleğe hazırlık için geçecek süre de hesaplanarak 24 yaşın daha uygun olacağı düşünülmüştür. Veri setinde kişiye ait gelirler arasından eğitim durumu sonucu elde edebileceği gelirler seçilmiş, gayrimenkul, tahvil, bireysel emeklilik gibi birikimlerden elde edilen gelirler ve devlet tarafından yapılan yardımlar (yoksulluk, işsizlik vs.) çıkarılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri setinde bulunan veriler öncelikle gelir dağılımındaki genel eşitsizliği ortaya koyabilmek adına analize sokularak yıllara göre Gini katsayıları hesaplanmıştır. Gini katsayısı çalışılan veriler üzerinden o yıl gelir dağılımındaki genel eşitsizliği vermektedir. Gini katsayısını hesaplamak için öncelikle haneye ait toplam gelir hesaplanmaktadır. Fakat Gini katsayısı hane geliri üzerinden hesaplanmamaktadır. Gini katsayısı eşdeğer hane geliri üzerinden hesaplanmaktadır. Eşdeğer hane gelirini hesaplamak için hane içindeki 14 yaş üzerindeki ve 14 yaş altındaki kişi sayısı belirlenir. Eşdeğer hane geliri şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\text{Eşdeğer hane geliri} = \frac{\text{Hane geliri}}{1 + (14 \text{ yaş üzeri birey sayısı} \times 0,5) + (14 \text{ yaş altı birey sayısı} \times 0,3)} \quad (3)$$

Eşdeğer hane halkı geliri (3) hesaplandıktan sonra haneler gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Bu sıralama 1’den toplam hane sayısına kadar numaralandırılmıştır. En düşük gelirli aileden en yüksek gelirli aileye göre yapılan bu sıralama kümülatif nüfusa göre gelir dağılımı hakkında bilgi vermektedir. Kümülatif nüfus dağılımı ile hane gelirleri

eşleştirilerek kümülatif nüfustaki gelir düzeyi ortaya konmaktadır. Kümülatif nüfus dağılımı şu şekilde hesaplanmaktadır.

$$\text{Kümülatif nüfus} = \frac{\text{Hane sayısı}}{\text{Toplam hane sayısı}} \quad (4)$$

Kümülatif nüfusta (4) son hane 1 değerini almaktadır. Kümülatif nüfus, Lorenz eğrisinin x eksenini oluşturmaktadır. Kümülatif nüfus aynı zamanda gelirin nüfusun yüzde kaçlık dilimine denk geldiğini de göstermektedir. Bu bilgi en düşük gelirli haneler ile en yüksek gelirli hanelerin oranını hesaplamada da kullanılmaktadır.

Bir sonraki aşama ise kümülatif gelir dilimini hesaplamaktır. Kümülatif gelir dilimi şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$\text{Kümülatif gelir dilimi} = \frac{\text{Eşdeğer hane geliri}}{\text{Ülke toplam hane geliri}} \quad (5)$$

Elde ettiğimiz eşdeğer hane halkı gelirin gelirler toplamına bölünmesi sonucu elde edilen gelir dilimi (5) toplanarak devam ettirilir. Kümülatif gelir diliminde son hane 1 değerini almaktadır. Bu da gelirin toplamını göstermektedir. Kümülatif gelir dilimi Lorenz eğrisinde y eksenini göstermektedir. Kümülatif nüfus (4) ile kümülatif gelir dilimi (5) karşılaştırıldığında halkın yüzdeler diliminin gelirden aldığı yüzdeler pay karşımıza çıkmaktadır.

Kümülatif nüfus (4) ile kümülatif gelir diliminin (5) bilinmesi Lorenz eğrisinin çizilmesini sağlamaktadır. Fakat Lorenz eğrisinde, mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz eğrisi arasında kalan bölgenin alanını hesaplamak kolay değildir. Bunun yerine küçük yamuk alanlar oluşturan Lorenz eğrisinin altında kalan bölgenin alanını hesaplamak daha kolaydır. Bu nedenle kümülatif nüfus (4) ile kümülatif gelir dilimi (5) kullanılarak bu küçük alanlar hesaplanarak toplanır. Her bir küçük yamuğa ait alan şu şekilde hesaplanır:

$$\text{Alan} = \frac{a+b}{2} \times c \quad (6)$$

Alan hesabında (6) kendinden önceki haneye ait kümülatif gelir dilimi (a) ile haneye ait kümülatif gelir dilimi (b) toplanıp ikiye bölünerek bu değer ilk haneye ait kümülatif nüfus dilimi (c) ile çarpılır. Elde edilen değerler toplanarak Lorenz eğrisinin altında kalan toplam alan hesaplanır.

Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasında kalan alanı hesaplamak için Lorenz eğrisinin altında kalan alan 0,5 değerinden çıkarılır. Böylece iki çizgi arasında kalan alan hesaplanmış olur. Gini katsayısını hesaplamak için ise Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasındaki alan, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan alana bölünür.

Eşitsizlik üzerinde genel bir kaniya varmak amacıyla bakılan diğer bir değer, en yüksek gelire sahip %10'luk, %20'lik ve %30'luk gruplar ile en düşük gelire sahip %10'luk, %20'lik ve %30'luk grupların gelirleri oranlarıdır. Gini katsayısını hesaplamak için elde edilen verilerden yararlanarak bu değerler bulunabilir. Kümülatif nüfus dilimindeki %10'luk değer karşısında yer alan kümülatif gelir dilimi en düşük gelire sahip %10'luk kesimin toplam gelir içinden ne kadar pay aldığını göstermektedir. Bu şekilde diğer veriler de elde edilmiştir. Genel anlamda bir fikre sahip olmak için Gini katsayısı ve gelirler oranının yıllara göre değişimi incelenmiştir.

Veri setinde bulunan veriler ikinci aşamada eğitim düzeylerine göre gruplandırılmış ve her bir grup için Theil indeksi hesaplanmıştır. Genelleştirilmiş entropi sınıflaması ile gruplandırılan bireylerin kendi içindeki gelir eşitsizlik oranları ile gruplar arasındaki gelir eşitsizliğin toplam eşitsizlik içindeki oranı yani eşitsizliğe yapılan nispi katkı belirlenmiştir. Bireyler eğitim düzeylerine göre gruplandırılırken okuma yazma bilmeyenler veya diploması olmayanlar (1), ilkokul mezunları (2), ortaokul mezunları (3), lise ve dengi mezunlar (4), üniversite mezunları (2-3 yıllık, 4 yıllık veya 5-6 yıllık) (5) ile lisansüstü mezunlar (yüksek lisans veya doktora) (6) olmak üzere toplam altı gruba ayrılmıştır. İkinci aşamada verilen gruplama ve analiz işlemi her yıl için ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Bulgular

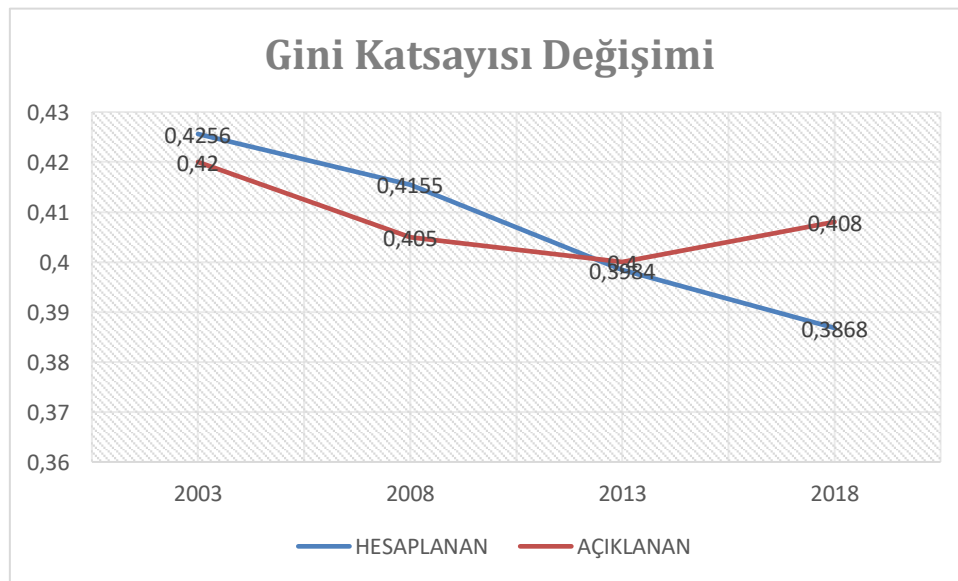
Türkiye’de Gini Katsayısının Değişimine Yönelik Bulgular

Gelir dağılımındaki eşitsizliği belirlemek amacıyla veriler üzerinden Gini katsayısı hesaplanmıştır. Türkiye’deki gelir dağılımına ait genel bir kaniya varmak amacıyla veri seti üzerinden hesaplanan Gini katsayısı ile TÜİK tarafından açıklanan Gini katsayısının yıllara göre dağılımı Tablo-1’de verilmiştir.

Tablo-1. Türkiye’de yıllara göre Gini katsayısının değişimi

Gini Katsayısı	2003	2008	2013	2018
Hesaplanan	0,4256	0,4155	0,3984	0,3868
Açıklanan	0,4200	0,4050	0,4000	0,4080

Tablo-1’de gelir dağılımındaki eşitsizliği ortaya koymak için hesaplanan Gini katsayıları ile TÜİK tarafından açıklanan Gini katsayıları verilmiştir. Tablo-1’e göre hesaplanan Gini katsayısında sürekli bir azalma söz konusudur. TÜİK tarafından açıklanan Gini katsayısında ise 2013 yılına kadar azalma varken 2018 yılında 2013 yılına göre artış gözlenmektedir (Şekil-2).

Şekil-2. Elde edilen Gini katsayısı değişimleri

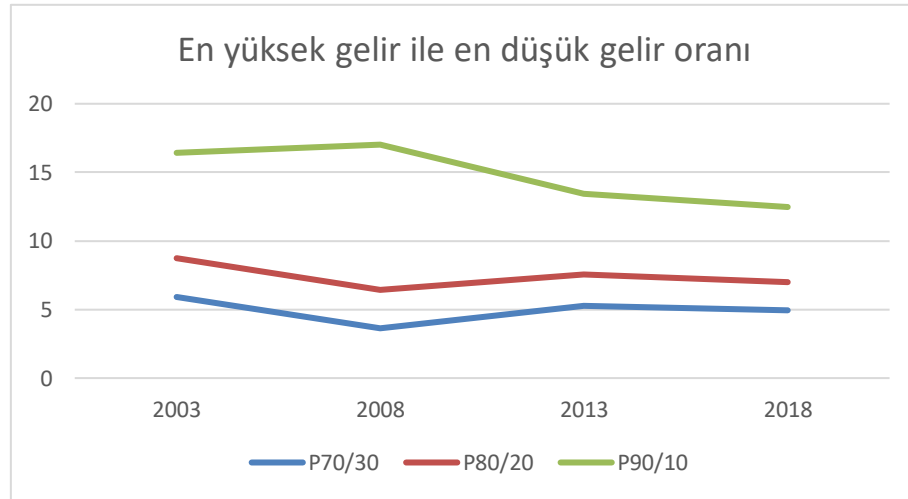
En Düşük ve En Yüksek Gelir Arasındaki Orana Ait Bulgular

Ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğine ait genel kaniya sahip olmamızı sağlayan diğer bir değer ise ülkedeki en düşük ve en yüksek gelire sahip belirli dilimler arasındaki orandır. Bu oran Gini katsayısının hesabı sırasında kümülatif nüfus dilimine karşılık gelen kümülatif gelir dilimi ile bulunabilir. Veri setinden elde edilen %10-%90, %20-%80 ve %30-%70'lik gruplara ait gelirlerin oranları Tablo-2'de verilmiştir.

Tablo-2. Yıllara göre en düşük ve en yüksek gelirli ailelerin gelirlerinin oranı

Gelir Dağılım Durumu	2003	2008	2013	2018
P70/30	5,91	3,63	5,27	4,94
P80/20	8,74	6,43	7,54	6,98
P90/10	16,41	17,02	13,43	12,47

Tablo-2'ye göre en düşük gelire sahip %10'luk dilim ile en yüksek gelire sahip %10'luk dilime ait gelir arasındaki oran 2003 yılında 16,41, 2008 yılında 17,02, 2013 yılında 13,43 ve 2018 yılında 12,47 kat olmakla birlikte yıllara göre bu oran düşmektedir. En düşük gelire sahip %20'lik dilim ile en yüksek gelire sahip %20'lik dilim arasındaki oran 2003 yılında 8,74, 2008 yılında 6,43, 2013 yılında 7,54, 2018 yılında 6,98 kat olmakla birlikte 2008 yılında düşen bu oran 2013 yılına doğru yükselmiş ve tekrar düşüşe geçmiştir. En düşük gelire sahip %30'luk dilim ile en yüksek gelire sahip %30'luk dilim arasındaki oran 2003 yılında 5,91, 2008 yılında 3,63, 2013 yılında 5,27 ve 2018 yılında 4,94 kat olmakla birlikte 2008 yılına doğru düşerken 2013 yılında yükselmiş ve tekrar düşüşe geçmiştir. Tabloda verilen bilgilere ait grafik Şekil-3'de verilmiştir.

Şekil-3. En yüksek gelir ile en düşük gelir arasındaki oran

Eğitimin Gelir Dağılımına Etkisine Ait Bulgular

Gelir dağılımı ile ilgili genel bir kanı elde ettikten sonra gelir dağılımındaki bu eşitsizliğe eğitim seviyesinin etkisini incelemek amacıyla genelleştirilmiş entropi sınıflaması ile ayrıştırma yapılmıştır. Hanehalkı verilerinden önce geliri olmayanlar ve öğrenciler (eğitime devam edenler) ayıklanmış ve geriye kalan veriler üzerinden ayrıştırma işlemi başlatılmıştır. Eldeki veriler eğitim durumuna göre gruplanmış ve gruplara ait Theil İndeksi -E(1)- ile nispi katkı -RE(1)- hesaplanmıştır.

Nispi katkı belirlenen grubun gelir dağılım eşitsizliğine yaptığı katkıyı göstermektedir. Nispi katkıların toplamı grupların kendi içindeki gelir dağılımı eşitsizliğinin genel eşitsizliğe yaptığı toplam katkıyı göstermektedir. Gruplara ait yıllara göre elde edilen Theil İndeksi -E(1)- verileri ile grupların nispi katkılarına -RE(1)- ait veriler Tablo-3’de verilmiştir.

Tablo-3. Yıllara göre eğitim seviyelerinin Theil İndeks ve nispi katkı sonuçları

Yıllar / Eğitim Seviyesi	2003		2008		2013		2018	
	İndeks	Nispi Katkı	İndeks	Nispi Katkı	İndeks	Nispi Katkı	İndeks	Nispi Katkı
Okuma Yazma Bilmiyor/ Diploması Yok	0,1844	0,0217	0,1796	0,0237	0,1551	0,0196	0,1398	0,0177
İlkokul	0,1499	0,0154	0,1649	0,0191	0,1559	0,0178	0,1272	0,0144
Ortaokul	0,1600	0,0191	0,2641	0,0342	0,1947	0,0243	0,1441	0,0179
Lise	0,1508	0,0170	0,1608	0,0201	0,1524	0,0188	0,1381	0,0171
Lisans	0,1544	0,0189	0,1317	0,0176	0,1428	0,0181	0,1645	0,0207
Yüksek lisans	0,1516	0,0288	0,1128	0,0256	0,1047	0,0189	0,1283	0,0237
Toplam Nispi Katkı		0,12		0,14		0,11		0,11

Tablo 3’e göre 2003 yılında gelir dağılımındaki eşitsizliğin %12’si (toplam nispi katkı) grup içi eşitsizlikten %88’i gruplar arası eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. 2003 yılında eşitsizliğin en çok olduğu eğitim seviyesi %18,4 (Theil indeksi) ile okuma yazma bilmeyenler veya diploması olmayanlarda iken en az eşitsizlik %14,9 ile ilkökul seviyesindedir. Genel eşitsizliğe en büyük katkı %2,8 (nispi katkı) ile yüksek lisans seviyesinde olurken en düşük katkı %1,5 ile okuma yazma bilmeyenler veya diploması olmayanlardadır. 2008 yılında gelir dağılımındaki eşitsizliğin %14’ü grup içi eşitsizlikten %86’sı gruplar arası eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. 2008 yılında eşitsizliğin en çok olduğu eğitim seviyesi %26,4 ile ortaokul seviyesinde iken en az eşitsizlik yüksek lisans seviyesindedir. Genel eşitsizliğe en büyük katkı %3,4 ile ortaokul seviyesinde olurken en düşük katkı %1,7 ile lisans seviyesindedir. 2013 yılında gelir dağılımındaki eşitsizliğin %11’i grup içi eşitsizlikten %89’u gruplar arası eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. 2013 yılında eşitsizliğin en çok olduğu eğitim seviyesi %19,4 ile ortaokul seviyesinde iken en az eşitsizlik %10,4 ile yüksek lisans seviyesindedir. Genel eşitsizliğe en büyük katkı %2,4 ile ortaokul seviyesinde olurken en düşük katkı %1,7 ile ilkökul seviyesindedir. 2018 yılında gelir dağılımındaki eşitsizliğin %11’i grup içi eşitsizlikten %89’u gruplar arası eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. 2018 yılında eşitsizliğin en çok olduğu eğitim seviyesi %16,4 ile lisans seviyesinde iken en az eşitsizlik %12,7 ile ilkökul seviyesindedir. Genel eşitsizliğe en büyük katkı %2,3 ile yüksek lisans seviyesinde olurken en düşük katkı %1,4 ile ilkökul seviyesindedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bir ülkedeki gelir dağılımı çeşitli sebeplerle mutlak eşitliğe sahip olamaz. Bunun temel nedenlerinden birisi de vatandaşların eğitim durumları ve yetenekleri arasındaki farklılıklar olarak gösterilebilir. Kuştepeli, Halaç (2004) tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı verileri üzerindeki çalışmada da gelir dağılımı üzerindeki eşitsizlik bulgusu elde edilmiş ve sosyal adaletin sağlanması, çatışmaların çözümlenmesi için gelir dağılımındaki eşitsizliğin

giderilmesi önerilmiştir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğe etki eden faktörler arasında eğitimin de olduğu düşünülürse eşitsizliği gidermek için de çeşitli eğitim politikalarının belirlenmesinin gerektiği söylenebilir. Vatandaşların doğuştan gelen yeteneklerini eğitim sistemi aracılığı ile geliştirerek iş yaşamında kullanması elde edeceği geliri ve dolayısıyla gelirden alacağı payı belirlemektedir. Araştırma kapsamında bu durum üzerinde durulmuş ve eğitim düzeyinin gelir düzeyini bozma üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Beşeri sermaye, ülkeler için oldukça önemlidir. Beşeri sermaye ülkelerin ekonomik büyümesine etki edeceği gibi diğer ülkelerle de rekabetini güçlendirecektir. Manga, Bal, Alkan ve Kandır (2015) tarafından gerçekleştirilen BRICS ülkeleri ve Türkiye üzerindeki araştırmada da 1995 ve 2011 yılları arasındaki veriler incelenmiş ve beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. O halde ülkeler beşeri sermayelerini geliştirmek için eğitim politikalarına ağırlık vermeli ve bunları geliştirmelidir. Doğal olarak eğitim seviyesi yükselen kişilerin gelir seviyesinde de artış beklenmektedir. Bu durum eğitimin yaygınlaştırılması ile gelir seviyesi artarken aynı zamanda gelir durumundaki eşitsizliklerin de düzeleceği anlamına gelmektedir. Altınışık ve Peker (2008) de gerçekleştirdiği çalışmada gelir dağılımındaki eşitsizliğin eğitilmiş kişiler arasında daha az olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum eğitim aracılığı ile gelir dağılımındaki eşitsizliğin azalacağı anlamına gelmektedir.

Elde edilen verilere göre hesaplanan Gini katsayısı beşer yıllık periyotlar ile düşme eğilimi göstermektedir. Bu durum Türkiye'deki gelir dağılımı eşitsizliğinin giderek kaybolduğunu göstermektedir. Tüm ülkeye ait bilgiler elde edilemediği için örneklem üzerinden elde edilen bu bilgiler ülke geneli hakkındaki genel durumu yordama imkânı vermektedir. Gini katsayısı üzerindeki yorum ülkedeki en yüksek gelirli kişiler ile en düşük gelirli kişilik arasındaki oranın giderek düştüğü ile de görülebilmektedir. Her ne kadar elde edilen veriler arasında 2008 yılında bir dalgalanma söz konusu olsa da genel itibari ile oran giderek azalmaktadır. Bu durum sadece P80/20'de değil, P70/30 ve P90/10 için de geçerlidir. Her ne kadar gelirler arasındaki oran ve Gini katsayısının düştüğü gözlenmiş olsa da gelir dağılımı eşitsizliği ve gelirler arasındaki oran halen çok yüksek düzeydedir. Bu durum Dünya Bankası verileri ile karşılaştırıldığında daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin 2018 verilerine göre 2018 Gini katsayısı açıklanan 28 ülke arasından 18. sırada yer almaktadır. Angola, Kolombiya, Panama gibi ülkelerin Gini katsayısı Türkiye'den yüksekken, Ukrayna, Moldova, Gürcistan, Ermenistan gibi ülkelerin Gini katsayısı Türkiye'den daha düşüktür (WorldBank, 2018).

Eğitim düzeyinin gelir dağılımı üzerindeki etkisinin incelendiği Theil İndeksinde ise gelir dağılımındaki eşitsizliğin %86 ile %89 arasında değişen bir değerde eğitim düzeylerine bağlı olduğu görülmektedir. Palaz, Şenergin ve Öksüzler (2013) tarafından gerçekleştirilen 2008 yılı Hanehalkı verileri üzerindeki çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Çalışmada gelir dağılımındaki eşitsizliğin yaklaşık %20'lik kısmının grup içi eşitsizlikten kaynaklandığı, yaklaşık %76'lık kısmının ise gruplar arası eşitsizlikten kaynaklandığı bulgusu elde edilmiştir. Bu durum gelir seviyeleri arasındaki eşitsizliğin önemini yüksek bir şekilde vurgulamaktadır. %11 ile %14 arasındaki bir değer ise aynı eğitim düzeyine sahip kişiler arasındaki eşitsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu küçük fark kişilerin kendi bilgi, beceri ve deneyimlerinden kaynaklanan fark ile açıklanabilir. Eşitliği bozan eğitim seviyesi yıllara göre değişmekte genel olarak lise ve altı seviyede görüldüğü gözlenmektedir. Bu durum ile ilgili olarak 12 yıllık zorunlu eğitim doğru bir uygulamadır. Lise ve üzerindeki eğitim seviyesine sahip gruplar arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin düşük olması da bu durumu desteklemektedir. Sarı

(2003) tarafından gerçekleştirilen Bolu ve Düzce illerinde yapılan çalışmada da benzer bir bulgu elde edilmiştir. Çalışmada Bolu ilinde meslek lisesi düzeyindeki kişilerin, Düzce ilinde ise ilkokul mezunu kişilerin gelir eşitsizliği oluşturma noktasında büyük payı olduğu bulunmuştur. Bu noktada araştırmamız kapsamında elde edilen lise ve altı eğitim seviyesinde eşitsizliğe katkının yüksek olduğu bulgusu da diğer çalışmalar ile örtüşmektedir.

Lisans ve yüksek lisans düzeyindeki eşitsizliğin diğer gruplara göre daha yüksek olmasının nedeni ise bitirilen eğitim seviyesi sonrası başvuru alan özel veya kamu kurumları tarafından istenilen bilgi ve beceri ile eğitim sonucu elde edilen bilgi ve becerilerin farklı olması nedeniyle olabilir. Aynı şekilde bu durum kamu ile özel sektör arasındaki ücret farklılıklarından da kaynaklanabilir.

Genel açıdan bakıldığında ülke genelinde eğitim seviyesinin yükseltilmesinin ve eğitim seviyesinin yükselmesi ile elde edilen bilgi ve becerinin ekonomik büyümeye katkı sağlamasının önemi bilinmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi o ülkenin gelir dağılımı üzerinde olumlu etki yaratacağı gözlenmektedir. Eğitim seviyesinin yükseltilmesinin yanında bireylere verilecek ve bireylerin bilgi, beceri ve deneyimlerini geliştirecek çeşitli eğitim veya sertifika programlarının gelir dağılımındaki eşitsizliğe olumlu katkı sağlayacağından uygulanması önerilmektedir. Bu noktada ülkelerin zorunlu eğitim kapsamında eğitim seviyelerini yükseltmesi, eğitimi yaygınlaştırıcı politikalar geliştirmesi, çeşitli kurum veya kuruluşlar aracılığı ile eğitimler verilmesinin kolaylaştırılması, eğitimle kazanılacak bilgi ve becerinin ekonomik büyümeye katkı sağlamasının desteklenmesi önerilmektedir.

Araştırmacılara ise 2023 yılı verileri veya ara verilerle çalışmanın gerçekleştirilip tutarlılığının kontrol edilmesi, il düzeyinde çeşitli çalışmalar yapılarak verilerin kontrol edilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Akça, H., & Ela, M. (2012). Eğitim ve Gelir Dağılımı İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(3), 241-260.
- Altınışik, İ., & Peker, H. S. (2008). Eğitim ve Gelir Dağılımı Eşitsizliği. *KMU İİBF Dergisi*, 10(15), 101-118.
- Awan, A. G. (2012). Diverging Trends Of Human Capital In Bric Countries. *International Journal of Asian Social Science*, 2(12), 2195-2219.
- Başer, D., Kalaycı-Kırlioğlu, H. İ., & Kırlioğlu, M. (2017). Sosyal Hizmet ve Bauman: Sosyal Adalet. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 1007-1020.
- Becker, G., & Chiswick, B. (1966). Education and Distribution of Earnings. *American Economic Review*, 56(1-2), 358-369.
- Burns, L., & French III, H. (1970). Human Capital and Size Distribution of Income in Dutch Cities. *De Economist*, 118(6), 598-618.
- Ereş, F. (2005). Eğitimin Sosyal Faydaları: Türkiye-AB Karşılaştırması. *Milli Eğitim Dergisi*, 33(167). https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/167/index3-eres.htm adresinden alındı
- FAO. (2006). *EasyPol Module 051 Theil Index and Entropy Class Indexes*. Mart 28, 2020 tarihinde FAO: http://www.fao.org/docs/up/easypol/445/theil_index_051en.pdf adresinden alındı
- Fidan, H. (2017). Türkiye Bölgesel Sayısal Bölünme Düzeylerinin Belirlenmesinde Gini Yaklaşımı. *Business and Economics Reseaerch Journal*, 8(1), 49-62.
- Işığışık, E. (1998). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 6-18.
- Kuştepelı, Y., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 143-160.
- Litchfield, A. J. (1999). *Inequality Concerns Us All*. Şubat 22, 2020 tarihinde World Bank: <https://siteresources.worldbank.org/INTPGI/Resources/Inequality/litchfie.pdf> adresinden alındı
- Manga, M., Bal, H., Algan, N., & Kandır, E. D. (2015). Beşeri Sermaye, Fiziksel Sermaye Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri Ve Türkiye Örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 45-60.
- Marais, M. (1994). Education and Distribution of Income in South Africa. *Education Economics*, 2(3), 265-276.
- Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66(4), 281-302.
- OECD. (2002, Ağustos). *OECD Glossary of Statical Terms- Lorenz Curve Definition*. Mart 27, 2020 tarihinde OECD: <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4843> adresinden alındı
- Öztürk, N. (2005). İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü. *Sosyo Ekonomi*(Ocak-Haziran), 27-45.

- Palaz, S., Şenergin, Ö., Öksüzler, O., (2013). Eğitim Düzeyi Farklılıklarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye Örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 119-131.
- Sarı, R. (2003). Gelir Dağılımında Eğitim Faktörü: Kentsel Bazda Bir Örnek. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(2), 177-189.
- Tinbergen, J. (1972). The Impact of Education on Income Distribution. *Review of Income and Health*, 18(3), 255-265.
- Ünal, I. (1992). Eğitim ve Gelir İlişkisi. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 25(1), 113-129. doi:10.1501/Egifak_0000000624
- WorldBank. (2018). *GINI Index World Bank Data*. Mart 28, 2020 tarihinde World Bank Data: https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?name_desc=false adresinden alındı

Medyada Öğretmenler Hakkında Yapılan Konuşmaların Öğretmenlerin Mesleki Mutluluklarına Yansımaları^a

Adem Bayar^{b, c}, Mine Bayar^d

Özet

Bu araştırmanın amacı, medyada öğretmenler hakkında yapılan konuşmaların öğretmenlerin mesleki mutluluklarına yansımalarını ortaya koymak ve mesleki mutluluklarını arttırmak için yapılması gerekenleri belirlemektir. İlgili araştırma nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde olgu bilim deseni ile düzenlenmiştir. Araştırma, öğretmenlerin mesleki mutluluklarında medyada haklarında yapılan konuşmaların ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örneklem kapsamında ölçüt (kriter) örneklem tekniğiyle belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle toplanan veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Analizler neticesinde araştırmacılar katılımcıların mutluluk kavramını sevinç, takdir edilme, huzur, ait olma ve güvende hissetme ile bir tuttıkları bulgusuna ulaşmışlardır. Katılımcılar mesleki mutluluğu etkileyen unsurları okul yönetimi, öğrenci başarısı, mesleki saygınlık-değer görme, medya, okulun sahip olduğu imkânlar, meslektaşlar ve veli şeklinde sıralamışlardır. Ayrıca araştırmacılar katılımcıların çoğunun (9 öğretmen) medyada öğretmenler hakkında çıkan haberlere yönelik olumsuz, çok azının (2 öğretmen) olumlu ve yalnızca birinin nötr düşünceye sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Son olarak katılımcılar öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak için birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Elde edilen tüm bu bulgular doğrultusunda araştırmacılar öğretmenlerin mesleki adanmışlıklarının sürdürülebilmesi için mesleki mutluluklarının sağlanması gerektiği sonucuna varmışlardır.

Anahtar Kelimeler

Mutluluk
Öğretmen
Medya

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 09.06.2022

Kabul Tarihi: 21.09.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.1128218

Reflections of the Conversations about Teachers in the Media on Teachers' Professional Happiness

Abstract

The aim of this study is to reveal the reflections of the conversations about teachers in the media on teachers' professional happiness and to determine what needs to be done to increase the professional happiness of teachers. The current research has been carried out with the phenomenology design using the qualitative research method. The research is important in terms of showing how effective the speeches made about them in the media are on teachers' professional happiness. The study group of the research has been determined by criterion sampling technique within the scope of the purposeful sampling. The data obtained by the semi-structured interview technique has been analyzed by the descriptive analysis method. As a result of the analysis, the researchers have found that the participants equated the concept of happiness with joy, appreciation, peace, belonging, and feeling safe. The participants have listed the factors affecting professional happiness as school management, student success, professional dignity-appreciation, media, opportunities the school has, colleagues, and parents. In addition, the researchers have determined that most of the participants (9 teachers) have negative thoughts about the news about teachers in the media, very few (2 teachers) have positive thoughts, and only one has neutral thoughts. Finally, the participants have offered some suggestions to increase the professional happiness of the teachers. In line with all these findings, the researchers have concluded that the professional happiness of teachers should be ensured to maintain their professional dedication.

Keywords

Happiness
Teacher
Media

About Article

Received: 09.06.2022

Accepted: 21.09.2022

Doi: 10.18026/cbayarsos.1128218

^a Bu çalışma Amasya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SEB-BAP 21-0218 nolu projeden üretilmiştir.

^b İletişim Yazarı: adem.bayar@amasya.edu.tr.

^c Doç. Dr., Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, ORCID 0000-0002-8693-9523.

^d Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, ORCID 0000-0002-3902-4368.

Giriş

Günümüzde medya hemen hemen birçok konuyu, iş alanını, faaliyetleri ve mesleki olguları olumlu ya da olumsuz olmak üzere fazlaca etkilemektedir. Bu durum herhangi bir örgütün içerisindeki aksaklıkları ortaya çıkarma, geçerliğini yitirmiş alanları yenileme gibi olumlu anlamda etkisini gösterse de bazen de birtakım örgütlerin ya da örgüte mensup bireylerin hayatlarına olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Medyanın olumlu etkileri nispeten çağrışımlarla anlaşılabilirse bile olumsuz etkileri üzerine birtakım sorunlar üzerinden yoğunlaşmak gerekmektedir. Örneğin, öğretmenlerin, öğretmenlik mesleğine yönelik medyada birtakım haberler yapılmaktadır. Bu haberler gruplandırılacak olursa yılın öğretmeni haberleri, atanamayan öğretmen haberleri, öğretmen ve şiddet haberleri, öğretmen ve istismar haberleri, öğretmen ve yönetici çatışması haberleri, yeni müfredat haberleri, öğretmen maaş bilgilendirmeleri ve öğretmen özlük hakları güncelleştirmelerine yönelik haberler şeklinde sıralanabilir.

Yapılan bu haber başlıklarına bakıldığında, yılın öğretmeni, başarılı köy okulu öğretmeni veyahut yeni nesil tekniklere sahip öğretmen haberleri gibi yapılan medya haberleri nispeten diğer öğretmenlerin de motivasyonlarını, mesleklerine yönelik bağlılıklarını ve mesleki mutluluklarını olumlu olarak etkilemektedir. Fakat ne yazık ki kimisi doğru kimisi yanlış olmakla birlikte istismar, şiddet ve rüşvet gibi yanlış davranışlar içeren öğretmenler üzerinden medyaya taşınması gerek toplumun gerekse öğretmenlerin haber konusu öğretmenlere bakışını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da öğretmenlerin mesleki mutluluklarına olumsuz yönde etki yapmaktadır. Bu tür haberlerin medyada yer alması her ne kadar medyanın bir görevi olsa da zaman zaman yanlış ya da yönlendirici haberlere de rastlanılmaktadır. Kimi medya grupları salt prim, reyting, okunma ya da izlenme sayısını artırma gibi sebeplerle asılsız haberleri, asılsız kaynaklardan derleyip halkın gündemine sunmaktadır. Bu da öğretmenlerin mesleki mutluluklarında açık bir düşüşe neden olmaktadır. Öğretmenlerin mutluluğunu sınırlamaktadır. Öğretmenler ile öğrenciler veyahut veliler arasına engeller oluşturmaktadır.

Ne yazık ki istismar, şiddet, rüşvet gibi olumsuz davranışlar bazı sözde öğretmenler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar yapılması son derece yanlış eylemlerdir. Fakat bu haberler, medyada fütursuzca yani belirli kapsam ve sınırlılık belirtmeden yer aldığına yalnızca bir kişiyi değil ne yazık ki tüm öğretmenleri olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da halk içerisinde istemsizce öğretmenlere karşı bir önyargı oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra atanamayan öğretmen haberleri, öğretmen özlük hakları veya öğretmen maaş haberlerinin de fütursuzca medya aracılığıyla duyurulması da öğretmenlerin mesleki mutluluklarına gölge düşürmektedir. Örneğin atanamayan öğretmen haberlerini okuyan bir öğretmen adayının mesleki doyuma ulaşmadan mesleki mutluluğuna gölge düşmesi ya da öğretmenlerin maaş ve özlük hakkı sınırlılıklarının medya kanalı ile tüm halk ile açıkça paylaşılması ister istemez toplumun gözünde öğretmeni ve öğretmenlik mesleğini itibarsızlaştırmaktadır. Aslında her kurumun ya da örgütün birtakım şeyleri gizli kalmalıdır. Nasıl ki dilimizde “aile arasında” diye bir tabir varsa aynı şekilde “örgüt arasında” diye bir tabir de olmalıdır. Ne yazık ki kişilerin mesleki statüleri, ekonomik durumlarıyla değer gördüğü bir toplumda, öğretmen maaşlarının ya da özlük haklarının tüm topluma açıkça servis edilmesi öğretmenlerin itibarsızlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu da yine öğretmenlerin mesleki mutluluklarının azalmasına ya da yok olmasına neden olmaktadır.

Literatür Taraması

Bu başlık altında sırasıyla medyanın etkileri ve gücü, mutluluk kavramının tanımı, mesleki mutluluk kavramının tanımı ve mesleki mutluluğu etkileyen unsurlar, öğretmenin eğitim sisteminde yeri ve önemi, öğretmenlerde mesleki mutluluk (nedenleri-yansımaları), öğretmenlerde mesleki mutluluğu arttırmak için yapılması gerekenler ve öğretmenlerin mesleki mutluluklarında medyanın etkisi ve rolü alt başlıklarına sırasıyla yer verilmiştir.

Medyanın Etkileri ve Gücü

İlgili literatüre bakıldığında medyanın etkileri ile ilgili Mora (2008), medyanın başlıca beş temel işlevi olduğunu belirtmiş ve medyanın etkisinin ve gücünün de bu işlevler etrafında çeşitlendiğini belirtmiştir. Medyanın başlıca beş işlevi Mora'ya (2008) göre bilgilendirme, kültürel devamlılık, toplumsallaştırma, kamuoyu yaratma ve eğlendirmedir. Bu kavramlar;

- Bilgilendirme: İnsanları içinde yaşadıkları dünyadaki ekonomik, toplumsal, siyasi, sanat, kültür ve sportif bilgileri haber niteliğine getirip insanlarla buluşturur.
- Kültürel Devamlılık: Medya yapı itibariyle toplumdan topluma çeşitlilik gösterdiğinden içinde bulunduğu toplumun da kültürünü haberler esnasında insanlara gizil şekilde yansıtır.
- Toplumsallaştırma: Medya aracılığı ile insanlar arası kaynaşma sağlanmaktadır.
- Kamuoyu Yaratma: Güncel ve toplumu yakından ilgilendiren olaylara medya kendi bünyesinde yer verir.
- Eğlendirme: Film, müzik, diziler ve yarışmalar aracılığıyla medya aracılığı ile insanların eğlenme ihtiyaçları da giderilmektedir.

Ayrıca Mora (2008), medyanın işlevlerine ayrı bir bakış açısıyla da yaklaşmaktadır. Buna göre medya;

- Medya, bilinirliğini artırmaya çalışıp reklamını yaptığı endüstrilerin satışlarını artırmaya çalışmaktadır.
- Medya, kapitalist sistemin toplumları yönlendirme gereksiniminden doğmuştur.

Arslan (2015) ise, medyanın etkilerini birey, toplum ve kültür açısından ele almıştır. Ona göre medya ile insanlar arasındaki ilişki oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir süreçtir. Hal böyle iken medyanın etkilerini tek bir parametre ile incelemek de neredeyse imkânsızlaşır. Medyanın insanlar üzerindeki etkisi önemli ölçüde verdiği mesajla ilgilidir. Medyanın dili, tutumu ve üslubu etkinin türünü ve şiddetini önemli ölçüde etkilemektedir.

Ayrıca Arslan (2015), medyanın insanlar üzerindeki etkisini artıran bir diğer önemli faktörün otoritesi ve güvenilirliği kanıtlanmış önemli kaynaklar ve kişilerden gelen haberler olduğunu savunur. Bu kişilerin haberleri kamuoyunca genel kabul gördüğünden toplum tarafından daha çok itibar görmektedir. Örnek olarak; ekonomik açıdan zor bir süreçten geçen bir ülkenin medyasında olumlu olumsuz birçok haber yer almaktadır. Bu haberler insanlar üzerinde etkili olsa da bunların arasından sıyrılan o ülkenin ekonomi bakanının medyaya karşı yapacağı açıklamalar olacaktır. Bakanın yaptığı açıklamalar, otoritesi ve güvenilirliğinden dolayı daha büyük bir etkiye sahip olacaktır. Bu bağlamda medyanın insanlar ve toplumlar üzerindeki etkisi aşağıdaki şekilde görselleştirilmiştir.

MAKSATLILIK

Kasıtlı-Önceden Düşünülmüş

ZAMAN			
	Kısa Süreli	* Bireysel Duyarlılık * Media Kampanyaları * Kollektif Tepki * Bireysel Tepki	* Gelişmenin Yayılması * Bilgi Yayımlama-Bilgilendirmek * toplumsal Kontrol * Sosyalleşme * Gerçeklik Tanımlama * Kurumsal Değişme

Kasıtsız-Önceden Planlanmamış

(Kaynak: Arslan, 2015)

Yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi medya; toplumun ilgisini, bilgi, tutum ve düşüncelerini değiştirebilme, dönüştürebilme, azaltma ya da attırıp kuvvetlendirme gibi etkilere sahiptir.

Mutluluk Kavramının Tanımı

İlgili literatüre bakıldığında Ayda (1994) mutluluğu, erdem mükâfatlandırılması değil erdem ta kendisi olarak tanımlamaktadır. Ona göre mutluluk, zevk alındığı sürece tutkuları erteleyebilmektir. Seligman (2007) ise mutluluğu, yaşamın amacına varmak üzere çıkılan yolda olumlu duyguların, olumsuz duygulardan fazla olması olarak tanımlamıştır. Bir başka tanıma göre ise mutluluk bireyin aile, iş ve kariyerinden yüksek doyum almasıdır (Diener, 2000).

Eroğlu (2013) mutluluk kavramının tanımına sosyoloji, felsefe, ekonomi, sosyal psikoloji, psikoloji ve eğitim gibi birçok farklı alanın kendi kapsamları içerisinde yer vermiştir. Buna göre, mutluluk sevgi, sevinç ve hoşnut olma duygularının bireyin yüzüne yansımaları olarak tanımlanmaktadır. Mutluluk toplumsal bağlama, bedensel ve ruhsal sağlığa ve parasal dengeye bağlıdır. Yurtseven (2019) ise mutluluğun Latince bolluk ve refah, Yunancada ise büyük zenginlik olarak geçtiğini ifade etmektedir. Ona göre mutluluk, bireyin ruhen ve bedenen kendini yeterli ve sağlam hissetmesidir. Solunoğlu, Örgün ve Erol (2021) mutluluğu yaşamın sonuna kadar süren bir arayış olarak tanımlamaktadırlar. Bu sebeple mutluluk bir araç değil, süreç sonunda ulaşılması gereken bir amaç olarak nitelendirilmektedir. Mutluluk, insanların ve toplumların uygarlık seviyesini gösteren bir duygu olarak tanımlanmıştır. Mutluluk bireysel konulara öz saygı, benlik algısı, kendini gerçekleştirme gibi içsel nedenler yanında sosyo-ekonomik statü, cinsiyet, meslek gibi toplumsal yani dışsal olan konulara da bağlıdır. Mutluluk, aile, toplum ve bireysel etkenler arasında bulunan çok karmaşık bir yapıdır. Sonuç olarak gelişmiş bir toplumun göstergesi olan mutluluk (Yurtseven, 2019); çok boyutlu ve süreç gerektiren bir kavram olarak dikkat çekmektedir.

Mesleki Mutluluk Kavramının Tanımı ve Mesleki Mutluluğu Etkileyen Unsurlar

İş mutluluğu, ilk defa 1911’de Taylor ve Gilbert tarafınca fabrikalarda en az gerginlik ve yorgunlukla çalışmak olarak ifade edilmiştir. Bu konuda ilk bilimsel araştırmalar, Hawthorne araştırmaları şeklinde de bilinen Elton Mayo ve arkadaşlarınca 1920’li yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bunun devamında Hoppock tarafından 1935 yılında kaleme alınan “Job Satisfaction” isimli eserden sonra günümüze dek mesleki mutluluk konusunda dikkat çeken araştırmalar yapılmaya devam etmiştir (Sönmezer, 2007). İş mutluluğu, bir işte çalışan bireylerin iş içinde ve iş haricinde farklı unsurlar doğrultusunda sahip oldukları duygu durumları ve hissiyatlarını kapsayan oldukça geniş kapsamlı ve karmaşık bir olgudur (Amiresmaili ve Moosazadeh, 2013). Waggoner’inde (2013) belirttiği gibi bir iş yerinde çalışmaktan mutlu olan bireyler daha üretkendirler ve çalıştıkları kurumlara daha çok yarar sağlarlar. Pryce-Jones’a (2011) göre, örgütsel mutluluk, bireyin gizli güçlerini ortaya koymasına olanak tanıyan düşünce yapısıdır. Bu bağlamda, örgütsel mutluluğa sahip olan bireyler daha hızlı yükselme, daha çok kazanma, daha özgün fikirler ortaya koyma, amaçlarına daha çabuk ulaşma, daha iyi iletişim kurma, daha iyi eleştiriler alma, daha çok öğrenme, daha çok başarılı olma ve daha sağlıklı olma gibi özelliklere sahip olmalarından dolayı mutsuz olan bireylerden farklıdır. Kuşkusuz mutluluk sadece çalışma ortamı ve performansını etkilemez aynı zamanda bireylerin özel yaşamlarında da bazı etkilere neden olabilmektedir (Taner, 1993).

İşletmelerin gelecekteki çalışanlarının mutluluğuna bağlı olduğundan dolayı (Arslan ve Polat, 2017), mesleki mutluluk kavramı bir örgütün yaşamını sürdürebilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, mesleki mutluluğun en az mutluluk kadar karmaşık bir yapı olduğunu belirten Yurtseven (2019); mesleki mutluluk ile ilgili inceleme yapılmadan önce bireysel, ailesel, çevresel ve toplumsal bazda mutlulukların incelenmesi gerektiğini, bunun ardından bireylerin mesleki mutluluklarına yönelik yorumlar yapılması gerektiğini savunur. Bu parametreler ve yönergeler doğrultusunda Yurtseven (2019), mesleki mutluluğu öğretmenler açısından bireyin bir işe kendini ait hissetmesi, o işi yaparken tatmin olması ve kendini gerçekleştirebilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Uzunbacak, Akçakanat ve Erhan (2019) ise mesleki mutluluğu, “meslek aşkı” adı altında incelemiş ve bireyin kariyerindeki pozitif durumların başarılı olarak nitelendirilmesi sonucunda bireyde oluşan duygu olarak tanımlamışlardır. Meslek aşkı bireyin eksik ve fazla yönlerini bilip onlarla bir bütün halinde işinde yol alması durumudur. Bazen de meslek aşkı, bireylerin meslekleri sürecinde keşfedilmeyi bekleyen gizil güçleridir. Ahn, Dik ve Hornback (2017), bireylerin mesleki aşk kavramını kendini gerçekleştirme, diğer bireylere hizmet etme, içsel tatmin duygusu ve bireyin işinde kendini görmesi şeklinde tanımlamışlardır. Russel’a (1976) göre bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça sahip oldukları işlerdeki mutlulukları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Ona göre, bilim insanları tahsilleri neticesinde diğer meslekleri yapan bireylere göre daha çok mesleki mutluluğa ulaşmaktadırlar. Tekirgöl (2011) mesleki mutluluk ile ilgili olarak, iş ve işin toplum gözündeki itibarının mesleki mutluluğu etkilediğini ortaya koymuştur. Solunoğlu, Örgün ve Erol (2021) mesleki mutluluğu “meslek aşkı” olarak incelemiş ve meslek aşkını, bireylerin mesleklerine karşı sorumluluklarını yerine getirmek için inandıkları ilahi bir ilham olarak tanımlamışlar; meslek aşkının bireylerin elde ettikleri başarılar sonucunda arttığını vurgulamışlardır.

Sonuç olarak mutlulukla alakalı olan mesleki mutluluk kavramı meslek aşkı, bireyin yaptığı işten doyumuna ulaşması ve kendini gerçekleştirme gibi bireyde yaptığı işle ilgili oldukça yüksek seviyede bulunan duygu durumu olarak tanımlanabilir.

İlgili literatür tarandığında iş mutluluğuna etki eden unsurların bireysel ve örgütsel unsurlar şeklinde iki alt başlık kapsamında değerlendirildiği görülmektedir. Buna göre meslek, mesai süresi, kişilik özellikleri, kişisel hedefler, hayata ilişkin perspektif, cinsiyet, yaş, mesleki tecrübe, eğitim seviyesi, medeni durum ve sosyokültürel çevre bireysel unsurlar; maaş, işin niteliği, çalışma muhiti ve şartları, gelişim ve terfi imkânları, istikrar, yönetim tarzı, yönetici işinden sorumlu bireyler ile mesai arkadaşları ile ilişkileri ise örgütsel unsurlar arasında sayılmaktadır (Gül, Oktay ve Gökçe, 2008; Pınar ve Arıkan 1998). Uzunbacak, Akçakanat ve Erhan (2019), mesleki mutluluğu etkileyen unsurları bireyin mesleğine duyduğu aşkın boyutu, birey için yaptığı işin anlamı şeklinde belirtmişlerdir. Yurtseven (2019) ise mesleki mutluluğu artırmak için birçok gelişmiş ülkenin bu konu hakkında profesyonellerden yardım alarak seminerler gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. Yurtseven (2019), öğretmenlerin mesleki doyumları dolayısı ile mesleki mutluluklarını okul iklimi, okul kültürü, mesleki tükenmişlik, örgütsel adalet, yönetici davranışları, okulun fiziki ortamı ve farklı kademe ve branşlarda olma ve bazı demografik değişkenlerin etkilediği bulgularına ulaşmıştır.

Öğretmenin Eğitim Sisteminde Yeri ve Önemi

Eğitim sistemi, okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve veli gibi birçok bileşenden meydana gelmektedir. Her ne kadar bu bileşenler bir sistemin ögesi olması açısından benzer derecede önemli olsalar da eğitim-öğretimin planlanması, uygulaması ve değerlendirilmesinden birincil derecede sorumlu olan öğretmenler ayrı bir öneme sahiptirler. Bu bağlamda, öğretmenlerin mutlulukları işlerine odaklanmalarında önemli bir değişken olarak dikkat çekmektedir. Bir örgütte bulunan bireylerin mutlu olması hem örgütsel hem de bireysel açıdan önemli olup, örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesi sürecinde ayrı bir yere sahiptir (Arslan, 2018). Çünkü ilgili alan yazında yapılan çalışmalar örgütsel mutluluk ile ortaya konulan performans arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir (Wright ve Bonett, 2007; Wright, Cropanzano ve Bonett, 2007).

Ayas (2009), nitelikli öğretmen yetiştirilmediğinde bu durumun tarih sahnesinden silinme sonucu ile neticeleneceğini söyleyerek öğretmenin eğitim sistemindeki önemini vurgulamıştır. Bu nedenle ülkeler gelecek hedeflerine ve vizyonlarına yönelik hizmet edecek öğretmenler yetiştirmelidirler. Bu sayede yetişen öğretmenler eğitim sisteminin şekil almış hali olarak öğrencileri ülkenin hedeflerine doğrudan ve dolaylı olarak hazırlamış olacaklardır.

Oktay (1991), yeryüzünün ilk mesleklerinden biri olarak nitelediği öğretmenliğin yalnızca eğitim sistemi değil, ülkelerin geleceğinde de rol alacak derecede önemli olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde öğretmenlik mesleğinin insan var olduğu sürece var olacağını ifade eden Ayas'a (2009) göre, öğretmenlik yalnızca eğitim sistemi için değil toplumun ve devletin her kesimi için de önemlidir.

Öğretmenlerde Mesleki Mutluluk (Nedenleri-Yansımaları)

Öznel iyi oluş, iş tatmini ya da yaşam doyumunu kavramları ile de ilintili olduğu ifade edilen örgütsel mutluluk, kişilerin iç dünyalarında deneyimledikleri bir durum olup kişinin algılamasına göre değerlendirilebilen bir kavramdır (Bulut, 2015). Fisher (2010) örgütsel mutluluğun iş yerinde mutluluk ya da iş tatmini duygusundan daha fazlası olduğunu

belirtmiştir. Yurtseven (2019), mesleki mutluluğu etkileyen unsurları öğretmenler üzerinden maddeler halinde şöyle ifade etmiştir;

- a. Öğretmenlerin mesleki mutluluğunun oluşmasında en önemli unsur diğer meslektaşları ile girdiği olumlu iletişimidir. Bu sayede öğretmen, diğer öğretmen arkadaşlarını adeta bir destekçisi olarak görmektedir.
- b. Öğretmenlerin mesleki mutluluğuna negatif yönde etki eden unsurlar arasında ise en başta veliler gelmektedir. Velilere son dönemlerde verilen aşırı ayrıcalıklar öğretmenlerin işlerini yapmalarına ve özgür hissetmelerine engel olmaktadır.
- c. Öğretmenlerin mesleki mutluluğuna engel olan etmenlerden biri de okulların fiziki donanımlarının yetersiz olmasıdır. Öğretmenin yapmak istediklerini tam olarak yapamaması bir süre sonra performans düşüklüğü ve mutsuzluğu getirmektedir.
- d. Öğretmenlerin görev yaptıkları okulların kademeleri arttıkça mesleki mutluluklarında da azalma meydana gelmektedir. Bu öğretmenin iş yükünün artmasıyla açıklanabilir.
- e. Öğretmenin mesleki mutluluğu açısından başat bir role sahip diğer bir unsur da okul yönetimidir. Okul yönetimi tarafsızlığı, yenilikçiliği, vizyonu ve hoşgörüsü ile öğretmenlerin mesleki mutluluğuna olumlu etki yapabilmektedir. Ayrıca dış etkenlere karşı öğretmenini savunan bir yönetim, öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttıracaktır.
- f. Öğretmenin yenilikçi fikirlerinin okul yönetimi veyahut okul aile birliği tarafından örselenmesi de öğretmende mesleki mutluluğun sönmesine zemin hazırlayacaktır. Bu sebeple öğretmenlerin de kendini gerçekleştirme imkân sağlayacak alanlar oluşturulmalıdır.
- g. Öğretmenlerin sürekli belirli işlerden sorumlu görülmesi de onlardaki mesleki mutluluğu azaltmaktadır. Buna örnek olarak okullardaki törenleri hep Türkçe öğretmenlerinin sunması, oyun ve gösterileri hep beden eğitimi öğretmenlerinin düzenlemesi de bir süre sonra bu branş öğretmenlerinin severek yaptıkları eylemlerden soğumasına ve mesleki mutsuzluk yaşamasına neden olacaktır.
- h. Okul içerisindeki öğretmen sayısının gereğinden az ya da fazla olması da mesleki mutsuzluğu ortaya çıkaran bir diğer unsurdur. Öğretmen sayısının az olması tahmin edilebilir olsa da fazla olması da öğretmenin kurum içerisinde yapmak istediği çoğu şeyden feragat etmesine zemin hazırlayacaktır.
- i. Öğretmenlerin mesleki mutluluklarını belirleyen diğer bir unsur ise maaş konusudur. Özellikle meslek statü ve otoritelerini maaşa endeksleyen toplumlarda maaşları düşük olan öğretmenler mesleki mutluluklarında düşüş yaşamaktadırlar.
- j. Öğretmenlerde mesleki anlamda yenilenmeler yaşanmaması, sürecin durağanlaşması da onlarda mesleki mutluluğun azalmasına neden olmaktadır.
- k. Öğretmenler de zaman zaman diğer meslek gruplarına mensup bireyler gibi takdir edilmek istemektedirler. Yeterince takdir alamayan öğretmenler, mesleklerinde yetersiz oldukları algısına kapılıp mesleki mutsuzluk yaşayabilirler.

Öğretmenlerde Mesleki Mutluluğu Arttırmak İçin Yapılması Gerekenler

İlgili literatüre bakıldığında Aksu (2021) öğretmenlerdeki mesleki mutluluğu arttırmak için yapılması gerekenleri şöyle sıralamıştır;

- a. Öğretmenlerin uzmanlıklarını ve yeteneklerini sergileyebilecekleri alanlar oluşturulmalıdır.
- b. Toplum ve örgüt içerisinde öğretmenlik mesleği saygınlığı artırılmalıdır.
- c. Öğretmenlik mesleği ile bireyin hayatı uyum sağlamalıdır.
- d. Öğretmenler mesleklerine duygusal anlamda bağlılık hissetmelidirler.

Ayrıca Yurtseven'in (2019) öğretmenlerdeki mesleki mutluluğun nedenleri ve yansımaları üzerine ortaya koyduğu fikirlerinden hareketle öğretmenlerde mesleki mutluluğu artırmak için yapılması gerekenler hakkında çıkarımlar yapmak mümkündür. Buna göre öğretmenlerde mutluluğu arttırmak için yapılması gerekenler aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- a. Öğretmenler örgüt içerisinde meslektaşlarıyla serbestçe iletişim kurabilmelidirler.
- b. Veliler, öğretmenlerin profesyonellik alanlarına giren, ders anlatım biçimi, yöntem ve teknikleri vb., konulara müdahale etmemelidirler.
- c. Okul kurumu içerisinde her branş öğretmenin dersi çeşitlendirmesini sağlayacak materyaller bulundurulmalıdır.
- d. Öğretmenlere görev yapacakları okul kademelerinin seçiminde özgürlük sağlanmalıdır.
- e. Okul yönetimi öğretmenine destek olmalı, onun yeni fikirlerine açık olmalı ve öğretmenini zaman zaman takdir etmelidir.
- f. Okul yönetimi ve okul aile birliği öğretmeni karşıt bir grup olarak görmemelidir.
- g. Öğretmenlerin gönüllülük ile yapması gereken işler ile öğretmenler bağdaştırılmamalıdır.
- h. Okul örgütlerinde yeterli sayıda öğretmen bulunmalıdır.
- i. Öğretmenlerin maaş, özlük hakları gibi konular herkesin erişemeyeceği şekilde gizlilikle düzenlenmelidir.
- j. Zaman zaman kurumlar öğretmenlerine yenileyici kurslar veya aktiviteler düzenlemelidir.

Öğretmenlerin Mesleki Mutluluklarında Medyanın Etkisi ve Rolü

Medyada öğretmenler hakkında çıkan haberler oldukça değişkenlik ve çeşitlilik arz etmektedir. Uygun (2012), öğretmenlik ile ilgili medyada yer alan haberleri mesleki sorunlar ve meslek dışı sorunlar olmak üzere iki başlık altında toplamıştır. Mesleki sorunlar kendi içerisinde; öğretmenlerin nicelik sorunları, öğretmenlerin eğitim sorunları, öğretmenlerin hukuki sorunları, öğretmenlerin ekonomik sorunları, öğretmenlerin örgütlenme sorunları ve öğretmenlerin mesleki yayın sorunları; meslek dışı sorunlar ise kendi içerisinde, öğretmenlerin karakter sorunları, öğretmenlerin toplumsal kökenleri, öğretmen-halk ilişkileri ve öğretmen-siyasi çevre ilişkileri şeklindedir. Ayrıca basında genel anlamda öğretmenlerin sorunlarının ya da öğretmenlerle ilgili Bakanlığın aldığı kararların uluorta yayınlandığı; bu gerçekliğin öğretmenler arasında kalması gereken şeyleri herkesin gözü önüne serdiğinden öğretmenleri çoğu zaman olumsuz şekilde etkilendiği ortadadır.

Bu açıklamalara dayalı olarak insanlar üzerinde ciddi bir güce sahip olan medyada öğretmenlerle ilgili çıkan haberler kişiden öteye mesleğe yönelik olması nedeniyle öğretmenlik mesleğini icra eden öğretmenler itibarsızlaştırma nedeniyle mesleki mutsuzluk yaşamaktadırlar.

Araştırmanın Önemi, Amacı ve Araştırma Soruları

Eğitim sisteminin en önemli bileşenlerinden biri olan öğretmenlerin öğrenme öğretme süreçlerinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesinde önemli bir yere sahip olduğu herkes tarafından kabul edilmiş bir gerçekliktir. Ancak zaman zaman medyada eğitim konusunda yapılan bazı programlarda her ne kadar uzmanlık alanı eğitim ya da öğretmen eğitimi olmasa dahi bazı kişilerin eğitim ve öğretmenler üzerine ahkâm kesici ve hatta hakarete kadar varan söylemlerine tanık olunmaktadır. Bu durum mesleği insan yetiştirmek olan öğretmenlere karşı büyük bir saygısızlık göstergesi olup asıl daha incitici olan bu tür yorumlamalarda bulunan kişilere karşın gerek Millî Eğitim Bakanlığı gerekse öğretmen sendikalarının sessiz kalmaları ya da yeteri kadar tepki göstermemeleridir. Bu bağlamda kanayan bu yaraya dikkat çekilmiş olması açısından bu araştırma önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın amacı, medyada öğretmenler hakkında yapılan konuşmaların öğretmenlerin mesleki mutluluklarına yansımalarını ortaya koymak ve öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak için yapılması gerekenleri belirlemektir. Bu bağlamda araştırma boyunca aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır. Katılımcılara göre;

- Mutluluk kavramının tanımı nedir?
- Öğretmenlerin mesleki mutluluklarını etkileyen unsurlar nelerdir?
- Medyada öğretmenler hakkında çıkan haberler/konuşmalar mesleki mutluluğu nasıl etkilemektedir?
- Öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak için neler yapılmalıdır?

Yöntem

Bu başlık altında sırasıyla araştırmanın yöntemi, araştırmanın deseni, çalışma grubu, araştırmacıların rolü ile verilerin toplanması ve analizi alt başlıklarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, olguları özünde inceleyip anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım, 1999). Bir başka ifade ile nitel araştırma yaklaşımı, sosyolojik bir realitenin ve bireyin ortaya koyduğu davranışların temelinde bulunan sebeplerin belirlenmesini amaçlayan bir anlayışa sahiptir (Gürbüz ve Şahin, 2017).

Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni çerçevesinde kurgulanmıştır. Olgu bilim deseni çerçevesinde organize edilen çalışmalarla, bireylerin deneyimleri temel alınarak çalışılan olgu hakkında ortak bir manaya varmak amaçlanır (Creswell, 2014). Bu nedenle olgu bilim araştırmacıları bireylerin yaşantılarındaki yapıların bilinçli tarafını ortaya çıkarırlar (Polkinghorne, 1989). Çünkü olgu bilim deseni ile olaylar, durumlar, deneyimler ve kavramlar derinlemesine incelenir ve yorumlanır (Sönmez ve Alacapınar, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Amasya İli Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerden amaçlı örneklem yöntemi ve ölçüt (kriter) örneklem tekniğine bağlı olarak belirlenen 12 öğretmenden meydana gelmektedir. Ölçüt örnekleme tekniğinin özelliği önceden belirlenmiş kriterleri karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek,

2013). Çalışma grubunun belirlenmesinde en az 10 yıllık öğretmenlik yapıyor olmak, en az 2 sosyal medya hesabına sahip olmak, günde en az 2 gazete okuyor olmak ve sınıf öğretmeni olmak kriterleri kullanılmıştır.

Katılımcıların kimlikleri gizli tutulmuş ve katılımcılar Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11 ve Ö12 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlere Ait Demografik Özellikler

	Eğitim Düzeyi	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Sosyal Medya Sayısı	Okunan Gazete Sayısı
Ö 1	Lisans	Erkek	10-15 Yıl	4	2
Ö 2	Lisansüstü	Kadın	10-15 Yıl	3	2
Ö 3	Lisansüstü	Erkek	10-15 Yıl	3	2
Ö 4	Lisans	Erkek	10-15 Yıl	4	3
Ö 5	Lisansüstü	Kadın	16-20 Yıl	4	3
Ö 6	Lisans	Erkek	16-20 Yıl	3	3
Ö 7	Lisans	Kadın	16-20 Yıl	3	3
Ö 8	Lisans	Kadın	16-20 Yıl	4	3
Ö 9	Lisansüstü	Kadın	21-25 Yıl	3	2
Ö 10	Lisans	Kadın	21-25 Yıl	2	2
Ö 11	Lisans	Kadın	26 Yıl ve Üzeri	2	3
Ö 12	Lisans	Erkek	26 Yıl ve Üzeri	2	4

Tablo 1’deki veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin %42’sinin erkek olduğu %58’inin kadın olduğu görülmektedir. Mesleki kıdem olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların %33’ünün 10-15 yıl aralığında, %33’ünün 16-20 yıl aralığında, %17’sinin 21-25 yıl aralığında ve %17’sinin de 26 yıl ve üzeri olduğu görülmektedir. Katılımcılardan %67’si lisans mezunu iken %33’ü lisansüstü mezundur. Katılımcıların %25’inin iki, %42’sinin üç ve %33’ünün ise 4 sosyal medya hesabı bulunmakta olup katılımcılarından %42’si günde iki, %50’si günde üç ve %8’i ise günde dört gazete okuduğunu ifade etmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde bulunan sorular araştırmacı tarafından görüşme evvelinde hazırlanır; görüşme esnasında elde edilen yanıtlara göre bu sorularda değişiklik yapılabilir, soruların yerinde oynamalar yapılabilir veya ek sorular sorulabilir (Çepni, 2005; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme soruları hazırlanırken, araştırmacı ilgili literatürü tarayarak, uzman görüşü alarak ve soruların anlaşılabilirliği açısından üç öğretmen ile ön görüşme yapılarak görüşme sorularının nihai hali elde edilmiştir.

Görüşmelerde herhangi bir veri kaybı yaşanmaması amacı ile öğretmenlerden izin alınarak gerçekleştirilen tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Her bir görüşme ortalama 30 dakika sürmüştür. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde görüşülen bireylerin tecrübelerine yönelik söylemleri doğrudan alıntı ile gösterilmektedir. Bu bağlamda önce tematik bir yapı meydana getirilir; sonrasında bu yapı doğrultusunda veriler işlenir, elde edilen bulgular tanımlanır ve son olarak bu bulgular yorumlanır (Altunışık, Coşkun, Yıldırım ve Bayraktaroğlu, 2010; Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmacıların Rolü

Birinci araştırmacı gerek öğretmenlik hayatında gerekse akademisyenlik hayatında öğretmenlerle ilgili medyada çıkan haberlerin daha çok olumsuz algı oluşturu bir biçimde yapıldığına tanıklık etmiştir. Ancak bu durumun yıllar geçse de değişmediği hatta daha da kötüye gittiğini gören araştırmacı öğretmen olarak görev yapan birçok arkadaşının bu durumdan duydukları rahatsızlıklara dikkat çekmek amacı ile bu çalışmayı yapmaya karar vermiştir.

İkinci araştırmacı gerek yazılı gerekse görsel medyada öğretmenlere yönelik haberleri sıklıkla görmektedir. Bu durumun sadece öğretmenler üzerine yoğunlaştığını, dolayısı ile öğretmenlerin sistematik olarak itibarsızlaştırıldıklarına dikkat çekmek için bu çalışmayı yapmaya karar vermiştir.

Bulgular

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular araştırma sorularına göre analiz edilmiştir. Bu bağlamda, birinci araştırma sorusu, "Mutluluk kavramının tanımı nedir?" şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler araştırmacılar tarafından analiz edildiğinde katılımcıların mutluluk kavramını; 1. Sevinç, 2. Takdir edilme, 3. Huzur, 4. Ait olma ve 5. Güvende hissetme kavramları ile ifade ettikleri bulunmuştur. Katılımcı görüşlerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Mutluluk Kavramına İlişkin Algıları

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Sevinç	12	32	"Mutluluk kelimesi bana her şeyden önce sevinme-sevinçli olmayı çağrıştırılmaktadır." (Ö12).
2	Takdir edilme	9	24	"Yaptığım işle ilgili gerek okul müdürüm gerek öğretmen arkadaşlarım gerekse velilerim tarafından takdir gördüğümde mutlu oluyorum." (Ö6).
3	Huzur	7	18	"Nerde huzur var ise mutluluk oradadır. Huzurlu olmadığım bir ortamda mutlu olmam mümkün değil." (Ö1).
4	Ait olma	6	16	"Kendimi bir gruba ait hissettiğimde mutlu olmakta iken kendimi oraya ait hissetmediğimde içimde bir buhran, mutsuzluk ve hüznün meydana geliyor." (Ö4).
5	Güvende hissetme	4	10	"Bana göre mutluluk denilince ilk akla gelmesi gereken kendini güvende hissetmedir. Güvende olmadığın yerde mutluluk sınırlı ve sığ olacaktır." (Ö3).
	Toplam	38	100	

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin mutluluk kavramının tanımına ilişkin algıları; %32 oranında sevinç, %24 oranında takdir edilme, %18 oranında huzur, %16 oranında ait olma ve %10 oranında güvende hissetme şeklinde sıralanmıştır.

Araştırmanın ikinci sorusu "Öğretmenlerin mesleki mutluluklarını etkileyen unsurlar nelerdir?" şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler analiz edildiğinde katılımcılar mesleki mutlulukları etkileyen unsurları; 1. Okul yönetimi, 2. Öğrenci başarısı, 3. Mesleki saygınlık-Değer görme, 4. Medya, 5. Okulun sahip olduğu imkânlar, 6. Meslektaşlar ve 7. Veli biçiminde ifade etmişlerdir. Katılımcı görüşlerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 3. Katılımcılara Göre Mesleki Mutluluğu Etkileyen Unsurlar

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Okul yönetimi	11	20	"Mesleki anlamda mutlu olmamın en temel koşulu beni anlayan, adil, teşvik edici ve eğitimin önemine inanmış bir okul yönetimine sahip olmaktır." (Ö8).
2	Öğrenci başarısı	9	17	"Öğrencilerim başarılı olarak güzel okullar kazanmaları beni hep mutlu etmiştir." (Ö2).
3	Mesleki saygınlık-Değer görme	9	17	"Hangi işi yaparsanız yapın eğer toplum nazarında bir saygınlığa sahipseniz ve değer görüyorsanız o zaman mutlu oluyorsunuz. Aksi halde para vs insanı mutlu etmiyor." (Ö7).
4.	Medya	8	15	"Gerek yazılı gerekse görsel medyada öğretmenler hakkında çıkan yalan yanlış haberler, alanında uzman olmayan kişilerin hakkımızda ahkam kesmeleri ve bize işimizi öğretir şekilde konuşmaları biz öğretmenleri derinden üzmekte." (Ö9).
5	Okulun sahip olduğu imkanlar	6	11	"Okulun sahip olduğu imkanlar ister istemez işimi daha iyi yapmamı sağlıyor. Bunun sonucu olarak da yaptığı işten haz alıyor ve mutlu oluyorum." (Ö5).
6	Meslektaşlar	6	11	"Okulda görev yaptığım arkadaşlarımla iletişim durumum ve seviyem mesleki anlamda beni derinden etkiler. Eğer görmek istemediğim bir öğretmen arkadaşım olur ise ve onu görmek zorunda kalırsam ister istemez suratım asılır." (Ö11).
7	Veli	5	9	"Velinin tutum ve davranışları, benimle konuşurken gösterdiği saygı ve samimiyet beni ya mutlu eder ya da tam tersi mutsuz eder." (Ö10).
	Toplam	54	100	

Tablo 3'e bakıldığında, araştırmaya katılan öğretmenlerin mesleki mutluluklarını etkileyen unsurlar; %20 oranında okul yönetimi, %17 oranında öğrenci başarısı, %17 oranında mesleki saygınlık-değer görme, %15 oranında medya, %11 oranında okulun sahip olduğu imkânlar, %11 oranında meslektaşlar ve %5 oranında veli şeklinde sıralanmıştır. Bu bağlamda öğretmenler medyayı, mesleki mutluluğu etkileyen unsurlar arasında dördüncü sırada görmekte-dirler.

Araştırmanın üçüncü sorusu "Medyada öğretmenler hakkında çıkan haberler mesleki mutluluğu nasıl etkilemektedir?" şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler analiz edildiğinde, katılımcıların çoğunun (9 öğretmen) medyada çıkan haberler hakkında olumsuz düşündükleri; 2'sinin olumlu düşündükleri ve sadece 1 tanesinin nötr düşünceye sahip olduğu bulunmuştur. Katılımcı görüşlerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Medyada Öğretmenler Hakkında Çıkan Haberlere İlişkin Görüşleri

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Olumsuz	9	75	"Maalesef medyada biz öğretmenlere yönelik sistematik ve bilinçli bir şekilde itibarsızlaştırma haberlerine sık sık yer verilmekte. Böyle olunca sanki tüm öğretmenler aynımış gibi toplumda bizler hakkında olumsuz birtakım algılar ve düşünceler oluşmakta." (Ö5). "Her sene başında öğretmen maaşları şu kadar oldu vs şeklinde yalan yanlış bilgilendirici haberler yapılmakta. Sanki tek derdimiz paraymış gibi bir algı yaratılmakta. Peki neden diğer problemlerimiz üzerinde

				durulmuyor. Bu durum yani öğretmenliğin maddileştirilme üzerine odaklanması beni ziyadesiyle rahatsız etmekte." (Ö10).
2	Olumlu	2	17	"Öğretmenlerle ilgili genelde olumsuz konular gündeme getirilirken ne yazık ki veli ya da öğrenci tarafından şiddete maruz kalan öğretmenler sanki normal bir şeymiş gibi 1 dakikalık ve sadece bir defaya mahsus olarak haberlerde yer alıyor." (Ö1).
3	Nötr	1	8	"Öğrencileri için canla başla çalışan fedakâr öğretmenlerimizin topluma nasıl yön verdiğini gösteren haberlerle karşılaştığımda bu mesleği neden seçtiği hatırlayıp yaptığım işle bir kez daha gurur duyuyorum." (Ö3)
				"Her meslekte olduğu gibi bizim meslekte de yanlış davranışlarda bulunan insanlar olabilir. Doğrusu ben bu tür rahatsız edici olayları kişiye özgü olarak gördüğüm için önemsemiyorum bile." (Ö6).
	Toplam	12	100	

Tablo 4'e bakıldığında, araştırmaya katılan öğretmenlerin %75'i medyada çıkan haberleri olumsuz, %17'si olumlu ve %8'i nötr olarak yorumlamaktadırlar.

Araştırmanın dördüncü ve son sorusu "Öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak için neler yapılmalıdır?" şeklindedir. Bu soruya ilişkin elde edilen veriler analiz edildiğinde, katılımcılar mesleki mutluluklarının artırılması için; 1. Okul yönetimine yönelik öneriler, 2. Öğrenci başarısını arttırmaya yönelik öneriler, 3. Mesleki saygınlık-Değer görmeyi arttırmaya yönelik öneriler, 4. Medyaya yönelik öneriler, 5. Okulun sahip olduğu imkânları arttırmaya yönelik öneriler, 6. Meslektaşlara yönelik öneriler ve 7. Velilere yönelik öneriler şeklinde yapılması gerekenleri sıralamışlardır. Katılımcı görüşlerine ilişkin tablo aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 5. Katılımcılara Göre Mesleki Mutluluğu Arttırmak İçin Yapılması Gerekenler

Sıra	Kod	f	%	Örnek Cümle
1	Okul yönetimine yönelik	10	20	"Mesleki anlamda mutluluğu arttırmak için okul yönetimi herkese eşit, herkesi destekleyici, öğretici liderliğin olduğu demokratik bir yönetim anlayışını sağlayarak okuldaki her öğretmenin değerli ve vazgeçilmez olduğunu hissettirmelidir." (Ö4).
2	Öğrenci başarısını arttırmaya yönelik	8	16	"En nihayetinde varlık sebebimiz olan öğrencilerimizin başarılı olmalarını sağlayıcı etkinliklere bir bütün olarak tüm okulca yer vermeli ve birlikte hareket ederek sadece birkaç öğrencimiz değil hemen hemen tüm öğrencilerimizin başarılı olmasını sağlayıcı uygulamalara yer vermeliyiz." (Ö2).
3	Mesleki saygınlık-Değer görmeyi arttırmaya yönelik	8	16	"Yılda sadece bir kez hatırlanmak yerine ayın öğretmeni, ilçenin öğretmeni, ilin öğretmeni gibi uygulamalara yer verilerek daha fazla değer görebileceğimiz bir kültür oluşturulmalıdır." (Ö11).
4.	Medyaya yönelik	8	16	"Medyanın gücünü olumlu olarak kullanma yoluna gidilmeli. Kamu spotları, reklamlar, öğretmen konulu aile dizileri, öğretmen-mezunlar buluşuyor gibi programlara yer verilerek öğretmenlerimizi kötü gösterme gayretinin önüne geçilmeli." (Ö8).
5	Okulun olduğu imkanları	6	12	"Gerek Bakanlık gerekse Valilikler-Kaymakamlıklar okulları geliştirici, materyaller açısından zenginleştirilmiş öğrenme-öğretme ortamları oluşturarak öğrencilerimiz için öğrenmenin

	arttırmaya yönelik			gerçekleşeceği sınıfları oluşturmaya daha fazla çaba göstermelidirler.” (Ö3).
6	Meslektaşlara yönelik	5	10	“Öğretmenleri birbirinden ayırıştıran sendikal hareketlerin önüne geçilerek, öğretmenlere aynı meslekte olmanın ve ortak hedefler için hareket edilmesi gerektiğini hatırlatıcı, birleştirici eğitim politikaları belirlenmeli ve ivedilikle uygulanmalı.” (Ö5).
7	Velilere yönelik	5	10	“Velilere verilen aşırı ayrıcalıklardan acil bir şekilde vazgeçilerek öğretmenlik mesleği eski zamanlardaki gibi güçlendirilmeli.” (Ö10).
	Toplam	50	100	

Tablo 5’te görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenler mesleki mutluluğu arttırmak için %20 oranında okul yönetimine yönelik öneriler, %16 oranında öğrenci başarısını arttırmaya yönelik öneriler, %16 oranında mesleki saygınlık-değer görmeyi arttırmaya yönelik öneriler, %16 oranında medyaya yönelik öneriler, %12 oranında okulun sahip olduğu imkânları arttırmaya yönelik öneriler, %10 oranında meslektaşlara yönelik öneriler ve %10 oranında velilere yönelik öneriler şeklinde birtakım önerilerde bulunmuşlardır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmacılar katılımcıların mutluluk kavramını 1. Sevinç, 2. Takdir edilme, 3. Huzur, 4. Ait olma ve 5. Güvende hissetme kavramları ile bir tuttıkları sonucuna ulaşmışlardır. İlgili literatüre göz atıldığında, benzer tanımlamaların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Diener (2000) mutluluk kavramını bireyin aile, iş ve kariyerinden yüksek doyum alması şeklinde tanımlamıştır. Eroğlu (2013) ise, mutluluk kavramını sevgi, sevinç ve hoşnut olma duygularının bireyin yüzüne yansması şeklinde ifade etmiştir. Yurtseven (2019) ise mutluluğu, Latince de bolluk ve refah Yunancada ise büyük zenginlik olarak geçtiğini belirtmiştir.

Araştırmacılar katılımcıların mesleki mutluluklarını etkileyen unsurları 1. Okul yönetimi, 2. Öğrenci başarısı, 3. Mesleki saygınlık-Değer görme, 4. Medya, 5. Okulun sahip olduğu imkânlar, 6. Meslektaşlar ve 7. Veli biçiminde sıraladıkları görülmektedir. Literatüre bakıldığında, mesleki mutluluğa etki eden unsurlar bireysel ve örgütsel unsurlar şeklinde iki alt başlık altında ele alınmaktadır. Bu bağlamda, meslek, mesai süresi, kişilik özellikleri, kişisel hedefler, hayata ilişkin bakış açısı, cinsiyet, yaş, mesleki kıdem, eğitim düzeyi, medeni durum ve sosyokültürel çevre bireysel faktörler; maaş, işin niteliği, çalışma yeri ve koşulları, gelişim ve yükselme imkânları, süreklilik, yönetim anlayışı, yöneticilerle iş arkadaşları ve ilişkileri örgütsel faktörler olarak sıralanmaktadır (Gül, Oktay ve Gökçe, 2008; Pınar ve Arıkan 1998). Ayrıca Yurtseven (2019) öğretmenlerin mesleki mutluluklarını okul iklimi, okul kültürü, mesleki yorgunluk, örgütsel adalet, yönetici davranışları, okulun fiziki koşulları ve farklı kademe ve branşlarda olma ve bazı demografik değişkenlerden etkilediğini belirtmiştir.

Ayrıca araştırmacılar katılımcıların çoğunun (9 öğretmen) medyada öğretmenler hakkında çıkan haberlere yönelik olumsuz, çok azının (2 öğretmen) olumlu ve yalnızca birinin nötr düşünceye sahip olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre katılımcıların çoğunluğu medyada çıkan haberlere yönelik olumsuz tavır göstermekte ve bu durumun kendilerini olumsuz etkilediğini dile getirmektedirler. Çünkü ilgili literatürde de görüldüğü üzere öğretmenler ile

ilgili medyada çıkan haberlerin daha çok şiddet, taciz, ihmal ve istismar gibi olumsuz konularda olduğu görülmektedir (Güngör ve Saltürk, 2021).

Son olarak araştırmacılar katılımcıların öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak için 1. Okul yönetimine yönelik öneriler, 2. Öğrenci başarısını arttırmaya yönelik öneriler, 3. Mesleki saygınlık-Değer görmeyi arttırmaya yönelik öneriler, 4. Medyaya yönelik öneriler, 5. Okulun sahip olduğu imkânları arttırmaya yönelik öneriler, 6. Meslektaşlara yönelik öneriler ve 7. Velilere yönelik öneriler şeklinde birtakım önerilerde bulunmuşlardır. Aksu (2021) öğretmenlerde mesleki mutluluğu arttırmak için öğretmenlerin uzmanlıklarını ve yeteneklerini gösterebilecekleri imkânların sağlanması, öğretmenlik mesleğinin saygınlığı arttırıcı uygulamalara yer verilmesi, meslek ve yaşam arasında uyumun sağlanması ve duygusal bağlamda öğretmenlerde aitlik duygusunun oluşturulması gibi birtakım önerilerde bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde araştırmacılar öğretmenlerin mesleki mutluluklarını arttırmak amacı ile birtakım öneriler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda uygulamacılara yönelik olarak;

- Öğretmenlik mesleğinin saygınlık-değerini arttırıcı uygulamalara yer verilmelidir.
- Öğretmenler hakkında medyada çıkan haberler ve programlar daha çok olumlu örneklerle artırılmalı, toplumu oluşturan tüm bireylere öğretmenlik mesleğinin kutsal olduğu hatırlatılmalıdır.
- Velilere öğretmenlerin alanlarında uzman oldukları, bundan dolayı diğer uğraş alanlarına olunduğu gibi onlara karşı da daha çok saygılı davranmaları gerektiği konusunda birtakım bilinçlendirici etkinlikler yapılmalıdır.

Yukarıdaki önerilerin yanı sıra araştırmacılara da bazı önerilerde bulunulmuştur. Bunlar;

- Bu konuyla ilgili geniş katılıma imkân tanıyacak nicel temelli araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Bu çalışma nitel araştırma anlayışı doğrultusunda sadece sınıf öğretmenleri ile değil farklı branşlardaki öğretmenlerle de (maksimum çeşitlilik örnekleme tekniği ile) gerçekleştirilebilir.
- Bu konuyu yalnızca öğretmenlerle çalışmak yerine yöneticilerle de gerçekleştirilerek konu hakkında farklı bakış açıları da dikkate alınabilir.

Sonuç olarak bir sistem olması nedeniyle Türk eğitim sistemi okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve veli gibi birçok ögeden oluşmaktadır. Bu öğelerin her biri bir sistemin ögesi olması hasebiyle her ne kadar sistemin yaşamını devam ettirebilmesi için benzer derecede öneme sahip olsalar da eğitim-öğretim etkinliklerinin planlanması, uygulaması ve değerlendirilmesinden birincil derecede sorumlu olan öğretmenler ayrı bir öneme sahiptirler. Bu bağlamda öğretmenlerin sahip oldukları mesleki mutlulukları işlerinde daha çok özverileriyle hareket etmelerine neden olacaktır. Nihayetinde mesleki mutluluk ile mesleki performans arasında olumlu ve güçlü bir ilişki olduğu aşikârdır. Bu bağlamda, araştırmacılar eğitimin sisteminin her basamağında vazgeçilmez bir unsur olarak farklı rol ve sorumluluklara sahip olan öğretmenlerin mesleki adanmışlıklarının sürdürülebilmesi için mesleki mutluluklarının sağlanması gerektiği, aksi halde öğretmenlerden beklenen performansı göstermelerinin sadece bir beklenti olarak kalacağı sonucuna varmışlardır.

Teşekkür ve Bilgilendirme

Bu çalışma Amasya Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen SEB-BAP 21-0218 nolu proje kapsamında hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Ahn, J., Dik, B. J., & Hornback, R. (2017). The experience of career change driven by a sense of calling: An interpretative phenomenological analysis approach. *Journal of Vocational Behavior*, 102, 48-62.
- Aksu, T. (2021). Öğretmenlerin mesleki bağlılıkları ile duygusal emeklerinin okul etkililiğini yordama düzeyi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E., & Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal bilimlerde araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Amiresmaili, M., & Moosazadeh, M. (2013). Determining job satisfaction of nurses working in hospitals of Iran: A systematic review and meta-analysis. *Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research*, 18(5), 343-348.
- Atal, D., & Sancar, R. (2021). Bıkkınlık, endişe, mutluluk ve heyecan: Bilişim teknolojileri öğretmenlerinin hissettikleri duygular. *Ahi Bilge Dergisi*, 2(2), 105-109.
- Arslan, A. (2015). Medyanın birey, toplum ve kültür üzerine etkileri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1-12.
- Arslan, Y., & Polat S. (2017). Örgütsel mutluluk ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Pegem Kuram ve Uygulamalarla Eğitim Yönetimi*, 23(4), 603-622.
- Arslan, Y. (2018). Öğretmenlerin farklılıkların yönetimi yaklaşımlarına ilişkin algıları ile örgütsel mutluluk algıları arasındaki ilişki. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Arslan, Ş. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin öz yeterlik inancı kaynakları ve öz yeterlik inançlarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Ayas, A. (2009). Öğretmenlik mesleğinin önemi ve öğretmen yetiştirmede güncel sorunlar. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(3), 1-11.
- Bulut, A. (2015). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi: Bir norm çalışması. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Creswell, J. W. (2014). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çeviri Editörleri: M. Bütün & S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çepni, S. (2005). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (2. Baskı). Trabzon: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Diener, E. (2000). Subjective well-being. *American Psychologist*, 55, 34-43.
- Eroğlu, E. (2013). *Yaşam doyumu ve motivasyon. İş ve Yaşamda Motivasyon* (Ed. Y. Tuna) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3022.
- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12(4), 384-412.
- Güngör C., & Saltürk, A. (2021). Yazılı basında öğretmenler ile ilgili çıkan haberlerin incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 11(1), 514-531.
- Gül, H., Oktay, E., & Gökçe, H. (2008). İş tatmini, stres, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti ve performans arasındaki ilişkiler: Sağlık sektöründe bir uygulama. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 20, 1-11.

- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Mora, N. (2008). Medya ve kültürel kimlik. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Oktay, A. (1991). Öğretmenlik mesleği ve nitelikleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 187-193.
- Pınar R., & Arıkan S. (1998). *Hemşirelerde iş doyumunu etkileyen faktörler, iş doyumunu ile benlik saygısı ve asertivite ilişkisi*. Uluslararası Katılımlı VI. Ulusal Hemşirelik Kongre Kitabı. Ankara: GATA Hemşirelik Yüksekokulu, 159-171.
- Polkinghorne, D. E. (1989). *Phenomenological research methods*. In R.S. Valle and S. Halling (Eds.), *Existential-phenomenological perspectives in psychology: Exploring the breadth of human experience* (pp. 41-60). New York: Plenum Press.
- Pryce-Jones, J. (2011). *Happiness at work. Maximizing your psychological capital for success*. John Wiley and Sons.
- Russell, B. (1976). *Mutluluk yolu*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Seligman, E. P. (2007). *Gerçek mutluluk*. Ankara: HYB Basım Yayın.
- Solunoğlu, A., Örgün, E., & Erol, G. (2021). Meslek aşkı, işin anlamlılığı ve mutluluk ilişkisi: Turizm eğitimi alan öğrenciler üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 333-345.
- Sönmez V., & Alacapınar F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmezer, M.G. (2007). *Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışan öğretmenler ile Milli Eğitim Bakanlığı'ndan emeklilik veya istifa nedeniyle özel eğitim kurumlarında çalışanların iş tatmin düzeylerinin karşılaştırmalı analizi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taner, B. (1993). *Büyük otellerde yönetim biçimlerinin personel üzerindeki etkileri ve yöneticilerin personele yaklaşımlarında bir sistem önerisi*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Tekirgöl, D.Y. (2011). *Çalışanlarda mesleki benlik saygısının iş tatmini ve yaşam mutluluğu ile ilişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uygun, S. (2012). Basında öğretmen sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 194, 72-91.
- Uzunbacak, H.H., Akçakanat, T., & Erhan, T. (2019). Meslek aşkı ve mutluluk ilişkisi: İşin anlamının rolü. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 294-317.
- Waggoner, J. (2013). *Do happy workers mean higher profit?* USA Today. Retrieved from USA Today.
- Wright, T. A., & Bonett, D. G. (2007). Job satisfaction and psychological well-being as nonadditive predictors of workplace turnover. *Journal of Management*, 33(2), 141-160.
- Wright, T. A., Cropanzano, R., & Bonett, D. G. (2007). The moderating role of employee positive well being on the relation between job satisfaction and job performance. *Journal of Occupational Health Psychology*, 12(2), 93-104.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yurtseven, S. (2019). *Öğretmenlerin mesleki mutluluklarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.